

ЕКОПРАВО-ХАРКІВ
Харківська міська
громадська організація

Організація з безпеки і
співробітництва в Європі

Науково-практичний коментар Закону України „Про охорону навколишнього природного середовища”

Дану публікацію здійснено за підтримки
Координатора проектів ОБСЄ в Україні

Харків – 2006

УДК 349.6(477)(094.58)
ББК 65.28(4Укр)
Н 34

Друкується за проектом від 14.09.05. між Організацією з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) в Україні та Харківською міською громадською організацією „ЕкоПраво-Харків”, щодо розробки і створення науково-практичного коментаря до Закону України „Про охорону навколишнього природного середовища”

Авторський колектив висловлює глибоку подяку Комітету з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи Верховної Ради України IV скликання та Міністерству охорони навколишнього природного середовища України за підтримку проекту

Рецензенти: А.П. Гетьман – д-р юрид. наук, проф., заслужений діяч науки і техніки України, академік АПрН України; О.О. Погрібний – д-р юрид. наук, проф., заслужений діяч науки і техніки України, академік АПрН України

Авторський колектив: І.В. Бригадир, магістр (розділ XI: статті 50, 52 (у співавторстві з В.А. Зуєвим, О.М. Шумілом), 53, 56); С.Л. Варламов, адвокат (розділи III; VI; IX; XII; XIII); В.А. Зуєв, канд. юрид. наук (розділи V; VII; VIII: стаття 36; X; XI: стаття 52 (у співавторстві з І.В. Бригадиром, О.М. Шумілом)); І.А. Шуміло, канд. юрид. наук, доц. (розділ XVI: стаття 72 (у співавторстві з О.М. Шумілом); О.М. Шуміло, канд. юрид. наук, доц. (Пreamбула, розділи I; II; IV; VIII: статті 34, 35, 37; XI: статті 51, 52 (у співавторстві з В.А. Зуєвим, І.В. Бригадиром), 54, 55, 57, 58, 59; XIV; XV; XVI: стаття 71, 72 (у співавторстві з І.А. Шуміло))

**Н 34 Науково-практичний коментар Закону України „Про охорону навколишнього природного середовища”, прийнятого 25.06.91. № 1264-XII зі змінами і доповненнями, станом на 09.02.06. / За загальн. ред. О.М. Шуміла. – Х.: „Фактор”, 2006. – 592 с.
ISBN 966-312-460-1**

У книзі наводиться коментований текст Закону України „Про охорону навколишнього природного середовища”, прийнятого 25.06.91. № 1264-XII зі змінами і доповненнями, станом на 09.02.06. Проаналізовано систему природоохоронного законодавства, висвітлено основні правові інститути: права власності на природні об'єкти, екологічної експертизи, використання природних ресурсів, екологічної безпеки, економічного механізму забезпечення охорони навколишнього природного середовища та ін.

Видання розраховане на співробітників правоохоронних органів, органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, Мінприроди України, а також юрисконсультів, науковців, громадськість, студентів юридичних та інших вищих навчальних закладів, усіх хто займається застосуванням розгалуженого екологічного законодавства та захистом навколишнього природного середовища.

УДК 349.6(477)(094.58)
ББК 65.28(4Укр)
Н 34

© Харківська міська громадська організація
"ЕкоПраво-Харків", 2006 р.

ISBN 966-312-460-1

ЗМІСТ

ПРЕАМБУЛА	8
РОЗДІЛ І ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ.....	16
Стаття 1. Завдання законодавства про охорону навколишнього природного середовища	16
Стаття 2. Законодавство України про охорону навколишнього природного середовища	20
Стаття 3. Основні принципи охорони навколишнього природного середовища	28
Стаття 4. Право власності на природні ресурси	39
Стаття 5. Об'єкти правової охорони навколишнього природного середовища	44
Стаття 6. Державні цільові та інші екологічні програми.....	51
Стаття 7. Освіта і виховання в галузі охорони навколишнього природного середовища	58
Стаття 8. Наукові дослідження.....	67
РОЗДІЛ ІІ ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ГРОМАДЯН.....	74
Стаття 9. Екологічні права громадян України	74
Стаття 10. Гарантії екологічних прав громадян.....	88
Стаття 11. Захист прав громадян України у галузі охорони навколишнього природного середовища	95
Стаття 12. Обов'язки громадян у галузі охорони навколишнього природного середовища	99
РОЗДІЛ ІІІ ПОВНОВАЖЕННЯ РАД У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА	103
Стаття 13. Компетенція Верховної Ради України у галузі охорони навколишнього природного середовища.....	103
Стаття 14. Компетенція Верховної Ради Автономної Республіки Крим	106
Стаття 15. Повноваження місцевих Рад у галузі охорони навколишнього природного середовища	109
РОЗДІЛ ІV ПОВНОВАЖЕННЯ ОРГАНІВ УПРАВЛІННЯ В ГАЛУЗІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА	113
Стаття 16. Управління в галузі охорони навколишнього природного середовища	113

Стаття 17. Компетенція Кабінету Міністрів України у галузі охорони навколишнього природного середовища.....	123
Стаття 18. Компетенція Уряду Автономної Республіки Крим у галузі охорони навколишнього природного середовища.....	129
Стаття 19. Компетенція виконавчих і розпорядчих органів місцевих Рад у галузі охорони навколишнього природного середовища	136
Стаття 20. Компетенція спеціально уповноважених органів державного управління в галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів	143
Стаття 21. Повноваження громадських об'єднань у галузі охорони навколишнього природного середовища.....	172
РОЗДІЛ V СПОСТЕРЕЖЕННЯ, ПРОГНОЗУВАННЯ, ОБЛІК ТА ІНФОРМУВАННЯ В ГАЛУЗІ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА	186
Стаття 22. Моніторинг навколишнього природного середовища .	186
Стаття 23. Кадастри природних ресурсів	193
Стаття 24. Державний облік об'єктів, що шкідливо впливають на стан навколишнього природного середовища	206
Стаття 25. Інформація про стан навколишнього природного середовища (екологічна інформація)	217
Стаття 25 ¹ . Екологічне інформаційне забезпечення.....	223
РОЗДІЛ VI ЕКОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА	236
Стаття 26. Обов'язковість екологічної експертизи	236
Стаття 27. Об'єкти екологічної експертизи	240
Стаття 28. Державна екологічна експертиза.....	243
Стаття 29. Обов'язковість виконання висновків державної екологічної експертизи	249
Стаття 30. Громадська екологічна експертиза.....	250
РОЗДІЛ VII СТАНДАРТИЗАЦІЯ І НОРМУВАННЯ В ГАЛУЗІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА	254
Стаття 31. Завдання стандартизації і нормування в галузі охорони навколишнього природного середовища.....	254
Стаття 32. Екологічні стандарти.....	256
Стаття 33. Екологічні нормативи.....	263
РОЗДІЛ VIII КОНТРОЛЬ І НАГЛЯД У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА	274

Стаття 34. Завдання контролю в галузі охорони навколишнього природного середовища	274
Стаття 35. Державний контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища	279
Стаття 36. Громадський контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища	286
Стаття 37. Прокурорський нагляд за додержанням законодавства про охорону навколишнього природного середовища	293
РОЗДІЛ IX РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ	302
Стаття 38. Загальне та спеціальне використання природних ресурсів	302
Стаття 39. Природні ресурси загальнодержавного і місцевого значення.....	311
Стаття 40. Додержання екологічних вимог при використанні природних ресурсів	315
РОЗДІЛ X ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА	318
Стаття 41. Економічні заходи забезпечення охорони навколишнього природного середовища	318
Стаття 42. Фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища	325
Стаття 43. Збір за спеціальне використання природних ресурсів ...	331
Стаття 44. Збір за забруднення навколишнього природного середовища	355
Стаття 45. Збір за погіршення якості природних ресурсів	369
Стаття 46. Розподіл зборів за використання природних ресурсів, забруднення навколишнього природного середовища.....	372
Стаття 47. Фонди охорони навколишнього природного середовища	377
Стаття 48. Стимулювання в системі охорони навколишнього природного середовища	394
Стаття 49. Екологічне страхування та екологічний аудит	400
РОЗДІЛ XI ЗАХОДИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ	414
Стаття 50. Екологічна безпека	414

Стаття 51. Екологічні вимоги до розміщення, проектування, будівництва, реконструкції, введення в дію та експлуатації підприємств, споруд та інших об'єктів	421
Стаття 52. Охорона навколишнього природного середовища при застосуванні засобів захисту рослин, мінеральних добрив, нафти і нафтопродуктів, токсичних хімічних речовин та інших препаратів.....	434
Стаття 53. Охорона навколишнього природного середовища від неконтрольованого та шкідливого біологічного впливу.....	443
Стаття 54. Охорона навколишнього природного середовища від акустичного, електромагнітного, іонізуючого та іншого шкідливого впливу фізичних факторів та радіаційного забруднення.....	449
Стаття 55. Охорона навколишнього природного середовища від забруднення відходами	458
Стаття 56. Екологічна безпека транспортних та інших пересувних засобів і установок.....	466
Стаття 57. Додержання вимог екологічної безпеки при проведенні наукових досліджень, впровадженні відкриттів, винаходів, застосуванні нової техніки, імпортного устаткування, технологій і систем	479
Стаття 58. Вимоги екологічної безпеки щодо військових, оборонних об'єктів та військової діяльності	485
Стаття 59. Екологічні вимоги при розміщенні і розвитку населених пунктів	497

РОЗДІЛ XII ПРИРОДНІ ТЕРИТОРІЇ ТА ОБ'ЄКТИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ОСОБЛИВІЙ ОХОРОНІ..... 504

Стаття 60. Система природних територій та об'єктів, що підлягають особливій охороні	504
Стаття 61. Природно-заповідний фонд України.....	506
Стаття 62. Курортні і лікувально-оздоровчі зони.....	519
Стаття 63. Рекреаційні зони	524
Стаття 64. Охорона рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу	526

РОЗДІЛ XIII НАДЗВИЧАЙНІ ЕКОЛОГІЧНІ СИТУАЦІЇ..... 530

Стаття 65. Зона надзвичайної екологічної ситуації	530
Стаття 66. Запобігання аваріям і ліквідація їх шкідливих екологічних наслідків.....	535

**РОЗДІЛ XIV ВИРІШЕННЯ СПОРІВ У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ
НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА 538**

Стаття 67. Вирішення спорів у галузі охорони навколишнього природного середовища	538
--	-----

**РОЗДІЛ XV ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ
ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ОХОРОНУ НАВКОЛИШНЬОГО
ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА 544**

Стаття 68. Відповідальність за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища.....	544
Стаття 69. Особливості застосування цивільної відповідальності	549
Стаття 70. Адміністративна та кримінальна відповідальність за екологічні правопорушення і злочини.....	562

**РОЗДІЛ XVI МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ У ГАЛУЗІ
ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА 569**

Стаття 71. Участь України у міжнародному співробітництві у галузі охорони навколишнього природного середовища	569
Стаття 72. Обов'язок іноземних юридичних осіб і громадян та осіб без громадянства щодо додержання законодавства України про охорону навколишнього природного середовища	577

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про охорону навколишнього природного середовища

Із змінами і доповненнями, внесеними
Законами України
від 5 травня 1993 року №3180-XII,
від 6 березня 1996 року №81/96-ВР,
від 19 листопада 1997 року №650/97-ВР,
від 5 березня 1998 року №186/98-ВР,
від 30 червня 1999 року №783-XIV,
від 14 липня 1999 року №934-XIV
(зміни, внесені Законом України від 14 липня 1999 року
№934-XIV, діяли до 1 січня 2002 року),
від 14 грудня 1999 року №1287-XIV,
від 14 грудня 1999 року №1288-XIV,
від 6 квітня 2000 року №1642-III,
від 8 червня 2000 року №1807-III,
від 21 червня 2001 року №2556-III,
від 7 лютого 2002 року №3033-III,
від 24 жовтня 2002 року №198-IV,
від 28 листопада 2002 року №254-IV,
від 26 грудня 2002 року №380-IV,
від 15 травня 2003 року №762-IV,
від 22 травня 2003 року №824-IV,
від 11 липня 2003 року №1122-IV,
від 27 листопада 2003 року №1344-IV,
від 24 червня 2004 року №1863-IV,
від 23 грудня 2004 року №2285-IV,
від 25 березня 2005 року №2505-IV,
від 2 червня 2005 року №2637-IV,
від 20 грудня 2005 року №3235-IV,
від 9 лютого 2006 року №3421-IV.

(У назві і тексті Закону слова „Українська РСР”, „Кримська АРСР”, „Міністерство охорони навколишнього природного середовища Української РСР”, „міста республіканського підпорядкування” у всіх відмінках замінено словами „Україна”, „Автономна Республіка Крим”, „Міністерство охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України”, „міста загальнодержавного значення” у відповідних відмінках згідно із Законом України від 6 березня 1996 року №81/96-ВР)

(У тексті Закону слова „народних депутатів” виключено згідно із Законом України від 05.03.98 р. №186/98-ВР)

(У тексті Закону слова „Міністерство охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України” та „Міністерство охорони здоров’я України” в усіх відмінках замінено відповідно словами „спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів” та „спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань охорони здоров’я” у відповідних відмінках згідно із Законом України від 6 квітня 2000 року №1642-ІІІ)

Зміни у Закон України „Про охорону навколишнього природного середовища”¹, далі – Закон, вносились більше двадцяти разів відповідними Законами України. Ними вносились зміни щодо назви держави – з „Українська РСР” на „Україна”, було змінено персоніфікацію органу державного управління: наприклад, назва „Міністерство охорони навколишнього природного середовища України”² (остання на сьогоднішній день назва) була замінена поняттям – „спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів”.

Закони стосовно охорони навколишнього природного середовища свого часу було прийнято в багатьох республіках колишнього Союзу РСР, видано також відповідні коментарі та постатейні матеріали в Росії³ та

---

¹ Закон України „Про охорону навколишнього природного середовища” № 1264-ХІІ від 25.06.1991, Відомості Верховної Ради України, 1991, № 41 (08.10.91), ст. 546.

² Указ Президента України „Про Положення про Міністерство охорони навколишнього природного середовища України” від 27.12.2005.

³ Охрана окружающей среды. Постатейный материал к Закону России / Под ред. В.В. Петрова и В.П. Ворфоломеева. М., 1993.

Білорусії⁴. В Україні зараз іде розробка проекту Екологічного кодексу України⁵.

Охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини - невід'ємна умова сталого економічного та соціального розвитку України.

З цією метою Україна здійснює на своїй території екологічну політику, спрямовану на збереження безпечного для існування живої і неживої природи навколишнього середовища, захисту життя і здоров'я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього природного середовища, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи, охорону, раціональне використання і відтворення природних ресурсів.

Цей Закон визначає правові, економічні та соціальні основи організації охорони навколишнього природного середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь.

Початок Закону не містить у собі необхідних термінів та визначень, як це, наприклад, зроблено у Водному кодексі України⁶, де в Основних положеннях наведено визначення основних термінів. Тому термін **охорона навколишнього природного середовища** можна визначити проаналізувавши чинне природоохоронне законодавство. Так, під охороною атмосферного повітря слід розуміти систему заходів, пов'язаних із збереженням, поліпшенням та відновленням стану атмосферного повітря, запобіганням та зниженням рівня його забруднення та впливу на нього хімічних сполук, фізичних та біологічних факторів⁷. Під охороною ґрунтів законодавець визначає систему правових, організаційних, технологічних та інших заходів, спрямованих на збереження і відтворення родючості та цілісності ґрунтів, їх захист від деградації, ведення сільськогосподарського виробництва з дотриманням ґрунтозахисних технологій та забезпеченням

---

⁴ Научно-практический комментарий к Закону Республики Беларусь от 26 ноября 1992 года / Е.В. Раевская, В.Е. Лизгаро, Т.И. Макарова; науч. ред. Е.В. Раевская, Т.И. Макарова. Мн.: Тонник, 2005. – 272 с.

⁵ Проект закону України „Екологічний кодекс України”, внесений на розгляд народними депутатами України: Толстоуховим А., Руденком Г., Соломатиним Ю., Ситником К., Грязевим А., Гавришом С., Богатирьовою Р., Ващук К., Павленком Ю. Від 20.02.2004 № 5170.

⁶ Водний кодекс України від 06.06.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 24 (13.06.95), ст. 189.

⁷ Закон України „Про охорону атмосферного повітря” № 2707-ХІІ від 16.10.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 50 (15.12.92), ст. 678.

екологічної безпеки довкілля⁸. Можна також навести приклад визначення охорони водних живих ресурсів як систему заходів, спрямованих на їх збереження, відтворення та раціональне використання, охорону і поліпшення умов їх існування⁹. У більшості випадків, в екологічному законодавстві під охороною природних об'єктів і самого навколишнього природного середовища слід розуміти систему заходів, спрямованих на збереження і відтворення самого природного об'єкта.

Термін **навколишнє природне середовище** зараз вживається і без слова **природне**, що передбачено стандартом ISO 14001 в редакціях 1996 і 2004 років, згідно з яким підприємства проходять екологічний аудит і отримують відповідні сертифікати для виходу на світовий ринок. Цей стандарт визначає **навколишнє середовище** як оточення, в якому функціонує організація, включаючи повітря, воду, землю, природні ресурси, флору, фауну, людей, а також їх взаємодію. Оточення у даному контексті поширюється від середовища в межах організації до глобальної системи¹⁰. Законодавець вживає разом із термінами „навколишнє природне середовище”, „навколишнє середовище” і термін – „довкілля”, тобто оточення, у якому функціонує об'єкт (повітря, вода, земля, флора, фауна тощо)¹¹. Хоча Конституція України¹² у ст. 50 передбачає, що кожен має право на безпечне для життя і здоров'я **довкілля** та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Кожному також гарантується право вільного доступу до інформації про стан **довкілля**, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена.

Навколишнє середовище¹³ – одна із найбільш фундаментальних категорій сучасної науки та практики, що стоїть в одному ряду з такими

---

⁸ Закон України „Про охорону земель” № 962-IV від 19.06.2003, Відомості Верховної Ради України, 2003, № 39 (26.09.2003), ст. 349.

⁹ Постанова КМ України „Про затвердження Тимчасового порядку ведення рибного господарства і здійснення рибальства” № 1192 від 28.09.1996, Зібрання постанов Уряду України, 1996, № 18, ст. 516.

¹⁰ Environment surroundings in which an organization operates, including air, water, land, natural resources, flora, fauna, humans, and their interrelation. NOTE - Surroundings in this context extend from within an organization to the global system.

¹¹ Це визначення деякий час діяло в першій редакції Наказу МНС „Про затвердження Положення про паспортизацію потенційно небезпечних об'єктів” № 338 від 18.12.2000, Офіційний вісник України, 2001, № 4 (09.02.2001), ст. 164, надалі його було вилучено.

¹² Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.1996, Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30 (23.07.96), ст. 141.

¹³ Umwelt (нім.) – навколишнє середовище, а Umweltschutz (нім.) – охорона навколишнього середовища – Окружающая среда: энциклопедический словарь-справочник: Пер. с нем. М.: Прогресс, 1993, с. 632.

категоріями, як світ, економіка, суспільство, демократія. Саме навколишнє середовище, а не природа є інтегрованим об'єктом правового регулювання суспільних відносин стосовно природи на сучасному етапі відповідно як на національного, так і до міжнародного права¹⁴.

Поряд із терміном „навколишнє природне середовище” в природоохоронному законодавстві вживаються суміжні терміни: „довкілля”, „навколишнє середовище”, „природні ресурси”, „природа” і т.ін.

Поняття „раціональне”¹⁵ використання природних ресурсів” юридично не визначено, але на прикладі визначення терміна „раціональне використання паливно-енергетичних ресурсів”, що означає досягнення максимальної ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів при існуючому рівні розвитку техніки та технології і одночасному зниженні техногенного впливу на навколишнє природне середовище,¹⁶ можна говорити про максимальну ефективність використання природних об'єктів, при одночасному зниженні на них техногенного навантаження. Під раціональним природокористуванням розуміють форми та методи природокористування, що забезпечує необхідні умови існування людства та отримання матеріальних благ із навколишнього середовища без заподіяння істотної шкоди її стану¹⁷.

Поки що термін „природні ресурси” домінує в національному природоохоронному законодавстві. Під цим словосполученням у вузькому значенні прийнято розуміти сукупність усієї природної сировини¹⁸. Законодавець, маючи на увазі охорону навколишнього природного середовища, вживає різні поняття – „об'єкти” та „ресурси” – в однаковому значенні, хоча слово „ресурси” (від франц. *ressource*) означає допоміжні засоби, і далеко не всі природні об'єкти беруть участь чи можуть бути потенційно задіяні в господарському обігу. Немає єдності думок з цієї проблеми і з теоретичної точки зору.

Великий енциклопедичний словник¹⁹ визначає природні ресурси як компоненти природи, що використовуються людиною. Головні види

---

¹⁴ Бринчук М.М. Экологическое право (право окружающей среды): Учебник для высших юридических учебных заведений. М.: Юрист, 1998, с. 49.

¹⁵ Раціональне від латинського – *rationalis*.

¹⁶ Закон України „Про енергозбереження” № 74/94-ВР від 01.07.1994, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 30 (26.07.94), ст. 283.

¹⁷ Малашевич Е.В. Краткий словарь-справочник по охране природы. Мн.: Ураджай, 1987, с. 182.

¹⁸ Окружающая среда: энциклопедический словарь-справочник: Пер. с нем. М.: Прогресс, 1993, с. 397.

¹⁹ <http://dictionaries.rin.ru/cgi-bin/see> від 09.01.06.

природних ресурсів можна класифікувати таким чином: на основі їх генезису – мінеральні ресурси, біологічні ресурси (рослинний та тваринний світ), земельні, кліматичні, водні ресурси; за способом використання – у матеріальному виробництві (у промисловості, сільському господарстві та ін. галузях), у невиробничій сфері; за вичерпністю – вичерпні, у т. ч. відновлювані (біологічні, земельні, водні та інші) та невідновлювані (мінеральні), практично невичерпні (сонячна енергія, внутрішнє тепло Землі, енергія проточної води). Величезні обсяги природних ресурсів, що залучаються в сучасну людську діяльність, загострили проблеми їх раціонального використання та охорони і надали їм глобального характеру.

Проблему співвідношення понять природних ресурсів і об'єктів буде розглянуто у коментарі до ст. 5 Закону.

Що стосується термінів „біологічні, рекреаційні ресурси” чи „ресурси корисних копалин і компонентів”, то законодавець розуміє під ресурсами біологічними – біологічні компоненти біосфери, що можуть бути використані для отримання людьми матеріальних та інших благ²⁰, а під ресурсами рекреаційними – об'єкти та явища природного і антропогенного походження, що використовуються для оздоровлення, відпочинку і туризму²¹. Ресурси корисних копалин і компонентів – це обсяги корисних копалин і компонентів невідкритих родовищ, оцінені як можливі для видобутку і переробки за сучасного техніко-економічного рівня розробки родовищ даного виду мінеральної сировини²². Основний наголос робиться на можливості використання природного об'єкта тепер, у майбутньому залежно від техніко-економічного розвитку суспільства.

Під життєдіяльністю людини українське законодавство визначає повсякденну діяльність, здатність організму особи здійснювати діяльність у спосіб і в межах, звичайних для людини²³. Забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини буде розглянуто в коментарі до ст. 50 Закону.

Сталий розвиток (*sustainable development* – англ.) є основною складовою національної безпеки, яка передбачає захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої

---

²⁰ Закон України „Про затвердження Загальнодержавної програми охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів” № 2333-III від 22.03.2001, Відомості Верховної Ради України, 2001, № 28 (13.07.2001), ст. 135.

²¹ Там же.

²² Постанова КМ України „Про затвердження Класифікації запасів і ресурсів корисних копалин державного фонду надр” № 432 від 05.05.1997 Офіційний вісник України, 1997, число 19, с. 104.

²³ Закон України „Про реабілітацію інвалідів в Україні” № 2961-IV від 06.10.2005, Голос України, 2005, 12, 01.12.2005, № 228.

забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам²⁴. Навколо самого поняття „сталий розвиток” і досі не вичерпані наукові дискусії. Концепція сталого розвитку почала набирати оберти від екологізації наукових знань та соціально-економічного розвитку, що бурно розпочався у 1970-ті роки. У цей період людство почало усвідомлювати проблеми обмеженості природних ресурсів, а також забруднення навколишнього середовища, яке є основою життя, економічної та будь-якої діяльності людини. Реакцією на цю стурбованість було створення міжнародних неурядових наукових організацій з вивчення глобальних процесів на Землі, таких як Міжнародна федерація інститутів перспективних досліджень (ІФІАС), Римський клуб (з його славнозвісної доповіддю „Межі зростання”), Міжнародний інститут системного аналізу, а в СРСР — Всесоюзний інститут системних досліджень²⁵.

У Декларації тисячоліття, прийнятій Організацією Об'єднаних Націй і затвердженою резолюцією № 55/2 Генеральної Асамблеї від 08 вересня 2000 року, розкрито цінності і засади справедливого світу, серед яких і повага до природи. В основу охорони та раціонального використання усіх живих організмів та природних ресурсів повинна бути покладена обачливість згідно з постулатами сталого розвитку. Тільки таким чином можна зберегти для наших нащадків ті величезні багатства, які даровані нам природою. Теперішні нестійкі моделі виробництва та споживання мають бути змінені в інтересах нашого майбутнього добробуту й благополуччя наших нащадків²⁶.

13 січня 2003 року відбулися парламентські слухання²⁷ щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства в Україні, на яких було вироблено рекомендації, схвалені Постановою Верховної Ради України від 20 лютого 2003 року № 565-IV, серед яких, згідно з п. 4, з метою формування сучасної екологічної політики на засадах сталого розвитку передбачалися розробка та внесення на розгляд Верховної Ради України до 1 листопада 2003 року проекту Стратегії сталого розвитку України. Відповідний проект Постанови Верховної Ради України „Про Концепцію

---

²⁴ Закон України „Про основи національної безпеки України” № 964-IV від 19.06.2003, Відомості Верховної Ради України, 2003, № 39 (26.09.2003), ст. 351.

²⁵ <http://ru.wikipedia.org/wiki/> від 11.01.06 р.

²⁶ „Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй” № 55/2 від 2000.09.08, Бібліотечка голови профспілкового комітету, 2005, 05 – 06, № 5 – 6.

²⁷ Постанова Верховної Ради України „Про рекомендації парламентських слухань щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства в Україні” № 565-IV від 20.02.2003, Відомості Верховної Ради України, 2003, № 25 (20.06.2003), ст. 182.

переходу України до сталого розвитку” було розроблено²⁸. На жаль, цей проект відхилено Верховною Радою України 05.10.2005 р.

Основні напрями державної політики України в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки розроблено відповідно до ст. 16 Конституції України, якою визначено, що забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави²⁹. Поряд з екологічною політикою існують і інші види державної політики, тісно взаємопов'язані між собою. Так, метою державної промислової політики є створення сучасного, інтегрованого у світове виробництво і здатного до саморозвитку промислового комплексу, який відповідатиме аналогічним утворенням у розвинутих державах світу за основними критеріями, серед яких і високий рівень екологічної безпеки³⁰. Законодавство визначає різні види екологічної політики, одним із яких є, наприклад, регіональна екологічна політика³¹.

---

²⁸ Проект постанови Верховної Ради України „Про Концепцію переходу України до сталого розвитку”, внесений Народним депутатом України В. Ландиком від 02.07.2004 № 5749 Комітет з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи.

²⁹ Постанова Верховної Ради України „Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки” № 188/98-ВР від 05.03.1998, Відомості Верховної Ради України, 1998, № 38 – 39, ст. 248.

³⁰ Постанова КМ України „Про схвалення Державної програми розвитку промисловості на 2003 – 2011 роки” № 1174 від 28.07.2003, Урядовий кур'єр, 2003, 08, 05.08.2003 № 143.

³¹ Постанова Верховної Ради України „Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки” № 188/98-ВР від 05.03.1998, Відомості Верховної Ради України, 1998, № 38 – 39, ст. 248.

Розділ I

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Завдання законодавства про охорону навколишнього природного середовища

Завданням законодавства про охорону навколишнього природного середовища є регулювання відносин у галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною.

Під законодавством про охорону навколишнього природного середовища можна розуміти сукупність чинних Законів України та інших нормативно-правових актів, якими регулюються суспільні відносини щодо охорони та використання природних об'єктів. Відповідно до Указу Президента України „Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України”³² та з метою забезпечення виконання завдань з організації та ведення еталонної бази даних правової інформації, необхідної для формування правової політики, підвищення ефективності правового регулювання, реалізації програм законопроектних робіт, забезпечення правової реформи в Україні, вдосконалення обліку актів законодавства, а також забезпечення автоматизованого обміну правовою інформацією, затверджено Класифікатор галузей законодавства України³³. Він використовується для ведення Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів, інших електронних баз даних правової інформації та для формування зібрань чинного законодавства України. Природні ресурси та Охорона довкілля визначені під шифром № 270.000.000.

Завданням законодавства про охорону навколишнього природного середовища можна вважати таке триєдине завдання:

- 1) збереження навколишнього середовища;*

---

³² Указ Президента України „Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України” № 1396/97 від 30.12.1997, Офіційний вісник України, 1998, № 2 (29.01.98), ст. 47.

³³ Наказ Мініюсту „Про затвердження Класифікатора галузей законодавства України” № 43/5 від 02.06.2004, Юридичний вісник України, 2004, 07, № 28.

- 2) попередження та усунення шкідливого впливу господарської діяльності на навколишнє природне середовище та здоров'я людини;
- 3) оздоровлення та поліпшення якості навколишнього середовища³⁴.

Але наведений перелік не є вичерпним і може трактуватися ширше, ставлячи на меті забезпечення стійкого функціонування екологічних систем, в яких усі об'єкти навколишнього природного середовища знаходяться у нерозривному зв'язку. Зазначені завдання повинні вирішуватись відповідно до сучасних реалій і стану суспільних відносин в галузі охорони та використання навколишнього природного середовища.

У багатьох новітніх нормативних актах визначаються завдання, які стоять перед тією чи іншою підгалуззю природоохоронного законодавства. ЗК України³⁵ у ч. 2 ст. 4 завданням земельного законодавства визначає регулювання земельних відносин з метою забезпечення права на землю громадян, юридичних осіб, територіальних громад та держави, раціонального використання та охорони земель. Згідно зі ст. 2 ВК України³⁶, завданням водного законодавства є регулювання правових відносин з метою забезпечення збереження, науково обґрунтованого, раціонального використання вод для потреб населення і галузей економіки, відтворення водних ресурсів, охорони вод від забруднення, засмічення та вичерпання, запобігання шкідливим діям вод та ліквідації їх наслідків, поліпшення стану водних об'єктів, а також охорони прав підприємств, установ, організацій і громадян на водокористування. Ст. 1 Закону України „Про природно-заповідний фонд України”³⁷ також під завданням законодавства України про природно-заповідний фонд України визначає регулювання суспільних відносин щодо організації, охорони і використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, відтворення їх природних комплексів, управління у цій галузі.

Таким чином, основним завданням природоохоронного законодавства є регулювання суспільних відносин, і тією мірою наскільки чітко і повно вони врегульовані зараз і з якою ймовірністю чинними нормативними актами передбачено їх виникнення, можна вважати виконаним завдання, що стоїть перед тією чи іншою галуззю законодавства.

---

³⁴ Петров В.В. Экологическое право России. Учебник для вузов. М.: Изд - во БЕК, 1995, с. 85.

³⁵ Земельний кодекс України № 2768-III від 25.10.2001, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 3-4 (25.01.2002), ст. 27.

³⁶ Водний кодекс України № 213/95-ВР від 06.06.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 24 (13.06.95), ст. 189.

³⁷ Закон України „Про природно-заповідний фонд України” № 2456-XII від 16.06.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 34 (25.08.92), ст. 502.

У коментованій статті законодавцем робиться спроба переділити всі можливі суспільні відносини, що підпадають під регулювання коментованого Закону.

Зміст екологічної безпеки розкривається у ст. 50 Закону.

Визначення господарської діяльності зроблено у Господарському кодексі України³⁸. Ч. 1 ст. 3 ГК України формулює її як діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність. Ст. 153 передбачає обов'язки суб'єктів господарювання щодо використання природних ресурсів, а саме:

- використовувати природні ресурси відповідно до цільового призначення, визначеного при їх наданні (придбанні) для використання у господарській діяльності;*
- ефективно і економно використовувати природні ресурси на основі застосування новітніх технологій у виробничій діяльності;*
- здійснювати заходи щодо своєчасного відтворення і запобігання псуванню, забрудненню, засміченню та виснаженню природних ресурсів, не допускати зниження їх якості у процесі господарювання;*
- своєчасно вносити відповідну плату за використання природних ресурсів;*
- здійснювати господарську діяльність без порушення прав інших власників та користувачів природних ресурсів;*
- відшкодовувати збитки, завдані власникам або первинним користувачам природних ресурсів.*

Цей перелік не є вичерпним і законодавством можуть бути визначені й інші обов'язки суб'єкта господарювання щодо використання природних ресурсів у господарській діяльності.

Під генетичними ресурсами, відповідно до „Конвенції про біологічну різноманітність” від 05.06.1992³⁹ слід розуміти генетичний матеріал, що являє собою фактичну чи потенційну цінність. При прийнятті „Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля”⁴⁰

---

³⁸ Господарський кодекс України № 436-IV від 16.01.2003, Офіційний вісник України, 2003, № 11 (28.03.2003), ст. 462.

³⁹ Закон України „Про ратифікацію Конвенції про охорону біологічного різноманіття” № 257/94-ВР 29.11.1994, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 49 (06.12.94), ст. 433.

⁴⁰ Закон України „Про ратифікацію Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля” № 832-XIV від 06.07.1999, Відомості Верховної Ради України, 1999, № 34 (27.08.99), ст. 296.

Україна, та інші держави, що її підписували, висловили занепокоєність громадськості у зв'язку з навмисним вивільненням генетично змінених організмів у навколишнє середовище і необхідність підвищення прозорості та активізації участі громадськості в процесі прийняття рішень у цій галузі.

Ландшафт означає територію, як її сприймають люди, характер якої, є результатом дії та взаємодії природних та/або людських факторів. Охорона ландшафту означає діяльність щодо збереження та підтримання важливих або характерних рис ландшафту, яка виправдовується його спадковою цінністю, зумовленою його природною конфігурацією та/або діяльністю людей⁴¹.

У Конвенції „Про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини”⁴² під „культурною спадщиною” розуміються:

- пам'ятки: твори архітектури, монументальної скульптури й живопису, елементи та структури археологічного характеру, написи, печери та групи елементів, які мають видатну універсальну цінність з точки зору історії, мистецтва чи науки;
- ансамблі: групи ізольованих чи об'єднаних будівель, архітектура, єдність чи зв'язок з пейзажем яких є видатною універсальною цінністю з точки зору історії, мистецтва чи науки;
- визначні місця: твори людини або спільні витвори людини й природи, а також зони, включаючи археологічні визначні місця, що є універсальною цінністю з точки зору історії, естетики, етнології чи антропології.

Під об'єктами культурної спадщини згідно із Законом України „Про охорону культурної спадщини”⁴³ слід розуміти: визначне місце, споруду (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти, інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність. Ст. 2 Закону України „Про охорону культурної спадщини” класифікує об'єкти культурної спадщини за типами і поділяє їх на:

- споруди (витвори) – твори архітектури та інженерного мистецтва, твори монументальної скульптури та монументального

---

⁴¹ Закон України „Про ратифікацію Європейської ландшафтно-ї конвенції” № 2831-IV від 07.09.2005, Відомості Верховної Ради України, 2005, № 51 (23.12.2005), ст. 547.

⁴² „Міжнародні договори України”, 1986 – 1990, Том 1. К.: 1997 р.

⁴³ Закон України „Про охорону культурної спадщини” № 1805-III від 08.06.2000, Відомості Верховної Ради України, 2000, № 39 (29.10.2000), ст. 333.

малярства, археологічні об'єкти, печери з наявними свідченнями життєдіяльності людини, будівлі або приміщення в них, що зберегли автентичні свідчення про визначні історичні події, життя та діяльність відомих осіб;

- комплекси (ансамблі) – топографічно визначені сукупності окремих або поєднаних між собою об'єктів культурної спадщини;

- визначні місця – зони або ландшафти, природно-антропогенні витвори, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду.

Або ж поділ здійснюється за видами, куди і віднесені ландшафтні природні території, які мають історичну цінність.

Стаття 2. Законодавство України про охорону навколишнього природного середовища

Відносини у галузі охорони навколишнього природного середовища в Україні регулюються цим Законом, а також розроблюваними відповідно до нього земельним, водним, лісовим законодавством, законодавством про надра, про охорону атмосферного повітря, про охорону і використання рослинного і тваринного світу та іншим спеціальним законодавством.

Відносини, що розглядаються в цій статті, є перш за все суспільними. У Законі, на відміну від Земельного кодексу України, не розкривається зміст цих відносин. Ч. 1 ст. 2 ЗК України зводить земельні відносини до суспільних відносин щодо володіння, користування і розпорядження землею. Навряд чи ця тріада змісту права власності зможе вмістити всі суспільні відносини щодо охорони та використання природного об'єкта і земель зокрема.

Пропонуємо поки що скористатися доктринальним визначенням і вважати ці відносини такими, що складаються між суб'єктами і об'єктами навколишнього природного середовища щодо охорони та їх використання. До суб'єктів слід віднести: громадян, юридичних та фізичних осіб, органи місцевого самоврядування та органи державної влади, громадські формування тощо. Відповідно об'єктами охорони та використання виступають сім природних об'єктів, що прямо вказані в Законі і регулюються відповідним законодавством. Законодавець у цій статті виділяє такі групи законодавства, відповідно до природних об'єктів: земельне, водне, лісове, про надра, про охорону атмосферного повітря, про охорону і використання рослинного і тваринного світу та інше спеціальне законодавство. Перелік цієї статті не є вичерпним.

Кожна з груп природоохоронного законодавства регулює визначені правовідносини і включає відповідні нормативні акти, а саме:

- *земельне законодавство регулює земельні правовідносини і включає ЗК України⁴⁴, інші нормативно-правові акти у галузі земельних правовідносин;*

- *водне законодавство регулює водні правовідносини і включає ВК України⁴⁵, Закон України „Про охорону навколишнього природного середовища” та інші акти законодавства;*

- *лісове законодавство спрямоване на регулювання лісових правовідносин і включає ЛК України⁴⁶, Закон України „Про охорону навколишнього природного середовища”, інші акти законодавства;*

- *законодавство про надра має на меті регулювання гірничих відносин, тобто правовідносин, пов’язаних з використанням та охороною надр і врегульованих законами України та іншими нормативно-правовими актами⁴⁷. В Україні вони регулюються Конституцією України, Законом України „Про охорону навколишнього природного середовища”, Кодексом України про надра⁴⁸ та іншими актами законодавства України, що видаються згідно з ними;*

- *законодавство про охорону атмосферного повітря регулює відносини в галузі охорони атмосферного повітря спеціальним законом⁴⁹, Законом України „Про охорону навколишнього природного середовища” та іншими нормативно-правовими актами;*

- *законодавство про рослинний світ має на меті регулювання відносин у сфері охорони, використання та відтворення рослинного світу і базується на Конституції України, Законах України „Про охорону навколишнього природного середовища”, „Про природно-заповідний фонд*

---

⁴⁴ Земельний кодекс України № 2768-III від 25.10.2001, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 3-4 (25.01.2002), ст. 27.

⁴⁵ Водний кодекс України № 213/95-ВР від 06.06.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 24 (13.06.95), ст. 189.

⁴⁶ Лісовий кодекс України № 3852-XII від 21.01.1994, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 17 (26.04.94), ст. 99.

⁴⁷ Гірничий закон України № 1127-XIV від 06.10.1999, Відомості Верховної Ради України, 1999, № 50 (17.12.99), ст. 433.

⁴⁸ Кодекс України про надра № 132/94-ВР від 27.07.1994, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 36 (06.09.94), ст. 340.

⁴⁹ Закон України „Про внесення змін до Закону України „Про охорону атмосферного повітря” № 2556-III від 21.06.2001, Відомості Верховної Ради України, 2001, № 48 (30.11.2001), ст. 252.

України”, Лісовий кодекс України, спеціальний Закон⁵⁰ та інші нормативно-правові акти;

- законодавство про охорону, використання і відтворення тваринного світу регулює відносини у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу, об'єкти якого перебувають у стані природної волі, у напіввільних умовах чи в неволі, на суші, у воді, ґрунті та повітрі, постійно чи тимчасово населяють територію України або належать до природних багатств її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони⁵¹, Конституцією України, спеціальним законом⁵², Законами України „Про охорону навколишнього природного середовища”, „Про мисливське господарство та полювання”⁵³, „Про захист тварин від жорстокого поводження”⁵⁴, іншими нормативно-правовими актами.

До іншого спеціального природоохоронного законодавства України можна віднести:

- законодавство про природно-заповідний фонд, яке спрямоване на регулювання природно-заповідної справи та складається із Закону України „Про охорону навколишнього природного середовища”, спеціального закону⁵⁵ та інших актів законодавства;

- законодавство про Червону книгу України, яке має на меті регулювання відносин, пов'язаних з веденням Червоної книги України, охороною, використанням та відтворенням рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, і включає Закони України „Про охорону навколишнього природного середовища”, „Про тваринний світ”, „Про рослинний світ”, „Про природно-заповідний фонд України”, спеціальний закон⁵⁶ та інші нормативно-правові акти;

---

⁵⁰ Закон України „Про рослинний світ” № 591-XIV від 09.04.1999, Відомості Верховної Ради України, 1999, № 22-23 (11.06.99), ст. 198.

⁵¹ Закон України „Про виключну (морську) економічну зону України” № 162/95-ВР від 16.05.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 21 (23.05.95), ст. 152.

⁵² Закон України „Про тваринний світ” № 2894-III від 13.12.2001, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 14 (05.04.2002), ст. 97.

⁵³ Закон України „Про мисливське господарство та полювання” № 1478-III від 22.02.2000, Відомості Верховної Ради України, 2000, № 18 (05.05.2000), ст. 132.

⁵⁴ Закон України „Про захист тварин від жорстокого поводження” № 3447-IV від 21.02.2006, Офіційний вісник України, 2006, № 11 (29.03.2006), ст. 692.

⁵⁵ Закон України „Про природно-заповідний фонд України” № 2456-XII від 16.06.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 34 (25.08.92), ст. 502.

⁵⁶ Закон України „Про Червону книгу України” № 3055-III від 07.02.2002, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 30 (26.07.2002), ст. 201.

- законодавство України про екологічну мережу, що регулює відносини, пов'язані з формуванням, збереженням та раціональним, невиснажливим використанням екологічної мережі (далі – екомережа), Конституцією України, Законом України „Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000 – 2015 роки”⁵⁷, спеціальним законом⁵⁸, а також законами України, іншими нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до них та міжнародних договорів України;

- законодавство про зону надзвичайної екологічної ситуації, яке регулює відносини, що виникають під час надзвичайної екологічної ситуації, та базується на Конституції України і складається із законів України „Про охорону навколишнього природного середовища”, „Про аварійно-рятувальні служби”⁵⁹, „Про правовий режим надзвичайного стану”⁶⁰, спеціального закону⁶¹ та інших законів, а також прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів;

- законодавство про екологічну експертизу, яке регулює відносини в галузі екологічної експертизи спеціальним законом⁶², Законом України „Про охорону навколишнього природного середовища” та іншими актами законодавства України;

- законодавство, що регулює відносини у сфері екологічного аудиту в Україні спеціальним законом⁶³, Законом України „Про охорону навколишнього природного середовища”, іншими актами законодавства України, державними стандартами України.

У системі природоохоронного законодавства Закон є основним, центральним. У цій системі, залежно від питомої ваги природоохоронних норм у законах та інших нормативно-правових актах, що регулюють суспільні природоохоронні відносини, їх можна поділити на дві групи. До

---

⁵⁷ Закон України „Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000 – 2015 роки” № 1989-III від 21.09.2000, Відомості Верховної Ради України, 2000, № 47 (24.11.2000), ст. 405.

⁵⁸ Закон України „Про екологічну мережу України” № 1864-IV від 24.06.2004, Відомості Верховної Ради України, 2004, № 45 (05.11.2004), ст. 502.

⁵⁹ Закон України „Про аварійно-рятувальні служби” № 1281-XIV від 14.12.1999, Відомості Верховної Ради України, 2000, № 4 (28.01.2000), ст. 25.

⁶⁰ Закон України „Про правовий режим надзвичайного стану” № 1550-III від 16.03.2000, Відомості Верховної Ради України, 2000, № 23 (09.06.2000), ст. 176.

⁶¹ Закон України „Про зону надзвичайної екологічної ситуації” № 1908-III від 13.07.2000, Відомості Верховної Ради України, 2000, № 42 (20.10.2000), ст. 348.

⁶² Закон України „Про екологічну експертизу” № 45/95-ВР від 09.02.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 8 (21.02.95), ст. 54.

⁶³ Закон України „Про екологічний аудит” № 1862-IV від 24.06.2004, Відомості Верховної Ради України, 2004, № 45 (05.11.2004), ст. 500.

першої групи належать нормативно-правові акти, всі або переважна більшість норм яких спрямована на регулювання безпосередньо природоохоронних відносин. Такі нормативно-правові акти називаються спеціалізованими. На відміну від них існують спеціальні норми законодавства, які відображають особливості правового регулювання порівняно з основними законами, що стосуються відповідної галузі права. Такий поділ запропоновано, наприклад, щодо земельного законодавства.⁶⁴

Є особливості в застосуванні природоохоронного законодавства у Автономній Республіці Крим. Відносини в галузі охорони навколишнього природного середовища в Автономній Республіці Крим регулюються Законом Республіки Крим „Про охорону навколишнього природного середовища”⁶⁵, Законом України „Про охорону навколишнього природного середовища”⁶⁶, а також таким, що розробляється відповідно до нього, земельним, водним, лісовим законодавством, законодавством про надра, про охорону атмосферного повітря, про охорону та використання рослинного та тваринного світу, природно-заповідного фонду та іншим спеціальним законодавством.

Українське законодавство, і в тому числі про охорону навколишнього природного середовища, має свою вершину – Конституцію України. Ст. 8 Конституції передбачає принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується.

Виходячи з положення ст. 9 Конституції України про те, що чинні міжнародні договори, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України, суд не може застосувати закон, який регулює правовідносини, що розглядаються, інакше як міжнародний договір. У той же час міжнародні договори застосовуються, якщо вони не суперечать Конституції України⁶⁷.

---

⁶⁴ Земельний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. В.І. Семчика. К.: Видавничий дім „Ін Юре”, 2003, с. 24.

⁶⁵ Закон Республіки Крим „Про охорону навколишнього природного середовища” № 283-І від 26.03.1993.

⁶⁶ Закон України „Про охорону навколишнього природного середовища” № 1264-ХІІ від 25.06.1991, Відомості Верховної Ради України, 1991, № 41 (08.10.91), ст. 546.

⁶⁷ Постанова Пленуму Верховного Суду України „Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя” № 9 від 01.11.1996, Бюлетень законодавства і юридичної практики України, 2004, 00, № 11.

Групу законів, що містять норми, присвячені охороні навколишнього природного середовища, представляють Цивільний кодекс України⁶⁸, Кодекс України про адміністративні правопорушення⁶⁹, Кримінальний кодекс України⁷⁰ – в них містяться окремі статті та глави, присвячені природоохоронним відносинам.

Якщо природоохоронне законодавство не врегулювало ті чи інші правовідносини, окрім кримінальних, виходячи зі змісту ст. 8. ЦК України може застосовуватись аналогія⁷¹ закону чи аналогія права. Кодекс адміністративного судочинства передбачає в ч. 7 ст. 9 принцип законності, яким керується суд при вирішенні справи. Тому в разі відсутності закону, що регулює відповідні правовідносини, суд застосовує закон, що регулює подібні правовідносини (аналогія закону), а за відсутності такого закону суд виходить із конституційних принципів і загальних засад права (аналогія права)⁷².

До системи природоохоронного законодавства належать також Постанови Верховної Ради України й Укази Президента, спрямовані на врегулювання суспільних відносин щодо охорони навколишнього природного середовища. Це такі постанови: „Про стан дотримання вимог природоохоронного законодавства при здійсненні діяльності, пов’язаної з надрокористуванням в Україні”⁷³, „Про рекомендації парламентських слухань щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства в Україні”⁷⁴, „Про Основні напрями державної політики України у галузі

---

⁶⁸ Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003, Офіційний вісник України, 2003, № 11 (28.03.2003), ст. 461.

⁶⁹ Кодекс України про адміністративні правопорушення № 8073-X від 07.12.1984, Відомості Верховної Ради УРСР, 1984, додаток до № 51, ст. 1122.

⁷⁰ Кримінальний кодекс України № 2341-III від 05.04.2001, Відомості Верховної Ради України, 2001, № 25-26 (29.06.2001), ст. 131.

⁷¹ Аналогія (від гр. *analogia* – відповідність, схожість) у праві – застосування до суспільних відносин, що потребують правового регулювання, але прямо не передбачені законом чи підзаконним актом, правових норм, що регулюють тотожні відносини, а при відсутності таких норм – загальних засад та принципів правового регулювання відповідної галузі права чи правового інституту. – Юридический энциклопедический словарь. Гл. Ред. А.Я. Сухарев; Ред. кол.: М.М. Богуславский, М.И. Козырь, Г.М. Миньковский и др. М.: Сов. энциклопедия, 1984, с. 21.

⁷² Кодекс адміністративного судочинства України № 2747-IV від 06.07.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 32 (26.08.2005), ст. 1918.

⁷³ Постанова Верховної Ради України „Про стан дотримання вимог природоохоронного законодавства при здійсненні діяльності, пов’язаної з надрокористуванням в Україні” № 1310-IV від 20.11.2003 Відомості Верховної Ради України, 2004, № 11 (12.03.2004), ст. 148.

⁷⁴ Постанова Верховної Ради України „Про рекомендації парламентських слухань щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства в Україні” № 565-IV від 20.02.2003, Відомості Верховної Ради України, 2003, № 25 (20.06.2003), ст. 182.

охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки”⁷⁵, „Про впорядкування управління заповідниками та національними природними парками”⁷⁶, „Про затвердження Порядку обмеження, тимчасової заборони (зупинення) чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій і об’єктів у разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища”⁷⁷. До Указів належать такі: „Про Положення про Міністерство охорони навколишнього природного середовища України”⁷⁸, „Про території та об’єкти природно-заповідного фонду загальнодержавного значення”⁷⁹, „Про заходи щодо підвищення ефективності державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів”⁸⁰, „Про створення національного природного парку „Гуцульщина””⁸¹ та інші. Окрім Указів, Президент України видає Розпорядження. Нормативно-правові акти Президента України та Постанови Верховної Ради України слід віднести до підзаконних природоохоронних актів. Природоохоронне право також регулюється урядовими і галузевими нормативно-правовими актами (інструкції, такси, методики, правила і т. ін.). Найнижчу сходинку займають локальні нормативно-правові акти в галузі охорони навколишнього природного середовища (рішення місцевих референдумів, акти органів місцевого

---

⁷⁵ Постанова Верховної Ради України „Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки” № 188/98-ВР від 05.03.1998, Відомості Верховної Ради України, 1998, № 38-39, ст. 248.

⁷⁶ Постанова Верховної Ради України „Про впорядкування управління заповідниками та національними природними парками” № 3788-ХІІ від 23.12.1993, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 12 (22.03.94), ст. 62.

⁷⁷ Постанова Верховної Ради України „Про затвердження Порядку обмеження, тимчасової заборони (зупинення) чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій і об’єктів у разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища” № 2751-ХІІ від 29.10.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 46 (17.11.92), ст. 637.

⁷⁸ Указ Президента України „Про Положення про Міністерство охорони навколишнього природного середовища України” № 1842/2005 від 27.12.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 52 (11.01.2006), ст. 3257.

⁷⁹ Указ Президента України „Про території та об’єкти природно-заповідного фонду загальнодержавного значення” № 1238/2005 від 12.09.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 37 (30.09.2005), ст. 2263.

⁸⁰ Указ Президента України „Про заходи щодо підвищення ефективності державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів” № 1039/2003 від 15.09.2003, Офіційний вісник України, 2003, № 38 (03.10.2003), ст. 2023.

⁸¹ Указ Президента України „Про створення національного природного парку „Гуцульщина”” № 456/2002 від 14.05.2002, Офіційний вісник України, 2002, № 20 (31.05.2002), ст. 975.

самоврядування, акти органів місцевої державної виконавчої влади, акти місцевих органів управління в галузі екології, а також акти інших суб'єктів, уповноважених чинним законодавством)⁸².

Слід також додати, що значну роль у забезпеченні єдиної правозастосовної практики і зміцненні законності в галузі охорони навколишнього природного середовища відіграють Постанови Пленуму⁸³ та Листи Верховного Суду⁸⁴. Пленум Верховного Суду України, згідно з п. 6 та 7 ч. 2 ст. 55 Закону України „Про судоустрій України”⁸⁵, дає роз'яснення судам загальної юрисдикції з питань застосування законодавства, у разі необхідності визнає нечинними відповідні роз'яснення вищих спеціалізованих судів; приймає рішення про звернення до Конституційного Суду України з питань конституційності законів та інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів.

У свою чергу Вищий арбітражний суд України⁸⁶, а зараз Вищий господарський суд України, видає відповідні рекомендаційні роз'яснення щодо практики застосування норм природоохоронного законодавства. Це прямо передбачено у п. 2 та 3 ч. 1 ст. 39 Закону України „Про судоустрій України”⁸⁷ де сказано, що Вищий господарський суд України веде та аналізує судову статистику, вивчає й узагальнює судову практику; надає методичну допомогу судам нижчого рівня з метою однакового застосування норм Конституції України та законів у судовій практиці на основі її узагальнення та аналізу судової статистики; дає спеціалізованим судам нижчого рівня рекомендаційні роз'яснення з питань застосування законодавства щодо вирішення справ відповідної судової юрисдикції.

---

⁸² Андрейцев В.І. Екологічне право: Курс лекцій: Навч. посібник для юрид. фак. вузів. К.: Вентурі, 1996, с.20 – 22.

⁸³ Див., наприклад: Постанова Пленуму Верховного Суду України „Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля” № 17 від 10.12.2004 Вісник Верховного Суду України, 2005, 00, № 1 та Постанова Пленуму Верховного Суду України „Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ” № 7 від 16.04.2004, Вісник Верховного Суду України, 2004, 00, № 6.

⁸⁴ Лист Верховного Суду України „Практика розгляду судами земельних спорів” від 01.09.2003.

⁸⁵ Закон України „Про судоустрій України” № 3018-III від 07.02.2002 Відомості Верховної Ради України, 2002, № 27 – 28 (12.07.2002), ст. 180.

⁸⁶ Роз'яснення Вищого арбітражного суду України „Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням законодавства про охорону навколишнього природного середовища” № 02-5/744 від 27.06.2001, Юридичний вісник України, 2001, 07, № 29.

⁸⁷ Закон України „Про судоустрій України” № 3018-III від 07.02.2002, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 27-28 (12.07.2002), ст. 180.

Помилковою є точка зору, згідно з якою вказані акти Верховного Суду України та Вищого господарського суду можуть тлумачити суть правових норм. Вони лише дають роз'яснення судам загальної юрисдикції з питань застосування законодавства.

Стаття 3. Основні принципи охорони навколишнього природного середовища

Основними принципами охорони навколишнього природного середовища є:

а) пріоритетність вимог екологічної безпеки, обов'язковість додержання екологічних стандартів, нормативів та лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльності;

б) гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей;

в) запобіжний характер заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;

г) екологізація матеріального виробництва на основі комплексності рішень у питаннях охорони навколишнього природного середовища, використання та відтворення відновлюваних природних ресурсів, широкого впровадження новітніх технологій;

д) збереження просторової та видової різноманітності і цілісності природних об'єктів і комплексів;

е) науково обґрунтоване узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства на основі поєднання міждисциплінарних знань екологічних, соціальних, природничих і технічних наук та прогнозування стану навколишнього природного середовища;

є) обов'язковість екологічної експертизи;

ж) гласність і демократизм при прийнятті рішень, реалізація яких впливає на стан навколишнього природного середовища, формування у населення екологічного світогляду;

з) науково обґрунтоване нормування впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище;

и) безоплатність загального та платність спеціального використання природних ресурсів для господарської діяльності;

і) стягнення збору за забруднення навколишнього природного середовища та погіршення якості природних ресурсів, компенсація шкоди, заподіяної порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

ї) вирішення питань охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів з урахуванням ступеня антропогенної змінності територій, сукупної дії факторів, що негативно впливають на екологічну обстановку;

й) поєднання заходів стимулювання і відповідальності у справі охорони навколишнього природного середовища;

к) вирішення проблем охорони навколишнього природного середовища на основі широкого міждержавного співробітництва.

(стаття 3 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 05.03.98 р. №186/98-ВР)

Принципи, сформульовані в цій статті, є спеціальними для екологічного права і базуються на загальноправових принципах. Можна виділити принципи, присвячені окремим природоохоронним правовим інститутам, таким як інститут екологічної експертизи, інститут екологічної безпеки і т. ін. У Законі принципи виокремлені в коментованій статті як основні, але це не означає, що цей перелік є вичерпним для природоохоронного права, бо принципи можуть виводитись із змісту всього чинного законодавства. Переліченими принципами мають керуватися всі учасники природоохоронних правовідносин – юридичні та фізичні особи, посадовці та громадяни.

Хоча в назві статті не вказується, що мова йде саме про правові принципи, слід розглядати їх саме таким чином і відрізняти від принципів природокористування. Наприклад, Н.Ф. Реймерс у словарі-довіднику „Природокористування” наводить більше двадцяти подібних принципів, починаючи з „Принципу агрегації особини (В. Оллі)”, до „Принципів зв’язку біотопу – біоценозу”⁸⁸. Але ці принципи в більшості своїй не регулюють суспільні правовідносини, а є предметом екології: у традиційному розумінні – це розкриття сутності взаємозв’язків рослин, тварин, мікроорганізмів та їх угруповань між собою й усією сукупністю факторів навколишнього середовища⁸⁹.

Під принципами звичайно розуміють основні засади, основні положення, основні ідеї правового регулювання (галузі права, правового інституту чи іншого правового масиву), сформульовані в одній або кількох правових нормах. Принципи – це положення чинного, сьогоденного права. Тому їх присутність, відсутність, кількість і інші характеристики чималою мірою залежать від розвитку відповідної галузі законодавства.

---

⁸⁸ Реймерс Н.Ф. Природопользование: Словарь-справочник. М.: Мысль, 1990, с. 397 – 404.

⁸⁹ Кондратюк Є.М., Хархота Г.І. Словник-довідник з екології. К.: Урожай, 1987, с. 107.

Принципи пронизують правове регулювання, лежать в основі правових інститутів, відповідних прав природокористування, мають визначальне значення для всіх чи окремих таких інститутів, є виразом сутності останніх⁹⁰. Тобто принцип, зазначений у коментованій статті, може бути виведений чи підкріплений на основі принципів охорони та використання природних об'єктів, тобто земель, вод, надр, або еколого-правових інститутів: екологічної експертизи, екологічного страхування і т. ін.

Принципи, сформульовані у коментованій статті, мають формальний, чітко виражений характер і в разі конкуренції окремої норми права з принципом права охорони навколишнього природного середовища слід керуватись останнім.

У науковій та практичній юридичній літературі пропонується різноманітний поділ їх за групами залежно від обраного критерію. Виходячи з практики застосування Закону слід кожен принцип підкріплювати нормами матеріального чи процесуального⁹¹ екологічного права. Дієвість задекларованих основних принципів охорони навколишнього природного середовища залежить від послідовного нормативного забезпечення в екологічному законодавстві.

Природоохоронне законодавство інших країн також виокремлює подібні принципи, наприклад законодавство Німеччини. У Законі ФРН „Про захист навколишнього середовища від шкідливих впливів” (1974 р.) передбачається: принцип матеріальної відповідальності винуватця екологічного правопорушення, принцип загальності витрат та принцип запобігання шкоді⁹², а у звіті про стан навколишнього середовища ФРН за 1976 р. вперше виписано принцип співпраці у природоохоронній діяльності.

Принцип пріоритетності вимог екологічної безпеки, обов'язковості дотримання екологічних стандартів, нормативів та лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльності полягає в першості, переважності, провідному значенні⁹³ і не допускає заперечень щодо екологічної безпеки – такого стану навколишнього природного середовища, при якому забезпечується запобігання погіршенню екологічної обстановки та виникненню небезпеки для здоров'я людей.

---

⁹⁰ Право природопользования в СССР. – М.: Наука, 1990, с. 32.

⁹¹ Гетьман А.П. Процессуальные нормы и отношения в экологическом праве. Х.: Основа, 1994, с. 53.

⁹² Окружающая среда: энциклопедический словарь-справочник: Пер. с нем. М.: Прогресс, 1993, с.356 – 358.

⁹³ Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпін': ВТФ „Перун”, 2004, с. 959.

Під екологічними стандартами слід розуміти, відповідно до ст. 32 Закону, поняття і терміни, режим використання й охорони природних ресурсів, методи контролю за станом навколишнього природного середовища, вимоги щодо запобігання забрудненню навколишнього природного середовища, інші питання, пов'язані з охороною навколишнього природного середовища та використанням природних ресурсів. А екологічні нормативи, відповідно до ст. 33 Закону, встановлюють гранично допустимі викиди та скиди у навколишнє природне середовище забруднюючих хімічних речовин, рівні допустимого шкідливого впливу на нього фізичних та біологічних факторів.

Законодавство формулює, наприклад, ліміти (квоти) для спеціального використання водних живих ресурсів – дозволені обсяги вилову (вилову, добування, збирання) водних живих ресурсів із природного середовища⁹⁴. У нормативно-правових актах виділяються такі види лімітів: ліміти скидів у водні об'єкти державного значення; ліміти скидів забруднюючих речовин у водні об'єкти місцевого значення; ліміти розміщення відходів⁹⁵.

Господарська діяльність визначається в чинному законодавстві як:

- будь-яка діяльність, в тому числі підприємницька, пов'язана з виробництвом і обміном матеріальних та нематеріальних благ, що виступають у формі товару⁹⁶;*

- будь-яка діяльність, у тому числі підприємницька, юридичних осіб, а також фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язана з виробництвом (виготовленням) продукції, торгівлею, наданням послуг, виконанням робіт⁹⁷;*

- будь-яка діяльність особи, спрямована на отримання доходу в грошовій, матеріальній або нематеріальній формах у разі, коли безпосередня участь такої особи в організації такої діяльності є регулярною, постійною та суттєвою. Під безпосередньою участю слід розуміти зазначену діяльність особи через свої постійні представництва, філіали, відділення, інші відокремлені підрозділи, а також через довірену*

---

⁹⁴ Постанова КМ України „Про затвердження Тимчасового порядку ведення рибного господарства і здійснення рибальства” № 1192 від 28.09.1996, Зібрання постанов Уряду України, 1996, № 18, ст. 516.

⁹⁵ Постанова КМ України „Про затвердження Порядку встановлення нормативів збору за забруднення навколишнього природного середовища і стягнення цього збору” № 303 від 01.03.1999 Офіційний вісник України, 1999, № 9 (19.03.99), ст. 347.

⁹⁶ Закон України „Про зовнішньоекономічну діяльність” № 959-ХІІ від 16.04.1991, Відомості Верховної Ради УРСР, 1991, № 29 (16.07.91), ст. 377.

⁹⁷ Закон України „Про ліцензування певних видів господарської діяльності” № 1775-ІІІ від 01.06.2000, Відомості Верховної Ради України, 2000, № 36 (08.09.2000), ст.299.

особу, агента або будь-яку іншу особу, яка діє від імені та на користь першої особи⁹⁸.

Відповідно до ст. 16 Закону, управління охороною навколишнього природного середовища полягає у здійсненні в цій галузі функцій спостереження, дослідження, екологічної експертизи, контролю, прогнозування, програмування, інформування та іншої виконавчо-розпорядчої діяльності.

Принцип гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей закріплює, що життя і здоров'я людей, як стан повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних дефектів⁹⁹, є вищою цінністю нашої держави. На цьому наголошує у ст. 3 Конституція України: людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Принцип запобіжного характеру заходів щодо охорони навколишнього природного середовища проявляється у заходах, спрямованих на забезпечення екологічної безпеки шляхом припинення чи заборони роботи підприємств, установ та організацій, що порушують законодавство про охорону навколишнього природного середовища. Також цей принцип стосується запобігання виникненню надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру: підготовка і реалізація комплексу правових, соціально-економічних, політичних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних та інших заходів, спрямованих на регулювання техногенної та природної безпеки, проведення оцінки рівнів ризику, завчасне реагування на загрозу виникнення надзвичайної ситуації техногенного та природного характеру на основі даних моніторингу, експертизи, досліджень та прогнозів щодо можливого перебігу подій з метою недопущення їх переростання у надзвичайну ситуацію техногенного та природного характеру або пом'якшення її можливих наслідків¹⁰⁰.

Принцип екологізації матеріального виробництва на основі комплексності рішень у питаннях охорони навколишнього природного середовища, використання та відтворення відновлюваних природних

---

⁹⁸ Закон України „Про оподаткування прибутку підприємств (в редакції Закону України № 283/97-ВР від 22.05.97)” № 334/94-ВР від 28.12.1994, Урядовий кур'єр, 1997, 06, 12.06.97, № 105-106.

⁹⁹ Основи законодавства України про охорону здоров'я № 2801-ХІІ від 19.11.1992, Відомості Верховної Ради України, 1993, № 4 (26.01.93), ст. 19.

¹⁰⁰ Закон України „Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру” № 1809-ІІІ від 08.06.2000, Відомості Верховної Ради України, 2000, № 40 (06.10.2000), ст. 337.

ресурсів, широкого впровадження новітніх технологій проявляється у застосуванні у сфері виробництва (виготовлення) – діяльності, що пов'язана з випуском продукції, яка включає всі стадії технологічного процесу, а також реалізацію продукції власного виробництва,¹⁰¹ новітніх природоохоронних технологій. Відновлювані природні ресурси – це біологічні, земельні, водні та інші, а до тих, що не відновлюються, належать мінеральні. Прикладом відновлення енергії є використання горючих відходів пакування як засобу генерації енергії шляхом безпосереднього спалювання з іншими відходами чи без них, проте з відновленням тепла¹⁰².

Під технологією (від. гр. *technē* – мистецтво, майстерність, вміння та ...логія) розуміють сукупність методів обробки, виготовлення, зміни стану, властивостей, форми сировини, матеріалу чи напівфабрикату, що здійснюється в процесі виробництва продукції. Технологією називають також самі операції видобутку, обробки, транспортування, збереження, контролю, що є частиною загального виробничого процесу¹⁰³. До новітніх технологій слід віднести технології маловідходні – технології, які дозволяють обійтись мінімальними відходами¹⁰⁴.

Принцип збереження, просторової та видової різноманітності і цілісності природних об'єктів і комплексів передбачає перш за все „біологічну різноманітність” – варіабельність живих істот з усіх джерел, включаючи, серед іншого, наземні, морські та інші водні екосистеми та екологічні комплекси, частиною котрих вони є; це поняття включає в себе різноманіття в рамках виду, між видами та різноманіття екосистем¹⁰⁵. У законодавстві закріплено також поняття „екомережа” – єдина територіальна система, яка утворюється з метою поліпшення умов для формування та відновлення довкілля, підвищення природно-ресурсного потенціалу території України, збереження ландшафтного та біорізноманіття, місць оселення та зростання цінних видів тваринного і рослинного світу, генетичного фонду, шляхів міграції тварин через поєднання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також

---

¹⁰¹ Закон України „Про ліцензування певних видів господарської діяльності” № 1775-III від 01.06.2000, Відомості Верховної Ради України, 2000, № 36 (08.09.2000), ст. 299.

¹⁰² Наказ Державного комітету з питань технічного регулювання та споживчої політики „Про затвердження Технічного регламенту з підтвердження відповідності пакування (пакувальних матеріалів) та відходів пакування” № 289 від 24.12.2004, Офіційний вісник України, 2005, № 4 (11.02.2005), ст. 248

¹⁰³ <http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc3p/292286>>ТЕХНОЛОГИЯ від 23.01.06.

¹⁰⁴ http://dic.academic.ru/dic.nsf/econ_dict/14594>ТЕХНОЛОГИИ МАЛООТХОДНЫЕ від 23.01.06.

¹⁰⁵ „Конвенція про біологічну різноманітність”, 05.06.1992.

інших територій, які мають особливу цінність для охорони навколишнього природного середовища і відповідно до законів та міжнародних зобов'язань України підлягають особливій охороні¹⁰⁶. Екологічна мережа дозволяє виконати вказаний принцип.

Принципи науково обґрунтованого узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства на основі поєднання міждисциплінарних знань екологічних, соціальних, природничих і технічних наук та прогнозування стану навколишнього природного середовища та науково обґрунтованого нормування впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище реалізуються в положеннях Законів України „Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України”¹⁰⁷; „Про інноваційну діяльність”¹⁰⁸; „Про наукову і науково-технічну експертизу”¹⁰⁹; „Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки”¹¹⁰; „Про наукову і науково-технічну діяльність”¹¹¹, а також в Постанові Верховної Ради України „Про Концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України”¹¹².

Принцип обов'язковості екологічної експертизи розкривається в ч.3 ст. 13 Закону України „Про екологічну експертизу”¹¹³, згідно з яким здійснення державної екологічної експертизи є обов'язковим для видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку. Перелік видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну

---

¹⁰⁶ Закон України „Про екологічну мережу України” № 1864-IV від 24.06.2004, Відомості Верховної Ради України, 2004, № 45 (05.11.2004), ст. 502.

¹⁰⁷ Закон України „Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України” № 1602-III від 23.03.2000, Відомості Верховної Ради України, 2000, № 25 (23.06.2000), ст. 195.

¹⁰⁸ Закон України „Про інноваційну діяльність” № 40-IV від 04.07.2002, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 36 (06.09.2002), ст. 266.

¹⁰⁹ Закон України „Про наукову і науково-технічну експертизу” № 51/95-ВР від 10.02.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 9 (28.02.95), ст. 56.

¹¹⁰ Закон України „Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки” № 2623-III від 11.07.2001, Відомості Верховної Ради України, 2001, № 48 (30.11.2001), ст. 253.

¹¹¹ Закон України „Про наукову і науково-технічну діяльність” № 1977-XII від 13.12.1991, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 12 (24.03.92), ст. 165.

¹¹² Постанова Верховної Ради України „Про Концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України” № 916-XIV від 13.07.1999, Відомості Верховної Ради України, 1999, № 37 (17.09.99), ст. 336.

¹¹³ Закон України „Про екологічну експертизу” № 45/95-ВР від 09.02.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 8 (21.02.95), ст. 54.

небезпеку¹¹⁴, встановлюється Кабінетом Міністрів України за поданням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів і спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань охорони здоров'я.

Принцип гласності і демократизму при прийнятті рішень, реалізація яких впливає на стан навколишнього природного середовища, формування у населення екологічного світогляду впроваджується шляхом консультацій з громадськістю. Вони проводяться з метою залучення громадян до участі в управлінні державними справами, надання можливості для їх вільного доступу до інформації про діяльність органів виконавчої влади, а також забезпечення гласності, відкритості та прозорості в діяльності цих органів¹¹⁵. Цей принцип також реалізується, наприклад, у ст. 10 Закону України „Про екологічну експертизу”¹¹⁶ і визначає засади гласності екологічної експертизи. Так, замовники екологічної експертизи об'єктів, що в процесі реалізації (будівництва, експлуатації тощо) можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища, зобов'язані оголосити через засоби масової інформації про проведення екологічної експертизи у спеціальній Заяві про екологічні наслідки діяльності. У цій заяві, серед іншого, повинні міститися відомості про інформування громадськості щодо запланованої діяльності, її мету і шляхи її здійснення.

Серед основних принципів участі громадськості в прийнятті рішень з питань, що справляють чи можуть справити негативний вплив на стан довкілля визначаються прозорість та демократизм¹¹⁷.

Принцип безоплатності загального та платність спеціального використання природних ресурсів для господарської діяльності або принцип платності природокористування, згідно з яким будь яке використання природних ресурсів здійснюється за плату, за винятком загального природокористування фізичних осіб, а також випадків прямо передбачених

---

¹¹⁴ Постанова КМ України „Про перелік видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку” № 554 від 27.07.1995, Зібрання постанов Уряду України, 1995, № 10, ст. 252.

¹¹⁵ Постанова КМ України „Деякі питання щодо забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики” № 1378 від 15.10.2004, Урядовий кур'єр, 2004, 11, № 209.

¹¹⁶ Закон України „Про екологічну експертизу” № 45/95-ВР від 09.02.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 8 (21.02.95), ст. 54.

¹¹⁷ Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища „Про затвердження Положення про участь громадськості у прийнятті рішень у сфері охорони довкілля” № 168 від 18.12.2003, Офіційний вісник України, 2004, № 6 (27.02.2004), ст. 357.

у законодавстві¹¹⁸. Збір за спеціальне використання природних ресурсів встановлюється на основі нормативів збору і лімітів їх використання. Нормативи збору за використання природних ресурсів визначаються з урахуванням їх розповсюдженості, якості, можливості відтворення, доступності, комплексності, продуктивності, місцезнаходження, можливості переробки, знешкодження і утилізації відходів та інших факторів.

У Посланні Президента України „Україна: поступ у XXI століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000 – 2004 рр.” передбачалося здійснення на національному, регіональному та об’єктному рівнях найбільш гострих поточних завдань і довгострокових пріоритетів екологічної безпеки та охорони навколишнього природного середовища, розвиток і вдосконалення відповідної законодавчої бази, застосування економічних інструментів (поетапного запровадження платного природокористування) для відтворення та раціонального використання природних ресурсів¹¹⁹.

Принцип стягнення збору за забруднення навколишнього природного середовища та погіршення якості природних ресурсів, компенсація шкоди, заподіяної порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища реалізується декількома шляхами. Збір за забруднення навколишнього природного середовища встановлюється на основі фактичних обсягів викидів, лімітів скидів забруднюючих речовин в навколишнє природне середовище і розміщення відходів, а збір за погіршення якості природних ресурсів (зниження родючості ґрунтів, продуктивності лісів, рибопродуктивності водойм тощо) в результаті володіння і користування встановлюється на основі нормативів.

Існує також принцип вирішення питань охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів з урахуванням ступеня антропогенної¹²⁰ змінності територій, сукупної дії факторів, що негативно впливають на екологічну обстановку. До антропогенних змін належать зміни, викликані діяльністю людини¹²¹. Можна розглядати територіальну антропоєкосистему як екологічну систему, в якій людина виступає її центральною ланкою („хазяїном”), а всі інші елементи системи розглядати як оточуюче людину середовище, внутрішні зв’язки якого на неї

---

¹¹⁸ Бринчук М.М. Экологическое право (право окружающей среды): Учебник для высших юридических учебных заведений. – М.: Юристъ, 1998, с. 91.

¹¹⁹ Послання Президента України „Україна: поступ у XXI століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000 – 2004 рр.” № 276а/2000 від 23.02.2000.

¹²⁰ Від грецької – людина.

¹²¹ Кондратюк Є.М., Хархота Г.І. Словник-довідник з екології. – К.: Урожай, 1987, с. 17.

зорієнтовані¹²². Так, ст. 33 Закону України „Про зайнятість населення”¹²³ визначає, що законодавством України можуть передбачатися за рахунок бюджету держави додаткові гарантії громадянам, вивільнюваним з підприємств, що підлягають ліквідації у зв’язку із здійсненням заходів щодо поліпшення екологічної обстановки або внаслідок стихійного лиха.

До охоронних (забезпечувальних) правовідносин у галузі екології науковці відносять: антропоохоронні (охорони життя і здоров’я людини від небезпечного довкілля), правовідносини з охорони життя і здоров’я людини від небезпечного антропогенного впливу та правовідносини в галузі охорони природно-антропогенних ландшафтів¹²⁴.

Принцип поєднання заходів стимулювання і відповідальності у справі охорони навколишнього природного середовища розкривається в коментарі до ст. 48 Закону щодо заходів стимулювання, а відповідальність за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища передбачається ст. 68 Закону. Порушення законодавства України про охорону навколишнього природного середовища тягне за собою встановлену Законом та іншим законодавством України дисциплінарну, адміністративну, цивільну і кримінальну відповідальність.

Принцип розв’язання проблем охорони навколишнього природного середовища на основі широкого міждержавного співробітництва пов’язаний із загальними та спеціальними принципами міжнародного екологічного права. Перші тісно пов’язані із принципами міжнародного публічного права і являють собою такі принципи: поваги до державного суверенітету, невтручання у внутрішні справи інших держав, добровільного виконання міжнародних зобов’язань, мирного вирішення спорів та деякі інші. Вони зафіксовані у Статуті ООН¹²⁵, у Декларації про принципи міжнародного права, що стосується дружніх відносин і співробітництва між державами, схваленої 25-ю сесією Генеральної Асамблеї ООН, та інших міжнародних документах. Перелічені принципи закріплені також у вигляді звичаїв: принципи добросусідства, міжнародного співробітництва, незаподіяння шкоди, міжнародної відповідальності держав. Ці принципи поширюються і на сферу міжнародного екологічного права, проявляючись у формі такого

---

¹²² Малашевич Е.В. Краткий словарь-справочник по охране природы. Мн.: Ураджай, 1987, с. 200.

¹²³ Закон УРСР „Про зайнятість населення” № 803-ХІІ від 01.03.1991, Відомості Верховної Ради УРСР, 1991, № 14 (02.04.91), ст. 170.

¹²⁴ Андрейцев В.І. Екологічне право: Курс лекцій: Навч. посібник для юрид. фак. вузів. К.: Вентурі, 1996, с. 15.

¹²⁵ „Статут Організації Об’єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду” від 26.06.1945.

використання природних ресурсів однією державою, яке не заподіює шкоди іншій державі, міжнародному співробітництву у сфері охорони довкілля.

До спеціальних принципів міжнародного екологічного права належать:

- право людей на життя у сприятливому навколишньому середовищі та відповідальність за охорону і покращення навколишнього середовища на благо теперішньому і майбутньому поколінням;

- суверенне право держав розробляти свої природні ресурси і їх обов'язок у рамках національної юрисдикції не заподіювати шкоди навколишньому середовищу інших держав;

- міжнародна відповідальність за заподіяння такої шкоди;

- міжнародне співробітництво держав у сфері охорони довкілля на основі рівноправ'я;

- запобігання забрудненню морів та заподіяння шкоди навколишньому середовищу.

Ці принципи зафіксовані у Декларації Стокгольмської конференції ООН з проблем навколишнього середовища. Поділ міжнародних принципів охорони навколишнього середовища запропонувала Н.Р. Малишева¹²⁶.

У новітньому Європейському праві передбачено також принципи охорони навколишнього середовища. Під принципами права Європейського Союзу слід розуміти основи даної правової системи, які визначають зміст правотворчої, правозастосовної та правоохоронної діяльності Союзу в цілому і його держав-членів зокрема¹²⁷. Поділ цих принципів, залежно від сфери дії, можна здійснити на загальні, які належать до правової системи в цілому, спеціальні, які належать до її окремих галузей та інститутів¹²⁸. До спеціальних принципів Європейського права навколишнього середовища, згідно зі ст. 174(2) Договору про заснування Європейського Співтовариства, слід віднести принципи, на яких базується політика Співтовариства у сфері навколишнього середовища:

- принцип попередження;
- принцип перестороги;
- відшкодування шкоди, завданої навколишньому середовищу, в основному, шляхом її усунення на самому початку виникнення;
- принцип „забруднювач платить”.

---

¹²⁶ Екологічне право України: Підручник для студентів юрид. вищ. навч. закладів / В.К. Попов, А.П. Гетьман, С.В. Разметаєв та ін., За ред. В.К. Попова та А.П. Гетьмана. Харків: Право, 2001, с. 439 – 440.

¹²⁷ Право Европейского Союза: Учебник для вузов / Под ред. С.Ю. Кашкина. М., 2003, с. 119.

¹²⁸ Микієвич М.М., Н.І. Андрусевич Н.І., Будякова Т.О. Європейське право навколишнього середовища: Навч. посібник. Львів, 2004, с. 81 – 82.

Коментовані принципи гарантують також реалізацію конституційних прав та свобод людини і громадянина.

Міжнародно-правові гарантії співробітництва встановлені у чинних міжнародних договорах, обов'язкових для України. У свою чергу, вони також є нормами:

- матеріальними (скажімо, можливість звернення до Європейського Суду встановлена Європейською конвенцією з прав людини);
- процесуальними (наприклад, доступний для кожного порядок такого звернення);
- організаційними (система і організація діяльності Європейського Суду)¹²⁹.

Стаття 4. Право власності на природні ресурси

Природні ресурси України є власністю народу України, який має право на володіння, використання та розпорядження природними багатствами республіки.

У державній власності перебувають всі землі України, за винятком земель, переданих у колективну і приватну власність.

(статтю 4 доповнено частиною другою згідно із Законом України від 05.05.93 р. №3180-ХІІ, у зв'язку з цим частини другу і третю вважати відповідно частинами третьою і четвертою)

Повновладдя народу України в галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів реалізується на основі Конституції України як безпосередньо, шляхом проведення референдумів, так і через республіканські органи державної влади відповідно до законодавства України.

Від імені народу України право розпорядження природними ресурсами здійснює Верховна Рада України.

Право власності на природні ресурси, з перших днів незалежності України, було під „пильним” наглядом законодавців. Так, Декларація про державний суверенітет України¹³⁰ проголосила у розділі VI. Економічна самостійність, що земля, її надра, повітряний простір, водні та інші

---

¹²⁹ Конституція України: офіц. текст: Коментар законодавства України про права та свободи людини і громадянина. Навч. посіб. / Авт. – укладач М.І. Хавронюк. – 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Вид-во А.С.К., 2003, с. 83.

¹³⁰ „Декларація про державний суверенітет України” № 55-ХІІ від 16.07.1990, Відомості Верховної Ради УРСР, 1990, № 31 (31.07.90), ст. 429.

природні ресурси, які знаходяться в межах території Української РСР, природні ресурси її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, весь економічний і науково-технічний потенціал, що створений на території України, є власністю її народу, матеріальною основою суверенітету Республіки і використовуються з метою забезпечення матеріальних і духовних потреб її громадян.

Закон УРСР „Про економічну самостійність Української РСР”¹³¹ на основі Декларації про державний суверенітет України відтворив це положення у ст. 4, якою регламентуються відносини власності в Українській РСР: основу економічної самостійності Української РСР утворює власність її народу на національне багатство. Власністю народу України є земля, її надра, повітряний простір, водні та інші природні ресурси, що знаходяться в межах території Української РСР, природні ресурси її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, весь економічний, науковий і технічний потенціал, розташований на території республіки.

Закон України „Про власність”¹³² установив у ст. 9, що земля, її надра, повітряний простір, водні та інші природні ресурси її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони є об’єктами права виключної власності народу України. Цим законом було також закріплено, що власність в Україні виступає в таких формах: приватна, колективна, державна. Усі форми власності є рівноправними.

Правовий інститут права власності належить до цивільного права як галузевий, а для інших галузей права, в тому числі і для екологічного права, він вважається міжгалузевим. Саме поняття права власності було розроблено ще за часів Римської імперії і визначалось як *Dominium* – синонім *Proprietas* у понятійному відношенні: загальне правове панування особи над матеріальною річчю. Власність розрізняли як панування: пряме, повне, виключне, абсолютне, що легко пристосовується, єдине, правове та над матеріальною річчю¹³³.

Зміст права власності складають правомочності, які належать власнику. Чинне законодавство встановлює, що власник характеризується

---

¹³¹ Закон УРСР „Про економічну самостійність Української РСР” № 142-XII від 03.08.1990, Відомості Верховної Ради УРСР, 1990, № 34 (21.08.90), ст. 499.

¹³² Закон УРСР „Про власність” № 697-XII від 07.02.1991, Відомості Верховної Ради УРСР, 1991, № 20 (14.05.91), ст. 249.

¹³³ Бартошек М. Римское право: (Понятия, термины, определения): Пер. с чешск. М.: Юрид. лит. 1989, с. 113 – 114.

наявністю у нього права володіння, права користування та права розпорядження¹³⁴.

Правомочність володіння – оснований на законі, тобто юридично забезпечена можливість мати у себе дане майно, утримувати його у власному господарстві (враховувати на балансі і т. ін.).

Правомочність користування – оснований на законі можливість експлуатації, господарського чи іншого використання майна шляхом вилучення із нього корисних властивостей, його споживання (для виробничих чи особистих потреб).

Правомочність розпорядження – можливість визначення юридичної долі майна шляхом зміни його приналежності, стану чи призначення (у формі відчуження за угодою, передачі у спадщину, знищення тощо).

Виділяють три функції інституту права власності: встановлення належності того чи іншого майна окремій особі; закріплення правомочності власника з володіння, користування та розпорядження належним йому майном; передбачення правових засобів охорони прав та інтересів власника¹³⁵.

Конституція України передбачає право власності Українського народу, відносячи до неї всі види природних об'єктів, що знаходяться на території України. До них включається також атмосферне повітря, хоча з наукової точки зору¹³⁶ і виходячи зі змісту Закону України „Про охорону атмосферного повітря”¹³⁷ інститут права власності на цей природний об'єкт має бути відсутній внаслідок його фізико-географічних властивостей.

Конституція також передбачає соціалізоване право власності на природні ресурси у ч. 3 ст. 13 тим, що власність зобов'язує, і вона не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству. Можна говорити про „екологічну зав'язаність” права власності на природні ресурси. У законодавстві це здійснюється шляхом визначення цільового використання природного ресурсу, що знаходиться у власності того чи іншого суб'єкта. Наприклад, цільове використання земельної ділянки

---

¹³⁴ Советское природоресурсовое право и правовая охрана окружающей среды. Общая часть. Ю.А. Вовк. Х.: Изд-во при Харьк. ун-те, 1986, с. 48.

¹³⁵ Дубовик О.Л. Экологическое право в вопросах и ответах. Учебное пособие. М.: ООО „ТК Велби”, 2003, с. 65 – 66.

¹³⁶ Екологічне право України: Підручник для студентів юрид. вищ. навч. закладів / В.К. Попов, А.П. Гетьман, С.В. Разметаєв та ін.; За ред. В.К. Попова та А.П. Гетьмана. Харків: Право, 2001, с. 84, 88.

¹³⁷ Закон України „Про внесення змін до Закону України „Про охорону атмосферного повітря”” № 2556-III від 21.06.2001, Відомості Верховної Ради України, 2001, № 48 (30.11.2001), ст. 252.

полягає у використанні її за призначенням, визначеним на підставі документації із землеустрою у встановленому законодавством порядку¹³⁸.

Щодо права власності на землю, то положенням коментованої статті не слід користуватися, бо, відповідно до ч. 3 ст. 78 ЗК України¹³⁹, земля в Україні може перебувати у приватній, комунальній та державній власності. Земельний кодекс України є спеціальним нормативним актом по відношенню до Закону, і тому останнім не слід керуватися при визнанні форми власності на землю. Отже, визначаючись щодо форм власності на природні ресурси, слід керуватись спеціальними природоохоронними законами та кодексами.

З метою забезпечення народовладдя і безпосередньої участі громадян в управлінні державними та місцевими справами в Україні проводяться референдуми. Референдум – це спосіб прийняття громадянами України шляхом голосування законів України, інших рішень з важливих питань загальнодержавного і місцевого значення¹⁴⁰.

Відповідно до Конституції України проводяться всеукраїнські референдуми, референдуми Республіки Крим та місцеві (в межах адміністративно-територіальних одиниць) референдуми.

Таблиця 1

Форми власності на природні ресурси (об'єкти) в Україні. До уваги беруться норми лише спеціальних природоохоронних законів без врахування вимог ст. 13 Конституції України

Види природних ресурсів (об'єктів)	Форми власності			
	Виключна власність народу України	Державна	Комунальна	Приватна
Земля – ч. 3 ст. 78 ЗК України	+	+	+	+
Води (водні об'єкти) – ч. 1 ст. 6 ВК України	+	–	–	–
Надра – ч. 1 ст. 4 Кодексу України про надра	+	–	–	–
Ліси – ч. 1 ст. 6 ЛК України	+	–	–	–

¹³⁸ Закон України „Про землеустрій” № 858-IV від 22.05.2003, Відомості Верховної Ради України, 2003, № 36 (05.09.2003), ст. 282.

¹³⁹ Земельний кодекс України № 2768-III від 25.10.2001, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 3-4 (25.01.2002), ст. 27.

¹⁴⁰ Закон УРСР „Про всеукраїнський та місцеві референдуми” № 1286-XII від 03.07.1991, Відомості Верховної Ради УРСР, 1991, № 33 (13.08.91), ст. 443.

<i>Рослинний світ – 3У „Про рослинний світ”</i>	<i>Інститут права власності відсутній</i>			
<i>Території та об’єкти природно-заповідного фонду – ст. 4 3У „Про природно-заповідний фонд України”</i>	+	+	+	+
<i>Об’єкти тваринного світу – ст. 5 3У „Про тваринний світ”</i>	+	+	+	+
<i>Об’єкти Червоної книги України – ст. 6-7 3У „Про Червону книгу України”</i>	+	+	+	+
<i>Земля та інші природні ресурси об’єктів екомережі – ст. 6 3У „Про екологічну мережу”</i>	+	+	+	+
<i>Атмосферне повітря – 3У „Про охорону атмосферного повітря”</i>	<i>Інститут права власності відсутній</i>			

Наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28 травня 2004 р. №97 було прийнято **ДЕРЖАВНИЙ КЛАСИФІКАТОР УКРАЇНИ КЛАСИФІКАЦІЯ ФОРМ ВЛАСНОСТІ ДК 001:2004¹⁴¹**. Державний класифікатор „Класифікація форм власності” (КФВ), чинний від 01.06.2004 року, визначив, у відповідності з ЦК України¹⁴² та ГК України¹⁴³, такі форми власності:

- приватна власність;
- державна корпоративна власність *;
- державна власність;
- комунальна власність;
- комунальна корпоративна власність *.

* Державну корпоративну власність та комунальну корпоративну власність визначають щодо майна суб’єктів, у статутному фонді яких

¹⁴¹ Юридичний вісник України, 2004, 11, № 47.

¹⁴² Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003, Офіційний вісник України, 2003, № 11 (28.03.2003), ст. 461.

¹⁴³ Господарський кодекс України № 436-IV від 16.01.2003, Офіційний вісник України, 2003, № 11 (28.03.2003), ст. 462.

частка державної чи комунальної власності перевищує п'ятдесят відсотків чи становить величину, яка забезпечує відповідним органам державного управління або місцевого самоврядування право вирішального впливу на господарську діяльність цих суб'єктів.

Але КФВ не вказує прямо на природні ресурси як об'єкти власності. Тому, розглядаючи форми власності на природні об'єкти, слід ще раз наголосити на необхідності керуватися спеціальними нормативними актами, що регулюють форми власності, та природоохоронним законодавством.

Стаття 5. Об'єкти правової охорони навколишнього природного середовища

Державній охороні і регулюванню використання на території України підлягають: навколишнє природне середовище як сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів, природні ресурси, як залучені в господарський обіг, так і невикористовувані в народному господарстві в даний період (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ), ландшафти та інші природні комплекси.

Особливій державній охороні підлягають території та об'єкти природно-заповідного фонду України й інші території та об'єкти, визначені відповідно до законодавства України.

Державній охороні від негативного впливу несприятливої екологічної обстановки підлягають також здоров'я і життя людей.

Державна охорона та використання природних об'єктів перш за все регламентуються нормами Конституції України, які прямо чи опосередковано встановлюють: а) принципи, вихідні положення; б) конкретні правила поведінки у сфері охорони навколишнього природного середовища та природокористування. Як джерело права вищої юридичної сили Конституція України містить комплекс норм, які: а) виділяють в якості особливої функції охорони навколишнього природного середовища; б) встановлюють загальноправовий принцип пріоритету охорони довкілля; в) закріплюють відповідальність нинішнього покоління перед майбутніми; г) передбачають екологічний суверенітет країни та обов'язковість його захисту державою у внутрішніх та зовнішніх відносинах. Таким чином,

Основний Закон країни устанавлює конституційний екологічний правовий порядок¹⁴⁴.

У науковій літературі виділяється проблема вжитку термінів „захист” та „охорона” природних ресурсів. За своїми суб’єктивними якостями, по своїй суті, охорона взагалі та правова у тому числі, є категорією позитивною, активним засобом захисту. Тому в правових нормах, що захищають природні об’єкти, сформульовані точні та категоричні вимоги, які підлягають виконанню всіма, хто тією чи іншою мірою здійснює вплив на природні об’єкти.

Коментована стаття оперує поняттями об’єктів правової охорони навколишнього природного середовища, або природних об’єктів та природних ресурсів. Під першими розуміють складову частину навколишнього середовища, відмінну від продуктів людської праці природним характером свого походження, відсутністю вартості як сукупності затрат суспільно необхідної праці, станом в екологічній системі природи. Вони виконують екологічну, економічну, культурно-оздоровчу функції. Природні ресурси в широкому розумінні – це всі природні блага, призначені для задоволення екологічних, економічних, культурно-оздоровчих потреб людини та суспільства; у вузькому – природні джерела задоволення потреб матеріального виробництва (земельні, водні, лісові ресурси, мінеральні ресурси)¹⁴⁵.

Застосовуючи норми природоохоронного законодавства, слід чітко розрізняти природні ресурси або об’єкти, виділені чи закріплені законодавчо, і ті, які не мають відповідного нормативного закріплення та розкриття їх змісту. Так, чинне природоохоронне законодавство оперує юридичними поняттями „рослинний” та „тваринний світ”. У свою чергу, в національному та міжнародному природоохоронному законодавстві також вживаються терміни „флора”¹⁴⁶ і „фауна”¹⁴⁷. У деяких випадках до флори і фауни відносять конкретні види, що підлягають особливій охороні¹⁴⁸, або ставляться вимоги щодо захисту рослин і тварин, серед

---

¹⁴⁴ Дубовик О.Л. Экологическое право в вопросах и ответах: Учебное пособие. М.: ООО „ТК Велби”, 2003, с. 44 – 45.

¹⁴⁵ Петров В.В. Экологическое право России: Учебник для вузов. М.: Изд-во БЕК, 1995, с. 544 – 545.

¹⁴⁶ Флора – від лат. Flores – квіти – давньоримська богиня весни, молодості і квітів. Переносно Ф. – рослинність.

¹⁴⁷ Фауна – від лат. Fauna – богиня лісів та полів, покровителька тварин у давньоримській міфології.

¹⁴⁸ „Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі” від 19.09.1979.

яких збереження корисної флори і фауни¹⁴⁹. Верховний Суд України, кваліфікуючи тяжкі наслідки за ч. 3 ст. 204 КК України, пропонує розуміти під іншими тяжкими наслідками знищення чи пошкодження майна, тварин, флори, фауни, повітря, ґрунту, вод, чим заподіяно шкоду у великих чи особливо великих розмірах¹⁵⁰. Правознавці використовують доктринальні визначення, які дають природознавці і їм слід розуміти під фауною: 1) еволюційно-історично сформовану сукупність усіх видів тварин, що живуть чи жили у геологічному минулому на даній території (акваторії); 2) список видів тварин, що мешкали на даній території (акваторії – для водних тварин)¹⁵¹. А під флорою слід розуміти: 1) еволюційно-історично сформовану сукупність видів рослин, що знаходяться, чи тих, що знаходились у геологічному минулому на певній території суспільства; 2) список видів рослин, що знаходяться на даній території (акваторії). Автор цих визначень дає нотатку щодо того, що не слід змішувати терміни та поняття „флора”, „рослинність”, „рослини”¹⁵².

Природні ресурси можна чітко диференціювати лише з правової точки зору, а використання їх, як правило, здійснюється комплексно, оскільки негативний вплив на один природний об'єкт призведе до негативних наслідків щодо іншого.

Законодавство виділяє такі види природних ресурсів:

- земельні ресурси – сукупний природний ресурс поверхні суші як просторового базису розселення і господарської діяльності, основний засіб виробництва в сільському та лісовому господарстві, згідно з ч. 2 ст. 1 Закону України „Про охорону земель”¹⁵³, або, відповідно до цієї норми, земля – поверхня суші з ґрунтами, корисними копалинами та іншими природними елементами, що органічно поєднані та функціонують разом з нею. Існує також визначення згідно з п. 2.5. Методики визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через

---

¹⁴⁹ Закон України „Про захист рослин” № 180-XIV, від 14.10.1998, Відомості Верховної Ради України, 1998, № 50 – 51, ст. 310.

¹⁵⁰ Постанова Пленуму Верховного Суду України „Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності” № 3 від 25.04.2003, Вісник Верховного Суду України, 2003, 05 – 06, № 3.

¹⁵¹ Реймерс Н.Ф. Природопользование: Словарь-справочник. М.: Мысль, 1990, с. 548.

¹⁵² Там же, с. 550.

¹⁵³ Закон України „Про охорону земель” № 962-IV від 19.06.2003, Відомості Верховної Ради України, 2003, № 39 (26.09.2003), ст. 349.

порушення природоохоронного законодавства¹⁵⁴: земельні ресурси (землі) – верхній шар земної поверхні в межах зони аерації;

- *надра* – це частина земної кори, що розташована під поверхнею суші та дном водоймищ і простягається до глибин, доступних для геологічного вивчення та освоєння, згідно зі ст. 1 Кодексу України про надра¹⁵⁵;

- *водні ресурси* – обсяги поверхневих, підземних і морських вод відповідної території, згідно з ч. 1 ст. 1 Водного кодексу України¹⁵⁶. Більш детально про стан водних ресурсів України викладено у Загальнодержавній програмі розвитку водного господарства¹⁵⁷;

- *атмосферне повітря* – життєво важливий компонент навколишнього природного середовища, який являє собою природну суміш газів, що знаходиться за межами жилих, виробничих та інших приміщень, згідно з ч. 1 ст. 1 Закону України „Про охорону атмосферного повітря”¹⁵⁸;

- *лісовими ресурсами* є деревина, технічна і лікарська сировина, кормові, харчові та інші продукти лісу, що використовуються для задоволення потреб населення і виробництва згідно з ч. 1 ст. 7 Лісового кодексу України¹⁵⁹;

- *природні рослинні ресурси* – об’єкти рослинного світу, що використовуються або можуть бути використані населенням для потреб виробництва та інших потреб відповідно до ч. 1 ст. 3 Закону України „Про рослинний світ”¹⁶⁰;

- *мисливські тварини*, що перебувають у стані природної волі або утримуються у напіввільних умовах, належать до природних ресурсів загальнодержавного значення, згідно зі ст. 2 Закону України „Про

---

¹⁵⁴ Наказ Мінекобезпеки „Про затвердження Методики визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства” № 171 від 27.10.1997, Офіційний вісник України, 1998, № 8 (21.05.98), ст. 664.

¹⁵⁵ Кодекс України про надра № 132/94-ВР від 27.07.1994, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 36 (06.09.94), ст. 340.

¹⁵⁶ Водний кодекс України № 213/95-ВР від 06.06.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 24 (13.06.95), ст. 189.

¹⁵⁷ Закон України „Про Загальнодержавну програму розвитку водного господарства” № 2988-III від 17.01.2002, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 25 (21.06.2002), ст. 172.

¹⁵⁸ Закон України „Про охорону атмосферного повітря” № 2707-XII від 16.10.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 50 (15.12.92), ст. 678.

¹⁵⁹ Лісовий кодекс України № 3852-XII від 21.01.1994, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 17 (26.04.94), ст. 99.

¹⁶⁰ Закон України „Про рослинний світ” № 591-XIV від 09.04.1999, Відомості Верховної Ради України, 1999, № 22-23 (11.06.99), ст. 198.

мисливське господарство та полювання”¹⁶¹. Закон України „Про тваринний світ”¹⁶² розглядає тваринний світ як один із компонентів навколишнього природного середовища, національне багатство України, джерело духовного та естетичного збагачення і виховання людей, об’єкт наукових досліджень, а також важливу базу для одержання промислової і лікарської сировини, харчових продуктів та інших матеріальних цінностей. Як природний ресурс загальнодержавного значення розглядаються у вищезазначеному законі дикі тварини, які перебувають у стані природної волі в межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, інші об’єкти тваринного світу, на які поширюється дія цього Закону і які перебувають у державній власності, а також об’єкти тваринного світу, що у встановленому законодавством порядку придбані у комунальну або приватну власність і визнані об’єктами загальнодержавного значення;

- риба та інші водні живі ресурси (водні біологічні ресурси) – це сукупність організмів, життя яких неможливе без перебування (знаходження) у воді. До водних живих ресурсів належать прісноводні, морські, анадромні та катадромні риби на всіх стадіях розвитку; круглороті, морські ссавці; водні безхребетні, у тому числі молюски, ракоподібні, черви, голкошкірі, губки, кишковопорожнинні, наземні безхребетні у водній стадії розвитку, водорості та інші водні рослини¹⁶³;

- природний ландшафт – цілісний природно-територіальний комплекс з генетично однорідними, однотиповими природними умовами місцевостей, які сформувалися в результаті взаємодії компонентів геологічного середовища, рельєфу, гідрологічного режиму, ґрунтів і біоценозів, у відповідності із Загальнодержавною програмою формування національної екологічної мережі України на 2000 – 2015 роки¹⁶⁴;

- природні комплекси, такі наприклад, як:

- водно-болотні угіддя – райони маршів, боліт, драговин, торфовищ або водойм природних або штучних, постійних або тимчасових, стоячих або проточних, прісних, солонкуватих або

---

¹⁶¹ Закон України „Про мисливське господарство та полювання” № 1478-III від 22.02.2000, Відомості Верховної Ради України, 2000, № 18 (05.05.2000), ст. 132.

¹⁶² Закон України „Про тваринний світ” № 2894-III, від 13.12.2001, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 14 (05.04.2002), ст. 97.

¹⁶³ Закон України „Про Загальнодержавну програму розвитку рибного господарства України на період до 2010 року” № 1516-IV від 19.02.2004, Відомості Верховної Ради України, 2004, № 22 (28.05.2004), ст. 313.

¹⁶⁴ Закон України „Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000 – 2015 роки” № 1989-III від 21.09.2000, Відомості Верховної Ради України, 2000, № 47 (24.11.2000), ст. 405.

солоних, включаючи морські акваторії, глибина яких під час відпливу не перевищує шість метрів¹⁶⁵;

- "природна спадщина":

- природні пам'ятки, створені фізичними й біологічними утвореннями або групами таких утворень, що мають видатну універсальну цінність з точки зору естетики чи науки;
- геологічні й фізіографічні утворення й суворо обмежені зони, що є ареалом видів тварин і рослин, які зазнають загрози й мають видатну універсальну цінність з точки зору науки чи збереження;
- природні визначні місця чи суворо обмежені природні зони, що мають видатну універсальну цінність з точки зору науки, збереження чи природної краси¹⁶⁶;

- екомережа – єдина територіальна система, яка утворюється з метою поліпшення умов для формування та відновлення довкілля, підвищення природно-ресурсного потенціалу території України, збереження ландшафтного та біорізноманіття, місць оселення та зростання цінних видів тваринного і рослинного світу, генетичного фонду, шляхів міграції тварин через поєднання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також інших територій, які мають особливу цінність для охорони навколишнього природного середовища і відповідно до законів та міжнародних зобов'язань України підлягають особливій охороні відповідно до ст. 3 Закону України „Про екологічну мережу України”¹⁶⁷;

- природно-заповідний фонд становлять ділянки суші і водного простору, природні комплекси та об'єкти яких мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонових моніторингу навколишнього природного середовища згідно із Законом України „Про природно-заповідний фонд України”¹⁶⁸.

---

¹⁶⁵ „Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовища існування водоплавних птахів” від 02.02.1971.

¹⁶⁶ „Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини” від 16.11.1972

¹⁶⁷ Закон України „Про екологічну мережу України” № 1864-IV від 24.06.2004, Відомості Верховної Ради України, 2004, № 45 (05.11.2004), ст. 502.

¹⁶⁸ Закон України „Про природно-заповідний фонд України” № 2456-XII від 16.06.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 34 (25.08.92), ст. 502.

Природні ресурси можна класифікувати (поділити) на відповідні групи залежно від характеру їх походження, місцезнаходження, складу, використання, відтворення, охорони, екологічної, економічної, соціальної значущості і особливостей правового режиму¹⁶⁹.

Від негативного впливу несприятливої екологічної обстановки підлягають охороні здоров'я і життя людей. Це здійснюється шляхом запровадження, наприклад, кримінальних норм і відповідальності. Так, відповідно до п. 7 Постанови Пленуму Верховного Суду України „Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля” № 17 від 2004.12.10, створення небезпеки для життя і здоров'я людей (ч. 1 ст. 239 – 244, ч. 1 ст. 253 КК України¹⁷⁰) має місце в разі, коли забруднення навколишнього природного середовища чи вчинення інших протиправних дій могло призвести до загибелі хоча б однієї людини, масових захворювань людей, зараження хоча б однієї людини епідемічним або інфекційним захворюванням, зниження тривалості життя чи імунного захисту людей, відхилень у розвитку дітей тощо¹⁷¹.

Конституція України у ст. 3 передбачає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність.

Державна охорона життя і здоров'я полягає у тому, що державний службовець не повинен приховувати від громадян факти та обставини, що становлять загрозу для життя, здоров'я і безпеки людей, крім випадків заборони розголошення відомостей, що становлять державну таємницю¹⁷².

Відповідно до ст. 6 Основ законодавства України про охорону здоров'я¹⁷³, кожний громадянин України має право на охорону здоров'я, що передбачає безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище.

---

¹⁶⁹ Екологічне право: Курс лекцій: Навч. посібник для юрид. фак. вузів. К.: Вентурі, 1996, с. 75 – 79.

¹⁷⁰ Кримінальний кодекс України № 2341-III від 05.04.2001, Відомості Верховної Ради України, 2001, № 25 – 26 (29.06.2001), ст. 131.

¹⁷¹ Постанова Пленуму Верховного Суду України „Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля” № 17 від 10.12.2004, Вісник Верховного Суду України, 2005, 00, № 1.

¹⁷² Наказ Головного управління державної служби України „Про затвердження Загальних правил поведінки державного службовця” № 58 від 23.10.2000, Урядовий кур'єр, 2000, 11, № 222.

¹⁷³ „Основи законодавства України про охорону здоров'я” № 2801-XII від 19.11.1992, Відомості Верховної Ради України, 1993, № 4 (26.01.93), ст. 19.

Ст. 6 Закону України „Про охорону праці”¹⁷⁴ передбачає права працівника на охорону праці під час роботи, серед яких і право відмовитися від дорученої роботи, якщо створилася виробнича ситуація, небезпечна для його життя чи здоров’я або для людей, які його оточують, або для виробничого середовища чи довкілля.

Стаття 6. Державні цільові та інші екологічні програми

(назва статті 6 у редакції Закону
України від 09.02.2006 р. № 3421-IV)

З метою проведення ефективної і цілеспрямованої діяльності України по організації і координації заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки, раціонального використання і відтворення природних ресурсів на перспективу розробляються і приймаються державні цільові, міждержавні, регіональні, місцеві та інші територіальні програми.

(частина перша статті 6 із змінами, внесеними
згідно із Законом України від 09.02.2006 р. № 3421-IV)

Порядок розробки державних цільових екологічних програм визначається Кабінетом Міністрів України.

(частина друга статті 6 із змінами, внесеними
згідно із Законом України від 09.02.2006 р. № 3421-IV)

Центральні та місцеві органи виконавчої влади, а також органи місцевого самоврядування під час розробки державних екологічних програм залучають громадськість до їх підготовки шляхом оприлюднення проектів екологічних програм для їх вивчення громадянами, підготовки громадськістю зауважень та пропозицій щодо

запропонованих проектів, проведення публічних слухань стосовно екологічних програм.

(статтю 6 доповнено частиною третьою
згідно із Законом України від 28.11.2002 р. № 254-IV,
частина третя статті 6 із змінами, внесеними
згідно із Законом України від 09.02.2006 р. № 3421-IV)

---

¹⁷⁴ Закон України „Про охорону праці” № 2694-XII від 14.10.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 49 (08.12.92), ст. 668.

Відповідно до Закону України „Про державні цільові програми”¹⁷⁵ під державною цільовою програмою слід розуміти комплекс взаємопов’язаних завдань і заходів, які спрямовані на розв’язання найважливіших проблем розвитку держави, окремих галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць, здійснюються з використанням коштів Державного бюджету України та узгоджені за строками виконання, складом виконавців, ресурсним забезпеченням.

Державні цільові програми поділяються на:

- загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля – це програми, які охоплюють всю територію держави або значну кількість її регіонів, мають довгостроковий період виконання і здійснюються центральними та місцевими органами виконавчої влади;

- інші програми, метою яких є розв’язання окремих проблем розвитку економіки і суспільства, а також проблем розвитку окремих галузей економіки та адміністративно-територіальних одиниць, що потребують державної підтримки.

Метою екологічних державних цільових програм є здійснення загальнодержавних природоохоронних заходів, запобігання катастрофам екологічного характеру та ліквідація їх наслідків.

Найбільш важливі державні екологічні програми затверджуються Законами України. Такою є загальнодержавна програма охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів¹⁷⁶, спрямована на забезпечення виконання Конвенції про захист Чорного моря від забруднення (1994 р.), Міністерської декларації про захист Чорного моря (1993 р.) та Стратегічного плану дій щодо відтворення та захисту Чорного моря (1996 р.). Відповідним Законом України затверджено також загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000 – 2015 роки¹⁷⁷, розроблену в контексті вимог стосовно подальшого опрацювання, вдосконалення та розвитку екологічного законодавства України, а також відповідно до рекомендацій Всеєвропейської стратегії збереження біологічного та ландшафтного різноманіття (1995 р.) щодо

---

¹⁷⁵ Закон України "Про державні цільові програми" № 1621-IV від 18.03.2004, Відомості Верховної Ради України, 2004, № 25 (18.06.2004), ст. 352.

¹⁷⁶ Закон України „Про затвердження Загальнодержавної програми охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів” № 2333-III від 22.03.2001, Відомості Верховної Ради України, 2001, № 28 (13.07.2001), ст. 135.

¹⁷⁷ Закон України „Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000 - 2015 роки” № 1989-III від 21.09.2000, Відомості Верховної Ради України, 2000, № 47 (24.11.2000), ст. 405.

питання формування Всеєвропейської екологічної мережі як єдиної просторової системи територій країн Європи з природним або частково зміненим станом ландшафту. До цієї категорії програм можна віднести Загальнодержавну програму „Питна вода України” на 2006 – 2020 роки¹⁷⁸, спрямовану на реалізацію державної політики щодо забезпечення населення якісною питною водою відповідно до Закону України „Про питну воду та питне водопостачання”¹⁷⁹.

Верховна Рада України також затверджує своїми постановами відповідні програми. Так, нею було затверджено Програму перспективного розвитку заповідної справи в Україні („Заповідники”)¹⁸⁰. Її мета – поліпшення умов для збереження територій та об’єктів природно-заповідного фонду як національного надбання, забезпечення подальшого науково обґрунтованого розвитку заповідної справи в Україні до 2005 року на основі визнання її соціального, економічного та екологічного значення для усталеного розвитку держави та народу України. Або, наприклад, Національну програму екологічного оздоровлення басейну Дніпра та поліпшення якості питної води¹⁸¹, спрямована на реалізацію державної політики України у галузі охорони навколишнього природного середовища (довкілля), використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки у басейні Дніпра.

Мінприроди України, відповідно до покладених на нього завдань та згідно із законодавством, забезпечує розроблення і виконання державних програм з питань охорони навколишнього природного середовища¹⁸².

Постановою Кабінету Міністрів України затверджено Положення „Про порядок розроблення екологічних програм”¹⁸³. Ним визначається

---

¹⁷⁸ Закон України „Про Загальнодержавну програму „Питна вода України” на 2006 – 2020 роки” № 2455-IV від 03.03.2005, Відомості Верховної Ради України, 2005, № 15 (15.04.2005), ст. 243.

¹⁷⁹ Закон України „Про питну воду та питне водопостачання” № 2918-III від 10.01.2002, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 16 (19.04.2002), ст. 112.

¹⁸⁰ Постанова Верховної Ради України „Про Програму перспективного розвитку заповідної справи в Україні” № 177/94-ВР від 22.09.1994, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 48 (29.01.94), ст. 430.

¹⁸¹ Постанова Верховної Ради України „Про Національну програму екологічного оздоровлення басейну Дніпра та поліпшення якості питної води” № 123/97-ВР від 27.02.1997, Голос України, 1997, 03, 26.03.97, № 53.

¹⁸² Указ Президента України „Про Положення про Міністерство охорони навколишнього природного середовища України” № 1842/2005 від 27.12.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 52 (11.01.2006), ст. 3257.

¹⁸³ Постанова КМ України „Про затвердження Положення про порядок розроблення екологічних програм” № 1091 від 31.12.1993, Зібрання постанов Уряду України, 1994, № 5, ст. 116.

порядок розроблення, погодження та затвердження державних, регіональних та місцевих екологічних програм.

Порядок розроблення, погодження та затвердження міждержавних екологічних програм визначається міждержавними договорами.

Під екологічною програмою слід розуміти комплекс взаємоузгоджених територіальних заходів, спрямованих на поліпшення співіснування природних екологічних систем і суспільства.

Державна екологічна програма передбачає заходи щодо стабілізації та поліпшення стану навколишнього середовища України чи окремих його складових (повітряного басейну, водних ресурсів тощо). Державними екологічними програмами визначається єдина політика в галузі охорони навколишнього природного середовища і раціонального природокористування, що повинна реалізовуватися через відповідні регіональні програми.

Регіональна екологічна програма включає природоохоронні заходи, що поширюються за межі однієї адміністративної області.

Місцева екологічна програма складається із природоохоронних заходів, які реалізуються у межах однієї області (району, міста).

Підготовка і реалізація екологічних програм здійснюються з урахуванням вимог чинного законодавства та міждержавних договорів у галузі охорони навколишнього природного середовища і раціонального використання природних ресурсів.

В екологічних програмах висвітлюються такі питання:

– необхідність і стисле обґрунтування доцільності розроблення програми;

- основна мета програми і строк її реалізації;
- характеристика сучасного стану проблеми, на розв'язання якої спрямована програма;
- основні (пріоритетні) напрями дій для досягнення кінцевої мети програми;
- етапи вирішення завдань програми і строки їх виконання;
- комплекси заходів, що мають здійснюватися на кожному з етапів;
- орієнтовні розрахунки вартості реалізації програми та джерела її фінансування;
- очікувані результати реалізації заходів програми та їх відповідність головній меті, прогнозна характеристика стану навколишнього природного середовища за етапами реалізації програми;
- механізм реалізації та фінансування програми і контролю за її виконанням.

Залежно від поставлених завдань програми можуть висвітлювати й інші питання.

Рішення про розроблення державних і регіональних екологічних програм приймає Кабінет Міністрів України за поданням Мінприроди, яке вносить пропозиції про доцільність розроблення цих програм за результатами вивчення і дослідження стану навколишнього природного середовища України чи окремих регіональних програм природокористування, здійснених власними підрозділами, науковими установами і організаціями, органами державної виконавчої влади.

Розроблення державних і регіональних екологічних програм організує Мінприроди із залученням зацікавлених міністерств, відомств, інших органів державної виконавчої влади, наукових установ та організацій.

Організацію розроблення місцевих екологічних програм здійснюють місцеві органи державної виконавчої влади та виконавчі комітети місцевих Рад народних депутатів.

Розроблення державних екологічних програм фінансується за рахунок коштів республіканського позабюджетного фонду охорони навколишнього природного середовища та коштів державного бюджету, що виділяються Мінприроди, іншим органам державної виконавчої влади цільовим призначенням. Позабюджетні кошти – це кошти, які бюджетні установи та організації отримують понад асигнування, що виділяються їм з державного та/або місцевих бюджетів¹⁸⁴.

Розроблення регіональних екологічних програм фінансується за рахунок залучення коштів республіканського і обласних позабюджетних фондів охорони навколишнього природного середовища та державного і місцевих бюджетів.

Розроблення місцевих екологічних програм фінансується за рахунок відповідних місцевих бюджетів і позабюджетних фондів.

Проекти державних і регіональних екологічних програм погоджуються з органами державної виконавчої влади, до компетенції яких віднесено здійснення природоохоронних заходів, передбачених програмами.

Проекти державних екологічних програм після їх розгляду Кабінетом Міністрів України подаються до Верховної Ради України.

Регіональні екологічні програми затверджуються рішеннями відповідних обласних Рад народних депутатів.

---

¹⁸⁴ Наказ Головного управління Державного казначейства України „Про затвердження Інструкції про порядок використання і обліку позабюджетних коштів бюджетних установ та звітності про них [Головне управління Державного казначейства України] [3001]” № 63 від 11.08.1998, Офіційний вісник України, 1998, № 37 (01.10.98), ст. 1368.

Проекти місцевих екологічних програм погоджуються з відповідними місцевими органами державної виконавчої влади, виконавчими комітетами місцевих Рад народних депутатів та органами Мінприроди й затверджуються відповідними місцевими Радами народних депутатів.

Різновидом державних екологічних програм відповідно до ст. 36 Закону України „Про наукову і науково-технічну діяльність”¹⁸⁵ є державні наукові та науково-технічні програми. Вони є основним засобом реалізації пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки шляхом концентрації науково-технічного потенціалу країни для розв’язання найважливіших природничих, технічних і гуманітарних проблем. У свою чергу вони поділяються на: загальнодержавні (національні); державні (міжвідомчі); галузеві (багатогалузеві); регіональні (територіальні).

Статус державних (міжвідомчих) наукових та науково-технічних програм мають також відповідні частини загальнодержавних (національних) програм економічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля.

Основним засобом реалізації загальнодержавних (національних) науково-технічних програм є державні (міжвідомчі), галузеві (багатогалузеві) та регіональні (територіальні) програми.

Державні наукові та науково-технічні програми формуються центральним органом виконавчої влади у сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності на основі цільових проектів і розробок, відібраних на конкурсних засадах.

Обсяги фінансування загальнодержавних (національних) науково-технічних програм щорічно визначаються Верховною Радою України при прийнятті Закону України про Державний бюджет України.

Положення про державні наукові та науково-технічні програми затверджується Кабінетом Міністрів України.

Прикладами Державних екологічних програм є:

- *Концепція Державної програми проведення моніторингу навколишнього природного середовища¹⁸⁶. Програма спрямована на поліпшення стану навколишнього природного середовища, підтримання екологічної рівноваги на території України, забезпечення конституційного права людини на*

---

¹⁸⁵ Закон України „Про наукову і науково-технічну діяльність” № 1977-ХІІ від 13.12.1991, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 12 (24.03.92), ст. 165.

¹⁸⁶ Розпорядження КМ України „Про схвалення Концепції Державної програми проведення моніторингу навколишнього природного середовища” № 992-р від 31.12.2004, Офіційний вісник України, 2005, № 1 (21.01.2005), ст. 40.

безпечне докідля шляхом підвищення ефективності функціонування системи моніторингу;

- Програма поетапного припинення використання етилованого бензину в Україні. Ця Програма підготовлена з метою виконання Загальноєвропейської стратегії поступового припинення використання етилованого бензину та Протоколу про важкі метали до Конвенції 1979 року про транскордонне забруднення повітря на великі відстані¹⁸⁷, прийнятих у червні 1998 року у м. Оргус (Данія) на Четвертій Конференції міністрів „Навколишнє середовище для Європи”. Поетапне припинення використання етилованого бензину є важливим заходом поліпшення стану навколишнього природного середовища і здоров’я населення України та Європи;
- Державна програма „Ліси України” на 2002 – 2015 роки¹⁸⁸ визначає основні напрями та джерела забезпечення збалансованого розвитку лісового господарства країни, спрямованого на посилення екологічних, соціальних та економічних функцій лісів в умовах реформування сільгосппідприємств, прийняття нового земельного законодавства. Програма визначає показники лісогосподарської діяльності основних постійних лісокористувачів – Держкомлісгоспу, Мінагрополітики, Мінекоресурсів, Міноборони, МНС.

Міністерство економіки України видало наказ „Про реєстрацію державних цільових програм”¹⁸⁹ з метою забезпечення формування Переліку державних цільових програм у складі проекту Державної програми економічного і соціального розвитку України на 2002 рік у взаємозв’язку з розробкою проекту Державного бюджету України на 2002 рік за програмною класифікацією (бюджетними програмами) та забезпечення прозорості використання коштів державного бюджету, які направляються на реалізацію програм і проведення моніторингу програм. Тому зараз існує реєстрація діючих державних цільових програм згідно з переліком, в який вносяться зміни кожного року. Державні цільові програми мають присвоєні номери для їх урахування в структурі коду програмної

---

¹⁸⁷ „Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі відстані” від 13.11.1979.

¹⁸⁸ Постанова КМ України „Про затвердження Державної програми „Ліси України” на 2002 – 2015 роки” № 581 від 29.04.2002, Офіційний вісник України, 2002, № 18 (17.05.2002), ст. 933.

¹⁸⁹ Наказ Мінекономіки „Про реєстрацію державних цільових програм” № 114 від 24.05.2001.

класифікації проекту наступного Державного бюджету України. Останні зміни і доповнення вносились станом на 21 червня 2004 року¹⁹⁰.

Стаття 7. Освіта і виховання в галузі охорони навколишнього природного середовища

Підвищення екологічної культури суспільства і професійна підготовка спеціалістів забезпечуються загальною обов'язковою комплексною освітою та вихованням в галузі охорони навколишнього природного середовища, в тому числі в дошкільних дитячих закладах, в системі загальної середньої, професійної та вищої освіти, підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів.

Екологічні знання є обов'язковою кваліфікаційною вимогою для всіх посадових осіб, діяльність яких пов'язана з використанням природних ресурсів та призводить до впливу на стан навколишнього природного середовища.

Спеціально визначені вищі та професійні навчальні заклади здійснюють підготовку спеціалістів у галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів з урахуванням суспільних потреб.

Освіта природоохоронна являє собою систему освіти, спрямовану на засвоєння елементів теорії та практики охорони природи, на формування у людини екологічного світогляду, природоохоронної свідомості¹⁹¹. Поруч з освітою природоохоронною існує освіта екологічна – система, спрямована на засвоєння теорії та практики загальної екології як однієї із фундаментальних основ природокористування¹⁹².

Різновидністю освіти в галузі охорони навколишнього природного середовища є еколого-правова освіта, тобто система знань про правове регулювання суспільних відносин у галузі взаємодії суспільства та природи¹⁹³.

Освітня діяльність передбачає діяльність, пов'язану з наданням послуг для здобуття вищої освіти, з видачею відповідного документа, що визначено ст. 1 Закону України „Про вищу освіту”¹⁹⁴.

---

¹⁹⁰ Наказ Міністерства економіки „Перелік державних цільових програм (станом на 21 червня 2004 року)” № 114 від 24.05.2001.

¹⁹¹ Кондратюк С.М., Хархота Г.І. Словник-довідник з екології. К.: Урожай, 1987, с. 96.

¹⁹² Реймерс Н.Ф. Природопользование: Словарь-справочник. М.: Мысль, 1990, с. 314.

¹⁹³ Петров В.В. Экологическое право России: Учебник для вузов. М.: Изд-во БЕК, 1995, с. 549.

¹⁹⁴ Закон України „Про вищу освіту” № 2984-III від 17.01.2002, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 20 (17.05.2002), ст. 134.

Виховання природоохоронне – це вплив на свідомість у процесі формування особистості людини з метою вироблення природоохоронних соціально-психологічних настанов¹⁹⁵.

Більш широким за визначенням є виховання екологічне (населення), тобто вплив на свідомість у процесі початкового формування (соціалізації) особистості та в подальшому з метою вироблення соціально-психологічних настанов та активної громадянської позиції об'єктивного ставлення до сукупності природних та соціальних благ (природних ресурсів, умов оточуючого людину середовища, пам'яток культури, екосистем усіх рівнів ієрархії – до глобальної біосфери, видів живого, окремих їх популяцій і т. ін.). Воно досягається за допомогою комплексу природоохоронної та екологічної освіти, що включає в себе виховання у вузькому розумінні слова як соціалізацію особистості, шкільне виховання, середню та вищу спеціальну освіту та пропаганду екологічну і природоохоронну¹⁹⁶.

Поряд із термінами „природоохоронна освіта” та „виховання” слід визначити термін „навчання”, відповідно природоохоронне та екологічне. Під першим розуміють комплекс природоохоронного виховання, просвіти, освіти та пропаганди, що створює у людини природоохоронну свідомість (екологічний світогляд) та озброює її знанням засобів охорони природи. Цей термін найбільше відповідає англійському „environmental education” (як і навчання екологічне). Другий розкривається через комплекс екологічного виховання, просвіти, навчання та пропаганди, що створює у людини екологічний світогляд і озброює її знанням місця людства в природі, значення природних систем у його соціально-економічному розвитку та особистому благополуччі кожного із людей. Навчання екологічне служить основою раціонального природокористування¹⁹⁷.

Забезпечення культурного розвитку є одним із ключових факторів соціально-економічного розвитку України та її окремих регіонів. Довгострокова програма культурного розвитку України¹⁹⁸ має тісно пов'язуватися з контекстом світового розуміння ролі і призначення культури в ХХІ столітті, зокрема виходити з того, що сталий розвиток і розвиток культури є взаємопов'язаними процесами.

---

¹⁹⁵ Кондратюк С.М., Хархота Г.І. Словник-довідник з екології. К.: Урожай, 1987, с. 32.

¹⁹⁶ Реймерс Н.Ф. Природопользование: Словарь-справочник. М.: Мысль, 1990, с. 78.

¹⁹⁷ Там же, с. 314.

¹⁹⁸ Закон України „Про Концепцію державної політики в галузі культури на 2005 – 2007 роки” № 2460-IV від 03.03.2005, Відомості Верховної Ради України, 2005, № 16 (22.04.2005), ст. 264.

Закон Республіки Крим „Про охорону і використання пам'яток історії і культури”¹⁹⁹ визначає правовий режим охорони та використання пам'яток історії та культури в Республіці Крим. Усі пам'ятки історії та культури, що знаходяться на території Республіки Крим (включаючи континентальний шельф) охороняються державою.

Відповідно до ст. 35 Закону України „Про освіту”²⁰⁰, загальна середня освіта забезпечує всебічний розвиток дитини як особистості і в тому числі засвоєння визначеного суспільними, національно-культурними потребами обсягу знань про природу, людину, суспільство і виробництво, екологічне виховання.

Ст. 23 Закону України „Про дошкільну освіту”²⁰¹ ставить вимоги до змісту дошкільної освіти та його реалізації. Зміст дошкільної освіти визначається Базовим компонентом дошкільної освіти, який передбачає серед інших виховання елементів природододільного світогляду, розвиток позитивного емоційно-ціннісного ставлення до довкілля.

Відповідно до ст. 31 Закону України „Про загальну середню освіту”²⁰², передбачено розроблення та затвердження Державного стандарту загальної середньої освіти²⁰³. У Державному стандарті базової і повної середньої освіти визначаються вимоги до освіченості учнів і випускників основної та старшої школи, гарантії держави у її досягненні. Він охоплює Базовий навчальний план, загальну характеристику інваріантної і варіативної складових змісту базової та повної середньої освіти, державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів. Виконання вимог Державного стандарту є обов'язковим для всіх навчальних закладів, що надають загальну середню освіту.

У стандарті серед завдань реалізації змісту освітньої галузі в основній школі є і формування в учнів ціннісних орієнтацій на збереження природи, гармонійну взаємодію людини і природи, уміння екологічно виважено взаємодіяти з довкіллям. Перед старшою школою ставиться завдання формування екологічної культури учнів, уміння гармонійно взаємодіяти з

---

¹⁹⁹ Закон Республіки Крим „Про охорону і використання пам'яток історії і культури” № 279-І від 26.03.1993.

²⁰⁰ Закон УРСР „Про освіту” № 1060-XII від 23.05.1991, Відомості Верховної Ради УРСР, 1991, № 34 (20.08.91), ст. 451.

²⁰¹ Закон України „Про дошкільну освіту” № 2628-III від 11.07.2001, Відомості Верховної Ради України, 2001, № 49 (07.12.2001), ст. 259.

²⁰² Закон України „Про загальну середню освіту” № 651-XIV від 13.05.1999, Відомості Верховної Ради України, 1999, № 28 (16.07.99), ст. 230.

²⁰³ Постанова КМ України „Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти” № 24 від 14.01.2004, Офіційний вісник України, 2004, № 2 (30.01.2004)(частина 1), ст. 49.

природою і безпечно жити у високотехнологічному суспільстві, усвідомлення ціннісних орієнтацій щодо ролі і значення наукового знання в суспільному розвитку.

Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів на 2001/2002 – 2004/2005 навчальні роки²⁰⁴ передбачають такі навчальні дисципліни, як: основи екології, інтегрований курс „Довкілля”, що може вивчатися у 5 – 6 класах (у 6 класі за рахунок предметів „Біологія” та „Географія”), а для учнів початкових класів з 27 до 31 травня організовуються навчальні екскурсії на природу.

З метою створення умов для виявлення, розвитку і підтримки талановитої молоді, формування наукової зміни, сприяння професійному самовизначенню дітей та учнівської молоді проводиться Всеукраїнський конкурс-захист науково-дослідницьких робіт учнівської молоді – членів Малої академії наук України²⁰⁵. Завершальний етап конкурсу проводиться на Хіміко-біологічному відділенні по секції „Екологія”. Базовими дисциплінами є біологія, хімія, фізика (за вибором).

Серед основних напрямків позашкільної освіти, яка може здійснюватися у позашкільних навчальних закладах, згідно зі ст. 15 Закону України „Про позашкільну освіту”²⁰⁶, визначено еколого-натуралістичний, який передбачає оволодіння вихованцями, учнями і слухачами знаннями про навколишнє середовище, формування екологічної культури особистості, здобуття знань і набуття досвіду розв’язання екологічних проблем, залучення до практичної природоохоронної роботи та інших біологічних напрямів, формування знань, навичок у таких галузях сільського господарства: квітництві, лісівництві, садівництві, грибівництві, бджільництві.

Міністерство освіти і науки України затвердило Положення про центр, будинок, клуб еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді, станцію юних натуралістів²⁰⁷. Ним передбачено, що центр, будинок, клуб еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді, станція юних

---

²⁰⁴ Наказ Міністерство освіти і науки „Про типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів на 2001/2002 – 2004/2005 навчальні роки” № 342 від 25.04.2001, Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України, 2001, 05, № 9.

²⁰⁵ Наказ, Міністерство освіти і науки „Про проведення Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів – членів Малої академії наук України у 2002 році” № 731 від 08.11.2001, Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України, 2001, 12, № 24.

²⁰⁶ Закон України „Про позашкільну освіту” № 1841-III від 22.06.2000, Відомості Верховної Ради України, 2000, № 46 (17.11.2000), ст. 393.

²⁰⁷ Наказ Міністерства освіти і науки „Про затвердження Положення про центр, будинок, клуб еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді, станцію юних натуралістів” № 292 від 10.05.2002, Офіційний вісник України, 2002, № 23 (21.06.2002), ст. 1139.

натуралістів – це позашкільний навчальний заклад, основним напрямом діяльності якого є еколого-натуралістичний, що передбачає оволодіння вихованцями (учнями, слухачами) знаннями про навколишнє середовище, формування екологічної культури особистості, набуття знань і досвіду розв'язання екологічних проблем. Центр, будинок, клуб еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді, станція юних натуралістів здійснюють навчання і виховання учнів, вихованців, слухачів у позаурочний та позанавчальний час.

На жаль, Закон України „Про професійно-технічну освіту”²⁰⁸ не містить спеціальних вимог щодо освіти і виховання в галузі охорони навколишнього природного середовища, але це передбачається тими навчальними дисциплінами, які викладаються у закладах професійно-технічної освіти України. Професійно-технічна освіта є комплексом педагогічних та організаційно-управлінських заходів, спрямованих на забезпечення оволодіння громадянами знаннями, уміннями і навичками в обраній ними галузі професійної діяльності, розвиток компетентності та професіоналізму, виховання загальної і професійної культури.

Ст. 41 Закону України „Про вищу освіту”²⁰⁹ передбачає, що навчально-виховний процес у вищому навчальному закладі забезпечує можливість здобуття особою знань, умінь і навичок у гуманітарній, соціальній, науково-природничій і технічній сферах, а також можливість інтелектуального, морального, духовного, естетичного і фізичного розвитку особи, що сприяє формуванню знаючої, вмілої та вихованої особистості.

Закон України „Про телебачення і радіомовлення”²¹⁰ передбачає такий вид телерадіомовлення, як соціальне, – передачі чи програми для сліпих, глухих, людей з послабленим слухом освітнього, навчального та довідкового характеру, а також програми і передачі з проблем екологічного виховання.

Серед основних напрямків музейної діяльності є культурно-освітній, науково-дослідний та науково-популярний. Музеї – це культурно-освітні та науково-дослідні заклади, призначені для вивчення, збереження та використання

---

²⁰⁸ Закон України „Про професійно-технічну освіту” № 103/98-ВР від 10.02.1998, Відомості Верховної Ради України, 1998, № 32, ст. 215.

²⁰⁹ Закон України „Про вищу освіту” № 2984-III від 17.01.2002, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 20 (17.05.2002), ст. 134.

²¹⁰ Закон України „Про телебачення і радіомовлення” № 3759-XII від 21.12.1993, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 10 (09.03.94), ст. 43.

пам'яток природи, матеріальної і духовної культури, прилучення громадян до надбань національної і світової історико-культурної спадщини²¹¹.

До природоохоронних культурно-освітніх установ віднесено також Зоологічний парк загальнодержавного значення (зоопарк)²¹². Він створюється з метою організації екологічної освітньо-виховної роботи, формування експозицій рідкісних, екзотичних та місцевих видів тварин, збереження їх генофонду, вивчення дикої фауни і розробки наукових основ розведення її представників у неволі. Зоопарк загальнодержавного значення входить до складу природно-заповідного фонду України і у своїй діяльності керується Конституцією України²¹³, Законами України „Про охорону навколишнього природного середовища”²¹⁴, „Про природно-заповідний фонд України”²¹⁵, „Про тваринний світ”²¹⁶, „Основами законодавства України про культуру”²¹⁷, іншими актами законодавства України, нормативними актами Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України²¹⁸, Міністерства культури і мистецтв України²¹⁹.

Природоохоронна освіта і виховання передбачена в більшості галузевих законів та кодексів:

- Водний кодекс України²²⁰, в комплексі із заходами організаційного, правового, економічного і виховного впливу, сприяє формуванню водно-екологічного правопорядку і забезпеченню екологічної безпеки населення

---

²¹¹ Закон України „Про музеї та музейну справу” № 249/95-ВР від 29.06.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 25 (20.06.95), ст. 191.

²¹² Наказ Мінекобезпеки та Мінкультури „Про затвердження Положення про зоологічний парк загальнодержавного значення [Мінекобезпеки, Мінкультури] [2698]” № 21/46 від 20.02.1998, Офіційний вісник України, 1998, № 17 (14.05.98), ст. 641.

²¹³ Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.1996, Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30 (23.07.96), ст. 141.

²¹⁴ Закон України „Про охорону навколишнього природного середовища” № 1264-ХІІ від 25.06.1991, Відомості Верховної Ради України, 1991, № 41 (08.10.91), ст. 546.

²¹⁵ Закон України „Про природно-заповідний фонд України” № 2456-ХІІ від 16.06.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 34 (25.08.92), ст. 502.

²¹⁶ Закон України „Про тваринний світ” № 2894-ІІІ від 13.12.2001, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 14 (05.04.2002), ст. 97.

²¹⁷ Основи законодавства України „Основи законодавства України про культуру” № 2117-ХІІ від 14.02.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 21 (26.05.92), ст. 294.

²¹⁸ Указ Президента України „Про Положення про Міністерство охорони навколишнього природного середовища України” № 1842/2005 від 27.12.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 52 (11.01.2006), ст. 3257.

²¹⁹ Указ Президента України „Про Положення про Міністерство культури і туризму України” № 1688/2005 від 02.12.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 49 (21.12.2005), ст. 3050.

²²⁰ Водний кодекс України № 213/95-ВР від 06.06.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 24 (13.06.95), ст. 189.

України, а також більш ефективному, науково обґрунтованому використанню вод та їх охороні від забруднення, засмічення та вичерпання;

- Лісовим кодексом України²²¹ у ст. 8 передбачені корисні властивості лісів, серед яких – сприяти оздоровленню населення та його естетичному вихованню;

- Кодексом України про надра²²² у ст. 59 передбачається охорона ділянок надр, що становлять особливу наукову або культурну цінність. Рідкісні геологічні відслонення, мінералогічні утворення, палеонтологічні об'єкти та інші ділянки надр, які становлять особливу наукову або культурну цінність, можуть бути оголошені у встановленому законодавством порядку об'єктами природно-заповідного фонду;

- Закон України „Про рослинний світ”²²³ у ст. 15 передбачає використання природних рослинних ресурсів з природоохоронною, рекреаційною, оздоровчою, культурно-освітньою та виховною метою в порядку загального використання;

- Законом України „Про тваринний світ”²²⁴ у ст. 20 передбачається використання об'єктів тваринного світу в наукових, культурно-освітніх, виховних та естетичних цілях;

- Законом України „Про природно-заповідний фонд України”²²⁵ наголошується, що території та об'єкти природно-заповідного фонду з додержанням вимог, встановлених законодавством України, можуть використовуватися в освітньо-виховних цілях. Згідно з ним розроблено, відповідно до Програми перспективного розвитку заповідної справи в Україні („Заповідники”), затвердженої Постановою Верховної Ради України №177/94-ВР від 24.09.94²²⁶, Постанови Кабінету Міністрів України „Про Державну службу заповідної справи”²²⁷ та Наказу Міністерства екології та природних ресурсів „Про затвердження нової

---

²²¹ Лісовий кодекс України № 3852-ХІІ від 21.01.1994, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 17 (26.04.94), ст. 99.

²²² Кодекс України про надра № 132/94-ВР від 27.07.1994, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 36 (06.09.94), ст. 340.

²²³ Закон України „Про рослинний світ” № 591-ХІV від 09.04.1999, Відомості Верховної Ради України, 1999, № 22-23 (11.06.99), ст. 198.

²²⁴ Закон України „Про тваринний світ” № 2894-ІІІ від 13.12.2001, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 14 (05.04.2002), ст. 97.

²²⁵ Закон України „Про природно-заповідний фонд України” № 2456-ХІІ від 16.06.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 34 (25.08.92), ст. 502.

²²⁶ Постанова Верховної Ради України „Про Програму перспективного розвитку заповідної справи в Україні” № 177/94-ВР від 22.09.1994, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 48 (29.01.94), ст. 430.

²²⁷ Постанова України „Про Державну службу заповідної справи” № 1000 від 09.08.2001, Офіційний вісник України, 2001, № 33 (31.08.2001), ст. 1540.

редакції Положення про наукову діяльність заповідників та національних природних парків України”²²⁸, Положення про еколого-освітню діяльність заповідників і національних природних парків України (природно-заповідні установи – ПЗУ)²²⁹. Основними напрямками діяльності ПЗУ в галузі екологічної освіти є: 1) формування на базі ПЗУ регіональних, національних та міжнародних центрів підготовки кадрів у сфері екологічної освітньо-виховної роботи; 2) ведення пропагандистської діяльності, особливо через видання праць з проблем заповідної справи; 3) навчальна, науково-дослідна практична та методична робота з учнівською та студентською молоддю шляхом формування та виконання спільних еколого-освітніх програм, проектів, угод, планів-заходів з різними установами та організаціями природоохоронного спрямування; 4) організація масових еколого-освітніх заходів; 5) співпраця з громадськими та міжнародними еколого-освітніми організаціями.

- Закон України „Про Червону книгу України”²³⁰ регламентує відносини, пов’язані з охороною та відтворенням об’єктів Червоної книги України. Вони забезпечуються шляхом проведення освітньої та виховної роботи серед населення;

- Закон України „Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000 – 2015 роки”²³¹ передбачає інформування про стан національної екологічної мережі та участь громадськості в її формуванні. Тому, з метою підвищення рівня екологічної освіти, виховання, культури населення, активізації його участі у виконанні заходів з формування національної екологічної мережі, Програмою передбачається: а) сприяння у створенні нових і залученні існуючих громадських еколого-експертних центрів до діяльності, спрямованої на усвідомлення суспільством значення проблеми збереження ландшафтного різноманіття, середовищ існування видів рослин і тварин; б) розроблення та впровадження пропозицій щодо участі населення у виконанні заходів з формування національної екологічної мережі, у тому

---

²²⁸ Наказ Міністерства екології та природних ресурсів „Про затвердження нової редакції Положення про наукову діяльність заповідників та національних природних парків України” № 103 від 09.08.2000, Офіційний вісник України, 2000, № 35 (15.09.2000), ст. 1519.

²²⁹ Наказ Мінекобезпеки „Про затвердження Положення про еколого-освітню діяльність заповідників і національних природних парків України [Мінекобезпеки] [3070]” № 140 від 21.09.1998, Офіційний вісник України, 1998, № 41 (29.10.98), ст. 1525.

²³⁰ Закон України „Про Червону книгу України” № 3055-III від 07.02.2002, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 30 (26.07.2002), ст. 201.

²³¹ Закон України „Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000 - 2015 роки” № 1989-III від 21.09.2000, Відомості Верховної Ради України, 2000, № 47 (24.11.2000), ст. 405.

числі юнацтва та молодого покоління, з урахуванням досвіду позашкільної екологічної освіти з питань формування екологічної культури та забезпечення широкої інформованості з проблем охорони довкілля.

З метою приведення кваліфікаційних характеристик професій працівників, що є загальними для всіх видів економічної діяльності, у відповідність до вимог Закону України „Про вищу освіту”²³², „Про професійно-технічну освіту”²³³ та Класифікатора професій ДК 003-95²³⁴ наказом Міністерства праці та соціальної політики №336 від 29 грудня 2004 року затверджено Випуск 1 „Професії працівників, що є загальними для всіх видів економічної діяльності” (Розділ 1 „Професії керівників, професіоналів, фахівців, та технічних службовців”, Розділ 2 „Професії робітників”) Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників²³⁵. Згідно з вимогами цього довідника, наприклад, головний технолог підприємства має певні завдання та обов’язки. Він серед іншого організовує розроблення і впровадження прогресивних, економічно обґрунтованих ресурсо- та природозберігаючих технологічних процесів і режимів виробництва продукції, що випускає підприємство. Забезпечує вдосконалення технології виготовлення виробів, виконання робіт (послуг), упровадження досягнень науки і техніки, прогресивних базових технологій, високопродуктивних, ресурсо- та природозберігаючих безвідходних технологій, проектування і впровадження технологічних систем, засобів охорони навколишнього середовища. Розглядає проекти конструкцій виробів або складу продукту, державних і галузевих стандартів, а також найбільш складні раціоналізаторські пропозиції та винаходи, що стосуються технології виробництва, готує висновки про їх відповідність вимогам економічної та екологічної технології виробництва.

Відповідні вимоги щодо екологічних знань є обов’язковою кваліфікаційною вимогою для всіх посадових осіб, діяльність яких пов’язана з використанням природних ресурсів та призводить до впливу на стан навколишнього природного середовища.

---

²³² Закон України „Про вищу освіту” № 2984-III від 17.01.2002, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 20 (17.05.2002), ст. 134.

²³³ Закон України „Про професійно-технічну освіту” № 103/98-ВР від 10.02.1998, Відомості Верховної Ради України, 1998, № 32, ст. 215.

²³⁴ Наказ Держстандарту „Державний класифікатор України. Класифікатор професій ДК 003-95. Показчик професійних назв робіт за кодами професій (україномовний варіант)” № 257 від 27.07.1995, Все про бухгалтерський облік, 2005, 08, № 74.

²³⁵ Наказ Мінпраці „Про затвердження Випуску 1 „Професії працівників, що є загальними для всіх видів економічної діяльності” Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників” № 336 від 29.12.2004, Все для бухгалтера в торгівлі, 2005, 07, № 28.

Постановою КМ України від 24.05.1997 р.²³⁶ затверджено Перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями. До природничих наук за напрямом підготовки віднесено підшифром 0708 „Екологія”, і навчання здійснюється за такими спеціальностями: Екологія та охорона навколишнього середовища – спеціальність, що одночасно належить до групи спеціальностей „0101 Педагогічна освіта” як така, що передбачає (за умови виконання відповідного державного освітнього стандарту) можливість присвоєння фахівцю кваліфікації вчителя; Експлуатація апаратури контролю навколишнього природного середовища; Прикладна екологія (за галузями). По закінченні випускникам присвоюються освітньо-кваліфікаційні рівні молодшого спеціаліста, бакалавра, спеціаліста і магістра.

Згідно з Листом Міністерства освіти і науки України „Про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах у 2001/2002 навчальному році”²³⁷, при формуванні циклу природничо-наукової підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційних рівнів „молодший спеціаліст” і „бакалавр” потрібно було ввести дисципліну „Основи екології” загальним обсягом 54 години. Форма підсумкового контролю – залік.

Стаття 8. Наукові дослідження

В Україні проводяться систематичні комплексні наукові дослідження навколишнього природного середовища та природних ресурсів з метою розробки наукових основ їх охорони та раціонального використання, забезпечення екологічної безпеки.

Координацію та узагальнення результатів цих досліджень здійснюють Академія наук України та спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів.

Науково обґрунтоване використання природних ресурсів передбачається усіма поресурсовими законами та кодексами. Крім них, система спеціальних нормативно-правових актів регламентує наукові

---

²³⁶ Постанова КМ України „Про перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями” № 507 від 24.05.1997, Офіційний вісник України, 1997, число 22, с. 42.

²³⁷ Лист Міністерства освіти і науки „Про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах у 2001/2002 навчальному році” № 1/9-261 від 19.07.2001, Освіта України, 2001, 08, № 31.

дослідження в галузі охорони та використання природних ресурсів (об'єктів).

Закон України „Про наукову і науково-технічну діяльність”²³⁸ визначає фундаментальні наукові дослідження як науково-теоретичну та (або) експериментальну діяльність, спрямовану на одержання нових знань про закономірності розвитку природи, суспільства, людини, їх взаємозв'язок. Цей Закон у ст. 18 регламентує взаємовідносини органів державної влади і громадських наукових організацій. Органи державної влади можуть залучати громадські наукові організації за їхньою згодою до участі у підготовці та реалізації рішень стосовно наукової і науково-технічної діяльності, наукової і науково-технічної експертизи, науково-технічних програм, проектів і розробок та у взаємодії з ними інформувати населення про безпеку, екологічну чистоту, економічну та соціальну значущість, екологічні та соціально-економічні наслідки реалізації відповідних програм, проектів і розробок.

Серед основних принципів державного управління та регулювання у науковій і науково-технічній діяльності, відповідно до ст. 32, є принцип дотримання вимог екологічної безпеки.

Вчений, при здійсненні наукової, науково-технічної та науково-педагогічної діяльності зобов'язаний серед іншого не завдавати шкоди здоров'ю людини, її життю та довкіллю. Тому науковець має право на мотивовану відмову брати участь в науковій (науково-технічній) діяльності, результати якої можуть мати негативні наслідки для людини, суспільства або довкілля. І він не може бути примушений провадити наукові дослідження, якщо вони або їх результати викликають або можуть викликати шкідливі для здоров'я людини, її життя та довкілля наслідки, а також не може бути притягнутий до відповідальності за відмову від участі у таких дослідженнях.

Закон України „Про наукову і науково-технічну експертизу”²³⁹ передбачає проведення наукових і науково-технічних експертиз. Під ними слід розуміти діяльність, метою якої є дослідження, перевірка, аналіз та оцінка науково-технічного рівня об'єктів експертизи і підготовка обґрунтованих висновків для прийняття рішень щодо таких об'єктів.

Об'єктами наукової та науково-технічної експертизи можуть бути діючі об'єкти техніки (в тому числі військової) та промисловості, споруди, природні об'єкти тощо, стосовно яких виникає потреба отримати науково

---

²³⁸ Закон України „Про наукову і науково-технічну діяльність” № 1977-ХІІ від 13.12.1991, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 12 (24.03.92), ст. 165.

²³⁹ Закон України „Про наукову і науково-технічну експертизу” № 51/95-ВР від 10.02.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 9 (28.02.95), ст. 56.

обґрунтовані експертні висновки. Об'єкти наукової і науково-технічної експертизи можуть передаватися на попередню, первинну, повторну, додаткову, контрольну наукову і науково-технічну експертизи. Попередня наукова і науково-технічна експертизи проводиться з метою з'ясування відповідності формальних ознак об'єкта експертизи встановленим нормам і правилам технічної та екологічної безпеки, вимогам стандартів тощо.

Висновок державної наукової і науково-технічної експертизи є обов'язковим для прийняття фізичними і юридичними особами до розгляду та врахування при обґрунтуванні структури і змісту пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, наукових і науково-технічних, соціально-економічних, екологічних програм і проектів, реалізації наукової і науково-технічної діяльності, аналізі ефективності використання науково-технічного потенціалу.

Закон України „Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки”²⁴⁰ визначає правові, фінансові та організаційні засади цілісної системи формування та реалізації пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки в Україні. Ним серед інших визначено такі пріоритетні напрями розвитку науки і техніки на період до 2006 року: фундаментальні дослідження з найважливіших проблем природничих, суспільних і гуманітарних наук та збереження навколишнього середовища (довкілля) та сталий розвиток.

Закон України „Про інноваційну діяльність”²⁴¹ передбачає, що метою державної інноваційної політики є створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу країни, забезпечення впровадження сучасних екологічно чистих, безпечних, енерго- та ресурсозберігаючих технологій, виробництва та реалізації нових видів конкурентоздатної продукції.

Правове регулювання інноваційної діяльності здійснюється Господарським кодексом України²⁴². Цивільний кодекс України²⁴³ у свою чергу регламентує виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт.

---

²⁴⁰ Закон України „Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки” № 2623-III від 11.07.2001, Відомості Верховної Ради України, 2001, № 48 (30.11.2001), ст. 253.

²⁴¹ Закон України „Про інноваційну діяльність” № 40-IV від 04.07.2002, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 36 (06.09.2002), ст. 266.

²⁴² Господарський кодекс України № 436-IV від 16.01.2003, Офіційний вісник України, 2003, № 11 (28.03.2003), ст. 462.

²⁴³ Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003, Офіційний вісник України, 2003, № 11 (28.03.2003), ст. 461.

Пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні визначені спеціальним законом²⁴⁴. Це науково, економічно і соціально обґрунтовані та законодавчо визначені напрями інноваційної діяльності, спрямовані на забезпечення потреб суспільства у високотехнологічній конкурентоспроможній, екологічно чистій продукції, високоякісних послугах та збільшення експортного потенціалу держави. Реалізація стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності здійснюється через систему загальнодержавних (національних) програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля.

Закон України „Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України”²⁴⁵ визначає правові, економічні та організаційні засади формування цілісної системи прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку України, окремих галузей економіки та окремих адміністративно-територіальних одиниць як складової частини загальної системи державного регулювання економічного і соціального розвитку держави. Законом встановлюється загальний порядок розроблення, затвердження та виконання зазначених прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку, а також права та відповідальність учасників державного прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України. У прогнозі економічного і соціального розвитку Автономної Республіки Крим, області, району, міста на середньостроковий та короткостроковий період (останній розробляється щороку) повинні бути відображені стан використання природного, виробничого, науково-технічного та трудового потенціалу, екологічна ситуація у відповідній адміністративно-територіальній одиниці.

Постановою Верховної Ради України схвалено Концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України²⁴⁶. Серед головних цілей науково-технологічного та інноваційного розвитку України визначається органічне включення інноваційних факторів до процесу соціально-економічного розвитку держави, збереження довкілля та ефективного

---

²⁴⁴ Закон України „Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні” № 433-IV від 16.01.2003, Відомості Верховної Ради України, 2003, № 13 (28.03.2003), ст. 93.

²⁴⁵ Закон України „Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України” № 1602-III від 23.03.2000, Відомості Верховної Ради України, 2000, № 25 (23.06.2000), ст. 195.

²⁴⁶ Постанова Верховної Ради України „Про Концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України” № 916-XIV від 13.07.1999, Відомості Верховної Ради України, 1999, № 37 (17.09.99), ст. 336.

використання природних ресурсів. Виходячи з актуальності наявних в Україні проблем, розв'язання яких потребує наукового забезпечення, найбільш пріоритетними напрямками державної підтримки мають стати:

- у сфері наукового розвитку – наукове забезпечення розв'язання проблем здоров'я людини та екологічної безпеки;
- у сфері технологічного розвитку – розроблення ресурсо- та енергозберігаючих технологій.

На Академію наук України покладено підготовку незалежної оцінки процесів суспільного, науково-технічного і культурного розвитку країни, а також екологічної обстановки в Україні та розробку відповідних пропозицій і рекомендацій з цих питань, які мають систематично подаватись Верховній Раді та Уряду, доводиться до відома громадськості²⁴⁷.

Академія наук України є вищою науковою установою України зі статусом самоврядної організації і на неї покладено організацію, проведення та координацію наукових досліджень з фундаментальних проблем природознавства, гуманітарних і технічних наук з метою відродження і всебічного розвитку духовної та матеріальної культури народу України²⁴⁸.

Академія наук України є національною академією, яка об'єднує у своєму складі вчених найвищої кваліфікації всіх галузей науки і користується правом надання академічних звань²⁴⁹.

Мінприроди України, відповідно до покладених на нього завдань, реалізує єдину науково-технічну політику у сферах охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення та охорони природних ресурсів, екологічної та в межах своєї компетенції радіаційної безпеки, заповідної справи, формування, збереження та використання екологічної мережі, геологічного вивчення надр, топографо-геодезичної та картографічної діяльності, бере участь у формуванні національної системи науково-технічної інформації, виступає замовником науково-дослідних робіт з питань, що належать до його компетенції²⁵⁰.

---

²⁴⁷ Постанова Президії Верховної Ради УРСР „Про статус Академії наук Української РСР” № 627-ХІІ від 17.01.1991, Відомості Верховної Ради УРСР, 1991, № 6 (05.02.91), ст. 40.

²⁴⁸ Указ Президента України „Про забезпечення діяльності та розвитку Академії наук України” № 43/92 від 20.01.1992, Голос України, 1992, 01, 31.01.92, № 16.

²⁴⁹ Указ Президента України „Про державну підтримку наукової діяльності Академії наук України” № 100/94 від 22.03.1994, Голос України, 1994, 03, 24.03.94, № 54.

²⁵⁰ Указ Президента України „Про Положення про Міністерство охорони навколишнього природного середовища України” № 1842/2005 від 27.12.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 52 (11.01.2006), ст. 3257.

Наказом Міністерства екології та природних ресурсів України затверджено Порядок планування, фінансування і контролю за виконанням та впровадженням науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт²⁵¹.

Прикладом організації наукових досліджень може бути наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України, яким затверджено Положення „Про організацію наукових досліджень у заповідниках і національних природних парках України”²⁵².

Воно розроблено відповідно до Закону України „Про природно-заповідний фонд України”²⁵³, Програми перспективного розвитку заповідної справи в Україні, затвердженої Постановою Верховної Ради України №177/94-ВР від 22 вересня 1994 року, та постанови Кабінету Міністрів України №1259 від 12.11.97 „Про вдосконалення державного управління заповідною справою в Україні”, які визначають пріоритети і основні напрями науково-дослідних робіт, спрямованих на забезпечення розвитку заповідної справи в Україні.

Метою вказаного Положення є координація та методичне забезпечення єдиного підходу до організації наукових досліджень заповідниками й національними природними парками (природно-заповідними установами – ПЗУ), визначення форм та обсягів наукової продукції і структури наукових фондів.

Фінансування наукових досліджень у галузі охорони навколишнього природного середовища здійснюється з державного фонду охорони навколишнього природного середовища, він є складовою частиною Державного бюджету України. Фонд створено з метою концентрації коштів і цільового фінансування природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів, пов’язаних з охороною навколишнього природного середовища, які спрямовані на запобігання, зменшення та усунення забруднення навколишнього природного середовища, в тому числі фінансування наукових досліджень з цих питань, та заходів, пов’язаних із впровадженням економічного механізму забезпечення охорони навколишнього природного середовища.

---

²⁵¹ Наказ Міністерства екології та природних ресурсів „Про затвердження Порядку планування, фінансування і контролю за виконанням та впровадженням науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт” № 187 від 07.11.2000, Офіційний вісник України, 2000, № 48 (15.12.2000), ст. 2109.

²⁵² Постанова КМ України „Про затвердження Положення про Державний фонд охорони навколишнього природного середовища” № 634 від 07.05.1998, Офіційний вісник України, 1998, № 19 (28.05.98), ст. 692.

²⁵³ Закон України „Про природно-заповідний фонд України” № 2456-ХІІ від 16.06.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 34 (25.08.92), ст. 502.

Наказом Вищої атестаційної комісії затверджено Перелік спеціальностей, за якими проводяться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань²⁵⁴. Серед галузей наук, груп спеціальностей, спеціальностей за якими проводяться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань слід виокремити ті, які пов'язані з охороною навколишнього природного середовища: Біологічні науки – Екологія; Економічні науки – Економіка природокористування і охорони навколишнього середовища; Географічні науки – Конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів; Юридичні науки – Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право; Національна безпека – Техногенна безпека, як група спеціальностей, і спеціальність – Екологічна безпека; Медичні науки – Екологія (медичні науки).

---

²⁵⁴ Наказ Вищої атестаційної комісії „Про затвердження Переліку спеціальностей, за якими проводяться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань” № 377 від 23.06.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 27 (22.07.2005), ст. 1593.

Розділ II

ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВА ТА ОBOB'ЯЗКИ ГРОМАДЯН

Стаття 9. Екологічні права громадян України

Кожний громадянин України має право на:

а) безпечне для його життя та здоров'я навколишнє природне середовище;

б) участь в обговоренні та внесення пропозицій до проектів нормативно-правових актів, матеріалів щодо розміщення, будівництва і реконструкції об'єктів, які можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища, внесення пропозицій до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, юридичних осіб, що беруть участь в прийнятті рішень з цих питань;

(пункт „б” частини першої статті 9 у редакції
Закону України від 28.11.2002 р. №254-IV)

в) участь в розробці та здійсненні заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального і комплексного використання природних ресурсів;

г) здійснення загального і спеціального використання природних ресурсів;

д) об'єднання в громадські природоохоронні формування;

е) вільний доступ до інформації про стан навколишнього природного середовища (екологічна інформація) та вільне отримання, використання, поширення та зберігання такої інформації, за винятком обмежень, встановлених законом;

(пункт „е” частини першої статті 9 у редакції
Закону України від 28.11.2002 р. №254-IV)

є) участь у публічних слуханнях або відкритих засіданнях з питань впливу запланованої діяльності на навколишнє природне середовище на стадіях розміщення, проектування, будівництва і реконструкції об'єктів та у проведенні громадської екологічної експертизи;

(пункт „є” частини першої статті 9 у редакції
Закону України від 28.11.2002 р. №254-IV)

ж) одержання екологічної освіти;

з) подання до суду позовів до державних органів, підприємств, установ, організацій і громадян про відшкодування шкоди, заподіяної їх здоров'ю та майну внаслідок негативного впливу на навколишнє природне середовище;

и) оскарження у судовому порядку рішень, дій або бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб щодо порушення екологічних прав громадян у порядку, передбаченому законом.

(частину першу статті 9 доповнено пунктом „и” згідно із Законом України від 28.11.2002 р. №254-IV)

Законодавством України можуть бути визначені й інші екологічні права громадян республіки.

Екологічні права громадян можна розглядати як сукупність закріплених у Конституції України, міжнародних актах, спеціальному екологічному та суміжному з ним законодавстві права індивіда, тобто людини та громадянина, що реалізуються в процесі взаємодії з навколишнім природним середовищем та тих, що забезпечують задоволення його основних потреб у цій сфері. Екологічні права індивіда закріплені в Конституції України, в ряді галузей права та являють собою правові приписи, які: а) звернуті до законодавця і визначають зміст екологічної політики та інших правових норм; б) формують правозастосовну практику, впливаючи на процес прийняття рішень; в) є інструментом прямого впливу індивіда на екологічну політику та практику²⁵⁵. Основними конституційними правами вчені вважають право на інформацію про стан навколишнього природного середовища і на відшкодування шкоди як такої чи в порядку заходів соціальної та медичної допомоги²⁵⁶.

Науковці також наводять визначення екологічних прав громадян, серед яких можна виділити таке: екологічні права – це комплексна правова категорія, яка охоплює систему екологічних прав. Як недолік зазначається відсутність обґрунтованого пакету міжнародних екологічних прав. Екологічні права проявляються у двох аспектах – об’єктивному і суб’єктивному праві. Разом з тим слід розмежовувати екологічні права та інтереси громадян. Види екологічних прав громадян поділяються на дві групи, які на практиці тісно взаємодіють між собою. Це екологічні права громадян, що реалізуються переважно на галузевому рівні (галузеві), та екологічні права громадян, що реалізуються на міжгалузевому рівні (міжгалузеві)²⁵⁷.

---

²⁵⁵ Дубовик О.Л. Экологическое право в вопросах и ответах: Учебное пособие. М.: ООО „ТК Велби”, 2003, с. 51.

²⁵⁶ Там же, с. 54.

²⁵⁷ Андрейцев В.І. Екологічне право: Курс лекцій: Навч. посібник для юрид. фак. вузів. К.: Вентурі, 1996, с.30 – 34.

Галузеві та міжгалузеві права закріплені перш за все в Конституції України. Ст. 50 передбачає, що кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Частина друга вказаної статті гарантує право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена.

Парламентський контроль за дотриманням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції на постійній основі здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини²⁵⁸. Метою парламентського контролю, який здійснює Уповноважений, є захист прав і свобод людини і громадянина, проголошених Конституцією України, законами України та міжнародними договорами України.

Екологічні права містяться в таких Законах України: „Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру”²⁵⁹, „Про Цивільну оборону України”²⁶⁰, „Про правовий режим надзвичайного стану”²⁶¹, „Про зону надзвичайної екологічної ситуації”²⁶², „Про об’єкти підвищеної небезпеки”²⁶³, „Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку”²⁶⁴, „Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення”²⁶⁵, „Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи”²⁶⁶ та інших, а також у міжнародних

---

²⁵⁸ Закон України „Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини” № 776/97-ВР від 23.12.1997, Відомості Верховної Ради України, 1998, № 20, ст. 99.

²⁵⁹ Закон України „Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру” № 1809-III від 08.06.2000, Відомості Верховної Ради України, 2000, № 40 (06.10.2000), ст. 337.

²⁶⁰ Закон України „Про Цивільну оборону України” № 2974-XII від 03.02.1993, Відомості Верховної Ради України, 1993, № 14 (06.04.93), ст. 124.

²⁶¹ Закон України „Про правовий режим надзвичайного стану” № 1550-III від 16.03.2000, Відомості Верховної Ради України, 2000, № 23 (09.06.2000), ст. 176.

²⁶² Закон України „Про зону надзвичайної екологічної ситуації” № 1908-III від 13.07.2000, Відомості Верховної Ради України, 2000, № 42 (20.10.2000), ст. 348.

²⁶³ Закон України „Про об’єкти підвищеної небезпеки” № 2245-III від 18.01.2001, Відомості Верховної Ради України, 2001, № 15 (13.04.2001), ст. 73.

²⁶⁴ Закон України „Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку” № 39/95-ВР від 08.02.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 12 (21.03.95), ст. 81.

²⁶⁵ Закон України „Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення” № 4004-XII від 24.02.1994, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 27 (05.07.94), ст. 218.

²⁶⁶ Закон УРСР „Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи” № 791а-XII від 27.02.1991, Відомості Верховної Ради УРСР, 1991, № 16 (16.04.91), ст. 198.

договорах України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Екологічні права громадян тісно пов'язані з іншими громадянськими правами, наприклад, із правом на охорону здоров'я. Так, ст. 6 Основ законодавства України про охорону здоров'я²⁶⁷ наголошує на тому, що кожний громадянин України має право на охорону здоров'я, і це передбачає в тому числі безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище.

Окрім права на охорону здоров'я існує право громадян на звернення, яке також тісно пов'язане з екологічними правами. Це право передбачено Законом України „Про звернення громадян”²⁶⁸ і забезпечує громадянам України можливості для участі в управлінні державними і громадськими справами, для впливу на поліпшення роботи органів державної влади і місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, для відстоювання своїх прав і законних інтересів та відновлення їх у разі порушення. Під зверненнями громадян слід розуміти викладені в письмовій або усній формі пропозиції (зауваження), заяви (клопотання) і скарги.

Новелою є положення щодо звернення громадян про те, що органи державної влади і місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації незалежно від форм власності, об'єднання громадян, засоби масової інформації, їх керівники та інші посадові особи в межах своїх повноважень зобов'язані у разі прийняття рішення про обмеження доступу громадянина до відповідної інформації (у тому числі екологічної) при розгляді заяви чи скарги скласти про це мотивовану постанову²⁶⁹.

Затверджене наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України Положення „Про участь громадськості у прийнятті рішень у сфері охорони довкілля”²⁷⁰ регулює відносини щодо реалізації права громадськості на участь у прийнятті рішень у сфері охорони довкілля.

Наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України затверджено Інструкцію „Про порядок розгляду звернень

---

²⁶⁷ Основи законодавства України про охорону здоров'я № 2801-XII від 19.11.1992, Відомості Верховної Ради України, 1993, № 4 (26.01.93), ст. 19.

²⁶⁸ Закон України „Про звернення громадян” № 393/96-ВР від 02.10.1996, Відомості Верховної Ради України, 1996, № 47 (19.11.96), ст. 256.

²⁶⁹ Закон України „Про внесення зміни до статті 19 Закону України „Про звернення громадян” № 2384-IV від 20.01.2005, Відомості Верховної Ради України, 2005, № 11 (18.03.2005), ст. 200.

²⁷⁰ Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища „Про затвердження Положення про участь громадськості у прийнятті рішень у сфері охорони довкілля” № 168 від 18.12.2003, Офіційний вісник України, 2004, № 6 (27.02.2004), ст. 357.

громадян, їх особистого прийому в Міністерстві охорони навколишнього природного середовища України”²⁷¹. Вона визначає порядок розгляду звернень громадян у Мінприроди України за пропозиціями (зауваженнями), заявами (клопотаннями) і скаргами громадян, а також порядок особистого прийому громадян.

Для вдосконалення консультаційних послуг громадянам, органи державної влади застосовують постійно діючі прямі телефонні лінії. Так, наказом Держземінспекції затверджено Порядок надання в Держземінспекції консультаційних послуг громадянам з питань використання та охорони земель за допомогою постійно діючої прямої телефонної лінії²⁷². Ним визначено основні вимоги до організації та надання консультаційних послуг громадянам з питань використання та охорони земель за допомогою постійно діючої прямої телефонної лінії в Держземінспекції.

На сайті Мінекоресурсів розміщено телефони приймальні Міністра охорони навколишнього природного середовища України²⁷³ та графік особистого прийому громадян керівництвом Мінприроди України. У графіку²⁷⁴ станом на 31.01.06 передбачено, що прийом здійснює заступник Міністра Яворська Олена Григорівна щочетверга з 16.00 до 18.00 у кімнаті № 727 за телефоном 206-31-62. Хоча згідно з Указом Президента України „Про відставку заступника Міністра охорони навколишнього природного середовища України О. Яворської”²⁷⁵ відповідно до ст. 31 Закону України „Про державну службу”²⁷⁶ відставку заступника Міністра охорони навколишнього природного середовища України Яворської Олени Григорівни прийнято ще 14 листопада 2005 р.

---

²⁷¹ Наказ Міністерство охорони навколишнього природного середовища „Про затвердження Інструкції про порядок розгляду звернень громадян, їх особистого прийому в Міністерстві охорони навколишнього природного середовища України” № 244 від 06.07.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 29 (05.08.2005), ст. 1750.

²⁷² Наказ Державна інспекція з контролю за використанням і охороною земель „Про запровадження в Держземінспекції постійно діючої прямої телефонної лінії” № 60 від 06.06.2005, Ориєнтир, 2005, 08, № 30.

²⁷³ http://www.menr.gov.ua/index.php?mode=indexpage&entity_id=12&id_det=67&index_page_id=5

²⁷⁴ http://www.menr.gov.ua/index.php?mode=indexpage&entity_id=12&id_det=82&index_page_id=5

²⁷⁵ Указ Президента України „Про відставку заступника Міністра охорони навколишнього природного середовища України О. Яворської” № 1605/2005 від 14.11.2005.

²⁷⁶ Закон України „Про державну службу” № 3723-XII від 16.12.1993, Відомості Верховної Ради України, 1993, № 52 (28.12.93), ст. 490.

Постанова Верховної Ради України „Про інформування громадськості з питань, що стосуються довкілля”²⁷⁷ з метою забезпечення широкого доступу до екологічної інформації, а також на виконання положень Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля²⁷⁸, Законів України „Про охорону навколишнього природного середовища”, „Про об’єкти підвищеної небезпеки”²⁷⁹, „Про місцеве самоврядування в Україні”²⁸⁰ визначила:

Рекомендувати Кабінету Міністрів України забезпечити:

- щорічне інформування населення через засоби масової інформації про 100 об’єктів, які є найбільшими забруднювачами навколишнього природного середовища;
- щоквартальне інформування – про десять об’єктів, які є найбільшими забруднювачами навколишнього природного середовища на загальнодержавному рівні за минулий квартал;
- до 1 січня 2005 року розроблення та затвердження положення про щоквартальне інформування населення через засоби масової інформації про об’єкти, які є найбільшими забруднювачами навколишнього природного середовища;
- до 1 січня 2005 року розроблення та затвердження положення про мережу загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації та місцевих екологічних автоматизованих інформаційно-аналітичних систем;
- з 1 січня 2005 року функціонування мережі загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації.

Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним державним адміністраціям, органам місцевого самоврядування та місцевим органам виконавчої влади, Київській та Севастопольській міським державним

---

²⁷⁷ Постанова Верховної Ради України „Про інформування громадськості з питань, що стосуються довкілля” № 2169-IV, від 04.11.2004, Відомості Верховної Ради України, 2005, № 2 (14.01.2005), ст. 72.

²⁷⁸ „Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля” від 25.06.1998, Закон і Бізнес, 2002, 11, № 44.

²⁷⁹ Закон України „Про об’єкти підвищеної небезпеки” № 2245-III від 18.01.2001, Відомості Верховної Ради України, 2001, № 15 (13.04.2001), ст. 73.

²⁸⁰ Закон України „Про місцеве самоврядування в Україні” № 280/97-ВР від 21.05.1997, Відомості Верховної Ради України, 1997, № 24, ст. 170.

адміністраціям забезпечити щоквартальне інформування населення через засоби масової інформації про:

- об'єкти, які є найбільшими забруднювачами навколишнього природного середовища;
- екологічно небезпечні аварії та надзвичайні ситуації техногенного і природного характеру, дії, які можуть застосовуватися громадянами для зменшення їх впливу на здоров'я людей та довкілля, а також про заходи, що вживаються для подолання і ліквідації наслідків таких аварій та надзвичайних ситуацій.

Із перелічених вище рекомендацій реалізовано та затверджено наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України Положення „Про щоквартальне інформування населення через ЗМІ про об'єкти, які є найбільшими забруднювачами навколишнього природного середовища”²⁸¹.

Спеціальним нормативно-правовим актом, який регулює право громадян на інформацію, є Закон України „Про інформацію”²⁸². Він встановлює загальні правові основи одержання, використання, поширення та зберігання інформації, закріплює право особи на інформацію в усіх сферах суспільного і державного життя України, а також систему інформації, її джерела, визначає статус учасників інформаційних відносин, регулює доступ до інформації та забезпечує її охорону, захищає особу та суспільство від неправдивої інформації. Екологічна інформація віднесена ним до інформації довідково-енциклопедичного характеру. Інформація довідково-енциклопедичного характеру – це систематизовані, документовані або публічно оголошені відомості про суспільне, державне життя та навколишнє природне середовище.

Інформація про стан навколишнього природного середовища (екологічна інформація) визначена ст. 25 Закону.

Закон України „Про інформацію” не відносить інформацію про стан довкілля до конфіденційної інформації, що є власністю держави і знаходиться в користуванні органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій усіх форм власності. Екологічна інформація віднесена законом до основних галузей на рівні з

---

²⁸¹ Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища „Про затвердження Положення про щоквартальне інформування населення через ЗМІ про об'єкти, які є найбільшими забруднювачами навколишнього природного середовища” № 397 від 01.11.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 51 (04.01.2006), ст. 3223.

²⁸² Закон України „Про інформацію” № 2657-XII від 02.10.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 48 (01.12.92), ст. 650.

політичною, економічною, духовною, науково-технічною, соціальною та міжнародною.

*Інформація про стан довкілля не належить до державної таємниці*²⁸³.

Наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України №169 від 18 грудня 2003 р. було затверджено Положення „Про порядок надання екологічної інформації”²⁸⁴. Положення визначає правові та організаційні засади забезпечення порядку надання та оприлюднення екологічної інформації.

Право громадян на свободу об’єднання є невід’ємним правом людини, закріпленим Загальною декларацією прав людини²⁸⁵, і гарантується Конституцією та законодавством України. Відповідно до ст. 1 Закону України „Про об’єднання громадян”²⁸⁶, об’єднанням громадян є добровільне громадське формування, створене на основі єдності інтересів для спільної реалізації громадянами своїх прав і свобод.

Тому, наприклад, з метою реалізації та захисту своїх прав і законних інтересів у галузі туризму суб’єкти туристичної діяльності можуть створювати неприбуткові організації у сфері туристичної діяльності в порядку, визначеному Цивільним кодексом України²⁸⁷ або Законом України „Про об’єднання громадян”²⁸⁸ чи іншими законами. За визначенням Закону України „Про туризм”²⁸⁹, залежно від категорій осіб, які здійснюють туристичні подорожі (поїздки, відвідування), їх цілей, об’єктів, що використовуються або відвідуються, чи інших ознак існує і такий вид туризму, як екологічний (зелений).

Закон України „Про молодіжні та дитячі громадські організації”²⁹⁰ визначає особливості організаційних і правових засад утворення та

---

²⁸³ Закон України „Про державну таємницю” № 3855-XII від 21.01.1994, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 16 (19.04.94), ст. 93.

²⁸⁴ Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища „Про затвердження Положення про порядок надання екологічної інформації” № 169 від 18.12.2003, Офіційний вісник України, 2004, № 6 (27.02.2004), ст. 358.

²⁸⁵ Загальна декларація прав людини від 10.12.1948, Юридичний вісник України, 2005, 12, № 48.

²⁸⁶ Закон України „Про об’єднання громадян” № 2460-XII від 16.06.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 34 (25.08.92), ст. 504.

²⁸⁷ Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003, Офіційний вісник України, 2003, № 11 (28.03.2003), ст. 461.

²⁸⁸ Закон України „Про об’єднання громадян” № 2460-XII від 16.06.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 34 (25.08.92), ст. 504.

²⁸⁹ Закон України „Про туризм” № 324/95-ВР від 15.09.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 31 (01.08.95), ст. 241.

²⁹⁰ Закон України „Про молодіжні та дитячі громадські організації” № 281-XIV від 01.12.1998, Відомості Верховної Ради України, 1999, № 1 (07.01.99), ст. 2.

діяльності молодіжних і дитячих громадських організацій та державні гарантії забезпечення їх діяльності.

Окрім функціонування об'єднань громадян у галузі реалізації екологічних прав громадян спеціальним законом²⁹¹ передбачено можливість створення благодійної організації – недержавної організації, головною метою діяльності якої є здійснення благодійної діяльності в інтересах суспільства або окремих категорій осіб. Згідно зі ст. 4 Закону України „Про благодійництво та благодійні організації”, серед основних напрямів благодійництва та благодійної діяльності виділено такий, що передбачає сприяння розвитку природно-заповідного фонду та природоохоронної справи.

В Україні існує розвинена мережа громадських об'єднань та організацій. Вони працюють за різними напрямками та галузями громадського життя²⁹². Відомою громадською організацією ICAP „Єднання”²⁹³ підготовлено довідник українських громадських організацій, які працюють у галузі екології²⁹⁴. Вона також веде електронну базу²⁹⁵, яка налічує близько тисячі українських ГО, які працюють у галузі екології. У електронній інтерактивній версії довідника пошук можна вести за п'ятьма категоріями: географічними регіонами; організаціями; контактними особами; сферами діяльності; містами/селами.

Громадською еколого-правовою організацією „ЕкоПраво-Київ”²⁹⁶ підготовлено збірник „Законодавство України про участь громадян і їх об'єднань в охороні навколишнього природного середовища”²⁹⁷. Центром інновацій та розвитку розроблено²⁹⁸ посібник, який містить законодавчу і

---

²⁹¹ Закон України „Про благодійництво та благодійні організації” № 531/97-ВР від 16.09.1997, Відомості Верховної Ради України, 1997, № 46, ст. 292.

²⁹² Існують довідники таких організацій, наприклад, Довідник неурядових організацій України творчого центру Каунтерпарт, Київ – 1998. Цей довідник містить перелік неурядових організацій України по областях, відповідний перелік неурядових організацій України за алфавітом і т.д.. Електронна версія довідника розміщена на веб-сторінці організації і містить більше чотирьох с половиною тисяч громадських організацій України. Адреса сайту – <http://ccc.kiev.ua/ngo/?op=names>.

²⁹³ <http://www.ednannia.kiev.ua/>

²⁹⁴ Довідник Українських НГО, які працюють у галузі екології: посібник для співробітництва. Київ – 2001. – 220 с.

²⁹⁵ http://www.ednannia.kiev.ua/main/frame_abc_r.htm.

²⁹⁶ http://www.ecopravo.kiev.ua/epk/index_ua.shtm.

²⁹⁷ Законодавство України про участь громадян і їх об'єднань в охороні навколишнього природного середовища. Збірник / вид. 2-е, доп. Київ, 2002 – 168 с.

²⁹⁸ <http://bmeu.org.ua/>

нормативну базу для створення і діяльності неприбуткових організацій в Україні²⁹⁹.

Ще в 1993 – 1995 роках Міносвіти, Мінмолодьспорт, МОЗ, Мінсоцзахист, Академія наук, Академія педагогічних наук, інші зацікавлені міністерства і відомства повинні були розробити концепцію екологічної освіти³⁰⁰.

Створення системи екологічної освіти, виховання та інформування передбачалось Постановою Верховної Ради України „Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки”³⁰¹. Цим же нормативним актом передбачалась необхідність наукового обґрунтування, розроблення та прийняття серед інших також законів України про екологічну інформацію і про екологічну освіту.

У 2002 році Указом Президента України було затверджено Національну доктрину розвитку освіти³⁰², яка передбачає, що держава повинна забезпечувати екологічну освіту. Національне виховання є одним із головних пріоритетів, органічною складовою освіти. Його основна мета – виховання свідомого громадянина, патріота, набуття молоддю соціального досвіду, високої культури міжнаціональних взаємовідносин, формування у молоді потреби та умінь жити в громадянському суспільстві, духовності та фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, трудової, екологічної культури.

Міністерство освіти і науки України своїм наказом затвердило Положення „Про Всеукраїнську науково-методичну раду з екологічної освіти та виховання дітей та учнівської молоді”³⁰³. Всеукраїнська науково-методична рада з екологічної освіти та виховання дітей та учнівської молоді створюється для організації науково-методичного забезпечення діяльності загальноосвітніх, професійно-технічних, дошкільних та позашкільних навчальних закладів з екологічної освіти та виховання

---

²⁹⁹ Законодавча і нормативна база для створення і діяльності неприбуткових організацій в Україні / Упоряд. О.І. Сидоренко. К.: Центр інновацій та розвитку, 2003. – 396 с.

³⁰⁰ Постанова КМ України „Про Державну національну програму „Освіта” („Україна XXI століття”)” № 896 від 03.11.1993.

³⁰¹ Постанова Верховної Ради України „Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки” № 188/98-ВР від 05.03.1998, Відомості Верховної Ради України, 1998, № 38-39, ст. 248.

³⁰² Указ Президента України „Про Національну доктрину розвитку освіти” № 347/2002 від 17.04.2002, Офіційний вісник України, 2002, № 16 (03.05.2002), ст. 860.

³⁰³ Наказ Міністерства освіти і науки „Про затвердження Положення про Всеукраїнську науково-методичну раду з екологічної освіти та виховання” № 284 від 13.05.2003.

учнівської молоді, узагальнення та поширення кращого педагогічного досвіду з екологічної освіти і виховання та впровадження педагогічних технологій у навчально-виховний процес навчальних закладів. Рада створюється Міністерством освіти і науки України за участю Міністерства екології та природних ресурсів України, Національної академії наук України, Академії педагогічних наук України.

Загальнодержавною програмою охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів³⁰⁴ серед пріоритетних напрямів визначено розв'язання основних проблем екологічного стану Азовського і Чорного морів: залучення громадськості до реалізації природоохоронних заходів, підвищення рівня екологічної освіти та виховання населення.

Закон України „Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону”³⁰⁵ вказує на необхідність сприяти естетичному та екологічному вихованню населення України шляхом впровадження дошкільних та шкільних освітніх програм та тренінгів з охорони і захисту лісу.

Постанова Верховної Ради України „Про рекомендації парламентських слухань щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства в Україні” висунула перед Міністерством екології та природних ресурсів України, Міністерством освіти і науки України, Державним комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України такі завдання: 1) запровадити систему екологічного виховання та освіти, інформування населення щодо стану навколишнього природного середовища, раціонального використання та відтворення природних ресурсів; 2) розширити використання можливостей засобів масової інформації щодо популяризації екологічних знань шляхом створення спеціальних теле- та радіопрограм, видання відповідної літератури; 3) відновити у шкільних програмах дисципліну „екологія” та забезпечити введення в програми вищих навчальних закладів предмета „Загальна та фахова екологія”³⁰⁶.

Подання до суду позовів до державних органів, підприємств, установ, організацій і громадян про відшкодування шкоди, заподіяної їх здоров'ю та

---

³⁰⁴ Закон України „Про затвердження Загальнодержавної програми охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів” № 2333-III від 22.03.2001, Відомості Верховної Ради України, 2001, № 28 (13.07.2001), ст. 135.

³⁰⁵ Закон України „Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону” № 1436-III від 10.02.2000, Відомості Верховної Ради України, 2000, № 13 (31.03.2000), ст. 99.

³⁰⁶ Постанова Верховної Ради України „Про рекомендації парламентських слухань щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства в Україні” № 565-IV від 20.02.2003, Відомості Верховної Ради України, 2003, № 25 (20.06.2003), ст. 182.

майну внаслідок негативного впливу на навколишнє природне середовище передбачено цивільним провадженням. Це право поділено на дві складові – право подання позовів до суду про відшкодування шкоди, заподіяної екологічним правопорушенням їх здоров'ю, та право подання позовів до суду про відшкодування шкоди, заподіяної екологічним правопорушенням майну. Слід також мати на увазі, що існує право на відшкодування моральної шкоди.

На сучасному етапі розвитку світової спільноти проблема прав і свобод людини є однією з найактуальніших. У цьому напрямку прийнято низку міжнародних нормативно-правових актів, які визначають людину найвищою цінністю суспільства, а належне забезпечення її прав і свобод – головним обов'язком демократичної держави.

Саме закріплення за державою обов'язку забезпечення прав і свобод людини дає можливість, у випадку порушення останніх, звернутися до суду з метою їх захисту та відновлення, а також за компенсацією шкоди, завданої таким порушенням.

У зв'язку з цим набуває особливої актуальності створення розвиненого механізму реалізації прав і свобод людини, зокрема права людини на компенсацію моральної шкоди.

ЦК України³⁰⁷, прийнятий у 2003 році, збагатив інститут компенсації моральної шкоди новими нормами. Нині позов про відшкодування моральної шкоди набуває все більшої популярності. Це свідчить про зростання правосвідомості, правової культури громадян є ще одним кроком до правової держави, у центрі уваги якої перебуває кожна окрема особа³⁰⁸.

На сьогодні відшкодування моральної шкоди передбачають Закони України: „Про захист прав споживачів”, „Про інформацію”, „Про телебачення і радіомовлення” та інші.

Під моральною шкодою слід розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб.

Відповідно до чинного законодавства, моральна шкода може полягати:

- у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;

---

³⁰⁷ Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003, Офіційний вісник України, 2003, № 11 (28.03.2003), ст. 461.

³⁰⁸ Лист Міністу „Методичні рекомендації „Відшкодування моральної шкоди”” № 35-13/797 від 13.05.2004, Вісник законодавства України, 2004, 06, № 26.

- у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів;

- у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна;

- у приниженні честі, гідності, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.

За змістом ч. 1 ст. 1167 ЦК України та інших норм законодавства, що регулюють ці правовідносини, моральна шкода, завдана фізичній або юридичній особі неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю, відшкодовується особою, яка її завдала, за наявності її вини.

Згідно з п 10) ч. 2 ст. 16 ЦК України³⁰⁹, способами захисту цивільних прав та інтересів може бути визнання незаконними рішень, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.

Ст. 1173 ЦК України передбачає можливість відшкодування шкоди, завданої органом державної влади, органом влади Автономної Республіки Крим або органом місцевого самоврядування. Шкода, завдана фізичній або юридичній особі незаконними рішеннями, дією чи бездіяльністю органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування при здійсненні ними своїх повноважень, відшкодовується державою, Автономною Республікою Крим або органом місцевого самоврядування незалежно від вини цих органів.

Цивільний кодекс України передбачив у ст. 1175 можливість відшкодування шкоди, завданої органом державної влади, органом влади Автономної Республіки Крим або органом місцевого самоврядування у сфері нормотворчої діяльності. Тому шкода, завдана фізичній або юридичній особі в результаті прийняття органом державної влади, органом влади Автономної Республіки Крим або органом місцевого самоврядування нормативно-правового акта, що був визнаний незаконним і скасований, відшкодовується державою, Автономною Республікою Крим або органом місцевого самоврядування незалежно від вини посадових і службових осіб цих органів.

---

³⁰⁹Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003, Офіційний вісник України, 2003, № 11 (28.03.2003), ст. 461.

Відповідно до ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України³¹⁰, завданням адміністративного судочинства є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень.

Тому до адміністративних судів можуть бути оскаржені будь-які рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень, крім випадків, коли щодо таких рішень, дій чи бездіяльності Конституцією чи законами України встановлено інший порядок судового провадження.

У справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень адміністративні суди перевіряють, чи прийняті (вчинені) вони:

– на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України;

- використанням повноваження з метою, з якою це повноваження надано;
- обґрунтовано, тобто з урахуванням усіх обставин, що мають значення для прийняття рішення (вчинення дії);
- безсторонньо (неупереджено);
- добросовісно;
- розсудливо;
- з дотриманням принципу рівності перед законом, запобігаючи несправедливій дискримінації;
- пропорційно, зокрема з дотриманням необхідного балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи і цілями, на досягнення яких спрямоване це рішення (дія);
- з урахуванням права особи на участь у процесі прийняття рішення;
- своєчасно, тобто протягом розумного строку.

---

³¹⁰ Кодекс адміністративного судочинства України № 2747-IV від 06.07.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 32 (26.08.2005), ст. 1918.

Стаття 10. Гарантії екологічних прав громадян

Екологічні права громадян забезпечуються:

а) проведенням широкомасштабних державних заходів щодо підтримання, відновлення і поліпшення стану навколишнього природного середовища;

б) обов'язком міністерств, відомств, підприємств, установ, організацій здійснювати технічні та інші заходи для запобігання шкідливому впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, виконувати екологічні вимоги при плануванні, розміщенні продуктивних сил, будівництві та експлуатації народногосподарських об'єктів;

в) участю громадських об'єднань та громадян у діяльності щодо охорони навколишнього природного середовища;

г) здійсненням державного та громадського контролю за додержанням законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

д) компенсацією в установленому порядку шкоди, заподіяної здоров'ю і майну громадян внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

е) невідворотністю відповідальності за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

є) створенням та функціонуванням мережі загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації.

(частину першу статті 10 доповнено пунктом „є” згідно із Законом України від 28.11.2002 р. №254-IV)

Діяльність, що перешкоджає здійсненню права громадян на безпечне навколишнє природне середовище та інших їх екологічних прав, підлягає припиненню в порядку, встановленому цим Законом та іншим законодавством України.

Гарантії реалізації екологічних прав громадян – система юридичних засобів забезпечення здійснення екологічних прав фізичними особами в галузі екологічної безпеки, раціонального використання природних ресурсів і охорони навколишнього природного середовища. У свою чергу гарантії поділяють на:

- організаційно-розпорядчі;
- контрольно-виконавчі;
- превентивно-обмежувальні;
- процесуально-правові;

- охоронювально-забезпечувальні (захисні)³¹¹.

Прикладом здійснення широкомасштабних державних заходів щодо підтримання, відновлення і поліпшення стану навколишнього природного середовища можна вважати Державну програму забезпечення сталого розвитку регіону видобування та первинної переробки уранової сировини на 2006 – 2030 роки³¹². Відповідно до неї, на першому етапі (2006 – 2011 роки) розв'язуватимуться першочергові екологічні, економічні та соціальні проблеми, які перешкоджають сталому розвитку регіону. Передбачається здійснити комплекс заходів щодо поліпшення стану навколишнього природного середовища і раціонального використання природних ресурсів, реконструкції матеріально-технічної бази соціальної сфери та поступового збільшення обсягів будівництва, а також подолати бідність як соціальне явище.

До таких заходів можна віднести заходи щодо ліквідації наслідків підтоплення територій в містах і селищах України³¹³. Вони передбачені Комплексною програмою ліквідації наслідків підтоплення територій в містах і селищах України. Ця Програма спрямована на реалізацію державної політики України в галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та створення безпечних умов життєдіяльності населення.

Основним принципом Програми є дотримання загальнодержавних інтересів, що досягається шляхом формування системи взаємоузгоджених заходів органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування на загальнодержавному, регіональному і місцевому рівнях, спрямованих на розв'язання проблеми ліквідації наслідків підтоплення територій міст і селищ, та зменшення впливу причин і факторів розвитку цих процесів.

Законом України³¹⁴ затверджено Загальнодержавну програму розвитку малих міст, яка передбачає серед основних завдань і такі, як: охорона водних об'єктів і ресурсів та збереження, раціональне використання та відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, у тому числі зведення до мінімуму відходів, зокрема небезпечних, їх

---

³¹¹ Андрейцев В.І. Екологічне право: Курс лекцій: Навч. посібник для юрид. фак. вузів. К.: Вентурі, 1996, с.51 – 52.

³¹² Постанова КМ України „Про затвердження Державної програми забезпечення сталого розвитку регіону видобування та первинної переробки уранової сировини на 2006 – 2030 роки” № 1691 від 16.12.2004, Офіційний вісник України, 2004, № 51 (06.01.2005), ст. 3341.

³¹³ Постанова КМ України „Про затвердження Комплексної програми ліквідації наслідків підтоплення територій в містах і селищах України” № 160 від 15.02.2002, Офіційний вісник України, 2002, № 8 (07.03.2002), ст. 346.

³¹⁴ Закон України „Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст” № 1580-IV від 04.03.2004, Відомості Верховної Ради України, 2004, № 24 (11.06.2004), ст. 332.

утилізація та знешкодження. Ці напрями діяльності можна також віднести до проведення широкомасштабних державних заходів щодо підтримання, відновлення і поліпшення стану навколишнього природного середовища.

Господарський кодекс України³¹⁵ у ст. 246 передбачає обмеження та зупинення діяльності суб'єкта господарювання або господарську діяльність. Тому здійснення будь-якої господарської діяльності, що загрожує життю і здоров'ю людей або становить підвищену небезпеку для довкілля, забороняється. А у разі здійснення господарської діяльності з порушенням екологічних вимог діяльність суб'єкта господарювання може бути обмежена або зупинена Кабінетом Міністрів України, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, а також іншими уповноваженими органами в порядку, встановленому законом.

Постановою Верховної Ради України затверджено Порядок обмеження, тимчасової заборони (зупинення) чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій і об'єктів у разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища³¹⁶. Він визначає правові основи прийняття рішень про обмеження, тимчасову заборону (зупинення) чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій і об'єктів незалежно від форм власності у разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

Що стосується запобігання впливу господарської діяльності на навколишнє природне середовище, то для відновлення ландшафту і території, порушених внаслідок господарської діяльності і природних процесів, збереження і відновлення родючості ґрунтів, припинення шкідливого впливу порушених земель на навколишнє середовище і таке інше в плані земельно-господарського устрою передбачаються заходи щодо поліпшення, рекультивуації і консервації земель. Для виконання цих заходів складаються спеціальні схеми і проекти³¹⁷.

Згідно зі ст. 4 Закону України „Про екологічну експертизу”³¹⁸, метою екологічної експертизи є запобігання негативному впливу антропогенної

---

³¹⁵ Господарський кодекс України № 436-IV від 16.01.2003, Офіційний вісник України, 2003, № 11 (28.03.2003), ст. 462.

³¹⁶ Постанова Верховної Ради України „Про затвердження Порядку обмеження, тимчасової заборони (зупинення) чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій і об'єктів у разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища” № 2751-XII від 29.10.1992.

³¹⁷ Наказ Мінбудархітектури та Держкомзем „Про затвердження Порядку складання плану земельно-господарського устрою населеного пункту” № 158/61 від 24.09.1993.

³¹⁸ Закон України „Про екологічну експертизу” № 45/95-ВР від 09.02.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 8 (21.02.95), ст. 54.

діяльності на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей, а також оцінка ступеня екологічної безпеки господарської діяльності та екологічної ситуації на окремих територіях і об'єктах.

Затверджено та введено в дію спеціальний нормативний документ – Державні будівельні норми (ДБН) А.2.2-1-95 „Склад і зміст матеріалів оцінки впливів на навколишнє середовище (ОВНС) при проектуванні і будівництві підприємств, будинків і споруд. Основні положення проектування”, який забезпечує впровадження процедур ОВНС у проектування господарської діяльності і є основним документом, яким керуються відповідні органи під час здійснення державної екологічної експертизи відповідних об'єктів, у тому числі проектною документації. Ці ж норми використовуються і під час проведення державної санітарно-гігієнічної експертизи відповідних об'єктів, у тому числі проектних матеріалів³¹⁹.

Згідно з Принципами корпоративного управління³²⁰, до суттєвої інформації, яку товариство повинно регулярно розкривати, належать, зокрема, відомості про істотні фактори ризику, що впливають на діяльність товариства. Тим самим товариство повинно розкривати інформацію про істотні фактори ризику, які можуть вплинути на фінансовий стан та результати господарської діяльності товариства в майбутньому і які можна з достатньою мірою впевненості спрогнозувати. До таких факторів ризику можуть відноситись фактори, які пов'язані з функціонуванням певної галузі економіки, фінансових ринків, рівнем відсоткової ставки, а також фактори, які впливають на конкретне товариство, зокрема, пов'язані з забезпеченням сировиною, ринками збуту, потенційною відповідальністю за порушення законодавства про охорону навколишнього середовища тощо.

Державний контроль за дотриманням законодавства про охорону навколишнього природного середовища здійснює Державна екологічна інспекція³²¹ (Держекоінспекція), яка є урядовим органом державного управління, що діє у складі Мінприроди і йому підпорядковується. Основними завданнями Держекоінспекції є:

---

³¹⁹ Указ Президента України „Програма інтеграції України до Європейського Союзу” № 1072/2000 від 14.09.2000.

³²⁰ Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку „Про затвердження Принципів корпоративного управління” № 571 від 11.12.2003, Бюлетень законодавства і юридичної практики України, 2005, 00, № 12.

³²¹ Постанова КМ України „Про затвердження Положення про Державну екологічну інспекцію” № 1520 від 17.11.2001, Офіційний вісник України, 2001, № 47 (07.12.2001), ст. 2084.

– участь у межах своєї компетенції в реалізації державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів (земля, поверхневі води, атмосферне повітря, тваринний та рослинний світ, природні ресурси територіальних вод, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони України), поводження з відходами, небезпечними хімічними речовинами, пестицидами та агрохімікатами, екологічної та радіаційної безпеки;

– здійснення державного контролю за дотриманням вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів (крім надр та лісів), екологічну та в межах своєї компетенції радіаційну безпеку, поводження з відходами.

У її складі діє Державна екологічна інспекція з охорони довкілля Північно-Західного регіону Чорного моря Міністерства охорони навколишнього природного середовища України³²², яка є спеціальним підрозділом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України і входить до сфери його управління. Інспекція в межах своїх повноважень забезпечує реалізацію державної політики в галузі охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання й відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної та у межах своєї компетенції радіаційної безпеки відповідно на території західного кордону України по р. Дунай до м. Скадовська (включно) Херсонської області.

Громадський контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища³²³ здійснюють громадські інспектори з охорони довкілля (громадські інспектори). Діяльність громадських інспекторів організовують та координують органи, що належать до сфери управління Мінекоресурсів, а саме: Державна екологічна інспекція, Республіканський комітет Автономної Республіки Крим з екології та природних ресурсів, державні управління екології та природних ресурсів в областях, містах Києві та Севастополі, державні інспекції охорони Чорного і Азовського морів (далі – органи Мінекоресурсів).

---

³²² Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища „Про затвердження Положення про Державну екологічну інспекцію з охорони довкілля Північно-Західного регіону Чорного моря Міністерства охорони навколишнього природного середовища України”, № 282 від 27.07.2004, Офіційний вісник України, 2004, № 32 (27.08.2004), ст. 2196.

³²³ Наказ Міністерства екології та природних ресурсів „Про затвердження Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля” № 88 від 27.02.2002, Офіційний вісник України, 2002, № 12 (05.04.2002), ст. 631, Офіційний вісник України, 2002, № 13 (12.04.2002), уточнення.

П. „ж” ст. 21 Закону громадським природоохоронним об'єднанням надано право звернення до господарського суду з позовами про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, в тому числі здоров'ю громадян і майну громадських об'єднань. Згідно зі ст. 14 Закону України „Про об'єднання громадян”, останні набувають статусу юридичної особи лише у разі реєстрації (офіційного визнання). Тому спори за позовами громадських об'єднань, не зареєстрованих у встановленому порядку, господарським судам не підвідомчі³²⁴.

В Україні, згідно із Законом України „Про прокуратуру”³²⁵, здійснюється прокурорський нагляд за додержанням законодавства в галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, а також безпечного для здоров'я і життя громадян довкілля, запобігання негативному впливові господарської діяльності на навколишнє природне середовище, збереження природних ресурсів і комплексів³²⁶.

Невідворотність відповідальності за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища належить до загальноправових принципів відповідальності. Невідворотність відповідальності найбільше залежить від злагодженої роботи правоохоронних органів, від підготовленості, компетентності та сумлінності працівників, уповноважених притягувати до відповідальності та застосовувати санкції. Екологічне правопорушення, на яке не зреагували належним чином правоохоронні органи, завдає екологічному правопорядку великих втрат: безкарність правопорушників не тільки заохочує їх до здійснення нових, часто більш жорстоких екологічних правопорушень, але й подає негативний приклад іншим особам. Тому однією із важливих проблем є обов'язкова та своєчасна реєстрація відомостей про правопорушення, порушення кримінальних справ за фактом кожного екологічного злочину. Великих втрат екологічному правопорядку може завдати бездіяльність посадових осіб, які потурають вчиненню адміністративних та дисциплінарних проступків, а також тих, хто допускає створення та

---

³²⁴ Роз'яснення Вищого арбітражного суду „Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням законодавства про охорону навколишнього природного середовища” № 02-5/744 від 27.06.2001, Юридичний вісник України, 2001, 07, № 29.

³²⁵ Закон України „Про прокуратуру” № 1789-XII від 05.11.1991, Відомості Верховної Ради України, 1991, № 53 (31.12.91), ст. 793.

³²⁶ Наказ Генеральної прокуратури „Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів про охорону навколишнього середовища” № 3/2 від 28.10.2002.

збереження протиправного стану (видання незаконних актів, самовільне будівництво і т.д.)³²⁷.

Згідно зі ст. 29 Закону України „Про прокуратуру”³²⁸, органи прокуратури здійснюють нагляд за дотриманням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство. Зокрема, нагляд має своїм завданням сприяти виконанню вимог закону про невідворотність відповідальності за вчинений злочин.

Злочини та інші правопорушення проти довкілля посягають на суспільні відносини у сфері охорони конституційного права громадян на безпечне довкілля, а також у сфері охорони, використання, збереження і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання й усунення негативного впливу господарської та іншої діяльності людини на навколишнє природне середовище, збереження генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій, а також природних об’єктів, пов’язаних з історико-культурною спадщиною³²⁹.

Ст. 4 Закону України „Про зону надзвичайної екологічної ситуації”³³⁰ регламентує основні принципи регулювання правового режиму в зоні надзвичайної екологічної ситуації і передбачає невідворотність відповідальності осіб, винних у виникненні чи ускладненні надзвичайної екологічної ситуації.

Державною запроваджена програма проведення моніторингу навколишнього природного середовища, що спрямована на поліпшення стану навколишнього природного середовища, підтримання екологічної рівноваги на території України, забезпечення конституційного права людини на безпечне довкілля шляхом підвищення ефективності функціонування системи моніторингу³³¹.

---

³²⁷ Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. М.Н. Марченко. М.: Зерцало, 1998, с. 470 – 471.

³²⁸ Закон України „Про прокуратуру” № 1789-ХІІ від 05.11.1991, Відомості Верховної Ради України, 1991, № 53 (31.12.91), ст. 793.

³²⁹ Постанова Пленуму Верховного Суду України „Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля” № 17 від 10.12.2004, Бюлетень законодавства і юридичної практики України, 2004, № 12.

³³⁰ Закон України „Про зону надзвичайної екологічної ситуації” № 1908-ІІІ від 13.07.2000, Відомості Верховної Ради України, 2000, № 42 (20.10.2000), ст. 348.

³³¹ Розпорядження КМ України „Про схвалення Концепції Державної програми проведення моніторингу навколишнього природного середовища” № 992-р від 31.12.2004, Офіційний вісник України, 2005, № 1 (21.01.2005), ст. 40.

Відповідно до Закону України „Про місцеве самоврядування в Україні”³³², до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належить створення та забезпечення функціонування місцевих екологічних автоматизованих інформаційно-аналітичних систем, які є складовою мережі загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації.

В Україні діє Національна програма інформатизації³³³, яка формується виходячи з довгострокових пріоритетів соціально-економічного, науково-технічного, національно-культурного розвитку країни з урахуванням світових напрямів розвитку та досягнень у сфері інформатизації і спрямована у тому числі на розв’язання найважливіших загальносуспільних проблем (забезпечення розвитку освіти, науки, культури, охорони довкілля та здоров’я людини, державного управління, національної безпеки та оборони держави та демократизації суспільства) та створення умов для інтеграції України у світовий інформаційний простір відповідно до сучасних тенденцій інформаційної геополітики.

Інформатизація у сфері охорони навколишнього природного середовища та природних ресурсів передбачає створення та впровадження системи моніторингу і прогнозування забруднення навколишнього природного середовища. Відповідальними за це є органи Мінприроди та Держводгоспу. Очікуваними результатами стануть: розподілена інформаційно-аналітична система моніторингу довкілля, бази даних екологічної інформації; система моніторингу та прогнозування стану навколишнього природного середовища у системі Держводгоспу; система інформаційно-аналітичного забезпечення Держводгоспу; розподілені бази даних гідрометеорологічної інформації; система моніторингу небезпечних гідрометеорологічних явищ³³⁴.

Стаття 11. Захист прав громадян України у галузі охорони навколишнього природного середовища

Україна гарантує своїм громадянам реалізацію екологічних прав, наданих їм законодавством.

---

³³² Закон України „Про місцеве самоврядування в Україні” № 280/97-ВР від 21.05.1997, Відомості Верховної Ради України, 1997, № 24, ст. 170.

³³³ Закон України „Про Національну програму інформатизації” № 74/98-ВР від 04.02.1998, Відомості Верховної Ради України, 1998, № 27 – 28, ст. 181.

³³⁴ Постанова Верховної Ради України „Про затвердження Завдань Національної програми інформатизації на 2006 – 2008 роки” № 3075-IV від 04.11.2005, Відомості Верховної Ради України, 2006, № 2 – 3 (20.01.2006), ст. 51.

Ради, спеціально уповноважені державні органи управління в галузі охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів зобов'язані надавати всебічну допомогу громадянам у здійсненні природоохоронної діяльності, враховувати їх пропозиції щодо поліпшення стану навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів, залучати громадян до участі у вирішенні питань охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів.

Порушені права громадян у галузі охорони навколишнього природного середовища мають бути поновлені, а їх захист здійснюється в судовому порядку відповідно до законодавства України.

Відповідно до Конституції України, її норми є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується. Відповідно до ст. 36, громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.

Захист екологічних прав здійснюється шляхом: визнання або підтвердження цих прав; припинення порушених прав; усунення перешкод для їх здійснення; відновлення порушених прав; стягнення з винного збитків; компенсації моральної шкоди та іншими передбаченими законом способами³³⁵.

Формами захисту екологічних прав громадян можна вважати:

- нормотворчу;
- правоохоронну;
- управлінську;
- природоохоронну;
- самоврядну;
- антропоохоронну;

---

³³⁵ Екологічне право України: Підручник для студентів юрид. вищ. навч. закладів / В.К. Попов, А.П. Гетьман, С.В. Разметаєв та ін., За ред. В.К. Попова та А.П. Гетьмана. Харків: Право, 2001, с. 81.

- судову³³⁶.

Наприклад, ст. 33 Закону України „Про охорону атмосферного повітря”³³⁷ передбачає відповідальність осіб, винних у порушенні прав громадян на безпечне для життя і здоров’я навколишнє природне середовище. Тобто держава захищає екологічні права громадян шляхом притягнення винних осіб до відповідальності, в тому числі до кримінальної.

Своєчасний і правильний розгляд кримінальних справ про злочини, відповідальність за які передбачена статтями 236 – 254 Кримінального кодексу України, є важливим засобом захисту гарантованого Конституцією права громадян на безпечне довкілля, а також суспільних відносин у сфері охорони й відтворення навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини³³⁸.

У цивільних справах суди виносять судові рішення, яке є найважливішим актом правосуддя, покликаним забезпечити захист гарантованих Конституцією України прав і свобод людини, правопорядку та здійснення проголошеного Конституцією принципу верховенства права³³⁹.

Згідно зі ст. 19 Закону України „Про прокуратуру”³⁴⁰, предметом нагляду за дотриманням і застосуванням законів є також дотримання законів про недоторканність особи, соціально-економічні, політичні, особисті права і свободи громадян, захист їх честі і гідності, якщо законом не передбачений інший порядок захисту цих прав.

При виявленні порушень закону прокурор або його заступник у межах своєї компетенції має право звертатись до суду із заявами про захист прав і законних інтересів громадян. З метою захисту інтересів держави, а також громадян, які за станом здоров’я та з інших поважних причин не можуть захистити свої права, прокурор або його заступник подає чи підтримує поданий потерпілим цивільний позов про відшкодування збитків, заподіяних злочином.

---

³³⁶ Андрейцев В.І. Екологічне право: Курс лекцій: Навч. посібник для юрид. фак. вузів. К.: Вентури, 1996, с. 53.

³³⁷ Закон України „Про охорону атмосферного повітря” № 2707-ХІІ від 16.10.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 50 (15.12.92), ст. 678.

³³⁸ Постанова Пленуму Верховного Суду України „Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля” № 17 від 10.12.2004, Вісник Верховного Суду України, 2005, № 1.

³³⁹ Постанова Пленуму Верховного Суду УРСР „Про судові рішення” № 11 від 29.12.1976, Бюлетень законодавства і юридичної практики України, 2004, № 11.

³⁴⁰ Закон України „Про прокуратуру” № 1789-ХІІ від 05.11.1991, Відомості Верховної Ради України, 1991, № 53 (31.12.91), ст. 793.

Генеральна прокуратура України має забезпечити разом із Міністерством внутрішніх справ України, Службою безпеки України здійснення невідкладних заходів щодо захисту конституційних прав громадян на землю та посилити протидію порушенням законодавства у сфері регулювання земельних відносин, використання та охорони земель³⁴¹.

Відповідно до ст. 152 Земельного кодексу України³⁴², в країні існують такі способи захисту прав на земельні ділянки:

1) держава забезпечує громадянам та юридичним особам рівні умови захисту прав власності на землю;

2) власник земельної ділянки або землекористувач може вимагати усунення будь-яких порушень його прав на землю, навіть якщо ці порушення не пов'язані з позбавленням права володіння земельною ділянкою і відшкодування завданих збитків;

3) захист прав громадян та юридичних осіб на земельні ділянки здійснюється шляхом:

- визнання прав;
- відновлення стану земельної ділянки, який існував до порушення прав, і запобігання вчиненню дій, що порушують права або створюють небезпеку порушення прав;
- визнання угоди недійсною;
- визнання недійсними рішень органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування;
- відшкодування заподіяних збитків;
- застосування інших, передбачених законом, способів.

Захищати свої екологічні права в Україні можна також за допомогою адвокатури. Адвокатура України є добровільним професійним громадським об'єднанням, покликаним, згідно з Конституцією України, сприяти захисту прав, свобод та представляти законні інтереси громадян України, іноземних громадян, осіб без громадянства, юридичних осіб, подавати їм іншу юридичну допомогу³⁴³.

---

³⁴¹ Указ Президента України „Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 червня 2005 року „Про стан додержання вимог законодавства та заходи щодо підвищення ефективності державної політики у сфері регулювання земельних відносин, використання та охорони земель”” № 1643/2005 від 21.11.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 47 (07.12.2005), ст. 2943.

³⁴² Земельний кодекс України № 2768-III від 25.10.2001, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 3 – 4 (25.01.2002), ст. 27.

³⁴³ Закон України „Про адвокатуру” № 2887-XII від 19.12.1992, Відомості Верховної Ради України, 1993, № 9 (02.03.93), ст. 62.

Як реалізація принципу верховенства права в Україні звернення до адміністративного суду для захисту прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується³⁴⁴.

Встановлене Конституцією та законами України право на відшкодування моральної (немайнової) шкоди є важливою гарантією захисту прав і свобод громадян (у тому числі екологічних). Тому суди мають забезпечувати своєчасне, у повній відповідності із Конституцією та законами України, вирішення справ, пов'язаних з відшкодуванням такої шкоди³⁴⁵.

Стаття 12. Обов'язки громадян у галузі охорони навколишнього природного середовища

Громадяни України зобов'язані:

а) берегти природу, охороняти, раціонально використовувати її багатства відповідно до вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

б) здійснювати діяльність з додержанням вимог екологічної безпеки, інших екологічних нормативів та лімітів використання природних ресурсів;

в) не порушувати екологічні права і законні інтереси інших суб'єктів;

г) вносити плату за спеціальне використання природних ресурсів та штрафи за екологічні правопорушення;

д) компенсувати шкоду, заподіяну забрудненням та іншим негативним впливом на навколишнє природне середовище.

Громадяни України зобов'язані виконувати й інші обов'язки у галузі охорони навколишнього природного середовища відповідно до законодавства України.

Обсяг екологічних прав громадян взаємозалежний з їх обов'язками в галузі охорони навколишнього природного середовища. Юридичний обов'язок збереження навколишнього природного середовища тісно пов'язаний з моральним.

---

³⁴⁴ Кодекс адміністративного судочинства України № 2747-IV від 06.07.2005, Урядовий кур'єр, 2005, 08, 17.08.2005 № 153 – 154.

³⁴⁵ Постанова Пленум Верховного Суду України „Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди” № 4 від 31.03.1995, Юридичний вісник України, 2001, 09, № 36.

Наказом Держкомлісгоспу України затверджено Правила пожежної безпеки в лісах України³⁴⁶. В п. 1.1 передбачається, що лісовий фонд України є високопожежонебезпечним об'єктом і тому охорона його від пожеж – моральний обов'язок кожного члена суспільства. Цими правилами також передбачається, що обов'язки громадян щодо забезпечення пожежної безпеки у тому числі і в лісах встановлюються Законом України „Про пожежну безпеку”³⁴⁷.

Протокол про воду та здоров'я до Конвенції про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер³⁴⁸ передбачає ст. 9 вимоги щодо поінформованості громадськості, навчання, підготовки, наукових досліджень та розробок, інформації. Сторони Конвенції вживають заходів, спрямованих на підвищення поінформованості всіх груп населення у тому числі щодо прав і відповідних зобов'язань стосовно води, які в рамках приватного і публічного права надані фізичним і юридичним особам та закладам державного і приватного сектора, а також їхніх моральних обов'язків щодо сприяння охороні водного середовища та збереження водних ресурсів.

Таким чином, у законодавстві закріплені моральні обов'язки відносно охорони лісів від пожеж і сприяння охороні водного середовища та збереження водних ресурсів.

Конституційний обов'язок у галузі охорони навколишнього природного середовища прямо відображений у ст. 66: кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки.

Окрім прямо передбачених обов'язків щодо охорони довкілля, в Конституції України у ст. 13 закріплено обов'язок власників природних об'єктів берегти навколишнє природне середовище. Власність (на природні об'єкти) зобов'язує. Власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству.

Обов'язки громадян у галузі екології можна поділити на загальні обов'язки громадян, передбачені Законом, та спеціальні обов'язки громадян, що передбачені системою екологічного законодавства та

---

³⁴⁶ Наказ Держкомлісгоспу „Про затвердження Правил пожежної безпеки в лісах України” № 278 від 27.12.2004, Офіційний вісник України, 2005, № 13 (15.04.2005), ст. 680.

³⁴⁷ Закон України „Про пожежну безпеку” № 3745-XII від 17.12.1993, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 5 (01.02.94), ст. 21.

³⁴⁸ Протокол про воду та здоров'я до Конвенції про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер 1992 року від 17.06.1999, Ратифікований Законом України „Про ратифікацію Протоколу про воду та здоров'я до Конвенції про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер 1992 року” № 1066-IV від 09.07.2003, Відомості Верховної Ради України, 2004, № 5 (30.01.2004), ст. 30.

впливають із умов права власності на природні ресурси, природокористування і реалізації громадянами екологічно небезпечної діяльності³⁴⁹.

Отже, поресурсові закони і кодекси містять обов'язки користувачів та власників відповідних природних об'єктів.

Ст. 91 ЗК України³⁵⁰ передбачає обов'язки власників земельних ділянок, ст. 96 – обов'язки землекористувачів. Ст. 97 закріплює обов'язки підприємств, установ та організацій, що проводять розвідувальні роботи. Зокрема, підприємства, установи та організації, які проводять розвідувальні роботи, зобов'язані відшкодовувати власникам землі та землекористувачам усі збитки, в тому числі неодолені доходи, а також за свій рахунок приводити займані земельні ділянки у попередній стан.

Розділ IV Закону України „Про оренду землі”³⁵¹ передбачає права та обов'язки орендодавців і орендарів землі та захист їхніх прав.

Ст. 44 ВК України³⁵² передбачає обов'язки водокористувачів. Окремо кодекс виписує у ст. 78 обов'язки водокористувачів, які експлуатують споруди водогосподарських систем.

Кодекс України про надра³⁵³ у ст. 24 передбачає нарівні із правами обов'язки користувачів надр.

Лісовий кодекс України³⁵⁴ регулює у ст. 18 права та обов'язки постійних лісокористувачів. Окрім обов'язків постійних лісокористувачів кодекс конкретизує у ст. 19 права та обов'язки тимчасових лісокористувачів. Ст. 86 передбачає обов'язки підприємств, установ, організацій та громадян, діяльність яких впливає на стан і відтворення лісів.

Ст. 10 Закону України „Про тваринний світ”³⁵⁵ прямо передбачає права та обов'язки громадян у галузі охорони, використання і відтворення

---

³⁴⁹ Андрейцев В.І. Екологічне право: Курс лекцій: Навч. посібник для юрид. фак. вузів. К.: Вентурі, 1996, с. 49 – 50.

³⁵⁰ Земельний кодекс України № 2768-III від 25.10.2001, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 3-4 (25.01.2002), ст. 27.

³⁵¹ Закон України „Про оренду землі” № 161-XIV від 06.10.1998, Відомості Верховної Ради України, 1998, № 46-47, ст. 280.

³⁵² Водний кодекс України № 213/95-ВР від 06.06.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 24 (13.06.95), ст. 189.

³⁵³ Кодекс України про надра № 132/94-ВР від 27.07.1994, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 36 (06.09.94), ст. 340.

³⁵⁴ Лісовий кодекс України № 3852-XII від 21.01.1994, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 17 (26.04.94), ст. 99.

³⁵⁵ Закон України „Про тваринний світ” № 2894-III від 13.12.2001, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 14 (05.04.2002), ст. 97.

тваринного світу, ст. 34 розкриває обов'язки користувачів об'єктами тваринного світу.

Закон України „Про мисливське господарство та полювання”³⁵⁶ у ст. 30 передбачає права та обов'язки користувачів мисливських угідь.

Окрім поресурсових законів та кодексів, інші нормативно-правові акти містять обов'язки щодо охорони навколишнього природного середовища. Так, ст. 153 Господарського кодексу України³⁵⁷ містить обов'язки суб'єктів господарювання щодо використання природних ресурсів.

Закон України „Про відходи”³⁵⁸ у ст. 15 містить обов'язки громадян України, іноземців та осіб без громадянства у сфері поводження з відходами.

Порушення встановлених чинним законодавством обов'язків тягне за собою застосування засобів юридичної відповідальності.

---

³⁵⁶ Закон України „Про мисливське господарство та полювання” № 1478-III від 22.02.2000, Відомості Верховної Ради України, 2000, № 18 (05.05.2000), ст. 132.

³⁵⁷ Господарський кодекс України № 436-IV від 16.01.2003, Офіційний вісник України, 2003, № 11 (28.03.2003), ст. 462.

³⁵⁸ Закон України „Про відходи” № 187/98-ВР від 05.03.1998, Відомості Верховної Ради України, 1998, № 36 – 37, ст. 242.

Розділ III

ПОВНОВАЖЕННЯ РАД У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Стаття 13. Компетенція Верховної Ради України у галузі охорони навколишнього природного середовища

До виключної компетенції Верховної Ради України у галузі регулювання відносин щодо охорони навколишнього природного середовища відповідно до Конституції України належать:

а) визначення основних напрямів державної політики у галузі охорони навколишнього природного середовища;

б) затвердження загальнодержавних екологічних програм;

(пункт „б” частини першої статті 13 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 09.02.2006 р. № 3421-IV)

в) визначення правових основ регулювання відносин у галузі охорони навколишнього природного середовища, в тому числі щодо прийняття рішень про обмеження, зупинення (тимчасово), або припинення діяльності підприємств і об'єктів, в разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

г) визначення повноважень Рад, порядку організації та діяльності органів управління в галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки;

д) встановлення правового режиму зон надзвичайної екологічної ситуації, статусу потерпілих громадян та оголошення таких зон на території республіки.

Верховна Рада України відповідно до Конституції України може приймати до свого розгляду й інші питання охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки.

Відповідно до ст. 75 Конституції України³⁵⁹ єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент – Верховна Рада України. У ст. 92 Конституції записано, що тільки законами України визначаються

---

³⁵⁹ Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.1996, Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30 (23.07.96), ст. 141.

засади використання природних ресурсів, виключної (морської) економічної зони, континентального шельфу.

Крім того, в ст. 16 Конституції України визначено, що забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави. Для забезпечення цих обов'язків Верховна Рада затвердила постанову, що має програмний характер: „Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки”³⁶⁰, в якій було сказано, що нинішню екологічну ситуацію в Україні можна охарактеризувати як кризову, що формувалася протягом тривалого періоду через нехтування об'єктивними законами розвитку і відтворення природно-ресурсного комплексу України.

Верховною Радою України було затверджено Національну програму екологічного оздоровлення басейну Дніпра та поліпшення якості питної води³⁶¹. Екологічне оздоровлення басейну Дніпра є одним із найважливіших пріоритетів державної політики у галузі охорони та відтворення водних ресурсів. Основною метою Програми є відновлення і забезпечення сталого функціонування Дніпровської екосистеми, якісного водопостачання, екологічно безпечних умов життєдіяльності населення і господарської діяльності та захисту водних ресурсів від забруднення та виснаження. Враховуючи, що басейни інших річок України (Сіверського Дінця, Дністра, Західного Бугу, Південного Бугу, басейни річок Приазовської та Причорноморської низовин) перебувають не в кращому, а подекуди і в гіршому стані, мета та стратегічні напрями, визначені Програмою для Дніпра, є аналогічними і для інших водних басейнів України.

Було прийнято ще декілька державних програм, наприклад Загальнодержавна програма охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів – згідно із Законом України „Про затвердження

---

³⁶⁰ Постанова Верховної Ради України „Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки” № 188/98-ВР від 05.03.1998, Відомості Верховної Ради України, 1998, № 38-39, ст. 248.

³⁶¹ Постанова Верховної Ради України №123/97-ВР від 27.02.1997 „Про Національну програму екологічного оздоровлення басейну Дніпра та поліпшення якості питної води”, Голос України, 1997, 03, 26.03.97 № 53.

Загальнодержавної програми охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів”³⁶².

Розробка та затвердження державних програм, у тому числі й екологічних, має проводитися з дотриманням Закону України „Про державні цільові програми”³⁶³. Закон визначає, що метою державних цільових екологічних програм є здійснення загальнодержавних природоохоронних заходів, запобігання катастрофам екологічного характеру та ліквідація їх наслідків.

Відповідно до Закону, Верховна Рада України ухвалила постанову „Про затвердження Порядку обмеження, тимчасової заборони (зупинення) чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій і об’єктів у разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища”³⁶⁴. У ній визначено правові основи прийняття рішень про обмеження, тимчасову заборону (зупинення) чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій і об’єктів (надалі - підприємств) незалежно від форм власності у разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

Для визначення повноважень Рад Верховна Радою прийнято Закон України „Про місцеве самоврядування в Україні”³⁶⁵, в якому до виключної компетенції сільських, селищних, міських Рад віднесено, наприклад, таке:

- вирішення відповідно до закону питань регулювання земельних відносин;
- затвердження відповідно до закону ставок земельного податку, розмірів плати за користування природними ресурсами, що є у власності відповідних територіальних громад;
- вирішення відповідно до закону питань про надання дозволу на спеціальне використання природних ресурсів місцевого значення, а також про скасування такого дозволу;
- прийняття рішень про організацію територій і об’єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та інших територій, що підлягають

---

³⁶² Закон України „Про затвердження Загальнодержавної програми охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів” № 2333-III від 22.03.2001, Відомості Верховної Ради України, 2001, № 28 (13.07.2001), ст. 135.

³⁶³ Закон України „Про державні цільові програми” № 1621-IV від 18.03.2004, Відомості Верховної Ради України, 2004, № 25 (18.06.2004), ст. 352.

³⁶⁴ Постанова Верховної Ради України № 2751-XII від 29.10.1992, „Про затвердження Порядку обмеження, тимчасової заборони (зупинення) чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій і об’єктів у разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища”, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 46 (17.11.92), ст. 637.

³⁶⁵ Закон України № 280/97-ВР від 21.05.1997, „Про місцеве самоврядування в Україні”, Відомості Верховної Ради України, 1997, № 24, ст. 170.

особливій охороні; внесення пропозицій до відповідних державних органів щодо оголошення природних та інших об'єктів, що мають екологічну, історичну, культурну або наукову цінність, пам'ятками природи, історії або культури, які охороняються законом;

- надання відповідно до законодавства згоди на розміщення на території села, селища, міста нових об'єктів, сфера екологічного впливу діяльності яких, згідно з діючими нормативами, включає відповідну територію.

Що ж до вимог Закону про визначення виключно Верховною Радою України порядку організації та діяльності органів управління в галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки, то вони застарілі. Сьогодні спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, екологічної безпеки, заповідної справи, поводження з відходами, геологічного вивчення надр, а також топографо-геодезичної та картографічної діяльності діє на підставі Положення про Міністерство охорони навколишнього природного середовища України³⁶⁶.

Що стосується встановлення правового режиму зон надзвичайної екологічної ситуації, статусу потерпілих громадян та оголошення таких зон на території республіки, то Верховна Рада України прийняла Закон України „Про зону надзвичайної екологічної ситуації”³⁶⁷ (Детальніше про це див. коментар до ст. 65).

Стаття 14. Компетенція Верховної Ради Автономної Республіки Крим

Верховна Рада Автономної Республіки Крим в галузі регулювання відносин щодо охорони навколишнього природного середовища:

а) визначає порядок організації та діяльності органів управління в галузі охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів;

б) визначає повноваження Рад у галузі охорони навколишнього природного середовища і раціонального використання природних ресурсів;

---

³⁶⁶ Указ Президента України № 1842/2005 від 27.12.2005, „Про Положення про Міністерство охорони навколишнього природного середовища України”, Офіційний вісник України, 2005, № 52 (11.01.2006), ст. 3257.

³⁶⁷ Закон України № 1908-III від 13.07.2000, „Про зону надзвичайної екологічної ситуації”, Відомості Верховної Ради України, 2000, № 42 (20.10.2000), ст. 348.

в) забезпечує реалізацію екологічної політики України, екологічних прав громадян;

г) затверджує екологічні програми;

д) організує вивчення навколишнього природного середовища;

е) створює і визначає статус резервних, в тому числі й валютних, фондів для фінансування програм та інших заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;

(пункт „е” статті 14 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 05.03.98 р. № 186/98-ВР)

є) приймає рішення про організацію територій та об’єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та інших територій та об’єктів, що підлягають особливій охороні, встановлює додаткові їх категорії;

ж) припиняє господарську діяльність підприємств, установ і організацій, що знаходяться у підпорядкуванні Автономної Республіки Крим, а також обмежує або зупиняє (тимчасово) діяльність підприємств, установ і організацій, не підпорядкованих органам влади Автономної Республіки Крим, в разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

з) встановлює в разі потреби нормативи екологічної безпеки, більш суворі, ніж ті, що діють в цілому на території України.

Верховна Рада Автономної Республіки Крим здійснює й інші повноваження, не віднесені законодавством України до компетенції республіканських органів державної влади України.

Відповідно до Конституції³⁶⁸, територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій.

Автономна Республіка Крим є невід’ємною складовою частиною України і в межах повноважень, визначених Конституцією України, вирішує питання, віднесені до її відання.

Ст. 137 Конституції України містить перелік питань, з яких Автономна Республіка Крим здійснює нормативне регулювання. У цей перелік включені питання, що тією чи іншою мірою регулюють відносини

---

³⁶⁸ Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.1996, Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30 (23.07.96), ст. 141.

щодо охорони навколишнього природного середовища, а саме: меліорації і кар'єрів, історико-культурних заповідників, мисливства і рибальства. Ці ж повноваження відтворені в Законі України „Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим”³⁶⁹. Відповідно до Конституції Автономної Республіки Крим³⁷⁰, Верховна Рада Автономної Республіки Крим є представницьким органом Автономної Республіки Крим, який здійснює представницькі, нормотворчі, контрольні, організаційно-розпорядчі функції та повноваження, що передбачені законодавством України.

Особливе місце посідає Закон Республіки Крим „Про охорону навколишнього природного середовища”³⁷¹. Цей нормативний акт було ухвалено ще до прийняття Конституції України в межах повноважень Верховної Ради Криму. У цей час немає єдиної думки про можливість його застосування: дехто вважає, що він уже втратив силу й не повинен застосовуватися, інші обстоюють протилежне.

Вирішуючи це питання, необхідно виходити з того, що відповідно до ст. 134 Конституції України Автономна Республіка Крим є невід'ємною складовою частиною України і в межах повноважень, визначених Конституцією України, вирішує питання, віднесені до її відання. До набуття чинності Конституцією України статус Автономної Республіки Крим визначався ст. 75-1 Конституції (Основного Закону) України 1978 р.³⁷², а також Законом України „Про статус Автономної Республіки Крим”³⁷³ та Законом України „Про Автономну Республіку Крим”³⁷⁴. Згідно із зазначеними законами, до відання Автономної Республіки Крим віднесено, зокрема, вирішення питань екологічної безпеки, раціонального використання, охорони, відтворення природних ресурсів, оголошення карантину і зон стихійного лиха. Крім того, відповідне повноваження було відтворено у п. 15 ст. 98 Конституції Автономної Республіки Крим³⁷⁵,

---

³⁶⁹ Закон України „Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим” № 90/98-ВР від 10.02.1998, Відомості Верховної Ради України, 1998, № 29, ст. 191.

³⁷⁰ Закон України „Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим” № 350-XIV від 23.12.1998, Відомості Верховної Ради України, 1999, № 5-6 (12.02.99), ст. 43.

³⁷¹ Закон Республіки Крим „Про охорону навколишнього природного середовища” №283-I від 1993.03.26.

³⁷² Конституція (Основний Закон) України від 20.04.1978, Відомості Верховної Ради УРСР 11.07.1978 - 1978 р., № 18, ст. 268.

³⁷³ Закон України „Про статус автономної Республіки Крим” № 2299-XII від 29.04.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 30 (28.07.92), ст. 419.

³⁷⁴ Закон України „Про Автономну Республіку Крим” № 95/95-ВР від 17.03.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 11 (14.03.95), ст. 69.

³⁷⁵ Постанова Верховної Ради Криму „Про прийняття Конституції Автономної Республіки Крим” № 611-I від 01.11.1995.

затвердженої Законом України „Про Конституцію Автономної Республіки Крим”³⁷⁶.

Згідно з п. 5 ч. 1 ст. 92 Конституції України, засади використання природних ресурсів, виключної (морської) економічної зони, континентального шельфу визначаються тільки законами України. Це означає, що законами України визначаються основні положення, на яких ґрунтується використання природних ресурсів. У зв'язку з цим ці питання мають визначатися виключно законами України, що й реалізовано, зокрема, в коментованому законі.

До відання Автономної Республіки Крим не належить прийняття законів щодо регулювання відносин з використання природних ресурсів. Це положення відтворено в Законі України „Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим”, згідно з яким тільки питання меліорації і кар'єрів, історико-культурних заповідників, мисливства і рибальства належать до її відомої. Наведені положення не дають підстав для висновку, що до відання Автономної Республіки Крим віднесено комплексне нормативне регулювання питань відносин у галузі охорони навколишнього природного середовища в Україні, не передбачено цього і ст. 137 Конституції України.

Є всі підстави вважати, що Закон Республіки Крим „Про охорону навколишнього природного середовища” не повною мірою відповідає Конституції України, але відповідь на це питання має дати Конституційний Суд України. До того часу поки з цього приводу не висловить свою думку єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні, цей закон має застосовуватись при вирішенні питань регулювання відносин у галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів на території Автономної Республіки Крим.

Стаття 15. Повноваження місцевих Рад у галузі охорони навколишнього природного середовища

Місцеві Ради несуть відповідальність за стан навколишнього природного середовища на своїй території і в межах своєї компетенції:

а) забезпечують реалізацію екологічної політики України, екологічних прав громадян;

б) дають згоду на розміщення на своїй території підприємств, установ і організацій у порядку, визначеному законом;

(пункт „б” частини першої статті 15 у редакції Закону України від 02.06.2005 р. № 2637-IV)

---

³⁷⁶ Закон України „Про Конституцію Автономної Республіки Крим” № 117/96-ВР від 04.04.1996, Відомості Верховної Ради України, 1996, № 24 (11.06.96), ст. 90.

в) затверджують з урахуванням екологічних вимог проекти планування і забудови населених пунктів, їх генеральні плани та схеми промислових вузлів;

г) видають і скасовують дозволи на відособлене спеціальне використання природних ресурсів місцевого значення;

д) затверджують місцеві екологічні програми;

е) організовують вивчення навколишнього природного середовища;

є) створюють і визначають статус резервних, в тому числі й валютних, фондів для фінансування програм та інших заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;

(пункт „є” частини першої статті 15 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 05.03.98 р. № 186/98-ВР)

ж) організують в разі необхідності проведення екологічної експертизи;

з) забезпечують інформування населення про стан навколишнього природного середовища, функціонування місцевих екологічних автоматизованих інформаційно-аналітичних систем;

(пункт „з” частини першої статті 15 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 28.11.2002 р. № 254-ІV)

и) організують роботу по ліквідації екологічних наслідків аварій, залучають до цих робіт підприємства, установи та організації, незалежно від їх підпорядкування та форм власності, і громадян;

і) приймають рішення про організацію територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та інших територій, що підлягають особливій охороні;

ї) здійснюють контроль за додержанням законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

й) припиняють господарську діяльність підприємств, установ та організацій місцевого підпорядкування, а також обмежують чи зупиняють (тимчасово) діяльність не підпорядкованих Раді підприємств, установ та організацій в разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

к) координують діяльність відповідних спеціально уповноважених державних органів управління в галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів на території місцевої Ради.

Місцеві Ради можуть здійснювати й інші повноваження відповідно до законодавства України.

Відповідно до ст. 140 Конституції України, місцеве самоврядування є правом територіальної громади – жителів села чи добровільного

об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

Повноваження територіальних громад та їх виконавчих органів у галузі охорони навколишнього природного середовища визначені в Законі України „Про місцеве самоврядування”³⁷⁷. Відповідно до ст. 142 Конституції України та ст. 60 вказаного закону, матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад.

Згідно зі ст. 26 Закону України „Про місцеве самоврядування”, виключно на пленарних засіданнях Рад вирішуються такі питання: регулювання земельних відносин, надання відповідно до законодавства згоди на розміщення на території села, селища, міста нових об'єктів, сфера екологічного впливу діяльності яких згідно з діючими нормативами включає відповідну територію; надання дозволу на спеціальне використання природних ресурсів місцевого значення, а також скасування такого дозволу.

Відповідно до ст. 2 Закону України „Про місцеве самоврядування”, місцеве самоврядування може здійснюватися територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні, міські Ради та їх виконавчі органи. Виконавчі органи Рад мають як власні (самоврядні) повноваження у сфері регулювання земельних відносин та охорони навколишнього природного середовища, так і делеговані.

До власних повноважень, наприклад, належать:

- підготовка і внесення на розгляд ради пропозицій щодо встановлення ставки земельного податку, розмірів плати за користування природними ресурсами, вилучення (викупу), а також надання під забудову та для інших потреб земель, що перебувають у власності територіальних громад; визначення в установленому порядку розмірів відшкодувань підприємствами, установами та організаціями незалежно від форм власності за забруднення довкілля та інші екологічні збитки;
- підготовка і подання на затвердження ради проектів місцевих програм охорони довкілля, участь у підготовці загальнодержавних і регіональних програм охорони довкілля;

---

³⁷⁷ Закон України „Про місцеве самоврядування в Україні” № 280/97-ВР від 21.05.1997, Відомості Верховної Ради України, 1997, № 24, ст. 170.

- підготовка і внесення на розгляд ради пропозицій щодо прийняття рішень про організацію територій і об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та інших територій, що підлягають особливій охороні; внесення пропозицій до відповідних державних органів про оголошення природних та інших об'єктів, що, мають екологічну, історичну, культурну або наукову цінність, пам'ятками природи, історії або культури, які охороняються законом.

Серед делегованих повноважень слід виділити:

здійснення контролю за дотриманням земельного та природоохоронного законодавства, використанням і охороною земель, природних ресурсів загальнодержавного та місцевого значення, відтворенням лісів; реєстрація суб'єктів права власності на землю; реєстрація права користування землею і договорів на оренду землі; видача документів, що посвідчують право власності і право користування землею; погодження питань про надання дозволу на спеціальне використання природних ресурсів загальнодержавного значення; вжиття необхідних заходів щодо ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій відповідно до закону, інформування про них населення, залучення в установленому законом порядку до цих робіт підприємств, установ та організацій, а також населення, тощо.

Розділ IV

ПОВНОВАЖЕННЯ ОРГАНІВ УПРАВЛІННЯ В ГАЛУЗІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Стаття 16. Управління в галузі охорони навколишнього природного середовища

Управління охороною навколишнього природного середовища полягає у здійсненні в цій галузі функцій спостереження, дослідження, екологічної експертизи, контролю, прогнозування, програмування, інформування та іншої виконавчо-розпорядчої діяльності.

Державне управління в галузі охорони навколишнього природного середовища здійснюють Кабінет Міністрів України, Ради та їх виконавчі і розпорядчі органи, а також спеціально уповноважені на те державні органи по охороні навколишнього природного середовища і використанню природних ресурсів та інші державні органи відповідно до законодавства України.

Спеціально уповноваженими державними органами управління в галузі охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів у республіці є спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів, його органи на місцях та інші державні органи, до компетенції яких законодавством України та Автономної Республіки Крим віднесено здійснення зазначених функцій.

Громадське управління в галузі охорони навколишнього природного середовища здійснюється громадськими об'єднаннями і організаціями, якщо така діяльність передбачена їх статутами, зареєстрованими відповідно до законодавства України.

Метою управління в галузі охорони навколишнього природного середовища є реалізація законодавства, контроль за додержанням вимог екологічної безпеки, забезпечення проведення ефективних і комплексних заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, досягнення узгодженості дій державних і громадських органів у галузі охорони навколишнього природного середовища.

Конституційні засади управління містяться, на думку вчених, у ст. 16 Конституції України, яка встановила, що забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного

масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави. Реалізація даної функції держави здійснюється через управління природокористуванням і охороною довкілля, яке являє собою найважливішу складову частину соціального управління суспільством.

Методом вирішення перелічених завдань управління, що містяться у коментованій статті, є регулювання співвідношення екологічних та економічних інтересів суспільства при обов'язковому пріоритеті права людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди, що закріплено у ст. 50 Конституції України, та інших екологічних прав громадян³⁷⁸.

Етимологію слова управління складають: адміністрація (лат.) – структурно відособлена частина системи управління, що наділяється спеціальними владними організаційно-розпорядними функціями, або кібернетика (гр.) – вивчає закономірності процесу функціонування будь-якого управління. Система управління – це внутрішньо організована, взаємопов'язана і обумовлена однією метою сукупність структурних елементів, яка виконує для її досягнення відповідні функції.

Управління в галузі екології – це урегульовані правовими нормами суспільні відносини, в яких реалізується діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, що спрямована на забезпечення ефективного використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища, екологічної безпеки юридичними і фізичними особами, дотримання екологічного законодавства, запобігання екологічним правопорушенням та захист екологічних прав громадян³⁷⁹.

Під управлінням доктринально розглядають у широкому розумінні керівництво чим-небудь або ким-небудь³⁸⁰.

Управління охороною навколишнього природного середовища розкривається через такі функції відповідальних органів, об'єднань, підприємств тощо:

- спостереження за станом навколишнього природного середовища, рівнем його забруднення. Здійснюється спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів, іншими спеціально уповноваженими державними органами, а

---

³⁷⁸ Екологічне право України: Підручник для студентів юрид. вищ. навч. закладів / В.К. Попов, А.П. Гетьман, С.В. Разметаєв та ін., За ред. В.К. Попова та А.П. Гетьмана. Харків: Право, 2001, с. 42-43.

³⁷⁹ Андрейцев В.І. Екологічне право: Курс лекцій: Навч. посібник для юрид. фак. вузів. К.: Вентурі, 1996, с. 134-135.

³⁸⁰ Алексин А.П., Козлов Ю.М. Административное право Российской Федерации. Часть 1 и 2. М., 1995.

також підприємствами, установами та організаціями, діяльність яких призводить або може призвести до погіршення стану навколишнього природного середовища;

- наукові дослідження, у тому числі фундаментальні, прикладні і міжгалузеві. В Україні проводяться систематичні комплексні наукові дослідження навколишнього природного середовища та природних ресурсів з метою розробки наукових основ їх охорони та раціонального використання, забезпечення екологічної безпеки. Координацію та узагальнення результатів цих досліджень здійснюють Академія наук України та спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів. Проведення наукових досліджень у галузі охорони навколишнього природного середовища передбачається Законами України „Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000 - 2015 роки”³⁸¹, „Про природно-заповідний фонд України”³⁸², „Про екологічну експертизу”³⁸³;

- екологічна експертиза – вид науково-практичної діяльності спеціально уповноважених державних органів, еколога-експертних формувань та об’єднань громадян, що ґрунтується на міжгалузевому екологічному дослідженні, аналізі та оцінці передпроектних, проектних та інших матеріалів чи об’єктів, реалізація і дія яких може негативно впливати або впливає на стан навколишнього природного середовища, і спрямована на підготовку висновків про відповідність запланованої чи здійснюваної діяльності нормам і вимогам законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки;

- контроль, завданням якого є забезпечення дотримання вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища всіма державними органами, підприємствами, установами та організаціями, незалежно від форм власності і підпорядкування, а також громадянами;

- прогнозування (планування) шкідливого впливу на довкілля. Планування, наприклад, територій – це процес регулювання використання територій, який полягає у створенні та впровадженні містобудівної

---

³⁸¹ Закон України „Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000 - 2015 роки” № 1989-III від 21.09.2000, Відомості Верховної Ради України, 2000, № 47 (24.11.2000), ст. 405.

³⁸² Закон України „Про природно-заповідний фонд України” № 2456-XII від 16.06.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 34 (25.08.92), ст. 502.

³⁸³ Закон України „Про екологічну експертизу” № 45/95-ВР від 09.02.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 8 (21.02.95), ст. 54.

документації, ухваленні та реалізації відповідних рішень³⁸⁴. Прогнозування використовують у тому числі для визначення ресурсів підземних вод за даними геологічного вивчення надр для з'ясування потенційної можливості їх видобутку з надр на відповідній території³⁸⁵. Законодавство передбачає також прогнозні ресурси, тобто обсяги корисних копалин, що враховують потенційну можливість формування родовищ певних геолого-промислових типів, що ґрунтуються на позитивних стратиграфічних, літологічних, тектонічних, мінералогічних, палеогеографічних та інших передумовах, установлених у межах перспективних площ, де промислові родовища ще не відкриті. Кількісна оцінка прогнозних ресурсів проводиться на основі припущених параметрів за аналогією з продуктивними площами, де є відкриті родовища корисних копалин того ж геолого-промислового типу. Прогнозні ресурси корисних копалин є основою для обґрунтування регіональних та прогнозних геологічних робіт³⁸⁶. Державне прогнозування економічного і соціального розвитку – це науково обґрунтоване передбачення напрямів розвитку країни, окремих галузей економіки або окремих адміністративно-територіальних одиниць, можливого стану економіки та соціальної сфери в майбутньому, а також альтернативних шляхів і строків досягнення параметрів економічного і соціального розвитку. Прогноз економічного і соціального розвитку є засобом обґрунтування вибору тієї чи іншої стратегії та прийняття конкретних рішень органами законодавчої та виконавчої влади, органами місцевого самоврядування щодо регулювання соціально-економічних процесів³⁸⁷;

- програмування, наприклад, передбачається Програмою економічного і соціального розвитку України – документ, в якому визначаються цілі та пріоритети економічного і соціального розвитку, засоби та шляхи їх досягнення, формується взаємоузгоджена і комплексна система заходів органів законодавчої і виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, спрямованих на ефективне розв'язання проблем

---

³⁸⁴ Закон України „Про планування і забудову територій” № 1699-III від 20.04.2000, Відомості Верховної Ради України, 2000, № 31 (04.08.2000), ст. 250.

³⁸⁵ Наказ Державної комісії по запасах корисних копалин „Про затвердження Інструкції із застосування Класифікації запасів і ресурсів корисних копалин державного фонду надр до родовищ питних і технічних підземних вод” № 23 від 04.02.2000, Офіційний вісник України, 2000, № 10 (24.03.2000), ст. 388.

³⁸⁶ Постанова КМ України „Про затвердження Класифікації запасів і ресурсів корисних копалин державного фонду надр” № 432 від 05.05.1997, Офіційний вісник України, 1997, число 19, с. 104.

³⁸⁷ Закон України „Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України” № 1602-III від 23.02.2000, Відомості Верховної Ради України, 2000, № 25 (23.06.2000), ст. 195.

економічного і соціального розвитку, досягнення стабільного економічного зростання, а також характеризуються очікувані зміни у стані економіки та соціальної сфери³⁸⁸;

- інформування, за якого об'єктами інформаційних відносин є документована або публічно оголошувана інформація про події та явища в галузі політики, економіки, культури, охорони здоров'я, а також у соціальній, екологічній, міжнародній та інших сферах³⁸⁹. Виділяють також інформаційний природоохоронний контроль як форму природоохоронного контролю, який полягає у збиранні, узагальненні та оцінці інформації щодо об'єктів контролю з метою її передачі компетентним державним органам для вжиття відповідних запобіжних чи каральних заходів або для використання у поточній чи охоронній діяльності даного контрольного органу³⁹⁰;

- інша виконавчо-розпорядча діяльність, здійснювана з метою виконання покладених на орган державної влади завдань і функцій. Така діяльність здійснюється виконавчими та розпорядчими органами державної влади. Органи виконавчої влади – самостійний вид органів державної влади, які, згідно з конституційним принципом поділу державної влади, мають своїм головним призначенням здійснення функцій виконавчої влади³⁹¹.

Державне управління – вид діяльності держави, що полягає у здійсненні нею управлінського, тобто організуючого впливу на ті сфери і галузі суспільного життя, які вимагають певного втручання держави шляхом використання повноважень виконавчої влади. У той же час державне управління здійснюється і за межами функціонування виконавчої влади, наприклад, на рівні державних підприємств, установ і організацій. Завдяки цьому поняття „державне управління” за змістом є ширше, ніж поняття „виконавча влада”. Для визначення змістовно поєднаних сфер або галузей суспільного життя, що потребують державного управління, використовується термін „сектор державного управління”.

Система державного управління - складне поняття, зміст якого охоплює такі складові елементи:

---

³⁸⁸ Закон України „Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України” № 1602-III від 23.02.2000, Відомості Верховної Ради України, 2000, № 25 (23.06.2000), ст. 195.

³⁸⁹ Закон України „Про інформацію” № 2657-XII від 02.10.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 48 (01.12.92), ст. 650.

³⁹⁰ Малашевич Е.В. Краткий словарь-справочник по охране природы. Мн.: Ураджай, 1987, с. 96.

³⁹¹ Указ Президента України „Концепція Адміністративної реформи в Україні” № 810/98 від 22.07.1998.

- суб'єкти управління, тобто органи виконавчої влади;
- об'єкти управління, тобто сфери та галузі суспільного життя, що перебувають під організуючим впливом держави;
- управлінська діяльність (процес), тобто певного роду суспільні відносини, через які реалізуються численні прямі та зворотні зв'язки між суб'єктами і об'єктами управління³⁹².

Система державних органів, які здійснюють управління природокористуванням, базується на загальновизнаному в теорії управління їх поділі на органи спеціальної та загальної компетенції. В основу такої кваліфікації покладено обсяг і характер правомочностей щодо природних об'єктів та функцій управління ними. Державні органи, до компетенції яких входить здійснення в тому чи іншому обсязі усіх функцій управління природокористуванням, незалежно від виду природного об'єкта та суб'єктів користування ним, є органами загального управління. Вони, поряд з екологічними, вирішують й інші питання соціально-економічного розвитку держави.

До державних органів загальної компетенції належать Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Верховна Рада і Рада міністрів Автономної Республіки Крим, державні адміністрації регіонів, органи місцевого самоврядування та їх виконавчі органи³⁹³.

Органами спеціального державного управління є спеціально уповноважені органи центральної виконавчої влади, що реалізують функції управління в галузі використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища і забезпечення екологічної безпеки³⁹⁴. Вони поділяються на такі органи:

- надвідомчого управління і контролю в галузі екології -- Міністерство охорони навколишнього природного середовища України, Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, Міністерство охорони здоров'я України;
- спеціального поресурсового управління – Державний комітет лісового господарства України, Державний комітет України по водному господарству, Державний комітет України по земельних ресурсах;

³⁹² Указ Президента України „Концепція Адміністративної реформи в Україні” № 810/98 від 22.07.1998.

³⁹³ Екологічне право України: Підручник для студентів юрид. вищ. навч. закладів / А.П. Гетьман, М.В. Шульга, В.К. Попов та ін., За ред. А.П. Гетьмана та М.В. Шульги. Х.: Право, 2005, с. 40-43.

³⁹⁴ Андрейцев В.І. Екологічне право: Курс лекцій: Навч. посібник для юрид. фак. вузів. К.: Венгурі, 1996, с. 139-140.

• спеціалізованого функціонально-галузевого управління – Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство транспорту та зв'язку України, Міністерство вугільної промисловості України, Міністерство палива та енергетики України, Міністерство аграрної політики України, Міністерство будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України, Міністерство економіки України, Міністерство закордонних справ України, Міністерство культури і туризму України, Міністерство оборони України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство промислової політики України, Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерство фінансів України, Міністерство юстиції України, Державна служба автомобільних доріг України³⁹⁵.

Міністерство охорони навколишнього природного середовища України (Мінприроди України) є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, екологічної безпеки, заповідної справи, поводження з відходами, геологічного вивчення надр, а також топографо-геодезичної та картографічної діяльності.

Мінприроди України є головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, екологічної безпеки, а також топографо-геодезичної та картографічної діяльності.

Мінприроди України здійснює свої повноваження безпосередньо та через утворені в його складі урядові органи державного управління, уповноважений орган виконавчої влади у сфері охорони навколишнього природного середовища в Автономній Республіці Крим, територіальні органи, інспекції, установи та організації, що перебувають в його управлінні³⁹⁶.

Міністерство є головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади в забезпеченні впровадження державної політики у визначеній сфері діяльності. Міністр як член Кабінету Міністрів України особисто відповідає за розроблення і реалізацію державної політики, спрямовує і координує здійснення центральними органами виконавчої влади

---

³⁹⁵ Указ Президента України „Про внесення змін до Схеми організації та взаємодії центральних органів виконавчої влади” № 1784/2005 від 19.12.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 51 (04.01.2006), ст. 3182.

³⁹⁶ Указ Президента України „Про Положення про Міністерство охорони навколишнього природного середовища України” № 1842/2005 від 27.12.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 52 (11.01.2006), ст. 3257.

заходів з питань, віднесених до його відання, приймає рішення щодо розподілу відповідних бюджетних коштів. Не допускається прийняття актів Кабінету Міністрів України та утворених ним органів, внесення проектів законів та актів Президента України з таких питань без погодження з відповідним міністром. Міністр на виконання вимог законодавства в межах наданих повноважень визначає політичні пріоритети та стратегічні напрями роботи міністерства та шляхи досягнення поставлених цілей.

Державний комітет (державна служба) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовує і координує Прем'єр-міністр України або один із віце-прем'єр-міністрів чи міністрів. Державний комітет (державна служба) вносить пропозиції щодо формування державної політики відповідним членам Кабінету Міністрів України та забезпечує її реалізацію у визначеній сфері діяльності, здійснює управління в цій сфері, а також міжгалузеву координацію та функціональне регулювання з питань, віднесених до його відання. Державний комітет (державну службу) очолює його голова.

Центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом має визначені Конституцією та законодавством України особливі завдання та повноваження, щодо нього може встановлюватись спеціальний порядок утворення, реорганізації, ліквідації, підконтрольності, підзвітності, а також призначення і звільнення керівників та вирішення інших питань. Центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом очолює його голова³⁹⁷.

Громадське управління в галузі охорони навколишнього природного середовища здійснюється громадськими об'єднаннями і організаціями незалежно від назви (рух, конгрес, асоціація, фонд, спілка тощо), якщо така діяльність передбачена їх статутами, зареєстрованими відповідно до законодавства України. Об'єднанням громадян є добровільне громадське формування, створене на основі єдності інтересів для спільної реалізації громадянами своїх прав і свобод.

Відповідно до ст. 14 Закону України „Про об'єднання громадян”³⁹⁸, легалізація (офіційне визнання) об'єднань громадян здійснюється шляхом реєстрації, у разі набуття статусу юридичної особи, або повідомлення про їх заснування. Легалізація спілок об'єднань громадян здійснюється в порядку, визначеному Положенням „Про порядок легалізації об'єднань

---

³⁹⁷ Указ Президента України „Про систему центральних органів виконавчої влади” № 1572/99 від 15.12.1999, Офіційний вісник України, 1999, № 50 (31.12.99), ст. 2434.

³⁹⁸ Закон України „Про об'єднання громадян” № 2460-ХІІ від 16.06.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 34 (25.08.92), ст. 504.

громадян". Про легалізацію (офіційне визнання) об'єднання громадян легалізуючий орган повідомляє у засобах масової інформації. Зареєстрованому об'єднанню громадян присвоюється відповідний номер, і воно вноситься до Реєстру об'єднань громадян³⁹⁹, що ведеться реєструючим органом.

Подібну діяльність здійснюють благодійні організації - недержавні організації, головною метою діяльності яких є здійснення благодійної безкорисливої діяльності (не передбачає одержання прибутків від цієї діяльності) в інтересах суспільства або окремих категорій осіб згідно з Законом України „Про благодійництво та благодійні організації”⁴⁰⁰ Положення „Про порядок державної реєстрації благодійних організацій”⁴⁰¹ визначає умови і порядок державної реєстрації всеукраїнських, місцевих та міжнародних благодійних організацій, а також відділень, філій, представництв всеукраїнських та міжнародних благодійних організацій.

Для взаємодії з Мінприроди України створено Громадську раду всеукраїнських організацій природоохоронного спрямування⁴⁰². До неї входять такі організації: Всеукраїнська дитяча спілка, “Екологічна варта”, Всеукраїнська екологічна Ліга, ВЕГО “МАМА-86”, Всеукраїнський екологічний благодійний фонд “Геоєко – XXI століття”, Всеукраїнський благодійний фонд “Паросток”, Всеукраїнський комітет підтримки Програм ООН щодо навколишнього середовища ЮНЕПКОМ і т.д. – усього шістнадцять організацій. На жаль, представником від останньої із перелічених на сайті Мінприроди значиться Хімко Роман Васильович, який трагічно загинув ще у 2005 р.

Подібні до Громадської ради всеукраїнські організації природоохоронного спрямування діють і на обласному рівні та в АРК Крим.

Положення про Громадську раду при Мінприроди України було розроблене з огляду на Постанову КМУ „Деякі питання щодо забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики”⁴⁰³.

---

³⁹⁹ Наказ Мініюсту „Про затвердження Положення про Єдиний державний реєстр об'єднань громадян та благодійних організацій [Мінюст] [3239]” № 66/5 від 14.12.1998, Офіційний вісник України, 1998, № 51 (08.01.99), ст. 1908.

⁴⁰⁰ Закон України „Про благодійництво та благодійні організації” № 531/97-ВР від 16.09.1997, Відомості Верховної Ради України, 1997, № 46, ст. 292.

⁴⁰¹ Постанова КМ України „Про затвердження Положення про порядок державної реєстрації благодійних організацій” № 382 від 30.03.1998, Офіційний вісник України, 1998, № 13 (16.04.98), ст. 490.

⁴⁰² http://www.menr.gov.ua/index.php?menu_id=334

⁴⁰³ Постанова КМ України „Деякі питання щодо забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики” № 1378 від 15.10.2004, Офіційний вісник України, 2004, № 42 (05.11.2004), ст. 2773.

Метою управління в галузі охорони навколишнього природного середовища є:

- реалізація⁴⁰⁴ законодавства – специфічні для права засоби його здійснення – прийнято називати реалізацією правових норм. Основними формами (засобами) реалізації правових норм зазвичай називають використання права, виконання обов'язку, дотримання заборони, застосування правових норм⁴⁰⁵. Результатом здійснення правової системи даної країни є правопорядок. Залежно від галузей права він поділяється у тому числі й на екологічний.

- контроль за дотриманням вимог екологічної безпеки – здійснюється на всіх етапах діяльності з використання природних ресурсів та здійснення впливу на навколишнє середовище. Існують різні види екологічного контролю: державний, відомчий, виробничий та громадський⁴⁰⁶.

- забезпечення вжиття ефективних і комплексних заходів щодо охорони навколишнього природного середовища (в законодавстві застосовується термін „ефективний контроль”) шляхом оформлення прав, контрактів та інших нормативно-правових актів, які, взяті разом чи окремо, з урахуванням положень відповідного закону, дають змогу прямо чи опосередковано чинити вплив на суб'єкт даних правовідносин⁴⁰⁷. Термін „комплексний” стосовно, наприклад, використання родовищ корисних копалин означає видобуток усіх корисних копалин родовища і повне вилучення наявних корисних компонентів та їх промислове використання, а також використання відходів, що утворюються у процесі видобутку і переробки мінеральної сировини⁴⁰⁸. Відповідні вимоги щодо комплексного використання природних об'єктів містяться в Кодексі України про

---

⁴⁰⁴ Реалізація (від середньовікового лат. *realis* - речовинний, дійсний), здійснення якого-небудь плану, ідеї і т.д. В українській мові реалізувати – здійснювати, робити реальним, втілювати що-небудь у життя. - Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2004, с. 1018.

⁴⁰⁵ Теория государства и права. Курс лекций / Под ред. М.Н. Марченко. М.: Издательство „Зерцало”. 1998, с. 416-417.

⁴⁰⁶ Дубовик О.Л. Экологическое право в вопросах и ответах. Учебное пособие. М.: ООО „ТК Велби”, 2003, с. 119-122.

⁴⁰⁷ Наказ Мінтрансу „Про затвердження Положення про порядок видачі дозволів, що регулюють доступ експлуатантів до ринку авіаційних перевезень та робіт [Мінтранс] [4066]” № 487 від 07.10.1999, Втратив чинність, Офіційний вісник України, 1999, № 45 (26.11.99), ст. 2255.

⁴⁰⁸ Постанова КМ України „Про затвердження Класифікації запасів і ресурсів корисних копалин державного фонду надр” № 432 від 05.05.1997, Офіційний вісник України, 1997, число 19, с. 104.

надра⁴⁰⁹, Законах України „Про тваринний світ”⁴¹⁰, „Про відходи”⁴¹¹, „Про нафту і газ”⁴¹²;

- раціональне використання природних ресурсів має два основні аспекти – економічний та екологічний. Іноді їх розглядають як такі, що суперечать один одному, як альтернативні. Тому нерідко одна і та сама вимога забезпечує як економічні, так і екологічні інтереси. Вимога раціонального використання природних ресурсів має різний конкретний зміст у кожній галузі права, що регулює охорону і використання навколишнього природного середовища⁴¹³, Загальним для всіх вимог щодо раціонального використання природних ресурсів (об’єктів) є максимальна корисність природокористування, тому що саме слово „користувач” означає суб’єкта, який використовує що-небудь у своїх інтересах, дістає вигоду з чогось⁴¹⁴.

- досягнення узгодженості дій державних і громадських органів у галузі охорони навколишнього природного середовища, як наприклад у разі участі населення в охороні правопорядку, що передбачено планом заходів реалізації Державної програми боротьби із злочинністю⁴¹⁵.

Стаття 17. Компетенція Кабінету Міністрів України у галузі охорони навколишнього природного середовища

Кабінет Міністрів України у галузі охорони навколишнього природного середовища:

а) здійснює реалізацію визначеної Верховною Радою України екологічної політики;

б) забезпечує розробку державних цільових, міждержавних і регіональних екологічних програм;

(пункт „б” частини першої статті 13 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 09.02.2006 р. № 3421-IV)

---

⁴⁰⁹ Кодекс України про надра № 132/94-ВР від 27.07.1994, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 36 (06.09.94), ст. 340.

⁴¹⁰ Закон України „Про тваринний світ” № 2894-III від 13.12.2001, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 14 (05.04.2002), ст. 97.

⁴¹¹ Закон України „Про відходи” № 187/98-ВР від 05.03.1998, Відомості Верховної Ради України, 1998, № 36-37, ст. 242.

⁴¹² Закон України „Про нафту і газ” № 2665-III від 12.07.2001, Відомості Верховної Ради України, 2001, № 50 (14.12.2001), ст. 262.

⁴¹³ Право природопользования в СССР. – М.: Наука, 1990, с. 22-25.

⁴¹⁴ Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2004, с. 455.

⁴¹⁵ Постанова України „Про заходи реалізації Державної програми боротьби із злочинністю” № 683 від 01.09.1993.

в) координує діяльність міністерств, відомств, інших установ та організацій України у питаннях охорони навколишнього природного середовища;

г) встановлює порядок утворення і використання Державного фонду охорони навколишнього природного середовища, у складі Державного бюджету України, та затверджує перелік природоохоронних заходів;

(пункт „г” статті 17 із змінами, внесеними згідно із Законами України від 06.03.96 р. № 81/96-ВР, від 05.03.98 р. № 186/98-ВР)

д) встановлює порядок розробки та затвердження екологічних нормативів, лімітів використання природних ресурсів, скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, розміщення відходів;

(пункт „д” частини першої статті 17 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 21.06.2001 р. № 2556-ІІІ)

е) встановлює порядок визначення збору та його граничних розмірів за користування природними ресурсами, забруднення навколишнього природного середовища, розміщення відходів, інші види шкідливого впливу на нього;

(пункт „е” статті 17 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 05.03.98 р. № 186/98-ВР)

є) приймає рішення про організацію територій та об’єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення;

(пункт „є” статті 17 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 06.03.96 р. № 81/96-ВР)

ж) організує екологічне виховання та екологічну освіту громадян;

з) приймає рішення про зупинення (тимчасово) або припинення діяльності підприємств, установ і організацій, незалежно від форм власності та підпорядкування, в разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

и) керує зовнішніми зв’язками України в галузі охорони навколишнього природного середовища.

Кабінет Міністрів України може здійснювати й інші повноваження відповідно до законодавства України.

Ст. 113 Конституції України визначає, що Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади. Він відповідальний перед Президентом України і Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених Конституцією.

До складу Кабінету Міністрів України входять Прем’єр-міністр, Перший віце-прем’єр-міністр, віце-прем’єр-міністри, міністри.

Відповідно до ст. 116, Кабінет Міністрів України: забезпечує державний суверенітет і економічну самостійність України, здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави, виконання Конституції і законів України, актів Президента України; вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина; забезпечує проведення політики у сферах освіти, науки і культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування; розробляє і здійснює загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку України та здійснює інші діяльність.

Кабінет Міністрів України діє керуючись „Тимчасовим регламентом Кабінету Міністрів України”⁴¹⁶, що встановлює порядок організації діяльності Кабінету Міністрів, пов’язаної з виконанням його повноважень. Кабінет Міністрів на основі та на виконання Конституції та законів України, актів Президента України, видає у межах своєї компетенції постанови і розпорядження, обов’язкові для виконання.

Структурні підрозділи Секретаріату Кабінету Міністрів України в межах покладених на них функцій забезпечують діяльність Кабінету Міністрів України, урядових комітетів, працюють за дорученнями Прем’єр-міністра України, Першого віце-прем’єр-міністра України, Віце-прем’єр-міністрів України, Урядового Секретаря Кабінету Міністрів України та його заступників. У структурі Секретаріату діє Управління експертизи та аналізу розвитку техногенної, екологічної, ядерної безпеки та природокористування⁴¹⁷.

Постанова КМ України „Питання діяльності урядових комітетів” передбачила створення урядового комітету з питань розвитку агропромислового комплексу та природокористування. Нею передбачено такий склад цього комітету:

- віце-прем’єр-міністр України – голова Урядового комітету;
- міністр аграрної політики;
- міністр охорони навколишнього природного середовища;
- перший заступник міністра охорони здоров’я;
- заступник міністра економіки (відповідно до розподілу функціональних повноважень);
- заступник міністра фінансів (відповідно до розподілу функціональних повноважень);

---

⁴¹⁶ Постанова КМ України „Про затвердження Тимчасового регламенту Кабінету Міністрів України” № 915 від 05.06.2000, Офіційний вісник України, 2000, № 24 (30.06.2000), ст. 994.

⁴¹⁷ Постанова КМ України „Питання Секретаріату Кабінету Міністрів України” № 88 від 24.01.2000, Офіційний вісник України, 2000, № 4 (11.02.2000), ст. 110.

- заступник Міністра Кабінету Міністрів України (відповідно до розподілу функціональних повноважень).

Загальне положення про урядовий комітет регламентує його діяльність і визначає, що урядовий комітет є робочим органом Кабінету Міністрів України, основним завданням якого є формування та реалізація державної політики у відповідній сфері згідно із стратегією, визначеною Кабінетом Міністрів України⁴¹⁸.

Постановою Кабінету Міністрів України від 27 січня 2006 р. „Про функціональні повноваження Прем'єр-міністра України, Першого віце-прем'єр-міністра, віце-прем'єр-міністрів України та Міністра Кабінету Міністрів” України визначено функціональні повноваження Віце-прем'єр-міністра України (питання агропромислової політики та природних ресурсів). Він організовує роботу з розроблення та реалізації стратегії функціонування агропромислового комплексу, зокрема з питань забезпечення продовольчої безпеки держави, проведення реформування земельних відносин, створення інфраструктури продовольчого ринку, забезпечення агропромислового виробництва необхідними матеріально-технічними ресурсами та сировиною; організовує роботу з формування та реалізації державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення та охорони природних ресурсів, агропромислового та лісгосподарського комплексів, земельних і водних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки; забезпечує взаємодію органів виконавчої влади з громадськими організаціями, діяльність яких безпосередньо пов'язана з агропромисловим виробництвом та охороною навколишнього природного середовища⁴¹⁹.

Програма діяльності Кабінету Міністрів України „Відкритість, дієвість, результативність”⁴²⁰ у розділі 5.2. „Охорона довкілля, раціональне використання та відтворення природних ресурсів”, з метою поліпшення стану довкілля, створення передумов для сталого розвитку та зміцнення мінерально-сировинного потенціалу країни, передбачала здійснення таких заходів:

- розроблення проекту Концепції Екологічного кодексу України, нової редакції Кодексу України про надра;

---

⁴¹⁸ Постанова КМ України „Питання діяльності урядових комітетів” № 1020 від 14.10.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 42 (02.11.2005), ст. 2657.

⁴¹⁹ Постанова КМ України „Про функціональні повноваження Прем'єр-міністра України, Першого віце-прем'єр-міністра, віце-прем'єр-міністрів України та Міністра Кабінету Міністрів України” № 74 від 27.01.2006, Офіційний вісник України, 2006, № 5 (15.02.2006), ст. 216.

⁴²⁰ Програма КМ України „Програма діяльності Кабінету Міністрів України „Відкритість, дієвість, результативність”” від 15.03.2003, Урядовий кур'єр, 2003, 09, 17.09.2003 № 173.

- створення Національного екологічного фонду, системи екологічного аудиту і страхування;

- забезпечення розв'язання гострих екологічних проблем у регіонах України, розроблення проекту Комплексної програми поліпшення екологічного стану у гірничодобувних регіонах;

- забезпечення розвитку мінерально-сировинної бази, пошуку і відкриття родовищ корисних копалин з метою створення власного виробництва необхідних видів мінеральної сировини та імпортозаміщення, удосконалення відносин у цій галузі; поліпшення стану інформованості громадськості, сприяння її участі у процесі прийняття рішень з питань охорони довкілля;

- розв'язання проблем поводження з відходами, насамперед з токсичними та непридатними, а також забороненими для використання хімічними засобами захисту рослин;

- створення та впровадження нових технологій використання вторинних ресурсів та переробки відходів.

Програма діяльності Кабінету Міністрів України „Назустріч людям”⁴²¹ містить розділ „Енергетика та ресурсозбереження”. У цьому розділі передбачається, що основним завданням Уряду у сфері безпеки людини та довкілля є підвищення рівня безпеки, зниження рівня захворюваності, скорочення обсягів викидів і скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище. Для цього необхідне здійснення таких заходів:

- удосконалення системи інституційного забезпечення державного управління у сфері цивільного захисту населення, екологічної безпеки, використання та відтворення природних ресурсів;

- неухильне дотримання в практичній діяльності принципу „забруднювач платить” із забезпеченням прозорості та високої ефективності використання коштів на природоохоронні заходи;

- залучення громадськості до участі у розв'язанні глобальних, регіональних і місцевих екологічних проблем;

- підвищення ролі та відповідальності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у сфері техногенно-екологічної безпеки, перехід до децентралізації управління у цій сфері;

- ефективне впровадження механізмів, передбачених Кіотським протоколом до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату;

---

⁴²¹ Постанова КМ України „Програма діяльності Кабінету Міністрів України „Назустріч людям”” від 04.02.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 6 (25.02.2005), ст. 348.

- стабілізація і поліпшення екологічного стану, особливо у великих містах і промислових центрах, зокрема Донецько-Придніпровського регіону;

- забезпечення стабільного відновлення лісів, збільшення їх площі, збереження біологічного і ландшафтного різноманіття, охорона рослинного і тваринного світу та лісових екосистем;

- забезпечення стабілізації стану об'єкта „Укриття”, підтримання достатнього рівня його безпеки та перетворення в екологічно безпечну систему.

Для забезпечення ощадливого використання та відтворення природних ресурсів Уряд передбачає:

- удосконалити порядок надання спеціальних дозволів (ліцензій) на користування надрами;

- активізувати роботу, спрямовану на приріст запасів корисних копалин, потреба України в яких забезпечується за рахунок імпорту;

- приділяти особливу увагу відродженню мінерально-сировинного комплексу, бережливому використанню невідновлюваних природних запасів.

Постановою Кабінету Міністрів України було затверджено План заходів щодо виконання у 2005 році Програми Кабінету Міністрів України „Назустріч людям”⁴²². Відповідною Постановою КМ України було затверджено План додаткових заходів щодо виконання у другому півріччі 2005 р. Програми діяльності Кабінету Міністрів України „Назустріч людям”⁴²³.

Поресурсові закони та кодекси також містять у собі норми, що розкривають компетенцію Кабінету Міністрів у галузі управління і контролю за охороною, захистом, використанням та відтворенням природних ресурсів (об'єктів), наприклад:

- Земельний кодекс України⁴²⁴ в ч. 7 ст. 122 передбачає повноваження Кабінету Міністрів України щодо надання земельних ділянок із земель державної власності у постійне користування юридичним особам у випадках, визначених статтями 149, 150 ЗК України. Ч. 9 ст. 149 ЗК України регламентує діяльність КМ України щодо вилучення земельних

---

⁴²² Постанова КМ України „Про заходи щодо виконання у 2005 році Програми діяльності Кабінету Міністрів України „Назустріч людям”” № 324 від 06.05.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 19 (27.05.2005), ст. 996.

⁴²³ Постанова КМ України „Про підсумки соціально-економічного розвитку України у першому півріччі та завдання на друге півріччя 2005 року” № 733 від 10.08.2005, Урядовий кур'єр, 2005, 08, 13.08.2005 № 150.

⁴²⁴ Земельний кодекс України № 2768-III від 25.10.2001, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 3-4 (25.01.2002), ст. 27.

ділянок державної власності, які перебувають у постійному користуванні, – ріллю, багаторічні насадження для несільськогосподарських потреб, ліси першої групи площею понад 10 га, а також земельні ділянки природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного призначення, крім випадків, визначених частинами п'ятою – восьмою цієї статті, та у випадках, визначених ст. 150 ЗК України;

- Водний кодекс України⁴²⁵ у ст. 14 передбачає компетенцію Кабінету Міністрів України у галузі управління і контролю за використанням і охороною вод та відтворенням водних ресурсів. Ця стаття визначає, які саме питання належать до відання Кабінету Міністрів України у галузі управління і контролю за використанням і охороною вод та відтворенням водних ресурсів;

- Лісовий кодекс України⁴²⁶ у ст. 29 визначає компетенцію Кабінету Міністрів України в галузі управління і контролю за охороною, захистом, використанням та відтворенням лісів;

- Закон України „Про тваринний світ”⁴²⁷ визначив у ст. 12 повноваження Кабінету Міністрів України у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу.

Стаття 18. Компетенція Уряду Автономної Республіки Крим у галузі охорони навколишнього природного середовища

Уряд Автономної Республіки Крим у галузі охорони навколишнього природного середовища на своїй території:

а) здійснює реалізацію законодавства України та Автономної Республіки Крим в галузі охорони навколишнього природного середовища;

б) організує розробку екологічних програм;

в) координує діяльність міністерств, відомств, а також підприємств, установ та організацій в Автономній Республіці Крим у питаннях охорони навколишнього природного середовища, незалежно від форм власності та підпорядкування;

---

⁴²⁵ Водний кодекс України № 213/95-ВР від 06.06.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 24 (13.06.95), ст. 189.

⁴²⁶ Лісовий кодекс України № 3852-ХІІ від 21.01.1994, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 17 (26.04.94), ст. 99.

⁴²⁷ Закон України „Про тваринний світ” № 2894-ІІІ від 13.12.2001, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 14 (05.04.2002), ст. 97.

г) встановлює порядок утворення і використання республіканського фонду охорони навколишнього природного середовища у складі республіканського бюджету Автономної Республіки Крим;

(підпункт „г” статті 18 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 05.03.98 р. № 186/98-ВР)

д) погоджує розміщення підприємств, установ і організацій;

е) організує управління і контроль в галузі охорони навколишнього природного середовища;

є) визначає в установленому порядку нормативи збору і розміри зборів за забруднення навколишнього природного середовища, розміщення відходів;

(пункт „є” статті 18 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 05.03.98 р. № 186/98-ВР)

ж) затверджує за поданням органів спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів для підприємств, установ і організацій ліміти використання природних ресурсів, за винятком природних ресурсів загальнодержавного значення, скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, за винятком скидів, що призводять до забруднення природних ресурсів загальнодержавного значення, навколишнього природного середовища за межами території Автономної Республіки Крим, та ліміти на утворення і розміщення відходів;

(пункт „ж” статті 18 із змінами, внесеними згідно із Законами України від 06.03.96 р. № 81/96-ВР, від 14.12.99 р. № 1288-XIV, від 21.06.2001 р. № 2556-III)

з) організує проведення державної екологічної експертизи об’єктів, що створюються або функціонують на території Автономної Республіки Крим;

и) погоджує поточні і перспективні плани роботи підприємств, установ та організацій з питань охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів;

і) організує ліквідацію екологічних наслідків аварій, залучає до її проведення підприємства, установи, організації, незалежно від підпорядкування та форм власності, і громадян;

ї) забезпечує систематичне та оперативне інформування населення, підприємств, установ та організацій про стан навколишнього природного середовища;

й) організує екологічну освіту та екологічне виховання громадян.

Уряд Автономної Республіки Крим може здійснювати й інші повноваження, що не входять до компетенції республіканських органів державного управління України.

Розділ X Конституції України визначає, що рішення Ради міністрів Автономної Республіки Крим не можуть суперечити Конституції і законам України та приймаються відповідно до Конституції України, законів України, актів Президента України і Кабінету Міністрів України та на їх виконання.

Урядом Автономної Республіки Крим є Рада міністрів Автономної Республіки Крим. Голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим призначається на посаду та звільняється з посади Верховною Радою Автономної Республіки Крим за погодженням із Президентом України.

Повноваження, порядок формування і діяльності Верховної Ради Автономної Республіки Крим і Ради міністрів Автономної Республіки Крим визначаються Конституцією України та законами України, нормативно-правовими актами Верховної Ради Автономної Республіки Крим з питань, віднесених до її компетенції.

Ст. 137 Конституції України визначає, що Автономна Республіка Крим здійснює нормативне регулювання з таких питань: сільського господарства і лісів; меліорації і кар'єрів; громадських робіт, ремесел та промислів; благодійництва; містобудування і житлового господарства; туризму, готельної справи, ярмарків; музеїв, бібліотек, театрів, інших закладів культури, історико-культурних заповідників; транспорту загального користування, автошляхів, водопроводів; мисливства, рибальства; санітарної і лікарняної служб.

Рада міністрів Автономної Республіки Крим є виконавчим органом Автономної Республіки Крим і здійснює виконавчі функції та повноваження в межах своєї компетенції⁴²⁸.

Ст. 17 Конституції Автономної Республіки Крим регламентує охорону навколишнього природного середовища в Автономній Республіці Крим.

В Автономній Республіці Крим забезпечується охорона природних комплексів, включаючи природно-заповідний фонд, курортні, рекреаційні, лікувально-оздоровчі, водозахисні та інші типи територій і об'єктів. Верховна Рада Автономної Республіки Крим щодо цих питань приймає рішення у межах повноважень, передбачених законодавством⁴²⁹ України.

---

⁴²⁸ Закон України „Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим” № 350-XIV від 23.12.1998, Відомості Верховної Ради України, 1999, № 5-6 (12.02.99), ст. 43.

⁴²⁹ Закон України „Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим” № 90/98-ВР від 02.10.1998, Відомості Верховної Ради України, 1998, № 29, ст. 191.

Автономна Республіка Крим здійснює право на встановлення заповідного режиму стосовно територій і об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення в Автономній Республіці Крим і здійснення заходів щодо їх збереження.

Автономна Республіка Крим розробляє і здійснює заходи і програми щодо забезпечення екологічної безпеки та екологічного балансу при використанні природних ресурсів на її території.

Автономна Республіка Крим здійснює комплекс заходів щодо оздоровлення навколишнього природного середовища, запобігання виникненню надзвичайних ситуацій техногенного та антропогенного характеру, щодо відновлення і збереження генетичного фонду рослинного і тваринного світу Автономної Республіки Крим.

Органи влади Автономної Республіки Крим і органи місцевого самоврядування реалізують право на здійснення екологічного контролю відповідно на території Автономної Республіки Крим або адміністративно-територіальних одиниць і вирішення в установленому законами України порядку питань зупинення або припинення екологічно небезпечної і шкідливої для здоров'я діяльності.

Проведення екологічної експертизи є обов'язковим у процесі нормотворчої, інвестиційної, управлінської, господарської та іншої діяльності, що впливає на стан навколишнього природного середовища, а також на вимогу Верховної Ради Автономної Республіки Крим або органів місцевого самоврядування в Автономній Республіці Крим у порядку, передбаченому законами України.

Ст. 18 Конституції Автономної Республіки Крим⁴³⁰ визначила повноваження Автономної Республіки Крим і тому віданню Автономної Республіки Крим підлягає здійснення повноважень, віднесених до відання Автономної Республіки Крим Земельним кодексом України⁴³¹, Кодексом України про надра⁴³², Водним кодексом України⁴³³, Лісовим кодексом України⁴³⁴, Законом України „Про охорону навколишнього природного

---

⁴³⁰ Закон України „Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим” № 350-XIV від 23.12.1998, Відомості Верховної Ради України, 1999, № 5-6 (12.02.99), ст. 43.

⁴³¹ Земельний кодекс України № 2768-III від 25.10.2001, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 3-4 (25.01.2002), ст. 27.

⁴³² Кодекс України про надра № 132/94-ВР від 27.07.1994, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 36 (06.09.94), ст. 340.

⁴³³ Водний кодекс України № 213/95-ВР від 06.06.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 24 (13.06.95), ст. 189.

⁴³⁴ Лісовий кодекс України № 3852-XII від 21.01.1994, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 17 (26.04.94), ст. 99.

середовища"⁴³⁵, іншими законами України. Так, ч. 6 ст. 122 ЗК України⁴³⁶ передбачає, що Рада міністрів Автономної Республіки Крим надає земельні ділянки із земель державної власності у постійне користування юридичним особам у межах міст республіканського (Автономної Республіки Крим) значення та за їх межами для всіх потреб, крім випадків, визначених частинами третьою, сьомою цієї статті. Відповідно до ч. 8 ст. 149 ЗК України, Рада міністрів Автономної Республіки Крим вилучає земельні ділянки державної власності, які перебувають у постійному користуванні, в межах міст республіканського (Автономної Республіки Крим) значення та за межами населених пунктів для всіх потреб, крім випадків, визначених частинами п'ятою, дев'ятою цієї статті.

Цією ж нормою Конституції Автономної Республіки Крим також передбачається, що віданню Автономної Республіки Крим підлягає вирішення питань екологічної безпеки, раціонального використання, охорони, відновлення землі і природних ресурсів, оголошення карантину і зон стихійного лиха відповідно до законів України; розробка, затвердження і реалізація програм забезпечення екологічної безпеки, раціонального використання, охорони, відтворення землі та природних ресурсів; зарахування до бюджету Автономної Республіки Крим у повному обсязі спеціальних та інших платежів, які стягуються за користування землею та іншими природними ресурсами згідно із законодавством України; визначення згідно із законодавством України нормативів щодо розподілу зазначених коштів між республіканським і місцевими бюджетами; здійснення виключного права Автономної Республіки Крим на надання передбачених законодавством України пільг щодо названих вище платежів, які підлягають зарахуванню відповідно до законодавства України до бюджету Автономної Республіки Крим.

Гл. 7 Конституції Автономної Республіки Крим⁴³⁷ визначає загальні положення Ради міністрів Автономної Республіки Крим. Рада міністрів Автономної Республіки Крим як орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим самостійно здійснює виконавчі функції і повноваження з питань, віднесених до відання Автономної Республіки Крим Конституцією України, Конституцією Автономної Республіки Крим і законами України.

---

⁴³⁵ Закон УРСР „Про охорону навколишнього природного середовища” № 1264-XII від 25.06.1991, Відомості Верховної Ради України, 1991, № 41 (08.10.91), ст. 546.

⁴³⁶ Земельний кодекс України № 2768-III від 25.10.2001, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 3-4 (25.01.2002), ст. 27.

⁴³⁷ Закон України „Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим” № 350-XIV від 23.12.1998, Відомості Верховної Ради України, 1999, № 5-6 (12.02.99), ст. 43.

Рада міністрів Автономної Республіки Крим виконує також державні виконавчі функції і повноваження, делеговані законами України відповідно до Конституції України.

Законами України та прийнятими на їх основі та на їх виконання нормативно-правовими актами Кабінету Міністрів України та Верховної Ради Автономної Республіки Крим можуть визначатися окремі умови виконання делегованих державних виконавчих функцій і повноважень, реалізації загальнодержавних і регіональних програм; координуватися діяльність у боротьбі з катастрофами, стихійними лихами, епідеміями та епізоотіями, щодо ліквідації їх наслідків, природокористування, охорони навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки, безпечних і здорових умов життя населення, охорони пам'яток історії та культури, організації та розвитку освіти, науки і культури, фізичної культури та спорту, забезпечення правопорядку і громадської безпеки, здійснення спільних проектів у регіоні, а також вирішення інших питань, віднесених до компетенції виконавчих органів.

Ст. 38 Конституції АРК окреслює повноваження Ради міністрів Автономної Республіки Крим. Рада міністрів Автономної Республіки Крим здійснює виконавчі функції та повноваження з питань, віднесених до самостійного відання Автономної Республіки Крим, а також здійснює державні виконавчі функції, делеговані відповідно до Конституції України.

Рада міністрів Автономної Республіки Крим виконує інші функції та повноваження, передбачені Конституцією України, Конституцією Автономної Республіки Крим, законами України, нормативно-правовими актами Верховної Ради Автономної Республіки Крим у межах її компетенції.

Рада міністрів Автономної Республіки Крим здійснює виконавчі функції і повноваження, віднесені до самостійного відання Автономної Республіки Крим, зокрема з питань: землеустрою; лісового господарства; водогосподарського будівництва і зрошувального землеробства; організації і розвитку курортно-рекреаційної сфери і туризму; охорони навколишнього природного середовища.

Рада міністрів Автономної Республіки Крим у межах своєї компетенції видає постанови, рішення і розпорядження, обов'язкові до виконання на всій території республіки.

Ст. 42 Закону Автономної Республіки Крим „Про Раду міністрів Автономної Республіки Крим”⁴³⁸ визначає повноваження Ради міністрів

---

⁴³⁸ Закон Автономної Республіки Крим „Про Раду міністрів Автономної Республіки Крим” № 1024-І від 03.02.1997.

Автономної Республіки Крим у галузі охорони навколишнього природного середовища. Рада міністрів Автономної Республіки Крим:

- *організує управління та контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища;*

- *здійснює реалізацію екологічної політики Автономної Республіки Крим та України;*

- *несе відповідальність за стан навколишнього природного середовища в Автономній Республіці Крим;*

- *координує та контролює діяльність міністерств і відомств України та Автономної Республіки Крим у питаннях охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів;*

- *забезпечує економічні основи раціонального природокористування;*

- *приймає рішення про призупинення або припинення діяльності підприємств, установ та організацій, незалежно від форм власності і підлеглості, у випадку порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища;*

- *погоджує розміщення підприємств, установ та організацій;*

- *організує ліквідацію наслідків екологічних катастроф та аварій;*

- *забезпечує систематичне та оперативне інформування населення, підприємств, установ та організацій про стан навколишнього природного середовища.*

У складі Ради міністрів Автономної Республіки Крим діють два Республіканські комітети Автономної Республіки Крим: Республіканський комітет Автономної Республіки Крим по земельним ресурсам та Республіканський комітет Автономної Республіки Крим по охороні навколишнього природного середовища.

Республіканський комітет Автономної Республіки Крим є органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим і здійснює регулювання та координацію діяльності у підвідомчій йому галузі з виконання власних повноважень Автономної Республіки Крим, а також державних виконавчих функцій, що делеговані у відповідності з Конституцією України.

Компетенція Уряду Автономної Республіки Крим у галузі охорони навколишнього природного середовища визначалась раніше також Законом Республіки Крим „Про охорону навколишнього природного середовища”⁴³⁹ у ст. 26.

---

⁴³⁹ Закон Республіки Крим „Про охорону навколишнього природного середовища” № 283-І від 26.03.1993.

Стаття 19. Компетенція виконавчих і розпорядчих органів місцевих Рад у галузі охорони навколишнього природного середовища

Виконавчі та розпорядчі органи місцевих Рад у галузі охорони навколишнього природного середовища в межах своєї компетенції:

- а) здійснюють реалізацію рішень відповідних Рад;
- б) координують діяльність місцевих органів управління, підприємств, установ та організацій, розташованих на території місцевої Ради, незалежно від форм власності та підпорядкування;
- в) організують розробку місцевих екологічних програм;
- г) визначають в установленому порядку нормативи збору і розміри зборів за забруднення навколишнього природного середовища та розміщення відходів;

(пункт „г” частини першої статті 19 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 05.03.98 р. № 186/98-ВР)

д) затверджують за поданням органів спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів для підприємств, установ та організацій ліміти використання природних ресурсів, за винятком ресурсів загальнодержавного значення, ліміти скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, за винятком скидів, що призводять до забруднення природних ресурсів загальнодержавного значення або навколишнього природного середовища за межами території цієї Ради, та ліміти на утворення і розміщення відходів;

(пункт „д” частини першої статті 19 із змінами, внесеними згідно із Законами України від 14.12.99 р. № 1288-XIV, від 21.06.2001 р. № 2556-III)

е) організують збір, переробку, утилізацію і захоронення відходів на своїй території;

(пункт „е” частини першої статті 19 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 14.12.99 р. № 1288-XIV)

є) формують і використовують місцеві фонди охорони навколишнього природного середовища у складі місцевих бюджетів;

(пункт „є” статті 19 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 05.03.98 р. № 186/98-ВР)

ж) погоджують поточні та перспективні плани роботи підприємств, установ та організацій з питань охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів;

з) забезпечують систематичне та оперативне інформування населення, підприємств, установ, організацій та громадян про стан навколишнього природного середовища, захворюваності населення;

и) організують екологічну освіту та екологічне виховання громадян;

і) приймають рішення про організацію територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення.

Виконавчі і розпорядчі органи Рад можуть здійснювати й інші повноваження відповідно до законодавства України.

Компетенція виконавчих і розпорядчих органів місцевих Рад у галузі охорони навколишнього природного середовища розкривається не тільки у коментованій статті і спеціальних законах „Про місцеве самоврядування в Україні”⁴⁴⁰ та „Про місцеві державні адміністрації”⁴⁴¹, але й у природоохоронних законах та кодексах.

Наприклад, Лісовий кодекс України⁴⁴² розкриває у ст. 23 компетенцію органів, що здійснюють державне управління в галузі охорони, захисту, використання та відтворення лісів. Серед інших органів кодекс передбачає місцеві органи державної виконавчої влади.

Ст. 13 Водного кодексу України⁴⁴³ передбачає органи, що здійснюють державне управління в галузі використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів, і серед них - місцеві Ради та їх виконавчі комітети, спеціально уповноважені органи державної виконавчої влади та інші державні органи відповідно до законодавства України.

Ст. 14 Закону України „Про тваринний світ”⁴⁴⁴ формулює повноваження Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу.

Особливістю визначення органів, діяльність яких розглядається в цій статті Закону, є те, що на території Автономної Республіки Крим діє Закон Республіки Крим „Про охорону навколишнього природного середовища”⁴⁴⁵, і в ст. 27 передбачається компетенція виконавчих та

---

⁴⁴⁰ Закон України „Про місцеве самоврядування в Україні” № 280/97-ВР від 21.05.1997, Відомості Верховної Ради України, 1997, № 24, ст. 170.

⁴⁴¹ Закон України „Про місцеві державні адміністрації” № 586-XIV від 09.04.1999, Відомості Верховної Ради України, 1999, № 20-21 (28.05.99), ст. 190.

⁴⁴² Лісовий кодекс України № 3852-XII від 21.01.1994, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 17 (26.04.94), ст. 99.

⁴⁴³ Водний кодекс України № 213/95-ВР від 06.06.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 24 (13.06.95), ст. 189.

⁴⁴⁴ Закон України „Про тваринний світ” № 2894-III від 13.12.2001, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 14 (05.04.2002), ст. 97.

⁴⁴⁵ Закон Республіки Крим „Про охорону навколишнього природного середовища” № 283-I від 26.03.1993.

розпорядчих органів місцевих Рад народних депутатів у галузі охорони навколишнього природного середовища.

Виконавчі органи Рад – це органи, які відповідно до Конституції України та Закону України „Про місцеве самоврядування в Україні”⁴⁴⁶ створюються сільськими, селищними, міськими, районними в містах (у разі їх створення) Радами для здійснення виконавчих функцій і повноважень місцевого самоврядування у межах, визначених Законом України „Про місцеве самоврядування в Україні” та іншими законами.

До системи місцевого самоврядування законодавство включає виконавчі органи сільської, селищної, міської Ради.

Виконавчими органами сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх створення) Рад є їх виконавчі комітети, відділи, управління та інші створювані радами виконавчі органи.

Виконавчі органи сільських, селищних, міських, районних у містах рад є підконтрольними і підзвітними відповідним радам, а з питань здійснення делегованих їм повноважень органів виконавчої влади - також підконтрольними відповідним органам виконавчої влади.

У сільських радах, що представляють територіальні громади, які налічують до 500 жителів, за рішенням відповідної територіальної громади або сільської ради виконавчий орган ради може не створюватися. У цьому випадку функції виконавчого органу ради (крім розпоряджання земельними та природними ресурсами) здійснює сільський голова одноособово.

Глава 2 Закону України „Про місцеве самоврядування в Україні”⁴⁴⁷ визначає повноваження виконавчих органів сільських, селищних, міських рад. Ст. 33 цієї глави передбачає повноваження у сфері регулювання земельних відносин та охорони навколишнього природного середовища.

До відання виконавчих органів сільських, селищних, міських Рад належать:

1) власні (самоврядні) повноваження:

- підготовка і внесення на розгляд Ради пропозицій щодо встановлення ставки земельного податку, розмірів плати за користування природними ресурсами, вилучення (викупу), а також надання під забудову та для інших потреб земель, що перебувають у власності територіальних громад; визначення в установленому порядку розмірів відшкодувань підприємствами,*

---

⁴⁴⁶ Закон України „Про місцеве самоврядування в Україні” № 280/97-ВР від 21.05.1997, Відомості Верховної Ради України, 1997, № 24, ст. 170.

⁴⁴⁷ Там само.

установами та організаціями незалежно від форм власності за забруднення довкілля та інші екологічні збитки; встановлення платежів за користування комунальними та санітарними мережами відповідних населених пунктів;

- підготовка і подання на затвердження Ради проектів місцевих програм охорони довкілля, участь у підготовці загальнодержавних і регіональних програм охорони довкілля;
- підготовка і внесення на розгляд Ради пропозицій щодо прийняття рішень про організацію територій і об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та інших територій, що підлягають особливій охороні; внесення пропозицій до відповідних державних органів про оголошення природних та інших об'єктів, що мають екологічну, історичну, культурну або наукову цінність, пам'ятками природи, історії або культури, які охороняються законом;
- справляння плати за землю;

2) делеговані повноваження:

- здійснення контролю за дотриманням земельного та природоохоронного законодавства, використанням і охороною земель, природних ресурсів загальнодержавного та місцевого значення, відтворенням лісів;
- реєстрація суб'єктів права власності на землю, реєстрація права користування землею і договорів на оренду землі, видача документів, що посвідчують право власності і право користування землею;
- координація діяльності місцевих органів земельних ресурсів;
- погодження питань про надання дозволу на спеціальне використання природних ресурсів загальнодержавного значення;
- вирішення земельних спорів у порядку, встановленому законом;
- вжиття необхідних заходів щодо ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій відповідно до закону, інформування про них населення, залучення в установлений законом порядок до цих робіт підприємств, установ та організацій, а також населення;
- визначення території для складування, зберігання або розміщення виробничих, побутових та інших відходів відповідно до законодавства;
- підготовка висновків щодо надання або вилучення в установлений законом порядок земельних ділянок, що

проводиться органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування;

- *організація і здійснення землеустрою, погодження проєктів землеустрою;*
- *здійснення контролю за впровадженням заходів, передбачених документацією із землеустрою;*
- *створення та забезпечення функціонування місцевих екологічних автоматизованих інформаційно-аналітичних систем, які є складовою мережі загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації.*

До відання виконавчих органів міських (за винятком міст районного значення) Рад, крім повноважень, зазначених у пункті „б” частини першої цієї статті, належить координація на відповідній території діяльності спеціально уповноважених державних органів управління з охорони природи.

Ст. 51 Закону України „Про місцеве самоврядування в Україні”⁴⁴⁸ регламентує статус виконавчого комітету сільської, селищної, міської, районної у місті Ради. Виконавчим органом сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її створення) Ради є виконавчий комітет Ради, який утворюється відповідною Радою на строк її повноважень. Виконавчий комітет Ради є підзвітним і підконтрольним Раді, що його утворила, а з питань здійснення ним повноважень органів виконавчої влади – також підконтрольним відповідним органам виконавчої влади.

Ст. 52 Закону України „Про місцеве самоврядування в Україні” регулює повноваження виконавчого комітету сільської, селищної, міської, районної у місті Ради. Виконавчий комітет сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її створення) Ради може розглядати і вирішувати питання, віднесені вказаним вище законом до відання виконавчих органів ради.

Виконавчий комітет Ради:

1) попередньо розглядає проєкти місцевих програм соціально-економічного і культурного розвитку, цільових програм з інших питань, місцевого бюджету, проєкти рішень з інших питань, що вносяться на розгляд відповідної Ради;

2) координує діяльність відділів, управлінь та інших виконавчих органів Ради, підприємств, установ та організацій, що належать до комунальної

---

⁴⁴⁸ Закон України „Про місцеве самоврядування в Україні” № 280/97-ВР від 21.05.1997, Відомості Верховної Ради України, 1997, № 24, ст. 170.

власності відповідної територіальної громади, заслуховує звіти про роботу їх керівників;

3) має право змінювати або скасовувати акти підпорядкованих йому відділів, управлінь, інших виконавчих органів Ради, а також їх посадових осіб.

Сільська, селищна, міська Рада може прийняти рішення про розмежування повноважень між її виконавчим комітетом, відділами, управліннями, іншими виконавчими органами Ради та сільським, селищним, міським головою в межах повноважень, наданих цим Законом виконавчим органам сільських, селищних, міських Рад.

Ст. 53 Закону України „Про місцеве самоврядування в Україні” регулює організацію роботи виконавчого комітету сільської, селищної, міської, районної у місті Ради. Основною формою роботи виконавчого комітету сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її створення) Ради є його засідання. Засідання виконавчого комітету скликаються відповідно сільським, селищним, міським головою (головою районної у місті Ради), а в разі його відсутності чи неможливості здійснення ним цієї функції – заступником сільського, селищного, міського голови з питань діяльності виконавчих органів ради (районної у місті Ради – заступником голови Ради) в міру необхідності, але не рідше одного разу на місяць і є правомочними, якщо в них беруть участь більше половини від загального складу виконавчого комітету.

Ст. 54 Закону України „Про місцеве самоврядування в Україні” передбачає діяльність відділів, управлінь та інших виконавчих органів сільської, селищної, міської, районної у місті Ради.

Відповідно до ст. 1 Закону України „Про місцеві державні адміністрації”⁴⁴⁹, виконавчу владу в областях, районах, районах Автономної Республіки Крим, у містах Києві та Севастополі здійснюють обласні, районні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації. Місцева державна адміністрація є місцевим органом виконавчої влади і входить до системи органів виконавчої влади. Місцева державна адміністрація в межах своїх повноважень здійснює виконавчу владу на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, а також реалізує повноваження, делеговані їй відповідною радою.

---

⁴⁴⁹ Закон України „Про місцеві державні адміністрації” № 586-ХІV від 09.04.1999, Відомості Верховної Ради України, 1999, № 20-21 (28.05.99), ст. 190.

Особливості здійснення виконавчої влади у містах Києві⁴⁵⁰ та Севастополі⁴⁵¹ визначаються окремими законами України.

Серед основних завдань місцевих державних адміністрацій законодавство виокремлює виконання державних і регіональних програм соціально-економічного та культурного розвитку, програм охорони довкілля.

До відання місцевих державних адміністрацій у межах і формах, визначених Конституцією і законами України, належить вирішення питань використання землі, природних ресурсів, охорони довкілля.

Повноваження в галузі використання та охорони земель, природних ресурсів і охорони довкілля віднесені до основних галузевих повноважень місцевих державних адміністрацій. У цій галузі місцева державна адміністрація:

- розробляє та забезпечує виконання затверджених у встановленому законом порядку програм раціонального використання земель, лісів, підвищення родючості ґрунтів, що перебувають у державній власності;
- розпоряджається землями державної власності відповідно до закону;
- розробляє, подає на затвердження відповідної ради та забезпечує виконання регіональних екологічних програм; звітує перед відповідною радою про їх виконання; вносить до відповідних органів пропозиції щодо державних екологічних програм;
- вживає заходів до відшкодування шкоди, заподіяної порушенням законодавства про охорону довкілля підприємствами, установами, організаціями і громадянами;
- вносить пропозиції відповідним органам місцевого самоврядування щодо організації територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення;
- інформує населення про екологічно небезпечні аварії та ситуації, стан довкілля, а також про заходи, що вживаються до його поліпшення;
- організовує роботу по ліквідації наслідків екологічних аварій, залучає до цих робіт підприємства, установи, організації незалежно від форм власності та громадян;
- вносить пропозиції в установленому законом порядку про зупинення діяльності підприємств, установ, організації незалежно від форм

---

⁴⁵⁰ Закон України „Про столицю України - місто-герой Київ” № 401-XIV від 15.01.1999, Відомості Верховної Ради України, 1999, № 11 (19.03.99), ст. 79.

⁴⁵¹ Розпорядження Державного секретаря України „Про робочу групу з розгляду Закону України „Про місто-герой Севастополь”” № 207 від 11.07.2005.

власності у разі порушення ними законодавства про охорону довкілля та санітарних правил;

- розробляє і забезпечує дотримання правил користування водозабірними спорудами, призначеними для задоволення питних, побутових та інших потреб населення, зони санітарної охорони джерел водопостачання; обмежує або забороняє використання підприємствами питної води у промислових цілях.

Указом Президента України „Про вдосконалення структури місцевих державних адміністрацій”⁴⁵², з метою підвищення ефективності здійснення місцевими державними адміністраціями своїх повноважень, Кабінету Міністрів України було запропоновано затвердити відповідно до частини третьої ст. 5 Закону України „Про місцеві державні адміністрації”⁴⁵³ примірні переліки управлінь, відділів та інших структурних підрозділів місцевих державних адміністрацій⁴⁵⁴. Окрім затвердженого примірного переліку (який не передбачає створення природоохоронного відділу чи управління) структурних підрозділів місцевих державних адміністрацій, Указ Президента наголошує на тому, щоб при формуванні складу місцевих державних адміністрацій не допускати утворення структурних підрозділів, які дублюють діяльність територіальних органів міністерств, інших центральних органів виконавчої влади.

Стаття 20. Компетенція спеціально уповноважених органів державного управління в галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів

До компетенції спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів і його органів на місцях належать:

а) здійснення комплексного управління в галузі охорони навколишнього природного середовища в республіці, проведення

---

⁴⁵² Указ Президента України „Про вдосконалення структури місцевих державних адміністрацій” № 593/2005 від 03.04.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 14 (22.04.2005), ст. 707, Офіційний вісник України, 2005, № 29 (05.08.2005), уточнення.

⁴⁵³ Закон України „Про місцеві державні адміністрації” № 586-XIV від 09.04.1999, Відомості Верховної Ради України, 1999, № 20-21 (28.05.99), ст. 190.

⁴⁵⁴ Постанова КМ України „Про структуру місцевих державних адміністрацій” № 328 від 11.05.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 19 (27.05.2005), ст. 999.

єдиної науково-технічної політики з питань охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів, координація діяльності міністерств, відомств, підприємств, установ та організацій в цій галузі;

б) державний контроль за використанням і охороною земель, надр, поверхневих і підземних вод, атмосферного повітря, лісів та іншої рослинності, тваринного світу, морського середовища та природних ресурсів територіальних вод, континентального шельфу і виключної (морської) економічної зони республіки, а також за додержанням норм екологічної безпеки;

в) організація моніторингу навколишнього природного середовища, створення і забезпечення роботи мережі загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації, положення про яку затверджується Кабінетом Міністрів України;

(пункт „в” частини першої статті 20 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 28.11.2002 р. № 254-IV)

г) затвердження нормативів, правил, участь у розробці стандартів щодо регулювання використання природних ресурсів і охорони навколишнього природного середовища від забруднення та інших шкідливих впливів;

д) здійснення державної екологічної експертизи;

е) одержання безоплатно від міністерств, відомств, підприємств, установ та організацій інформації, необхідної для виконання покладених на нього завдань;

є) видача дозволів на захоронення (складування) відходів, викиди шкідливих речовин у навколишнє природне середовище, на спеціальне використання природних ресурсів відповідно до законодавства України;

(пункт „є” статті 20 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 14.12.99 р. № 1288-XIV)

ж) обмеження чи зупинення (тимчасово) діяльності підприємств і об'єктів, незалежно від їх підпорядкування та форм власності, якщо їх експлуатація здійснюється з порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища, вимог дозволів на використання природних ресурсів, з перевищенням нормативів гранично допустимих викидів, впливу фізичних та біологічних факторів і лімітів скидів забруднюючих речовин;

(пункт „ж” частини першої статті 20 із змінами, внесеними згідно із Законами України від 21.06.2001 р. № 2556-III, від 24.10.2002 року № 198-IV)

з) подання позовів про відшкодування збитків і втрат, заподіяних в результаті порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

и) складання протоколів та розгляд справ про адміністративні правопорушення в галузі охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів;

і) керівництво заповідною справою, ведення Червоної книги України;

ї) координація роботи інших спеціально уповноважених органів державного управління в галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів;

й) здійснення міжнародного співробітництва з питань охорони навколишнього природного середовища, вивчення, узагальнення і поширення міжнародного досвіду в цій галузі, організація виконання зобов'язань України відповідно до міжнародних угод з питань охорони навколишнього природного середовища;

к) встановлення порядку надання інформації про стан навколишнього природного середовища;

(частину першу статті 20 доповнено пунктом „к” згідно із Законом України від 28.11.2002 р. № 254-IV)

л) встановлення порядку організації та проведення публічних слухань або відкритих засідань з питань впливу запланованої діяльності на навколишнє природне середовище.

(частину першу статті 20 доповнено пунктом „л” згідно із Законом України від 28.11.2002 р. № 254-IV)

Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів виконує й інші функції відповідно до положення про нього, що затверджується Кабінетом Міністрів України.

Повноваження спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів та його органів на місцях, визначені у пункті „ж” частини першої цієї статті, не застосовуються до суб'єктів підприємницької діяльності (інвесторів), що здійснюють свою діяльність на умовах угод про розподіл продукції.

(статтю 20 доповнено новою частиною третьою згідно із Законом України від 08.06.2000 р. № 1807-III, у зв'язку з цим частини третю - тринадцяту вважати відповідно частинами четвертою - чотирнадцятою)

В системі органів спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів можуть створюватись спеціальні підрозділи, працівники яких

наділяються правом носіння форми встановленого зразка і вогнепальної зброї.

Посадові особи спеціальних підрозділів спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів підлягають обов'язковому державному особистому страхуванню за рахунок коштів державного бюджету на випадок загибелі на суму десятирічної заробітної плати за останньою посадою, яку вони займали, а в разі поранення, контузії, травми або каліцтва, захворювання чи інвалідності, що сталися у зв'язку з виконанням посадових обов'язків, - на суму від шестимісячної до п'ятирічної заробітної плати за останньою посадою залежно від ступеня втрати працездатності.

Перелік категорій посадових осіб спеціальних підрозділів спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів, які підлягають обов'язковому державному особистому страхуванню, а також порядок та умови цього страхування встановлюються Кабінетом Міністрів України.

У разі загибелі посадової особи спеціального підрозділу спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів у зв'язку з виконанням посадових обов'язків сім'ї загиблого або його утриманням виплачується одноразова допомога у розмірі десятирічної заробітної плати загиблого за останньою посадою, яку вона займала, за рахунок державного бюджету з наступним стягненням цієї суми з винних осіб.

У разі нанесення посадовій особі спеціального підрозділу спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів тілесних ушкоджень у зв'язку з виконанням нею посадових обов'язків, що перешкоджають надалі займатися професійною діяльністю, їй виплачується одноразова допомога в розмірі п'ятирічної заробітної плати за останньою посадою, яку вона займала, за рахунок державного бюджету з наступним стягненням цієї суми з винних осіб і у встановленому порядку призначається пенсія по інвалідності.

У разі нанесення посадовій особі спеціального підрозділу спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів тілесних ушкоджень у зв'язку з виконанням нею посадових обов'язків, що не перешкоджають надалі займатися професійною діяльністю, їй виплачується одноразова допомога в розмірі однорічної заробітної плати за рахунок державного бюджету з наступним стягненням цієї суми з винних осіб.

Шкода, заподіяна майну посадової особи спеціального підрозділу спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з

питань екології та природних ресурсів або членів її сім'ї у зв'язку з виконанням нею посадових обов'язків, відшкодовується в повному обсязі за рахунок коштів державного бюджету з наступним стягненням цієї суми з винних осіб.

Річна заробітна плата посадової особи спеціального підрозділу спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів, що береться для нарахування розміру одноразової допомоги, включає всі види грошових виплат, які отримала посадова особа за час роботи у спеціальному підрозділі спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів за рік, що передував року загибелі або uszkodження здоров'я.

(статтю 20 доповнено частинами четвертою - десятою згідно із Законом України від 06.03.96 р. № 81/96-ВР, у зв'язку з цим частини четверту, п'яту і шосту вважати відповідно частинами одинадцятою, дванадцятою, тринадцятою)

Законодавством України передбачається охорона честі, гідності, здоров'я і життя працівників спеціальних підрозділів спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів та його органів на місцях.

Рішення спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів з питань, що віднесені до його компетенції, є обов'язковими для всіх підприємств, установ та організацій і можуть бути оскаржені у судовому порядку.

Компетенція інших спеціально уповноважених державних органів управління в галузі охорони навколишнього природного середовища і раціонального використання природних ресурсів визначається законодавством України, а також положеннями про ці органи, які затверджуються у встановленому порядку.

Державні органи, наділені координаційними, організаційно-розпорядчими та контрольними функціями щодо навколишнього природного середовища або його частини, визнаються органами спеціальної компетенції. Сфера їхньої діяльності – виключно чи переважно

– організація, використання, відтворення та охорона природних об'єктів і довкілля в цілому⁴⁵⁵.

В останні роки адміністративна реформа⁴⁵⁶ вносила певні зміни в структуру органів спеціальної компетенції в галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів.

Міністерство охорони навколишнього природного середовища України (Мінприроди України) є головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, екологічної безпеки, а також топографо-геодезичної та картографічної діяльності. Мінприроди України діє на базі відповідного Положення⁴⁵⁷ та є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, екологічної безпеки, заповідної справи, поводження з відходами, геологічного вивчення надр, а також топографо-геодезичної та картографічної діяльності. Положення визначає певні завдання Мінприроди України і посадових осіб з контролю у сфері охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки.

Мінприроди України здійснює свої повноваження безпосередньо та через утворені в його складі урядові органи державного управління, уповноважений орган виконавчої влади у сфері охорони навколишнього природного середовища в Автономній Республіці Крим, територіальні органи, інспекції, установи та організації, що перебувають в його управлінні.

Постановою Кабінету Міністрів України затверджено Перелік платних послуг екологічного характеру, які можуть надаватися територіальними органами Міністерства екології та природних ресурсів⁴⁵⁸.

---

⁴⁵⁵ Екологічне право України: Підручник для студентів юрид. вищ. навч. закладів / А.П. Гетьман, М.В. Шульга, В.К. Попов та ін., За ред. А.П. Гетьмана та М.В. Шульги. Х.: Право, 2005, с. 43-44.

⁴⁵⁶ Указ Президента України „Концепція Адміністративної реформи в Україні” № 810/98 від 22.07.1998.

⁴⁵⁷ Указ Президента України „Про Положення про Міністерство охорони навколишнього природного середовища України” № 1842/2005 від 27.12.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 52 (11.01.2006), ст. 3257.

⁴⁵⁸ Постанова КМ України „Про затвердження переліку платних послуг екологічного характеру, які можуть надаватися територіальними органами Міністерства екології та природних ресурсів” № 1430 від 26.10.2001, Офіційний вісник України, 2001, № 44 (16.11.2001), ст. 1978.

До складу Мінприроди України входять урядові органи державного управління і йому підпорядковуються: Державна екологічна інспекція (Держекоінспекція)⁴⁵⁹, Державна служба заповідної справи⁴⁶⁰ та Державна інспекція з контролю за охороною, захистом, використанням та відтворенням лісів (Держлісінспекція)⁴⁶¹.

У системі Мінприроди України діють Держекоінспекція та Держлісінспекція, працівники яких наділяються правом носіння форми встановленого зразка і вогнепальної зброї⁴⁶².

Державна Азово-Чорноморська екологічна інспекція є спеціальним підрозділом Мінприроди України з питань охорони навколишнього природного середовища, екологічної безпеки і входить до сфери його управління та діє згідно з Положенням⁴⁶³ про неї. Також спеціальним підрозділом Мінприроди України є Державна екологічна інспекція з охорони довкілля Північно-Західного регіону Чорного моря, яка входить до сфери його управління⁴⁶⁴.

Державні управління екології та природних ресурсів в областях, містах Києві та Севастополі є територіальними органами Мінприроди України і входять до сфери його управління. Управління в межах своїх повноважень забезпечують реалізацію державної політики в галузі охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання й відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної та у межах своєї компетенції радіаційної безпеки відповідно на території області, міст Києва та Севастополя і діють на основі відповідного Положення⁴⁶⁵.

---

⁴⁵⁹ Постанова КМ України „Про затвердження Положення про Державну екологічну інспекцію” № 1520 від 17.11.2001, Офіційний вісник України, 2001, № 47 (07.12.2001), ст. 2084.

⁴⁶⁰ Постанова КМ України „Про Державну службу заповідної справи” № 1000 від 09.08.2001, Офіційний вісник України, 2001, № 33 (31.08.2001), ст. 1540.

⁴⁶¹ Постанова КМ України „Про урядові органи державного управління у складі Міністерства охорони навколишнього природного середовища” № 770 від 16.06.2004, Офіційний вісник України, 2004, № 24 (02.07.2004), ст. 1589.

⁴⁶² Там само.

⁴⁶³ Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища „Про затвердження Положення про Державну Азово-Чорноморську екологічну інспекцію” № 65 від 23.02.2004, Офіційний вісник України, 2004, № 9 (19.03.2004), ст. 539.

⁴⁶⁴ Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища „Про затвердження Положення про Державну екологічну інспекцію з охорони довкілля Північно-Західного регіону Чорного моря Міністерства охорони навколишнього природного середовища України” № 282 від 27.07.2004, Офіційний вісник України, 2004, № 32 (27.08.2004), ст. 2196.

⁴⁶⁵ Наказ Міністерства екології та природних ресурсів „Про затвердження Положення про державне управління екології та природних ресурсів в областях, містах Києві та Севастополі” № 108 від 11.08.2000, Офіційний вісник України, 2000, № 38 (06.10.2000), ст. 1635.

Відповідно до ст. 28 Закону Республіки Крим „Про охорону навколишнього природного середовища”⁴⁶⁶, визначено компетенцію спеціально уповноважених органів державного управління в галузі охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів на території Республіки. Згідно з Положенням „Про Республіканський комітет Автономної Республіки Крим по охороні навколишнього природного середовища”, Республіканський комітет Автономної Республіки Крим по охороні навколишнього природного середовища (Рескомприроди Криму)⁴⁶⁷ є органом виконавчої влади АРК у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання та відтворення природних ресурсів, заповідної справи, екологічної та, в межах своєї компетенції, радіаційної безпеки на території Автономної Республіки Крим. Рескомприроди Криму функціонально підвідомчий Мінприроди України і входить до системи органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим.

У структурі Рескомприроди Криму діють спеціальні підрозділи:

- Республіканська (Автономної Республіки Крим) державна інспекція по контролю за охороною, захистом, використанням та відтворенням лісів;

- Екологічна інспекція Рескомприроди Криму (у тому числі регіональні, міські, районні екологічні інспекції).

До органів надвідомчого управління і контролю в галузі екології належить також Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи (МНС України). Відповідно до Положення про це міністерство⁴⁶⁸, воно є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. МНС України є головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади з питань забезпечення реалізації державної політики у сфері цивільного захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, поводження з радіоактивними відходами та вибуховими матеріалами

---

⁴⁶⁶ Закон Республіки Крим „Про охорону навколишнього природного середовища” № 283-I від 26.03.1993.

⁴⁶⁷ Постанова Ради міністрів Автономної Республіки Крим „Про затвердження Положення про Республіканський комітет Автономної Республіки Крим з охорони навколишнього природного середовища” № 359 від 09.08.2005.

⁴⁶⁸ Указ Президента України „Про Положення про Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи” № 1430/2005 від 10.10.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 41 (26.10.2005), ст. 2599.

промислового призначення, рятувальної справи, техногенної, пожежної і промислової безпеки, охорони праці, державного гірничого нагляду, створення та функціонування системи страхового фонду документації, а також гідрометеорологічної діяльності.

У складі МНС діє і підпорядковується йому Державна гідрометеорологічна служба (Держгідромет), яка є урядовим органом державного управління. У межах своїх повноважень Держгідромет організовує та проводить систематичний контроль за виконанням актів законодавства, узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до його компетенції, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавства і подає їх на розгляд МНС⁴⁶⁹.

Органом надвідомчого управління і контролю в галузі екології є Міністерство охорони здоров'я України (МОЗ України)⁴⁷⁰. Воно є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. МОЗ України є головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення реалізації державної політики у сферах охорони здоров'я, санітарного та епідемічного благополуччя населення, створення, виробництва, контролю якості та реалізації лікарських засобів і виробів медичного призначення.

Згідно з Положенням „Про державну санітарно-епідеміологічну службу МОЗ України”⁴⁷¹, Державна санітарно-епідеміологічна служба МОЗ України (Держсанепідслужба МОЗ України) є централізованою системою органів, установ, закладів та підрозділів санітарно-епідеміологічного профілю МОЗ України, яка реалізує державну політику у сфері забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення та спрямовує свою діяльність на профілактику інфекційних хвороб, професійних захворювань, масових неінфекційних захворювань (отруєнь), радіаційних уражень людей, запобігання шкідливому впливу на стан їх здоров'я і життя факторів середовища життєдіяльності.

До органів спеціального поресурсового управління належить Державний комітет лісового господарства України (Держкомлісгосп України), який, відповідно до Положення „Про Державний комітет

---

⁴⁶⁹ Постанова КМ України „Про затвердження Положення про Державну гідрометеорологічну службу” № 570 від 26.04.2002, Офіційний вісник України, 2002, № 18 (17.05.2002), ст. 931.

⁴⁷⁰ Указ Президента України „Про Положення про Міністерство охорони здоров'я України” № 918/2000 від 24.07.2000, Офіційний вісник України, 2000, № 30 (11.08.2000), ст. 1256.

⁴⁷¹ Наказ Міністерства охорони здоров'я „Про затвердження Положення про державну санітарно-епідеміологічну службу Міністерства охорони здоров'я України” № 420 від 19.11.2002, Офіційний вісник України, 2002, № 50 (27.12.2002), ст. 2262.

лісового господарства України”⁴⁷², є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Основними завданнями Держкомлісгоспу України є: забезпечення реалізації державної політики у сфері лісового і мисливського господарства, а також охорони, захисту, раціонального використання і відтворення лісових ресурсів, мисливських тварин, підвищення ефективності лісового та мисливського господарства; здійснення державного управління, регулювання та контролю у сфері лісового і мисливського господарства; розроблення і організація виконання загальнодержавних, міждержавних і регіональних програм у сфері захисту, підвищення продуктивності, раціонального використання і відтворення лісів, а також участь у розробленні та виконанні таких програм з питань використання і відтворення мисливських тварин, розвитку мисливського господарства.

Згідно з Положенням „Про обласні управління лісового господарства”⁴⁷³, обласні управління лісового господарства підпорядковуються Держкомлісгоспу України та є його територіальними органами. Управління сприяють забезпеченню формування і реалізації державної політики у сфері лісових відносин на території відповідної області. Основними завданнями управлінь є: участь у сприянні формування та реалізації державної політики у сфері регулювання лісових відносин та ведення лісового і мисливського господарства та полювання; здійснення державного управління та контролю, міжгалузевої координації і функціонального регулювання в галузі ведення лісового і мисливського господарства та полювання; участь в організації ведення державного лісового кадастру та державного кадастру мисливських тварин; організація здійснення лісовпорядкування та впорядкування мисливських угідь, моніторингу лісів і мисливських тварин; участь у розробленні та організації виконання загальнодержавних і регіональних програм у сфері охорони, використання, відтворення лісів та тваринного світу.

Ст. 32 Лісового кодексу України⁴⁷⁴ передбачає компетенцію Держкомлісгоспу України у галузі управління і контролю за охороною,

---

⁴⁷² Указ Президента України „Про Положення про Державний комітет лісового господарства України” № 969/2000 від 14.08.2000, Офіційний вісник України, 2000, № 33 (01.09.2000), ст. 1400.

⁴⁷³ Наказ Держкомлісгоспу „Про затвердження Положення про обласні управління лісового господарства” № 230 від 06.12.2004, Офіційний вісник України, 2004, № 50 (31.12.2004), ст. 3302.

⁴⁷⁴ Лісовий кодекс України № 3852-ХІІ від 21.01.1994, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 17 (26.04.94), ст. 99.

захистом, використанням та відтворенням лісів. Тому нормативні акти Держкомлісгоспу України, видані відповідно до його компетенції, є обов'язковими для інших центральних та місцевих органів державної виконавчої влади, а також підприємств, установ, організацій та громадян.

Ст. 6 Закону України „Про мисливське господарство та полювання”⁴⁷⁵ передбачає повноваження спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі мисливського господарства та полювання.

Міністерство аграрної політики України (Мінагрополітики)⁴⁷⁶ – орган спеціалізованого функціонально-галузевого управління, який є головним (провідним) у системі центральних органів виконавчої влади з питань формування та забезпечення реалізації державної аграрної політики, продовольчої безпеки держави, державного управління у сфері сільського господарства, садівництва, виноградарства, харчової промисловості, рибного господарства, переробки сільськогосподарської продукції.

Положення „Про Державний департамент рибного господарства”⁴⁷⁷ передбачає, що Державний департамент рибного господарства (Укрдержрибгосп) є урядовим органом державного управління, який діє у складі Мінагрополітики і йому підпорядковується. Для здійснення державного контролю у сфері охорони, відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства в Укрдержрибгоспі створюється та функціонує Державна інспекція охорони, відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства (Держрибінспекція)⁴⁷⁸. З метою вдосконалення та підвищення ефективності реалізації завдань і виконання покладених на Мінагрополітики України функцій у сфері охорони риби та інших водних живих ресурсів, керуючись Положенням про Міністерство аграрної політики України⁴⁷⁹, створено Середньодніпровське державне басейнове управління охорони водних живих ресурсів⁴⁸⁰ на базі майна Черкаської обласної інспекції охорони, відтворення водних живих ресурсів і

---

⁴⁷⁵ Закон України „Про мисливське господарство та полювання” № 1478-III від 22.02.2000, Відомості Верховної Ради України, 2000, № 18 (05.05.2000), ст. 132.

⁴⁷⁶ Указ Президента України „Питання Міністерства аграрної політики України” № 772/2000 від 07.06.2000, Офіційний вісник України, 2000, № 23 (23.06.2000), ст. 933.

⁴⁷⁷ Постанова КМ України „Про затвердження Положення про Державний департамент рибного господарства” № 1226 від 04.08.2000, Офіційний вісник України, 2000, № 32 (25.08.2000), ст. 1367.

⁴⁷⁸ Наказ Міністерства аграрної політики „Про затвердження Положення про Державну інспекцію охорони, відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства” № 198 від 12.05.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 21 (10.06.2005), ст. 1165.

⁴⁷⁹ Указ Президента України „Питання Міністерства аграрної політики України” № 772/2000 від 07.06.2000, Офіційний вісник України, 2000, № 23 (23.06.2000), ст. 933.

⁴⁸⁰ Наказ Міністерство аграрної політики „Про створення Середньодніпровського державного басейнового управління охорони водних живих ресурсів” № 152 від 20.04.2005.

регулювання рибальства (Черкаська інспекція рибоохорони), Полтавської обласної інспекції охорони, відтворення водних живих ресурсів і регулювання рибальства (Полтавська інспекція рибоохорони), Кіровоградської обласної інспекції охорони, відтворення водних живих ресурсів і регулювання рибальства (Кіровоградська інспекція рибоохорони) та Сулинської міжрайонної інспекції охорони, відтворення водних живих ресурсів і регулювання рибальства (Сулинська міжрайонна інспекція рибоохорони), що ліквідуються. Місцезнаходження басейнового управління – м. Полтава. Таким чином, на практиці застосовується принцип басейнового управління в галузі використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів, який закріплено у ст. 13 Водного кодексу України⁴⁸¹. Цей принцип реалізується на основі державних, міждержавних та регіональних програм використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів.

Держрибінспекція є спеціально вповноваженим органом державного нагляду у сфері охорони, відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства в рибогосподарських водних об'єктах України (у тому числі в усіх поверхневих, територіальних і внутрішніх морських водах, які використовуються (можуть використовуватися) для рибальства, вирощування чи розведення риби), в інших об'єктах водного промислу або об'єктах, які мають значення для природного відтворення запасів риби та інших водних живих ресурсів, а також у виключній (морській) економічній зоні України та акваторіях у межах континентального шельфу України, який діє в Укрдержрибгоспі, йому підпорядковується і входить до сфери управління Мінагрополітики України.

Державний комітет України по водному господарству належить до органів спеціального поресурсового управління, і його діяльність регламентується відповідним Положенням⁴⁸². Державний комітет України по водному господарству (Держводгосп України) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра охорони навколишнього природного середовища України. Держводгосп України вносить у встановленому порядку пропозиції щодо формування державної політики у сфері розвитку водного господарства, меліорації земель, забезпечення потреб населення і галузей національної економіки у водних ресурсах і забезпечує її реалізацію, здійснює управління в цій сфері, а також

---

⁴⁸¹ Водний кодекс України № 213/95-ВР від 06.06.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 24 (13.06.95), ст. 189.

⁴⁸² Указ Президента України „Про Положення про Державний комітет України по водному господарству” № 898/2000 від 14.07.2000, Офіційний вісник України, 2000, № 29 (04.08.2000), ст. 1208.

міжгалузеву координацію та функціональне регулювання з питань, віднесених до його відання.

Основними завданнями Держводгоспу України є: підготовка пропозицій щодо формування державної політики у сфері розвитку водного господарства, меліорації земель, забезпечення потреб населення і галузей національної економіки у водних ресурсах, здійснення в цій сфері єдиної технічної політики, впровадження досягнень науки і техніки, нових технологій, передового досвіду роботи та забезпечення реалізації цієї політики; розроблення та участь у реалізації загальнодержавних, міждержавних і регіональних програм використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів; забезпечення задоволення потреб населення і галузей національної економіки у водних ресурсах та проведення їх міжбасейнового перерозподілу; здійснення заходів, пов'язаних із запобіганням шкідливій дії вод і ліквідацією її наслідків, включаючи протипаводковий захист сільських населених пунктів і земель.

Спільним Наказом Міністерства екології та природних ресурсів і Держводгоспу затверджено „Порядок взаємодії органів Державного комітету України по водному господарству і Міністерства екології та природних ресурсів України з питань здійснення контролю за раціональним використанням, охороною та відтворенням водних ресурсів”⁴⁸³.

До системи органів Держводгоспу України, які здійснюють контроль за раціональним використанням, охороною та відтворенням водних ресурсів, входять:

- у центральному апараті Держводгоспу України – Управління комплексного використання водних ресурсів (Упрводресурсів) та Управління експлуатації водогосподарських систем;
- в республіканському комітеті по водному господарству Автономної Республіки Крим⁴⁸⁴ – Комітет з водогосподарського будівництва та зрошувального землеробства Ради міністрів Автономної Республіки Крим є органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим, підвідомчий Раді міністрів Автономної Республіки Крим и підзвітний Державному комітету

---

⁴⁸³ Наказ Міністерства екології та природних ресурсів та Держводгоспу „Про затвердження Порядку взаємодії органів Державного комітету України по водному господарству і Міністерства екології та природних ресурсів України з питань здійснення контролю за раціональним використанням, охороною та відтворенням водних ресурсів” № 13/21 від 29.01.2001, Офіційний вісник України, 2001, № 7 (02.03.2001), ст. 301.

⁴⁸⁴ Комітет з водогосподарського будівництва та зрошувального землеробства Ради міністрів Автономної Республіки Крим – згідно із Законом Автономної Республіки Крим „Про Раду міністрів Автономної Республіки Крим” № 1024-І від 03.02.1997.

України по водному господарству⁴⁸⁵. Комітет з водогосподарського будівництва та зрошувального землеробства є уповноваженим представником Ради міністрів Автономної Республіки Крим з виконання окремих повноважень Держводгоспу на здійснення функцій управління державними водогосподарськими організаціями, згідно з Угодою від 11 вересня 2003 року, яку було укладено між Радою міністрів Автономної Республіки Крим та Держводгоспом України;

- басейнові управління водних ресурсів та їх територіальні органи;
- обласні виробничі управління водного господарства та меліорації та їх структурні підрозділи (управління зрошувальних систем, управління меліоративних систем і водного господарства, управління водного господарства, управління меліоративних систем і протиаводкових споруд, управління осушувальних систем);

- Управління каналу Дніпро – Донбас;
- Управління Головного Каховського магістрального каналу;
- Управління каналів Інгулецької зрошувальної системи;
- Управління Північно-Кримського каналу;
- Управління каналу Дніпро – Інгулець⁴⁸⁶.

Глава 4 Водного кодексу України⁴⁸⁷ передбачає компетенцію державних органів у галузі управління і контролю за використанням і охороною вод та відтворенням водних ресурсів. Відповідно до їх ієрархії, послідовно перелічено такі органи і визначено їх компетенцію:

- Кабінет Міністрів України у галузі управління і контролю за використанням і охороною вод та відтворенням водних ресурсів;
- спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів у галузі управління і контролю за використанням і охороною вод та відтворенням водних ресурсів – Мінприроди України⁴⁸⁸;

---

⁴⁸⁵ Постанова Ради міністрів Автономної Республіки Крим „Про затвердження Положення про Комітет з водогосподарського будівництва та зрошувального землеробства Ради міністрів Автономної Республіки Крим” № 258 від 13.06.2005.

⁴⁸⁶ Наказ Держводгоспу „Про затвердження Положення про здійснення органами Держводгоспу України контролю за раціональним використанням, охороною та відтворенням водних ресурсів” № 20 від 29.01.2001, Офіційний вісник України, 2001, № 7 (02.03.2001), ст. 299.

⁴⁸⁷ Водний кодекс України № 213/95-ВР від 06.06.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 24 (13.06.95), ст. 189.

⁴⁸⁸ Указ Президента України „Про Положення про Міністерство охорони навколишнього природного середовища України” № 1842/2005 від 27.12.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 52 (11.01.2006), ст. 3257.

- спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань водного господарства в галузі управління і контролю за використанням і охороною вод та відтворенням водних ресурсів – Держводгосп⁴⁸⁹;

- спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань геології та використання надр у галузі управління і контролю за використанням і охороною вод та відтворенням водних ресурсів – раніше Держкомприродресурсів⁴⁹⁰, а сьогодні у зв'язку із зміною назви – Мінприроди України, яке здійснює державний геологічний контроль та державний геодезичний нагляд.

Органом спеціального поресурсового управління є Державний комітет України по земельних ресурсах (Держкомзем України)⁴⁹¹ – центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

Основними завданнями Держкомзему України є: підготовка пропозицій щодо формування державної політики у сфері регулювання земельних відносин, використання, охорони та моніторингу земель, ведення державного земельного кадастру та забезпечення її реалізації; координація проведення земельної реформи в Україні; здійснення державного контролю за використанням та охороною земель; організація і забезпечення ведення державного земельного кадастру, здійснення землеустрою; розроблення та участь у реалізації державних, галузевих і регіональних програм з питань регулювання земельних відносин, раціонального використання, охорони та моніторингу земель, відновлення родючості ґрунтів, ведення державного земельного кадастру.

У Положенні „Про Державну інспекцію з контролю за використанням і охороною земель”⁴⁹² визначено її статус, завдання та повноваження, а також те, що державна інспекція з контролю за використанням і охороною земель (Держземінспекція) є урядовим органом державного

---

⁴⁸⁹ Указ Президента України „Про Положення про Державний комітет України по водному господарству” № 898/2000 від 14.07.2000, Офіційний вісник України, 2000, № 29 (04.08.2000), ст. 1208.

⁴⁹⁰ Постанова КМ України „Про затвердження Положення про державний геологічний контроль за веденням робіт по геологічному вивченню та використанню надр України” № 801 від 30.11.1994, Зібрання постанов Уряду України, 1995, № 2, ст. 34.

⁴⁹¹ Указ Президента України „Про Положення про Державний комітет України по земельних ресурсах” № 970/2000 від 14.08.2000, Офіційний вісник України, 2000, № 33 (01.09.2000), ст. 1401.

⁴⁹² Постанова КМ України „Про утворення Державної інспекції з контролю за використанням і охороною земель” № 1958 від 25.12.2002, Офіційний вісник України, 2002, № 52 (10.01.2003), ст. 2378.

управління, який діє у складі Держкомзему і йому підпорядковується. Держземінспекція, згідно з наданими їй повноваженнями, здійснює функції державного контролю за використанням і охороною земель, які визначені Законом України „Про державний контроль за використанням та охороною земель”⁴⁹³. Основними завданнями Держземінспекції є: участь у межах своєї компетенції в реалізації державної політики у сфері земельних відносин; організація та здійснення державного контролю за використанням і охороною земель; узагальнення практики застосування законодавства з питань, що належать до її компетенції, розроблення пропозицій щодо його вдосконалення.

Ст. 11 Кодексу України про надра визначає органи, що здійснюють державне управління в галузі геологічного вивчення, використання і охорони надр⁴⁹⁴. Державне управління в галузі геологічного вивчення, використання і охорони надр здійснюють Кабінет Міністрів України, Міністерство охорони навколишнього природного середовища України, спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з геологічного вивчення та забезпечення раціонального використання надр, Державний комітет України по нагляду за охороною праці, Рада Міністрів Республіки Крим, інші державні органи, місцеві Ради народних депутатів і органи виконавчої влади на місцях відповідно до законодавства України.

Державний геологічний контроль за веденням робіт по геологічному вивченню та використанню надр України (державний геологічний контроль)⁴⁹⁵ здійснюється Мінприроди України та його органами на місцях. Органами державного геологічного контролю є: Головне управління державного геологічного контролю за веденням робіт по геологічному вивченню та використанню надр, що утворюється в структурі Мінприроди України; територіальні інспекції державного геологічного контролю за веденням робіт по геологічному вивченню та використанню надр. Головним завданням органів державного геологічного контролю є забезпечення дотримання всіма міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, підприємствами, їх об'єднаннями, установами та організаціями незалежно від форм власності:

---

⁴⁹³ Закон України „Про державний контроль за використанням та охороною земель” № 963-IV від 19.06.2003, Відомості Верховної Ради України, 2003, № 39 (26.09.2003), ст. 350.

⁴⁹⁴ Кодекс України про надра № 132/94-ВР від 27.07.1994, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 36 (06.09.94), ст. 340.

⁴⁹⁵ Постанова КМ України „Про затвердження Положення про державний геологічний контроль за веденням робіт по геологічному вивченню та використанню надр України” № 801 від 30.11.1994, Зібрання постанов Уряду України, 1995, № 2, ст. 34.

- встановленого порядку, норм і правил ведення геологозйомочних, пошукових, розвідувальних, гідрогеологічних, геохімічних, інженерно-геологічних, геофізичних та інших робіт, пов'язаних з геологічним вивченням надр, включаючи континентальний шельф і виключну (морську) економічну зону України;

- правил користування надрами з метою геологічного вивчення та використання, вимог у галузі охорони надр у частині повного і комплексного їх вивчення.

Положенням „Про Державну комісію України по запасах корисних копалин”⁴⁹⁶ передбачається, що Державна комісія України по запасах корисних копалин (ДКЗ) є спеціалізованою організацією, що діє при Мінприроди України. ДКЗ проводить на замовлення користувачів надр або за дорученням відповідних центральних органів виконавчої влади державну експертизу геологічних матеріалів щодо вивчення і використання надр та оцінку запасів корисних копалин. Головними завданнями ДКЗ є:

- встановлення кондицій на мінеральну сировину для обчислення запасів корисних копалин у надрах;

- прийняття рішень щодо кількості, якості та ступеня вивченості запасів розвіданих родовищ корисних копалин і стану підготовленості їх до промислового освоєння.

Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи (МНС України)⁴⁹⁷ є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. МНС України є головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади у тому числі з питань забезпечення реалізації державної політики у сфері цивільного захисту населення і території від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, поводження з радіоактивними відходами та вибуховими матеріалами промислового призначення, техногенної і промислової безпеки, охорони праці, державного гірничого нагляду, а також гідрометеорологічної діяльності.

---

⁴⁹⁶ Постанова КМ України „Про затвердження Положення про Державну комісію України по запасах корисних копалин” № 1689 від 10.11.2000, Офіційний вісник України, 2000, № 46 (01.12.2000), ст. 1997.

⁴⁹⁷ Указ Президента України „Про Положення про Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи” № 1430/2005 від 10.10.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 41 (26.10.2005), ст. 2599.

До органів спеціалізованого функціонально-галузевого управління слід віднести Міністерство внутрішніх справ України. Воно діє керуючись Законом України „Про міліцію”⁴⁹⁸, в якому у ст. 1 дається визначення міліції в Україні як державного озброєного органу виконавчої влади, який захищає життя, здоров’я, права і свободи громадян, власність, природне середовище, інтереси суспільства і держави від протиправних посягань.

Для забезпечення громадського порядку на об’єктах і територіях, які мають особливе народногосподарське значення або постраждали від стихійного лиха, екологічного забруднення, катастрофи, Міністерством внутрішніх справ України з дозволу Кабінету Міністрів України можуть створюватись спеціальні підрозділи міліції.

Ст. 10 Закону України „Про міліцію” визначає основні обов’язки міліції. Зокрема міліція відповідно до своїх завдань зобов’язана сприяти забезпеченню згідно із законодавством режиму зони надзвичайної екологічної ситуації в разі її оголошення на всій території України або в окремій місцевості.

Відповідно до ст. 9 Закону України „Про ветеринарну медицину”⁴⁹⁹, КМ України затвердив Положення „Про підрозділи ветеринарної міліції з проведення карантинних ветеринарних заходів”⁵⁰⁰ та „Про карантинний ветеринарно-міліцейський пост”⁵⁰¹, яке визначає правові та організаційні засади функціонування карантинного ветеринарно-міліцейського поста, обов’язки осіб чергового наряду підрозділу ветеринарної міліції з проведення карантинних ветеринарних заходів та/або територіального органу внутрішніх справ, а також інших осіб, які несуть чергування на посту. Підрозділи ветеринарної міліції з проведення карантинних ветеринарних заходів Міністерства внутрішніх справ України функціонально підпорядковуються Державному департаменту ветеринарної медицини (Держветмедицини)⁵⁰² – урядовому органу державного управління, що діє у складі Мінагрополітики і йому підпорядковується.

---

⁴⁹⁸ Закон УРСР „Про міліцію” № 565-ХІІ від 20.12.1990, Відомості Верховної Ради УРСР, 1991, № 4 (22.01.91), ст. 20.

⁴⁹⁹ Закон України „Про внесення змін до Закону України „Про ветеринарну медицину” № 2775-ІІІ від 15.11.2001, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 8 (22.02.2002), ст. 62.

⁵⁰⁰ Постанова КМ України „Про затвердження Положення про підрозділи ветеринарної міліції з проведення карантинних ветеринарних заходів” № 395 від 29.03.2002, Офіційний вісник України, 2002, № 14 (19.04.2002), ст. 724.

⁵⁰¹ Постанова КМ України „Про затвердження Положення про карантинний ветеринарно-міліцейський пост” № 394 від 29.03.2002, Офіційний вісник України, 2002, № 14 (19.04.2002), ст. 723.

⁵⁰² Постанова КМ України „Деякі питання Державного департаменту ветеринарної медицини” № 641 від 08.06.2001, Офіційний вісник України, 2001, № 24 (29.06.2001), ст. 1074.

Міліція залучається до проведення комплексних обласних операцій по контролю за охороною рибних запасів у водоймах на період весняно-літньої заборони на вилов риби. Так, операція „Нерест-2005” проводилась із залученням міліції, а також інспекторів рибоохорони, Державного управління екології та природних ресурсів у Вінницькій області, засобів масової інформації та громадськості⁵⁰³.

Органи внутрішніх справ беруть участь у проведенні спільних спеціальних операцій, у тому числі сезонних – „Урожай”⁵⁰⁴, по охороні шпилькових насаджень у передноворічний період⁵⁰⁵, охороні місць зимівлі водних живих ресурсів (на зимувальних ямах)⁵⁰⁶.

У деяких населених пунктах України створюються або плануються до створення підрозділи екологічної міліції. Так, у Рішенні Київської міської Ради „Про затвердження Програми розвитку зеленої зони м. Києва до 2010 року та концепції формування зелених насаджень в центральній частині міста”⁵⁰⁷ було підкреслено, що одночасно потребує розгляду питання створення при ГУ МВС України окремого спеціального підрозділу екологічної міліції з охорони паркових і лісопаркових та інших озелених територій, змін у механізмі стягнення та розмірах штрафів за нищення та пошкодження зелених насаджень, включаючи паркування транспортних засобів на газонах, рух автотранспорту парковими алеями, самовільне викидання сміття на озеленені території та ін.

КМ України своєю Постановою затвердив Положення „Про Державну автомобільну інспекцію Міністерства внутрішніх справ”⁵⁰⁸. У ньому передбачено, що Державна автомобільна інспекція (Державтоінспекція) є складовою частиною системи МВС. Одним із основних завдань

---

⁵⁰³ Розпорядження Вінницької обласної державної адміністрації „Про заходи з охорони і відтворення рибних запасів у водоймах області на період нересту риби у 2005 році” № 82 від 23.03.2005.

⁵⁰⁴ Розпорядження Рівненської обласної державної адміністрації „Про обласну комплексну програму профілактики злочинності на 2005 - 2010 роки” № 556 від 18.11.2005.

⁵⁰⁵ Спільний наказ: ДЛГО „Львівліс”, Управління МВС у Львівській області, Управління МВС на Львівській залізниці та Державне управління екології та природних ресурсів Львівської області „Про додаткові заходи щодо забезпечення охорони шпилькових насаджень від незаконних рубок в передноворічний період” № 233/891/403/166-і від 08.12.2004.

⁵⁰⁶ Наказ Сумської Облдержрибінспекції „Про встановлення заборони вилову водних живих ресурсів на зимувальних ямах в водоймах області на 2004 - 2005 рр.” № 148 від 08.10.2004.

⁵⁰⁷ Рішення Київської міської ради „Про затвердження Програми розвитку зеленої зони м. Києва до 2010 року та концепції формування зелених насаджень в центральній частині міста” № 806/3381 від 19.07.2005, Хрещатик, 2005, 08, № 122.

⁵⁰⁸ Постанова КМ України „Про Положення про Державну автомобільну інспекцію Міністерства внутрішніх справ” № 341 від 14.04.1997, Офіційний вісник України, 1997, число 16, с. 52.

Державтоінспекції є організація контролю за дотриманням законів, інших нормативних актів з питань безпеки дорожнього руху та охорони навколишнього середовища від шкідливого впливу автотранспортних засобів (транспортних засобів).

Згідно з п.4 Положення, Державтоінспекція відповідно до покладених на неї завдань: здійснює контроль за дотриманням власниками (володільцями) транспортних засобів, а також громадянами, посадовими і службовими особами вимог Закону України „Про дорожній рух”, правил, норм та стандартів з питань забезпечення безпеки дорожнього руху, які регламентують вимоги щодо охорони довкілля від шкідливого впливу транспортних засобів; разом з відповідними службами Міністерства оборони, МНС, дорожніх, комунальних, транспортних та інших підприємств, установ та організацій здійснює невідкладні заходи щодо організації дорожнього руху на вулицях і дорогах у разі виникнення стихійного лиха, аварій та катастроф, оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації, інших надзвичайних подій, а також для евакуації громадян, техніки, підприємств, установ та організацій.

Пункт 5 Положення регламентує, що підрозділи Державтоінспекції мають права, передбачені Законами України „Про міліцію”⁵⁰⁹, „Про дорожній рух”⁵¹⁰, „Про оперативно-розшукову діяльність”⁵¹¹, іншими нормативно-правовими актами, що регулюють їх діяльність. Зокрема, працівники Державтоінспекції під час виконання службових обов’язків мають право: перевіряти виконання власниками (володільцями) транспортних засобів вимог законодавства, в тому числі правил, норм та стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху і охорони довкілля, а також вимагати і отримувати від них безплатно необхідні відомості та документацію; обмежувати, забороняти та вносити оперативні зміни в організацію руху на окремих ділянках автомобільних доріг і вулиць у разі виникнення загрози безпеці дорожнього руху, під час стихійного лиха, оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації, аварій, катастроф, інших надзвичайних подій; зупиняти транспортні засоби у разі порушення вимог правил, норм та стандартів забезпечення безпеки дорожнього руху, виявлення ознак, що свідчать про їх технічну несправність або забруднення довкілля.

---

⁵⁰⁹ Закон УРСР „Про міліцію” № 565-ХІІ від 20.12.1990, Відомості Верховної Ради УРСР, 1991, № 4 (22.01.91), ст. 20.

⁵¹⁰ Закон України „Про дорожній рух” № 3353-ХІІ від 30.06.1993, Відомості Верховної Ради України, 1993, № 31 (03.08.93), ст. 338.

⁵¹¹ Закон України „Про оперативно-розшукову діяльність” № 2135-ХІІ від 18.02.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 22 (02.06.92), ст. 303.

Закон України „Про дорожній рух”⁵¹² визначає правові та соціальні основи дорожнього руху з метою захисту життя та здоров’я громадян, створення безпечних і комфортних умов для учасників руху та охорони навколишнього природного середовища. Вказаний закон передбачає вимоги щодо охорони навколишнього природного середовища у Розділі IX. Відповідно до ст. 49, яка міститься в цьому розділі, можна визначити конкретні вимоги щодо охорони навколишнього природного середовища, які наводяться нижче.

Міністерства, інші центральні органи державної виконавчої влади та об’єднання, що здійснюють проектування, виробництво та експлуатацію механічних транспортних засобів, зобов’язані вживати заходів щодо запобігання та зменшення викидів вказаними засобами забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, а також шуму і вібрації.

Не допускається виробництво та експлуатація автотransпортних засобів, у викидах яких вміст забруднюючих речовин перевищує встановлені нормативи.

Керівники транспортних організацій, власники автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів та транспортних засобів несуть персональну відповідальність за дотримання гранично допустимих нормативів викидів і скидів забруднюючих речовин і гранично допустимих рівнів фізичних впливів на навколишнє природне середовище, встановлених для відповідного типу транспорту.

Підприємства, що виготовляють пальне, повинні дотримувати державних стандартів щодо якості палива і мастильних матеріалів.

У разі виготовлення неякісного палива підприємство притягається до відповідальності у вигляді штрафу.

З метою запобігання забрудненню ґрунту відпрацьованими нафтопродуктами автопідприємства повинні бути забезпечені спеціальними місткостями для їх зберігання.

Міністерство транспорту та зв’язку України (Мінтрансзв’язку України)⁵¹³ належить до органів спеціалізованого функціонально-галузевого управління. Воно є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

Мінтрансзв’язку України є головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади щодо забезпечення впровадження державної політики в галузі автомобільного, залізничного, морського і

---

⁵¹² Закон України „Про дорожній рух” № 3353-ХІІ від 30.06.1993, Відомості Верховної Ради України, 1993, № 31 (03.08.93), ст. 338.

⁵¹³ Указ Президента України „Про Положення про Міністерство транспорту та зв’язку України” № 1009/2004 від 27.08.2004, Урядовий кур’єр, 2004, 09, 22.09.2004 № 179.

річкового транспорту (далі - галузь транспорту), у сферах навігаційно-гідрографічного забезпечення судноплавства, надання послуг поштового зв'язку, телекомунікацій, інформатизації, користування радіочастотним ресурсом України. Мінтрансзв'язку України відповідно до законодавства організовує і контролює роботу, пов'язану із забезпеченням безпеки руху транспортних засобів, вживає заходів до зменшення шкідливого впливу функціонування транспорту на довкілля та забезпечує екологічну безпеку на транспорті. Мінтрансзв'язку України здійснює відповідно до законодавства функції спеціально уповноваженого органу у сфері перевезення небезпечних вантажів залізничним, автомобільним, повітряним, морським і річковим транспортом та великовагових і негабаритних вантажів автомобільним транспортом.

Згідно із Законом України „Про перевезення небезпечних вантажів”⁵¹⁴, до компетенції інших центральних органів виконавчої влади, що здійснюють державне управління у сфері перевезення небезпечних вантажів, у галузі екології, природних ресурсів, охорони здоров'я належать: розробка та затвердження нормативів і правил екологічної та радіаційної безпеки, захисту здоров'я людей та санітарно-епідемічного благополуччя населення під час перевезення небезпечних вантажів та ліквідації наслідків аварій, що сталися під час їх перевезення, здійснення нагляду і контролю за виконанням цих нормативів і правил; у разі дорожнього перевезення зазначені нормативи і правила погоджуються з Державтоінспекцією МВС України.

Через Міністра транспорту та зв'язку України Кабінетом Міністрів України спрямовується і координується діяльність Державної служби автомобільних доріг України (Укравтодор)⁵¹⁵, яка є центральним органом виконавчої влади. Укравтодор вносить у встановленому порядку пропозиції щодо формування державної політики у сфері дорожнього господарства і забезпечує її реалізацію, здійснює управління в цій сфері, а також міжгалузеву координацію та функціональне регулювання з питань, віднесених до його відання. Укравтодор відповідно до покладених на нього завдань виконує такі функції: бере участь у розробленні та виконанні державних екологічних програм, а також заходів з ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи; розробляє і здійснює заходи щодо забезпечення функціонування дорожнього господарства в умовах стихійного лиха, в разі виникнення аварій, катастроф, інших надзвичайних

---

⁵¹⁴ Закон України „Про перевезення небезпечних вантажів” № 1644-III від 06.04.2000, Відомості Верховної Ради України, 2000, № 28 (14.07.2000), ст. 222.

⁵¹⁵ Указ Президента України „Питання Державної служби автомобільних доріг України” № 50/2002 від 19.01.2002, Офіційний вісник України, 2002, № 4 (08.02.2002), ст. 129.

ситуацій техногенного та природного характеру, під час ліквідації наслідків таких ситуацій.

Функції спеціалізованого функціонально-галузевого управління покладено на Міністерство вугільної промисловості України (Мінвуглепром України)⁵¹⁶, яке є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Мінвуглепром України є головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади з питань забезпечення реалізації державної політики у вугільній промисловості. Серед основних завдань Мінвуглепрому України є таке, як розроблення комплексних наукових програм, спрямованих на поліпшення стану довкілля у вугільних регіонах України, забезпечення раціонального використання надр, утилізації відходів вуглевидобутку та вуглезбагачення, впровадження на підприємствах вугільної промисловості безвідходних технологій. У межах своєї компетенції Мінвуглепром України відповідно до покладених на нього завдань бере участь у розробленні екологічних норм і нормативів, забезпечує додержання екологічних вимог у виробництві та раціональне використання вугільних родовищ, вживає заходів щодо запобігання шкідливому впливу виробництва на життя та здоров'я населення, довкілля та природні ресурси.

Завдання та межі компетенції дозволяють Мінвуглепрому України втілювати в життя один із принципів державної політики в гірничодобувній промисловості – раціональне використання корисних копалин⁵¹⁷. Подібний до нього принцип міститься в Законі України „Про нафту і газ”⁵¹⁸: забезпечення раціонального використання надр в інтересах Українського народу і надрокористувачів.

Міністерство палива та енергетики України (Мінпаливенерго України)⁵¹⁹ належить до органів спеціалізованого функціонально-галузевого управління і забезпечує у межах своєї компетенції реалізацію проведення державної політики у сфері охорони праці, ядерної, радіаційної та пожежної безпеки і охорони довкілля, здійснює методичне керівництво та

---

⁵¹⁶ Указ Президента України „Питання Міністерства вугільної промисловості України” № 1417/2005 від 05.10.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 40 (21.10.2005), ст. 2541.

⁵¹⁷ Гірничий закон України № 1127-XIV від 06.10.1999, Відомості Верховної Ради України, 1999, № 50 (17.12.99), ст. 433.

⁵¹⁸ Закон України „Про нафту і газ” № 2665-III від 12.07.2001, Відомості Верховної Ради України, 2001, № 50 (14.12.2001), ст. 262.

⁵¹⁹ Указ Президента України „Про Міністерство палива та енергетики України” № 598/2000 від 14.04.2000, Офіційний вісник України, 2000, № 16 (05.05.2000), ст. 664.

організовує контроль з цих питань за діяльністю підприємств паливно-енергетичного комплексу.

Інші органи спеціалізованого функціонально-галузевого управління здійснюють такі функції в галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів:

Міністерство будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України (Мінбуд України)⁵²⁰ є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Відповідно до покладених на нього завдань, бере участь у розробленні проектів нормативно-правових актів з питань сейсмічного районування, впорядкування промислової забудови та інженерної інфраструктури територій і населених пунктів, а також захисту навколишнього природного середовища під час будівництва;

Міністерство економіки України (Мінекономіки України)⁵²¹ є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Цей орган є головним (провідним) у системі центральних органів виконавчої влади у забезпеченні реалізації єдиної державної політики економічного і соціального розвитку України. Мінекономіки України відповідно до покладених на нього завдань бере участь у реалізації державної екологічної політики; розробленні пропозицій щодо розвитку мінерально-сировинної бази та природоохоронної діяльності, вдосконалення та впровадження економічного механізму природокористування, охорони довкілля, а також поводження з відходами виробництва і споживання, використання вторинних ресурсів;

Міністерство закордонних справ України (МЗС України)⁵²² як центральний орган виконавчої влади є головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення реалізації державної політики у сфері зовнішніх зносин України та координації заходів у цій сфері, в тому числі спрямованих на реалізацію стратегічних цілей зовнішньої політики України щодо забезпечення входження України в європейський простір та створення передумов для набуття Україною членства в Європейському Союзі (ЄС), Організації Північноатлантичного

---

⁵²⁰ Указ Президента України „Про Положення про Міністерство будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України” № 1801/2005 від 19.12.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 52 (11.01.2006), ст. 3256.

⁵²¹ Указ Президента України „Про Міністерство економіки України” № 1159/2000 від 23.10.2000, Офіційний вісник України, 2000, № 43 (10.11.2000), ст. 1826.

⁵²² Указ Президента України „Про Положення про Міністерство закордонних справ України” № 357/99 від 03.04.1999, Офіційний вісник України, 1999, № 14 (23.04.99), ст. 550.

договору (НАТО). Відповідно до покладених на нього завдань зокрема, сприяє: розширенню політичних, економічних, науково-технічних, культурних, гуманітарних та інших зв'язків України з іноземними державами і міжнародними організаціями; взаємодії органів виконавчої влади з органами законодавчої і судової влади в частині здійснення ними зовнішніх зносин та дотримання міжнародних зобов'язань України;

Міністерство культури і туризму України (МКТ України)⁵²³ є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. МКТ України є головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення проведення державної політики у сферах культури, туризму, а також державної мовної політики. Відповідно до покладених на нього завдань, МКТ України розглядає клопотання про оголошення природних територій курортними, веде Державний кадастр природних територій курортів України⁵²⁴, бере в установленому порядку участь у створенні Державного кадастру природних лікувальних ресурсів України;

Міністерство оборони України (Міноборони України)⁵²⁵ є центральним органом виконавчої влади і військового управління, у підпорядкуванні якого перебувають Збройні Сили України. Міноборони України, відповідно до покладених на нього завдань, як орган військового управління під час здійснення адміністративного (повсякденного) управління Збройними Силами забезпечує виконання вимог законодавства щодо додержання екологічної безпеки в діяльності Збройних Сил, їх установ та організацій, а також підприємств, установ та організацій, що належать до сфери управління Міноборони України;

Міністерство освіти і науки України (МОН України)⁵²⁶ є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. МОН України є головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти, наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності. Відповідно до

---

⁵²³ Указ Президента України „Про Положення про Міністерство культури і туризму України” № 1688/2005 від 02.12.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 49 (21.12.2005), ст. 3050.

⁵²⁴ Постанова КМ України „Про затвердження Порядку створення і ведення Державного кадастру природних територій курортів” № 562 від 23.05.2001, Урядовий кур'єр, 2001, 06, 27.06.2001 № 113-114.

⁵²⁵ Указ Президента України „Про затвердження положень про Міністерство оборони України та Генеральний штаб Збройних Сил України” № 888/97 від 21.08.1997, Офіційний вісник України, 1997, число 35 (12.09.97), с. 2.

⁵²⁶ Указ Президента України „Про Міністерство освіти і науки України” № 773/2000 від 07.06.2000, Офіційний вісник України, 2000, № 23 (23.06.2000), ст. 934.

покладених на нього завдань, МОН України бере участь у розробленні проектів Державної програми економічного і соціального розвитку України, Державного бюджету України, Програми діяльності Кабінету Міністрів України а також розробляє державні стандарти освіти, здійснює контроль за їх додержанням;

Державний комітет статистики України (Держкомстат України)⁵²⁷ є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Серед основних завдань Держкомстату України визначено: збирання, опрацювання, аналіз, поширення, збереження, захист та використання статистичної інформації щодо масових економічних, соціальних, демографічних, екологічних явищ і процесів, які відбуваються в Україні та її регіонах. Держкомстат України відповідно до покладених на нього завдань організовує і проводить статистичні спостереження за соціально-економічними і демографічними процесами, екологічною ситуацією в Україні та її регіонах.

Угодою про загальні засади співробітництва між Міністерством охорони навколишнього природного середовища України та Державним комітетом статистики України⁵²⁸ передбачено, що в межах своєї компетенції, відповідно до законодавства та на підставі цієї Угоди, сторони: здійснюють обмін реєстраційними, статистичними, довідковими та аналітичними матеріалами, методичними рекомендаціями, що становлять взаємний інтерес; за взаємною згодою направляють своїх представників для участі у спільних заходах; у разі необхідності створюють робочі групи для підготовки та проведення спільних заходів; реалізують інші форми взаємодії. До цієї Угоди додається також Протокол №1, в якому погоджено умови стосовно структури файлів обміну інформацією та термінів їх передачі.

Міністерство промислової політики України (Мінпромполітики України) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Мінпромполітики України є головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення реалізації державної промислової політики України. Цей орган також є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади із забезпечення

---

⁵²⁷ Указ Президента України „Про Державний комітет статистики України” № 60/2004 від 19.01.2004, Офіційний вісник України, 2004, № 3 (06.02.2004), ст. 117.

⁵²⁸ Угода Міністерство охорони навколишнього природного середовища, Держкомстат „Угода про загальні засади співробітництва між Міністерством охорони навколишнього природного середовища України та Державним комітетом статистики України” від 17.11.2005.

реалізації державної інноваційної політики у сфері промисловості України. Мінпромполітики України відповідно до покладених на нього завдань: забезпечує проведення у промисловому секторі економіки України єдиної соціальної, науково-технічної, інвестиційної та природоохоронної політики; у межах своєї компетенції забезпечує здійснення державного управління у сфері охорони праці, пожежної безпеки, охорони довкілля, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, вирішення питань цивільної оборони, здійснює відповідне методичне керівництво і контроль за діяльністю підприємств, установ та організацій, що належать до сфери його управління;

Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту (Мінсім'ямолодьспорт України) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Мінсім'ямолодьспорт України є головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення реалізації державної політики з питань сім'ї, дітей, молоді, фізичної культури та спорту. Він відповідно до покладених на нього завдань здійснює контроль за технічним станом та ефективним використанням спортивних споруд олімпійських та параолімпійських центрів (баз), дотриманням екологічних вимог при їх використанні, норм та правил безпеки на підприємствах, в установах і організаціях, що перебувають в управлінні Міністерства;

Міністерство фінансів України (Мінфін України)⁵²⁹ є центральним органом виконавчої влади, підпорядкованим Кабінету Міністрів України. Мінфін України забезпечує проведення єдиної державної фінансової, бюджетної, податкової політики, спрямованої на реалізацію визначених завдань економічного та соціального розвитку України, здійснює координацію діяльності у цій сфері інших центральних органів виконавчої влади. Завданням Мінфіну України зокрема є розроблення та проведення єдиної державної фінансової, бюджетної, податкової політики;

Міністерство юстиції України (Мін'юст України) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Мін'юст України є головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади щодо забезпечення реалізації державної правової політики. Міністерство у встановленому порядку в межах своїх повноважень вирішує питання, що впливають із загальновизнаних норм міжнародного права та міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

---

⁵²⁹ Указ Президента України „Про Положення про Міністерство фінансів України” № 1081/99 від 26.08.1999, Офіційний вісник України, 1999, № 35 (17.09.99), ст. 1785.

Серед основних завдань Міністерства України є і таке – забезпечення реалізації державної правової політики та політики у сфері адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу;

На Державну прикордонну службу України відповідно до визначених Законом України „Про Державну прикордонну службу України”⁵³⁰ завдань покладається здійснення самостійно або разом із спеціально уповноваженими на те органами виконавчої влади і посадовими особами контролю у районах несення служби за збереженням природних ресурсів, додержанням правил промислової та іншої діяльності, охороною довкілля. Оперативно-службовою та адміністративно-господарською ланкою Державної прикордонної служби України (ДПСУ) є орган охорони державного кордону⁵³¹, який безпосередньо виконує поставлені перед ДПСУ завдання у межах визначеної ділянки щодо забезпечення недоторканості державного кордону України (державний кордон України – лінія і вертикальна поверхня, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України – суші, вод, надр, повітряного простору)⁵³². Органом охорони державного кордону є прикордонний загін, окремий контрольно-пропускний пункт та авіаційна частина. Орган охорони державного кордону відповідно до покладених на нього основних завдань: здійснює охорону державного кордону на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах; бере участь у проведенні заходів з реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру; здійснює заходи щодо забезпечення радіаційного, хімічного, біологічного захисту та екологічної безпеки на ділянці відповідальності; здійснює роботу з питань охорони довкілля і раціонального використання природних ресурсів підпорядкованими підрозділами.

Перелічені вище органи державної влади здійснюють в межах своєї компетенції функції, передбачені коментованою статтею Закону.

Зважаючи на застереження щодо повноважень спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів та його органів на місцях, визначених у пункті „ж” частини першої цієї статті, вони не застосовуються до суб’єктів підприємницької діяльності (інвесторів), що здійснюють свою діяльність

---

⁵³⁰ Закон України „Про Державну прикордонну службу України” № 661-IV від 03.04.2003, Відомості Верховної Ради України, 2003, № 27 (04.07.2003), ст. 208.

⁵³¹ Наказ Адміністрації Державної прикордонної служби „Про затвердження Положення про орган охорони державного кордону Державної прикордонної служби України” № 116 від 15.02.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 11 (01.04.2005), ст. 531.

⁵³² Закон України „Про державний кордон України” № 1777-XII від 04.11.1991, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 2 (14.01.92), ст. 5.

на умовах угод про розподіл продукції. Слід зазначити, що, керуючись ч. 1 ст. 4 Закону України „Про угоди про розподіл продукції”⁵³³, в якій дається визначення угоди про розподіл продукції, відповідно до угоди про розподіл продукції одна сторона – Україна (держава) доручає іншій стороні – інвестору на визначений строк проведення пошуку, розвідки та видобування корисних копалин на визначеній ділянці (ділянках) надр та ведення пов’язаних з угодою робіт, а інвестор зобов’язується виконати доручені роботи за свій рахунок і на свій ризик з наступною компенсацією витрат і отриманням плати (винагороди) у вигляді частини прибуткової продукції.

Настанови ст. 17 Закону України „Про угоди про розподіл продукції” передбачають особливості користування надрами під час виконання угоди про розподіл продукції. Особливості користування надрами під час виконання угоди про розподіл продукції, передусім пов’язані з наданням, передачею та припиненням (зупиненням чи обмеженням)⁵³⁴ права користування надрами, а також із правовим оформленням таких відносин, які визначаються Законом України „Про угоди про розподіл продукції” та угодою про розподіл продукції⁵³⁵. Право користування надрами під час виконання угоди про розподіл продукції може бути обмежено, тимчасово заборонено (зупинено) або припинено Кабінетом Міністрів України у разі виникнення безпосередньої загрози життю та здоров’ю людей або довкіллю в порядку, передбаченому такою угодою. З моменту усунення інвестором умов, внаслідок яких були обмежені права користування надрами, такі права підлягають відновленню у повному обсязі.

Вказане обмеження зафіксовано також у Положенні про порядок опломбування або опечатування підприємств, окремих їх цехів (дільниць) і одиниць обладнання у разі обмеження чи зупинення (тимчасово) діяльності підприємств і об’єктів⁵³⁶, яке визначає підстави для проведення опломбування або опечатування, встановлює їх порядок і процедуру;

---

⁵³³ Закон України „Про угоди про розподіл продукції” № 1039-XIV від 14.09.1999, Відомості Верховної Ради України, 1999, № 44 (05.11.99), ст. 391.

⁵³⁴ Постанова Верховної Ради України „Про затвердження Порядку обмеження, тимчасової заборони (зупинення) чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій і об’єктів у разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища” № 2751-XII від 29.10.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 46 (17.11.92), ст. 637.

⁵³⁵ Наказ Мінекономіки „Інструкція з розроблення, узгодження та підписання угоди про розподіл продукції” № 249 від 23.10.2001, Офіційний вісник України, 2001, № 46 (30.11.2001), ст. 2054.

⁵³⁶ Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища „Про затвердження Положення про порядок опломбування або опечатування підприємств, окремих їх цехів (дільниць) і одиниць обладнання у разі обмеження чи зупинення (тимчасово) діяльності підприємств і об’єктів” № 353 від 15.09.2004, Офіційний вісник України, 2004, № 40 (22.10.2004), ст. 2653.

регламентує питання контролю за цілісністю пломб або печаток, зняття пломб і печаток, оформлення відповідних документів і спрямоване на забезпечення фактичного обмеження чи зупинення (тимчасово) діяльності суб'єктів господарювання у разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища. Так, відповідно до п. 2.2. Положення, його дія поширюється на суб'єкти господарювання, а також на військові та оборонні об'єкти, об'єкти Державного департаменту України з питань виконання покарань, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, в тому числі на інші об'єкти, незалежно від їх підпорядкування та форм власності, крім тих, до яких не застосовується підпункт „ж” ст. 20 Закону.

Стаття 21. Повноваження громадських об'єднань у галузі охорони навколишнього природного середовища

Громадські природоохоронні об'єднання мають право:

а) брати участь у розробці планів, програм, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, розробляти і пропагувати свої екологічні програми;

(пункт „а” частини першої статті 21 у редакції Закону України від 28.11.2002 р. № 254-IV)

б) утворювати громадські фонди охорони природи; за погодженням з місцевими Радами за рахунок власних коштів і добровільної трудової участі членів громадських об'єднань виконувати роботи по охороні та відтворенню природних ресурсів, збереженню та поліпшенню стану навколишнього природного середовища;

в) брати участь у проведенні спеціально уповноваженими державними органами управління в галузі охорони навколишнього природного середовища перевірок виконання підприємствами, установами та організаціями природоохоронних планів і заходів;

г) проводити громадську екологічну експертизу, обнародувати її результати і передавати їх органам, уповноваженим приймати рішення;

д) вільного доступу до екологічної інформації;

(пункт „д” частини першої статті 21 у редакції Закону України від 28.11.2002 р. № 254-IV)

е) виступати з ініціативою проведення республіканського і місцевих референдумів з питань, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, використанням природних ресурсів та забезпеченням екологічної безпеки;

є) вносити до відповідних органів пропозиції про організацію територій та об'єктів природно-заповідного фонду;

ж) подавати до суду позови про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, в тому числі здоров'ю громадян і майну громадських об'єднань;

з) брати участь у заходах міжнародних неурядових організацій з питань охорони навколишнього природного середовища;

и) брати участь у підготовці проектів нормативно-правових актів з екологічних питань;

(частину першу статті 21 доповнено пунктом „и” згідно із Законом України від 28.11.2002 р. № 254-IV)

і) оскаржувати в установленому законом порядку рішення про відмову чи несвочасне надання за запитом екологічної інформації або неправомірне відхилення запиту та його неповне задоволення.

(частину першу статті 21 доповнено пунктом „і” згідно із Законом України від 28.11.2002 р. № 254-IV)

Діяльність громадських об'єднань в галузі охорони навколишнього природного середовища здійснюється відповідно до законодавства України на основі їх статутів.

Громадські природоохоронні об'єднання мають право брати участь у розробці планів, програм, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, розробляти і пропагувати свої екологічні програми.

Відповідно до ст. 7 Конвенції „Про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля”⁵³⁷, кожна із сторін Конвенції передбачає відповідні практичні та/або інші положення відносно участі громадськості на принципах прозорості та справедливості в процесі підготовки планів і програм, пов'язаних з навколишнім середовищем, надаючи громадськості необхідну інформацію. Відповідний державний орган з урахуванням цілей даної Конвенції визначає кола громадськості, які можуть брати участь в цьому процесі. В міру можливостей кожна із сторін Конвенції прагне забезпечити громадськість можливостями для її участі в розробці екологічної політики.

---

⁵³⁷ „Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля” від 25.06.1998, Закон і Бізнес, 2002, 11, № 44.

Положення „Про участь громадськості у прийнятті рішень у сфері охорони довкілля”⁵³⁸, регулює відносини щодо реалізації права громадськості на участь у прийнятті рішень у сфері охорони довкілля. До рішень з питань, що справляють чи можуть справити негативний вплив на стан довкілля, до яких залучається громадськість, віднесені зокрема розробка міждержавних, державних, регіональних, місцевих та інших територіальних програм, місцевих планів дій, стратегій та інших документів.

Загальнодержавна програма розвитку малих міст⁵³⁹ передбачає, що на місцевому рівні забезпечуватиметься розроблення місцевих програм соціально-економічного та екологічного розвитку малих міст, коригування генеральних планів, розроблення місцевих правил забудови, взаємодія органів місцевого самоврядування з державними, комунальними та приватними підприємствами з питань розвитку малих міст, ефективне використання повноважень органів місцевого самоврядування щодо формування власних доходів, сприяння розвитку підприємництва, залученню інвестицій, спільних з іншими територіальними громадами проектів розвитку регіонів, утримання об’єктів соціально-культурної сфери.

Згідно з Протоколом про воду та здоров’я⁵⁴⁰ до Конвенції про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер 1992 року⁵⁴¹, кожна із сторін передбачає, що на транскордонному, національному та/або місцевому рівні, переважно орієнтуючись на водозбірні райони та ґрунтові водоносні горизонти, розробляє плани управління водними ресурсами. При цьому планами передбачаються відповідні практичні та/або інші заходи для участі громадськості на основі відкритості і справедливості та забезпечують необхідне врахування результатів участі громадськості. Такі плани можуть бути частиною інших відповідних планів, програм чи документів, які розробляються в інших цілях, за умови, що вони забезпечують надання громадськості повної

---

⁵³⁸ Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища „Про затвердження Положення про участь громадськості у прийнятті рішень у сфері охорони довкілля” № 168 від 18.12.2003, Офіційний вісник України, 2004, № 6 (27.02.2004), ст. 357.

⁵³⁹ Закон України „Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст” № 1580-IV від 04.03.2004, Відомості Верховної Ради України, 2004, № 24 (11.06.2004), ст. 332.

⁵⁴⁰ Закон України „Про ратифікацію Протоколу про воду та здоров’я до Конвенції про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер 1992 року” № 1066-IV від 09.07.2003, Відомості Верховної Ради України, 2004, № 5 (30.01.2004), ст. 30.

⁵⁴¹ Закон України „Про приєднання України до Конвенції про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер” № 801-XIV від 01.07.1999, Відомості Верховної Ради України, 1999, № 34 (27.08.99), ст. 282.

інформації щодо пропозицій по досягненню цільових показників, визначених у цій статті, до відповідних контрольних термінів.

Наприклад, у регіонах широко висвітлювалась у пресі, по радіо, телебаченню інформація про громадські слухання – „Проблеми і перспективи” та „Про концепцію розвитку парків і хід виконання Програми навколишнього природного середовища за 1999 – 2002 роки”⁵⁴².

Громадськість має право утворювати громадські фонди охорони природи. Ці фонди мають недержавний статус і відрізняються від Державного фонду охорони навколишнього природного середовища⁵⁴³. Нині проходить процедуру прийняття Закон України про Національний екологічний фонд⁵⁴⁴, проект якого прийнято за основу. Останній також не належить до громадських.

Прикладом громадського фонду охорони природи може бути Міжнародний Фонд Дніпра (МФД)⁵⁴⁵, який за статусом є еколого-благодійною (неприбутковою) організацією, що створена в Україні з метою заохочення та акумулювання інтелектуальних та фінансових ресурсів для виконання завдань Національної програми екологічного оздоровлення басейну Дніпра та поліпшення якості питної води⁵⁴⁶. Національна програма передбачала, що мобілізацію і акумулювання на добровільній основі коштів підприємств, установ та організацій, добровільних внесків та інших коштів забезпечує Всеукраїнський державно-громадський благодійний фонд відродження Дніпра відповідно до свого Положення. Але домінанта щодо статусу цієї організації як державно-громадської вже не діє. Тому МФД має статус і є еколого-благодійною (неприбутковою) організацією. МФД створив розгалужену басейнову мережу відділень, на які покладено вирішення програмних завдань на місцевому рівні. У розв'язанні басейнових проблем Дніпра МФД співпрацює з організаціями Російської Федерації та Білорусії.

Громадські природоохоронні об'єднання за погодженням з місцевими Радами та за рахунок власних коштів і добровільної трудової участі членів

---

⁵⁴² Рішення міської ради Хмельницького „Про виконання Програми соціально-економічного розвитку міста Хмельницького на 2002 рік” № 3 від 12.02.2003.

⁵⁴³ Постанова КМ України „Про затвердження Положення про Державний фонд охорони навколишнього природного середовища” № 634 від 07.05.1998, Офіційний вісник України, 1998, № 19 (28.05.98), ст. 692.

⁵⁴⁴ Постанова Верховної Ради України „Про прийняття за основу проекту Закону України про Національний екологічний фонд” № 1896-IV від 26.06.2004.

⁵⁴⁵ http://www.nature.org.ua/dnipro/r_fond.htm від 08.02.06.

⁵⁴⁶ Постанова Верховної Ради України „Про Національну програму екологічного оздоровлення басейну Дніпра та поліпшення якості питної води” № 123/97-ВР від 27.02.1997, Офіційний вісник України, 1997, число 12 (книга перша), с. 31.

громадських об'єднань виконують роботи по охороні та відтворенню природних ресурсів, збереженню та поліпшенню стану навколишнього природного середовища. Зважаючи на це, ВР України прийнято за основу проект Закону України „Про волонтерський рух”⁵⁴⁷. Діяльність, пов'язана з поширенням волонтерського руху в Україні, зараз регулюється такими нормативно-правовими актами: Закон України „Про соціальні послуги”⁵⁴⁸; Закон України „Про соціальну роботу з дітьми та молоддю”⁵⁴⁹; Закон України „Про Загальнодержавну програму підтримки молоді на 2004 - 2008 роки”⁵⁵⁰; Постанова Кабінету Міністрів України „Про затвердження Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг”⁵⁵¹.

Законопроектом пропонується визначити організаційні та правові засади проведення волонтерської діяльності в Україні. Волонтерська діяльність – це будь-яка соціальна, суспільно корисна, систематична і вмотивована неприбуткова діяльність фізичних та юридичних осіб, що провадиться шляхом виконання робіт, надання послуг громадянам, організаціям і суспільству в цілому. Не є волонтерською соціальна, суспільно корисна і вмотивована неприбуткова діяльність, що має одноразовий чи випадковий характер, або яка провадиться на підставі родинних чи дружніх стосунків.

Щодо історії волонтерства, то ще у 1920 р. у Франції було реалізовано перший волонтерський проект з участю німецької та французької молоді, в рамках якого волонтери відновлювали зруйновані Першою світовою війною ферми. Ідея рознеслась по всій планеті. У 1960-х виникають десятки волонтерських програм з миротворчою місією подружити Східну та Західну Європи. Екологічні проекти набули великого поширення у 1980-х. У 1998 р. було здійснено близько 2000 проектів у 84 країнах світу⁵⁵².

---

⁵⁴⁷ Постанова Верховної Ради України „Про прийняття за основу проекту Закону України про волонтерський рух” № 3129-IV від 29.11.2005.

⁵⁴⁸ Закон України „Про соціальні послуги” № 966-IV від 19.06.2003, Відомості Верховної Ради України, 2003, № 45 (07.11.2003), ст. 358.

⁵⁴⁹ Закон України „Про соціальну роботу з дітьми та молоддю” № 2558-III від 21.06.2001, Відомості Верховної Ради України, 2001, № 42 (19.10.2001), ст. 213.

⁵⁵⁰ Закон України „Про Загальнодержавну програму підтримки молоді на 2004 - 2008 роки” № 1281-IV від 18.11.2003, Відомості Верховної Ради України, 2004, № 11 (12.03.2004), ст. 144.

⁵⁵¹ Постанова КМ України „Про затвердження Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг” № 1895 від 10.12.2003, Офіційний вісник України, 2003, № 51 (02.01.2004) (частина 1), ст. 2673.

⁵⁵² <http://www.alternative-v.dp.ua/programms/workcamps/> від 08.02.06.

У зв'язку з проголошенням 52-ю сесією Генеральної Асамблеї ООН 2001 року Міжнародним роком волонтерів, з метою координації та активізації волонтерського руху в Україні, у відповідності з Розпорядженням Президента України у 2001 році було проведено Міжнародний рік волонтерів⁵⁵³.

Громадські організації беруть участь у проведенні спеціально уповноваженими державними органами управління в галузі охорони навколишнього природного середовища перевірок виконання підприємствами, установами та організаціями природоохоронних планів і заходів. Як правило, це здійснюється шляхом громадського екологічного контролю – громадськими екологічними інспекторами.

Державна екологічна інспекція, відповідно до Положення⁵⁵⁴, подає в Мінприроди пропозиції щодо удосконалення та підвищення ефективності здійснення громадського контролю у галузі охорони навколишнього природного середовища, а також призначає в установленому порядку громадських інспекторів з охорони довкілля та видає їм посвідчення затвердженого Мінприроди зразка.

Ст. 13 Закону України „Про природно-заповідний фонд України” передбачає участь об'єднань громадян в управлінні територіями та об'єктами природно-заповідного фонду. У ній наголошується, що об'єднання громадян, статутами яких передбачена діяльність у галузі охорони навколишнього природного середовища, мають право на участь в управлінні територіями та об'єктами природно-заповідного фонду шляхом: внесення пропозицій щодо організацій нових територій та об'єктів природно-заповідного фонду, забезпечення їх охорони, ефективного використання і відтворення природних комплексів та об'єктів; сприяння державним органам в їх діяльності у цій сфері; участі у встановленому порядку у проведенні екологічної експертизи об'єктів, що негативно впливають чи можуть негативно вплинути на стан територій та об'єктів природно-заповідного фонду; участі у контролі за додержанням режиму таких територій та об'єктів; здійснення відповідно до законодавства України інших заходів, передбачених їх статутами.

---

⁵⁵³ Розпорядження Президента України „Про організацію проведення в Україні у 2001 році Міжнародного року волонтерів” № 67/2001-рп від 22.03.2001, Урядовий кур'єр, 2001, 03, 28.03.2001 № 55.

⁵⁵⁴ Постанова КМ України „Про затвердження Положення про Державну екологічну інспекцію” № 1520 від 17.11.2001, Офіційний вісник України, 2001, № 47 (07.12.2001), ст. 2084.

Водним кодексом України⁵⁵⁵ у ст. 11 також передбачається участь громадян та їх об'єднань, інших громадських формувань у здійсненні заходів щодо використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів. Громадяни та їх об'єднання, інші громадські формування у встановленому порядку мають право: 1) брати участь у розгляді місцевими Радами та іншими державними органами питань, пов'язаних з використанням і охороною вод та відтворенням водних ресурсів; 2) за погодженням з місцевими Радами та іншими державними органами виконувати роботи по використанню і охороні вод та відтворенню водних ресурсів за власні кошти та за добровільною участю членів об'єднань громадян; 3) брати участь у проведенні спеціально уповноваженими державними органами управління у галузі використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів перевірок виконання водокористувачами водоохоронних правил і заходів та вносити пропозиції з цих питань; 4) проводити громадську екологічну експертизу, обнародувати її результати і передавати їх органам, уповноваженим приймати рішення щодо розміщення, проектування та будівництва нових і реконструкції діючих підприємств, споруд та інших об'єктів, пов'язаних з використанням вод, у порядку, що визначається законодавством; 5) здійснювати громадський контроль за використанням і охороною вод та відтворенням водних ресурсів; 6) одержувати у встановленому порядку інформацію про стан водних об'єктів, джерела забруднення та використання вод, про плани і заходи щодо використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів; 7) подавати до суду позови про відшкодування збитків, заподіяних державі і громадянам внаслідок забруднення, засмічення та вичерпання вод; 8) здійснювати інші функції щодо використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів відповідно до законодавства.

Право проводити громадську екологічну експертизу, обнародувати її результати і передавати їх органам, уповноваженим приймати рішення, передбачається чинним законодавством України.

В Україні здійснюються державна, громадська та інші екологічні експертизи. Висновки громадської та інших екологічних експертиз мають рекомендаційний характер і можуть бути враховані при проведенні державної екологічної експертизи, а також при прийнятті рішень щодо подальшої реалізації об'єкта екологічної експертизи. Організація та проведення громадської екологічної експертизи є формою участі громадськості в прийнятті рішень з питань, що справляють чи можуть

---

⁵⁵⁵ „Водний кодекс України” № 213/95-ВР від 06.06.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 24 (13.06.95), ст. 189.

справити негативний вплив на стан довкілля⁵⁵⁶. Відповідно до ст. 9 Закону України „Про екологічну експертизу”⁵⁵⁷, суб’єктами екологічної експертизи є громадські організації екологічного спрямування чи створювані ними спеціалізовані формування, а також окремі громадяни в порядку, передбаченому цим Законом та іншими актами законодавства. Ст. 11 Закону регулює участь громадськості в процесі екологічної експертизи. Тому з метою врахування громадської думки суб’єкти екологічної експертизи проводять публічні слухання або відкриті засідання. Участь громадськості в процесі екологічної експертизи може здійснюватись шляхом виступів у засобах масової інформації, подання письмових зауважень, пропозицій і рекомендацій, включення представників громадськості до складу експертних комісій, груп по проведенню громадської екологічної експертизи. Підготовка висновків екологічної експертизи і прийняття рішень щодо подальшої реалізації (використання, застосування, експлуатації тощо) об’єкта екологічної експертизи здійснюються з урахуванням громадської думки.

Вільний доступ до екологічної інформації громадськості передбачається системою нормативно-правових актів. Так, згідно з Постановою Верховної Ради України „Про Рекомендації парламентських слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні”⁵⁵⁸, Кабінету Міністрів України доручено розробити із залученням представників наукових установ і громадських організацій, провідних фахівців та підприємців сфери інформаційно-комунікаційних технологій національну стратегію розвитку інформаційного суспільства в Україні та план дій з її реалізації, забезпечити включення основних питань з розбудови інформаційного суспільства в Україні до програм діяльності Кабінету Міністрів України, проектів державних програм економічного і соціального розвитку України.

Доступ громадськості до екологічної інформації передбачено Конвенцією про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються

---

⁵⁵⁶ Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища „Про затвердження Положення про участь громадськості у прийнятті рішень у сфері охорони довкілля” № 168 від 18.12.2003, Офіційний вісник України, 2004, № 6 (27.02.2004), ст. 357.

⁵⁵⁷ Закон України „Про екологічну експертизу” № 45/95-ВР від 09.02.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 8 (21.02.95), ст. 54.

⁵⁵⁸ Постанова Верховної Ради України „Про Рекомендації парламентських слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні” № 3175-IV від 01.12.2005, Голос України, 2005, 12, 13.12.2005 № 236.

довкілля⁵⁵⁹. У відповідності з цією Конвенцією, в Україні розроблено і прийнято Положення про порядок надання екологічної інформації⁵⁶⁰.

Постановою Верховної Ради України „Про інформування громадськості з питань, що стосуються довкілля” з метою забезпечення широкого доступу громадськості до екологічної інформації рекомендовано КМ України забезпечити:

- щорічне інформування населення через засоби масової інформації про 100 об'єктів, які є найбільшими забруднювачами навколишнього природного середовища;
- щоквартальне інформування про десять об'єктів, які є найбільшими забруднювачами навколишнього природного середовища на загальнодержавному рівні за минулий квартал⁵⁶¹.

На жаль, на сайті Мінприроди⁵⁶² станом на лютий 2006 р. останнього розміщено Національну доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2002 р.

З метою забезпечення народовладдя і безпосередньої участі громадян в управлінні державними та місцевими справами в Україні проводяться референдуми. Референдум – це спосіб прийняття громадянами України шляхом голосування законів України, інших рішень з важливих питань загальнодержавного і місцевого значення⁵⁶³. Відповідно до Конституції України, проводяться всеукраїнські референдуми, референдуми Республіки Крим та місцеві (в межах адміністративно-територіальних одиниць) референдуми. Згідно з передбаченими Законом Республіки Крим „Про референдум”⁵⁶⁴ умовами та існуючим в АРК адміністративно-територіальним поділом, проводяться обов'язкові загальнокримські (республіканські) референдуми та місцеві (районні, міські, селищні та сільські) референдуми. На території Автономної Республіки Крим громадські природоохоронні об'єднання, керуючись п. е) ч. 1 ст. 29 Закону

---

⁵⁵⁹ „Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля” від 25.06.1998, Закон і Бізнес, 2002, 11, № 44.

⁵⁶⁰ Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища „Про затвердження Положення про порядок надання екологічної інформації” № 169 від 18.12.2003, Офіційний вісник України, 2004, № 6 (27.02.2004), ст. 358.

⁵⁶¹ Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища „Про затвердження Положення про щоквартальне інформування населення через ЗМІ про об'єкти, які є найбільшими забруднювачами навколишнього природного середовища” № 397 від 01.11.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 51 (04.01.2006), ст. 3223.

⁵⁶² <http://mail.menr.gov.ua/publ/nreport/Nd2002u.pdf> від 08.02.06.

⁵⁶³ Закон УРСР „Про всеукраїнський та місцеві референдуми” № 1286-XII від 03.07.1991, Відомості Верховної Ради УРСР, 1991, № 33 (13.08.91), ст. 443.

⁵⁶⁴ Закон Республіки Крим „Про референдум” № 210-I від 22.11.1991.

Республіки Крим „Про охорону навколишнього природного середовища”, мають право виступати з ініціативою проведення республіканського і місцевих референдумів з питань, що пов’язані з охороною навколишнього природного середовища, використанням природних ресурсів та забезпеченням екологічної безпеки.

Організаційно-правові основи ведення заповідної справи визначено Законом України „Про природно-заповідний фонд України”⁵⁶⁵ та актами законодавства, прийнятими відповідно до нього. У ньому передбачено право громадських організацій вносити до відповідних органів пропозиції щодо організації нових територій та об’єктів природно-заповідного фонду, забезпечення їх охорони, ефективного використання і відтворення природних комплексів та об’єктів.

Принципи формування, збереження та використання екомережі викладені у ст. 4 Закону України „Про екологічну мережу України”⁵⁶⁶. Зокрема, одним з них передбачено, що формування, збереження та використання екомережі здійснюється із забезпеченням участі громадян та їх об’єднань у розробленні пропозицій і прийнятті рішень щодо формування, збереження та використання екомережі. Власники і користувачі територій та об’єктів, включених до переліків територій та об’єктів екомережі, мають право готувати та подавати в установленому порядку пропозиції щодо надання статусу об’єкта природно-заповідного фонду.

Громадські організації мають право подавати до суду позови про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, в тому числі здоров’ю громадян і майну громадських об’єднань як юридичні особи. Згідно із ст. 14 Закону України „Про об’єднання громадян”⁵⁶⁷, об’єднання громадян набувають статусу юридичної особи лише у разі реєстрації (офіційного визнання), тому спори за участю громадських об’єднань, не зареєстрованих у встановленому порядку, а також спори про оскарження рішення легалізуючого органу про відмову у реєстрації арбітражним судам не підвідомчі⁵⁶⁸.

---

⁵⁶⁵ Закон України „Про природно-заповідний фонд України” № 2456-ХІІ від 16.06.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 34 (25.08.92), ст. 502.

⁵⁶⁶ Закон України „Про екологічну мережу України” № 1864-ІV від 24.06.2004, Відомості Верховної Ради України, 2004, № 45 (05.11.2004), ст. 502.

⁵⁶⁷ Закон України „Про об’єднання громадян” № 2460-ХІІ, від 16.06.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 34 (25.08.92), ст. 504.

⁵⁶⁸ Лист Вищого арбітражного суду „Про Закон України „Про об’єднання громадян”” № 01-8/500 від 30.12.1997, Вісник Вищого арбітражного суду України, 1998, 00, № 1.

Громадськість, згідно з Конвенцією про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля⁵⁶⁹, означає одну або більше фізичну чи юридичну особу, їх об'єднання, організації або групи, які діють згідно з національним законодавством або практикою. У межах відповідних положень Конвенції громадськість має доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища, у випадку юридичної особи, без дискримінації за ознаками її зареєстрованого місцезнаходження або фактичного центру діяльності.

Громадські об'єднання можуть здійснювати захист прав: на безпечне для життя та здоров'я навколишнє природне середовище (право на екологічну безпеку); на відшкодування шкоди, заподіяної порушенням права на безпечне довкілля; на екологічну інформацію; на участь у проведенні громадської екологічної експертизи; на об'єднання в громадські природоохоронні формування; на здійснення загального та спеціального використання природних ресурсів; на участь в обговоренні проєктів екологічно значущих рішень. Громадські об'єднання у галузі охорони навколишнього природного середовища мають широкі повноваження, які деталізуються у Законах України „Про екологічну експертизу”⁵⁷⁰, „Про природно-заповідний фонд України”⁵⁷¹, „Про відходи”⁵⁷², „Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку”⁵⁷³ та в інших, а також фіксуються в їхніх статутах і положеннях⁵⁷⁴.

Громадські природоохоронні організації та фонди мають право брати участь у заходах міжнародних неурядових організацій з питань охорони навколишнього природного середовища. З метою впорядкування обліку зареєстрованих міжнародних організацій, філій і представництв іноземних неурядових, громадських та благодійних організацій та об'єднань в Україні запроваджено Реєстр зареєстрованих в Україні міжнародних організацій,

---

⁵⁶⁹ „Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля” від 25.06.1998, Закон і Бізнес, 2002, 11, № 44.

⁵⁷⁰ Закон України „Про екологічну експертизу” № 45/95-ВР від 09.02.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 8 (21.02.95), ст. 54.

⁵⁷¹ Закон України „Про природно-заповідний фонд України” № 2456-ХІІ від 16.06.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 34 (25.08.92), ст. 502.

⁵⁷² Закон України „Про відходи” № 187/98-ВР від 05.03.1998, Відомості Верховної Ради України, 1998, № 36-37, ст. 242.

⁵⁷³ Закон України „Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку” № 39/95-ВР від 08.02.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 12 (21.03.95), ст. 81.

⁵⁷⁴ Судовий захист екологічних прав громадян України: Довід. для суддів / Краснова М.В., Малишева Н.Р., Шевчук П.І. та ін. К.: Вид. дім „КМ Академія” 2001, с. 12-30.

філій і представництв іноземних неурядових, громадських та благодійних організацій та об'єднань⁵⁷⁵. Правовою основою міжнародної співпраці екологічних громадських організацій є Закони України „Про об'єднання громадян”⁵⁷⁶, „Про благодійництво та благодійні організації”⁵⁷⁷, Закон України „Про молодіжні та дитячі громадські організації”⁵⁷⁸ та інші нормативні акти, що регулюють порядок реєстрації і здійснення діяльності міжнародних організацій, філій і представництв іноземних неурядових, громадських та благодійних організацій.

Законом України „Про об'єднання громадян”⁵⁷⁹ у ст. 33 закріплено право на здійснення міжнародних зв'язків об'єднань громадян. Тому громадські організації, їх спілки відповідно до своїх статутів можуть засновувати або вступати в міжнародні громадські (неурядові) організації, утворювати міжнародні спілки об'єднань громадян, підтримувати прямі міжнародні контакти і зв'язки, укласти відповідні угоди, а також брати участь у здійсненні заходів, що не суперечать міжнародним зобов'язанням України.

Ст. 26 Закону України „Про благодійництво та благодійні організації”⁵⁸⁰ передбачає здійснення міжнародної благодійної діяльності на території України. Тому учасники благодійної діяльності мають право здійснювати міжнародну благодійну діяльність відповідно до вказаного вище закону, інших нормативно-правових актів та міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Міжнародна благодійна діяльність здійснюється шляхом участі в міжнародних благодійних проектах, участі в роботі міжнародних благодійних організацій, а також в інших формах, що не суперечать законодавству України, нормам і принципам міжнародного права. Пріоритетним напрямом у міжнародній благодійній діяльності є співробітництво з українською діаспорою. Набувачі благодійної допомоги

---

⁵⁷⁵ Наказ Мін'юсту „Щодо формування Реєстру зареєстрованих в Україні міжнародних організацій, філій і представництв іноземних неурядових, громадських та благодійних організацій та об'єднань” № 75/5 від 27.06.2003, Офіційний вісник України, 2003, № 27 (18.07.2003), ст. 1355.

⁵⁷⁶ Закон України „Про об'єднання громадян” № 2460-XII від 16.06.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 34 (25.08.92), ст. 504.

⁵⁷⁷ Закон України „Про благодійництво та благодійні організації” № 531/97-ВР від 16.09.1997, Відомості Верховної Ради України, 1997, № 46, ст. 292.

⁵⁷⁸ Закон України „Про молодіжні та дитячі громадські організації” № 281-XIV від 01.12.1998, Відомості Верховної Ради України, 1999, № 1 (07.01.99), ст. 2.

⁵⁷⁹ Закон України „Про об'єднання громадян” № 2460-XII від 16.06.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 34 (25.08.92), ст. 504.

⁵⁸⁰ Закон України „Про благодійництво та благодійні організації” № 531/97-ВР від 16.09.1997, Відомості Верховної Ради України, 1997, № 46, ст. 292.

та благодійні організації мають право отримувати пожертвування від фізичних та юридичних осіб іноземних держав.

Екологічні громадські організації мають право брати участь у підготовці проектів нормативно-правових актів з екологічних питань. Так, розробка проектів законів здійснюється за правом, визначеним законом, за дорученням Верховної Ради, на замовлення на договірній основі, а також в ініціативному порядку. В ініціативному порядку законопроекти мають право розробляти громадяни і юридичні особи⁵⁸¹.

Проекти Постанов КМ України, що мають загальнодержавне значення і стосуються життєвих інтересів усіх верств населення, після узгодження із зацікавленими органами надсилаються головним розробником на розгляд усім міністерствам, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським держадміністраціям, які зобов'язані протягом 15 днів з дня отримання повідомити головного розробника про свої висновки. За рішенням Кабінету Міністрів проект його постанови може бути винесено на публічне обговорення шляхом опублікування в друкованих засобах масової інформації або доведено до відома громадян іншими шляхами. Кабінет Міністрів для забезпечення ефективної реалізації своїх повноважень, координації дій центральних та місцевих органів виконавчої влади під час виконання відповідних завдань, розроблення проектів актів законодавства (крім законопроектів, головним розробником яких є Мін'юст), загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку України, а також для вирішення оперативних питань може утворювати постійні і тимчасові робочі органи (комітети, комісії, робочі групи тощо). До складу постійних і тимчасових робочих органів залежно від покладених на них завдань включаються представники центральних та місцевих органів виконавчої влади, а також народні депутати України, представники інших органів, не підвідомчих Кабінетові Міністрів, суб'єктів підприємницької діяльності, громадських організацій, науковці та інші фахівці за їх згодою⁵⁸².

Для погодженого вирішення питань, що належать до компетенції Мінприроди України, обговорення найважливіших напрямів його діяльності у Міністерстві утворюється колегія у складі Міністра (голова колегії), заступників Міністра, керівників урядових органів державного управління, утворених у складі Мінприроди України, керівників структурних підрозділів

---

⁵⁸¹ Регламент Верховної Ради України № 129/94-ВР від 27.07.1994, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 35 (30.08.94), ст. 338.

⁵⁸² Постанова КМ України „Про затвердження Тимчасового регламенту Кабінету Міністрів України” № 915 від 05.06.2000, Офіційний вісник України, 2000, № 24 (30.06.2000), ст. 994.

Міністерства. У разі потреби до складу колегії Мінприроди України можуть входити в установленому порядку інші особи у тому числі і представники громадських організацій. Для розгляду наукових рекомендацій з найважливіших питань діяльності Міністерства та інших пропозицій при Мінприроди України можуть утворюватися науково-технічна рада, інші консультативно-дорадчі органи.

Громадські організації мають право оскаржувати в установленому законом порядку рішення про відмову чи несвоєчасне надання за запитом екологічної інформації або неправомірне відхилення запиту та його неповне задоволення⁵⁸³. Це право базується на ст. 50 Конституції України, яка передбачає, що кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена – прямо визначено в Конституції!

У відповідності з десятим Принципом „Декларації Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища та розвитку”⁵⁸⁴, екологічні питання розглядаються найбільш ефективним способом за участю всіх зацікавлених громадян на відповідному рівні. На національному рівні кожна людина має відповідний доступ до інформації, яка стосується навколишнього природного середовища і є у розпорядженні державних органів, включаючи інформацію про шкідливі матеріали та їх діяльність у громадах, та можливість брати участь у процесах прийняття рішень. Держави, відповідно до Декларації, розвивають і розширюють інформування та участь населення шляхом широкого надання інформації. Забезпечується ефективний доступ до судових та адміністративних розглядів, включаючи відшкодування та засоби судового захисту.

---

⁵⁸³ Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля від 25.06.1998, Закон і Бізнес, 2002, 11, № 44.

⁵⁸⁴ „Декларація Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища та розвитку” від 03.06.1992.

Розділ V

СПОСТЕРЕЖЕННЯ, ПРОГНОЗУВАННЯ, ОБЛІК ТА ІНФОРМУВАННЯ В ГАЛУЗІ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Стаття 22. Моніторинг навколишнього природного середовища

З метою забезпечення збору, обробки, збереження та аналізу інформації про стан навколишнього природного середовища, прогнозування його змін та розробки науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття ефективних управлінських рішень в Україні створюється система державного моніторингу навколишнього природного середовища. Спостереження за станом навколишнього природного середовища, рівнем його забруднення здійснюється спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів, іншими спеціально уповноваженими державними органами, а також підприємствами, установами та організаціями, діяльність яких призводить або може призвести до погіршення стану навколишнього природного середовища.

Зазначені підприємства, установи та організації зобов'язані безоплатно передавати відповідним державним органам аналітичні матеріали своїх спостережень.

Порядок здійснення державного моніторингу навколишнього природного середовища визначається Кабінетом Міністрів України.

Спеціально уповноважені державні органи разом з відповідними науковими установами забезпечують організацію короткострокового і довгострокового прогнозування змін навколишнього природного середовища, які повинні враховуватися при розробці і виконанні програм та заходів щодо економічного та соціального розвитку республіки, в тому числі щодо охорони навколишнього природного середовища, використання і відтворення природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки.

Ефективність будь-якого управлінського рішення значною мірою залежить від повноти, достовірності та обсягу інформації, на якій воно ґрунтується. Зважаючи на це функція інформування внутрішньо притаманна всім стадіям прийняття та реалізації процесу управління. При

здійсненні екологічного управління інформація надходить з різних джерел: результатів проведення екологічного контролю, аудиту та експертизи, повідомлень фізичних та юридичних осіб, розрахунків науково-дослідних установ тощо. Але найбільш комплексна та систематизована інформація про стан довкілля, а також його зміни, що застосовується при прийнятті рішень отримується в процесі екологічного моніторингу.

Саме слово „моніторинг” походить від латинського „monitor” – нагадувати, наглядати, спостерігати, що визначає внутрішній зміст цієї діяльності – отримання інформації для відповідного реагування. Закон в ст. 22 встановлює, що моніторинг навколишнього природного середовища повинен базуватися на системних та комплексних засадах, а його основною метою є забезпечення збору, обробки, збереження та аналізу інформації про стан навколишнього природного середовища, прогнозування його змін та розробки науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття ефективних управлінських рішень в Україні. Така інформація має свої кількісні та якісні показники відповідно до яких оцінюється ступінь їх екологічної небезпеки, а також їх відповідність встановленим нормативам та стандартам. На теперішній момент Порядок здійснення державного моніторингу навколишнього природного середовища визначено Постановою Кабінету Міністрів України „Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля”⁵⁸⁵. Відповідно до цього положення, під моніторингом розуміється система спостережень, збирання, оброблення, передавання, збереження та аналізу інформації про стан довкілля, прогнозування його змін і розроблення науково-обґрунтованих рекомендацій для прийняття рішень про запобігання негативним змінам стану довкілля та дотримання вимог екологічної безпеки.

Система моніторингу довкілля є відкритою інформаційною системою, пріоритетами функціонування якої є захист життєво важливих екологічних інтересів людини і суспільства; збереження природних екосистем; відвернення кризових змін екологічного стану довкілля і запобігання надзвичайним екологічним ситуаціям.

Функціонування системи моніторингу з метою інтеграції екологічних інформаційних систем, що охоплюють певні території, ґрунтується на принципах:

- узгодженості нормативно-правового та організаційно-методичного забезпечення, сумісності технічного, інформаційного і програмного забезпечення її складових частин;

---

⁵⁸⁵ Постанова КМ України „Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля” № 391 від 30.03.1998, Офіційний вісник України, 1998, № 13, ст. 495.

- систематичності спостережень за станом довкілля та техногенними об'єктами, що впливають на нього;

- своєчасності отримання, комплексності оброблення та використання екологічної інформації, що надходить і зберігається в системі моніторингу;

- об'єктивності первинної, аналітичної і прогностичної екологічної інформації та оперативності її доведення до органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, засобів масової інформації, населення України, зацікавлених міжнародних установ та світового співтовариства.

Моніторинг довкілля здійснюється спеціально уповноваженими органами державного управління (Мінприроди, МНС, МОЗ України, Мінагрополітики, Держкомводгоспом, Держкомлісгоспом, Держкомземом, Міністерством будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України), їх органами на місцях, а також підприємствами, установами та організаціями, що належать до сфери їх управління, які є суб'єктами системи моніторингу за загальнодержавною і регіональними (місцевими) програмами реалізації відповідних природоохоронних заходів.

Зокрема, Мінприроди здійснює моніторинг атмосферного повітря та опадів (вміст забруднюючих речовин (далі – ЗР), у тому числі радіонуклідів, транскордонне перенесення ЗР); джерел промислових викидів в атмосферу (вміст ЗР, у тому числі радіонуклідів); поверхневих і морських вод (гідрохімічні та гідробіологічні визначення, вміст ЗР, у тому числі радіонуклідів); підземних вод (гідрогеологічні та гідрохімічні визначення складу і властивостей, у тому числі залишкової кількості пестицидів та агрохімікатів, оцінка ресурсів); джерел скидів стічних вод (вміст ЗР, у тому числі радіонуклідів); водних об'єктів у межах природоохоронних територій (фонова кількість ЗР, у тому числі радіонуклідів); ґрунтів різного призначення, у тому числі на природоохоронних територіях (вміст ЗР, у тому числі радіонуклідів); геохімічного стану ландшафтів (вміст і поширення природних і техногенних хімічних елементів та сполук); радіаційної обстановки (на пунктах стаціонарної мережі); геофізичних полів (фонові та аномальні дослідження); стихійних та небезпечних природних явищ: ендегенних та екзогенних геологічних процесів (їх видові і просторові характеристики, активність прояву), повеней, паводків, снігових лавин, селів (у районах спостережних станцій); наземних і морських екосистем (фонова кількість ЗР, у тому числі радіонуклідів); звалищ промислових і побутових відходів (склад відходів, вміст ЗР, у тому числі радіонуклідів). Після ліквідації Державного комітету природних

ресурсів України його функції перейшли до Мінприроди України⁵⁸⁶. Зважаючи на це Мінприроди здійснює також моніторинг підземних вод (гідрогеологічні та гідрохімічні визначення складу і властивостей, у тому числі залишкової кількості пестицидів і агрохімікатів, оцінка ресурсів); ендегенних та екзогенних процесів (видові і просторові характеристики, активність прояву); державне еколого-геологічне картування території України для оцінки стану геологічного середовища та його змін під впливом господарської діяльності.

МНС реалізує функції екологічного моніторингу в межах територій, підпорядкованих Адміністрації зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення, а також в інших зонах радіоактивного забруднення внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС щодо атмосферного повітря (вміст ЗР, у тому числі радіонуклідів); поверхневих і підземних вод (вміст ЗР, у тому числі радіонуклідів); наземних і водних екосистем (біоіндикаторні визначення); ґрунтів і ландшафтів (вміст ЗР, радіонуклідів, просторове поширення); джерел викидів в атмосферу (вміст ЗР, обсяги викидів); джерел скидів стічних вод (вміст ЗР, обсяги скидів); об'єктів поховання радіоактивних відходів (вміст радіонуклідів, радіаційна обстановка).

МОЗ України здійснює моніторинг у місцях проживання і відпочинку населення, у тому числі на природних територіях курортів щодо атмосферного повітря (вміст шкідливих хімічних речовин); поверхневих вод суші і питної води (хімічні, бактеріологічні, радіологічні, вірусологічні визначення); морських вод, мінеральних і термальних вод, лікувальних грязей, озокериту, ропи лиманів та озер (хімічні, бактеріологічні, радіологічні, вірусологічні визначення); ґрунтів (вміст пестицидів, важких металів, бактеріологічні, вірусологічні визначення, наявність яєць геогельмінтів); фізичних факторів (шум, електромагнітні поля, радіація, вібрація тощо).

Мінагрополітики забезпечує збір, обробку, збереження та аналіз інформації про стан ґрунтів сільськогосподарського використання (радіологічні, агрохімічні та токсикологічні визначення, залишкова кількість пестицидів, агрохімікатів і важких металів); сільськогосподарських рослин і продуктів з них (токсикологічні та радіологічні визначення, залишкова кількість пестицидів, агрохімікатів і важких металів); сільськогосподарських тварин і продуктів з них

---

⁵⁸⁶ Указ Президента України „Про Міністерство охорони навколишнього природного середовища України” № 675/2005 від 20.04.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 16, ст. 824.

(зоотехнічні, токсикологічні та радіологічні визначення, залишкова кількість пестицидів, агрохімікатів і важких металів); поверхневих вод сільськогосподарського призначення (токсикологічні та радіологічні визначення, залишкова кількість пестицидів, агрохімікатів і важких металів).

Держкомлісгосп реалізує моніторинг ґрунтів земель лісового фонду (радіологічні визначення, залишкова кількість пестицидів, агрохімікатів і важких металів); лісової рослинності (пошкодження біотичними та абіотичними чинниками, біомаса, біорізноманіття, радіологічні визначення, вміст ЗР); мисливської фауни (видові, кількісні та просторові характеристики, радіологічні визначення).

Держкомводгосп реалізує функції екологічного моніторингу річок, водосховищ, каналів, зрошувальних систем і водойм у межах водогосподарських систем комплексного призначення, систем міжгалузевого та сільськогосподарського водопостачання (вміст ЗР, у тому числі радіонуклідів); водойм у зонах впливу атомних електростанцій (вміст радіонуклідів); поверхневих вод у прикордонних зонах і місцях їх інтенсивного виробничо-господарського використання (вміст ЗР, у тому числі радіонуклідів); зрошуваних та осушуваних земель (глибина залягання та мінералізація ґрунтових вод, ступінь засоленості та солонцюватості ґрунтів); підтоплення сільських населених пунктів, прибережних зон водосховищ (переформування берегів і підтоплення територій).

Держкомзем здійснює аналіз та спостереження щодо ґрунтів і ландшафтів (вміст ЗР, прояви ерозійних та інших екзогенних процесів, просторове забруднення земель об'єктами промислового і сільськогосподарського виробництва); рослинного покриву земель (видовий склад, показники розвитку та ураження рослин); зрошуваних і осушених земель (вторинне підтоплення і засолення тощо); берегових ліній річок, морів, озер, водосховищ, лиманів, заток, гідротехнічних споруд (динаміка змін, ушкодження земельних ресурсів).

Міністерство будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України, як правонаступник Державного комітету України з питань житлово-комунального господарства⁵⁸⁷, здійснює моніторинг питної води централізованих систем водопостачання (вміст ЗР, обсяги споживання); стічних вод міської каналізаційної мережі та очисних споруд (вміст ЗР, обсяги надходження); зелених насаджень у містах і селищах

---

⁵⁸⁷ Указ Президента України „Про Міністерство будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України” № 898/2005 від 01.06.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 22, ст. 1191.

міського типу (ступінь пошкодження ентомошкідниками, фітозахворюваннями тощо); підтоплення міст і селищ міського типу (небезпечне підняття рівня ґрунтових вод).

Підприємства, установи і організації незалежно від їх підпорядкування і форм власності, діяльність яких призводить чи може призвести до погіршення стану довкілля, зобов'язані здійснювати екологічний контроль за виробничими процесами та станом промислових зон, збирати, зберігати та безоплатно надавати дані і/або узагальнену інформацію для її комплексного оброблення. З цією метою між суб'єктами системи моніторингу та постачальником інформації укладається угода, яка підлягає реєстрації в Мінприроди або його органах на місцях.

Інформація, що зберігається в системі моніторингу, використовується для прийняття рішень у галузі охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та екологічної безпеки органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування і надається їм безкоштовно відповідно до затверджених регламентів інформаційного обслуговування користувачів системи моніторингу та її складових частин.

Спеціально підготовлена інформація на запит користувачів підлягає оплаті за домовленістю, якщо інше не передбачено нормативними актами або укладеними двосторонніми угодами про безкоштовні взаємовідносини постачальників і споживачів інформації.

З метою підвищення ефективності екологічного моніторингу в 2001 році було створено Міжвідомчу комісію з питань моніторингу довкілля⁵⁸⁸. До складу цієї комісії за посадами було включено представників основних міністерств та державних комітетів, що реалізують окремі функції моніторингу довкілля: Міністр та заступник міністра Мінприроди, заступник міністра МНС, заступник міністра Мінагрополітики, заступник міністра МОЗ, голова (заступник голови) Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України, голова (заступник голови) Держкомлісгоспу, голова (заступник голови) Держводгоспу, голова (заступник голови) Держкомзему. У разі необхідності до складу комісії можуть залучатись також інші посадові особи центральних органів виконавчої влади.

Відповідно до цієї Постанови, до основних завдань комісії віднесено: участь у визначенні основних засад державної політики з питань створення та функціонування системи моніторингу; здійснення заходів

---

⁵⁸⁸ Постанова КМ України „Про утворення Міжвідомчої комісії з питань моніторингу довкілля” № 1551Від 17.11.2001, Офіційний вісник України, 2001, № 47 (07.12.2001), ст. 2095.

щодо створення і функціонування системи моніторингу на основі структур суб'єктів системи моніторингу з використанням єдиного нормативного, методологічного і метрологічного забезпечення, уніфікованих технічних компонентів; координація дій суб'єктів системи моніторингу щодо вдосконалення мереж спостереження за станом довкілля, уніфікації методик спостереження, лабораторного аналізу, приладів і систем контролю, створення баз та банків даних, єдиної комп'ютерної мережі, регламенту і форм передачі інформації, зв'язку з іншими інформаційними системами в Україні та за її межами; забезпечення взаємодії міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій під час здійснення заходів, передбачених державною та регіональними (місцевими) програмами моніторингу довкілля, міжнародними програмами, проектами із створення системної та приладової бази моніторингу; організація роботи з проведення експертизи щодо відповідності державним стандартам і технічним вимогам технічних завдань на інфраструктуру, системоутворюючі та уніфіковані технічні компоненти, приладову базу тощо.

Слід також звернути увагу, на те, що поряд із Постановою Кабінету Міністрів України „Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля”, яка регулює систему моніторингу навколишнього природного середовища в цілому, діють, затверджені Постановами Кабінету Міністрів України, спеціальні нормативні акти щодо порядку моніторингу окремих природних об'єктів, зокрема: „Положення про моніторинг земель”⁵⁸⁹, „Порядок здійснення державного моніторингу вод”⁵⁹⁰, „Порядок організації та проведення моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря”⁵⁹¹.

З метою підвищення використання існуючого потенціалу моніторингу довкілля без залучення значних капіталовкладень, шляхом поетапного удосконалення організаційного, правового, методичного і технічного забезпечення системи моніторингу з урахуванням сучасних інформаційних потреб та рекомендацій Європейської економічної комісії ООН в 2004 р. Кабінетом Міністрів України було схвалено „Концепцію Державної

---

⁵⁸⁹ Постанова КМ України „Про затвердження Положення про моніторинг земель” № 661 від 20.08.1993, Зібрання постанов Уряду України, 1994, № 1, ст. 5.

⁵⁹⁰ Постанова КМ України „Про затвердження Порядку здійснення державного моніторингу вод” № 815 від 20.07.1996, Зібрання постанов Уряду України, 1996, № 15, ст. 403.

⁵⁹¹ Постанова КМ України „Про затвердження Порядку організації та проведення моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря” № 343 від 09.03.1999, Офіційний вісник України, 1999, № 10, ст. 393.

програми проведення моніторингу навколишнього природного середовища”⁵⁹². Відповідно до цієї Концепції, уточнено суб’єктний та об’єктний склад моніторингу довкілля, а також передбачено низку заходів щодо удосконалення системи моніторингу довкілля:

- створення державної, регіональних і галузевих програм моніторингу довкілля;
- розробка спеціальних програм для отримання інформації, пов’язаної з надзвичайними ситуаціями природного та техногенного характеру, транскордонним моніторингом тощо;
- створення центрів на загальнодержавному і регіональному рівнях, а також на рівні суб’єктів системи моніторингу, які здійснюватимуть розроблення програм та координацію їх виконання з метою забезпечення збирання, збереження, оброблення та аналізу даних і підготовки необхідної інформації;
- створення єдиної автоматизованої підсистеми збирання, оброблення, аналізу і зберігання даних з метою забезпечення інтеграції інформаційних ресурсів та взаємодії суб’єктів системи моніторингу;
- створення розподілених баз даних і комплексних банків інформаційних ресурсів для збереження даних моніторингу та подальшої роботи з ними.

Стаття 23. Кадастри природних ресурсів

Для обліку кількісних, якісних та інших характеристик природних ресурсів, обсягу, характеру та режиму їх використання ведуться державні кадастри природних ресурсів.

Державні кадастри ведуться в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

Коментована стаття присвячена правовому регулюванню такої важливої еколого-управлінської функції, як ведення природних кадастрів. Уже в самій статті вказується на основну мету ведення державних кадастрів природних ресурсів: облік кількісних, якісних та інших характеристик природних ресурсів, обсягу, характеру та режиму їх використання. Такі обліки необхідні насамперед для забезпечення раціонального природокористування та охорони навколишнього природного середовища, прийняття еколого-управлінських рішень та визначення їх

---

⁵⁹² Розпорядження Кабінету Міністрів України „Про схвалення Концепції Державної програми проведення моніторингу навколишнього природного середовища” № 992 від 31.12.2004, Офіційний вісник України, 2005, № 1, ст. 40.

ефективності, забезпечення необхідною інформацією органів державної влади та органів місцевого самоврядування, зацікавлених підприємств, установ і організацій, а також громадян. Дані, що містяться в кадастровій документації, використовуються також для визначення меж та грошової оцінки природних ресурсів, заходів щодо їх відновлення, притягнення до юридичної відповідальності осіб, що скоїли екологічні правопорушення та відшкодування завданих ними збитків.

Н.Ф. Реймерс дає таке визначення кадастру: „Систематизований звіт даних, що включає якісне та кількісне описання об’єктів та явищ, в ряді випадків з їх економічною (еколого-соціально-економічною) оцінкою. Містить фізико-географічну характеристику, класифікацію, дані про динаміку, ступінь вивченості та еколого-соціально-економічну оцінку з прикладенням картографічних та статистичних матеріалів”⁵⁹³.

У поресурсових законах та кодексах міститься диференціація видів кадастрів залежно від природного об’єкта. Так, екологічним законодавством України передбачається ведення таких видів кадастрів:

- Державний земельний кадастр (гл. 34 Земельного кодексу України);
- Державний водний кадастр (ст. 28 Водного кодексу України);
- Державний кадастр родовищ і проявів корисних копалин (ст. 43 Кодексу України про надра);
- Державний лісовий кадастр (гл. 20 Лісового кодексу України);
- Державний кадастр рослинного світу (ст. 38 Закону України „Про рослинний світ”);
- Державний кадастр тваринного світу (ст. 56 Закону України „Про тваринний світ”);
- Державний кадастр природних територій курортів України (ст. 36 Закону України „Про курорти”);
- Державний кадастр природних лікувальних ресурсів України (ст. 37 Закону України „Про курорти”);
- Державний кадастр територій та об’єктів природно-заповідного фонду (розд. VIII Закону України „Про природно-заповідний фонд України”).

Крім перелічених видів державних кадастрів, окремі екологічні показники містяться в містобудівному кадастрі населених пунктів, який ведеться відповідно до ст. 23 Закону України „Про основи містобудування”.

---

⁵⁹³ Реймерс Н.Ф. Природопользование: словарь-справочник. М.: Мысль, 1990. – С.221.

Порядок ведення державних кадастрів та їх внутрішній зміст визначаються постановами Кабінету Міністрів України, прийнятих відповідно до природноресурсових законів.

Державний земельний кадастр – це єдина державна система земельно-кадастрових робіт, яка встановлює процедуру визнання факту виникнення або припинення права власності і права користування земельними ділянками та містить сукупність відомостей і документів про місце розташування та правовий режим цих ділянок, їх оцінку, класифікацію земель, кількісну та якісну характеристику, розподіл серед власників землі та землекористувачів⁵⁹⁴. Цей кадастр посідає особливе місце серед кадастрів природних ресурсів, оскільки в ч. 2 ст. 193 Земельного кодексу України прямо зазначено, що „Державний земельний кадастр є основою для ведення кадастрів інших природних ресурсів”. Така особлива роль цього кадастру підтверджується й тим фактом, що в 2003 р. Верховною Радою було прийнято за основу проект Закону України „Про державний земельний кадастр”⁵⁹⁵, 6 жовтня 2005 р. цей проект було направлено на повторне друге читання⁵⁹⁶. До прийняття цього закону питання ведення земельного кадастру регулюються Положенням про порядок ведення державного земельного кадастру⁵⁹⁷. Державний земельний кадастр включає дані реєстрації права власності, права користування землею та договорів на оренду землі, обліку кількості та якості земель, бонітування ґрунтів, зонування територій населених пунктів, економічної та грошової оцінки земель.

Ведення державного земельного кадастру забезпечується проведенням топографо-геодезичних, картографічних робіт, ґрунтових, геоботанічних, радіологічних, лісотипологічних, містобудівних та інших обстежень і розвідувальних, реєстрацією права власності на землю, права користування землею і договорів на оренду землі, обліком кількості та якості земель, бонітуванням ґрунтів, зонуванням територій населених пунктів та економічною оцінкою земель. Оперативність і точність даних земельного кадастру забезпечується використанням аерокосмічних зйомок та застосуванням методів дистанційного зондування земної поверхні.

---

⁵⁹⁴ Земельний кодекс України, № 2768-III від 25.10.2001, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 3-4, ст. 27.

⁵⁹⁵ Постанова Верховної Ради України „Про прийняття за основу проекту Закону України про державний земельний кадастр” № 1056 від 09.07.2003 р.

⁵⁹⁶ Постанова Верховної Ради України „Про направлення проекту Закону України про державний земельний кадастр на повторне друге читання” № 2956 від 06.10.2005 р.

⁵⁹⁷ Постанова КМ України „Про порядок ведення державного земельного кадастру” № 15 від 12.01.1993, Зібрання постанов Уряду України, 1993, № 3, ст. 55.

Документація державного земельного кадастру ведеться по територіях сільських, селищних, міських, районних рад, областей, Республіки Крим і України в цілому з урахуванням природно-сільськогосподарського і лісгосподарського районувань та функціонального зонування територій населених пунктів.

До земельно-кадастрової документації належать кадастрові карти та плани (графічні і цифрові), схеми, графіки, текстові та інші матеріали, які містять відомості про межі адміністративно-територіальних утворень, межі земельних ділянок власників землі і землекористувачів, у тому числі орендарів, правовий режим земель, що перебувають у державній, колективній і приватній власності, їх кількість, якість, народногосподарську цінність та продуктивність по власниках землі і землекористувачах, населених пунктах, територіях сільських, селищних, міських, районних Рад народних депутатів, областях, Республіці Крим та Україні в цілому. Земельно-кадастрова документація включає книги реєстрації державних актів на право колективної, приватної власності на землю, право постійного користування землею, договорів на тимчасове користування землею, в тому числі на умовах оренди.

Облік кількості земель ведеться по власниках землі і землекористувачах, у тому числі орендарях. Облік земель за якістю проводиться за всіма категоріями земель.

Ведення державного земельного кадастру покладається на Держкомзем та його територіальні підрозділи, управління земельних ресурсів обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій, відділи земельних ресурсів районних державних адміністрацій, виконавчі комітети місцевих Рад.

Державний водний кадастр ведеться в порядку, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України⁵⁹⁸ з метою систематизації даних державного обліку вод та визначення наявних для використання водних ресурсів. Він являє собою звід відомостей про:

- поверхневі, підземні, внутрішні морські води та територіальне море (водні об'єкти);
- обсяги, режим, якість і використання вод (водних об'єктів);
- водокористувачів (крім вторинних).

Ці дані систематизуються за водними об'єктами та їх ділянками, водозбірними басейнами річок та морів, басейнами підземних вод,

---

⁵⁹⁸ Постанова КМ України „Про затвердження Порядку ведення державного водного кадастру” № 413 від 8.04.1996, Зібрання постанов Уряду України, 1996, № 10, ст. 292.

водогосподарськими ділянками, економічними районами, адміністративно-територіальними одиницями і в цілому в Україні.

До кадастру включаються також відомості про водогосподарські об'єкти, що забезпечують використання води, очищення та скид зворотних вод, а саме: споруди для акумуляції та регулювання поверхневих і підземних вод; споруди для забору та транспортування води; споруди для скиду зворотних вод; споруди, на яких здійснюється очистка зворотних вод (з оцінкою їх ефективності).

Державний водний кадастр складається з трьох розділів: поверхневі води (ведеться Мінприроди); підземні води (ведеться Мінприроди); використання вод (ведеться Держкомводгоспом).

Державний кадастр родовищ і проявів корисних копалин містить відомості про кожне родовище, включене до Державного фонду родовищ корисних копалин, щодо кількості та якості запасів корисних копалин і наявних у них компонентів, гірничо-технічних, гідрогеологічних та інших умов розробки родовища та його геолого-економічну оцінку, а також відомості про кожний прояв корисних копалин. Обліку в державному кадастрі підлягають усі відкриті родовища корисних копалин на території України незалежно від кількості запасів, стану їх розвідки, освоєння і відомчої належності, а також прояви корисних копалин. Порядок здійснення державного обліку родовищ, запасів і проявів корисних копалин, затверджено Постановою Кабінету Міністрів України⁵⁹⁹. Система обліку об'єктів державного фонду включає інформацію державного кадастру родовищ і проявів корисних копалин (далі – державного кадастру) та державного балансу запасів корисних копалин (далі – державного балансу), а також державну та галузеву звітність підприємств і організацій, що ведуть розвідку родовищ, у тому числі і техногенних, видобуток, та здійснюють збагачення корисних копалин.

Підставою для складання державного кадастру є паспорт родовища або прояву корисних копалин, який розробляється для кожної групи корисних копалин.

Окремому обліку підлягають: відпрацьовані родовища загальнопоширених корисних копалин; прояви загальнопоширених корисних копалин; нафтогазопрояви; нафтогазоперспективні площі, структури; параметричні, пошукові, розвідувальні та експлуатаційні нафтові і газові свердловини; шліхові ореоли, точки і зони мінералізації, окремі

---

⁵⁹⁹ Постанова КМ України „Про затвердження Порядку державного обліку родовищ, запасів і проявів корисних копалин” № 75 від 31.01.1995, Зібрання постанов Уряду України, 1995, № 4, ст. 99.

мінералогічні знахідки з високим вмістом цінних компонентів; геохімічні, геофізичні аномалії.

Ведення державного кадастру, а також збір, облік, систематизація, зберігання, обробка та надання даних державного кадастру зацікавленим користувачам здійснюються Мінприроди України.

Державний лісовий кадастр включає систему відомостей про правовий режим лісового фонду, розподіл його між користувачами, поділ лісів за групами та віднесення їх до категорій захисності, інші дані, що характеризують кількісний, якісний стан та економічну оцінку лісового фонду. Порядок ведення державного обліку лісів і державного лісового кадастру⁶⁰⁰ встановлює, що документація державного лісового кадастру ведеться на основі даних державного земельного кадастру, матеріалів лісовпорядкування, інвентаризації, обстежень і первинного обліку лісів та використання таких документів: рішень про надання в користування земель лісового фонду або їх вилучення, зміну категорій захисності і груп лісів; актів огляду місць рубок; актів технічного приймання лісових культур; актів переведення не вкритих лісовою рослинністю земель у вкриті лісовою рослинністю землі; актів натурного обстеження у разі зміни категорій земель в результаті господарської діяльності, стихійних явищ та інших факторів.

Документація державного лісового кадастру по країні поновлюється один раз на п'ять років. Строк проведення чергового державного обліку лісів встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Систематизація та зберігання документації державного лісового кадастру, підготовка та видання інформаційних матеріалів про лісовий фонд покладаються на Держкомлісгосп.

Державний кадастр рослинного світу ведеться з метою обліку кількісних, якісних та інших характеристик природних рослинних ресурсів, обсягу, характеру та режиму їх використання, а також для здійснення систематичного контролю за якісними і кількісними змінами в рослинному світі і для забезпечення органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, а також власників та користувачів (в тому числі орендарів) земельних ділянок, на яких знаходяться об'єкти рослинного світу, відомостями про стан рослинного світу.

Державний кадастр рослинного світу містить систему відомостей і документів про розподіл об'єктів рослинного світу між власниками і

---

⁶⁰⁰ Постанова КМ України „Про затвердження Порядку ведення державного обліку лісів і державного лісового кадастру” № 767 від 27.09.1995, Зібрання постанов Уряду України, 1996, № 2, ст. 45.

користувачами (в тому числі орендарями) земельних ділянок, кількісні та якісні характеристики народногосподарської і наукової цінності рослинних ресурсів, поділ природних рослинних угруповань на категорії, економічну оцінку технічних, кормових, лікарських, харчових та інших властивостей природних рослинних ресурсів, інші дані про рослинні природні ресурси, необхідні для забезпечення їх невиснажливого використання, відтворення й ефективної охорони.

На сьогодні питання ведення кадастру рослинного світу закріплені в ст. 38 Закону України „Про рослинний світ”. Розроблений відповідно до її вимог Порядок ведення державного обліку і кадастру рослинного світу⁶⁰¹ визначає, що державний облік і кадастр рослинного світу охоплюють всю територію України, включаючи її внутрішні морські води і територіальне море, континентальний шельф та виключну (морську) економічну зону, і ведуться з метою визначення кількісних, якісних та інших характеристик природних рослинних ресурсів, обсягу, характеру та режиму їх використання, а також здійснення систематичного контролю за кількісними та якісними змінами в рослинному світі і забезпечення органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, власників або користувачів (у тому числі орендарів) земельних ділянок відомостями про стан рослинного світу.

Ведення державного обліку і кадастру рослинного світу є складовою формування єдиної системи відомостей і документів про наявність об’єктів рослинного світу, їх кількісні та якісні характеристики і економічну оцінку у межах земельних ділянок, що перебувають у власності або користуванні (у тому числі в оренді), поділ природних рослинних угруповань на категорії, інші дані про природні рослинні ресурси, необхідні для забезпечення їх невиснажливого використання, відтворення та ефективної охорони.

Державний кадастр рослинного світу ведеться за методиками, що затверджуються Мінприроди, шляхом виконання облікових і кадастрових робіт з використанням даних власників або користувачів (у тому числі орендарів) земельних ділянок стосовно наявності у них природних рослинних ресурсів, а також даних, що містяться у матеріалах лісо- і землевпорядкування, державного земельного, лісового та водного кадастрів, статистичної звітності про стан рослинного світу.

---

⁶⁰¹ Постанова КМ України „Порядок ведення державного обліку і кадастру рослинного світу” № 195 від 22.02.2006, Офіційний вісник України, 2006, N 8 (07.03.2006), ст. 452.

Ведення державного обліку і кадастру рослинного світу передбачає:

- визначення конкретних територій (акваторій), де виконуються облікові і кадастрові роботи, опрацювання матеріалів, що містять інформацію про флору, гриби, природні рослинні угруповання та природні рослинні ресурси на цих територіях;
- облік об'єктів рослинного світу, визначення їх основних характеристик безпосередньо у навколишньому природному середовищі;
- оброблення матеріалів обліку об'єктів рослинного світу із складенням зведеної відомості у розрізі Автономної Республіки Крим, областей та районів;
- узагальнення одержаної інформації, ведення комп'ютерної бази даних.

Організація ведення державного обліку і кадастру рослинного світу, координація діяльності, пов'язаної з виконанням цих робіт, зберіганням кадастрової інформації та її публікацією, здійснюється Мінприроди, його територіальними органами в областях, містах Києві та Севастополі, Республіканським комітетом Автономної Республіки Крим з охорони навколишнього природного середовища.

Окремі елементи щодо обліку об'єктів рослинного світу передбачені, наприклад, у Постанові Кабінету Міністрів України „Про затвердження Положення про Зелену книгу України”⁶⁰² та Наказі Державного комітету України по житлово-комунальному господарству „Про затвердження Правил утримання зелених насаджень міст та інших населених пунктів України”⁶⁰³.

Державний кадастр тваринного світу – систематизована сукупність відомостей про географічне поширення видів (груп видів) тварин, їх чисельність і стан, характеристики середовища їх перебування і сучасного господарського використання, а також інших даних, необхідних для забезпечення охорони і раціонального використання тваринного світу. Цей кадастр ведеться в порядку визначеному Постановою Кабінету Міністрів України⁶⁰⁴ на всій території України, її континентальному шельфі та у виключній (морській) економічній зоні за окремими видами (групами видів) тварин, із застосуванням єдиних, установлених для кожної

---

⁶⁰² Постанова КМ України „Про затвердження Положення про Зелену книгу України” № 1286 від 29.08.2002, Офіційний вісник України, 2002, № 36 (20.09.2002), ст. 1692.

⁶⁰³ Наказ Державного комітету України по житлово-комунальному господарству „Про затвердження Правил утримання зелених насаджень міст та інших населених пунктів України” № 70 від 29.07.1994 р.

⁶⁰⁴ Постанова КМ України „Про порядок ведення державного кадастру тваринного світу” № 772 від 15.11.1994, Зібрання постанов Уряду України, 1995, № 1, ст. 27.

конкретної групи видів тварин методології та уніфікованих форм звітної кадастрової документації.

Ведення державного кадастру тваринного світу передбачає виконання таких кадастрових робіт: визначення конкретних територій (акваторій), де будуть проводитись кадастрові роботи; проведення експедиційних робіт (спостереження і вивчення чисельності, стану та інших характеристик тваринного світу безпосередньо у природному середовищі); аналіз даних, одержаних під час проведення експедиційних робіт, а також даних, що містяться в існуючих матеріалах державного лісовпорядкування, впорядкування мисливських угідь, державному лісовому, водному та земельному кадастрах, державній статистичній звітності про стан тваринного світу, чисельність і обсяги господарського використання диких тварин; оброблення, аналіз і узагальнення отриманої інформації, її підготовка до розгляду в Мінприроди і видання державного кадастру тваринного світу.

Організація ведення державного кадастру тваринного світу, координація діяльності, пов'язаної з виконанням кадастрових робіт, а також державний контроль за якістю і вірогідністю даних, що включаються до кадастру, здійснюються Мінприроди та його органами на місцях. Державний кадастр тваринного світу видається один раз на п'ять років. За рішенням Мінприроди дані про зміни кадастрових показників окремих видів тварин можуть видаватись через короткий проміжок часу.

Державний кадастр природних територій курортів України є зводом відомостей про правовий статус, належність, режим, географічне положення, площу, кліматичні особливості, види та запаси природних лікувальних ресурсів, якісні характеристики природних територій курортів, їх лікувальну, профілактичну, реабілітаційну, природоохоронну, наукову, рекреаційну та іншу цінність⁶⁰⁵. Інформація про природні території курортів включаються до кадастру за адміністративно-територіальним принципом та за видами природних лікувальних ресурсів, а саме: мінеральних і термальних вод, лікувальних грязей та озокериту, ропи лиманів та озер, акваторій морів, кліматичних, ландшафтних, екологічних та інших умов.

Дані кадастру природних територій курортів застосовуються для: здійснення більш раціонального поточного і перспективного використання природних територій курортів відповідно до затвердженої містобудівної

---

⁶⁰⁵ Постанова КМ України „Про затвердження Порядку створення і ведення Державного кадастру природних територій курортів” № 562 від 23.05.2001, Офіційний вісник України, 2001, № 21, ст. 953.

документації у санаторно-курортному лікуванні, медичній реабілітації, розвитку туризму та рекреації населення; ефективного проведення природоохоронних заходів; проведення моніторингу природних територій курортів; забезпечення ефективного збирання, оброблення, збереження та аналізу інформації про стан довкілля і природних лікувальних та рекреаційних ресурсів на територіях курортів та прогнозування їх змін під впливом господарської діяльності; розроблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо використання природних територій курортів; вирішення інших питань, пов'язаних з використанням та облаштуванням природних територій курортів.

Кадастр ведеться Державною туристичною адміністрацією України.

Державний кадастр природних лікувальних ресурсів України є зводом відомостей про кількість, якість та інші важливі характеристики всіх природних лікувальних ресурсів, що виявлені та підраховані на території України, а також можливі обсяги, способи і режими їх використання. Порядок ведення та зміст цього виду кадастру визначено Постановою Кабінету Міністрів України „Про затвердження Порядку створення і ведення Державного кадастру природних лікувальних ресурсів”⁶⁰⁶. Зокрема, до нього включаються інформаційні дані щодо видів (типів) природних лікувальних ресурсів: мінеральні і термальні води, лікувальні грязі та озокерит, ропа лиманів та озер, морська вода, природні об'єкти і комплекси із сприятливими для лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань кліматичними умовами.

Дані Кадастру природних лікувальних ресурсів використовуються для: здійснення ефективного поточного і перспективного використання природних лікувальних ресурсів у санаторно-курортному лікуванні, медичній реабілітації, рекреації населення; забезпечення раціонального видобутку, використання та охорони природних лікувальних ресурсів; створення сприятливих умов для лікування, профілактики захворювань та відпочинку людей; удосконалення системи проведення природоохоронних заходів, створення округів і зон санітарної (гірничо-санітарної) охорони курортів; вирішення інших питань, пов'язаних з використанням природних лікувальних ресурсів.

Обов'язки щодо створення та ведення цього кадастру покладаються на МОЗ України.

---

⁶⁰⁶ Постанова КМ України „Про затвердження Порядку створення і ведення Державного кадастру природних лікувальних ресурсів” № 872 від 26.07.2001, Офіційний вісник України, 2001, № 31, ст. 1397.

Державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду є системою обліку та оцінки кількісного та якісного стану територій та окремих об'єктів природно-заповідного фонду та їх територіальних сукупностей, і призначений для забезпечення органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, фізичних і юридичних осіб достовірними даними про правовий статус, належність, режим, географічне положення, кількісні та якісні характеристики цих територій та об'єктів, їх природоохоронну, наукову, виховну, рекреаційну та іншу цінність з метою охорони, збереження та ефективного управління функціонуванням і розвитком природно-заповідного фонду.⁶⁰⁷ Сьогодні відсутня Постанова Кабінету Міністрів України, яка відповідно до вимог ст. 23 Закону України „Про охорону навколишнього природного середовища” регулювала б порядок ведення цього кадастру. Разом з тим, на виконання ст. 59 Закону України „Про природно-заповідний фонд”⁶⁰⁸, наказом Мінприроди України було затверджено Інструкцію про зміст та складання документації державного кадастру територій та об'єктів природно-заповідного фонду України⁶⁰⁹. Відповідно до цієї інструкції, облік об'єктів природно заповідного фонду в кадастрі ведеться за: режимами охорони і використання (заповідний режим, режим абсолютної заповідності, режим регульованої заповідності, заказний режим, режим непрямого використання та охорони, режим прямого природокористування); ступенем збереженості угруповань: (абсолютно корінні угруповання, практично корінні угруповання, умовно корінні угруповання, залишково корінні угруповання, тимчасово похідні угруповання, довготривало похідні угруповання, постійно похідні угруповання – ті угруповання, які спонтанно не можуть відновитись до природних або близьких до них рослинних угруповань); ступенем цінності об'єкта ПЗФ (міжнародна, національна, регіональна, місцева).

Організація ведення кадастру, координація діяльності, пов'язаної з виконанням кадастрових робіт, забезпечення розробки нормативно-правових актів та методичних матеріалів, необхідних для ведення кадастру, покладається на Державну службу заповідної справи.

---

⁶⁰⁷ Закон України „Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000 - 2015 роки” № 1989-III від 21.09.2000, Відомості Верховної Ради України, 2000, №47 (24.11.2000), ст. 405.

⁶⁰⁸ Закон України „Про природно-заповідний фонд” № 2456-XII від 16.06.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 34, ст. 502.

⁶⁰⁹ Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України „Про затвердження Інструкції про зміст та складання документації державного кадастру територій та об'єктів природно-заповідного фонду України” № 67 від 16.02.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 11, ст. 540.

Державний контроль за дотриманням порядку ведення кадастру здійснюється Мінприроди. Опублікування даних кадастру здійснюється один раз на 5 років.

Для того щоб при прийнятті управлінських рішень, які можуть впливати на стан довкілля та використання природних ресурсів, комплексно враховувати регіональні особливості розміщення природних об'єктів та ресурсів, Кабінетом Міністрів України було затверджено „Положення про регіональні кадастри природних ресурсів”⁶¹⁰. Регіональні кадастри природних ресурсів є систематизованим зведенням відомостей про кількісні, якісні та інші характеристики усіх природних ресурсів, виявлених на території Автономної Республіки Крим, областей, м. Києва та Севастополя, а також про обсяг, характер і режим їх використання і ведуться з метою створення умов для динамічного, збалансованого соціально-економічного розвитку України та її регіонів.

Регіональні кадастри ведуться за окремими видами природних ресурсів: земельні ресурси; водні ресурси; природні рослинні ресурси; ресурси тваринного світу; природні лікувальні ресурси; мінерально-сировинні ресурси, корисні копалини родовищ, проявів, а також корисні копалини техногенних родовищ.

Розділ „Земельні ресурси” включає відомості та дані про місця розташування і правовий режим земельних ділянок, їх оцінку, класифікацію, кількісну та якісну характеристику, розподіл серед власників і землекористувачів.

Розділ „Водні ресурси” містить дані державного обліку поверхневих і підземних вод, водокористування, які систематизуються за водними об'єктами, їх ділянками, водозбірними басейнами річок, басейнами підземних вод, водогосподарськими ділянками, економічними районами, адміністративно-територіальними одиницями, а також відомості про водогосподарські об'єкти, що забезпечують використання води, очищення та скид зворотних вод (з оцінкою їх ефективності).

Розділ „Природні рослинні ресурси” включає відомості, що характеризують кількісний, якісний стан та економічну оцінку дикорослих та інших несільськогосподарського призначення судинних рослин, у тому числі лісових (розподіл між користувачами, віднесення до груп, категорій захисності, інші дані), а також дані про мохоподібні, водорості, лишайники та гриби.

---

⁶¹⁰ Постанова КМ України „Про затвердження Положення про регіональні кадастри природних ресурсів” № 1781 від 28.12.2001, Офіційний вісник України, 2002, № 1, ст. 10.

Розділ „Ресурси тваринного світу” містить дані щодо обліку тварин, хордових, у тому числі хребетних (ссавці, птахи, плазуни, земноводні, риби та інші) і безхребетних (членистоногі молюски, голошкірі та інші) в усьому їх видовому і популяційному різноманітті та на усіх стадіях розвитку (ембріони, яйця, лялечки тощо), що перебувають у стані природної волі, за окремими видами (групами видів) тварин, а також відомості про стан тваринного світу, чисельність і обсяги господарського використання цих тварин, їх частин (роги, шкіра тощо) та продукти життєдіяльності диких тварин (мед, віск тощо).

Розділ „Природні лікувальні ресурси” включає дані щодо природних лікувальних ресурсів: мінеральні і термальні води, лікувальні грязі, озокерит, ропа лиманів та озер, морська вода, природні об’єкти і комплекси з кліматичними умовами, сприятливими для лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань, а також щодо їх кількості, якості та інших важливих характеристик цих ресурсів, можливих обсягів, способів і режиму їх використання.

Розділ „Мінерально-сировинні ресурси, корисні копалини родовищ, проявів, а також корисні копалини техногенних родовищ” містить відомості щодо кожного виду корисних копалин усіх відкритих родовищ регіону незалежно від кількості запасів, стану їх розвідки, освоєння і відомчої належності та відомості щодо проявів техногенних родовищ.

Законодавством України можуть бути передбачені й інші види кадастрів, які мають природоохоронне значення. Так, Постановою Кабінету Міністрів України затверджено Положення про містобудівний кадастр населених пунктів⁶¹¹. Дані цього кадастру використовуються суб’єктами містобудування при вирішенні питань: прогнозування розвитку, планування і забудови населених пунктів; розміщення, проектування, будівництва й реконструкції об’єктів житлово-цивільного, виробничого, комунального та іншого призначення; охорони пам’яток архітектури і містобудування, регенерації історичних поселень; створення соціальної, інженерної і транспортної інфраструктури; регулювання земельних відносин на відповідних територіях; визначення зон економічної оцінки території, обґрунтування розмірів оподаткування і вартості земельних ділянок, будинків і споруд з урахуванням місцевих умов; обліку власників і користувачів будинків і споруд; контролю за раціональним використанням територіальних ресурсів, аналізу реалізації затвердженої містобудівної

---

⁶¹¹ Постанова КМ України „Про містобудівний кадастр населених пунктів” № 224 від 25.03.1993, Зібрання постанов Уряду України, 1993, № 9, ст. 178.

документації та інших питань. Ведення містобудівного кадастру здійснюється місцевими органами містобудування і архітектури

Останнім часом набувають свого поширення так звані „емісійні кадастри” – кадастри викидів та скидів, ведення яких передбачено міжнародними документами, визнаними Україною у встановленому порядку. Зокрема, необхідність ведення таких кадастрів передбачена в ратифікованих Верховною Радою України Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля⁶¹² і Рамковій конвенції ООН про зміну клімату⁶¹³.

Стаття 24. Державний облік об’єктів, що шкідливо впливають на стан навколишнього природного середовища

Об’єкти, що шкідливо впливають або можуть вплинути на стан навколишнього природного середовища, види та кількість шкідливих речовин, що потрапляють у навколишнє природне середовище, види й розміри шкідливих фізичних та біологічних впливів на нього підлягають державному обліку.

(Частина перша статті 24 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 24.10.2002 №198-IV)

Підприємства, установи та організації проводять первинний облік у галузі охорони навколишнього природного середовища і безоплатно подають відповідну інформацію органам, що ведуть державний облік у цій галузі.

Збір, обробка і подання відповідним державним органам зведеної статистичної звітності про обсяги викидів, скидів забруднюючих речовин, використання природних ресурсів, виконання завдань по охороні навколишнього природного середовища та іншої інформації, ведення екологічних паспортів здійснюється за єдиною для республіки системою в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

Коментована стаття включає в себе три різні, але пов’язані групи відносин: облік об’єктів та шкідливих чинників, які впливають чи можуть вплинути на довкілля; обов’язки господарюючих суб’єктів щодо обліку

---

⁶¹²Закон України „Про ратифікацію Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля” № 832-XIV від 06.07.1999, Відомості Верховної Ради України, 1999, №34, ст. 296.

⁶¹³ Закон України „Про ратифікацію Рамкової конвенції ООН про зміну клімату” № 435/96-ВР від 29.10.1996, Відомості Верховної Ради України, 1996, № 50, ст. 277.

шкідливих впливів та надання відповідної інформації; порядок узагальнення та використання отриманої інформації. Відповідно до вимог цієї статті, будь-які об'єкти, які можуть потенційно впливати чи впливають на навколишнє природне середовище, підлягають державному обліку. Дані, отримані в процесі такого обліку, використовуються для прийняття управлінських рішень, планування заходів щодо мінімізації таких впливів та ліквідації їх наслідків, інформування громадян тощо. У цілому екологічне законодавство щодо обліку шкідливих впливів не створює чіткої системи, а реалізується за окремими напрямками – атмосферне повітря, відходи, хімічні та біологічні речовини тощо.

Особливе місце серед нормативних актів, що регламентують питання ідентифікації та обліку потенційно небезпечних шкідливих впливів на навколишнє природне середовище, посідає Закон України „Про об'єкти підвищеної небезпеки”⁶¹⁴, який визначає правові, економічні, соціальні та організаційні основи діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки, і спрямований на захист життя і здоров'я людей та довкілля від шкідливого впливу аварій на цих об'єктах шляхом запобігання їх виникненню, обмеження (локалізації) розвитку і ліквідації наслідків. Відповідно до цього Закону, об'єктом підвищеної небезпеки є об'єкт, на якому використовуються, виготовляються, переробляються, зберігаються або транспортуються одна або кілька небезпечних речовин чи категорій речовин у кількості, що дорівнює або перевищує нормативно встановлені порогові маси, а також інші об'єкти як такі, що відповідно до закону є реальною загрозою виникнення надзвичайної ситуації техногенного та природного характеру.

Небезпечними речовинами вважаються хімічні, токсичні, вибухові, окислювальні, горючі речовини, біологічні агенти та речовини біологічного походження (біохімічні, мікробіологічні, біотехнологічні препарати, патогенні для людей і тварин мікроорганізми тощо), які становлять небезпеку для життя і здоров'я людей та довкілля, сукупність властивостей речовин і/або особливостей їх стану, внаслідок яких за певних обставин може створитися загроза життю і здоров'ю людей, довкіл्लю, матеріальним та культурним цінностям. Ідентифікація об'єктів підвищеної небезпеки реалізується суб'єктами господарської діяльності відповідно до кількості порогової маси небезпечних речовин, що використовуються або виготовляються, переробляються, зберігаються чи транспортуються на підприємстві. Порядок ідентифікації та обліку

---

⁶¹⁴ Закон України „Про об'єкти підвищеної небезпеки” № 2245-III від 18.01.2001, Відомості Верховної Ради України, 2001, № 15 (13.04.2001), ст. 73.

об'єктів підвищеної небезпеки затверджено Постановою Кабінету Міністрів України „Про ідентифікацію та декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки”⁶¹⁵.

Потенційно небезпечні об'єкти підлягають обліку і є об'єктами паспортизації, порядок здійснення якої встановлено Наказом МНС України „Про затвердження Положення про паспортизацію потенційно небезпечних об'єктів”⁶¹⁶.

У цілому облік шкідливих впливів за різними джерелами зводиться до такої схеми:

- ідентифікація об'єкта природокористувачем відповідно до встановлених критеріїв;
- подання матеріалів первинними користувачами щодо свого шкідливого впливу природоохоронним органам та органам державної статистики;
- перевірка державними органами поданих документів та постановка об'єктів на державний облік;
- узагальнення отриманої інформації в межах регіону та України.

Як додаткова стадія процесу обліку шкідливих впливів може виступати публікація в засобах масової інформації повідомлень про підприємства, установи та організації, що шкідливо впливають або можуть вплинути на стан навколишнього природного середовища.

Найбільш показовим щодо обліку шкідливих впливів є державний облік у галузі охорони атмосферного повітря. Порядок ведення державного обліку в галузі охорони атмосферного повітря об'єктів, які справляють або можуть справити шкідливий вплив на здоров'я людей і на стан атмосферного повітря, видів та обсягів забруднюючих речовин, що викидаються в атмосферне повітря, видів і ступенів впливу на його стан фізичних та біологічних факторів затверджений Постановою Кабінету Міністрів України „Про затвердження Порядку ведення державного обліку в галузі охорони атмосферного повітря”⁶¹⁷.

---

⁶¹⁵ Постанова КМ України „Про ідентифікацію та декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки” № 956 від 11.07.2002, Офіційний вісник України, 2001, № 7 (02.03.2001), ст. 268.

⁶¹⁶ Наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи „Про затвердження Положення про паспортизацію потенційно небезпечних об'єктів” № 338 від 18.12.2000, Офіційний вісник України, 2001, № 4 (09.02.2001), ст. 164.

⁶¹⁷ Постанова КМ України „Про затвердження Порядку ведення державного обліку в галузі охорони атмосферного повітря” № 1655 від 13.12.2001, Офіційний вісник України, 2001, № 51 (04.01.2002), ст. 2274.

Державний облік у галузі охорони атмосферного повітря ведеться з метою:

- *забезпечення державного контролю в галузі охорони атмосферного повітря та прогнозування зміни його стану;*
- *розроблення державних, регіональних, місцевих екологічних програм та програм у галузі охорони здоров'я, здійснення інших заходів щодо зменшення ступеня забруднення атмосферного повітря;*
- *регулювання викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря із стаціонарних та пересувних джерел, ступенів впливу на його стан фізичних та біологічних факторів.*

Державний облік включає:

- *взяття на облік об'єктів, які справляють шкідливий вплив;*
- *ведення на об'єктах первинного обліку стаціонарних джерел, які справляють шкідливий вплив;*
- *складання державної статистичної звітності в галузі охорони атмосферного повітря за стаціонарними та пересувними джерелами, які справляють шкідливий вплив;*
- *проведення інвентаризації викидів та обсягів забруднюючих речовин на зазначених об'єктах.*

На об'єктах, узятих на державний облік, ведеться за встановленою формою первинна звітна документація, що стосується стаціонарних джерел, які справляють шкідливий вплив, роботи установок очищення газів, виконання заходів, пов'язаних із зменшенням обсягів викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря.

Наказом Мінекоресурсів України затверджена „Інструкція про порядок та критерії взяття на державний облік об'єктів, які справляють або можуть справити шкідливий вплив на здоров'я людей і стан атмосферного повітря, видів та обсягів забруднюючих речовин, що викидаються в атмосферне повітря”⁶¹⁸. Інструкція встановлює критерії взяття на державний облік об'єктів залежно від видів і обсягів забруднюючих речовин, що викидаються в атмосферне повітря, та обов'язкові вимоги щодо єдиного на території України порядку подання матеріалів для взяття на державний облік підприємств, установ, організацій та громадян – суб'єктів підприємницької діяльності, що

---

⁶¹⁸ Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України „Про затвердження Інструкції про порядок та критерії взяття на державний облік об'єктів, які справляють або можуть справити шкідливий вплив на здоров'я людей і стан атмосферного повітря, видів та обсягів забруднюючих речовин, що викидаються в атмосферне повітря” № 177 від 10.05.2002, Офіційний вісник України, 2002, № 22 (14.06.2002), ст. 1074.

здійснюють викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря із стаціонарних джерел. Відповідно до цієї Інструкції, підприємства для взяття об'єкта на державний облік проводять інвентаризацію видів та обсягів забруднюючих речовин, що викидаються в атмосферне повітря, і подають у письмовій та електронній формі такі документи:

- клопотання про взяття об'єкта на державний облік (зняття з обліку) за довільною формою на бланку заявника;
- загальні відомості про об'єкт;
- інформацію про види та обсяги забруднюючих речовин, що викидаються в атмосферне повітря.

Територіальні органи Мінприроди (як правонаступника Мінекоресурсів):

- розглядають надані об'єктами документи щодо взяття їх на державний облік (зняття з обліку);
- направляють об'єкту у місячний термін з дня надходження матеріалів повідомлення про взяття його на державний облік (зняття з обліку). У разі подання недостовірної документації вона повертається на доопрацювання із зазначенням терміну повторного її подання;
- складають перелік об'єктів, які перебувають на державному обліку;
- здійснюють накопичення, обробку та аналіз даних про об'єкти, узяті на державний облік, види та обсяги забруднюючих речовин, що викидаються в атмосферне повітря, за програмою, погодженою з Мінприроди;
- щороку до 1 грудня подають до територіальних органів Держкомстату Перелік об'єктів, які перебувають на державному обліку;
- ведуть журнал реєстрації об'єктів, узятих на державний облік (знятих з обліку);
- направляють до 1 лютого наступного за звітним року до Мінприроди у письмовій та електронній формі Перелік об'єктів, які взяті на державний облік, зняті з обліку, а також узагальнену інформацію про об'єкти, види та обсяги викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря, які перебувають на державному обліку.

У законодавстві України також встановлено вимоги щодо обліку відходів, оскільки вони шкідливо впливають на стан довкілля та його складових. Так, Постановою Кабінету Міністрів України затверджено „Порядок ведення державного обліку та паспортизації відходів”⁶¹⁹.

---

⁶¹⁹ Постанова КМ України „Про затвердження Порядку ведення державного обліку та паспортизації відходів” № 2034 від 01.11.1999, Офіційний вісник України, 1999, № 44 (19.11.99), ст. 2191.

Відповідно до цього Порядку, державний облік відходів ґрунтується на даних спостережень за утворенням відходів та здійсненням операцій поводження з ними і включає ведення первинного обліку відходів та державної статистичної звітності про них. Усі підприємства ведуть первинний облік відходів відповідно до типових форм первинної облікової документації (картки, журнали, анкети) з використанням технологічної, нормативно-технічної, планово-економічної, бухгалтерської та іншої документації. Відомості для первинного обліку відходів, що заносяться до зазначених документів, обумовлюються системою показників, необхідних для заповнення форм державної статистичної звітності та ведення паспорта відходів.

Паспортизація відходів – процес послідовного збирання, узагальнення та зберігання відомостей про кожний конкретний вид відходів, їх походження, технічні, фізико-хімічні, технологічні, екологічні, санітарні, економічні та інші показники, методи їх вимірювання і контролю, а також про технології їх збирання, перевезення, зберігання, оброблення, утилізації, видалення, знешкодження і захоронення. Паспортизація відходів ведеться підприємствами з метою їх вичерпної ідентифікації та визначення оптимальних шляхів поводження з ними і передбачає складання і ведення паспортів відходів, паспортів місць видалення відходів, реєстрових карт об'єктів утворення, оброблення та утилізації відходів відповідно до державного класифікатора ДК 005-96 „Класифікатор відходів”.

Окремому державному обліку підлягають безхазяйні відходи. Відповідно до ст. 12 Закону України „Про відходи”⁶²⁰, безхазяйними вважаються відходи, що не мають власника або власник яких невідомий. Порядок їх виявлення та обліку встановлено Кабінетом Міністрів України⁶²¹. Власники або користувачі земельних ділянок, на яких виявлено такі відходи, зобов'язані повідомити про них місцеві органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування. Підставами для здійснення процедур визначення відходів та наступного їх обліку також можуть бути заяви (повідомлення) громадян, підприємств, установ та організацій, засобів масової інформації, результати штатних інспекційних перевірок органів Мінприроди на місцях, санітарно-епідеміологічної служби, органів місцевого самоврядування тощо.

Заяви (повідомлення) про факти виявлення безхазяйних відходів розглядаються на черговому (позачерговому) засіданні постійно діючої

---

⁶²⁰ Закон України „Про відходи” № 187/98-ВР від 05.03.1998, Відомості Верховної Ради України, 1998, № 36-37, ст. 242.

⁶²¹ Постанова КМ України „Про затвердження Порядку виявлення та обліку безхазяйних відходів” № 1217 від 03.08.1998, Офіційний вісник України, 1998, № 31 (20.08.98), ст. 1182.

комісії з питань поводження з безхазяйними відходами. Комісія визначає кількість, склад, властивості, вартість відходів, ступінь їх небезпеки для навколишнього природного середовища і здоров'я людини та вживає заходів до визначення власника відходів.

У разі необхідності для визначення власника відходів та їх оцінки можуть залучатися правоохоронні органи, відповідні спеціалісти та експерти. За результатами своєї роботи комісія складає акт, який передається до місцевої державної адміністрації чи органу місцевого самоврядування для вирішення питання про подальше поводження з відходами. На підставі акта комісії місцеві державні адміністрації або органи місцевого самоврядування приймають рішення щодо подальшого поводження з відходами та в разі необхідності порушують справу про притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні законодавства про відходи, та відшкодування заподіяної шкоди.

Окремо законодавством про відходи передбачено необхідність ведення паспортів місць видалення відходів. Відповідно до „Порядку ведення реєстру місць видалення відходів”⁶²², передбачено, що реєстр місць видалення відходів – це система даних, одержаних у результаті обліку та опису всіх об'єктів і спеціально відведених місць, де здійснюються операції з видалення відходів. Реєстр створюється і ведеться на підставі паспортів місць видалення відходів, звітних даних, що подаються виробниками відходів, відомостей спеціально уповноважених органів виконавчої влади у сфері поводження з відходами.

Місцями видалення відходів вважаються спеціально відведені місця чи об'єкти (полігони, комплекси, котловани, споруди, ділянки надр тощо), на використання яких для видалення відходів отримано дозвіл від спеціально уповноважених органів у сфері поводження з відходами. На кожне таке місце складається спеціальний паспорт, у якому зазначається найменування і код відходів, їх кількісний та якісний склад, походження, а також технічні характеристики і відомості про методи контролю та безпечної експлуатації. Вимоги до змісту і складання паспорта місця видалення відходів закріплені в „Інструкції про зміст і складання паспорта місця видалення відходів”⁶²³.

Прийняття управлінських рішень будь-якого рівня неможливе без повної та достовірної інформації. Отримання такої інформації значною

---

⁶²² Постанова КМ України „Про затвердження Порядку ведення реєстру місць видалення відходів” № 1216 від 03.08.1998, Офіційний вісник України, 1998, № 31 (20.08.98), ст. 1181.

⁶²³ Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України „Про затвердження Інструкції про зміст і складання паспорта місць видалення відходів” № 12 від 14.01.1999, Офіційний вісник України, 1999, № 6 (26.02.99), ст. 216.

мірою забезпечується в рамках ведення статистичних обліків. Законом України „Про державну статистику”⁶²⁴ врегульовані правові відносини в галузі державної статистики, права і функції органів державної статистики, організаційні засади здійснення державної статистичної діяльності з метою отримання всебічної та об’єктивної статистичної інформації щодо економічної, соціальної, демографічної та екологічної ситуації в Україні та її регіонах і забезпечення нею держави та суспільства. У ст. 18 цього Закону визначено основні права та обов’язки респондентів (осіб, які підлягають статистичному спостереженню), зокрема:

Респонденти мають право знати, які первинні дані про них збираються у процесі статистичних спостережень, з якою метою, як, ким і з якою метою будуть використовуватися.

Респонденти зобов’язані безкоштовно, в повному обсязі, за формою, передбаченою звітно-статистичною документацією, у визначені строки подавати органам державної статистики достовірну статистичну інформацію, у тому числі з обмеженим доступом, і дані бухгалтерського обліку.

Склад, обсяги та методологія розрахунків показників, адреси і строки подання статистичної інформації, зазначені у звітно-статистичній документації, є обов’язковими для всіх респондентів і не можуть бути змінені без відповідного дозволу органів державної статистики.

На виконання положень Закону України „Про державну статистику” і Закону Держкомстат України, в рамках забезпечення виконання своїх повноважень, передбачених у ст. 14 Закону України „Про державну статистику”, організовує і проводить статистичні спостереження за соціально-економічними і демографічними процесами, екологічною ситуацією в Україні та її регіонах; проводить державні статистичні спостереження, що стосуються соціально-демографічного та економічного становища населення, його підприємницької діяльності тощо; аналізує соціально-економічні, демографічні та екологічні явища і процеси, які відбуваються в Україні та її регіонах; надає органам державної влади та органам місцевого самоврядування статистичну інформацію в обсягах, за формами і у строки, визначені планом державних статистичних спостережень або окремими рішеннями Кабінету Міністрів України; забезпечує гласність статистичної інформації, видає відповідно до плану державних статистичних спостережень статистичні збірники, бюлетені,

---

⁶²⁴Закон України „Про державну статистику” № 2614-ХІІ від 17.09.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 43 (27.10.92), ст. 608.

огляди, прес-випуски тощо, проводить прес-конференції; забезпечує рівний доступ до статистичної інформації юридичних і фізичних осіб; затверджує статистичну методологію та звітно-статистичну документацію статистичних спостережень (за винятком державних класифікаторів техніко-економічної та соціальної інформації), а також типові форми первинної облікової документації, необхідної для їх проведення.

Наказом Держкомстату України затверджено і введено в дію форми державних статистичних спостережень із лісового господарства та охорони навколишнього середовища:

- форма статистичної звітності 1–НЕБЕЗПЕЧНІ ВІДХОДИ „Звіт про утворення, оброблення та утилізацію небезпечних відходів I – III класів небезпеки за 200_р.” (річна);
- форма статистичної звітності 1–ЕКОЛОГІЧНІ ВИТРАТИ „Звіт про екологічні збори та поточні витрати на охорону природи за 200_р.” (річна);
- форма статистичної звітності 2–ТП (повітря) „Звіт про охорону атмосферного повітря за 200_р.” (річна);
- форма статистичної звітності 2–ТП (мисливство) „Звіт про ведення мисливського господарства за 200_р.” (річна);
- форма статистичної звітності 3–ЛГ „Звіт про лісгосподарську діяльність за 200_р.” (річна);
- форма статистичної звітності 2–ТП (повітря) „Звіт про охорону атмосферного повітря за _ квартал 200_р.” (квартальна);
- форма статистичної звітності 3–ЛГ „Звіт про лісгосподарську діяльність за січень - __ 200_р.” (квартальна)⁶²⁵.

Також Наказами Держкомстату України затверджено такі форми статистичних спостережень в екологічній сфері:

- форма статистичної звітності 1–ЗАПОВІДНИК „Звіт про об’єкти природно-заповідного фонду (ПЗФ)” (річна)⁶²⁶;
- форма статистичної звітності 1–ЕКОЛОГІЧНІ ФОНДИ „Звіт про надходження та використання грошових коштів позабюджетних фондів охорони навколишнього природного середовища”⁶²⁷;

---

⁶²⁵ Наказ Державного комітету статистики України „Про затвердження форм державних статистичних спостережень із лісового господарства та охорони навколишнього середовища” № 159 від 22.06.2005 р.

⁶²⁶ Наказ Державного комітету статистики України „Про затвердження форм державних статистичних спостережень із лісового господарства та охорони навколишнього середовища” № 411 від 25.06.2004 р.

- форма статистичної звітності 7–ГР (підземні води) „Звітний баланс використання підземних вод за 199_рік” (річна)⁶²⁸;
- форма державної статистичної звітності 2–ТП (водгосп) „Звіт про використання води” (квартальна)⁶²⁹;
- форма державної статистичної звітності 14–МТП „Звіт про утворення, використання і поставку вторинної сировини і відходів виробництва” (піврічна)⁶³⁰.

Можливі ситуації, коли з метою встановлення об’єктивної та чіткої інформації для виконання державних програм в екологічній сфері проводяться разові статистичні дослідження. Так, з метою виконання Постанови Кабінету Міністрів України „Про затвердження Концепції зменшення обсягів викидів важких металів в атмосферне повітря”⁶³¹ було затверджено державну статистичну звітність за формою № 1–ВАЖКІ МЕТАЛИ „Звіт про інвентаризацію викидів важких металів в атмосферне повітря” (разову, за станом на 1 листопада 2001 р.)⁶³².

Наведені форми державних статистичних спостережень поширюються на всіх юридичних осіб і на їх відокремлені підрозділи, які займаються відповідним видом діяльності, незалежно від форм власності та організаційно-правових форм господарювання, і є для них обов’язковими.

Вимоги щодо первинного обліку у галузі охорони навколишнього природного середовища закріплені в багатьох нормативних актах, які регулюють обов’язки природокористувачів. Водний кодекс України в п. 7 ст. 44 зобов’язує водокористувачів здійснювати облік забору та використання вод, вести контроль за якістю і кількістю скинутих у водні об’єкти зворотних вод і забруднюючих речовин та за якістю води водних об’єктів у контрольних створах, а також подавати відповідним органам

⁶²⁷ Наказ Міністерства статистики України „Про затвердження форми державної статистичної звітності по формі, № 1-екологічні фонди та Інструкції по її складанню” № 319 від 7.12.1995 р.

⁶²⁸ Наказ Державного комітету статистики України „Про затвердження форми державної статистичної звітності №7-гр (підземні води/ (річна) для Держкомгеології України” № 144 від 28.04.1998 р.

⁶²⁹ Наказ Державного комітету статистики України „Про затвердження форми державної статистичної звітності, № 2-ТП (водгосп)” № 230 від 30.09.1997, Офіційний вісник України, 1997, № 43 (07.11.97), ст. 185.

⁶³⁰ Наказ Державного комітету статистики України „Про затвердження державної статистичної звітності про утворення, використання і поставку вторинних ресурсів і відходів виробництва” № 327 від 12.10.1999 р.

⁶³¹ Постанова КМ України „Про затвердження Концепції зменшення обсягів викидів важких металів в атмосферне повітря” № 1291 від 21.08.2000, Офіційний вісник України, 2000, № 34 (08.09.2000), ст. 1444.

⁶³² Наказ Державного комітету статистики України „Про затвердження державної статистичної звітності за формою, № 1-важкі метали” № 314 від 5.07.2001 р.

звіти⁶³³. У ст. 10 Закону України „Про охорону атмосферного повітря”⁶³⁴ передбачено, що підприємства, установи, організації та громадяни – суб’єкти підприємницької діяльності, які здійснюють викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря та діяльність яких пов’язана з впливом фізичних та біологічних факторів на його стан, зобов’язані здійснювати контроль за обсягом і складом забруднюючих речовин, що викидаються в атмосферне повітря, і рівнями фізичного впливу та вести їх постійний облік. Подібним чином регулюється це питання і в інших поресурсових законах та кодексах.

В ч. 3 ст. 24 Закону задується про необхідність ведення екологічних паспортів. Ще 1990 р. було прийнято Державний стандарт СРСР 17.0.0.04-90 „Охорона природи. Екологічний паспорт промислового підприємства. Основні положення”. Цим стандартом передбачалося, що екологічний паспорт промислового підприємства є нормативно-технічним документом, який включає дані про використання підприємством ресурсів (природних, вторинних тощо) та визначення впливу його виробництва на навколишнє середовище. Ці комплексні дані, виражені через систему показників, повинні відображати реальний вплив підприємства і служити для проведення ефективної природоохоронної політики та доповнювати існуючі форми державної статистичної звітності. Паспорт розробляється підприємством власним коштом і враховує основні показники виробництва, проекти розрахунків гранично допустимих викидів, норми гранично допустимих скидів, дозволи на природокористування, паспорти газо- та водоочисних споруд та обладнання для утилізації і використання відходів, форми державної статистичної звітності та інші нормативні і нормативно-технічні документи.

Стандартом закріплювались також структура і зміст екологічного паспорта підприємства. Зокрема, передбачалося, що екологічний паспорт підприємства складається з розділів, розташованих у такій послідовності:

- титульний аркуш;
- загальні відомості про підприємство та його реквізити;
- коротка природно-кліматична характеристика району розташування підприємства;
- короткий опис технології виробництва та відомості про продукцію, балансова схема матеріальних потоків;

---

⁶³³ Водний кодекс України № 213/95-ВР від 6.06.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 24 (13.06.95), ст. 189.

⁶³⁴ Закон України „Про охорону атмосферного повітря” № 2707-ХІІ від 16.10.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 24 50 (15.12.92), ст. 678.

- відомості про використання земельних ресурсів;
- характеристика сировини, матеріальних та енергетичних ресурсів, що використовуються;
- характеристика викидів в атмосферу;
- характеристика водопостачання та водовідведення;
- характеристика відходів;
- відомості по рекультивації порушених земель;
- відомості про транспорт підприємства;
- відомості про еколого-економічну діяльність підприємства⁶³⁵.

На сьогодні екологічні дані за цим стандартом не відслідковуються, але вони знаходять своє відображення в матеріалах і висновках екологічної експертизи та екологічного аудиту. Окремі елементи цієї системи містяться в паспортах місць видалення відходів, потенційно небезпечних об'єктів, які були розглянуті вище.

Стаття 25. Інформація про стан навколишнього природного середовища (екологічна інформація)

Інформація про стан навколишнього природного середовища (екологічна інформація) - це будь-яка інформація в письмовій, аудіовізуальній, електронній чи іншій матеріальній формі про:

стан навколишнього природного середовища чи його об'єктів - землі, вод, надр, атмосферного повітря, рослинного і тваринного світу та рівні їх забруднення;

біологічне різноманіття і його компоненти, включаючи генетично видозмінені організми та їх взаємодію із об'єктами навколишнього природного середовища;

джерела, фактори, матеріали, речовини, продукцію, енергію, фізичні фактори (шум, вібрацію, електромагнітне випромінювання, радіацію), які впливають або можуть вплинути на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей;

загрозу виникнення і причини надзвичайних екологічних ситуацій, результати ліквідації цих явищ, рекомендації щодо заходів, спрямованих на зменшення їх негативного впливу на природні об'єкти та здоров'я людей;

---

⁶³⁵ Державний стандарт СРСР 17.0.0.04-90 „Охорона природи. Екологічний паспорт промислового підприємства. Основні положення” // http://tehbez.ru/Docum/DocumList_DocumFolderID_50.html, 2.02.2006.

екологічні прогнози, плани і програми, заходи, в тому числі адміністративні, державну екологічну політику, законодавство про охорону навколишнього природного середовища;

витрати, пов'язані із здійсненням природоохоронних заходів за рахунок фондів охорони навколишнього природного середовища, інших джерел фінансування, економічний аналіз, проведений у процесі прийняття рішень з питань, що стосуються довкілля.

Основними джерелами такої інформації є дані моніторингу довкілля, кадастрів природних ресурсів, реєстри, автоматизовані бази даних, архіви, а також довідки, що видаються уповноваженими на те органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, окремими посадовими особами.

(стаття 25 у редакції Закону
України від 28.11.2002 р. № 254-IV)

Основою реалізації ефективної природоохоронної політики є можливість отримання та поширення повної, достовірної та своєчасної екологічної інформації всіма зацікавленими суб'єктами. В Україні чимало зроблено для розвитку інформаційної складової екологічних правовідносин. Ч. 2 ст. 34 Конституції України встановлює, що кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір⁶³⁶. Ч. 2 ст. 50 Конституції прямо закріплює статус і режим обігу інформації про стан довкілля: „Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена”. Ці конституційні положення знайшли своє відображення в низці законів та підзаконних актів, щодо засад одержання, використання, поширення та зберігання екологічної інформації. Так, у ст. 8 Закону України „Про державну таємницю” передбачено, що не відноситься до державної таємниці інформація: про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту; про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні події, які сталися або можуть статися і загрожують безпеці громадян; про стан здоров'я населення, його життєвий рівень, включаючи харчування, одяг, житло, медичне обслуговування та соціальне

---

⁶³⁶ Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.1996, Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, ст. 141.

забезпечення, а також про соціально-демографічні показники, стан правопорядку, освіти і культури населення⁶³⁷.

У Законі України „Про інформацію” закріплено: „Під інформацією цей Закон розуміє документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі”⁶³⁸. У ст. 18 дається перелік видів інформації: статистична інформація; адміністративна інформація (дані); масова інформація; інформація про діяльність державних органів влади та органів місцевого і регіонального самоврядування; правова інформація; інформація про особу; інформація довідково-енциклопедичного характеру; соціологічна інформація. Ст. 24 цього ж Закону систематизовані, документовані або публічно оголошені відомості про суспільне, державне життя та навколишнє природне середовище віднесено до інформації довідково-енциклопедичного характеру. Крім цього, Закон України „Про інформацію” поділяє інформацію за режимом доступу на відкриту інформацію та інформацію з обмеженим доступом. Доступ до відкритої інформації відповідно до Закону забезпечується шляхом: систематичної публікації її в офіційних друкованих виданнях (бюлетенях, збірниках); поширення її засобами масової комунікації; безпосереднього її надання заінтересованим громадянам, державним органам та юридичним особам. Переважним правом на одержання інформації відповідно до положень ч. 4 ст. 29 Закону України „Про інформацію” користуються громадяни, яким ця інформація необхідна для виконання своїх професійних обов’язків.

Ст. 30 Закону України „Про інформацію” передбачено режим інформації з обмеженим доступом. Зважаючи на той факт, що до інформації з обмеженим доступом віднесено не тільки таємну, але й конфіденційну інформацію, що розширює рамки доступу до екологічної інформації закладені в положеннях Конституції та Закону України „Про державну таємницю”, є доцільним окремо зупинитись на особливостях інформації з обмеженим доступом.

Конфіденційна інформація – це відомості, які знаходяться у володінні, користуванні або розпорядженні окремих фізичних чи юридичних осіб і поширюються за їх бажанням відповідно до передбачених ними умов.

Стосовно інформації, що є власністю держави і знаходиться в користуванні органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій усіх форм власності, з метою її

---

⁶³⁷ Закон України „Про державну таємницю” № 3855-ХІІ від 21.01.1994, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 16 (19.04.94), ст. 93.

⁶³⁸ Закон України „Про інформацію” № 2657-ХІІ від 02.10.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 48 (01.12.92), ст. 650.

збереження може бути відповідно до закону встановлено обмежений доступ – надано статус конфіденційної.

До конфіденційної інформації, що є власністю держави і знаходиться в користуванні органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій усіх форм власності, не можуть бути віднесені відомості: про стан довкілля, якість харчових продуктів і предметів побуту; про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні події, які сталися або можуть статися і загрожують безпеці громадян; про стан здоров'я населення, його життєвий рівень, включаючи харчування, одяг, житло, медичне обслуговування та соціальне забезпечення, а також про соціально-демографічні показники, стан правопорядку, освіти і культури населення; стосовно стану справ із правами і свободами людини і громадянина, а також фактів їх порушень; про незаконні дії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб; інша інформація, доступ до якої відповідно до законів України та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, не може бути обмеженим.

Громадяни, юридичні особи, які володіють інформацією професійного, ділового, виробничого, банківського, комерційного та іншого характеру, одержаною на власні кошти, або такою, яка є предметом їх професійного, ділового, виробничого, банківського, комерційного та іншого інтересу і не порушує передбаченої законом таємниці, самостійно визначають режим доступу до неї, включаючи належність її до категорії конфіденційної, та встановлюють для неї систему (способи) захисту.

Виняток становить інформація комерційного та банківського характеру, а також інформація, правовий режим якої встановлено Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України (з питань статистики, екології, банківських операцій, податків тощо), та інформація, приховування якої являє загрозу життю і здоров'ю людей.

Таким чином, аналізуючи положення національного інформаційного законодавства в контексті режиму екологічної інформації, можна зробити висновок, що ця інформація є відкритою з огляду на її суспільну значущість і може вільно поширюватись усіма суб'єктами. Що стосується екологічної інформації, то в переважній більшості випадків буде справедливим і обґрунтованим поширення без згоди власника навіть інформації з обмеженим доступом, оскільки в ч. 11 ст. 30 Закону України „Про інформацію” закріплено: „Інформація з обмеженим доступом може бути поширена без згоди її власника, якщо ця інформація є суспільно значимою, тобто якщо вона є предметом громадського інтересу і якщо право громадськості знати цю інформацію переважає право її власника на її захист”.

Ще з моменту прийняття Закону 25 червня 1991 р. в ньому було зафіксовано положення про необхідність інформування про стан довкілля, підготовку щорічної Національної доповіді про стан навколишнього природного середовища тощо. Однак нового змістовного наповнення термін „екологічна інформація” та порядок її обігу набули у зв’язку із міжнародними екологічними процесами. Так, у 1992 р. на конференції з навколишнього природного середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро було прийнято Декларацію, в принципі 10 якої проголошувалося: “Екологічні питання розглядаються найбільш ефективним чином за участю всіх зацікавлених громадян на відповідному рівні. На національному рівні кожна людина повинна мати можливість належного доступу до всієї інформації про навколишнє середовище, яка є в розпорядженні владних структур, включаючи інформацію щодо небезпечних речовин та видів діяльності в їх громадах, а також можливості брати участь у процесі прийняття рішень.

Держави розвивають та заохочують інформованість та участь населення шляхом широкого надання інформації. Забезпечується ефективний доступ до судових і адміністративних процедур, включаючи відшкодування та засоби судового захисту”⁶³⁹.

23 – 25 жовтня 1995 р. у Софії під час III Загальноєвропейської Конференції міністрів охорони довкілля „Довкілля для Європи” було прийнято “Керівні принципи із забезпечення доступу до екологічної інформації і участі громадськості в процесі прийняття рішень у галузі охорони навколишнього середовища”. Процес реалізації цих положень знайшов своє логічне продовження в “Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля”, так званий Оргузькій конвенції, яку було підписано 25 червня 1998 р. і яка була ратифікована Україною⁶⁴⁰. Особливістю цієї Конвенції є те, що вона, на відміну від багатьох інших, не тільки містить матеріальні норми, які закріплюють право громадян на участь в екологічному управлінні, але й встановлює процесуальний порядок реалізації цього права. Саме в рамках імплементації положень цієї Конвенції було внесено суттєві зміни у ст. 25 Закону, текст Закону доповнено ст. 25-1 „Екологічне інформаційне забезпечення”, змінено

---

⁶³⁹ Декларация Рио-де-Жанейро по окружающей среде и развитию // Збірник міжнародно-правових актів у сфері охорони довкілля. – 2-е вид., доп. Львів: Норма, 2002, с. 14 – 17.

⁶⁴⁰ Закон України „Про ратифікацію Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля” № 832-XIV від 6.07.1999, Відомості Верховної Ради України, 1999, № 34, ст. 296.

та доповнено ще ряд положень національного екологічного та суміжного з ним законодавства⁶⁴¹.

У ст. 2 „Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля” міститься таке визначення: „екологічна інформація означає будь-яку інформацію в письмовій, аудіовізуальній, електронній чи будь-якій іншій матеріальній формі про:

- стан складових навколишнього середовища, таких як повітря й атмосфера, вода, ґрунт, земля, ландшафт і природні об'єкти, біологічне різноманіття та його компоненти, включаючи генетично змінні організми, та взаємодію між цими складовими;

- фактори, такі як речовини, енергія, шум і випромінювання, а також діяльність або заходи, включаючи адміністративні заходи, угоди в галузі навколишнього середовища, політику, законодавство, плани і програми, що впливають або можуть впливати на складові навколишнього середовища і аналіз затрат і результатів та інший економічний аналіз та припущення, використані в процесі прийняття рішень з питань, що стосуються навколишнього середовища;

- стан здоров'я та безпеки людей, умови життя людей, стан об'єктів культури і споруд тією мірою, якою на них впливає або може вплинути стан складових навколишнього середовища або через ці складові, фактори, діяльність або заходи, зазначені вище⁶⁴².

Отже, порівняльний аналіз термінологічного апарата „Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля” та ст. 25 Закону дає можливість констатувати, що визначення в цілому збігаються. Разом з тим визначення, що містяться в Законі, не охоплюють передбачені Організацією конвенцією дані про стан здоров'я та безпеки людей, умови життя людей, стан об'єктів культури і споруд у тій частині, в якій на них впливають фактори довкілля, в т.ч. зміненого внаслідок антропогенної діяльності, акцентуючись не на стані цих компонентів в цілому, а лише на впливі окремих факторів. Але якщо виникає необхідність отримання інформації, наприклад, про стан здоров'я населення регіону та динаміку його змін внаслідок впливу екологічних факторів, можна використати норми міжнародного законодавства. Так, у ч. 2 ст. 71 Закону – Участь

---

⁶⁴¹ Закон України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України” № 254-IV від 28.11.2002, Відомості Верховної Ради України, 2003, № 4, ст. 31.

⁶⁴² Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля // Збірник міжнародно-правових актів у сфері охорони довкілля. – 2-е вид., доп. Львів: Норма, 2002, с. 101 – 118.

України у міжнародному співробітництві у галузі охорони навколишнього природного середовища – закріплено: „Якщо міжнародним договором, укладеним Україною, встановлено інші правила, ніж ті, що містяться в законодавстві України про охорону навколишнього природного середовища, то застосовуються правила міжнародного договору”. На подібному положенні в правозастосовній сфері наголошує і Пленум Верховного Суду України: „Виходячи з положення ст. 9 Конституції України про те, що чинні міжнародні договори, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України, суд не може застосувати закон, який регулює правовідносини, що розглядаються, інакше як міжнародний договір. У той же час міжнародні договори застосовуються, якщо вони не суперечать Конституції України”⁶⁴³.

У ст. 25 вказано також основні джерела екологічної інформації: дані моніторингу довкілля, кадастрів природних ресурсів, реєстри, автоматизовані бази даних, архіви, а також довідки, що видаються уповноваженими на те органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, окремими посадовими особами. Порядок надання екологічної інформації буде детально розглянутий в наступній статті науково-практичного коментарю.

Стаття 25¹. Екологічне інформаційне забезпечення

Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів, його органи на місцях, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, діяльність яких може негативно вплинути або впливає на стан навколишнього природного середовища, життя і здоров’я людей, зобов’язані забезпечувати вільний доступ населення до інформації про стан навколишнього природного середовища.

Екологічне інформаційне забезпечення здійснюється органами державної влади та органами місцевого самоврядування в межах їх повноважень шляхом:

а) підготовки спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів і подання на розгляд Верховної Ради України щорічної Національної доповіді про стан навколишнього природного середовища в Україні, а після її

---

⁶⁴³ Постанова Пленуму Верховного Суду України „Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя” № 9 від 01.11.1996, Бюлетень законодавства і юридичної практики України, 2004, № 11.

розгляду Верховною Радою України - опублікування окремих виданням та розміщення в системі Інтернет;

б) щорічного інформування Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними державними адміністраціями, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями відповідних Рад та населення про стан навколишнього природного середовища відповідних територій;

в) систематичного інформування населення через засоби масової інформації про стан навколишнього природного середовища, динаміку його змін, джерела забруднення, розміщення відходів чи іншої зміни навколишнього природного середовища і характер впливу екологічних факторів на здоров'я людей;

г) негайного інформування про надзвичайні екологічні ситуації;

г) передачі інформації, отриманої в результаті проведення моніторингу довкілля, каналами інформаційних зв'язків органам, уповноваженим приймати рішення щодо отриманої інформації;

д) забезпечення вільного доступу до екологічної інформації, яка не становить державної таємниці і міститься у списках, реєстрах, архівах та інших джерелах.

(Закон доповнено статтею 25¹ згідно із Законом України від 28.11.2002 №254-IV)

У ст. 3 Закону серед основних принципів охорони навколишнього природного середовища зазначено такий, як гласність і демократизм при прийнятті рішень, реалізація яких впливає на стан навколишнього природного середовища, формування у населення екологічного світогляду. Реалізація цього принципу значною мірою відбувається саме через інформаційні відносини в екологічній сфері. У попередній статті коментарю детально розглянуто режим та зміст екологічної інформації. Коментована стаття регламентує суб'єктний склад, форми та порядок надання цієї інформації.

Так, суб'єктами інформаційних відносин є всі органи державної влади та місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, громадяни та їх об'єднання, які мають екологічну інформацію. Законом окремо наголошується, що спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів, його органи на місцях, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, діяльність яких може негативно вплинути або впливає на стан навколишнього природного середовища, життя і здоров'я людей, зобов'язані забезпечувати вільний доступ населення до інформації про стан навколишнього природного середовища. Таке положення закладає засади для активного та систематичного надання інформації про стан довкілля з

боку цих органів. Екологічна інформація також може бути отримана шляхом отримання її внаслідок цілеспрямованої діяльності зацікавлених осіб через направлення інформаційного запиту.

Основним органом, на який покладено завдання щодо створення та функціонування екологічного інформаційного забезпечення виступає Мінприроди. Указом Президента України „Про Положення про Міністерство охорони навколишнього природного середовища України” визначено: „Мінприроди України відповідно до покладених на нього завдань: ... організовує в межах своїх повноважень проведення моніторингу навколишнього природного середовища, створення та функціонування географічних, екологічних, геологічних та інших інформаційних систем; ... здійснює в межах своїх повноважень екологічне інформаційне забезпечення...”⁶⁴⁴.

З метою регулювання питань функціонування системи інформаційного забезпечення в екологічній сфері Мінприроди було прийнято „Положення про порядок надання екологічної інформації”⁶⁴⁵. Організація екологічного інформаційного забезпечення здійснюється спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів та його органами на місцях, підприємствами, установами та організаціями.

Мінприроди та його органи на місцях, інші центральні органи виконавчої влади, підприємства, установи та організації, які мають екологічну інформацію, забезпечують у межах своєї компетенції формування та постійне оновлення електронних баз даних екологічної інформації і забезпечують громадськості вільний доступ до них через мережу Інтернет. Така інформація має включати: національну і обласні доповіді та звіти про стан навколишнього природного середовища з висвітленням динаміки його змін; перелік, тексти та проекти нормативно-правових актів, що діють у сфері охорони навколишнього природного середовища та звіти про дотримання природоохоронного законодавства; документи з питань політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, плани з охорони навколишнього природного середовища, програми та проекти; міжнародні угоди у сфері охорони навколишнього природного середовища та стан їх виконання; іншу інформацію про стан

---

⁶⁴⁴ Указ Президента України „Про Положення про Міністерство охорони навколишнього природного середовища України” № 1842/2005 від 27.12.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 52 (11.01.2006), ст. 3257.

⁶⁴⁵ Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України „Про затвердження Положення про порядок надання екологічної інформації” № 169 від 18.12.2003, Офіційний вісник України, 2004, № 6 (27.02.2004), ст. 358.

окремих об'єктів навколишнього природного середовища, якщо за результатами соціологічних досліджень вона виявляється важливою для громадськості.

З метою створення умов для широкого розповсюдження екологічної інформації Мінприроди та його територіальні підрозділи створюють центри екологічної інформації в столиці України, Автономній Республіці Крим та в обласних центрах, які є інфраструктурними елементами мережі загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації.

Мінприроди, його органи на місцях, інші органи виконавчої влади, підприємства, установи та організації забезпечують оприлюднення інформації через засоби масової інформації про: стан навколишнього природного середовища, динаміку його змін, джерела забруднення, розміщення відходів; надзвичайні екологічні ситуації та заходи щодо їх ліквідації та джерела забруднення; розробку та прийняття екологічних програм, планів дій, а також документів з питань екологічної політики; екологічні проблеми галузі чи регіону та можливі шляхи їх вирішення з метою залучення населення до участі у прийнятті рішень, що стосуються навколишнього природного середовища; наміри щодо розміщення об'єктів підвищеної екологічної небезпеки, які вимагають проведення оцінки впливу на навколишнє природне середовище; наміри щодо видачі відповідних документів на використання природних ресурсів місцевого значення, а також на забруднення навколишнього природного середовища, що видаються в межах їх повноважень; ідентифіковані живі змінні організми у відповідності до міжнародних угод, які можуть бути імпортовані в країну; досвід співпраці з громадськістю у галузі охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки; інші екологічні аспекти чи фактори, що є важливими для громадськості при здійсненні нею громадської екологічної експертизи чи реалізації інших екологічних прав.

Одним із напрямків інформаційної діяльності Мінприроди відповідно до Закону є формування Національної доповіді про стан навколишнього природного середовища. Постановою Кабінету Міністрів України „Про забезпечення підготовки Національної доповіді про стан навколишнього природного середовища в Україні”⁶⁴⁶ закріплено, що для підготовки Національної доповіді про стан навколишнього природного середовища в

---

⁶⁴⁶ Постанова КМ України „Про забезпечення підготовки Національної доповіді про стан навколишнього природного середовища в Україні” № 61 від 07.02.1992, Зібрання постанов Уряду України, 1992, № 2, ст. 51.

Україні утворюється комісія, до якої включаються за посадами міністр Мінекоресурсів (нині Мінприроди), міністр МОЗ, міністр МНС, перший заступник міністра Мінекономіки, перший заступник міністра Мінагрополітики, перший заступник міністра Міністерства праці та соціальної політики, заступник міністра МЗС, заступник міністра МОН, голова Держкомлісгоспу, голова Державного комітету будівництва, архітектури та житлової політики (нині – Міністерство будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України), голова Держкомводгоспу, голова Держкомстату, голова Держкомзему, голова Національного космічного агентства, президент Української академії аграрних наук, віце-президента Національної академії наук, голови президії Всеукраїнської ради Українського товариства охорони природи (за згодою). Головою комісії є міністр Мінприроди України, а заступником – міністр МОЗ України. У процесі роботи комісії над підготовкою доповіді міністр Мінприроди затверджує персональний склад учасників.

Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні повинна бути підготовлена і подана до Верховної Ради України не пізніше 1 липня наступного за звітним року. Верховна Рада України, розглянувши Національну доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні, приймає рішення про її публікацію в друкованому вигляді. З метою підвищення поінформованості населення про екологічну ситуацію в країні та забезпечення можливостей для ознайомлення із змістом Національної доповіді для широкого загалу, Законом з 2002 р. передбачається обов'язковість розміщення її тексту в системі Інтернет. На веб-сторінці Мінприроди (<http://www.menr.gov.ua>) передбачено навіть розділ „Щорічні національні доповіді про стан навколишнього природного середовища”, але відповідне його текстове наповнення відсутнє. Те ж саме стосується представлених окремо розділів „Щорічні регіональні доповіді про стан навколишнього природного середовища” та „Спеціальні доповіді про стан навколишнього природного середовища”. Серйозним недоліком діяльності Мінприроди є те, що протягом 2003 – 2004 рр. не було забезпечено підготовку і подання на розгляд Верховної Ради України щорічної Національної доповіді про стан довкілля в Україні, хоча дані, які мали бути подані на розгляд Верховної Ради, є тими індикаторами, які вона враховує при визначенні засад екологічної політики держави. Як позитивний приклад щодо публікації Національних доповідей можна відзначити „Національну доповідь України про гармонізацію життєдіяльності суспільства в навколишньому природному

середовищі”⁶⁴⁷, підготовлену до 5-ї Загальноєвропейської конференції міністрів навколишнього природного середовища „Довкілля для Європи”, що відбулася у травні 2003 р. в м. Києві. Однак її не можна розглядати як виконання положень законодавства щодо публікації Національної доповіді про стан навколишнього природного середовища.

Забезпечуючи виконання вимог Закону щодо систематичного інформування населення про стан довкілля, Верховна Рада України прийняла Постанову „Про інформування громадськості з питань, що стосуються довкілля”, в якій було встановлено періодичність надання екологічної інформації:

- щорічне інформування населення через засоби масової інформації про 100 об’єктів, які є найбільшими забруднювачами навколишнього природного середовища (забезпечується Кабінетом міністрів України);

- щоквартальне інформування про десять об’єктів, які є найбільшими забруднювачами навколишнього природного середовища на загальнодержавному рівні за минулий квартал (забезпечується Кабінетом міністрів України);

- про об’єкти, які є найбільшими забруднювачами навколишнього природного середовища (забезпечується Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування та місцевими органам виконавчої влади, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями);

- щоквартальне інформування населення через засоби масової інформації про екологічно небезпечні аварії та надзвичайні ситуації техногенного і природного характеру, дії, які можуть застосовуватися громадянами для зменшення їх впливу на здоров’я людей та довкілля, а також про заходи, що вживаються для подолання і ліквідації наслідків таких аварій та надзвичайних ситуацій (забезпечується Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування та місцевими органам виконавчої влади, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями).

Також у цій Постанові Кабінету Міністрів України було рекомендовано забезпечити до 1 січня 2005 р. розроблення та затвердження положення про щоквартальне інформування населення через засоби масової інформації про об’єкти, які є найбільшими забруднювачами навколишнього природного середовища та розроблення і затвердження

---

⁶⁴⁷ Национальный доклад Украины о гармонизации жизнедеятельности общества в окружающей природной среде / заг. ред. В.Я.Шевчук. К.: Новый друк, 2003, 132 с.

положення про мережу загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації та місцевих екологічних автоматизованих інформаційно-аналітичних систем.

Мінприроди затверджено „Положення про щоквартальне інформування населення через ЗМІ про об’єкти, які є найбільшими забруднювачами навколишнього природного середовища”⁶⁴⁸. Відповідно до цього Положення, надання екологічної інформації щодо об’єктів, які є найбільшими забруднювачами навколишнього природного середовища, здійснюється шляхом щоквартального інформування населення через ЗМІ про об’єкти, які є найбільшими забруднювачами навколишнього природного середовища на загальнодержавному рівні, та про стан навколишнього природного середовища в районі впливу об’єкта.

Підприємства, включені до переліку об’єктів, які є найбільшими забруднювачами навколишнього природного середовища, щоквартально готують та подають територіальному органу Мінприроди таку інформацію: про обсяги викидів в атмосферне повітря забруднюючих речовин; обсяги скидів у водні об’єкти зворотних вод та забруднюючих речовин; обсяги утворення відходів та їх розміщення (у тому числі в порівнянні з аналогічним періодом попереднього року); заходи, плани, програми та проекти щодо зниження негативного впливу об’єктів на довкілля; стан виконання превентивних заходів та готовності об’єктів до ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного характеру.

Територіальні органи Мінприроди перевіряють достовірність наданої інформації, вносять до неї (у разі необхідності) доповнення та уточнення (на підставі даних планових перевірок). Отримана таким чином інформація подається для розміщення у регіональних ЗМІ, а узагальнена інформація надсилається до Мінприроди України.

Мінприроди у свою чергу складає узагальнений перелік об’єктів, які є найбільшими забруднювачами навколишнього природного середовища по Україні, забезпечує його розміщення на веб-порталі Міністерства та висвітлення через державні аудіовізуальні та друковані засоби масової інформації. У Положенні наголошується, що така інформація надається на безоплатній основі, а органи державної влади, що відповідають за реалізацію державної інформаційної політики (Державний комітет телебачення та радіомовлення, обласні, Київська та Севастопольська

---

⁶⁴⁸ Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України „Про затвердження Положення про щоквартальне інформування населення через ЗМІ про об’єкти, які є найбільшими забруднювачами навколишнього природного середовища” № 397 від 01.11.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 51 (04.01.2006), ст. 3223.

міські держадміністрації) повинні сприяти в оприлюдненні екологічної інформації.

Особливий акцент законодавець робить на необхідності негайного інформування про надзвичайні екологічні ситуації. Детально правовий режим зони надзвичайної екологічної ситуації проаналізований в коментарі до ст. 65 Закону. Тому в цій статті наголошується лише на інформаційній складовій режиму зони надзвичайної екологічної ситуації. Так, у ст. 4 Закону України „Про зону надзвичайної екологічної ситуації”⁶⁴⁹ серед основних принципів регулювання правового режиму в зоні надзвичайної екологічної ситуації визначено принцип забезпечення населення достовірною інформацією про стан довкілля, можливу загрозу для життя та здоров'я людей і про виконання заходів, спрямованих на нормалізацію екологічного стану. Також Законом у ст. 6 встановлено, що Указ Президента України про оголошення окремої місцевості зоною надзвичайної екологічної ситуації негайно доводиться до відома населення через засоби масової інформації та систему оповіщення цивільної оборони. У цьому указі зазначаються обставини, що стали причиною оголошення окремої місцевості зоною надзвичайної екологічної ситуації; обґрунтування необхідності оголошення окремої місцевості зоною надзвичайної екологічної ситуації; межі території, на якій оголошується зона надзвичайної екологічної ситуації; заходи щодо організаційного, фінансового та матеріально-технічного забезпечення життєдіяльності населення в зоні надзвичайної екологічної ситуації; основні заходи, що запроваджуються для подолання наслідків надзвичайної екологічної ситуації; обмеження на певні види діяльності в зоні надзвичайної екологічної ситуації; час, з якого окрема місцевість оголошується зоною надзвичайної екологічної ситуації, і строк, на який ця територія оголошується такою зоною.

Обов'язки щодо надання екологічної інформації можуть бути також передбачені в нормативних актах, що регламентують окремі види діяльності. Так, відповідно до вимог ст. 10 Закону України „Про екологічну експертизу”, замовники екологічної експертизи об'єктів, що в процесі реалізації (будівництва, експлуатації тощо) можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища, зобов'язані оголосити через засоби масової інформації про проведення екологічної експертизи у спеціальній Заяві про екологічні наслідки діяльності.

---

⁶⁴⁹ Закон України „Про зону надзвичайної екологічної ситуації” № 1908-III від 13.07.2000, Відомості Верховної Ради України, 2000, № 42 (20.10.2000), ст. 348.

Еколого-експертні органи чи формування після завершення екологічної експертизи повідомляють про її висновки через засоби масової інформації⁶⁵⁰.

Передбачено обов'язки підприємств, установ, організацій та громадян-підприємців щодо підготовки інформації для ознайомлення з нею громадськості при отриманні дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами відповідно до законодавства⁶⁵¹.

Крім отримання інформації в пасивній формі (через повідомлення в ЗМІ, публікації Національної доповіді про стан навколишнього природного середовища, інформування про надзвичайні екологічні ситуації тощо) законодавством України передбачено також можливість отримання екологічної інформації шляхом надсилання інформаційного запиту. Вже згадуваною Оруською конвенцією у ст. 4 – Доступ до екологічної інформації – визначено основні засади такого інформування:

Кожна держава сторона Конвенції гарантує, що державні органи у відповідь на запит про надання екологічної інформації надаватимуть громадськості таку інформацію в рамках національного законодавства, включаючи копії фактичних документів (якщо у запиті є вимога про їх надання). Щодо режиму цієї інформації встановлюються такі положення: запитувач інформації не має доводити свою зацікавленість у екологічній інформації; інформація повинна надаватись у тій формі, яка вимагається у запиті. Конвенцією передбачено, що екологічна інформація надається в максимально стислій строки, але не пізніше одного місяця після подання заяви, якщо тільки обсяги та складність відповідної інформації не виправдовують продовження цього строку до двох місяців після подання заяви. Конвенцією передбачено, що у запиті про надання екологічної інформації може бути відмовлено, якщо державний орган, до якого було направлено запит, не має у своєму розпорядженні відповідної екологічної інформації; запит є очевидно необґрунтованим або сформульованим в надто загальному вигляді; запит стосується матеріалів, що знаходяться на завершальній стадії їх підготовки, або стосується внутрішнього інформаційного обміну міждержавними органами, коли такий виняток передбачається національним законодавством чи практикою, що склалася,

---

⁶⁵⁰ Закон України „Про екологічну експертизу” № 45/95-ВР від 09.02.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 8 (21.02.95), ст. 54.

⁶⁵¹ Постанова КМ України „Про затвердження Порядку проведення та оплати робіт, пов'язаних з видачею дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, обліку підприємств, установ, організацій та громадян-підприємців, які отримали такі дозволи” № 302 від 13.03.2002, Офіційний вісник України, 2002, № 12 (05.04.2002), ст. 574.

при цьому враховується зацікавленість громадськості в розкритті такої інформації.

Крім того, передбачено додаткові підстави відмови в наданні екологічної інформації, якщо оприлюднення такої інформації може негативно вплинути на:

- конфіденційність діяльності державних органів у випадках, коли така конфіденційність передбачається національним законодавством;
- міжнародні стосунки, національну оборону або державну безпеку;
- відправлення правосуддя, можливість для осіб бути відданими під справедливий судовий розгляд або спроможність державних органів проводити розслідування кримінального чи дисциплінарного характеру;
- конфіденційність комерційної та промислової інформації у випадках, коли така конфіденційність охороняється законом з метою захисту законних економічних інтересів, права інтелектуальної власності;
- конфіденційність особистих даних і/чи архівів, що стосуються фізичної особи, коли ця особа не дала громадськості згоди на оприлюднення такої інформації згідно з положеннями національного законодавства;
- інтереси третьої сторони, яка надала інформацію, якщо ця сторона не зв'язана зобов'язаннями поступати належним чином, або якщо на цю сторону не може бути покладено такого зобов'язання, і в тих випадках, коли ця сторона не дає згоди на оприлюднення відповідного матеріалу;
- навколишнє середовище, на яке поширюється така інформація, наприклад місця розмноження рідкісних видів.

У тих випадках, коли державний орган не має у своєму розпорядженні екологічної інформації, яка міститься у запиті, він у максимально стислий строк зобов'язаний поінформувати особу, яка зверталась за інформацією про державний орган, до якого можна звернутися із запитом про надання відповідної інформації, або передає цей запит такому органу та належним чином повідомляє про це подавця запиту.

Відмова у задоволенні запиту на отримання екологічної інформації надається у максимально стислі строки, але не пізніше одного місяця, якщо тільки складність інформації не виправдовує продовження цього строку до двох місяців з моменту подання запиту. Подавця запиту інформують про будь-яке продовження такого строку і про його причини.

З урахуванням вимог Конституції України, Організації конвенції, Закону України „Про інформацію”, коментованого Закону здійснюється забезпечення вільного доступу до екологічної інформації, яка не становить державної таємниці і міститься у списках, реєстрах, архівах та інших джерелах.

Для зручності отримання екологічної інформації зацікавленими особами, Мінприроди в „Положенні про порядок надання екологічної інформації”⁶⁵² визначено порядок надання екологічної інформації. Також у Додатку до Положення міститься Примірний зразок запиту на екологічну інформацію, який може бути використаний при зверненні за екологічною інформацією.

Відповідно до цього порядку, надання екологічної інформації центральними органами виконавчої влади та їх органами на місцях здійснюється з метою реалізації права громадян, їх об’єднань, державних органів та юридичних осіб на інформацію шляхом: отримання, зберігання, використання та поширення екологічної інформації усно, письмово або іншим способом; систематичної публікації її в друкованих виданнях (бюлетенях, збірниках тощо), доповідях про стан навколишнього природного середовища, поширення інформаційними службами державних органів та організацій, повідомлення її через засоби масової інформації, публічні виступи; безпосереднього доведення її запитувачам за їх запитом, у тому числі з автоматизованих інформаційно-аналітичних екологічних систем, бібліотечних та архівних фондів, списків, реєстрів, кадастрів тощо.

Запит про надання екологічної інформації може не містити аргументації щодо зацікавленості запитувача та подається у письмовій чи електронній формі. У запиті визначають не більше трьох питань з однієї екологічної проблеми. Запит бажано надсилати рекомендованим листом з повідомленням про вручення, оскільки квитанція та повідомлення можуть бути необхідні в разі виникнення потреби оскарження порушених прав у суді.

У відповідь на запит запитувачам надається адекватна та достовірна екологічна інформація. Органи державної влади та їх органи на місцях, які мають екологічну інформацію, надають запитувачу інформацію у запитуваній ним формі при її наявності, а при її відсутності – в іншій наявній формі з роз’ясненням причин надання інформації у такій формі. Екологічна інформація надається у строки, визначені Законом України „Про інформацію”, але не пізніше одного місяця після подання запиту, якщо тільки обсяги та складність збору запитаної інформації не виправдовують продовження цього строку до двох місяців після подання запиту. У разі необхідності продовження строків зацікавлена особа

---

⁶⁵² Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України „Про затвердження Положення про порядок надання екологічної інформації” № 169 від 18.12.2003, Офіційний вісник України, 2004, № 6 (27.02.2004), ст. 358.

повинна бути повідомлена не пізніше десяти днів з моменту надходження запиту. У запиті про надання екологічної інформації може бути відмовлено, якщо вона становить державну таємницю.

У разі, якщо державний орган, підприємство, установа, організація незалежно від форми власності, об'єднання громадян чи посадова особа не мають у своєму розпорядженні екологічної інформації, яка міститься у запиті, цей орган повинен діяти відповідно до ст. 34 Закону України „Про інформацію” – дати мотивовану відповідь щодо відмови у наданні інформації.

У відмові в задоволенні запиту та в повідомленні про його відстрочку зазначаються: посадова особа державного чи іншого органу, яка відмовляє в задоволенні запиту чи повідомляє про його відстрочення; дата відмови, дата надсилання або видачі повідомлення про відстрочення; мотивована підстава відмови або причини, з яких запитувана інформація (документ) не може бути надана у встановлений строк; строк, у який буде розглянуто запит (при відстроченні його виконання); порядок оскарження прийнятого рішення (при відмові в задоволенні запиту). Відмова в задоволенні запиту про надання екологічної інформації або відстрочення в розгляді запиту доводяться до відома запитувача у письмовій формі.

При коментуванні положень законодавства щодо надання екологічної інформації слід також звернути увагу на те, що в окремих випадках Закон України „Про інформацію” дає більше можливостей для отримання екологічної інформації, наприклад, в частині строку вивчення запиту на предмет можливості його задоволення, який не повинен перевищувати десяти календарних днів, та обов'язковості доведення протягом вказаного строку до відома запитувача, що його запит буде задоволено або що запитуваний документ не підлягає наданню для ознайомлення, суб'єктного складу та форми інформаційного запиту (ст. 33 Закону України „Про інформацію”). Зважаючи на це, при отриманні екологічної інформації необхідно в першу чергу орієнтуватись на норми Конституції України, Організації Конвенції, Закону України „Про інформацію”.

Важливість своєчасного, адекватного надання екологічної інформації підкреслюється й тим, що законодавством України передбачено адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення в цій сфері.

Кодексом України про адміністративні правопорушення⁶⁵³ встановлено відповідальність за відмову від надання чи несвоєчасне

---

⁶⁵³ Кодекс України про адміністративні правопорушення, № 8073-X від 07.12.1984, Відомості Верховної Ради УРСР, 1984, додаток до, № 51, ст. 1122.

надання екологічної інформації (ст. 91-4). Також цим кодексом передбачено відповідальність за порушення порядку надання екологічної інформації за окремими напрямками: приховування або перекручення даних земельного кадастру (ст. 53-2); приховування, перекручення або відмова від надання повної та достовірної інформації за запитами посадових осіб і зверненнями громадян та їх об'єднань щодо безпеки утворення відходів та поводження з ними (ст. 82-3); порушення законодавства про захист рослин (ст. 83-1); недодержання державних стандартів, норм і правил під час проектування і будівництва (ст. 96), невиконання законних розпоряджень чи приписів посадових осіб органів, які здійснюють державний контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів, радіаційної безпеки або охорону природних ресурсів (ст. 188-5) тощо.

Кримінальним кодексом України⁶⁵⁴ в ст. 238 встановлено кримінальну відповідальність за приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення, яка настає за такі діяння:

приховування або умисне перекручення службовою особою відомостей про екологічний, в тому числі радіаційний, стан, який пов'язаний із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини і такий, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ, а також про стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою;

ті самі діяння, вчинені повторно або в місцевості, оголошеній зоною надзвичайної екологічної ситуації, або такі, що спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки.

---

⁶⁵⁴ Кримінальний Кодекс України, № 2341-III від 05.04.2001, Відомості Верховної Ради України, 2001, № 25-26 (29.06.2001), ст. 131.

Розділ VI

ЕКОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА

Стаття 26. Обов'язковість екологічної експертизи

В Україні здійснюються державна, громадська та інші види екологічної експертизи.

Проведення екологічної експертизи є обов'язковим у процесі законотворчої, інвестиційної, управлінської, господарської та іншої діяльності, що впливає на стан навколишнього природного середовища.

Порядок проведення екологічної експертизи визначається законодавством України.

Екологічна експертиза в Україні є видом науково-практичної діяльності спеціально уповноважених державних органів, еколого-експертних формувань та об'єднань громадян, що ґрунтується на міжгалузевому екологічному дослідженні, аналізі та оцінці передпроектних, проектних та інших матеріалів чи об'єктів, реалізація і дія яких може негативно впливати або впливає на стан навколишнього природного середовища, і спрямована на підготовку висновків про відповідність запланованої чи здійснюваної діяльності нормам і вимогам законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки⁶⁵⁵.

Питання, пов'язані з місцем екологічної експертизи в природоохоронному законодавстві, вже були досліджені і, на думку деяких авторів, основним завданням екологічної експертизи є встановлення можливості/неможливості реалізації проекту, який може вплинути на стан довкілля⁶⁵⁶.

Екологічну експертизу розглядають також як засіб забезпечення екологічної безпеки⁶⁵⁷.

Основна мета експертизи – заборонити реалізацію проектів і програм чи діяльності, які становлять підвищену екологічну небезпеку⁶⁵⁸.

---

⁶⁵⁵ Закон України „Про екологічну експертизу” № 45/95-ВР від 09.02.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 8 (21.02.95), ст. 54.

⁶⁵⁶ Доступ до правосуддя з питань довкілля. Посібник/ З.Козак, І.Тустановська. Львів: Мета, 2002, с.25.

⁶⁵⁷ Екологічне право: особлива частина: Підруч. для студ. юрид. вузів і фак.: Повний акад. курс / За ред. акад. АПРН В.І.Андрейцева. К.: Істина, 2001, с.99.

Екологічна експертиза сприяє охороні екологічних прав та інтересів громадян, оскільки дає можливість запобігти негативним явищам у галузі екології⁶⁵⁹. Усі ці характеристики повною мірою визначають роль та місце екологічної експертизи.

Уперше про необхідність запровадження механізму екологічної експертизи при прийнятті господарських рішень мова зайшла в середині 1980-х років, коли Україна перебувала у складі СРСР. У Указі Президії Верховної Ради СРСР „Про додержання вимог законодавства по охороні природи і раціональному використанню природних ресурсів”,⁶⁶⁰ містилася вказівка органам влади розробити нормативно-правові акти про обов’язкове проведення екологічної експертизи нових технологій і матеріалів, а також проектів у галузі розвитку інфраструктури й реконструкції промислових об’єктів.

Наступним кроком стала Постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР „Про корінну перебудову справи охорони природи в країні”⁶⁶¹. Ця Постанова вповноважила новостворений Державний комітет з охорони природи проводити державну екологічну експертизу планів, програм, нових матеріалів і технологій, а також окремих проектів. Для реалізації цього завдання, на підставі Наказу Ради Міністрів СРСР № 436 від 8 квітня 1988 р., у структурі Держкомприроди були створені спеціальні Управління державної екологічної експертизи.

20 вересня 1988 р. Держкомприроди видав інструкцію, що зобов’язувала замовників подавати проектну документацію на екологічну експертизу. Інструкція зобов’язувала включати до складу документації, переданої на експертизу, результати проведення оцінки впливу на навколишнє середовище. До обов’язку Держкомприроди входив розгляд переданої документації протягом 45 днів і підготовка висновків, які мали обов’язковий характер.

---

⁶⁵⁸ Національна екологічна політика України за 10 років незалежності і шляхи подальшого її розвитку В.Шевчук, доктор економічних наук, професор <http://www.rainbow.gov.ua/action/2001/10/1101str1.shtml>.

⁶⁵⁹ Дмитренко І.А. Екологічне право України: Підручник. 2-е вид., переробл. та допов. К.: Юринком Інтер, 2001, с.33.

⁶⁶⁰ Постановление Верховного Совета СССР "О соблюдении требований законодательства об охране природы и рациональном использовании природных ресурсов" № 2764-XI от 03.07.1985, Ведомости Верховного Совета СССР, 1985, №27, ст.479.

⁶⁶¹ Постановление Центрального Комитета КПСС и Совета Министров СССР "О коренной перестройке дела охраны природы в стране" № 32 от 07.01.1988, СП СССР, 1988 (1 отд.) № 6, ст.14.

27 листопада 1989 р. Верховна Рада СРСР прийняла Постанову „Про невідкладні заходи екологічного оздоровлення країни”⁶⁶², що забороняла фінансування проектів і програм, які не мали позитивного висновку державної екологічної експертизи. У грудні 1989 р. Держкомприроди направив своїм підрозділам два листи про процедуру оцінки впливу на навколишнє середовище. Вони забороняли відділам державної екологічної експертизи приймати на експертизу проекти, які не містили результатів оцінки впливу на навколишнє природне середовище, а також наводили перелік іншої обов’язкової документації, що подається на експертизу⁶⁶³.

Прийняті у той час нормативно-правові акти свідчили про зростаючу стурбованість екологічними проблемами в суспільстві, необхідність демократизації й „гласності” у прийнятті рішень. Одним із таких актів став коментований Закон. Був запроваджений інститут екологічної експертизи, незалежної від замовника.

Основними принципами екологічної експертизи є:

- 1) гарантування безпечного для життя та здоров’я людей навколишнього природного середовища;
- 2) збалансованість екологічних, економічних, медико-біологічних і соціальних інтересів та врахування громадської думки;
- 3) наукова обґрунтованість, незалежність, об’єктивність, комплексність, варіантність, превентивність, гласність;
- 4) екологічна безпека, територіально-галузева і економічна доцільність реалізації об’єктів екологічної експертизи, запланованої чи здійснюваної діяльності;
- 5) державне регулювання;
- 6) законність⁶⁶⁴.

Чинний Закон поділяє екологічну експертизу на державну, громадську та інші види експертиз. Такий же поділ передбачає і Закон України „Про екологічну експертизу”. Висновки державної екологічної експертизи мають обов’язковий, а громадської та інших – рекомендаційний характер. Стосовно державної екологічної експертизи див. коментар до ст. 28,

---

⁶⁶² Постанова Верховної Ради СРСР "Про невідкладні заходи екологічного оздоровлення країни" № 829-І від 27.11.1989, Ведомости Съезда народных депутатов СССР и Верховного Совета СССР, 1989, № 25, ст.487.

⁶⁶³ Экологическая оценка и экологическая экспертиза О.М.Черп, В.Н.Виниченко, М.В.Хотулёва, Я.П.Молчанова, С.Ю.Дайман 3-е издание, перераб. и доп. <http://www.ecoline.ru/mc/eiabook/>.

⁶⁶⁴ Закон України „Про екологічну експертизу” № 45/95-ВР від 09.02.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 8 (21.02.95), ст. 54.

громадської екологічної експертизи – коментар до ст. 30. До інших видів експертиз можна віднести договірні, міжнародні.

Що стосується обов'язковості проведення екологічної експертизи у процесі законотворчої, інвестиційної, управлінської, господарської та іншої діяльності, яка впливає на стан навколишнього природного середовища, то, на жаль, ці вимоги не набули відповідного уточнення та розвитку у спеціальному законі – Законі України „Про екологічну експертизу”. Практика правозастосування в Україні виходить із того, що існує перелік видів діяльності та об'єктів, які становлять підвищену екологічну небезпеку, і тільки для цих видів діяльності та об'єктів проведення державної екологічної експертизи є обов'язковим.

Норми спеціального закону безпідставно звузили норми загального правового акту, яким є Закон. Це питання потребує вирішення найближчим часом.

Ми не маємо інформації про проведення державної екологічної експертизи законопроектів, постанов уряду, нормативної документації. Сайт Міністерства охорони навколишнього природного середовища⁶⁶⁵ не містить жодної інформації про проведення таких експертиз.

У той же час міністерство вважає державну екологічну експертизу ефективним важелем запобігання порушенням вимог екологічного законодавства та засобом дотримання екологічної безпеки господарсько-промислової діяльності⁶⁶⁶. Але, на жаль, воно не проводить державних екологічних експертиз проектів нових законодавчих актів, а тільки обмежується „участю у погодженні проектів нових законодавчих актів”⁶⁶⁷.

Порядок проведення екологічної експертизи визначається Законом України „Про екологічну експертизу” та постановою КМ України „Про Порядок передачі документації на державну екологічну експертизу”⁶⁶⁸.

Існує думка, що той підхід, який був закладений ще за часів Радянського Союзу, а саме – що досить спочатку підготувати проект, потім „прорахувати” наслідки його здійснення і на основі результатів цих підрахунків ухвалити рішення щодо можливості здійснення намічуваної

---

⁶⁶⁵ http://www.menr.gov.ua/index.php?menu_id=239.

⁶⁶⁶ Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2000 році. Видавництво Раєвського, 2001, с.132.

⁶⁶⁷ Там само с.133.

⁶⁶⁸ Постанова КМ України „Про Порядок передачі документації на державну екологічну експертизу” № 870 від 31.10.1995, Зібрання постанов Уряду України, 1996, № 3, ст. 85.

діяльності⁶⁶⁹, вже не відповідає вимогам часу. І дійсно, якщо проект вже був розроблений без урахування екологічних міркувань, то жодна експертиза не зможе зробити його екологічно безпечним, у найліпшому разі, вона може повернути проект „на доопрацювання” або взагалі його „заборонити”, таким чином принципово протиставляючи економічний розвиток і охорону навколишнього середовища⁶⁷⁰.

Зрозуміло, що оцінка впливу на природне середовище має проводитись, і така оцінка має здійснюватись на принципі превентивності, тобто чим раніше, тим краще. Рішення про здійснення будь-якого великого проекту, наприклад будівництва АЕС, як правило, приймається в рамках галузевих програм або планів територіального розвитку. Наслідком принципу превентивності є те, що оцінка діяльності повинна здійснюватися до фактичного прийняття (а не до формального затвердження) відповідного рішення, отже, предметом екологічної оцінки повинен бути план або програма. Така оцінка називається стратегічною екологічною оцінкою. Для реалізації цього принципу 21.05.2003 в м.Київі було прийнято „Протокол щодо стратегічної екологічної оцінки до Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті”.

Для того щоб вирішити питання співвідношення стратегічної екологічної оцінки, оцінки впливу на навколишнє природне середовище, що додається до матеріалів на об’єкти екологічної експертизи, та самої екологічної експертизи, найближчим часом мають бути внесені відповідні зміни до існуючого законодавства.

Стаття 27. Об’єкти екологічної експертизи

Екологічній експертизі підлягають:

а) проекти схем розвитку і розміщення продуктивних сил, розвитку галузей народного господарства, генеральних планів населених пунктів, схем районної планіровки та інша передпланова і передпроектна документація;

б) техніко-економічні обґрунтування і розрахунки, проекти на будівництво і реконструкцію (розширення, технічне переозброєння) підприємств та інших об’єктів, що можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища, незалежно від форм власності та підпорядкування, в тому числі військового призначення;

---

⁶⁶⁹ Экологическая оценка и экологическая экспертиза О.М.Черп, В.Н.Виниченко, М.В.Хотулёва, Я.П.Молчанова, С.Ю.Дайман 3-е изд., перераб. и доп. <http://www.ecoline.ru/mc/eiabook/>.

⁶⁷⁰ Там само.

в) проекти інструктивно-методичних і нормативно-технічних актів та документів, які регламентують господарську діяльність, що негативно впливає на навколишнє природне середовище;

г) документація по створенню нової техніки, технології, матеріалів і речовин, у тому числі та, що закуповується за кордоном;

д) матеріали, речовини, продукція, господарські рішення, системи й об'єкти, впровадження або реалізація яких може призвести до порушення норм екологічної безпеки та негативного впливу на навколишнє природне середовище.

(пункт „д” частини першої статті 27 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 06.04.2000 р. № 1642-III)

Екологічній експертизі можуть підлягати екологічно небезпечні діючі об'єкти та комплекси, в тому числі військового та оборонного призначення.

Наведений перелік не є вичерпним, Закон України „Про екологічну експертизу”⁶⁷¹ як спеціальний закон у ст. 7 зазначає, що об'єктами екологічної експертизи є проекти законодавчих та інших нормативно-правових актів, передпроектні, проектні матеріали, документація по впровадженню нової техніки, технологій, матеріалів, речовин, продукції, реалізація яких може призвести до порушення екологічних нормативів, негативного впливу на стан навколишнього природного середовища.

Крім того, екологічній експертизі можуть підлягати екологічні ситуації, що склалися в окремих населених пунктах і регіонах, а також діючі об'єкти та комплекси, що справляють значний негативний вплив на стан навколишнього природного середовища.

Військові, оборонні та інші об'єкти, інформація про які становить державну таємницю, також підлягають екологічній експертизі.

Законодавець у ст. 14 Закону України „Про екологічну експертизу” визначив перелік об'єктів, які підлягають державній екологічній експертизі. Також виділено перелік видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку, стосовно яких проведення екологічної експертизи має бути обов'язковим”⁶⁷².

Віднесення об'єктів до таких, інформація про які становить державну таємницю, проходить у порядку, визначеному Законом України „Про

---

⁶⁷¹ Закон України „Про екологічну експертизу” № 45/95-ВР від 09.02.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 8 (21.02.95), ст. 54.

⁶⁷² Постанова КМ України „Про перелік видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку” № 554 від 27.07.1995, Урядовий кур'єр, 1995, 09, 02.09.95, № 131.

державну таємницю”⁶⁷³. Державна таємниця – це вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані державною таємницею і підлягають охороні державою.

Єдиною формою реєстрації цих відомостей в Україні є Звід відомостей, що становлять державну таємницю⁶⁷⁴, і після його опублікування держава забезпечує захист і правову охорону відомостей, які зареєстровані в ньому. У цьому документі військові об’єкти визначені як бойові позиції військ, пункти управління, полігони, вузли зв’язку, радіотехнічні системи, бази, склади, об’єкти життєзабезпечення військ. А об’єктами оборонного значення вважаються майнові та виробничо-технічні комплекси підприємств, установ, організацій, що залучаються державою до виконання мобілізаційних завдань за умов особливого періоду.

Зрозуміло що стосовно об’єктів військового та оборонного призначення, об’єктів, інформація про які становить державну таємницю, може проводитись тільки державна екологічна експертиза. По відношенню до інших об’єктів можуть проводитись усі інші види екологічних експертиз.

У законодавстві, яке регламентує проведення екологічної експертизи, міститься досить великий перелік об’єктів екологічної експертизи. Існує думка, що визначення переліку об’єктів екологічної експертизи шляхом їх перерахування не може повною мірою задовольнити вимоги часу і, мабуть, тому в проекті Екологічного кодексу України⁶⁷⁵, визначаючи цей перелік, пішли шляхом його скорочення та узагальнення. Відповідно до ст. 92 проекту, екологічній експертизі підлягають усі передпроектні та проектні матеріали по об’єктах і заходах, що заплановані до реалізації на території України, незалежно від їх кошторисної вартості і належності, а також екологічні обґрунтування ліцензій і сертифікатів. При всій привабливості такого підходу маємо зауважити, що, на нашу думку, він є передчасним, оскільки унеможливило проведення екологічних експертиз екологічних ситуацій, що склалися в окремих населених пунктах і регіонах, а також

---

⁶⁷³ Закон України „Про державну таємницю” № 3855-ХІІ від 21.01.1994, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 16 (19.04.94), ст. 93.

⁶⁷⁴ Наказ СБУ „Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю” № 440 від 12.08.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 34 (09.09.2005), ст. 2089.

⁶⁷⁵ Проект Закону України „Екологічний кодекс України” № 5170 дата реєстрації 20.02.2004. Автори законодавчої ініціативи: А. Толстоухов, Г. Руденко, Ю. Соломатін, К. Ситник, А. Грязев, С. Гавриш, Р. Богатирьова, К. Вашук, Ю. Павленко.

діючих об'єктів, що справляють значний негативний вплив на стан навколишнього природного середовища.

Стаття 28. Державна екологічна експертиза

Державна екологічна експертиза проводиться експертними підрозділами чи спеціально створюваними комісіями спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів та його органів на місцях на основі принципів законності, наукової обґрунтованості, комплексності, незалежності, гласності та довгострокового прогнозування.

Завданнями державної екологічної експертизи є:

а) визначення екологічної безпеки господарської та іншої діяльності, яка може нині або в майбутньому прямо або посередньо негативно вплинути на стан навколишнього природного середовища;

б) встановлення відповідності передпроектних, передпланових, проектних та інших рішень вимогам законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

в) оцінка повноти й обґрунтованості передбачуваних заходів щодо охорони навколишнього природного середовища та здоров'я населення, яка здійснюється спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів разом з спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань охорони здоров'я.

Для участі в проведенні державної екологічної експертизи можуть залучатися відповідні органи державного управління України, представники науково-дослідних, проектно-конструкторських, інших установ та організацій, вищих навчальних закладів, громадськості, експерти міжнародних організацій.

Метою державної екологічної експертизи, як і інших видів екологічних експертиз, що проводяться в Україні, є запобігання негативному впливу антропогенної діяльності на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей, а також оцінка ступеня екологічної безпеки господарської діяльності та екологічної ситуації на окремих територіях і об'єктах⁶⁷⁶. Принципи проведення та основні завдання державної екологічної експертизи також не відрізняються від принципів та завдань

---

⁶⁷⁶ Закон України „Про екологічну експертизу” № 45/95-ВР від 09.02.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 8 (21.02.95), ст. 54.

інших видів екологічних експертиз. Основні завдання екологічної експертизи:

- визначення ступеня екологічного ризику і безпеки запланованої чи здійснюваної діяльності;
- організація комплексної, науково обґрунтованої оцінки об'єктів екологічної експертизи;
- встановлення відповідності об'єктів експертизи вимогам екологічного законодавства, будівельних норм і правил;
- оцінка впливу діяльності об'єктів екологічної експертизи на стан навколишнього природного середовища і якість природних ресурсів;
- оцінка ефективності, повноти, обґрунтованості та достатності заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;
- підготовка об'єктивних, всебічно обґрунтованих висновків екологічної експертизи.

Основними принципами екологічної експертизи є:

- гарантування безпечного для життя та здоров'я людей навколишнього природного середовища;
- збалансованість екологічних, економічних, медико-біологічних і соціальних інтересів та врахування громадської думки;
- наукова обґрунтованість, незалежність, об'єктивність, комплексність, варіантність, превентивність, гласність;
- екологічна безпека, територіально-галузева і економічна доцільність реалізації об'єктів екологічної експертизи, запланованої чи здійснюваної діяльності;
- державне регулювання;
- законність.

Для проведення державної екологічної експертизи визначені особливі умови та підстави, які містяться в ст. 34 Закону України „Про екологічну експертизу”. Відповідно до цієї статті, підставами проведення державної екологічної експертизи є:

- 1) наявна або можлива потенційна небезпека об'єктів екологічної експертизи для навколишнього природного середовища;
- 2) прийняття відповідного рішення Кабінетом Міністрів України, Урядом Автономної Республіки Крим, місцевими Радами чи їх виконавчими комітетами, судом та правоохоронними органами відповідно до законодавства;
- 3) обумовленість загальнодержавними екологічними інтересами.

Особливими умовами є те, що державна екологічна експертиза видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку, проводиться після оголошення замовником через засоби масової інформації Заяви про екологічні наслідки діяльності і подання еколого-експертним

органам комплекту документів з обґрунтуванням оцінки впливу на навколишнє природне середовище. Крім того, порядок передачі документації на державну екологічну експертизу визначається Кабінетом Міністрів України.

Згідно зі ст. 35 Закону України „Про екологічну експертизу”, Заява про екологічні наслідки діяльності повинна містити відомості про:

- 1) заплановану діяльність, мету і шляхи її здійснення;
- 2) суттєві фактори, що впливають чи можуть впливати на стан навколишнього природного середовища з урахуванням можливості виникнення надзвичайних екологічних ситуацій;
- 3) кількісні та якісні показники оцінки рівнів екологічного ризику запланованої діяльності, а також заходи, що гарантують впровадження діяльності відповідно до екологічних стандартів і нормативів;
- 4) інформування громадськості щодо запланованої діяльності, її мету і шляхи її здійснення.

Засобами масової інформації, в яких може бути оприлюднена Заява про екологічні наслідки діяльності відповідно до ст. 20 Закону України „Про інформацію”⁶⁷⁷, поділяються на друковані засоби масової інформації, якими є періодичні друковані видання (преса) – газети, журнали, бюлетені тощо – і разові видання з визначеним тиражем, а також аудіовізуальні засоби масової інформації якими є: радіомовлення, телебачення, кіно, звукозапис, відеозапис тощо. До засобів масової інформації віднесені також інформаційні агентства. Крім того, засоби масової інформації поділяються на засоби масової інформації рекламного характеру та засоби масової інформації еротичного характеру⁶⁷⁸. Опублікування Заяви про екологічні наслідки діяльності в будь-якому із засобів масової інформації буде формально відповідати вимогам закону, і це може бути використано несумлінним замовником державної екологічної експертизи для того, щоб приховати від громадськості інформацію про заплановану діяльність.

Порядок передачі документації на державну екологічну експертизу визначено в Постанові Кабінету Міністрів України „Про Порядок передачі документації на державну екологічну експертизу”⁶⁷⁹, в якому встановлено

---

⁶⁷⁷ Закон України „Про інформацію” № 2657-XII від 02.10.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 48 (01.12.92), ст. 650.

⁶⁷⁸ Закон України „Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів” № 540/97-ВР від 23.09.1997, Відомості Верховної Ради України, 1997, № 50, ст. 302.

⁶⁷⁹ Постанова КМ України „Про Порядок передачі документації на державну екологічну експертизу” № 870 від 31.10.1995, Зібрання постанов Уряду України, 1996, № 3, ст. 85.

умови і правила передачі документації на державну екологічну експертизу. Порядок є обов'язковим для всіх замовників державної екологічної експертизи на території України і для еколого-експертних підрозділів Мінкобезпеки та його органів на місцях.

Строки проведення державної екологічної експертизи визначені в ст. 38 Закону України „Про екологічну експертизу” і складаються:

- 1) групами спеціалістів еколого-експертних підрозділів, установ чи організацій спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів – до 45 календарних днів з продовженням у разі потреби до 60 днів, а у виняткових випадках, залежно від складності проблеми – до 120 днів;
- 2) спеціально створеними міжгалузевими еколого-експертними комісіями чи іншими спеціалізованими організаціями – до 90 календарних днів;
- 3) за доопрацьованими матеріалами відповідно до висновків попередньої екологічної експертизи – до 30 календарних днів.

Початком державної екологічної експертизи вважається день подання еколого-експертному органу комплексу необхідних матеріалів і документів, а у разі необхідності – і додаткової науково-дослідної інформації з тих питань, що виникли під час проведення експертизи.

Висновки державної екологічної експертизи можуть зводитись до таких можливих варіантів:

- проект відповідає екологічним вимогам і може реалізовуватись;
- проект не повністю відповідає екологічним вимогам і потребує доопрацювання;
- проект суперечить екологічним вимогам і не може бути реалізований.

Позитивні висновки державної екологічної експертизи після затвердження їх спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів чи його органами на місцях є підставою для відкриття фінансування проектів і програм чи діяльності.

Позитивний висновок державної екологічної експертизи є дійсним протягом трьох років від дня його видачі. Якщо за цей час не розпочато реалізацію рішення щодо об'єкта державної екологічної експертизи, то він підлягає новій державній екологічній експертизі. Реалізація проектів і програм чи діяльності без позитивних висновків державної екологічної експертизи забороняється.

Висновки державної екологічної експертизи можуть бути оскаржені в такому порядку: юридичні особи, зацікавлені в спростуванні висновків державної екологічної експертизи або їх окремих положень, подають обґрунтовану заяву до органів, які приймали рішення про проведення такої

експертизи. У разі відмови у розгляді заяви вони мають право звернутися до суду. Органи, які приймали рішення про проведення державної екологічної експертизи, зобов'язані в місячний строк розглянути подану заяву і за наявності підстав призначити проведення додаткової державної екологічної експертизи із залученням незалежних експертів. Таке оскарження висновків державної екологічної експертизи не припиняє їх дії.

Висновки додаткової державної екологічної експертизи є остаточними для прийняття відповідним органом рішення щодо подальшої реалізації об'єкта екологічної експертизи, а рішення, прийняті на їх основі, можуть бути визнані недійсними.

Висновки державної екологічної експертизи та рішення, прийняті на їх основі, можуть бути визнані недійсними в судовому порядку в разі:

- 1) порушення вимог законодавства про проведення державної екологічної експертизи;
- 2) недотримання державних санітарних норм, правил, гігієнічних нормативів, будівельних норм і правил, вимог щодо охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки;
- 3) неврахування важливих достовірних відомостей про стан екологічної ситуації, що склалася в районі (місці) реалізації об'єкта екологічної експертизи, який може негативно впливати на стан навколишнього природного середовища, природних ресурсів, здоров'я людей;
- 4) порушення прав учасників еколого-експертного процесу, якщо це призвело до неправдивого висновку екологічної експертизи.

Наприклад, у 1996 р. Благодійним фондом „ЕкоПраво-Львів” від імені Миколаївської обласної асоціації „Зелений Світ” і суднобудівного заводу „Океан” ... у Вищій Арбітражний Суд України було подано позов про визнання недійсним висновку державної екологічної експертизи у зв'язку з тим, що було порушено порядок проведення екологічної експертизи, а саме: своєчасно не було опубліковано заяву про екологічні наслідки діяльності, а також результати проведення експертизи (тобто громадськість не була вчасно поінформована і не могла належним чином взяти участь у проведенні експертизи), не було враховано думку громадськості щодо даного питання тощо. Окрім того, не було враховано належним чином вплив терміналу на стан лиману (який є і без того критичним) і на зникаючі види фауни занесені до Червоної Книги. 18 – 20 листопада 1997 р. у Вищому Арбітражному Суді України відбулося судове засідання, позов було

визнаним обґрунтованим і винесено рішення про визнання недійсним висновку державної екологічної експертизи”⁶⁸⁰.

Фінансування державної екологічної експертизи здійснюється її замовником. Державні екологічні експертизи об’єктів, що реалізуються за рахунок державних капіталовкладень, фінансуються з державного бюджету. Кошти на проведення державної екологічної експертизи об’єктів, які фінансуються за рахунок її замовників чи державних капіталовкладень, виділяються в межах лімітів проектно-кошторисної документації згідно з нормативами, що встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Нормативи витрат визначено у відсотках до вартості розроблення інвестиційної документації: техніко-економічних обґрунтувань і розрахунків, проектів, робочих проектів; інвестиційних програм, передпланової і передпроектної документації, в тому числі ескізних проектів, проектно-планувальної документації⁶⁸¹.

У разі порушення встановленого законодавством порядку проведення екологічної експертизи; надання свідомо неправдивих відомостей про екологічні наслідки діяльності об’єкта екологічної експертизи; надання дозволів на спеціальне природокористування, фінансування та реалізація проектів і програм чи діяльності, які можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища, без позитивного висновку екологічної експертизи; здійснення екологічної експертизи неправоздатними підприємствами, установами, організаціями, об’єднаннями громадян та іншими формуваннями; недотримання під час реалізації об’єкта експертизи вимог щодо охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки відповідно до висновку державної екологічної експертизи; незаконне втручання будь-кого у проведення екологічної експертизи; ухилення від надання на законну вимогу державних еколого-експертних органів і формувань необхідних відомостей і матеріалів, винні особи притягаються відповідно до дисциплінарної, адміністративної, цивільної чи кримінальної відповідальності.

---

⁶⁸⁰ Екоправо. Історія. Проекти. Справи. Львів 1999, с.9.

⁶⁸¹ Постанова КМ України „Про нормативи витрат на проведення державної екологічної експертизи” № 644 від 13.06.1996, Зібрання постанов Уряду України, 1996, № 13, ст. 367.

Стаття 29. Обов'язковість виконання висновків державної екологічної експертизи

Висновок державної екологічної експертизи після затвердження спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів є обов'язковим для виконання.

Позитивний висновок державної екологічної експертизи є підставою для відкриття фінансування всіх програм і проектів.

Реалізація програм, проектів і рішень без позитивного висновку державної екологічної експертизи забороняється.

Коментована стаття визначає юридичне значення висновку державної екологічної експертизи і вказує на те, що після його затвердження спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів він стає обов'язковим для виконання. Таким спеціальним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів є Міністерство охорони навколишнього природного середовища України⁶⁸². Залежно від видів об'єктів екологічної експертизи вона може проводитись еколого-експертними підрозділами, спеціалізованими установами, організаціями або спеціально створюваними комісіями спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів, його органів на місцях із залученням інших органів державної виконавчої влади⁶⁸³. Тому і затверджують результати державної екологічної експертизи або спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів, або його органи на місцях.

Позитивний висновок державної екологічної експертизи є підставою для відкриття фінансування програм і проектів. Без такого висновку реалізація програм, проектів і рішень забороняється. На думку авторів науково-практичного коментаря⁶⁸⁴ до ст. 236 Кримінального кодексу України⁶⁸⁵, у тому разі, якщо фінансування чи реалізація програм, проектів і рішень розпочалися після отримання негативного висновку державної екологічної експертизи, тобто її висновок був проігнорований, то такі дії мають кваліфікуватися як злочин.

---

⁶⁸² Більш детально дивись коментар до ст.20.

⁶⁸³ Закон України „Про екологічну експертизу” № 45/95-ВР від 09.02.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 8 (21.02.95), ст. 54.

⁶⁸⁴ Особлива частина. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Під загальною редакцією Потебенько М.О., Гочаренко В.Г. К.: Форум, 2001, с.411.

⁶⁸⁵ Кримінальний кодекс України № 2341-ІІІ від 05.04.2001, Офіційний вісник України, 2001, № 21 (08.06.2001), ст. 920.

Висновки державної екологічної експертизи є необхідною, але не достатньою умовою для реалізації об'єктів екологічної експертизи. Відповідно до вимог ст. 12 Закону України „Про екологічну експертизу”, під час прийняття рішення щодо подальшої реалізації об'єктів екологічної експертизи, висновки державної екологічної експертизи враховуються нарівні з іншими видами державних експертиз.

Стаття 30. Громадська екологічна експертиза

Громадська екологічна експертиза здійснюється незалежними групами спеціалістів з ініціативи громадських об'єднань, а також місцевих органів влади за рахунок їх власних коштів або на громадських засадах.

Громадська екологічна експертиза проводиться незалежно від державної екологічної експертизи.

Висновки громадської екологічної експертизи можуть враховуватися органами, які здійснюють державну екологічну експертизу, а також органами, що заінтересовані у реалізації проектних рішень або експлуатують відповідний об'єкт.

Право громадських об'єднань на проведення екологічної експертизи передбачено в ст. 21 Закону, що встановлює повноваження громадських об'єднань у галузі охорони навколишнього природного середовища. Відповідно до ст. 9 Закону, громадяни мають право брати участь у проведенні громадської екологічної експертизи. Згідно з вимогами коментованої статті, ініціаторами проведення громадської екологічної експертизи можуть виступати громадські об'єднання, а також місцеві органи влади. Визначаючи таке коло ініціаторів громадської екологічної експертизи, законодавець виходив з того, що це, по-перше, дозволяє місцевим органам влади повною мірою вирішувати питання охорони навколишнього природного середовища місцевого значення в межах Конституції і законів України, а, по-друге, повною мірою реалізувати право громадськості на участь в прийнятті екологозначущих рішень.

Ст. 16 спеціального закону, яким є Закон України „Про екологічну експертизу”⁶⁸⁶, вказує на те що, громадська екологічна експертиза може проводитися в будь-якій сфері діяльності, що потребує екологічного обґрунтування. Але наводячи перелік тих, хто може виступити ініціаторами проведення громадської екологічної експертизи, законодавець

---

⁶⁸⁶ Закон України „Про екологічну експертизу” № 45/95-ВР від 09.02.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 8 (21.02.95), ст. 54.

звужив перелік і виключив із нього місцеві органи влади, вказавши, що громадська екологічна експертиза може здійснюватись за ініціативою громадських організацій чи інших громадських формувань. Відповідно до Закону України „Про об'єднання громадян”⁶⁸⁷, об'єднанням громадян є добровільне громадське формування, створене на основі єдності інтересів для спільної реалізації громадянами своїх прав і свобод. Об'єднання громадян, незалежно від назви (рух, конгрес, асоціація, фонд, спілка тощо), відповідно до цього Закону визнається політичною партією або громадською організацією.

Тобто спеціальний закон, яким є Закон України „Про екологічну експертизу”, замінив орган місцевої влади, як одного з можливих ініціаторів проведення громадської екологічної експертизи, на політичну партію. У той же час місцеві Ради в межах відповідної території і у порядку, встановленому цим Законом та іншими законодавчими актами, мають право приймати рішення і організують у разі необхідності проведення екологічної експертизи, про що йдеться у ст. 23 цього закону.

Норми спеціального закону безпідставно звужили норми загального закону, яким є коментований Закон. Тому це питання потребує вирішення найближчим часом.

Громадська екологічна експертиза може здійснюватися одночасно з державною екологічною експертизою шляхом створення на добровільних засадах тимчасових або постійних еколого-експертних колективів громадських організацій чи інших громадських формувань.

Фінансування громадської екологічної експертизи здійснюється за рахунок коштів об'єднань громадян, громадських природоохоронних та інших фондів, а також цільових добровільних грошових внесків громадян, підприємств, установ і організацій.

З метою інформування населення та погодження дій з іншими об'єднаннями громадян суб'єкти громадської екологічної експертизи оголошують через засоби масової інформації Заяву про проведення громадської екологічної експертизи, в якій зазначаються відомості про склад громадського еколого-експертного формування, перелік спеціалістів, залучених до участі в експертизі, об'єкт екологічної експертизи, строки її проведення. Заява про проведення громадської екологічної експертизи подається до відповідних місцевих Рад, органів державної виконавчої влади та державної екологічної експертизи.

---

⁶⁸⁷ Закон України „Про об'єднання громадян” № 2460-ХІІ від 16.06.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 34 (25.08.92), ст. 504.

Строки проведення громадської екологічної експертизи в законі не передбачені, але враховуючи те, що запобігти негативному впливу на навколишнє природне середовище легше, ніж ліквідувати його наслідки, то, очевидно, чим коротшими будуть строки, тим ефективнішими можуть бути висновки громадської екологічної експертизи.

Висновки громадської екологічної експертизи можуть бути висвітлені у засобах масової інформації і надіслані відповідним Радам, органам виконавчої влади на місцях, органам державної екологічної експертизи, іншим заінтересованим органам і особам та замовникам об'єктів екологічної експертизи, стосовно яких вона проводилася.

Висновки громадської екологічної експертизи мають складатися з вступної (протокольної), констатуючої (описової) та заключної (оціночно-узагальнюючої) частин. Тобто оформлення висновків громадської та інших видів експертиз не має відмінностей.

Експертом громадської екологічної експертизи може бути спеціаліст, який має вищу освіту, відповідну спеціальність, кваліфікацію і професійні знання, володіє навичками аналізу експертної інформації і методикою еколого-експертної оцінки, а також має практичний досвід у відповідній галузі не менше трьох років.

На жаль, Закон України „Про екологічну експертизу”, встановлюючи однакові вимоги для експертів громадської та державної експертизи, не зрівняв їх у правах. Так, тільки експерт державної екологічної експертизи має право одержувати на свою вимогу відомості та матеріали, необхідні для проведення екологічної експертизи. Незрозуміло, як зможе експерт громадської екологічної експертизи, не маючи змоги отримати необхідні документи, підготувати об'єктивний, всебічно обґрунтований висновок.

Вимоги закону про те, що висновки громадської екологічної експертизи можуть враховуватися при проведенні державної екологічної експертизи, а також органами, що приймають рішення про реалізацію об'єкта експертизи, не відповідають тій правовій ситуації, що склалась в Україні після набуття чинності Конвенцією про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля⁶⁸⁸, ратифікованою Законом України⁶⁸⁹. Згідно з положенням п. 8 ст. 6 цієї Конвенції, кожна із Сторін забезпечує, щоб у відповідному рішенні належним чином було враховано результати

---

⁶⁸⁸ Конвенція Про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля від 25.05.1998 р.

⁶⁸⁹ Закон України „Про ратифікацію Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля” № 832-ХІV від 06.07.1999, Офіційний вісник України, 1999, № 28 (30.07.99), ст. 1368.

участі громадськості. Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України⁶⁹⁰. Враховуючи це не можна застосувати закон, який регулює правовідносини, що розглядаються, інакше як міжнародний договір⁶⁹¹.

Виправити таку ситуацію можна внесенням змін у коментовану статтю, замінивши слова „можуть враховуватись” словами „повинні враховуватись”. У тому випадку коли ті чи інші висновки громадської екологічної експертизи не враховуються державними органами, останні мають надати обґрунтовану відповідь стосовно того, з яких причин це сталося.

---

⁶⁹⁰ Конституції України №254к/96-ВР від 28.06.1996, Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30 (23.07.96), ст. 141.

⁶⁹¹ Постанова Пленуму Верховного Суду України „Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя” № 9 від 01.11.1996, Бюлетень Міністерства юстиції України, 2000, 00, № 4.

Розділ VII

СТАНДАРТИЗАЦІЯ І НОРМУВАННЯ В ГАЛУЗІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Стаття 31. Завдання стандартизації і нормування в галузі охорони навколишнього природного середовища

Екологічна стандартизація і нормування проводяться з метою встановлення комплексу обов'язкових норм, правил, вимог щодо охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки.

Ефективне застосування екологічного законодавства неможливе без уніфікації термінологічного апарату, підходів та методик щодо регулювання діяльності. Реалізація цих завдань в рамках охорони навколишнього природного середовища досягається в процесі реалізації таких функцій екологічного управління, як стандартизація та нормування. У коментованій статті прямо визначено мету екологічної стандартизації та нормування – встановлення комплексу обов'язкових норм, правил, вимог щодо охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки.

Закон України „Про стандартизацію” визначає стандартизацію як „діяльність, що полягає у встановленні положень для загального і багаторазового застосування щодо наявних чи можливих завдань з метою досягнення оптимального ступеня впорядкування у певній сфері, результатом якої є підвищення ступеня відповідності продукції, процесів та послуг їх функціональному призначенню, усуненню бар'єрів у торгівлі і сприянню науково-технічному співробітництву”⁶⁹².

Цим же Законом визначаються рівні стандартизації:

- міжнародна стандартизація – стандартизація, що проводиться на міжнародному рівні та участь у якій відкрита для відповідних органів усіх країн;
- регіональна стандартизація – стандартизація, що проводиться на відповідному регіональному рівні та участь у якій відкрита для відповідних органів країн певного географічного або економічного простору;

---

⁶⁹² Закон України „Про стандартизацію” № 2408-III від 17.05.2001, Відомості Верховної Ради України, 2001, № 31 (03.08.2001), ст. 145.

- національна стандартизація – стандартизація, що проводиться на рівні однієї країни.

Об'єктами стандартизації є продукція, процеси та послуги, зокрема матеріали, складники, обладнання, системи, їх сумісність, правила, процедури, функції, методи чи діяльність, персонал і органи, а також вимоги до термінології, позначення, фасування, пакування, маркування, етикетування.

За своїм змістом питання екологічної стандартизації досягають дві мети:

- по-перше, підтвердження відповідності діяльності вимогам законодавства (встановлення вимог до якості готової продукції, характеристик сировини, матеріалів та комплектуючих; закріплення норм, вимог та методів у галузі проектування та виробництва тощо);

- по-друге, встановлення уніфікованих методик вимірювання та оцінки, підвищення рівня безпечності та створення єдиних систем документації, систем охорони довкілля та використання природних ресурсів, що забезпечує вільні доступи на ринки та зменшення екологічних ризиків.

Екологічне нормування здійснюється з метою раціонального використання природних ресурсів і є основою для запровадження економічних механізмів стимулювання природокористування та застосування економічних санкцій за їх нераціональне використання. Особливістю нормування є те, що ці цілі досягаються без прямого втручання в господарську діяльність, а опосередковано, шляхом встановлення науково обґрунтованих показників використання природних ресурсів на підставі використання новітніх технологій, що примушує підприємства до оптимізації природокористування. Одним з основних завдань екологічного нормування є недопущення використання природних об'єктів та їх складових понад межі, в яких забезпечується їх нормальне функціонування та відновлення, цим самим відрізняючись від лімітування, яке більшою мірою спрямоване на встановлення обмежень використання невідновлюваних чи важковідновлюваних об'єктів.

Детальніше питання розробки та змістовного наповнення екологічних стандартів та нормативів буде розглянуто нижче.

Стаття 32. Екологічні стандарти

Державні стандарти в галузі охорони навколишнього природного середовища є обов'язковими для виконання і визначають поняття і терміни, режим використання й охорони природних ресурсів, методи контролю за станом навколишнього природного середовища, вимоги щодо запобігання забрудненню навколишнього природного середовища, інші питання, пов'язані з охороною навколишнього природного середовища та використанням природних ресурсів.

(частина перша статті 32 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 06.04.2000 р. № 1642-III)

Екологічні стандарти розробляються і вводяться в дію в порядку, що встановлюється законодавством України.

Питання екологічної стандартизації мають комплексний характер і регулюються, крім коментованої статті, ще спеціальними Законами України щодо стандартизації „Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності”⁶⁹³ та „Про стандартизацію”⁶⁹⁴. Зважаючи на те, що між прийняттям Закону України „Про охорону навколишнього природного середовища” та вищенаведених законів пройшов тривалий (понад 10 років) час, на сьогодні між ними склалася колізія щодо обов'язковості екологічних стандартів для виконання. Так, відповідно до Закону, основною метою державних екологічних стандартів є визначення понять і термінів, режиму використання й охорони природних ресурсів, методів контролю за станом навколишнього природного середовища, вимог щодо запобігання забрудненню навколишнього природного середовища, інші питання, пов'язані з охороною навколишнього природного середовища та використанням природних ресурсів.

Подібним чином визначено мету стандартизації в Законі України „Про стандартизацію”, в якому закріплено, що стандарт – це документ, розроблений на основі консенсусу та затверджений уповноваженим органом, що встановлює призначені для загального і багаторазового використання правила, інструкції або характеристики, які стосуються діяльності чи її результатів, включаючи продукцію, процеси або послуги, дотримання яких є необов'язковим. Стандарт може містити вимоги до

---

⁶⁹³ Закон України „Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності” № 3164-IV від 01.12.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 52 (11.01.2006), ст. 3246.

⁶⁹⁴ Закон України „Про стандартизацію” № 2408-III від 17.05.2001, Відомості Верховної Ради України, 2001, № 31 (03.08.2001), ст. 145.

термінології, позначок, пакування, маркування чи етикетування, які застосовуються до певної продукції, процесу чи послуги.

Тим часом Закон встановлює, що державні стандарти в галузі охорони навколишнього природного середовища є обов'язковими для виконання, що не відповідає вимогам спеціальних законів з питань стандартизації.

Закон України „Про стандартизацію” в ст. 11 встановлює: „Залежно від рівня органу, який приймає чи схвалює нормативні документи із стандартизації, вони поділяються на:

- національні стандарти, правила усталеної практики та класифікатори, прийняті чи схвалені центральним органом виконавчої влади з питань стандартизації, а також видані ним каталоги та реєстри загальнодержавного застосування;

- стандарти, технічні умови та правила усталеної практики, прийняті чи схвалені іншими органами та організаціями, що займаються питаннями стандартизації, а також видані ними каталоги.

Стандарти застосовуються безпосередньо чи шляхом посилання на них в інших документах.

Стандарти застосовуються на добровільній основі, за винятком випадків, коли застосування цих стандартів вимагають технічні регламенти.”

Отже, Закон України „Про стандартизацію” не встановлює вимог щодо обов'язкового застосування стандартів, навпаки, він підкреслює їх добровільний характер. Винятком є випадки, коли стандарти (в тому числі екологічні) застосовуються на вимогу, що міститься в технічних регламентах.

У ст. 13 Закону України „Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності” записано: „Метою розроблення і застосування технічних регламентів є захист життя та здоров'я людини, тварин, рослин, національної безпеки, охорони довкілля та природних ресурсів, запобігання недобросовісній практиці.

Відповідність введених в обіг в Україні продукції, процесів та послуг технічним регламентам є обов'язковою.

Вимоги, встановлені технічними регламентами, повинні відображати ризики стосовно споживачів, довкілля та природних ресурсів, які створюватиме невідповідність продукції, процесів і послуг. Для оцінювання ризиків повинна розглядатися, зокрема, наявна науково-технічна інформація, пов'язана з переробними технологіями або кінцевим використанням продукції, процесів або послуг.

Державна політика у сфері розроблення і застосування технічних регламентів базується на таких принципах:

- технічні регламенти не повинні обмежувати торгівлю більше, ніж це необхідно для досягнення мети, визначеної в частині першій цієї статті;

- *технічні регламенти повинні бути змінені або скасовані, якщо обставин або цілей, що спричинили їх прийняття, більше не існує або якщо обставини чи цілі, що змінилися, дають змогу вживати заходи, що мають менший обмежувальний вплив на торгівлю;*

- *вимоги технічних регламентів поширюються на товари вітчизняного та іноземного походження;*

- *технічні регламенти торговельних партнерів України у встановленому законодавством порядку визнаються як еквівалентні технічним регламентам України, навіть якщо вони відрізняються, за умови, що такі регламенти відповідають меті технічних регламентів України”.*

Таким чином, обов’язковим є застосування саме технічних регламентів та стандартів, що на них посиляються.

Наприклад, стандарти серії ISO 14000 запроваджувались насамперед як добровільні стандарти. Підприємства мають самі зробити вибір щодо їх прийняття та найбільш прийнятної для себе форми застосування. У Європі, де ці стандарти діють з 1993 р., підприємства отримали можливість сертифікації за ними з 1995 р. Україна пішла шляхом повного запозичення цих стандартів, прийнявши їх як державний стандарт України в 1997 р. У 1997 р. Держстандарт України Наказом № 495 від 18 серпня затвердив і увів у дію державні стандарти України ДСТУ ISO 14001-97 “Системи управління навколишнім середовищем. Склад та опис елементів і настанови щодо їх застосування”⁶⁹⁵ і ДСТУ ISO 14004-97 “Системи управління навколишнім середовищем. Загальні настанови щодо принципів управління, систем та засобів забезпечення”⁶⁹⁶. Новизна запроваджених стандартів полягає в тому, що при описі систем екологічного управління в них залишається значне місце для ініціативної діяльності підприємств. Так, у вступі до ДСТУ ISO 14001-97 “Системи управління навколишнім середовищем. Склад та опис елементів і настанови щодо їх застосування” проголошується: “Слід зауважити, що цей стандарт не встановлює конкретних вимог до екологічних характеристик, окрім обов’язку дотримуватись чинного законодавства і нормативних актів, а також обов’язку щодо постійного вдосконалення. Так що дві організації, які здійснюють подібну діяльність, але мають різні екологічні

---

⁶⁹⁵ ДСТУ ISO 14001-97 Системи управління навколишнім середовищем. Склад та опис елементів і настанови щодо їх використання. Введ. Наказом Держстандарту України № 495 від 18.08.1997 р. // К.: Держстандарт України, 1997.

⁶⁹⁶ ДСТУ ISO 14004-97 Системи управління навколишнім середовищем. Загальні настанови щодо принципів управління, систем та засобів забезпечення. Введ. Наказом Держстандарту України № 495 від 18.08.1997 р. // К.: Держстандарт України, 1997.

характеристики, можуть обидві відповідати його вимогам". Таким чином, при здійсненні виробничого екологічного управління досягаються як обов'язкові, визначені в законодавстві цілі (такими найчастіше виступають екологічні нормативи, стандарти, ліміти тощо), так і добровільні, тобто ті, які визначає для себе кожен суб'єкт господарської діяльності.

Еколого-управлінські можливості сертифікації за стандартами ISO 14000 полягають у тому, що підприємство, яке декларує свою відповідність цим стандартам і підтвердило цю декларацію після отримання сертифікату, мусить постійно підтверджувати факт відповідності вимогам стандартів шляхом регулярного проведення аудиту та перевірок. Процес сертифікації за міжнародними стандартами є достатньо дорогим, тому, витративши гроші і розуміючи факт можливої втрати сертифіката, власник підприємства буде вимагати стабільної дії систем екологічного управління, дотримання екологічних та технологічних вимог. Отже, з'являється новий аспект економічної зацікавленості суб'єкта господарювання: втрата вкладених коштів, зменшення довіри до підприємства з боку іноземних інвесторів та партнерів, міжнародних інституцій, зменшення конкурентоспроможності товару на світовому ринку.

Певну допомогу в активізації діяльності підприємств із сертифікації власних систем екологічного управління можуть надати запроваджені вже на багатьох підприємствах України стандарти ДСТУ ISO серії 9000 щодо систем якості. Ці стандарти вже в опосередкованій формі передбачають урахування певних екологічних чинників. Тому система управління якістю може стати базою для формування систем екологічного управління. Від застосування цих систем залежить конкурентоспроможність підприємств та їхньої продукції на світовому ринку. На цей факт вказано і в самому стандарті ДСТУ ISO 14001-97. Так, у додатку Б до цього стандарту розглянуто зв'язки між стандартами екологічного управління (ДСТУ ISO 14001) і стандартами якості продукції (ДСТУ ISO 9001).

Ст. 9 Закону України „Про стандартизацію” також передбачає, що „центральный орган виконавчої влади з питань стандартизації створює технічні комітети, на які покладаються функції з розроблення, розгляду та погодження міжнародних (регіональних) та національних стандартів.

Технічні комітети стандартизації формуються з урахуванням принципу представництва всіх зацікавлених сторін. До роботи в технічних комітетах стандартизації залучаються на добровільних засадах уповноважені представники органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання та їх об'єднань, науково-технічних та інженерних товариств (спілок), товариств (спілок)

споживачів, відповідних громадських організацій, провідні науковці і фахівці.

Організаційне забезпечення діяльності технічних комітетів здійснюють їх секретаріати.

Положення про технічні комітети затверджує центральний орган виконавчої влади з питань стандартизації.

Технічні комітети стандартизації не можуть мати на меті одержання прибутку від своєї діяльності.

Членство в технічних комітетах стандартизації є добровільним”.

У процесі реалізації цього положення і з метою удосконалення національної системи стандартизації та підвищення ефективності робіт із стандартизації у сфері охорони навколишнього природного середовища Наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики було прийнято рішення про реорганізацію та функціонування технічного комітету стандартизації ТК 82 „Охорона навколишнього природного середовища України”⁶⁹⁷ на базі ТК 82 „Охорона навколишнього природного середовища та раціональне використання ресурсів України”.

Функції секретаріату технічного комітету стандартизації ТК 82 „Охорона навколишнього природного середовища України” доручено виконувати Державному екологічному інституту Мінприроди України.

Згідно з додатком до цитованого Наказу, до об’єктів стандартизації цього технічного комітету віднесено:

- опис критеріїв екологічного оцінювання впливу діяльності на довкілля та настанови щодо їх застосування;
- норми забруднення на різних об’єктах та середовищах, вимоги до якості атмосферного повітря, захист від радіаційного забруднення;
- оцінювання впливу діяльності на стан навколишнього природного середовища, вимоги до охорони довкілля;
- вимоги до ефективності управління довкіллям, боротьба з забруднюванням;
- критерії оцінювання життєвого циклу продукції;
- паспортизація та класифікація відходів, загальні вимоги до відходів різних галузей;
- якість стічних вод.

---

⁶⁹⁷ Наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики „Про реорганізацію технічного комітету стандартизації ТК 82 „Охорона навколишнього природного середовища та раціональне використання ресурсів України” № 63 від 11.03.2005.

Про важливість питань екологічної стандартизації в контексті євроінтеграційних процесів та доступу на ринки інших країн свідчить і той факт, що Кабінет Міністрів України своєю Постановою затвердив План заходів щодо поетапного впровадження в Україні вимог директив Європейського Союзу, санітарних, екологічних, ветеринарних, фітосанітарних норм, міжнародних і європейських стандартів⁶⁹⁸. Цією ж Постановою було встановлено обов'язок міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, відповідальних за здійснення плану заходів:

- *забезпечити в 1997 – 1998 роках підготовку законодавчих та інших нормативних актів для поетапного впровадження в Україні вимог директив Європейського Союзу, санітарних, екологічних, ветеринарних, фітосанітарних норм, міжнародних і європейських стандартів;*
- *організувати протягом 1998 – 2000 років роботу з реалізації галузевих програм впровадження в Україні стандартів для конкурентоспроможної продукції, гармонізованих з міжнародними та європейськими стандартами.*

В Україні допускається й застосування екологічних стандартів колишнього СРСР, але з урахуванням вимог Постанови Кабінету Міністрів України „Про порядок та терміни дії галузевих стандартів і прирівняних до них інших нормативних документів колишнього СРСР”⁶⁹⁹. Відповідно до Постанови, галузеві стандарти, технічні умови (крім технічних умов на продукцію військового призначення) та інші нормативні документи колишнього СРСР дозволяється застосовувати до їх заміни національними нормативними документами.

Галузеві стандарти, технічні умови та інші нормативні документи колишнього СРСР повинні бути закріплені за галузями, де вони використовуються, шляхом затвердження центральними органами виконавчої влади переліків галузевих стандартів і прирівняних до них інших нормативних документів (далі – галузеві стандарти). Таке закріплення повинно сприяти усуненню дублювання під час визначення терміну дії цих галузевих стандартів, технічних умов та інших нормативних документів, а також під час подальшої роботи над ними. Крім того, в Постанові

---

⁶⁹⁸ Постанова КМ України „Про заходи щодо поетапного впровадження в Україні вимог директив Європейського Союзу, санітарних, екологічних, ветеринарних, фітосанітарних норм та міжнародних і європейських стандартів” № 244 від 19.03.1997, Урядовий кур’єр, 1997, 04, № 60-61.

⁶⁹⁹ Постанова КМ України „Про порядок та терміни дії галузевих стандартів і прирівняних до них інших нормативних документів колишнього СРСР” № 2 від 03.02.2002, Офіційний вісник України, 2002, № 2 (25.01.2002), ст. 56.

зазначалося, що галузеві стандарти і прирівняні до них інші нормативні документи колишнього СРСР, не включені до переліків галузевих стандартів, не діють на території України.

Центральні органи виконавчої влади складають переліки галузевих стандартів за напрямками своєї діяльності, визначають термін їх дії, враховуючи інформацію про скасування того чи іншого нормативного документа у зв'язку з розробленням міждержавного, державного стандартів або інших нормативних документів, а також їх назви.

Галузеві стандарти, технічні умови та інші нормативні документи колишнього СРСР, термін дії яких продовжено, можуть використовуватися всіма органами державної влади та суб'єктами господарювання незалежно від форми власності та видів діяльності за погодженням з центральними органами виконавчої влади, за якими закріплені ці нормативні документи.

На виконання вимог цієї Постанови в екологічній сфері Міністерство екології та природних ресурсів України своїм Наказом⁷⁰⁰, в рамках своєї компетенції, з метою впорядкування їх застосування в Україні при здійсненні контролю стану навколишнього природного середовища, викидів, скидів, промислових відходів затвердило Перелік нормативних документів колишнього СРСР, що визначають порядок вимірювань при здійсненні контролю за дотриманням вимог природоохоронного законодавства та Перелік нормативних документів щодо визначення показників в об'єктах довкілля, викидах, скидах, промислових відходах, чинність яких в Україні продовжено до 31.12.2007 р.

Порядок розробки, введення в дію екологічних стандартів, технічних регламентів та інших документів на кшталт правил усталеної практики, класифікаторів здійснюється відповідно до вимог Законів України „Про стандартизацію” та „Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності”.

Питання державного нагляду за дотриманням стандартів, норм і правил (у тому числі екологічних) суб'єктами підприємницької діяльності (підприємцями), визначення їх відповідальності за порушення цих стандартів, норм і правил закріплені в Декреті Кабінету Міністрів України „Про державний нагляд за дотриманням стандартів, норм і правил та відповідальність за їх порушення”⁷⁰¹. У Декреті визначено, що державний

---

⁷⁰⁰ Наказ Міністерства екології та природних ресурсів „Про затвердження переліків галузевих стандартів і прирівняних до них інших нормативних документів колишнього СРСР” № 232 від 19.06.2002.

⁷⁰¹ Декрет Кабінету Міністрів України „Про державний нагляд за дотриманням стандартів, норм і правил та відповідальність за їх порушення” № 46-93 від 08.04.1993, Відомості Верховної Ради України, 1993, № 23 (08.06.93), ст. 247.

нагляд – це діяльність спеціально уповноважених органів виконавчої влади по контролю за додержанням підприємцями стандартів, норм і правил при виробництві та випуску продукції (виконанні робіт, наданні послуг) з метою забезпечення інтересів суспільства і споживачів в її належній якості, безпечної для життя, здоров'я й майна людей і навколишнього середовища. Крім цього, в ст. 8 Декрету встановлено й заходи відповідальності за порушення у сфері екологічної стандартизації, зокрема записано: за реалізацію на території України імпоротної продукції, яка не відповідає вимогам стандартів, норм і правил, що діють в Україні, стосовно безпеки для життя, здоров'я й майна людей і навколишнього середовища, підприємець сплачує штраф у розмірі 50 % вартості реалізованої продукції; за випуск, реалізацію продукції, яка внаслідок порушення вимог стандартів, норм і правил є небезпечною для життя, здоров'я й майна людей і навколишнього середовища, підприємець сплачує штраф у розмірі 100 % вартості випущеної або реалізованої продукції.

Сплата штрафу не звільняє підприємця від обов'язків відшкодування збитків споживачам продукції, які виникли внаслідок порушення стандартів, норм і правил, невиконання умов договору на поставку продукції.

Стаття 33. Екологічні нормативи

Екологічні нормативи встановлюють гранично допустимі викиди та скиди у навколишнє природне середовище забруднюючих хімічних речовин, рівні допустимого шкідливого впливу на нього фізичних та біологічних факторів.

(частина перша статті 33 у редакції
Закону України від 06.04.2000 р. № 1642-III)

Законодавством України можуть встановлюватися нормативи використання природних ресурсів та інші екологічні нормативи.

Екологічні нормативи повинні встановлюватися з урахуванням вимог санітарно-гігієнічних та санітарно-протиепідемічних правил і норм, гігієнічних нормативів.

(частина третя статті 33 у редакції
Закону України від 06.04.2000 р. № 1642-III)

Нормативи гранично допустимих концентрацій забруднюючих речовин у навколишньому природному середовищі та рівні шкідливих фізичних та біологічних впливів на нього є єдиними для всієї території України.

(частина четверта статті 33 із змінами, внесеними
згідно із Законом України від 24.10.2002 р. № 198-IV)

У разі необхідності для курортних, лікувально-оздоровчих, рекреаційних та інших окремих районів можуть встановлюватися

більш суворі нормативи гранично допустимих концентрацій забруднюючих речовин та інших шкідливих впливів на навколишнє природне середовище.

Екологічні нормативи розробляються і вводяться в дію спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів та іншими уповноваженими на те державними органами відповідно до законодавства України.

(частина шоста статті 33 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 06.04.2000 р. № 1642-III)

Коментована стаття об'єднує в собі порядок встановлення критеріїв навколишнього природного середовища, об'єднуючи їх єдиною родовою ознакою – екологічні нормативи. У самій статті вказується на основну мету таких нормативів – встановлення гранично допустимих викидів та скидів у навколишнє природне середовище забруднюючих хімічних речовин, рівні допустимого шкідливого впливу на нього фізичних та біологічних факторів. Разом з тим статтею передбачається, що до екологічних нормативів належать також нормативи використання природних ресурсів, а також інші нормативи, які можуть бути розроблені з метою встановлення якісних показників екологічної безпеки охорони довкілля та кількісних показників природокористування.

Зважаючи на те, що основний акцент щодо нормування в Законі зроблено саме на нормування гранично допустимих викидів та скидів, то об'єктом аналізу будуть саме вони. Шляхом компіляції існуючих правових термінів, що містяться у різних нормативних актах можна дійти висновку, що під гранично допустимим скидом (викидом) розуміється така максимальна маса забруднюючих речовин у викидах (скидах), яка внаслідок постійного чи періодичного впливу не зумовлює негативних екологічних наслідків для здоров'я людини, загального стану довкілля чи його компонентів.

Порядок розроблення та затвердження нормативів гранично допустимих викидів забруднюючих речовин із стаціонарних джерел затверджено Постановою Кабінету Міністрів України⁷⁰². Відповідно до цього Порядку, нормативи гранично допустимих викидів забруднюючих речовин із стаціонарних джерел визначаються за методикою, яка затверджується Мінприроди, з метою забезпечення дотримання

---

⁷⁰² Постанова КМ України „Про затвердження Порядку розроблення та затвердження нормативів гранично допустимих викидів забруднюючих речовин із стаціонарних джерел” № 1780 від 28.12.2001, Офіційний вісник України, 2002, № 1, ст. 9.

нормативів екологічної безпеки атмосферного повітря з урахуванням економічної доцільності, рівня технологічних процесів, технічного стану обладнання та газоочисних установок, вимог національного законодавства і законодавства Європейського Союзу та розробляються:

- на одиницю маси за одиницю часу;
- на одиницю продукції чи сировини.

Стосовно допустимих викидів забруднюючих речовин або їх сумішей (включаючи ступінь розведення) встановлюються технологічні нормативи, що складаються з:

- поточних технологічних нормативів – для діючих окремих типів обладнання, споруд на рівні підприємств з найкращою існуючою технологією виробництва аналогічних за потужністю технологічних процесів;

- перспективних технологічних нормативів – для нових і таких, що проектується, будуються або модернізуються, окремих типів обладнання, споруд з урахуванням передових вітчизняних і світових досягнень у відповідній сфері.

Визначення технологічних нормативів допустимих викидів забруднюючих речовин відбувається у місці їх виходу.

Норматив гранично допустимого викиду забруднюючої речовини із стаціонарного джерела на одиницю маси за одиницю часу встановлюється для певної фактичної масової швидкості у технологічному процесі, яка визначається як відношення всієї маси матеріалів, які використовуються в конкретному технологічному процесі (або в одній закінченій операції), до часу здійснення цього процесу.

Норматив гранично допустимого викиду забруднюючої речовини із стаціонарного джерела на одиницю продукції чи сировини визначається як відношення кількості забруднюючої речовини, що викидається в атмосферне повітря, до обсягу продукції підприємства або використаної ним сировини.

Для нових стаціонарних джерел і таких, що проектується, будуються або модернізуються, окремих типів обладнання, споруд нормативи гранично допустимих викидів забруднюючих речовин розробляються з урахуванням передових вітчизняних і світових технологій та досягнень у розробленні технологій зменшення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря.

У разі коли законодавством Європейського Союзу для нових стаціонарних джерел і таких, що проектується, будуються або модернізуються, встановлено нормативи гранично допустимих викидів забруднюючих речовин, в Україні застосовуються норми цього законодавства.

Нормативи гранично допустимих викидів забруднюючих речовин для діючих стаціонарних джерел встановлюються за середніми показниками викидів, визначених для типів устаткування, де обсяги таких викидів є найменшими.

Перелік типів устаткування, за якими розробляються нормативи гранично допустимих викидів забруднюючих речовин із стаціонарних джерел, визначається Мінприроди.

Нормативи гранично допустимих викидів забруднюючих речовин із стаціонарних джерел розробляються заінтересованими органами виконавчої влади, до сфери управління яких належать підприємства, установи, організації, що здійснюють викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря із стаціонарних джерел, і затверджуються Мінприроди.

Мінприроди здійснює не рідше ніж один раз на 10 років перегляд нормативів гранично допустимих викидів забруднюючих речовин із стаціонарних джерел. Підставою для такого перегляду є:

- необхідність запобігання або зведення до мінімуму загального впливу на навколишнє природне середовище викидів забруднюючих речовин;*
- наявність можливостей для зменшення викидів забруднюючих речовин та розроблення нових технологічних процесів з урахуванням економічної доцільності такого зменшення, технічного стану обладнання, газоочисних установок;*
- зміни у національному законодавстві та законодавстві Європейського Союзу щодо обмеження викидів забруднюючих речовин із стаціонарних джерел.*

Також Постановою Кабінету Міністрів України затверджено Порядок розроблення і затвердження нормативів гранично допустимого рівня впливу фізичних та біологічних факторів стаціонарних джерел забруднення на стан атмосферного повітря⁷⁰³. Такі нормативи встановлюються для кожного стаціонарного джерела забруднення з урахуванням рівня, за умови додержання якого фізичний та біологічний вплив усіх стаціонарних джерел забруднення у тому чи іншому районі, враховуючи перспективи його розвитку, у визначений термін не перевищуватиме нормативи екологічної безпеки атмосферного повітря.

---

⁷⁰³ Постанова КМ України „Про Порядок розроблення і затвердження нормативів граничнодопустимого рівня впливу фізичних та біологічних факторів стаціонарних джерел забруднення на стан атмосферного повітря” № 300 від 13.03.2002, Офіційний вісник України, 2002, № 12, ст. 572.

Перелік фізичних та біологічних факторів, а також критерії визначення стаціонарних джерел забруднення, для яких розробляються нормативи, встановлюються Мінприроди за погодженням з Міністерством охорони здоров'я.

Розроблення нормативів здійснюється підприємствами, установами, організаціями та громадянами – суб'єктами підприємницької діяльності за власні кошти.

Для розроблення нормативів необхідно:

- провести інвентаризацію стаціонарних джерел забруднення;*
- здійснити оцінку впливу фізичних та біологічних факторів на стан атмосферного повітря;*
- оформити заявку на нормативи;*
- визначити заходи щодо: досягнення нормативів з урахуванням найдосконаліших доступних технологій у частині зменшення впливу фізичних та біологічних факторів; охорони атмосферного повітря на випадок виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, ліквідації причин, наслідків забруднення атмосферного повітря; остаточного припинення діяльності та приведення довкілля у задовільний стан; додержання послідовності етапів технологічного процесу, коли є ризик перевищення встановлених нормативів; здійснення контролю за додержанням встановлених нормативів та зниженням шкідливого впливу фізичних та біологічних факторів до нормативного рівня.*

До розроблення нормативів суб'єкт господарювання може залучати установи, організації і заклади, яким Мінприроди надає право на розроблення документів, що обґрунтовують рівень впливу фізичних та біологічних факторів на стан атмосферного повітря.

Документи оформляються відповідно до Інструкції про загальні вимоги до розроблення нормативів гранично допустимого впливу фізичних та біологічних факторів стаціонарних джерел на стан атмосферного повітря та подаються суб'єктом господарювання на погодження до установи державної санітарно-епідеміологічної служби, яка розглядає подані документи протягом 30 календарних днів від дня їх надходження і у разі відсутності зауважень погоджує їх. У разі наявності зауважень документи повертаються суб'єкту господарювання з викладом їх змісту та зазначенням терміну повторного подання.

Розроблені нормативи погоджуються з місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування у частині визначення термінів здійснення заходів щодо зниження шкідливого впливу фізичних та біологічних факторів до нормативного рівня.

Погоджені нормативи суб'єкт господарювання подає у письмовій та електронній формах до територіального органу Мінприроди, який розглядає документи протягом 30 календарних днів і у разі відсутності

зауважень затверджує нормативи. У разі наявності зауважень документи повертаються суб'єкту господарювання з викладом їх змісту та зазначенням терміну повторного подання.

Рішення про затвердження нормативів надсилається суб'єкту господарювання та установі державної санітарно-епідеміологічної служби.

Перегляд встановлених нормативів проводиться у разі зміни обсягів та/або технології виробництва.

Питання нормування скидів у навколишнє природне середовище забруднюючих речовин знайшло відображення в Порядку розроблення і затвердження нормативів гранично допустимого скидання забруднюючих речовин⁷⁰⁴. Цим Порядком визначаються основні вимоги до нормування гранично допустимого скидання забруднюючих речовин, які утворюються в процесі виробничої діяльності водокористувачів. Гранично допустимий скид речовини – це маса речовини у зворотній воді, що є максимально допустимою для відведення за встановленим режимом даного пункту водного об'єкта за одиницю часу.

Метою встановлення нормативів гранично допустимого скидання забруднюючих речовин є поетапне досягнення екологічного нормативу якості води водних об'єктів, тобто науково обґрунтованих значень концентрації забруднюючих речовин та показників якості води (загальнофізичні, біологічні, хімічні, радіаційні) і санітарно-гігієнічних норм у місцях розташування джерел водопостачання та водокористування, для забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини та водних екосистем.

Переліки забруднюючих речовин, скидання яких нормується, закріплені в додатку до Порядку розроблення і затвердження нормативів гранично допустимого скидання забруднюючих речовин. Слід мати на увазі, що ці переліки не є статичними. Так, законодавством передбачено, що вони переглядаються та доповнюються Мінприроди і затверджуються Кабінетом Міністрів України (один раз на три роки).

Замовниками розроблення нормативів виступають водокористувачі, що здійснюють скиди. Розроблення нормативів гранично допустимого скидання забруднюючих речовин для підприємств, установ та організацій, які проектується, здійснюється в складі передпроектної та проектно-кошторисної документації (проект, робочий проект) на нове будівництво,

---

⁷⁰⁴ Постанова КМ України „Про Порядок розроблення і затвердження нормативів гранично допустимого скидання забруднюючих речовин та перелік забруднюючих речовин, скидання яких нормується” № 1100 від 11.09.1996, Зібрання постанов Уряду України, 1996, № 17, ст. 490.

розширення, реконструкцію і їх технічне переоснащення, що забезпечує дотримання екологічних вимог в їх діяльності. Скидання промислових забруднених стічних, шахтних, кар'єрних, рудникових вод з накопичувачів здійснюється згідно з індивідуальним регламентом, погодженим з відповідними органами охорони навколишнього природного середовища. Нормативно-правове забезпечення такого періодичного водовідведення до водних об'єктів затверджується Мінприроди.

Підставами для переоформлення нормативів є: закінчення строку дії нормативів, зміна умов водокористування, зміна категорії якості води у водному об'єкті, зміна законодавчої та нормативної бази.

Водокористувач відповідає за наявність затверджених нормативів та надання розробнику достовірних вихідних даних, що одержуються на основі проведення інвентаризації показників складу та властивостей зворотних вод згідно з наведеними переліками забруднюючих речовин, скидання яких нормується та ідентифікація яких у зворотних водах є обов'язковою, обсягу витрат зворотних вод та інших необхідних для розрахунків даних.

У документах, що входять до складу проекту нормативів гранично допустимого скидання, зазначаються фактичні дані про наявність забруднюючих речовин, що скидаються водокористувачем у поверхневі водні об'єкти, або таких, концентрація яких у зворотній воді збільшується порівняно із забраною водою (наприклад на теплових або атомних електростанціях), ліміти на скидання, проекти нормативів ГДС та гранично допустимих рівнів токсичності, плани заходів щодо зменшення скидання забруднюючих речовин для поетапного досягнення екологічного нормативу якості води у водному об'єкті. До цих документів додаються відповідні матеріали обґрунтування, у разі відсутності яких проекти нормативів ГДС не розглядаються.

Нормативи гранично допустимого скидання забруднюючих речовин затверджуються органами Мінприроди одночасно з видачею дозволу на спеціальне водокористування. Ці ж органи встановлюють термін дії цих нормативів.

Ще одним різновидом екологічних нормативів є нормативи використання природних ресурсів. Хоча слід констатувати, що такі нормативи мало застосовувалися внаслідок широкого застосування лімітування використання природних ресурсів, для яких встановлення кількісних критеріїв використання є невідомою складовою, що окремо не виділяється. Подібні нормативи встановлені, наприклад, Наказом

Мінекобезпеки України⁷⁰⁵ щодо використання недеревних рослинних ресурсів. Вказані нормативи залежать від територіального розміщення цих ресурсів та видів рослин, а їх основною метою є встановлення норм заготівлі рослин (переважно лікарських) в межах, що забезпечують їх відновлення, з урахуванням розповсюдженості у типових ландшафтах та природно-кліматичних зонах при видачі дозволів на їх спеціальне використання.

Окремою Інструкцією визначено основні вимоги щодо встановлення нормативів спеціального використання природних рослинних ресурсів загальнодержавного та місцевого значення, що здійснюється через безпосереднє вилучення цих ресурсів з природного середовища. Цю Інструкцію затверджено Наказом Мінекоресурсів України⁷⁰⁶. Нормативи спеціального використання природних рослинних ресурсів включають систему відомостей про обсяги допустимого використання ресурсів дикорослих та інтродукованих несільськогосподарського призначення судинних рослин, мохоподібних, водоростей, лишайників та грибів у конкретній адміністративній області з метою забезпечення невиснажливого сталого використання національних фіторесурсів. Основним критерієм, за яким вони визначаються, є стан ресурсів конкретного виду та можливість їх використання. Оцінка стану природних рослинних ресурсів (інвентаризація) сировинних видів рослин проводиться на конкретній території з визначенням біологічного, експлуатаційного запасу та обсягу допустимого щорічного використання компетентними науковими установами один раз на п'ять років.

Основними критеріями для встановлення цього нормативу є експлуатаційний запас сировини та обсяг допустимого щорічного використання, який розраховується на його базі.

Експлуатаційний запас сировини – обсяг використання, при якому забезпечується мінімальна здатність відновлення популяцій після збору сировини. Тривала експлуатація природних рослинних ресурсів у такому обсязі може призвести до їх виснаження.

Обсяг допустимого щорічного використання – обсяг при якому максимально забезпечується відновлення популяцій. Це вид збалансованого використання, при якому враховується період, необхідний для відновлення

---

⁷⁰⁵ Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України „Про затвердження Нормативів використання недеревних рослинних ресурсів” № 46 від 06.05.1996.

⁷⁰⁶ Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України „Про затвердження Інструкції про порядок установа нормативів спеціального використання природних рослинних ресурсів” № 61 від 12.02.2002 р., Офіційний вісник України, 2002, № 10 (22.03.2002), ст. 491.

ресурсного потенціалу виду, і забезпечується нормальна життєдіяльність популяції.

Обсяг допустимого щорічного використання розраховується як відношення експлуатаційного запасу та періоду черговості відновлення рослинних ресурсів.

Нормативи спеціального використання природних рослинних ресурсів загальнодержавного значення визначаються Мінприроди України на основі матеріалів інвентаризації природних рослинних ресурсів за єдиною для України системою.

Нормативи спеціального використання природних рослинних ресурсів місцевого значення визначаються територіальними органами Мінприроди України на підставі матеріалів інвентаризації природних рослинних ресурсів.

На базі розроблених та затверджених нормативів використання природних рослинних ресурсів загальнодержавного та місцевого значення в подальшому розробляються ліміти їх використання.

Інші екологічні нормативи передбачені Порядком розроблення та затвердження нормативів екологічної безпеки атмосферного повітря⁷⁰⁷, який встановлює механізм розроблення та затвердження науково обґрунтованих нормативів екологічної безпеки атмосферного повітря (далі – нормативи) з метою уникнення, зменшення чи запобігання негативним наслідкам забруднення атмосферного повітря. Ці нормативи розробляються обов'язково з урахуванням вимог міжнародних стандартів, норм, рекомендацій.

Так, відповідно до Порядку, для оцінки стану забруднення атмосферного повітря у місцях постійного чи тимчасового перебування людей встановлюються нормативи екологічної безпеки атмосферного повітря, до яких належать:

- нормативи якості атмосферного повітря;
- гранично допустимі рівні акустичного, електромагнітного, іонізуючого, інших видів впливу фізичних та біологічних факторів на стан атмосферного повітря населених пунктів.

Мінприроди визначає перелік забруднюючих речовин, фізичних та біологічних факторів, для яких розробляються нормативи.

До розроблення нормативів Мінприроди залучає на конкурсній основі установи та організації. Під час їх розроблення враховуються:

---

⁷⁰⁷ Постанова КМ України „Про Порядок розроблення та затвердження нормативів екологічної безпеки атмосферного повітря” № 299 від 13.03.2002, Офіційний вісник України, 2002, № 12, (05.04.2002), ст. 571.

• ступінь впливу фізичних та біологічних факторів на населення, їх гранично допустимі рівні, концентрації забруднюючих речовин, встановлені МОЗ;

- кліматичні умови;
- вразливість представників флори і фауни та місць їх поширення;
- вплив забруднення атмосферного повітря на історичні пам'ятки;
- техніко-економічне обґрунтування гранично допустимого рівня впливу фізичних та біологічних факторів і забруднення;
- можливість транскордонного перенесення забруднюючих речовин.

Розроблені нормативи затверджуються Мінприроди, а їх перегляд здійснюється один раз на п'ять років. Підставою для перегляду нормативів є результати медичних та екологічних досліджень впливу на здоров'я людини та стан довкілля забруднюючих речовин, фізичних та біологічних факторів, змін генофонду, зменшення видового різноманіття, порушень рівноваги в екосистемах, змін клімату.

Закон вимагає, щоб усі екологічні нормативи розроблялись з урахуванням вимог санітарно-гігієнічних та санітарно-протиепідемічних правил і норм, гігієнічних нормативів, що забезпечує, в першу чергу, недопущення негативного впливу на здоров'я людини, дотримання санітарних вимог. Так, ще 1990 р. Головним державним санітарним лікарем СРСР було затверджено Орієнтовні безпечні рівні впливу (ОБРВ) шкідливих речовин у повітрі робочої зони⁷⁰⁸, МОЗ України було затверджено Методичні вказівки „Обґрунтування орієнтовних безпечних рівнів впливу (ОБРВ) хімічних речовин в атмосферному повітрі населених місць”⁷⁰⁹, які обов'язково повинні враховуватись при розроблені екологічних нормативів.

Екологічні нормативи за своїм змістом є уніфікованими і діють на всій території України (якщо інше прямо не передбачено нормативом), хоча в окремих випадках з метою забезпечення охорони особливо цінних природних ресурсів, забезпечення збереження унікальних природних територій та об'єктів, забезпечення санітарно-курортних режимів тощо на окремих територіях можуть встановлюватись більш суворі екологічні нормативи, а використання окремих речовин може взагалі заборонятись. Отже, єдність екологічних нормативів на всій території України передбачає їх

---

⁷⁰⁸ Норми „Орієнтовні безпечні рівні впливу (ОБРВ) шкідливих речовин в повітрі робочої зони” № 5203-90 від 07.12.1990.

⁷⁰⁹ Наказ Міністерства охорони здоров'я „Про затвердження Методичних вказівок „Обґрунтування орієнтовних безпечних рівнів впливу (ОБРВ) хімічних речовин в атмосферному повітрі населених місць”” № 485 від 07.12.2004.

незмінність лише у бік їх пом'якшення, а не встановлення більш суворих нормативів. Природно, що встановлення більш суворих екологічних нормативів повинно бути обґрунтованим.

Розділ VIII

КОНТРОЛЬ І НАГЛЯД У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Стаття 34. Завдання контролю в галузі охорони навколишнього природного середовища

Завдання контролю у галузі охорони навколишнього природного середовища полягають у забезпеченні додержання вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища всіма державними органами, підприємствами, установами та організаціями, незалежно від форм власності і підпорядкування, а також громадянами.

Екологічний контроль – один із найбільш масштабно здійснюваних засобів управління навколишнім середовищем. Він здійснюється на всіх етапах діяльності з використання природних ресурсів та впливу на навколишнє середовище. У ньому задіяна велика кількість установ та осіб, які відрізняються за своїм статусом, відомчою належністю, використовуваними засобами, масштабами повноважень. Так, одні суб'єкти проводять екологічний контроль лише у вузькому розумінні як перевірку дотримання та виконання законодавства з охорони навколишнього природного середовища, інші мають право проводити нагляд у сфері державного екологічного управління⁷¹⁰.

Контроль, якщо тлумачити це слово, – перевірка, облік діяльності кого-, чого-небудь, нагляд за кимось, чимось⁷¹¹.

Екологічний контроль – один із проявів екологічної функції сучасної держави. Вчені виявляють ціль, форми, методи та об'єкти контролю.

Ціль – охорона навколишнього природного середовища шляхом запобігання та усунення екологічних правопорушень та злочинів.

Форми – інформаційна, запобіжна, каральна.

Методи здійснення – виявляються у спостереженні за станом об'єктів контролю; проведенні перевірок; видачі дозволів; притягненні до адміністративної відповідальності і т.д.

---

⁷¹⁰ Дубовик О.Л. Экологическое право в вопросах и ответах: Учеб. пособие. М.: ООО „ТК Велби”, 2003, с. 119-122.

⁷¹¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел, К.; Ірпін: ВТФ „Перун”, 2004, с. 451.

*Об'єкти – стан навколишнього природного середовища, його окремих ресурсів, ступінь їх змін під впливом господарської діяльності; виконання обов'язкових заходів з охорони навколишнього природного середовища та його окремих об'єктів; дотримання природоохоронного законодавства*⁷¹².

Контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища здійснюється в державі нарівні з такими видами контролю:

- *оточуючого (людину) навколишнього середовища – нагляд за відповідністю його фізико-хімічних параметрів та насиченості організмами (звичайно розуміють мікроскопічними) потребам людини*⁷¹³;

- *адміністративного (institutional control) – нагляд за сховищем радіоактивних відходів після його закриття з боку уповноваженого державою органу або призначеної установи з метою дотримання радіаційно-гігієнічних регламентів запобігання виносу радіонуклідів і несанкціонованому втручання. Контроль може бути активним (моніторинг, контроль цілісності бар'єрів, проведення в разі необхідності відновлювальних робіт) або пасивним (обмеження на ведення господарської діяльності в межах майданчика, збереження інформації про існування сховища)*⁷¹⁴;

- *регулюючого (радіаційний) – контроль у рамках практичної діяльності за виконанням Норм радіаційної безпеки України*⁷¹⁵, *Основних санітарних правил забезпечення радіаційної безпеки України та інших регламентуючих документів, а також отримання інформації про рівні опромінення людей, радіаційний стан на об'єктах та у навколишньому середовищі*⁷¹⁶;

- *якості (quality control) – складова частина управління якістю, зосереджена на виконанні вимог до якості*⁷¹⁷;

---

⁷¹² Петров В.В. Экологическое право России: Учебник для вузов. М.: Изд-во БЕК, 1995, с. 239-240.

⁷¹³ Реймерс Н.Ф. Природопользование: Словарь-справочник. М.: Мысль, 1990, с. 244.

⁷¹⁴ Наказ Державного комітету ядерного регулювання „Про затвердження Рекомендацій щодо встановлення критеріїв приймання кондиційованих радіоактивних відходів на захоронення у приповерхневих сховищах” № 160 від 25.10.2004.

⁷¹⁵ Постанова Головного державного санітарного лікаря України „Про введення в дію Державних гігієнічних нормативів „Норми радіаційної безпеки України (НРБУ-97)”” № 62 від 01.12.1997.

⁷¹⁶ Наказ Міністерства охорони здоров'я „Про затвердження державних санітарних правил „Основні санітарні правила забезпечення радіаційної безпеки України” № 54 від 02.02.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 23 (24.06.2005), ст. 1322.

⁷¹⁷ Наказ Мінтрансу „Про затвердження Правил обслуговування аеронавігаційною інформацією” № 564 від 01.07.2004, Офіційний вісник України, 2004, № 30 (13.08.2004) (частина 2), ст. 2050.

• якості води – визначення відповідності показників якості води встановленим нормам і вимогам (згідно з ГОСТом 27066-86)⁷¹⁸;

• при перетині державного кордону України – особи, транспортні засоби, вантажі та інше майно, що перетинають державний кордон України, підлягають прикордонному і митному контролю. У відповідних випадках здійснюється також санітарно-карантинний, ветеринарний і фітосанітарний контроль, контроль за вивезенням з території України культурних цінностей та інший контроль⁷¹⁹.

Наведені вище види контролю проводять відповідні державні органи, інколи це призводить до дублювання та перевитрат бюджетних коштів.

У літературі визначаються завдання, засоби здійснення та функції екологічного контролю. Коментована стаття передбачає завдання контролю у галузі охорони навколишнього природного середовища. Науковці визначають завдання екологічного контролю як забезпечення дотримання:

- лімітів використання природних ресурсів;
- екологічних нормативів викидів і скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище;
- нормативів екологічної безпеки;
- юридичними і фізичними особами строків сплати зборів за погіршення якості природних ресурсів;
- юридичними і фізичними особами вимог екологічного законодавства;
- нормативів зборів за забруднення навколишнього природного середовища⁷²⁰.

До завдань екологічного контролю відносять нагляд за станом та змінами навколишнього середовища, перевірка виконання вимог екологічного законодавства та нормативів якості навколишнього середовища, виконання заходів по раціональному використанню природних ресурсів та оздоровленню навколишнього середовища⁷²¹.

Функція контролю за використанням та охороною природних об'єктів є базовою для всіх інших функцій регулювання в галузі екологокористування та охорони навколишнього природного середовища, оскільки без контролю

---

⁷¹⁸ Постанова Головного державного санітарного лікаря України „Гігієнічна оцінка водоочисних пристроїв, призначених для застосування у практиці питного водопостачання (Державні санітарні правила ДСП 2.2.4.-003-98)” № 3 від 28.09.1998.

⁷¹⁹ Закон України „Про державний кордон України” № 1777-ХІІ від 04.11.1991, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 2 (14.01.92), ст. 5.

⁷²⁰ Андрейцев В.І. Екологічне право: Курс лекцій: Навч. посібник для юрид. фак. вузів. К.: Вентурі, 1996, с.20-22.

⁷²¹ Боголюбов С.А. Экологическое право: Учебник для вузов. М.: Издат. группа НОРМА-ИНФРА М, 1999, с. 188-189.

за виконанням прийнятих управлінських рішень та вжиття заходів щодо виявлення відхилення усі інші функції управління не досягнуть мети⁷²².

Функція екологічного контролю являє собою діяльність уповноважених на це державних органів виконавчої влади, спрямовану на забезпечення дотримання вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища всіма державними органами, підприємствами, установами та організаціями, незалежно від форм власності і підпорядкування, а також громадянами.

Залежно від системи органів, що здійснюють екологічний контроль, та його відомчо-галузевого підпорядкування розрізняють такі види контролю: державний, відомчий, виробничий, громадський⁷²³. Проект Екологічного кодексу України⁷²⁴ нарівні з наступною статтею Закону виділяє самоврядний контроль, який здійснюється Радами та їх виконавчими і розпорядчими органами, хоча зараз він ще належить до державного контролю.

Усі види екологічного контролю спрямовані на забезпечення дотримання вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища всіма державними органами, підприємствами, установами та організаціями, незалежно від форм власності і підпорядкування, а також громадянами. Ця вимога міститься в ч. 5 ст. 4 Закону України „Про власність”⁷²⁵: власник, здійснюючи свої права, зобов’язаний не завдавати шкоди навколишньому середовищу, не порушувати права та охоронювані законом інтереси громадян, юридичних осіб і держави. Конституція України⁷²⁶ в ч. 3 ст. 13 також передбачає екологічні вимоги щодо власників: власність зобов’язує; власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству. Ст. 5. Господарського кодексу України⁷²⁷, регулюючи конституційні основи правопорядку у сфері господарювання,

---

⁷²² Ерофеев Б.В. Экологическое право: Учебник для вузов. М.: Новый юрист, 1998, с. 264-265.

⁷²³ Екологічне право України: Підручник для студентів юрид. вищ. навч. закладів / А.П. Гетьман, М.В. Шульга, В.К. Попов та ін., За ред. А.П. Гетьмана та М.В. Шульги. Х.: Право, 2005, с. 60-63.

⁷²⁴ Проект закону України „Екологічний кодекс України”, народні депутати України внесли на розгляд: Толстоухов А., Руденко Г., Соломатін Ю., Ситник К., Грязев А., Гавриш С., Богатирьова Р., Ващук К., Павленко Ю. від 20.02.2004 № 5170.

⁷²⁵ Закон УРСР „Про власність” № 697-ХІІ від 07.02.1991, Відомості Верховної Ради УРСР, 1991, № 20 (14.05.91), ст. 249.

⁷²⁶ Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.1996, Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30 (23.07.96), ст. 141.

⁷²⁷ Господарський кодекс України № 436-IV від 16.01.2003, Офіційний вісник України, 2003, № 11 (28.03.2003), ст. 462.

передбачає вимогу недопущення використання власності на шкоду людині і суспільству.

*Шляхом здійснення екологічного контролю вирішуються такі завдання: виявлення порушень екологічного законодавства; припинення екологічних правопорушень; забезпечення доказової бази для подальшого розслідування та покарання винних; дотримання законності та правопорядку; запобігання порушень екологічних вимог та настання екологічної шкоди*⁷²⁸.

*Контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища є проявом адміністративного методу регулювання екологічних правовідносин. Але роль контролю в майбутньому має суттєво змінитись і відійти на другий план, пропустивши вперед себе такі еколого-правові інститути як: екологічна експертиза*⁷²⁹, *екологічний аудит*⁷³⁰ *та екологічне страхування*⁷³¹.

*Проект Екологічного кодексу України*⁷³² *у ст. 122 закріплює поняття та завдання контролю в галузі охорони довкілля (екологічного контролю). Згідно з цією статтею, контроль у галузі охорони довкілля (екологічний контроль) — система заходів, спрямованих на попередження, виявлення та запобігання порушень екологічного законодавства, забезпечення дотримання суб'єктами господарської та іншої діяльності вимог, в тому числі нормативів і нормативних документів, у галузі охорони довкілля.*

Завданням контролю в галузі охорони довкілля (екологічний контроль) є перевірка дотримання органами державної влади, органами місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами вимог законодавства щодо використання і охорони земель, надр, поверхневих і підземних вод, атмосферного повітря, лісів та іншої рослинності, тваринного світу, морського середовища та природних ресурсів територіальних вод, континентального шельфу і виключної (морської) економічної зони республіки, норм екологічної безпеки, а також виконання загальнодержавних, міжрегіональних та місцевих програм, здійснення

---

⁷²⁸ Дубовик О.Л. Экологическое право в вопросах и ответах: Учебное пособие. М.: ООО „ТК Велби”, 2003, с. 121.

⁷²⁹ Закон України „Про екологічну експертизу” № 45/95-ВР від 09.02.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 8 (21.02.95), ст. 54.

⁷³⁰ Закон України „Про екологічний аудит” № 1862-IV від 24.06.2004, Відомості Верховної Ради України, 2004, № 45 (05.11.2004), ст. 500.

⁷³¹ Проект Закону України „Про екологічне страхування” від 21.05.2002, № 1046.

⁷³² Проект закону України „Екологічний кодекс України”, народні депутати України внесли на розгляд: Толстоухов А., Руденко Г., Соломатін Ю., Ситник К., Грязев А., Гавриш С., Богатирьова Р., Ващук К., Павленко Ю. Від 20.02.2004, № 5170.

заходів у галузі охорони довкілля, забезпечення екологічної безпеки на підприємствах, установах та організаціях.

Стаття 35. Державний контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища

Державний контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища здійснюється Радами та їх виконавчими і розпорядчими органами, спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів, його органами на місцях та іншими спеціально уповноваженими державними органами.

Державному контролю підлягають використання і охорона земель, надр, поверхневих і підземних вод, атмосферного повітря, лісів та іншої рослинності, тваринного світу, морського середовища та природних ресурсів територіальних вод, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони республіки, природних територій та об'єктів, що підлягають особливій охороні, стан навколишнього природного середовища.

Порядок здійснення державного контролю за охороною навколишнього природного середовища та використанням природних ресурсів визначається цим Законом та іншим законодавством України.

Класифікуючи види суб'єктів, що здійснюють державний контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища, їх можна поділити на три групи: самоврядний контроль, який здійснюється Радами та їх виконавчими і розпорядчими органами; власне державний, який здійснюється спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів, його органами на місцях; відомчий контроль, який здійснюють інші спеціально уповноважені державні органи.

Наведена конструкція статті є застарілою зважаючи на вимоги чинного законодавства. Наприклад, Земельний кодекс України⁷³³ передбачає у ст. 188, що державний контроль за використанням та охороною земель здійснюється уповноваженими органами виконавчої влади по земельних ресурсах, а за додержанням вимог законодавства про охорону земель – спеціально уповноваженими органами з питань екології та природних ресурсів. Разом з тим самоврядний контроль за використанням та

---

⁷³³ Земельний кодекс України № 2768-III від 25.10.2001, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 3-4 (25.01.2002), ст. 27.

охороною земель, відповідно до ст.189, який здійснюється сільськими, селищними, міськими, районними та обласними радами, не віднесено до державного.

Тому учасники парламентських слухань „Сучасний стан та перспективи розвитку земельних відносин в Україні”⁷³⁴, що відбулися у Верховній Раді України 13 вересня 2005 р., запропонували подати на розгляд Верховної Ради України проекти законів щодо приведення цивільного, природоохоронного і господарського законодавства, інших законодавчих актів України у відповідність із вимогами Земельного кодексу України, а також про внесення змін до відповідних законів щодо дублювання повноважень органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування з питань здійснення державного, самоврядного і громадського контролю за використанням та охороною земель та їх відповідальності.

Новітній Закон України „Про благоустрій населених пунктів”⁷³⁵ у п. 6) ч. 1 ст. 3 передбачає здійснення державного, самоврядного і громадського контролю у сфері благоустрою населених пунктів.

Завданням державного екологічного контролю є забезпечення виконання правових вимог щодо раціонального використання природних ресурсів та охороні навколишнього природного середовища від забруднення всіма державними органами, підприємствами, організаціями та громадянами, яким такі вимоги адресовані. Державний контроль має, таким чином, надвідомчий характер.

Державний екологічний контроль проводиться у формі попереджувального і поточного. Завданням попереджувального контролю є недопущення господарської, управлінської та іншої діяльності, яка в майбутньому може безпосередньо впливати на природу. Поточний державний екологічний контроль здійснюється на стадії експлуатації підприємств та інших екологічно значущих об’єктів у процесі природокористування.

Відповідно до поділу органів державного управління природокористуванням та охороною навколишнього середовища на органи загальної та спеціальної компетенції, державний екологічний контроль можна підрозділяти на загальний та спеціальний (надвідомчий). Загальний

---

⁷³⁴ Постанова Верховної Ради України „Про Рекомендації парламентських слухань „Сучасний стан та перспективи розвитку земельних відносин в Україні” № 2897-IV від 22.09.2005, Відомості Верховної Ради України, 2005, № 48 (02.12.2005), ст. 494.

⁷³⁵ Закон України „Про благоустрій населених пунктів” № 2807-IV від 06.09.2005, Відомості Верховної Ради України, 2005, № 49 (09.12.2005), ст. 517.

контроль здійснюється органами загальної компетенції, спеціальний – органами спеціальної компетенції⁷³⁶.

Державний загальний екологічний контроль відповідно до чинного законодавства здійснює: Верховна Рада України – призначаючи уряд та приймаючи державний бюджет, а також шляхом формування тимчасових слідчих комісій; Кабінет Міністрів України – безпосередньо, призначаючи відповідних міністрів та через Державну комісію з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій⁷³⁷. У Положенні про Комісію передбачено, що вона відповідно до покладених на неї завдань у режимі повсякденної діяльності: сприяє розвитку гідрометеорологічних спостережень і прогнозів, державної системи моніторингу навколишнього природного середовища, системи цивільного захисту населення, форм контролю за функціонуванням потенційно небезпечних об'єктів; здійснює методичне керівництво і контроль за роботою комісій з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій та за їх підготовкою до дій у надзвичайних ситуаціях.

Відповідні повноваження щодо здійснення державного загального екологічного контролю має Президент України – безпосередньо або через державні адміністрації. При Президентові України створено Раду національної безпеки і оборони України⁷³⁸ відповідно до Конституції України, яка є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони.

Державний спеціальний (надвідомчий) екологічний контроль здійснюється переважно органами надвідомчої компетенції. Даний вид контролю характеризується, по перше, тим, що ці органи в межах своїх повноважень контролюють діяльність органів виконавчої влади, підприємств, а також громадян з питань природокористування і охорони навколишнього середовища. По-друге, між суб'єктами та об'єктами цього контролю відсутня організаційна підпорядкованість. До таких органів слід віднести Мінприроди та Держкомзем.

---

⁷³⁶ Бринчук М.М. Экологическое право (право окружающей среды): Учебник для высших юридических учебных заведений. М.: Юрист, 1998, с. 451-469.

⁷³⁷ Постанова КМ України „Про Державну комісію з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій” № 174 від 16.02.1998, Офіційний вісник України, 1998, № 7 (05.03.98), ст. 258.

⁷³⁸ Закон України „Про Раду національної безпеки і оборони України” № 183/98-ВР від 05.03.1998, Відомості Верховної Ради України, 1998, № 35, ст. 237.

Різновидом державного контролю є державний екологічний контроль та нагляд, який здійснюється функціональними та іншими органами. Цими функціями наділені окремі функціональні міністерства та відомства⁷³⁹. До цих органів належать: МВС, Державний комітет ядерного регулювання, Державна прикордонна служба, Мінагрополітики, Держмитслужба і ще ряд органів державної влади, які здійснюють державний контроль та нагляд.

Відповідно до ст. 188-5 Кодексу України про адміністративні правопорушення⁷⁴⁰, невиконання законних розпоряджень чи приписів посадових осіб органів, які здійснюють державний контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів, радіаційної безпеки або охорони природних ресурсів тягне за собою адміністративну відповідальність. Це правопорушення включає в себе: невиконання законних розпоряджень чи приписів, інших законних вимог посадових осіб органів, які здійснюють державний контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів, радіаційної безпеки або охорони природних ресурсів, ненадання їм необхідної інформації або надання неправдивої інформації, вчинення інших перешкод для виконання покладених на них обов'язків. Суб'єктами відповідальності можуть бути як громадяни, так і посадові особи.

---

⁷³⁹ Бринчук М.М. Экологическое право (право окружающей среды): Учебник для высших юридических учебных заведений. М.: Юрист, 1998, с. 456.

⁷⁴⁰ Кодекс України про адміністративні правопорушення № 8073-X від 07.12.1984, Відомості Верховної Ради УРСР, 1984, додаток до № 51, ст. 1122.

Таблиця 2

Здійснення державного контролю у галузі охорони навколишнього природного середовища за об'єктами та суб'єктами.

Природні об'єкти (ресурси)	Державні органи
<i>Землі</i>	Державний комітет України по земельних ресурсах (Держкомзем України); Держекоінспекція; Державна Азово-Чорноморська екологічна інспекція; Державна екологічна інспекція з охорони довкілля Північно-Західного регіону Чорного моря; Державна гідрометеорологічна служба (Держгідромет) МНС; Державна санітарно-епідеміологічна служба Міністерства охорони здоров'я України (Держсанепідслужба МОЗ України)
<i>Надра</i>	Державний департамент промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду (Держпромгірнагляд) МНС; Державна інспекція з енергозбереження Мінпаливенерго
<i>Поверхневі і підземні води</i>	Державний комітет України по водному господарству (Держводгосп України); Держекоінспекція; Державна інспекція з енергозбереження Мінпаливенерго; Державна Азово-Чорноморська екологічна інспекція; Державна екологічна інспекція з охорони довкілля Північно-Західного регіону Чорного моря; Державна гідрометеорологічна служба (Держгідромет) МНС; Державна санітарно-епідеміологічна служба Міністерства охорони здоров'я України (Держсанепідслужба МОЗ України)
<i>Атмосферне повітря</i>	Держекоінспекція; Державна Азово-Чорноморська екологічна інспекція; Державна екологічна інспекція з охорони довкілля Північно-Західного регіону Чорного моря; Державна гідрометеорологічна служба (Держгідромет) МНС; Державна санітарно-епідеміологічна служба Міністерства охорони здоров'я України (Держсанепідслужба МОЗ України)
<i>Ліси та інша рослинність</i>	Державний комітет лісового господарства України (Держкомлісгосп України); Державна інспекція з контролю за охороною, захистом, використанням та відтворенням лісів (Держлісінспекція); Державна Азово-Чорноморська екологічна інспекція
<i>Тваринний світ</i>	Державний комітет лісового господарства України (Держкомлісгосп України); Держекоінспекція; Державна Азово-Чорноморська екологічна інспекція; Державна екологічна інспекція з охорони довкілля

<p><i>Морське середовище та природні ресурси територіальних вод, континентального шельфу</i></p>	<p><i>Північно-Західного регіону Чорного моря; Державна інспекція охорони, відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства (Держрибінспекція) Мінагрополітики</i></p>
<p><i>Виключна (морська) економічна зона</i></p>	<p><i>Держекоінспекція; Державна Азово-Чорноморська екологічна інспекція; Державна екологічна інспекція з охорони довкілля Північно-Західного регіону Чорного моря; Державна інспекція охорони, відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства (Держрибінспекція); Державний департамент промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду (Держпромгірнагляд) МНС</i></p>
<p><i>Природні території та об'єкти, що підлягають особливій охороні</i></p>	<p><i>Держекоінспекція; Державна Азово-Чорноморська екологічна інспекція; Державна екологічна інспекція з охорони довкілля Північно-Західного регіону Чорного моря; Державна служба заповідної справи</i></p>
<p><i>Навколишнє природне середовище</i></p>	<p><i>Державна екологічна інспекція (Держекоінспекція) Мінприроди; Державна інспекція з енергозбереження Мінпаливенерго⁷⁴¹; Державна Азово-Чорноморська екологічна інспекція; Державна екологічна інспекція з охорони довкілля Північно-Західного регіону Чорного моря; Державна гідрометеорологічна служба (Держгідромет) МНС</i></p>

Порядок здійснення державного контролю за охороною навколишнього природного середовища та використанням природних ресурсів визначається не тільки спеціальним екологічним законодавством. Наприклад, ст. 19 Господарського кодексу України⁷⁴² регламентує державний контроль та нагляд за господарською діяльністю. Відповідно до

⁷⁴¹ Наказ Міністерства екології та природних ресурсів та Держкоменергозбереження „Про затвердження Положення про взаємодію Державної екологічної інспекції та Державної інспекції з енергозбереження” № 369/100 від 26.09.2002, Офіційний вісник України, 2002, № 42 (01.11.2002), ст. 1966.

⁷⁴² Господарський кодекс України № 436-IV від 16.01.2003, Офіційний вісник України, 2003, № 11 (28.03.2003), ст. 462.

неї, суб'єкти господарювання мають право без обмежень самостійно здійснювати господарську діяльність, що не суперечить законодавству. Разом з тим держава здійснює контроль і нагляд за господарською діяльністю суб'єктів господарювання у таких сферах:

- земельних відносин – за використанням і охороною земель;
- водних відносин і лісового господарства – за використанням та охороною вод і лісів, відтворенням водних ресурсів і лісів;
- виробництва і праці – за екологічною, санітарно-гігієнічною безпекою; за дотриманням стандартів, норм і правил, якими встановлено обов'язкові вимоги щодо умов здійснення господарської діяльності;
- зовнішньоекономічної діяльності – з питань екологічної безпеки.

Органи державної влади і посадові особи, уповноважені здійснювати державний контроль і державний нагляд за господарською діяльністю, їх статус та загальні умови і порядок здійснення контролю і нагляду визначаються законами.

Незаконне втручання та перешкодження господарській діяльності суб'єктів господарювання з боку органів державної влади, їх посадових осіб при здійсненні ними державного контролю та нагляду забороняються.

Органи державної влади і посадові особи зобов'язані здійснювати інспектування та перевірки діяльності суб'єктів господарювання неупереджено, об'єктивно і оперативно, дотримуючись вимог законодавства, поважаючи права і законні інтереси суб'єктів господарювання.

Суб'єкт господарювання має право на одержання інформації про результати інспектування і перевірок його діяльності не пізніше як через тридцять днів після їх закінчення, якщо інше не передбачено законом. Дії та рішення державних органів контролю та нагляду, а також їх посадових осіб, які проводили інспектування і перевірку, можуть бути оскаржені суб'єктом господарювання у встановленому законодавством порядку.

Усі суб'єкти господарювання зобов'язані здійснювати первинний (оперативний) та бухгалтерський облік результатів своєї роботи, складати статистичну інформацію, а також надавати відповідно до вимог закону фінансову звітність та статистичну інформацію щодо своєї господарської діяльності, інші дані, визначені законом. Забороняється вимагати від суб'єктів господарювання надання статистичної інформації та інших даних, не передбачених законом або з порушенням порядку, встановленого законом.

Положення „Про порядок опломбування або опечатування підприємств, окремих їх цехів (дільниць) і одиниць обладнання у разі

обмеження чи зупинення (тимчасово) діяльності підприємств і об'єктів"⁷⁴³ визначає підстави для проведення опломбування або опечатування, встановлює їх порядок і процедуру; регламентує питання контролю за цілісністю пломб або печаток, зняття пломб і печаток, оформлення відповідних документів і спрямоване на забезпечення фактичного обмеження чи зупинення (тимчасово) діяльності суб'єктів господарювання у разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

Порядок здійснення державного контролю за охороною природних ресурсів (об'єктів) міститься у відповідних Положеннях про державні інспекції. Так, у Положенні „Про Державну екологічну інспекцію”⁷⁴⁴ визначено, що Держекоінспекція має право обстежувати в установленому порядку підприємства, установи і організації, військові та оборонні об'єкти, об'єкти органів внутрішніх справ, Державного департаменту з питань виконання покарань і СБУ та Державної прикордонної служби у місцях їх постійної дислокації, проведення військових навчань, маневрів, а також під час передислокації військ і військової техніки з використанням автомобільних, повітряних, залізничних та плаваючих транспортних засобів з метою перевірки додержання ними вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів (крім надр та лісів), екологічну та в межах своєї компетенції радіаційну безпеку і т.д., усього 22 підпункти, які розкривають їх повноваження у цьому питанні.

Стаття 36. Громадський контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища

Громадський контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища здійснюється громадськими інспекторами охорони навколишнього природного середовища згідно з Положенням, яке затверджується спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів.

Громадські інспектори охорони навколишнього природного середовища:

---

⁷⁴³ Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища „Про затвердження Положення про порядок опломбування або опечатування підприємств, окремих їх цехів (дільниць) і одиниць обладнання у разі обмеження чи зупинення (тимчасово) діяльності підприємств і об'єктів” № 353 від 15.09.2004, Офіційний вісник України, 2004, № 40 (22.10.2004), ст. 2653.

⁷⁴⁴ Постанова КМ України „Про затвердження Положення про Державну екологічну інспекцію” № 1520 від 17.11.2001, Офіційний вісник України, 2001, № 47 (07.12.2001), ст. 2084.

а) беруть участь у проведенні спільно з працівниками органів державного контролю рейдів та перевірок додержання підприємствами, установами, організаціями та громадянами законодавства про охорону навколишнього природного середовища, додержання норм екологічної безпеки та використання природних ресурсів;

б) проводять перевірки і складають протоколи про порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища і подають їх органам державного контролю в галузі охорони навколишнього природного середовища та правоохоронним органам для притягнення винних до відповідальності;

в) подають допомогу органам державного контролю в галузі охорони навколишнього природного середовища в діяльності по запобіганню екологічним правопорушенням.

Органи громадського контролю в галузі охорони навколишнього природного середовища можуть здійснювати й інші функції відповідно до законодавства України.

Можливості безпосередньої участі громадян у процесі контрольно-інспекційної діяльності є однією з форм залучення зацікавленої громадськості до управлінської діяльності в екологічній сфері. Інститут громадських екологічних інспекторів, крім Закону України „Про охорону навколишнього природного середовища”, передбачений ще рядом Законів України. Зокрема, положення про громадський екологічний контроль містяться в ст. 38 Закону України „Про мисливське господарство та полювання”⁷⁴⁵, ст. 37 Закону України „Про рослинний світ”⁷⁴⁶, ст. 63 Закону України „Про природно-заповідний фонд України”⁷⁴⁷, ст. 58 Закону України „Про тваринний світ”⁷⁴⁸.

У ст. 9 Закону серед екологічних прав громадян відсутня згадка про право громадян на проведення громадського екологічного контролю. Разом з тим в ч. 2 цієї ж статті передбачено, що: „Законодавством України можуть бути визначені й інші екологічні права громадян”. Таким чином, можна зробити висновок, про те, що право на організацію та проведення

---

⁷⁴⁵ Закон України „Про мисливське господарство та полювання” № 1478-III від 22.02.2000, Офіційний вісник України, 2000, № 12 (07.04.2000), ст. 442.

⁷⁴⁶ Закон України „Про рослинний світ” № 591-XIV від 09.04.1999, Відомості Верховної Ради України, 1999, № 22-23 (11.06.99), ст. 198.

⁷⁴⁷ Закон України „Про природно-заповідний фонд України” № 2456-XII від 16.06.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 34 (25.08.92), ст. 502.

⁷⁴⁸ Закон України „Про тваринний світ” № 2894-III від 13.12.2001, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 14 (05.04.2002), ст. 97.

громадського екологічного контролю є одним із екологічних прав громадян. Підтвердженням цього висновку є те, що в п. „г” ст. 10 Закону – Гарантії екологічних прав громадян – закріплено, що екологічні права громадян забезпечуються здійсненням державного та громадського контролю за додержанням законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

Більш імперативно закріплено контрольні-інспекційні повноваження громадськості в ст. 21 Закону. Так, відповідно до пункту „в” цієї статті: „Громадські природоохоронні об’єднання мають право брати участь у проведенні спеціально уповноваженими державними органами управління в галузі охорони навколишнього природного середовища перевірок виконання підприємствами, установами та організаціями природоохоронних планів і заходів”. Найпоширенішою формою такої участі є саме здійснення громадського екологічного контролю. Більше того, свого часу, відповідно до наказу Мінприроди України “Про громадський контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища”⁷⁴⁹ керівникам природоохоронних громадських організацій, так само як і головним державним інспекторам з охорони навколишнього природного середовища, було надано повноваження призначати громадських інспекторів з видачею відповідних посвідчень. Однак уже в наступному „Положенні про громадських інспекторів з охорони навколишнього природного середовища”⁷⁵⁰, затвердженому Наказом Мінприроди та ядерної безпеки України пункти щодо повноважень природоохоронних громадських формувань призначати громадських інспекторів було вилучено. Згадувані накази втратили чинність, тому на теперішній момент правовий статус та порядок здійснення громадського контролю в галузі охорони навколишнього природного середовища регулюються „Положенням про громадських інспекторів з охорони довкілля”⁷⁵¹, затвердженим Наказом Мінекоресурсів України.

Відповідно до ч. 1 ст. 36 Закону та п. 1.2. згадуваного Положення, громадський контроль у галузі охорони навколишнього природного

---

⁷⁴⁹ Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України „Про затвердження Положення про громадський контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища” № 81 від 04.08.1994.

⁷⁵⁰ Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України „Про затвердження Положення про громадських інспекторів з охорони навколишнього природного середовища” № 150 від 05.07.1999 р., Офіційний вісник України, 1999, № 37, ст. 1879.

⁷⁵¹ Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України „Про затвердження Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля” № 88 від 27.02.2002, Офіційний вісник України, 2002, № 12, ст. 631.

середовища здійснюють громадські інспектори з охорони довкілля (далі – громадські інспектори). Діяльність цих інспекторів організовується та координується органами, що належать до сфери управління Мінприроди.

Громадським інспектором з охорони довкілля може бути громадянин України, який досяг 18-річного віку, має досвід природоохоронної роботи та пройшов співбесіду в органах Мінприроди. Особа, яка виявила бажання стати громадським інспектором з охорони довкілля, подає до підрозділів Мінприроди письмову заяву та подання організації, що її рекомендує, або письмове клопотання державного інспектора з охорони навколишнього природного середовища. Організаціями, що рекомендують майбутнього інспектора, найчастіше виступають громадські природоохоронні об'єднання (громадські організації та благодійні фонди, в статуті яких одним із напрямків діяльності визначено природоохоронну діяльність), однак не виключаються випадки, що рекомендація може бути надана від інших підприємств, установ, організацій або політичних партій.

Подані документи розглядаються органом, до якого вони були подані, і з кандидатом на посаду громадського інспектора обов'язково проводиться співбесіда, під час якої встановлюється досвід попередньої природоохоронної діяльності претендента та знання ним основ екологічного законодавства. У разі позитивного висновку щодо професійних та ділових якостей майбутнього громадського інспектора з охорони довкілля він призначається на посаду рішенням Головного державного інспектора України з охорони навколишнього природного середовища або головних державних інспекторів з охорони навколишнього природного середовища відповідних територій, в межах яких планується майбутня діяльність громадського екологічного інспектора, із видачею відповідного посвідчення. У посвідченні обов'язково зазначається повна назва органу Мінприроди, який видав посвідчення, прізвище, ім'я, по-батькові громадського екологічного інспектора, територія, у межах якої може здійснювати повноваження громадський інспектор та термін його дії (один рік із щорічним продовженням за результатами оцінки щорічного звіту громадського інспектора про виконану роботу). Цим же рішенням громадський екологічний інспектор закріплюється за відповідним підрозділом органу Мінприроди або за державним інспектором з охорони навколишнього природного середовища, сфера діяльності яких збігається з напрямком природоохоронної діяльності громадського інспектора (охорона біоресурсів, поводження з відходами, охорона земельних ресурсів та ін.).

До посвідчення громадського екологічного інспектора додається вкладник із зазначенням його повноважень, передбачених у „Положенні про громадських інспекторів з охорони довкілля”, зокрема:

- спільно з працівниками органів Мінприроди, інших державних органів, які здійснюють контроль за охороною та раціональним

використанням природних ресурсів, органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування, громадських екологічних (природоохоронних) організацій брати участь у проведенні перевірок дотримання підприємствами, установами, організаціями всіх форм власності та громадянами вимог природоохоронного законодавства, норм екологічної безпеки та використання природних ресурсів;

- за направленням органу Мінприроди, який призначив громадського інспектора, проводити рейди та перевірки і складати акти перевірок;

- складати протоколи про адміністративні правопорушення при виявленні порушень природоохоронного законодавства, відповідальність за які передбачена ст.ст. 65-1, 77, 77-1, 78, 82, 85, 85-1, 88-1, 89 (щодо диких тварин), 90, 91, 91-2, 153 Кодексу України про адміністративні правопорушення, і подавати їх відповідному органу Мінприроди для притягнення винних до відповідальності;

- доставляти осіб, які вчинили порушення природоохоронного законодавства, до органів місцевого самоврядування, органів внутрішніх справ та штабів громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону, якщо особу порушника не може бути встановлено на місці порушення;

- перевіряти документи на право використання об'єктів тваринного світу, зупиняти транспортні (у тому числі плаваючі) засоби та проводити огляд речей, транспортних (у тому числі плаваючих) засобів, знарядь полювання і рибальства, добутої продукції та інших предметів;

- проводити у випадках, установлених законом, фотографування, звукозапис, кіно- і відеозйомку як допоміжний засіб для попередження і розкриття порушень законодавства в галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу;

- брати участь у підготовці для передачі до судових органів матеріалів про відшкодування збитків, заподіяних унаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, та виступати в ролі свідків;

- роз'яснювати громадянам вимоги природоохоронного законодавства та їх екологічні права;

- брати участь у проведенні громадської екологічної експертизи відповідно до Закону України „Про екологічну експертизу”;

- одержувати в установленому порядку інформацію про стан навколишнього природного середовища, джерела негативного впливу на нього та заходи, що вживаються для поліпшення екологічної ситуації.

Громадські інспектори повинні працювати у взаємодії з природоохоронними органами, органами державної виконавчої влади та місцевого самоврядування, громадськими природоохоронними

організаціями, активно реагувати на порушення екологічного законодавства, неухильно дотримуватись законодавства України при здійсненні своїх повноважень, інформувати відповідний орган Мінприроди про результати рейдів та перевірок безпосередньо після їх закінчення, а також щорічно подавати звіт про проведену роботу не пізніше 31 січня наступного за звітним року.

Діяльність громадських екологічних інспекторів здійснюється у тісній співпраці із керівниками підрозділу (державними інспекторами), за якими вони закріплені. Особи, за якими закріплені громадські інспектори, подають їм практичну і методичну допомогу з питань здійснення громадського контролю за дотриманням законодавства про охорону навколишнього природного середовища, проводять з ними навчання, ознайомлюють з новими законодавчими та нормативними документами, які регулюють здійснення громадського контролю. Ці ж особи залучають їх до участі в перевітках, які збігаються з напрямком природоохоронної діяльності громадського інспектора, та оформлюють направлення для громадського інспектора на проведення рейдів та перевірок.

„Положенням про громадських інспекторів з охорони довкілля” передбачено, що: „З метою координації роботи громадських інспекторів та підтримання контактів з екологічними (природоохоронними) організаціями, залучення громадськості до розробки та виконання заходів з охорони навколишнього природного середовища при органах Мінприроди та при екологічних (природоохоронних) організаціях можуть створюватись на громадських засадах штаби громадських інспекторів. У такий спосіб штаби виступають формами організації та самоорганізації громадських екологічних інспекторів, які діють на підставі „Положення про штаб громадських інспекторів з охорони довкілля”, яке повинно бути затверджене Головним державним інспектором з охорони навколишнього природного середовища відповідної території”.

Природоохоронним законодавством України передбачено, що громадські інспектори виконують роботу на громадських засадах, без увільнення від основної роботи і без додаткової оплати праці. Разом з тим це не виключає можливості їх стимулювання у разі, якщо безпосередньо ними виявлені порушення природоохоронного законодавства і вжиті заходи для притягнення винних до відповідальності або забезпечено стягнення штрафів та відшкодувань, пов'язаних з порушенням природоохоронного законодавства. Можливості такого стимулювання передбачені спільним

Наказом Мінекобезпеки, Держкомлісгоспу, Держкомрибгоспу і Держкомзему⁷⁵².

Рішення про стимулювання приймається керівником відповідного територіального природоохоронного органу за поданням начальників відділів, керівників підрозділів цих органів на місцях або органів управління природоохоронних громадських організацій і вводиться в дію наказом. До подання додаються матеріали, які підтверджують факт притягнення порушників природоохоронного законодавства до відповідальності (копії постанов, рішень суду, тощо), та матеріали, які свідчать про стягнення коштів (копії квитанцій, банківські виписки тощо). Керівник територіального природоохоронного органу при визначенні розміру суми стимулювання враховує конкретний вклад особи, яка виявила порушення природоохоронного законодавства та вжила заходів для притягнення винних до відповідальності. Сума коштів, що виплачується з метою стимулювання громадського інспектора не повинна перевищувати на рік дванадцяти мінімальних посадових окладів штатного інспектора відповідного природоохоронного органу. Крім грошової винагороди, ефективна діяльність громадських екологічних інспекторів може заохочуватись іншим чином (нагородження почесною грамотою, цінним подарунком тощо).

У разі порушення громадським екологічним інспектором законодавства при здійсненні своїх повноважень, неналежного виконання своїх функцій, ненадання щорічного звіту або негативної його оцінки особа може бути позбавлена повноважень із вилученням посвідчення. Рішення про це приймається головними державними інспекторами з охорони навколишнього природного середовища територіальних підрозділів, що призначили громадського екологічного інспектора, або вищестоящего рівня.

Хоча в Законі України „Про охорону навколишнього природного середовища” мова йде виключно про громадських інспекторів охорони навколишнього природного середовища, необхідно пам'ятати, що існують категорії громадських екологічних інспекторів, які здійснюють свої повноваження за окремими природоохоронними напрямками. До них,

---

⁷⁵² Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України, Державного комітету лісового господарства України, Державного комітету рибного господарства України, Державного комітету України по земельних ресурсах „Про затвердження Інструкції щодо стимулювання працівників та розвитку і зміцнення матеріально-технічної бази спеціально уповноважених державних органів, стимулювання громадських інспекторів у галузі охорони природи та раціонального використання природних ресурсів” № 167/97/24/105 від 20.10.1997, Офіційний вісник України, 1997, № 46, ст. 234.

зокрема, належать громадські мисливські інспектори та громадські інспектори рибоохорони, визначені в ст. 58 Закону України „Про тваринний світ”. Положення про них затверджені Наказами Держкомлісгоспу України „Про затвердження Положення про громадських мисливських інспекторів”⁷⁵³ та Мінагрополітики України „Про затвердження Положення про громадських інспекторів рибоохорони”⁷⁵⁴ і є подібними до Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля.

Стаття 37. Прокурорський нагляд за додержанням законодавства про охорону навколишнього природного середовища

Нагляд за додержанням законодавства про охорону навколишнього природного середовища здійснює Генеральний прокурор України та підпорядковані йому органи прокуратури.

При здійсненні нагляду органи прокуратури застосовують надані їм законодавством України права, включаючи звернення до судів з позовами про відшкодування шкоди, заподіяної в результаті порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, та про припинення екологічно небезпечної діяльності.

(частина друга статті 37 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 15.05.2003 р. № 762-IV)

В разі необхідності у складі органів Прокуратури України можуть створюватися спеціалізовані екологічні підрозділи.

У ст. 121 Конституції України⁷⁵⁵ визначено, що Прокуратура України становить єдину систему, на яку покладаються:

- 1) підтримання державного обвинувачення в суді;
- 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом;
- 3) нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;

---

⁷⁵³ Наказ Державного комітету лісового господарства України „Про затвердження Положення про громадських мисливських інспекторів” № 27 від 01.03.2002, Офіційний вісник України, 2002, № 13, ст.683.

⁷⁵⁴ Наказ Міністерства аграрної політики України „Про затвердження Положення про громадських інспекторів рибоохорони” № 324 від 09.10.2002, Офіційний вісник України, 2002, № 44, ст.2055.

⁷⁵⁵ Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.1996, Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30 (23.07.96), ст. 141.

- 4) нагляд за дотриманням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян;
- 5) нагляд за дотриманням прав і свобод людини і громадянина, дотриманням законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами.

Основними напрямками державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки⁷⁵⁶ зафіксовано, що ефективним засобом подолання екологічної кризи в країні має стати правове забезпечення природоохоронної діяльності на основі практики застосування законодавства про охорону навколишнього природного середовища. Тому на меті має бути удосконалення правових засад управління і контролю в галузі використання природних ресурсів, охорони довкілля, забезпечення екологічної безпеки шляхом узгодження координаційних і контрольних функцій Міністерства екології та органів прокуратури щодо посилення контролю за дотриманням екологічного законодавства, реалізацією екологічної політики держави, захистом екологічних прав громадян.

В рекомендаціях парламентських слухань щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства в Україні, які відбулися 13.01.2003 р. і були схвалені Постановою Верховної Ради України⁷⁵⁷, визначено, що в Україні в цілому створено законодавчу базу для охорони, використання та відтворення природних ресурсів, енерго- та ресурсозбереження, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру. Її розвиток та вдосконалення в останні роки тривали. Ратифіковано ряд міжнародних конвенцій, угод та інших договорів, затверджено важливі нормативно-правові акти і програми. Але зважаючи на те, що реалізація державної екологічної політики потребує створення цілісної системи заходів правового, економічного, соціального, освітнього, інформаційно-пропагандистського та організаційного характеру, Верховна Рада України рекомендувала Генеральній прокуратурі України посилити нагляд за

---

⁷⁵⁶ Постанова Верховної Ради України „Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки” № 188/98-ВР від 05.03.1998, Відомості Верховної Ради України, 1998, № 38-39, ст. 248.

⁷⁵⁷ Постанова Верховної Ради України „Про рекомендації парламентських слухань щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства в Україні” № 565-IV від 20.02.2003, Відомості Верховної Ради України, 2003, № 25 (20.06.2003), ст. 182.

дотриманням природоохоронного законодавства та щорічно інформувати про це Верховну Раду України.

Закон Республіки Крим „Про охорону навколишнього природного середовища”⁷⁵⁸ у ст. 34 регулює прокурорський нагляд за дотриманням законодавства про охорону навколишнього природного середовища. Нагляд за дотриманням законодавства про охорону навколишнього природного середовища здійснює Прокурор Республіки Крим та підпорядковані йому органи прокуратури. При здійсненні нагляду органи прокуратури в цілях виявлення, припинення та усунення порушень законодавства про охорону навколишнього природного середовища, а також причин та умов, що їм сприяють, використовують права та повноваження, надані їм Законом України „Про прокуратуру”.

Прокурорський нагляд за дотриманням законів в Україні здійснюється Генеральним прокурором України і підпорядкованими йому прокурорами відповідно до ст. 1 Закону України „Про прокуратуру”⁷⁵⁹, яка передбачає прокурорський нагляд за дотриманням і правильним застосуванням законів Кабінетом Міністрів України, міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, органами державного і господарського управління та контролю, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими Радами, їх виконавчими органами, військовими частинами, політичними партіями, громадськими організаціями, масовими рухами, підприємствами, установами і організаціями, незалежно від форм власності, підпорядкованості та приналежності, посадовими особами та громадянами.

Ст. 19 Закону України „Про прокуратуру” передбачає, що предметом нагляду за дотриманням і застосуванням законів є в тому числі дотримання законів, що стосуються охорони навколишнього середовища.

Прокурорській діяльності в галузі довілля присвячено ряд норм природоохоронного законодавства. Наприклад, ст. 8 Закону України „Про тваринний світ”⁷⁶⁰ передбачає припинення права приватної власності на об’єкти тваринного світу. У випадках, передбачених цією статтею, право приватної власності може бути припинено в судовому порядку за позовами органів контролю в галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу або прокурора.

---

⁷⁵⁸ Закон Республіки Крим „Про охорону навколишнього природного середовища” № 283-I від 26.03.1993.

⁷⁵⁹ Закон України „Про прокуратуру” № 1789-XII від 05.11.1991, Відомості Верховної Ради України, 1991, № 53 (31.12.91), ст. 793.

⁷⁶⁰ Закон України „Про тваринний світ” № 2894-III від 13.12.2001, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 14 (05.04.2002), ст. 97.

Ст. 10 Закону України „Про державний контроль за використанням та охороною земель”⁷⁶¹ передбачає повноваження державних інспекторів у сфері державного контролю за використанням та охороною земель та дотриманням вимог законодавства України про охорону земель. Зокрема, державні інспектори у сфері державного контролю за використанням та охороною земель і дотриманням вимог законодавства України про охорону земель мають право: передавати до органів прокуратури, органів дізнання та досудового слідства акти перевірок та інші матеріали про діяння, в яких вбачаються ознаки злочину.

Закон України „Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку”⁷⁶² у ст. 25 регламентує державний нагляд за ядерною та радіаційною безпекою. Вона визначає, що вищий нагляд за додержанням і правильним застосуванням ядерного законодавства здійснюється Генеральним прокурором України і підпорядкованими йому прокурорами.

Законом України „Про відходи”⁷⁶³ у ст. 37 окреслено контроль і нагляд у сфері поводження з відходами. У цій статті застережено, що нагляд за додержанням законів у сфері поводження з відходами здійснює Генеральний прокурор України та підпорядковані йому органи прокуратури в межах повноважень, передбачених законом.

З метою підвищення якості та ефективності прокурорського нагляду за додержанням законодавства в галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, а також безпечного для здоров'я і життя громадян довкілля, запобігання негативному впливові господарської діяльності на навколишнє природне середовище, збереження природних ресурсів і комплексів, керуючись ст. 15 Закону України „Про прокуратуру”, Генеральна прокуратура видала Наказ „Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів про охорону навколишнього середовища”⁷⁶⁴. У ньому передбачається, яким саме підрозділам прокуратури України ставиться це завдання. Зокрема передбачається, що на виконання наказу для забезпечення якості та ефективності прокурорського нагляду за додержанням законів про охорону навколишнього природного середовища і надання йому більш

---

⁷⁶¹ Закон України „Про державний контроль за використанням та охороною земель” № 963-IV від 19.06.2003, Відомості Верховної Ради України, 2003, № 39 (26.09.2003), ст. 350.

⁷⁶² Закон України „Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку” № 39/95-ВР від 08.02.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 12 (21.03.95), ст. 81.

⁷⁶³ Закон України „Про відходи” № 187/98-ВР від 05.03.1998, Відомості Верховної Ради України, 1998, № 36-37, ст. 242.

⁷⁶⁴ Наказ Генеральної прокуратури „Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів про охорону навколишнього середовища” № 3/2 від 28.10.2002.

цілеспрямованого, профілактичного характеру слід здійснювати його (прокурорський нагляд) з урахуванням стану довкілля та наявних екологічних проблем регіону, залучаючи такі органи прокуратури: відділ нагляду за додержанням природоохоронного законодавства Головного управління нагляду за додержанням законів щодо прав і свобод та захисту інтересів держави; Головне управління військових прокуратур Генеральної прокуратури України, прокурори Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя, військові прокурори регіонів та Військово-Морських Сил України, міжрайонні природоохоронні, міські, районні, міжрайонні та прирівняні до них прокурори.

Здійснення прокурорського нагляду за додержанням законодавства про охорону навколишнього природного середовища Генеральна прокуратура України спрямовує на збереження природних ресурсів держави та їх раціональне використання суб'єктами господарювання, на притягнення винних осіб до встановленої законом відповідальності та відшкодування завданої довкіллю шкоди.

Аналізуючи відомчі накази Генеральної прокуратури України, слід зазначити, що не всі прокурори зуміли організувати роботу відповідно до вимог галузевих наказів Генерального прокурора України. Прокурори Закарпатської, Київської, Тернопільської, Херсонської областей та м. Севастополя не змогли належно сконцентрувати увагу на пріоритетних напрямках прокурорської діяльності, спрямувати роботу підпорядкованих прокуратур з урахуванням стану законності та правопорядку в регіонах, допускали пасивність, а в окремих випадках - і перекручення статистичних показників. Ще не став пріоритетним напрямом роботи окремих органів прокуратури нагляд у сфері додержання законодавства з питань охорони довкілля. За наявності численних екологічних проблем галузевий відділ прокуратури Київської області та Чорнобильський міжрайонний природоохоронний прокурор актуальних питань не порушували, а документи реагування вносили на підміну контролюючих органів. Поширені факти незаконних порубок лісу в Закарпатській області, де скоєно понад 50 % від усіх таких правопорушень у державі. Проте прокуратурою області належних заходів щодо узгодження дій правоохоронних та контролюючих органів не вживається, до відповідальності притягаються окремі фізичні особи⁷⁶⁵.

Згідно з роз'ясненням Вищого арбітражного суду „Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням законодавства про

---

⁷⁶⁵ Рішення Генеральної прокуратури „Щодо наглядової роботи з додержання прав і свобод та захисту інтересів держави” від 17.07.2003, Вісник прокуратури, 2003, 08, № 8.

охорону навколишнього природного середовища”⁷⁶⁶, слід мати на увазі, що діяльність підприємств, які порушують законодавство про охорону навколишнього природного середовища, може бути обмежена, зупинена чи припинена за рішенням органів, перелік яких наведений у пункті 3 Порядку обмеження, тимчасової заборони (зупинення) чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій і об’єктів у разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища⁷⁶⁷, або за позовом прокурора (відповідно до коментованої статті Закону), поданим відповідно до вимог ст. 2 Господарського процесуального кодексу України⁷⁶⁸.

Рішенням Конституційного Суду „У справі за конституційними поданнями Вищого арбітражного суду України та Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положень статті 2 Арбітражного процесуального кодексу України (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді)” було з’ясовано поняття „інтереси держави”. У процесі дослідження встановлено, що державні інтереси закріплюються як нормами Конституції України, так і нормами інших правових актів. Інтереси держави відрізняються від інтересів інших учасників суспільних відносин. В основі перших завжди є потреба у здійсненні загальнодержавних (політичних, економічних, соціальних та інших) дій, програм, спрямованих на захист суверенітету, територіальної цілісності, державного кордону України, гарантування її державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, охорону землі як національного багатства, захист прав усіх суб’єктів права власності та господарювання тощо.

Інтереси держави можуть збігатися повністю, частково або не збігатися зовсім з інтересами державних органів, державних підприємств та організацій чи з інтересами господарських товариств з часткою державної власності у статутному фонді. Проте держава може вбачати свої інтереси не тільки в їх діяльності, але й в діяльності приватних підприємств, товариств.

---

⁷⁶⁶ Роз’яснення Вищого арбітражного суду „Про деякі питання практики вирішення спорів, пов’язаних із застосуванням законодавства про охорону навколишнього природного середовища” № 02-5/744 від 27.06.2001, Вісник господарського судочинства, 2001, 00, № 4.

⁷⁶⁷ Постанова Верховної Ради України „Про затвердження Порядку обмеження, тимчасової заборони (зупинення) чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій і об’єктів у разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища” № 2751-XII від 29.10.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 46 (17.11.92), ст. 637.

⁷⁶⁸ Господарський процесуальний кодекс України 1798-XII № від 06.11.1991, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 6 (11.02.92), ст. 56.

Із врахуванням того, що „інтереси держави” є оціночним поняттям, прокурор чи його заступник у кожному конкретному випадку самостійно визначає з посиланням на законодавство, на підставі якого подається позов, в чому саме відбулося чи може відбутися порушення матеріальних або інших інтересів держави, обґрунтовує у позовній заяві необхідність їх захисту та зазначає орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних відносинах⁷⁶⁹.

Роз’яснення Вищого арбітражного суду „Про деякі питання підвідомчості і підсудності справ господарським судам”⁷⁷⁰ передбачає також особливості застосування коментованої статті органами прокуратури. Їм надане право звертатись до суду із заявами про припинення екологічно небезпечної діяльності суб’єктів господарювання. Заяви інших державних органів з цих питань розгляду господарськими судами не підлягають, оскільки у відповідності з п. 3 Порядку обмеження, тимчасової заборони (зупинення) чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій і об’єктів, у разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища⁷⁷¹, діяльність таких підприємств може бути обмежена, зупинена чи припинена за рішенням органів, перелік яких наведений у названому пункті і до компетенції яких чинним законодавством України віднесене вирішення питань, пов’язаних з охороною навколишнього природного середовища.

Ефективним засобом подолання екологічної кризи в країні має стати правове забезпечення природоохоронної діяльності, і тому у складі органів Прокуратури України створені спеціалізовані екологічні підрозділи: міжрайонні природоохоронні прокуратури (Бердянська, Вінницька, Волинська, Дніпродзержинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Керченська, Київська, Кіровоградська, Краматорська, Криворізька, Лисичансько-Рубежанська, Львівська, Маріупольська, Миколаївська, Одеська,

---

⁷⁶⁹ Рішення Конституційного Суду „У справі за конституційними поданнями Вищого арбітражного суду України та Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положень статті 2 Арбітражного процесуального кодексу України (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді)” № 3-рп/99 від 08.04.1999, Офіційний вісник України, 1999, № 15 (30.04.99), ст. 614.

⁷⁷⁰ Роз’яснення Вищого арбітражного суду „Про деякі питання підвідомчості і підсудності справ господарським судам” № 02-5/62 від 08.02.1996, Збірник рішень та арбітражної практики Вищого арбітражного суду України, 1996, 00, № 2.

⁷⁷¹ Постанова Верховної Ради України „Про затвердження Порядку обмеження, тимчасової заборони (зупинення) чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій і об’єктів у разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища” № 2751-XII від 29.10.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 46 (17.11.92), ст. 637.

Полтавська, Прип'ятська (спеціальна), Рівненська, Сімферопольська, Стаханово-Алчевська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська, Чорнобильська) – всього тридцять три. До того ж не розроблене Положення про природоохоронну прокуратуру, яке має бути затверджене наказом Генерального прокурора України⁷⁷².

Нагляд за розслідуванням кримінальних справ слідчими природоохоронних прокуратур покладено на природоохоронних прокурорів та на підрозділи нагляду за розслідуванням кримінальних справ слідчими органів прокуратури, Генеральної прокуратури України, прокуратур Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя⁷⁷³.

Ст. 13 ВК України⁷⁷⁴ закріплює, що державне управління в галузі використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів здійснюється за басейновим принципом на основі державних, міждержавних та регіональних програм використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів. Прокуратура України, на жаль, не реалізує принцип басейнової охорони водних об'єктів та водних живих ресурсів, які застосовують інші органи державної влади, створюючи, наприклад, державні басейнові управління охорони водних живих ресурсів: Азовське⁷⁷⁵, Деснянське⁷⁷⁶, Поліське⁷⁷⁷, Середньодніпровське⁷⁷⁸ та інші. Або ж в структурі державної санітарно-епідеміологічної служби України створені басейнові санепідстанції: Азовська⁷⁷⁹ та Дніпровська⁷⁸⁰. В Україні не створено басейнових природоохоронних прокуратур, хоча законодавство таку можливість передбачає. У Російській Федерації принцип басейнового

---

⁷⁷² Бабенко В.І. Прокурор у галузі охорони довкілля: Сутність, повноваження, організація: Навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / В.І. Бабенко, М.В. Руденко. К.: „Видавничий Дім „Ін юре”, 2005, с. 6, 69.

⁷⁷³ Наказ Генеральної прокуратури „Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять дізнання та досудове слідство” № 4гн від 2005.09.19.

⁷⁷⁴ Водний кодекс України № 213/95-ВР від 06.06.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 24 (13.06.95), ст. 189.

⁷⁷⁵ Наказ Міністерства аграрної політики „Про створення Азовського державного басейнового управління охорони водних живих ресурсів” № 155 від 20.04.2005.

⁷⁷⁶ Наказ Міністерства аграрної політики „Про створення Деснянського державного басейнового управління охорони водних живих ресурсів” № 156 від 20.04.2005.

⁷⁷⁷ Наказ Міністерства аграрної політики „Про створення Поліського державного басейнового управління охорони водних живих ресурсів” № 154 від 20.04.2005.

⁷⁷⁸ Наказ Міністерства аграрної політики „Про створення Середньодніпровського державного басейнового управління охорони водних живих ресурсів” № 152 від 20.04.2005.

⁷⁷⁹ Наказ Міністерства охорони здоров'я „Про підпорядкування Азовської басейнової санепідстанції” № 54 від 23.03.1995.

⁷⁸⁰ Наказ Міністерства охорони здоров'я „Про підпорядкування Дніпровської басейнової санепідстанції” № 15 від 24.01.1995.

управління охорони вод та водних ресурсів реалізовано, прикладом є Комсомольська-на-Амурі басейнова природоохоронна прокуратура⁷⁸¹.

---

⁷⁸¹ http://www.genproc.gov.ru/ru/news/news_current.shtml?2005/06//1453.html від 11.02.06 р.

Розділ IX

РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

Стаття 38. Загальне та спеціальне використання природних ресурсів

Використання природних ресурсів в Україні здійснюється в порядку загального і спеціального використання природних ресурсів.

Законодавством України громадянам гарантується право загального використання природних ресурсів для задоволення життєво необхідних потреб (естетичних, оздоровчих, рекреаційних, матеріальних тощо) безоплатно, без закріплення цих ресурсів за окремими особами і надання відповідних дозволів, за винятком обмежень, передбачених законодавством України.

В порядку спеціального використання природних ресурсів громадянам, підприємствам, установам і організаціям надаються у володіння, користування або оренду природні ресурси на підставі спеціальних дозволів, зареєстрованих у встановленому порядку, за плату для здійснення виробничої та іншої діяльності, а у випадках, передбачених законодавством України, – на пільгових умовах.

Кожен громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності Українського народу, відповідно до закону, для задоволення своїх потреб. Таке використання не може погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі. Це право закріплено в Конституції України ст. 13, ст. 41, в Законі України „Про власність”⁷⁸² та в Цивільному кодексі України⁷⁸³.

У законодавстві зустрічаємо два терміни: „використання” та „користування” природними ресурсами. Згідно з коментованою статтею, термін „використання” природних ресурсів за змістом ширший, ніж „користування”, бо включає в деяких випадках крім правомочності „володіння” ще й правомочність розпорядження природними ресурсами,

---

⁷⁸² Закон України „Про власність” № 697-XII від 07.02.1991, Відомості Верховної Ради УРСР, 1991, № 20 (14.05.91), ст. 249.

⁷⁸³ Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003, Офіційний вісник України, 2003, № 11 (28.03.2003), ст. 461.

наприклад, у випадках користування природними об'єктами на праві приватної власності (передача їх в оренду або в суборенду)⁷⁸⁴.

Природокористування – це використання властивостей навколишнього природного середовища для задоволення економічних, екологічних, оздоровчих, лікувальних, культурних, естетичних та інших потреб людини.

Людство активно використовує природні ресурси, вилучаючи при цьому все необхідне для своєї життєдіяльності. У сьогодинішньому світі неухильно розширюється споживання природних ресурсів, і немає реальної бази під міркуваннями про те, що людина нібито зможе коли-небудь обійтися без природи⁷⁸⁵. Природокористування не обмежується лише споживанням або експлуатацією природних об'єктів: воно поширюється також і на використання природних ресурсів, їх комплексів, які забезпечують здоровий спосіб життя, духовні і естетичні потреби, відпочинок, відновлення фізичних і духовних сил⁷⁸⁶.

Об'єктами права природокористування є: земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони. Кожний такий об'єкт визначає і вид природокористування – землекористування, водокористування, лісокористування, надрокористування та ін. Такі об'єкти мають бути юридично визначені, конкретизовані: конкретна земельна ділянка, ділянка лісу, водоймище тощо. Такі конкретні, юридично визначені природні об'єкти або їх складові частини мають бути закріплені на праві користування за конкретними суб'єктами⁷⁸⁷.

У деяких випадках право користування певним видом природних ресурсів неможливе без надання суб'єкту права користування двох або більше природних об'єктів. Так, гірничодобувному підприємству для розробки родовищ корисних копалин, крім ділянки надр в межах гірничого відводу, що надається йому в користування, потрібно отримати в користування ще й ділянку землі, необхідну для експлуатації надр.

---

⁷⁸⁴ Екологічне право України: Підручник для студентів юридич. вищ. навч. закладів/ В.К. Попов, А.П. А.П. Гетьман, С.В. Разметаєв та ін.; За ред. В.К. Попова та А.П. Гетьмана. Харків: Право, 2001, с.119.

⁷⁸⁵ Кризис мировой цивилизации на весах научного подхода/ Чл.-кор., д-р географ. наук К. Лосев, И. Рейф., <http://www.nkj.ru/archive/articles/1680/>.

⁷⁸⁶ Екологічне право України: Підручник для студентів юридич. вищ. навч. закладів/ В.К. Попов, А.П. А.П. Гетьман, С.В. Разметаєв та ін.; За ред. В.К. Попова та А.П. Гетьмана. Харків: Право, 2001, с.119.

⁷⁸⁷ Там само, с.123.

Суб'єктами права природокористування є: фізичні та юридичні особи, що набули права користування конкретними природними об'єктами в порядку, визначеному законом для відповідних цілей, і мають у зв'язку з цим певні права та обов'язки⁷⁸⁸.

У передбачених законодавством випадках суб'єктами права природокористування можуть виступати також іноземні громадяни, особи без громадянства та іноземні держави. Наприклад, Земельний кодекс України⁷⁸⁹ у ст. 33 і ст. 35 передбачає можливість того, що іноземні громадяни та особи без громадянства можуть мати земельні ділянки для ведення особистого селянського господарства, ведення індивідуального або колективного садівництва на умовах оренди.

Крім того, у ст. 81 кодексу передбачено, що іноземні громадяни та особи без громадянства можуть набувати права власності на земельні ділянки несільськогосподарського призначення в межах населених пунктів, а також на земельні ділянки несільськогосподарського призначення за межами населених пунктів, на яких розташовані об'єкти нерухомого майна, що належать їм на праві приватної власності.

Відповідно до ст. 82, іноземні юридичні особи можуть набувати права власності на земельні ділянки несільськогосподарського призначення:

- 1) у межах населених пунктів у разі придбання об'єктів нерухомого майна та для спорудження об'єктів, пов'язаних із здійсненням підприємницької діяльності в Україні;
- 2) за межами населених пунктів у разі придбання об'єктів нерухомого майна.

Ст. 85 передбачає можливість набуття права власності на земельні ділянки іноземними державами для розміщення будівель і споруд дипломатичних представництв та інших, прирівняних до них організацій, відповідно до міжнародних договорів.

Класифікація природокористування може здійснюватись за різними ознаками, наприклад, за об'єктами природокористування, про що вже було сказано, за строками природокористування – на безстрокове (постійне) та строкове (тимчасове), за формою організації природокористування – на право колективного природокористування та на право індивідуального природокористування, за способом виникнення права природокористування

---

⁷⁸⁸ Екологічне право України: Підручник для студентів юридич. вищ. навч. закладів/ В.К. Попов, А.П. А.П. Гетьман, С.В. Разметаєв та ін.; За ред. В.К. Попова та А.П. Гетьмана. Харків: Право, 2001, с.125.

⁷⁸⁹ Земельний кодекс України № 2768-III від 25.10.2001, Офіційний вісник України, 2001, № 46 (30.11.2001), ст. 2038.

– на право первинного та вторинного природокористування⁷⁹⁰, крім того, поділ можливий за метою (рекреаційне, наукове, естетичне, господарче).

У коментованій статті вказується, що використання природних ресурсів в Україні здійснюється в порядку загального і спеціального використання природних ресурсів, тобто критерієм поділу виступають підстави виникнення права природокористування.

Загальне природокористування властиве фізичним особам унаслідок належних їм природних прав, що виникають і існують як результат народження й існування людини⁷⁹¹.

Законодавство України гарантує громадянам право загального використання природних ресурсів для задоволення життєво необхідних потреб (естетичних, оздоровчих, рекреаційних, матеріальних тощо).

Такі природні ресурси характеризуються тим, що вони не передаються і не закріплюються за конкретними суб'єктами, а використовуються без особливого дозволу всіма особами; використання не фіксується і не підлягає державній реєстрації⁷⁹².

Право загального природокористування деякою мірою має майновий характер, на що вказує ст. 333 Цивільного кодексу України⁷⁹³, визначаючи збір загальнодоступних дарів природи (ягід, лікарських рослин, риби або інших речей) у лісі, водоймі тощо як засіб набуття права власності. Ст. 49 Лісового кодексу України⁷⁹⁴ встановлює право громадян безкоштовно збирати в лісі дикорослі трав'яні рослини, квіти, ягоди, горіхи, інші плоди, гриби. Водночас у цій статті зазначено, що громадяни мають право збирати для власного споживання, тобто введено додаткову ознаку загального природокористування – цільове призначення, що більшою мірою відповідає спеціальному, а не загальному природокористуванню.

Загальне природокористування (купання, аматорське та спортивне рибальство у водоймах загального користування, збирання рослин, ягід, тощо) здійснюється безоплатно, без закріплення цих ресурсів за окремими суб'єктами і надання відповідних дозволів. За винятком обмежень,

---

⁷⁹⁰ Андрейцев В.І. Екологічне право: Курс лекцій: Навч. посібник для юрид. фак. вузів. К.: Вентурі, 1996, с. 70.

⁷⁹¹ Петров В.В. Экологическое право России. М.: Изд-во БЕК, 1995, с.143.

⁷⁹² Екологічне право України: Підручник для студентів юридич. вищ. навч. закладів / В.К. Попов, А.П. А.П. Гетьман, С.В. Разметаєв та ін.; За ред. В.К. Попова та А.П. Гетьмана. Харків: Право, 2001, с.123.

⁷⁹³ Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003, Офіційний вісник України, 2003, № 11 (28.03.2003), ст. 461.

⁷⁹⁴ Лісовий кодекс України № 3852-ХІІ від 21.01.1994, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 17 (26.04.94), ст. 99.

передбачених законодавством, таке використання не потребує державно-правової реєстрації⁷⁹⁵.

Коментована стаття визначає суб'єктом права загального природокористування фізичну особу. Кодекс України про надра⁷⁹⁶ не містить у собі поняття загального природокористування, однак у ст. 23 закріплено право землевласників і землекористувачів у межах наданих їм земельних ділянок видобувати для своїх господарських і побутових потреб корисні копалини місцевого значення і торф загальною глибиною розробки до двох метрів і прісні підземні води до 20 метрів та використовувати надра для господарських і побутових потреб. Таке використання здійснюється без спеціальних дозволів та гірничого відводу. Фактично йдеться про право загального природокористування. У даному випадку в коло суб'єктів права загального природокористування включені окрім фізичних ще й юридичні особи.

Право загального природокористування може бути обмежене. Наприклад, Водний кодекс України⁷⁹⁷ у ст. 45 передбачає, що у разі маловоддя, загрози виникнення епідемій та епізоотій, а також в інших передбачених законодавством випадках права водокористувачів можуть бути обмежені або змінені умови водокористування з метою забезпечення охорони здоров'я людей та в інших державних інтересах. При цьому пріоритетність надається використанню вод для питних і побутових потреб населення.

Крім того, ст. 47 Водного кодексу України вказує, що з метою охорони життя і здоров'я громадян, охорони навколишнього природного середовища та з інших передбачених законодавством підстав районні і міські Ради за поданням державних органів охорони навколишнього природного середовища, водного господарства, санітарного нагляду та інших спеціально уповноважених державних органів встановлюють місця, де забороняється купання, плавання на човнах, забір води для питних або побутових потреб, водопій тварин, а також за певних підстав визначають інші умови, що обмежують загальне водокористування на водних об'єктах, розташованих на їх території. Права водокористувачів обмежуються також під час аварій або за умов, що можуть призвести чи призвели до забруднення вод, та при здійсненні невідкладних заходів щодо запобігання

---

⁷⁹⁵ Андрійцев В.І. Екологічне право: Курс лекцій: Навч. посібник для юрид. фак. вузів. К.: Вентурі, 1996, с. 74.

⁷⁹⁶ Кодекс України про надра № 132/94-ВР від 27.07.1994, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 36 (06.09.94), ст. 340.

⁷⁹⁷ Водний кодекс України № 213/95-ВР від 06.06.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 24 (13.06.95), ст. 189.

стихийному лиху, спричиненому шкідливою дією вод, і ліквідації його наслідків.

Закон України „Про рослинний світ”⁷⁹⁸ у ст. 9 передбачає, що загальне використання природних рослинних ресурсів у разі їх виснаження, різкого зменшення популяційної та ценотичної різноманітності тощо може бути обмежене

Громадяни, крім права на використання природних ресурсів, мають ще й обов’язки, які поділяються на загальні і спеціальні⁷⁹⁹. Загальними є такі, що визначені у ст. 10 Закону, а спеціальні визначаються залежно від природного об’єкта, який використовується. Наприклад, Закон України „Про тваринний світ” у ст. 10 наводить перелік обов’язків у галузі охорони і використання тваринного світу.

Право спеціального природокористування встановлюється з метою раціонального використання та відновлення природних ресурсів. Таке природокористування здійснюється за плату, отримані кошти надходять до державного бюджету країни. Згідно з Законом України „Про Державний бюджет України на 2006 рік”⁸⁰⁰, збори за спеціальне використання природних ресурсів надходять до бюджету і становлять 2109491,8 тис. грн, що складає 1,69 % від усіх доходів державного бюджету.

Видача дозволів на спеціальне природокористування регулюється спеціальним Положенням⁸⁰¹, яке встановлює порядок видачі дозволів на спеціальне використання переважної частини природних ресурсів, крім лісових і водних.

Дозвіл на спеціальне використання природних ресурсів – це офіційний документ, який засвідчує право підприємств, установ, організацій, громадян на використання конкретних природних ресурсів у межах затверджених лімітів. Ліміти визначають обсяги природних ресурсів для використання, на основі яких видаються дозволи на спеціальне використання природних ресурсів.

---

⁷⁹⁸ Закон України „Про рослинний світ” № 591-XIV від 09.04.1999, Відомості Верховної Ради України, 1999, № 22-23 (11.06.99), ст. 198.

⁷⁹⁹ Екологічне право України: Підручник для студентів юридич. вищ. навч. закладів/ В.К. Попов, А.П. А.П. Гетьман, С.В. Разметаєв та ін.; За ред. В.К. Попова та А.П. Гетьмана. Харків: Право, 2001, с.137.

⁸⁰⁰ Закон України „Про Державний бюджет України на 2006 рік” № 3235-IV від 20.12.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 52 (11.01.2006), ст. 3251.

⁸⁰¹ Постанова Кабінету Міністрів України „Про порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів і встановлення лімітів використання ресурсів загальнодержавного значення” № 459 від 10.08.1992, Зібрання постанов Уряду України, 1992, № 9, ст. 217.

Зокрема, відповідно до Положення, до природних ресурсів, на які видається дозвіл на спеціальне використання, належать:

- природні ресурси континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони;
- тварини, в тому числі риби, водні безхребетні та морські ссавці, які перебувають у стані природної волі, а також інші об'єкти тваринного світу, віднесені до природних ресурсів загальнодержавного значення;
- природні ресурси в межах території та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення;
- види тварин і рослин, занесені до Червоної книги України;
- корисні копалини, за винятком загальнопоширених;
- природні ресурси місцевого значення;
- природні рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України.

Видача дозволів на спеціальне використання природних ресурсів здійснюється органами державної влади з урахуванням їх якісних характеристик та місця розташування. Так, дозволи на використання природних ресурсів континентального шельфу й виключної (морської) економічної зони (крім рибних запасів та інших об'єктів водного промислу), немисливських видів тварин, природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення (крім мисливських тварин), видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України, корисних копалин, у тому числі тих, що видобуваються на континентальному шельфі видаються органами Мінприроди (як правонаступника Міністерства екології та природних ресурсів і Державного комітету природних ресурсів).

Щодо рибних запасів та інших об'єктів водного промислу, віднесених до природних ресурсів загальнодержавного значення, дозволи надаються органами Державного департаменту рибного господарства.

Дозволи на добування ведмедя, кабана, лані, оленів благородного та плямистого, козулі, лося, муфлона, білки, бабака, бобра, нутрії вільної, ондатри, куниць лісової та кам'яної, норки американської, тхора лісового, а також вовка, лисиці, бродячих собак і котів, сірих ворон, сорок, граків не в мисливський сезон або в заборонених для полювання місцях видаються органами Державного комітету лісового господарства України. У випадку відстрілу вовка, лисиці, бродячих собак і котів, сірих ворон, сорок, граків, а також на селекційний та вибірковий діагностичний відстріл мисливських тварин для ветеринарно-санітарної експертизи в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду дозволи надаються органами Міністерства охорони навколишнього природного середовища. Дозвіл на добування пернатої дичини, кроля дикого, зайця-русака, снотовидного

собаки, вовка та лисиці, а також бродячих собак і котів, сірих ворон, сорок, граків (під час полювання на інші види мисливських тварин) надається користувачами мисливських угідь.

Відносно природних ресурсів місцевого значення (крім корисних копалин) дозволи надаються місцевими Радами за погодженням з органами Міністерства охорони навколишнього природного середовища, а в разі видачі дозволів на використання ресурсів тваринного світу також за погодженням з органами Держкомлісгоспу.

Видача дозволу на спеціальне використання природних ресурсів здійснюється на підставі клопотання (заявки) природокористувача з обґрунтуванням потреби в цих ресурсах. Клопотання щодо видачі дозволу на спеціальне використання природних ресурсів, за винятком об'єктів тваринного світу, віднесених до природних ресурсів загальнодержавного значення, погоджується з відповідною місцевою Радою, власником або постійним користувачем цих природних ресурсів. Для отримання дозволу на спеціальне використання природних ресурсів клопотання погоджується також з відповідними державними органами, а саме:

Державного департаменту ветеринарної медицини – у разі використання ресурсів тваринного світу, в тому числі рибних запасів та інших об'єктів водного промислу, а у разі використання цих ресурсів з метою одержання лікувально-технічної сировини – також з органами Міністерства охорони здоров'я;

Міністерства охорони навколишнього природного середовища – у разі спеціального використання рибних запасів та інших об'єктів водного промислу загальнодержавного значення, за винятком їх промислового добування, а також любительського та спортивного рибальства, яке здійснюється у порядку спеціального використання;

Державного департаменту промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду (як правонаступника ліквідованого Державного комітету України з нагляду за охороною праці⁸⁰²) – у разі користування гідромінеральними ресурсами, а також при видачі гірничих відводів на розробку мінеральних ресурсів.

Орган, який видає дозвіл на спеціальне використання природних ресурсів, може зажадати від заявника у разі необхідності додаткового погодження даного клопотання (заявки) з іншими зацікавленими міністерствами і відомствами.

---

⁸⁰² Указ Президента України „Про Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи” № 681/2005 від 20.04.2005 р., Офіційний вісник України, 2005, № 16 (06.05.2005), ст. 830.

Рішення про погодження клопотання (заявки) щодо видачі дозволу на спеціальне використання природних ресурсів, а також про видачу цього дозволу повинно бути прийнято відповідним державним органом у місячний строк. У разі відмови у погодженні клопотання або у видачі дозволу чи порушення встановлених строків розгляду заявник має право звернутися до відповідного вищестоящого державного органу.

Порядок видачі дозволів на спеціальне використання лісових природних ресурсів визначається Правилами відпуску деревини на пні в лісах України⁸⁰³, а порядок видачі дозволів на спеціальне використання водних природних ресурсів – Порядком погодження та видачі дозволів на спеціальне водокористування⁸⁰⁴.

Дозвіл на спеціальне використання природних ресурсів може бути скасований органом, який його видав, у разі порушення користувачем умов природокористування, різкого погіршення стану навколишнього середовища у процесі природокористування, а також у разі:

- ліквідації підприємства, установи і організації, яким було видано дозвіл;*
- закінчення строку природокористування або якщо користувач не приступив протягом трьох років до користування природними ресурсами чи використовує їх не за призначенням;*
- порушення норм і правил використання природних ресурсів;*
- надходження вимоги від органів державного санітарного нагляду та інших спеціально уповноважених органів державного нагляду;*
- невнесення або внесення в неповному обсязі протягом шести місяців збору за спеціальне використання природних ресурсів.*

У разі істотних змін у природокористуванні раніше виданий дозвіл на спеціальне використання природних ресурсів скасовується, а новий дозвіл видається у встановленому порядку. Строк дії дозволу на спеціальне використання природних ресурсів устанавлюється органом, який його видає, відповідно до затверджених у передбаченому законодавством порядку правил та інструкцій.

---

⁸⁰³ Постанова КМ України „Про затвердження Правил відпуску деревини на пні в лісах України” № 1378 від 29.07.1999, Офіційний вісник України, 1999, № 31 (20.08.99), ст. 1612.

⁸⁰⁴ Постанова КМ України „Про затвердження Порядку погодження та видачі дозволів на спеціальне водокористування та внесення змін до Постанови Кабінету Міністрів України від 10 серпня 1992 р. № 459” № 321 від 3.03.2002, Офіційний вісник України, 2002, № 12 (05.04.2002), ст. 590.

Стаття 39. Природні ресурси загальнодержавного і місцевого значення

(назва статті 39 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 06.03.96 р. № 81/96-ВР)

До природних ресурсів загальнодержавного значення належать:

- а) територіальні та внутрішні морські води;
- б) природні ресурси континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони;
- в) атмосферне повітря;
- г) підземні води;
- д) поверхневі води, що знаходяться або використовуються на території більш як однієї області;
- е) лісові ресурси державного значення;
- є) природні ресурси в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення;
- ж) дикі тварини, які перебувають у стані природної волі в межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, інші об'єкти тваринного світу, на які поширюється дія Закону України „Про тваринний світ” і які перебувають у державній власності, а також об'єкти тваринного світу, що у встановленому законодавством порядку набуті в комунальну або приватну власність і визнані об'єктами загальнодержавного значення;

(пункт „ж” статті 39 в редакції Законів України від 06.03.96 р. № 81/96-ВР, від 11.07.2003 р. № 1122-IV)

- з) корисні копалини, за винятком загальнопоширених.

Законодавством України можуть бути віднесені до природних ресурсів загальнодержавного значення й інші природні ресурси.

До природних ресурсів місцевого значення належать природні ресурси, не віднесені законодавством України до природних ресурсів загальнодержавного значення.

(стаття 39 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 06.03.96 р. № 81/96-ВР)

Коментована стаття містить загальний перелік природних ресурсів загальнодержавного значення, який знаходить своє уточнення в поресурсовому законодавстві, в якому також даються визначення цих ресурсів. Що стосується переліку природних ресурсів загальнодержавного значення, то їх перелік не наводиться. До них законодавець відносить усі інші природні ресурси, не наведені в переліку загальнодержавних, або дає такий перелік у поресурсовому законодавстві.

До водних об'єктів загальнодержавного значення ст. 5 Водного кодексу України⁸⁰⁵ відносить:

- 1) внутрішні морські води та територіальне море;
- 2) підземні води, які є джерелом централізованого водопостачання;
- 3) поверхневі води (озера, водосховища, річки, канали), що знаходяться і використовуються на території більш як однієї області, а також їх притоки всіх порядків;
- 4) водні об'єкти в межах території природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, а також віднесені до категорії лікувальних.

У цей перелік замість поняття „територіальні морські води” введено нове поняття – „територіальне море”, його визначення дано в Законі України „Про державний кордон України”⁸⁰⁶ і до нього, відповідно до ст. 5 закону, належать прибережні морські води шириною 12 морських миль, відлічуваних від лінії найбільшого відпливу як на материку, так і на островах, що належать Україні, або від прямих вихідних ліній, які з'єднують відповідні точки. Географічні координати цих точок затверджуються в порядку, який встановлюється Кабінетом Міністрів України. В окремих випадках інша ширина територіального моря України може встановлюватись міжнародними договорами України, а при відсутності договорів – відповідно до загальновизнаних принципів і норм міжнародного права.

До внутрішніх морських вод відповідно до Постанови Кабінету Міністрів⁸⁰⁷ належать:

- морські води, розташовані в бік берега від прямих вихідних ліній, прийнятих для відліку ширини територіального моря України;
- води портів України, обмежені лінією, що проходить через постійні портові споруди, які найбільше виступають у бік моря;
- води заток, бухт, губ і лиманів, гаваней і рейдів, береги яких повністю належать Україні, до прямої лінії, проведеної від берега до берега в місці, де з боку моря вперше утворюється один або кілька проходів, якщо ширина кожного з них не перевищує 24 морські милі;

---

⁸⁰⁵ Водний кодекс України № 213/95-ВР від 06.06 1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 24 (13.06.95), ст. 189.

⁸⁰⁶ Закон України „Про державний кордон України” № 1777-ХІІ від 04.11.1991, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 2 (14.01.92), ст. 5.

⁸⁰⁷ Постанова КМ України „Про затвердження Правил охорони внутрішніх морських вод і територіального моря від забруднення та засмічення” № 269 від 29.02.1996, Зібрання постанов Уряду України, 1996, № 8, ст. 241.

- води заток, бухт, губ і лиманів, морів та проток, що історично належать Україні.

По відношенню до підземних вод сталося уточнення, що не всі підземні води є об'єктом загальнодержавного значення, а тільки ті, що є джерелом централізованого водопостачання. А виходячи з того, що до водних об'єктів місцевого значення віднесені підземні води, які не можуть бути джерелом централізованого водопостачання, то можна зробити висновок, що до водних об'єктів загальнодержавного значення належать підземні води, які є джерелом централізованого водопостачання або можуть використовуватися в такій якості.

Визначення поняття підземних вод також дано у Водному кодексі України: це води, що знаходяться нижче рівня земної поверхні в товщах гірських порід верхньої частини земної кори в усіх фізичних станах.

Уточнено, що до поверхневих вод як об'єктів загальнодержавного значення належать також їх притоки всіх порядків. Водний кодекс України також визначає поняття поверхневих вод: це води різних водних об'єктів, що знаходяться на земній поверхні.

Відповідно до ст. 4 Закону України „Про природно-заповідний фонд України”⁸⁰⁸, до водних об'єктів загальнодержавного значення належать водні об'єкти в межах території природних заповідників, заповідних зон біосферних заповідників, національних природних парків.

Водні об'єкти, що мають природні лікувальні властивості, належать до категорії лікувальних, якщо їх включено до спеціального переліку. Такий перелік⁸⁰⁹ був затверджений Кабінетом Міністрів України, і в ньому зазначені запаси вод та їх лікувальні властивості, а також інші сприятливі для лікування і профілактики умови.

До водних об'єктів місцевого значення належать: поверхневі води, що знаходяться і використовуються в межах однієї області і які не віднесені до водних об'єктів загальнодержавного значення, а також підземні води, які не можуть бути джерелом централізованого водопостачання.

Атмосферне повітря є одним з основних життєво важливих елементів навколишнього природного середовища. Ст. 1 Закону України „Про охорону атмосферного повітря”⁸¹⁰ визначає його як життєво

---

⁸⁰⁸ Закон України „Про природно-заповідний фонд України” № 2456-XII від 16.06.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 34 (25.08.92), ст. 502,

⁸⁰⁹ Постанова КМ України „Про затвердження переліку водних об'єктів, що відносяться до категорії лікувальних” № 1499 від 11.12.1996, Зібрання постанов Уряду України, 1996, № 21, ст. 584.

⁸¹⁰ Закон України „Про охорону атмосферного повітря” № 2707-XII від 16.10.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 50 (15.12.92), ст. 678.

важливий компонент навколишнього природного середовища, який являє собою природну суміш газів, що знаходиться за межами жилих, виробничих та інших приміщень.

До лісових ресурсів загальнодержавного значення, відповідно до ст. 7 Лісового кодексу України⁸¹¹, належать деревина від рубок головного користування і живиця. Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України⁸¹², рубки головного користування – це вирубування стиглих деревостанів з метою заготівлі деревини.

До природних рослинних ресурсів загальнодержавного значення, відповідно до ст. 4 Закону України „Про рослинний світ”⁸¹³, належать:

1) об’єкти рослинного світу у межах:

- внутрішніх морських вод і територіального моря, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони України;
- поверхневих вод (озер, водосховищ, річок, каналів), що розташовані і використовуються на території більш ніж однієї області, а також їх притоків усіх порядків;
- природних та біосферних заповідників, національних природних парків, а також заказників, пам’яток природи, ботанічних садів, дендрологічних парків, зоологічних парків, парків-пам’яток садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення;

2) лісові ресурси державного значення;

3) рідкісні і такі, що перебувають під загрозою зникнення, судинні рослини, мохоподібні, водорості, лишайники, а також гриби, види яких занесені до Червоної книги України;

4) рідкісні і такі, що перебувають під загрозою зникнення, та типові природні рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України.

До природних рослинних ресурсів місцевого значення належать дикорослі та інші несільськогосподарського призначення судинні рослини, мохоподібні, водорості, лишайники, а також гриби, не віднесені до природних рослинних ресурсів загальнодержавного значення.

Відповідно до ст. 6 Кодексу України про надра⁸¹⁴, Кабінетом Міністрів України були затверджені переліки⁸¹⁵ корисних копалин

---

⁸¹¹ Лісовий кодекс України № 3852-ХІІ від 21.01.1994, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 17 (26.04.94), ст. 99.

⁸¹² Постанова КМ України „Про затвердження Правил рубок головного користування в лісах України” № 559 від 27.07.1995, Зібрання постанов Уряду України, 1995, № 10, ст. 255.

⁸¹³ Закон України „Про рослинний світ” № 591-ХІV від 09.04.1999, Відомості Верховної Ради України, 1999, № 22-23 (11.06.99), ст. 198.

загальнодержавного та місцевого значення. Перелік копалин загальнодержавного значення є вичерпним, а перелік копалин місцевого значення не є таким, бо крім зазначених у переліку копалин, до копалин місцевого значення належать також інші корисні копалини, що не включені до Переліку корисних копалин загальнодержавного значення.

Стаття 40. Додержання екологічних вимог при використанні природних ресурсів

Використання природних ресурсів громадянами, підприємствами, установами та організаціями здійснюється з додержанням обов'язкових екологічних вимог:

а) раціонального і економного використання природних ресурсів на основі широкого застосування новітніх технологій;

б) здійснення заходів щодо запобігання псуванню, забрудненню, виснаженню природних ресурсів, негативному впливу на стан навколишнього природного середовища;

в) здійснення заходів щодо відтворення відновлюваних природних ресурсів;

г) застосування біологічних, хімічних та інших методів поліпшення якості природних ресурсів, які забезпечують охорону навколишнього природного середовища і безпеку здоров'я населення;

д) збереження територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також інших територій, що підлягають особливій охороні;

е) здійснення господарської та іншої діяльності без порушення екологічних прав інших осіб.

При використанні природних ресурсів має забезпечуватися виконання й інших вимог, встановлених цим Законом та іншим законодавством України.

Реалізуючи свої права на природокористування, фізичні та юридичні особи мають здійснювати це в рамках обов'язкових екологічних вимог. Коментована стаття наводить перелік таких вимог. Їх додержання має на меті попередити погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей, тобто забезпечити їх екологічну безпеку

---

⁸¹⁴ Кодекс України про надра № 132/94-ВР від 27.07.1994, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 36 (06.09.94), ст. 340.

⁸¹⁵ Постанова КМ України „Про затвердження переліків корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення” № 827 від 12.12.1994, Зібрання постанов Уряду України, 1995, № 2, ст. 42.

(див. коментар до ст. 50), адже Конституція України в ст. 50 гарантує право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Ст. 3 коментованого Закону серед основних принципів охорони навколишнього природного середовища відзначає:

- пріоритетність вимог екологічної безпеки, обов'язковість дотримання екологічних стандартів, нормативів та лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльності;

- гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей;

- запобіжний характер заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;

- екологізація матеріального виробництва на основі комплексності рішень у питаннях охорони навколишнього природного середовища, використання та відтворення відновлюваних природних ресурсів, широкого впровадження новітніх технологій;

- науково обгрунтоване нормування впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище.

Коментована стаття містить загальний перелік таких вимог, їх уточнення здійснюється в законодавстві, що регламентує використання окремих природних ресурсів. Так, Закон України „Про тваринний світ”⁸¹⁶ передбачає, що під час загального використання об'єктів тваринного світу забороняється знищення тварин, руйнування їхнього житла та інших споруд (нір, хаток, лігв, гнізд, мурашників, бобрових загат тощо), порушення середовища існування тварин і погіршення умов їх розмноження. Крім того, підприємства, установи, організації та громадяни при здійсненні будь-якої діяльності, що впливає або може вплинути на стан тваринного світу, зобов'язані забезпечувати охорону середовища існування, умов розмноження і шляхів міграції тварин, а також зобов'язані вживати заходів для запобігання загибелі тварин під час здійснення виробничих процесів, у тому числі зберігання, транспортування, застосування небезпечних для тварин препаратів, хімічних речовин та сполук, складування, знищення, захоронення промислових і побутових відходів, проведення сільськогосподарських, лісгосподарських, лісозаготівельних та інших робіт, а також під час експлуатації електричної мережі та транспортних засобів.

---

⁸¹⁶ Закон України „Про тваринний світ” № 2894-III від 13.12.2001, Офіційний вісник України, 2002, № 2 (25.01.2002), ст. 47.

Водний кодекс України передбачає, що під час користування водними об'єктами для промислових потреб водокористувачі зобов'язані дотримувати встановлених умов спеціального водокористування, екологічних вимог, а також вживати заходів щодо зменшення витрат води (особливо питної) та припинення скидання забруднених зворотних вод шляхом удосконалення виробничих технологій, схем водопостачання та очищення стічних вод.

Лісовий кодекс України⁸¹⁷ говорить про те, що громадяни зобов'язані виконувати вимоги пожежної безпеки у лісах, збирати дикорослі трав'яні рослини, квіти, ягоди, горіхи, інші плоди у строки, встановлені державними лісгосподарськими органами, і способами, що не завдають шкоди відтворенню цих ресурсів. Побічні лісові користування, до яких належать випасання худоби, розміщення пасік, заготівля сіна, добування деревних соків, збирання і заготівля дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід, лікарських рослин і технічної сировини, лісової підстилки та очерету, повинні провадитися без заподіяння шкоди лісу.

До екологічних вимог використання природних ресурсів треба також віднести вимогу не погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі (ст. 319 Цивільного кодексу України⁸¹⁸). Обов'язок кожного громадянина всемірно охороняти землю, повітряний простір, водні та інші природні ресурси, сприяти їх відновленню як першооснови свого життя і життя суспільства закріплений в Законі України „Про власність”⁸¹⁹.

---

⁸¹⁷ Лісовий кодекс України № 3852-ХІІ від 21.01.1994, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 17 (26.04.94), ст. 99.

⁸¹⁸ Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003, Офіційний вісник України, 2003, № 11 (28.03.2003), ст. 461.

⁸¹⁹ Закон України „Про власність” № 697-ХІІ від 07.02.1991, Відомості Верховної Ради УРСР, 1991, № 20 (14.05.91), ст. 249.

Розділ X

ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Стаття 41. Економічні заходи забезпечення охорони навколишнього природного середовища

Економічні заходи забезпечення охорони навколишнього природного середовища передбачають:

а) взаємозв'язок усієї управлінської, науково-технічної та господарської діяльності підприємств, установ та організацій з раціональним використанням природних ресурсів та ефективністю заходів по охороні навколишнього природного середовища на основі економічних важелів;

б) визначення джерел фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;

в) встановлення лімітів використання природних ресурсів, скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище та на утворення і розміщення відходів;

(пункт „в” статті 41 із змінами, внесеними згідно
із Законами України від 14.12.99 р. № 1288-XIV,
від 21.06.2001 р. № 2556-III)

г) встановлення нормативів збору і розмірів зборів за використання природних ресурсів, викиди і скиди забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, на утворення і розміщення відходів та інші види шкідливого впливу;

(пункт „г” статті 41 із змінами, внесеними згідно із
Законами України від 05.03.98 р. № 186/98-ВР,
від 14.12.99 р. № 1288-XIV)

д) надання підприємствам, установам і організаціям, а також громадянам податкових, кредитних та інших пільг при впровадженні ними маловідхідних, енерго- і ресурсозберігаючих технологій та нетрадиційних видів енергії, здійсненні інших ефективних заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;

е) відшкодування в установленому порядку збитків, завданих порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

Екологічна ситуація, що склалася в Україні, не відповідає вимогам безпечної життєдіяльності, і першочерговим завданням, яке постає перед

органами екологічного управління є зупинення її погіршення. Тривале панування адміністративно-командної системи, нехтування екологічними проблемами, підміна довгострокового планування досягненням найближчих цілей, превалювання оперативної, відомчої нормотворчості у законодавчому регулюванні призвели до того, що напруження в системі „суспільство – природа” досягло майже крайньої межі.

Зміна політичного і державного устрою, зрушення у свідомості людей призвели до небажаного результату – абсолютизації ролі ринкових механізмів, застосування, на перший погляд, ефективних економічних важелів без достатньої їх правової і економічної аргументації. Наслідком цього стало ще більше погіршення екологічного стану. Тому назріла нагальна потреба впорядкувати комерційну природоохоронну діяльність, економічні засоби організації природокористування та охорони навколишнього природного середовища і досягти їх органічного поєднання з адміністративною системою екологічного управління. Тільки таким шляхом можна зупинити погіршення стану навколишнього природного середовища і створити підґрунтя для його майбутнього поліпшення.

Уперше перехід від переважно адміністративних до переважно економічних методів управління природокористуванням і охороною навколишнього середовища було проголошено Постановою Уряду СРСР „Про корінну перебудову справи охорони природи в країні”⁸²⁰.

У Законі окремим розділом передбачено застосування економічного механізму забезпечення охорони навколишнього природного середовища, що свідчить про ту значну увагу, яку приділяє законодавець цим питанням. Регламентація застосування економічних засобів знайшла своє законодавче закріплення, і нині виникає потреба в розробці механізмів, які б забезпечили їх ефективну реалізацію. Ю.С. Шемшученко свого часу зазначав, що законодавство, яке стимулює природоохоронну діяльність, не являє собою стрункої системи і є менш розвинутим, ніж законодавство, яке передбачає застосування мір відповідальності в галузі охорони навколишнього природного середовища⁸²¹. С.М. Кравченко ще в 1991 р. у своєму дослідженні обґрунтовано вказувала, що однією з причин низької ефективності реалізації права в галузі охорони навколишнього природного середовища є превалювання в екологічному законодавстві забороняючих та зобов'язуючих норм імперативного характеру, які спираються на державний примус, і відносно невелика питома вага управомочуючих,

---

⁸²⁰ Постановление Правительства СССР „О коренной перестройке дела охраны природы в стране” № 32, от 07.01.1988 г., СП СССР, 1988, № 6, ст. 14.

⁸²¹ Шемшученко Ю.С. Организационно-правовые вопросы охраны окружающей среды в СССР, К: Наукова думка, 1976, с.258.

дозвільних, заохочуючих норм, які стимулюють правомірну екологічну поведінку⁸²². Таке становище до цього часу майже не змінилося, і економічне стимулювання підприємств до проведення ефективної екологічної політики застосовується дуже рідко.

Даючи характеристику економічному механізму охорони навколишнього природного середовища, І.А. Герасимова зазначає: „Управління економічними методами є непрямим впливом на раціональне природокористування і ефективну охорону навколишнього середовища”⁸²³. Однак із цим твердженням не можна погодитися з ряду причин.

По-перше, закріплення правових норм, які регулюють питання дії економічного механізму в галузі екології, здійснюється уповноваженим і компетентним державним органом.

По-друге, запровадження такого механізму зумовлено єдиною метою: збереженням навколишнього природного середовища, підвищенням ефективності використання природних ресурсів, посиленням екологічної безпеки господарюючих суб'єктів. Він розрахований на постійне застосування, як правило, без обмежень у часі.

По-третє, для реалізації положень економічного механізму в галузі екології, закріплених у нормативно-правових актах, створюються спеціально уповноважені державні контрольні органи, а окремі управлінські повноваження можуть надаватися навіть іншим суб'єктам, оснований на різних формах власності.

Таким чином, можна зробити висновок про яскраво виражену організаційно-управлінську природу економічних засобів природокористування та охорони навколишнього природного середовища.

О.О. Веклич зазначає, що економічний механізм раціоналізації природокористування існує в розвинутих країнах і поєднує в собі дві великі групи законодавчо закріплених регуляторів екологічної поведінки підприємств.

Перша група спрямована на примушення забруднювачів навколишнього середовища обмежувати свою еколого-деструктивну діяльність. Це цілісна система регуляторів: платежі за викиди, скиди, поховання або розміщення забруднюючих речовин, платежі за погіршення якості природних умов; екологічні податки, що знімаються з прибутку товаровиробників, які випускають продукцію з небезпечними екологічними компонентами; штрафні санкції, компенсаційні виплати за порушення екологічного

---

⁸²² Кравченко С.Н. Реализация права в охране окружающей среды (социально-психологические условия). Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.06 / Укр. юрид. акад, Х. – 1991. – с. 12.

⁸²³ Герасимова И.А. Управление природопользованием и охраной окружающей среды: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06, Оренбург, 1998, с. 51.

законодавства, стандартів якості природного середовища і за завданий збиток здоров'ю населення, навколишній флорі і фауні.

Друга група регуляторів, яка активізує природоохоронну діяльність товаровиробників у розвинутих країнах, спрямована на спонукання природокористувачів до поліпшення стану навколишнього середовища. Саме вона є наймогутнішим інструментарієм оздоровлення навколишнього середовища, оскільки, з одного боку, економічно приваблива для природокористувачів, а з другого – дає змогу здійснювати перехід до принципово нової технологічної політики, тобто від контролю забруднення навколишнього середовища до його запобігання. За допомогою державних субсидій, податкових пільг, позик, кредитів за низькими відсотками, режиму прискореної амортизації природоохоронного устаткування, купівлі-продажу прав на забруднення стимулюється екологобезпечна поведінка підприємств. Такі економічні регулятори сприяють впровадженню превентивних техніко-технологічних та організаційних методів боротьби з деградацією довкілля, переходу на безвідходну і ресурсозберігаючу основу суспільного виробництва⁸²⁴.

Виходячи з тексту Закону можна зробити висновок, що економічний механізм забезпечення охорони навколишнього природного середовища включає в себе такі складові елементи:

- збори за спеціальне використання природних ресурсів (ст.43);
- збори за забруднення навколишнього природного середовища (ст.44);
- збори за погіршення якості природних ресурсів (ст.45);
- організація і діяльність екологічних фондів (ст.47);
- стимулювання в системі охорони навколишнього природного середовища шляхом надання податкових та кредитних пільг, інших фінансових механізмів (ст.48);
- екологічне страхування та аудит (ст.49).

Таким чином, цей економічний механізм відіграє подвійну роль, яка полягає:

- 1) в отриманні додаткових бюджетних коштів за експлуатацію природних об'єктів і техногенне навантаження на довкілля;
- 2) у створенні таких умов, за яких самі виробники будуть зацікавлені в підвищенні екологічної безпечності своїх виробничих процесів, продукції та послуг з економічних міркувань.

---

⁸²⁴ Веклич О.О. Аналіз ефективності вітчизняного економічного механізму природокористування щодо ідеї сталого розвитку // Економічні реформи України в контексті переходу до сталого розвитку / Матеріали 2-х конференцій та рекомендації до проєкту Національної стратегії: Інститут сталого розвитку, К.: Інтелсфера. – 2001. – с. 95.

Крім того, зростаюча екологічна активність населення робить врахування екологічних чинників підприємствами, установами і організаціями в процесі своєї діяльності значним фактором, який відіграє все більшу роль у процесі ціноутворення та збуту продукції, доступу на закордонні ринки.

Значний організаційний вплив на підвищення ефективності екологічного законодавства, дотримання екологічних вимог, зменшення техногенного впливу на навколишнє середовище здійснюється за допомогою податкового регулювання. Законом передбачено, що економічний механізм забезпечення охорони навколишнього природного середовища включає збір за спеціальне використання природних ресурсів, збір за забруднення навколишнього природного середовища, збір за погіршення якості природних ресурсів. У редакції Закону до 5 березня 1998 р. замість слова „збір” стояло слово „платежі”, і така заміна мала не тільки лексичний характер. Використанням слова „збір” механізми отримання грошей за спеціальне використання природних ресурсів, за забруднення навколишнього природного середовища, за погіршення якості природних ресурсів було вписано в систему обов’язкових податків і зборів, існування яких передбачено ст. 14 Закону України „Про систему оподаткування”. О.О.Погрібний із цього приводу відзначає, що терміни „плата”, „платежі” відображають елементи ринкових відносин і припускають відповідну еквівалентність, а також більш-менш точний підрахунок. При зборах же коштів за використання природних ресурсів виникають труднощі у визначенні точних еквівалентів, бо природні об’єкти здатні самополіпшувати свій біолого-екологічний стан. Крім того, термін „збір” більше відповідає податку, він має обов’язковий характер порівняно з платою, для якої характерна добровільність⁸²⁵.

Існуючий в Україні економічний механізм екологічного управління оперує переважно групою таких регуляторів екологічної поведінки товаровиробників, які змушують їх обмежувати свою природоруйнівну діяльність відповідно до вимог нормативних актів, постанов і законів⁸²⁶. На жаль, у законодавчому полі України не знайшли свого відображення деякі економічні засоби організації природокористування та охорони навколишнього природного середовища, які вже застосовуються за кордоном і довели свою ефективність:

- продаж прав на забруднення;

---

⁸²⁵ Екологічне право України: Підручник / В.К. Попов, А.П. Гетьман, С.В. Разметаєв, М.В. Шульга / За ред. В.К. Попова та А.П. Гетьмана. Х.: Право, – 2001, с. 169.

⁸²⁶ Там само. с. 96.

- екологічний податок на продукт;
- авансово-компенсаційна система.

Постанова Верховної Ради України „Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки”⁸²⁷, визначаючи фінансові засади досягнення мети економічного механізму природокористування встановлює: „Реформування економічної системи і перехід до ринку повинен не тільки підвищити ефективність національної економіки, а й сприяти ліквідації субсидій на використання таких природних ресурсів, як енергія, корисні копалини і вода, та поліпшенню стану довкілля завдяки застосуванню жорстких заходів щодо відповідальності за масове нераціональне використання природних ресурсів.

Для врахування екологічних вимог у ході розгортання приватизаційних процесів дедалі більшого значення повинен набувати екологічний аудит. Впровадження екологічного аудиту в практику сприятиме одержанню основних даних про несприятливі з точки зору екології підприємства для приватизаційної діяльності, визначенню завдань у короткотерміновий період.

Вдосконалення діючого економічного механізму природокористування і природоохоронної діяльності та формування стабільних джерел фінансування природоохоронних заходів в умовах переходу до ринкових відносин має стати органічною складовою системи управління і регулювання економіки, стимулювати охорону і відтворення природно-ресурсного потенціалу країни шляхом створення відповідних економічних умов (інвестиційних, податкових, кредитних тощо).

Система фінансування природоохоронних заходів в умовах переходу до ринкової економіки формується на основі таких головних джерел:

- Державного бюджету України та місцевих бюджетів;
- бюджету Автономної Республіки Крим;
- фондів охорони навколишнього природного середовища всіх рівнів;
- власних коштів підприємств;
- іноземних надходжень та інвестицій;
- інших позабюджетних коштів.

Фінансування із державного бюджету передбачається для здійснення пріоритетних програм та проектів, що мають першочергове,

---

⁸²⁷ Постанова Верховної Ради України „Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки” № 188/98-ВР від 05.03.1998, Відомості Верховної Ради України, 1998, № 38-39, ст. 248.

загальнонаціональне значення. Обсяг бюджетних коштів залежатиме від рівнів та темпів розвитку економіки України.

Позабюджетне фінансування має становити домінуючу частину витрат на здійснення природоохоронної політики. Для цього необхідна концентрація платежів за забруднення навколишнього природного середовища та за спеціальне використання природних ресурсів, надходжень від штрафів та компенсації шкоди, завданої внаслідок порушення природоохоронного законодавства, в Національному екологічному фонді, який діятиме на правах юридичної особи на загальнодержавному та регіональному рівнях.

З метою забезпечення стабільного надходження коштів для здійснення природоохоронних заходів пріоритетне значення має надаватися розвиткові економічного механізму природокористування.

Головними складовими економічного механізму природокористування мають бути: плата за спеціальне використання природних ресурсів; плата за забруднення навколишнього природного середовища та інші види шкідливого впливу на довкілля; система фінансування і кредитування природоохоронних заходів (державний і місцеві бюджети, природоохоронні фонди, банки, кошти підприємств, іноземні надходження та інвестиції тощо); екологізація податкової і цінової систем; підтримка становлення і розвитку екоіндустрії.

Залученню іноземних інвестицій для здійснення природоохоронних програм та проектів в Україні повинні сприяти:

- активна інтеграція України в європейські та світові природоохоронні процеси;
- створення сприятливих умов та ефективної системи залучення іноземних інвестицій як в економіку України в цілому, так і в охорону довкілля та використання природних ресурсів”.

Характеризуючи загальні засади застосування економічних заходів забезпечення охорони навколишнього природного середовища, слід також зауважити, що всі його елементи розкриваються в подальших статтях розділу, за винятком такої його складової, як відшкодування в установленому порядку збитків, завданих порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища. Дійсно, якщо взяти до уваги, що відшкодування збитків має фінансовий бік, то таке віднесення є виправданим, але з огляду на те, що сам інститут юридичної відповідальності за екологічні правопорушення має ширші рамки, то ці питання більш детально досліджені саме в Розділі XV Закону.

Стаття 42. Фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища

В Україні фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища здійснюється за рахунок Державного бюджету України, республіканського бюджету Автономної Республіки Крим та місцевих бюджетів, коштів підприємств, установ та організацій, фондів охорони навколишнього природного середовища, добровільних внесків та інших коштів.

(стаття 42 із змінами, внесеними згідно із
Законами України від 06.03.96 р. № 81/96-ВР,
від 05.03.98 р. № 186/98-ВР)

Зважаючи на те, що реалізація ефективної екологічної політики неможлива без відповідного фінансування, коментована стаття встановлює джерела фінансування природоохоронних заходів. Зокрема до них віднесено:

- Державний бюджет України;
- республіканський бюджет Автономної Республіки Крим;
- місцеві бюджети;
- кошти підприємств, установ та організацій;
- кошти фондів охорони навколишнього природного середовища;
- добровільні внески;
- інші кошти.

Відповідно до ст. 16 Конституції України, забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави. Зважаючи на це основним джерелом фінансування екологічної політики є саме Державний бюджет України. Регламент надходження та розподілу коштів до Державного бюджету встановлюються відповідними законами на рік. Тому видається доцільним з метою більшої наочності продемонструвати фінансування екологічних заходів на прикладі Закону України „Про Державний бюджет України на 2006 рік”⁸²⁸. Так, загальними положеннями цього закону передбачено, що доходи Державного бюджету України на 2006 р. складають 124.945.131 тис. грн.

---

⁸²⁸ Закон України „Про Державний бюджет України на 2006 рік” № 3235- IV від 20.12.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 52 (11.01.2006), ст. 3251.

Додаток № 1 до Закону України „Про Державний бюджет України на 2006 рік” передбачає такі доходи Державного бюджету України на 2006 р. за позиціями, які можна віднести до екологічних (без розподілу на загальний та спеціальний фонди):

- 1) Збори за спеціальне використання природних ресурсів – 2109491,8 тис. грн. З них:
  - збір за спеціальне використання лісових ресурсів державного значення 71017,0 тис. грн;
  - збір за спеціальне водокористування 572100,0 тис. грн;
  - платежі за користування надрами загальнодержавного значення 456179,5 тис. грн;
  - збір за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету 1009145,3 тис. грн;
  - плата за використання інших природних ресурсів 1050,0 тис. грн.
- 2) Рентна плата за нафту, що видобувається в Україні, 2369232,1 тис. грн.
- 3) Рентна плата за природний газ, що видобувається в Україні, 567284,6 тис. грн.
- 4) Рентна плата за газовий конденсат, що видобувається в Україні, 895000,9 тис. грн.
- 5) Плата за надані в оренду ставки, що знаходяться в басейнах річок загальнодержавного значення, 535,0 тис. грн.
- 6) Надходження коштів від продажу спеціальних дозволів (ліцензій) на користування надрами та збору за видачу таких дозволів 150000,0 тис. грн.

Таким чином лише збори за спеціальне природокористування становлять приблизно, 1,69 % доходної частини Державного бюджету, а з іншими ресурсними платежами в цілому сума збільшується приблизно до 4,9 %.

Додаток № 3 до Закону України „Про Державний бюджет України на 2006 рік” – Розподіл видатків Державного бюджету України на 2006 рік – передбачає видатки по розділу Мінприроди України в сумі 1175443,9 тис. грн (без поділу на загальний та спеціальний фонди).

- 1) Підрозділ Апарат Мінприроди України – 318645,1 тис. грн, з них:
  - загальне керівництво та управління у сфері охорони навколишнього природного середовища – 12571,3 тис. грн;
  - управління та контроль у сфері охорони навколишнього природного середовища на регіональному рівні – 77224,4 тис. грн;

- прикладні наукові та науково-технічні розробки з пріоритетних напрямів у сфері охорони навколишнього природного середовища – 1269,7 тис. грн;
- державні науково-технічні програми та наукові частини державних цільових програм у сфері природоохоронної діяльності та природних ресурсів – 1526,1 тис. грн;
- розробки найважливіших новітніх технологій у сфері охорони навколишнього природного середовища та фінансова підтримка підготовки наукових кадрів – 43,1 тис. грн;
- підвищення кваліфікації та перепідготовка у сфері охорони навколишнього природного середовища – 795,7 тис. грн;
- заходи із створення і збереження природно-заповідного фонду, ведення кадастрів тваринного і рослинного світу, Червоної книги – 23201,3 тис. грн;
- забезпечення вимірів речовин та аналіз проб під час проведення інспекцій Організацією по забороні хімічної зброї – 174,5 тис. грн;
- моніторинг навколишнього природного середовища та забезпечення державного контролю за дотриманням вимог природоохоронного законодавства – 14022,0 тис. грн;
- очистка стічних вод – 35750,0 тис. грн;
- міжнародне співробітництво у сфері охорони навколишнього природного середовища, сприяння сталому розвитку, екологічній освіті та поширенню екологічної інформації – 7550,0 тис. грн;
- поводження з відходами та небезпечними хімічними речовинами – 54100,0 тис. грн;
- формування національної екологічної мережі – 5000,0 тис. грн;
- підвищення якості атмосферного повітря – 23145,0 тис. грн;
- експертно-аналітичне супроводження та моніторинг наукових проектів з екологічної безпеки – 950,0 тис. грн;
- фінансова підтримка природоохоронної діяльності, у тому числі через механізм здеешевлення кредитів комерційних банків – 30000,0 тис. грн;
- придбання плавзасобів для територіальних органів – 15000,0 тис. грн;
- знешкодження токсичних відходів гальванічного виробництва, що зберігаються на збанкрутілому державному підприємстві „Світловодський завод „Калькулятор” – 1500,0 тис. грн;
- ліквідація наслідків підтоплення територій у м. Світловодськ Кіровоградської області (здійснення інженерних заходів щодо

- зниження рівня ґрунтових вод в нижній частині міста) – 2432,0 тис. грн;
- збереження біорозмаїття в Азово-Чорноморському коридорі 12390,0 тис. грн.
- 2) Підрозділ Державна екологічна інспекція – 2797,4 тис. грн (керівництво та управління у сфері екологічного контролю – 2797,4 тис. грн).
  - 3) Підрозділ Державна служба заповідної справи – 856,8 тис. грн. (керівництво та управління у сфері заповідної справи – 856,8 тис. грн).
  - 4) Підрозділ Державна геологічна служба – 826020,3 тис. грн, з них:
    - керівництво та управління у сфері геологічного вивчення та використання надр – 4577,5 тис. грн;
    - розвиток мінерально-сировинної бази, в тому числі буріння артезіанських свердловин – 565942,8 тис. грн;
    - геолого-екологічні дослідження та заходи – 5500,0 тис. грн;
    - фінансування держзамовлення з приросту запасів природного газу та регіональних геологорозвідувальних робіт – 250000,0 тис. грн.
  - 5) Підрозділ Державна служба геодезії, картографії та кадастру – 26078,0 тис. грн, з них:
    - керівництво та управління у сфері геодезії, картографії та кадастру – 1028,0 тис. грн;
    - загальнодержавні геодезичні та картографічні роботи – 11900,0 тис. грн;
    - демаркація та делімітація державного кордону – 13150,0 тис. грн.
  - 6) Національна комісія радіаційного захисту населення – 360,8 тис. грн (керівництво та управління у сфері радіаційного захисту населення – 360,8 тис. грн).
  - 7) Державна інспекція з контролю за охороною, захистом, використанням та відтворенням лісів – 685,5 тис. грн (керівництво та управління у сфері з контролю за охороною, захистом, використанням та відтворенням лісів – 685,5 тис. грн).

Отже, видатки по розділу Мінприроди складають близько 0,9 % відсотків від суми бюджету України та приблизно 19,3 % від надходжень за екологічні платежі. Дійсно, на практиці і, як наслідок, у бюджеті, важко розділити всі ці витрати, але існує законодавча вимога про спрямування зборів за використання природних ресурсів на виконання робіт по відтворенню і підтриманню цих ресурсів у належному стані (ч. 1 ст. 46 Закону). Але після простого підрахування стає зрозумілим, що витрати в

цілому по розділу міністерства (включаючи витрати на апарат, навчання, наукові розробки, придбання техніки тощо) становлять лише приблизно 55,7 % від законодавчо встановлених вимог.

Формування та розподіл бюджетних коштів республіканського бюджету Автономної республіки Крим та місцевих бюджетів, в тому числі й на охорону довкілля, визначається главою 12 Бюджетного кодексу України⁸²⁹.

Підприємства, установи та організації самостійно, відповідно до своїх установчих документів та напрямків діяльності, визначають питання фінансування природоохоронних заходів. У законодавстві міститься лише вимога про обов'язкову сплату податків та зборів (в тому числі екологічних) та проведення ефективної природоохоронної політики. Отже, основним мірилом фінансування природоохоронних вимог суб'єктів господарювання є ефективність їх екологічної політики та відсутність претензій з боку органів державної влади, місцевого самоврядування та громадськості.

Діяльність фондів охорони навколишнього природного середовища детально регулюється в ст. 47 Закону, але даючи характеристику Державному фонду охорони навколишнього природного середовища, не можна обійти стороною питання ефективності використання його коштів. Свого часу Рахункова палата, перевіряючи використання Міністерством екології та природних ресурсів України коштів Фонду охорони навколишнього природного середовища у 2000 р., встановила, що підприємства сплатили у Фонд 37 млн.грн, що майже втричі перевищувало заплановану суму. Середній розмір екологічних зборів склав від 0,01% до 3% загальних витрат підприємств. Однак фінансування екологічних програм з Фонду розпочалося тільки в серпні. Понад півроку кошти Фонду взагалі не використовувались. Навіть після фінансування програм на рахунках щомісячно заморожувалось 5 – 6 млн.грн. Як наслідок близько 14 млн.грн так і не було витрачено. З витрачених же Мінекоресурсів коштів понад 3 млн. грн пішло на придбання обладнання і транспорту. Закупались також канцелярські товари і запасні частини для автотранспорту, будувалися гаражі, ремонтувалися будинки обласних управлінь. За твердженням контролерів Рахункової палати, подібна практика мала місце і в 2001 р. Так, у бюджеті Фонду серед природоохоронних заходів вказано витрати на утримання апарату Мінекоресурсів: усього 2,3 млн.грн, в тому числі 1 млн.грн – на придбання автотранспорту. Ці витрати повністю було

---

⁸²⁹ Бюджетний кодекс України № 2545-III від 21.06.2001, Відомості Верховної Ради України, 2001, № 37-38 (21.09.2001), ст. 189.

профінансовано вже у першому кварталі 2001 р⁸³⁰. Не вдалося подолати це негативне явище і досі з вини головного розпорядника коштів – Мінприроди, яке, порушуючи Бюджетний кодекс України, не забезпечило ефективне та законне управління бюджетними асигнуваннями фонду, – такий висновок зробила Колегія Рахункової палати, розглянувши Звіт „Про результати перевірки використання коштів Державного фонду охорони навколишнього природного середовища в 2003 – 2005 роках”.

Результати аудиту свідчать, що нечітке планування роботи та звітності про досягнуті результати призводить до неефективного та незаконного використання бюджетних коштів. Як наслідок 185,1 млн. грн або 59,3 % коштів Фонду використано з порушенням законодавства.

Відсутність єдиної державної науково-технічної політики у сфері охорони довкілля призвела до того, що 8,7 млн. грн коштів Фонду, спрямованих головним розпорядником на наукові дослідження та впровадження механізму забезпечення охорони природних ресурсів, використані неефективно.

Перевірка показала, що, в порушення Постанови Верховної Ради України „Про основні напрями державної політики України в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки”, Міністерство, визначаючи порядок фінансування природоохоронних заходів за рахунок коштів Фонду, не забезпечує проведення ефективних і комплексних заходів щодо ресурсозберігаючих напрямів. Не забезпечено належної охорони і раціонального використання земельних, мінеральних, рослинних ресурсів та збереження природно-заповідного фонду, не фінансуються заходи з ядерної та радіаційної безпеки.

У своєму виступі на Колегії Голова Рахункової палати В.Симоненко наголосив: „Не може бути визнана ефективною робота Міністерства, коли четверта частина коштів у 2003 році та п'ята в 2004 році (загалом – 51,5 млн. грн) були невикористані і повернуті до бюджету, а кожна третя використана гривня коштів Фонду направлена на заходи, які не мають безпосереднього впливу на довкілля”.

У 2005 р., станом на 1 листопада, становище ще більше погіршилося. Міністерство не забезпечило використання коштів Фонду, незважаючи на те, що обсяг надходжень до Фонду склав 97,1 млн. грн.

Всупереч ст. 25 Закону Міністерством у 2003 – 2004 рр. не забезпечено підготовку і подання на розгляд Верховної Ради України щорічної Національної доповіді про стан довкілля в Україні.

---

⁸³⁰ Борисов А. „Черная касса” // Бизнес. – 2001, № 33 (448). – с. 13.

Висновки Колегії РП свідчать, що в країні відсутній механізм здійснення державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, що потребує особливої уваги Кабінету Міністрів України до цього питання⁸³¹.

Очевидною є також нагальна необхідність вдосконалення діяльності Державного фонду охорони навколишнього природного середовища щодо розподілу та витрачання його коштів.

Як додаткові джерела фінансування природоохоронних заходів Законом передбачено можливість добровільних внесків на природоохоронні цілі, які надходять від підприємств, установ, організацій та громадян до відповідних фондів, а також інші кошти, які можуть включати іноземну допомогу, гранти від благодійницьких організацій, цільові внески на виконання природоохоронних заходів у рамках проведення спільної діяльності тощо.

Стаття 43. Збір за спеціальне використання природних ресурсів

Збір за спеціальне використання природних ресурсів встановлюється на основі нормативів збору і лімітів їх використання.

Нормативи збору за використання природних ресурсів визначаються з урахуванням їх розповсюдженості, якості, можливості відтворення, доступності, комплексності, продуктивності, місцезнаходження, можливості переробки, знешкодження і утилізації відходів та інших факторів.

(частина друга статті 43 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 14.12.99 р. № 1288-XIV)

Нормативи збору за використання природних ресурсів, а також порядок його стягнення встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Ліміти використання природних ресурсів встановлюються в порядку, що визначається Верховною Радою Автономної Республіки Крим, обласними, міськими (міст загальнодержавного значення) Радами, крім випадків, коли природні ресурси мають загальнодержавне значення.

Ліміти використання природних ресурсів загальнодержавного значення встановлюються в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

(частина п'ята статті 43 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 06.03.96 р. № 81/96-ВР)

---

⁸³¹ <http://www.helsinki.org.ua/index.php?id=1136990159>.

Збори за використання природних ресурсів в межах встановлених лімітів відносяться на витрати виробництва, а за понадлімітне використання та зниження їх якості стягуються з прибутку, що залишається у розпорядженні підприємств, установ, організацій чи громадян.

**(стаття 43 із змінами, внесеними
згідно із Законами України від 06.03.96 р. № 81/96-ВР,
від 05.03.98 р. № 186/98-ВР)**

Ч. 2 ст. 13 Конституції України встановлює: „Кожний громадянин має право користуватися природними об’єктами права власності народу відповідно до закону”. В ч. 3 ст. 41 Конституції України міститься положення про те, що: „Громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об’єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону”. Конституцією України закладено засади використання природних ресурсів. У Законі встановлено зміст, види та умови природокористування. Ч. 3 ст. 38 Закону передбачено: „В порядку спеціального використання природних ресурсів громадянам, підприємствам, установам і організаціям надаються у володіння, користування або оренду природні ресурси на підставі спеціальних дозволів, зареєстрованих у встановленому порядку, за плату для здійснення виробничої та іншої діяльності, а у випадках, передбачених законодавством України, – на пільгових умовах”. Зважаючи на те, що це законодавче регулювання природокористування вже коментувалось, то пропонується аналіз буде приділено такій невід’ємній складовій спеціального природокористування, як платність.

Коментована стаття передбачає, що збір за спеціальне використання природних ресурсів встановлюється на основі нормативів збору і лімітів їх використання. Отже, при розгляді питань щодо стягнення збору за забруднення навколишнього природного середовища також слід розглянути питання встановлення лімітів спеціального природокористування та нормативів зборів за нього.

Постанова Кабінету Міністрів України⁸³² визначає порядок встановлення лімітів використання природних ресурсів загальнодержавного значення, а саме:

---

⁸³² Постанова КМ України „Про порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів і встановлення лімітів використання ресурсів загальнодержавного значення” № 459 від 10.08.1992, Зібрання постанов Уряду України, 1992, № 9, ст. 217.

- природних ресурсів континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони;
- лісових ресурсів державного значення;
- природних ресурсів в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення;
- корисних копалин, за винятком загальнопоширених.

Ліміти визначають обсяги природних ресурсів, на основі яких видаються дозволи на спеціальне використання природних ресурсів.

Ліміти (квоти) на видобування корисних копалин (у тому числі континентального шельфу), за винятком загальнопоширених, і строки їх дії затверджує Кабінет Міністрів України за поданням Мінекономіки та Мінприроди, погодженим з обласними державними адміністраціями. Ліміти (квоти) на видобування корисних копалин Мінприроди доводить до Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних державних адміністрацій і користувачів надр не пізніше як за шість місяців до початку добування корисних копалин.

Ліміти використання рибних запасів та інших об'єктів водного промислу, віднесених до природних ресурсів загальнодержавного значення, в розрізі річкових басейнів, морських районів промислу, основних типів і категорій водойм щорічно затверджуються Мінприроди за поданням Державного департаменту рибного господарства на підставі обґрунтувань науково-дослідних установ та організацій. Державний департамент рибного господарства здійснює розподіл затверджених лімітів між окремими користувачами, їх об'єднаннями і доводить розподілені ліміти до Уряду Криму, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій та користувачів не пізніше як за місяць до початку спеціального використання цих ресурсів.

Ліміти на використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення затверджуються Мінприроди за поданням органів, у віданні яких знаходяться ці природні ресурси, на підставі обґрунтовуючих матеріалів, погоджених з відповідними науковими установами і спеціально уповноваженим органом виконавчої влади у сфері екології та природних ресурсів в Автономній Республіці Крим, державними управліннями екології та природних ресурсів в областях, містах Києві та Севастополі. Затверджені ліміти Мінприроди доводить до заявників, спеціально уповноваженого органу виконавчої влади у сфері екології та природних ресурсів в Автономній Республіці Крим, державних управлінь екології та природних ресурсів в областях, містах Києві та Севастополі, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних державних адміністрацій.

Ліміти використання мисливських видів парнокопитних тварин, ведмеда, куниць лісової та кам'яної, норки американської, тхора лісового, бобра, нутрії вільної, ондатри, бабака, білки затверджуються на мисливський сезон Мінприроди за поданням Держкомлісгоспу на підставі пропозицій користувачів мисливських угідь, погоджених з їх територіальними органами в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі. Затверджені ліміти Держкомлісгосп доводить до Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій та користувачів не пізніше ніж за місяць до початку полювання на відповідний вид тварин.

Використання інших мисливських тварин регулюється нормами відстрілу, що встановлюються на мисливський сезон Мінприроди разом з Держкомлісгоспом за поданням їх територіальних органів в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі.

Ліміти використання немисливських видів тварин затверджуються Мінприроди за кожним окремим видом цих тварин відповідно до подання спеціально уповноваженого органу виконавчої влади у сфері екології та природних ресурсів в Автономній Республіці Крим, державних управлінь екології та природних ресурсів в областях, містах Києві та Севастополі за наявності обґрунтованих матеріалів відповідних наукових установ. Затверджені ліміти Мінприроди доводить до спеціально уповноваженого органу виконавчої влади у сфері екології та природних ресурсів в Автономній Республіці Крим, державних управлінь екології та природних ресурсів в областях, містах Києві та Севастополі та користувачів. Якщо обсяги спеціального використання немисливських видів тварин незначні, Мінприроди може видавати дозвіл на їх спеціальне використання, не затверджуючи лімітів.

Ст. 18 Закону України „Про тваринний світ” регулює питання вартості дозволів на добування мисливських тварин. Так, відповідно до закону, вартість ліцензій на добування мисливських тварин визначається спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі мисливського господарства та полювання за погодженням із центральним органом виконавчої влади з питань фінансів.

Вартість відстрільних карток встановлює користувач мисливських угідь за погодженням із місцевим органом центрального органу виконавчої влади з питань фінансів.

Наказом Держкомлісгоспу України⁸³³ встановлено вартість ліцензій на добування мисливських тварин у мисливських угіддях України та закріплено, що розрахунки з мисливцями за ліцензії проводяться в національній валюті України перед початком полювання. Перелік об'єктів тваринного світу, щодо яких необхідне отримання ліцензії, визначено в ст. 36 Закону України „Про тваринний світ”⁸³⁴: кабан, лань, олень благородний та плямистий, козуля, лось, муфлон, білка, бабак, бобер, нутрія вільна, ондатра, куниця лісова та кам'яна, норка американська, тхір лісовий. Вартість ліцензії диференціюється для громадян України та для іноземних громадян. Наприклад, вартість ліцензії на добування лося для громадян України становить 150 грн, а для іноземців – 500 грн, козулі, відповідно – 30 і 200 грн.

Ліміти використання лісових ресурсів загальнодержавного значення встановлюються відповідно до Правил відпуску деревини на пні в лісах України⁸³⁵. Ст.59 Лісового кодексу України закріплює поняття лісосічного фонду: „Лісосічний фонд – це запаси деревини, призначеної для щорічної заготівлі під час рубок головного користування.

Щорічний розмір лісосічного фонду встановлюється Кабінетом Міністрів України виходячи з розміру розрахункової лісосіки.

Визначення і передача лісосічного фонду провадиться постійними лісокористувачами відповідно до Правил відпуску деревини на пні в лісах України, передусім у стиглих і пристигаючих деревостанах, що потребують рубки за своїм станом (пошкоджені деревостани і деревостани, в яких закінчена підсочка тощо), а також ростуть на землях, які підлягають розчищенню у зв'язку з проведенням лісгосподарських заходів або передачею їх для використання в цілях, не пов'язаних із веденням лісового господарства і використанням лісових ресурсів.

Під час проведення рубок головного користування цінні й рідкісні деревні та чагарникові породи, перелік яких визначається Правилами відпуску деревини на пні в лісах України, підлягають збереженню”⁸³⁶.

Таким чином, лісосічний фонд виступає як ліміт щодо заготівлі деревини. Його розміри (запаси деревини, призначеної для заготівлі під час

---

⁸³³ Наказ Державного комітету лісового господарства України „Про встановлення вартості ліцензій на добування мисливських тварин” № 493 від 24.11.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 50 (28.12.2005), ст. 3153.

⁸³⁴ Закон України „Про тваринний світ” № 2894-III від 13.12.2001, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 14 (05.04.2002), ст. 97.

⁸³⁵ Постанова КМ України „Про затвердження Правил відпуску деревини на пні в лісах України” № 1378 від 29.07.1999, Офіційний вісник України, 1999, № 31 (20.08.99), ст. 1612.

⁸³⁶ Лісовий кодекс України № 3852-XII від 21.01.1994, Офіційний вісник України, 1999, № 31 (20.08.99), ст. 1612.

рубок головного користування) та площ хвойних насаджень для заготівлі живиці встановлюються в межах розрахункової лісосіки виходячи з потреб у лісових ресурсах. Розміри лісосічного фонду та площ хвойних насаджень для заготівлі живиці затверджуються за чотири місяці до початку року, на який вони виділяються.

Не встановлюється ліміт на заготівлю деревини під час рубок, пов'язаних з веденням лісового господарства, а також на заготівлю деревини під час проведення інших рубок (розчищення земельних ділянок лісового фонду, вкритих лісовою рослинністю, у зв'язку з будівництвом гідровузлів, трубопроводів, шляхів тощо).

Лісокористувачі, зацікавлені у використанні лісосічного фонду і заготівлі живиці в наступному році, попередньо вивчають ділянки, що намічаються для використання лісових ресурсів, і до 1 червня поточного року подають до відповідної обласної державної адміністрації заявки із зазначенням потрібного розміру лісосічного фонду, його розташування, обсягу заготівлі живиці, цільового призначення заготівлі лісових ресурсів і можливості лісокористувача виконувати роботи відповідно до діючих правил і встановлених строків. Обласні державні адміністрації розглядають заявки лісокористувачів, враховуючи дані про наявний лісосічний фонд та можливі обсяги заготівлі живиці. Під час розгляду заявок першочергове право на використання лісових ресурсів надається лісогосподарським підприємствам. Після цього вони за погодженням з органами Держкомлісгоспу та Мінприроди подають до 1 липня поточного року Мінекономіки зведену заявку з пропозиціями щодо розподілу лісосічного фонду та площ насаджень для заготівлі живиці.

Мінекономіки узагальнює пропозиції щодо розподілу лісосічного фонду і заготівлі живиці у розрізі областей, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, до сфери управління яких належать лісокористувачі, і за погодженням з Держкомлісгоспом та Мінприроди до 1 серпня поточного року подає їх Кабінету Міністрів України для затвердження.

Обласні державні адміністрації після затвердження Кабінетом Міністрів України розміру лісосічного фонду і площ заготівлі живиці по областях, але не пізніше 1 жовтня, розподіляють їх між лісокористувачами за письмовими повідомленнями. Не розподілений у встановленому порядку лісосічний фонд і фонд підсочки може реалізовуватися на конкурсних умовах шляхом проведення аукціонів.

Лісосічний фонд, щодо якого закінчився строк отримання лісорубних квитків або від якого лісокористувачі відмовились, може бути повторно розподілений або реалізований обласною державною адміністрацією з урахуванням строку, необхідного для його освоєння, але не пізніше 1 жовтня поточного року.

До лісосічного фонду зараховуються:

- *недоруби і не закінчені рубкою лісосіки, на які надано відстрочку, не розпочаті рубкою лісосіки минулого року, в першу чергу лісокористувачам, які їх не освоїли;*

- *стигли і пристигаючі деревостани, які за своїм станом визнані такими, що потребують термінової рубки, або ростуть на земельних ділянках, які підлягають розчищенню у зв'язку з будівництвом гідровузлів, трубопроводів, шляхів тощо;*

- *заготовлена деревина під час проведення підготовчих робіт, у тому числі і за межами лісосіки в стиглих і пристигаючих насадженнях.*

У разі коли насадження, що підлягають терміновій рубці, за породами і групами лісів не збігаються з розподілом лісосічного фонду, вони відпускаються в рахунок його загального розміру замість життєздатних деревостанів, попередньо відведених для проведення рубок головного користування в межах розрахункової лісосіки.

Якщо товарність насаджень, що підлягають терміновій рубці, нижча за середній рівень товарності розрахункової лісосіки, їх запаси не можуть бути зараховані до лісосічного фонду без згоди лісокористувача. Вирубку не зарахованих до лісосічного фонду насаджень, що за своїм станом потребують цього або ростуть на земельних ділянках, які підлягають розчищенню, належить проводити в рахунок рубок, пов'язаних з веденням лісового господарства чи інших рубок.

Заготівля деревини, не зарахованої до лісосічного фонду під час проведення інших рубок, здійснюється лісокористувачами, які виконують будівництво об'єктів або проводять відповідні заходи, якщо інший порядок заготівлі та використання деревини не визначено органом, який прийняв рішення про розчищення вкритих лісовою рослинністю земельних ділянок лісового фонду у зв'язку з будівництвом гідровузлів, трубопроводів, шляхів тощо.

Розмір лісосічного фонду може встановлюватися додатково в межах недовикористаного обсягу розрахункової лісосіки.

За рішенням державних органів лісового господарства в межах ліміту лісосічного фонду може здійснюватися відпуск деревини для виготовлення музичних інструментів в порядку вибіркового рубок поза відведеними лісосіками.

Норми щорічної заготівлі другорядних лісових матеріалів і здійснення побічних лісових користувань визначаються для кожного лісогосподарського підприємства окремо під час лісовпорядкування. Ліміт заготівлі другорядних лісових матеріалів і обсяги здійснення побічних лісових користувань у лісах встановлюються органами місцевого самоврядування відповідно до законодавства.

Ліміт заготівлі другорядних лісових матеріалів і обсяги здійснення побічних лісових користувань у межах території природно-заповідного фонду, а також обсяги заготівлі видів рослин, занесених до Червоної книги України, затверджуються органами Мінприроди.

Порядок справляння збору за спеціальне використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду затверджено Постановою Кабінету Міністрів України⁸³⁷. Цей Порядок визначає єдині правила справляння збору за спеціальне використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду.

До спеціального використання лісових ресурсів належить: заготівля деревини під час рубок головного користування; заготівля живиці; заготівля другорядних лісових матеріалів (пень, луб, кора, деревна зелень тощо); побічні лісові користування (випасання худоби, розміщення пасік, заготівля сіна, деревних соків, збирання і заготівля дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід, лікарських рослин і технічної сировини, лісової підстилки та очерету).

Деревина від рубок головного користування і живиця належить до лісових ресурсів державного значення. Другорядні лісові матеріали та лісові ресурси, віднесені до побічних лісових користувань, належать до лісових ресурсів місцевого значення.

Спеціальне використання лісових ресурсів здійснюється на наданій земельній ділянці лісового фонду за спеціальним дозволом – лісорубним квитком (ордером) або лісовим квитком. Спеціальне використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду є платним. Плата (збір) справляється за встановленими таксами або у вигляді орендної плати чи доходу, одержаного від реалізації лісових ресурсів на конкурсних умовах.

Розмір збору за спеціальне використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду для потреб мисливського господарства, культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних і туристичних цілей та для проведення науково-дослідних робіт встановлюється виходячи з лімітів їх використання і такс на лісову продукцію та послуги з урахуванням їх якості й доступності.

Такси на лісові ресурси державного значення затверджуються Кабінетом Міністрів України, а такси (нормативи збору) на лісові ресурси місцевого значення – Радою міністрів Автономної Республіки Крим,

---

⁸³⁷ Постанова КМ України „Про затвердження Порядку справляння збору за спеціальне використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду” № 1012 від 06.07.1998, Офіційний вісник України, 1998, № 27 (23.07.98), ст. 997.

обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями. Так, Такси на деревину лісових порід, що відпускається на пні, і на живицю, затверджені відповідною Постановою Кабінету Міністрів⁸³⁸.

У разі застосування конкурсних умов реалізації лісових ресурсів збір за них встановлюється не нижче діючих такс. Розмір орендної плати визначається за узгодженням сторін у договорі оренди, але не нижче встановлених такс.

Плата за земельні ділянки, надані на землях лісового фонду, за винятком земельних ділянок, зайнятих виробничими, культурно-побутовими, житловими будинками та господарськими будівлями і спорудами, справляється у складі плати за використання лісових ресурсів.

Збір за спеціальне використання лісових ресурсів справляється з лісокористувачів, які здійснюють спеціальне використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду.

Розрахунки збору, базовий податковий (звітний) період для якого дорівнює календарному кварталу, подаються платниками органам державної податкової служби протягом 40 календарних днів, наступних за останнім календарним днем звітного (податкового) кварталу, за місцем розташування земельних ділянок лісового фонду.

Збір сплачується лісокористувачами щокварталу рівними частинами від суми, зазначеної в дозволі, протягом 10 календарних днів, наступних за останнім днем граничного терміну подання розрахунку збору, за місцем розташування земельних ділянок лісового фонду.

Збір за спеціальне використання лісових ресурсів вноситься на рахунки органів (організацій), що видали ці дозволи: громадянами – вся сума, зазначена у дозволі; підприємствами, установами і організаціями – якщо сума становить не більше п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Інші підприємства, установи та організації перераховують збір до бюджетів самостійно.

Кодекс України про надра⁸³⁹ детально регламентує питання стягнення плати за користування надрами. Зокрема, Кодексом встановлено, що користування надрами є платним. Плата справляється за користування

---

⁸³⁸ Постанова КМ України „Про затвердження такс на деревину лісових порід, що відпускається на пні, і на живицю України” № 44 від 20.01.1997, Офіційний вісник України, 1997, № 4, ст. 54.

⁸³⁹ Кодекс України про надра № 132/94-ВР від 27.07.1994, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 36 (06.09.94), ст. 340.

надрами в межах території України, її континентального шельфу і виключної (морської) економічної зони.

Плата за користування надрами справляється у вигляді:

- платежів за користування надрами;
- відрахувань за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету;
- збору за видачу спеціальних дозволів;
- акцизного збору.

Плата за користування надрами не звільняє користувачів від сплати інших обов'язкових платежів, передбачених законодавчими актами України. Плата за користування надрами може вноситись як у вигляді грошових платежів, так і у натуральному вигляді (частина видобутої мінеральної сировини або іншої виробленої користувачем надр продукції, виконання робіт чи надання інших послуг), крім матеріалів, продуктів та послуг, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України.

Платежі за користування надрами можуть справлятися у вигляді разових внесків та (або) регулярних платежів, які визначаються на основі відповідних еколого-економічних розрахунків.

Розміри платежів за проведення пошукових і розвідувальних робіт визначаються залежно від економіко-географічних умов і розміру ділянки надр, виду корисних копалин, тривалості робіт, стану геологічного вивчення території та ступеня ризику.

Платежі за видобування корисних копалин визначаються з урахуванням геологічних особливостей родовищ та умов їх експлуатації.

Розміри платежів за користування надрами континентального шельфу і в межах виключної (морської) економічної зони визначаються залежно від площі ділянки, що надається у користування, глибини моря та мети користування надрами.

Платежі за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин, у тому числі для будівництва і експлуатації підземних споруд, визначаються залежно від розмірів ділянки надр, що надається у користування, корисних властивостей надр і ступеня екологічної безпеки при їх використанні.

Нормативи плати за користування надрами та порядок її справляння встановлюються Кабінетом Міністрів України. Проте дія положення щодо визначення Кабінетом Міністрів України нормативів плати призупинена відповідно до Закону України „Про державний бюджет

України на 2006 рік”⁸⁴⁰, додатком 9 до якого затверджено Базові нормативи плати за користування надрами для видобування корисних копалин, що є ще одним підтвердженням важливості стягнення цього збору.

Постановою Кабінету Міністрів України затверджено Порядок справляння плати за користування надрами для видобування корисних копалин⁸⁴¹. Цей Порядок встановлює єдині правила справляння плати за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення на території України, в межах її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони.

Плата за користування надрами для видобування корисних копалин справляється з усіх суб’єктів підприємницької діяльності незалежно від форм власності, які здійснюють видобування корисних копалин, включаючи підприємства з іноземними інвестиціями. Об’єктом справляння плати за користування надрами для видобування корисних копалин є обсяг фактично погашених у надрах балансових та позабалансових запасів (обсяг видобутих) корисних копалин.

Плата за користування надрами для видобування корисних копалин встановлюється залежно від їх виду.

Втрати запасів корисних копалин, які згідно з технічними проектами зосереджені в охоронних ціликах, бар’єрних ціликах (між шахтами) та поблизу неякісно затампованих свердловин, не підлягають врахуванню при визначенні розмірів платежів за користування надрами для видобування корисних копалин за умови погодження їх обсягів з відповідними органами Міністерства праці та соціальної політики.

Нормативи плати за користування надрами для видобування корисних копалин встановлюються для кожного виду корисних копалин (групи корисних копалин, близьких за призначенням) як базові з подальшою їх диференціацією залежно від геологічних особливостей та умов експлуатації родовищ. Розрахована за базовими нормативами плата за користування надрами для видобування корисних копалин є мінімальною величиною, яку користувачі надр сплачують незалежно від геологічних особливостей родовищ та умов їх експлуатації. Базові та диференційовані нормативи плати за користування надрами для видобування корисних

---

⁸⁴⁰ Закон України „Про Державний бюджет України на 2006 рік” № 3235- IV від 20.12.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 52 (11.01.2006), ст. 3251.

⁸⁴¹ Постанова КМ України „Про затвердження базових нормативів плати за користування надрами для видобування корисних копалин та Порядку справляння плати за користування надрами для видобування корисних копалин” № 1014 від 12.09.1997, Офіційний вісник України, 1997, № 38 (01.10.97), ст. 8.

копалин можуть переглядатися у разі зміни умов господарювання (оподаткування, кон'юнктура ринку, інфляція) та внаслідок вичерпання запасів надр. Перегляд цих нормативів та коефіцієнтів до базових нормативів плати здійснюється Кабінетом Міністрів України за поданням Мінприроди, Мінекономіки та Мінфіну.

За наднормативні втрати корисних копалин під час їх видобування, а також за обсяги видобування понад встановлені квоти (ліміти) плата справляється в подвійному розмірі із застосуванням базового, диференційованого нормативу, а для мінеральних підземних вод – із застосуванням середньозваженого диференційованого нормативу. До наднормативних втрат нафти, конденсату та природного газу належать обсяги їх витрачання понад розрахункові (планові) власні технологічні потреби.

Якщо користувачі надр видобувають позабалансові обсяги запасів корисних копалин, плата за відповідні обсяги запасів визначається як за балансові обсяги запасів і справляється з коефіцієнтом 0,5. Якщо користувачі надр розробляють більше одного виду корисних копалин, плата обчислюється за кожний вид окремо. Для комбінованих та комплексних родовищ конкретний перелік корисних копалин, за видобування яких встановлюється плата, визначається ліцензіями (ліцензійними угодами) чи іншими відповідними документами на право користування надрами.

Якщо нафта, конденсат та природний газ видобуваються понад базові обсяги (рівні), плата за відповідні обсяги їх видобування справляється з коефіцієнтом 0,5. Базові обсяги (рівні) видобування встановлюються Держнафтогазпромом.

На техногенних родовищах плата розраховується за нормативами, встановленими для відповідних видів корисних копалин, з коефіцієнтом 0,5.

Якщо піщано-гравійна сировина видобувається в акваторіях морів, водосховищ, у річках та їх заплавах, до встановлених нормативів плати застосовується коефіцієнт 2 (крім видобування, пов'язаного з очищенням фарватерів річок).

На родовищах вуглекислих мінеральних підземних вод (гідрокарбонатних) при визначенні обсягу води, що видобувається на свердловинах, не обладнаних стаціонарними газовідділювачами, застосовується коефіцієнт 0,85.

Групи мінеральних підземних вод визначаються ДСТУ 878-93 „Води мінеральні питні” та вносяться до протоколів Державної комісії по запасах корисних копалин і ліцензій, наданих на користування надрами.

До платежів за користування надрами може застосовуватися знижка за вичерпання запасів надр. Знижка надається користувачам надр, які здійснюють видобуток:

- дефіцитних корисних копалин з низькою економічною ефективністю розробки родовищ, об'єктивно обумовленою і не пов'язаною з порушенням умов раціонального використання розвіданих запасів;

- корисних копалин із залишкових запасів зниженої якості, а також важковидобувних запасів, крім випадків погіршення якості запасів корисних копалин в результаті вибіркового відпрацювання родовища.

Знижка за вичерпання запасів надр надається Кабінетом Міністрів України за поданням органу, що видав ліцензію, погодженим з Мінекономіки, Мінфіном, Мінприроди та відповідними органами Міністерства праці та соціальної політики на підставі поданих користувачем надр техніко-економічних обґрунтувань.

Плата за користування надрами не справляється у разі:

- видобування погашених запасів, віднесених у процесі розробки родовищ у встановленому порядку до категорії втрачених у надрах, у тому числі повторної розробки родовищ;

- використання гірничо-промислових відходів, що утворюються в процесі переробки корисних копалин (шлами, пил, шлаки тощо);

- використання розкритих і супутніх порід, що утворюються в процесі видобування корисних копалин, не взятих в установленому порядку на баланс.

Плата за обсяги видобутих корисних копалин та обсяги втрат у надрах, що не перевищують нормативні, відноситься до валових витрат виробництва та обігу.

Плата за обсяги наднормативних втрат корисних копалин, а також за обсяги їх видобування понад встановлені квоти (ліміти) справляється з прибутку, що залишається у розпорядженні підприємств.

Розрахунок платежів здійснюється згідно з інструкцією про порядок обчислення і справляння плати за користування надрами для видобування корисних копалин.

Розрахунки плати, базовий податковий (звітний) період якої дорівнює календарному кварталу, подаються користувачами надр протягом 40 календарних днів, наступних за останнім календарним днем звітного (податкового) кварталу, органам державної податкової служби за місцезнаходженням родовища корисних копалин, а за видобування корисних копалин у межах континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони – за місцем податкової реєстрації платника.

Користувач надр, зареєстрований в органі державної податкової служби іншого району (міста), ніж місцезнаходження родовища корисних копалин, протягом 40 календарних днів, наступних за останнім календарним днем звітного (податкового) кварталу, додатково подає (надсилає) копію розрахунку до органу державної податкової служби, у

якому він зареєстрований, з відміткою органу державної податкової служби, яка прийняла розрахунок.

Плата вноситься до бюджету користувачами надр протягом 10 календарних днів, наступних за останнім днем граничного терміну подання розрахунку плати, за місцезнаходженням родовища корисних копалин, а за видобування корисних копалин у межах континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони – за місцем податкової реєстрації платника.

Користувач надр, зареєстрований в органі державної податкової служби іншого району (міста), ніж місцезнаходження родовища корисних копалин, протягом 10 календарних днів, наступних за останнім днем граничного терміну подання розрахунку плати, додатково подає (надсилає) до органу державної податкової служби, у якому він зареєстрований, копію платіжного документа про її внесення.

Користувачі надр несуть відповідальність за правильність обчислення і своєчасність внесення плати за користування надрами, а також за правильність складання і своєчасність подання органам Державної податкової адміністрації розрахункових сум за встановленою формою.

Відрахування за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету, справляються з надрокористувачів незалежно від форми власності, включаючи підприємства з іноземними інвестиціями, які видобувають корисні копалини на раніше розвіданих родовищах, а також на розташованих у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони родовищах з попередньо оціненими запасами, які за згодою зацікавлених надрокористувачів передані їм для промислового освоєння і повністю надходять до державного бюджету.

Порядок встановлення нормативів відрахувань за виконані геологорозвідувальні роботи та їх справляння визначено Постановою Кабінету Міністрів України⁸⁴². Нормативи збору за виконані геологорозвідувальні роботи встановлюються окремо для кожного виду корисних копалин чи групи близьких за призначенням корисних копалин у гривнях до одиниці видобутку чи погашення у надрах запасів корисних копалин. Якщо надрокористувачі виконували геологорозвідувальні роботи частково за рахунок власних коштів, то вони сплачують збір за геологорозвідувальні роботи, застосовуючи до нього знижуючи

---

⁸⁴² Постанова КМ України „Про затвердження Порядку встановлення нормативів збору за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету, та його справляння” № 115 від 29.01.1999, Офіційний вісник України, 1999, № 5 (19.02.99), ст. 169.

коефіцієнти. У разі видобування надрокористувачами більше одного виду корисних копалин, що залягають окремо, збір за виконані геологорозвідувальні роботи обчислюється за кожний їх вид окремо.

Розрахунки збору, базовий податковий (звітний) період для якого дорівнює календарному кварталу, подаються надрокористувачами протягом 40 календарних днів, наступних за останнім календарним днем звітного (податкового) кварталу, органам державної податкової служби за місцезнаходженням родовища корисних копалин.

Надрокористувач, зареєстрований в органах державної податкової служби іншого району (міста), ніж місцезнаходження родовища корисних копалин, що ним експлуатується, протягом 40 календарних днів, наступних за останнім календарним днем звітного (податкового) кварталу, додатково подає (надсилає) до органу державної податкової служби, в якому він зареєстрований, копію розрахунку збору за геологорозвідувальні роботи з відміткою органу державної податкової служби, яка прийняла розрахунок.

Збір сплачується протягом 10 календарних днів, наступних за останнім днем граничного терміну подання розрахунку збору.

Надрокористувачі сплачують авансові квартальні внески збору до 20 числа третього місяця звітного кварталу і до 20 числа місяця, наступного за звітним кварталом, у розмірі однієї третини суми збору, визначеної у попередньому розрахунку.

Збір за видачу спеціальних дозволів стягується за надання дозволів на такі види користування надрами: геологічне вивчення надр, у тому числі дослідно-промислової розробки родовищ корисних копалин загальнодержавного значення; видобування корисних копалин (промислової розробки родовищ); будівництво та експлуатація підземних споруд, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин, у тому числі споруд для підземного зберігання нафти, газу та інших речовин і матеріалів, захоронення шкідливих речовин і відходів виробництва, скидання стічних і супутніх вод; створення геологічних територій та об'єктів, які мають важливе наукове, культурне, рекреаційно-оздоровче значення; задоволення інших потреб.

Розмір збору за видачу спеціальних дозволів на користування окремими ділянками надр визначається виходячи з витрат на експертизу заявок, матеріалів та обґрунтувань на користування надрами, організаційних та інших витрат, пов'язаних з видачею спеціальних дозволів і є, певною мірою, компенсацією за виконану роботу. Розмір цього збору встановлено в

додатку до Порядку надання спеціальних дозволів на користування надрами⁸⁴³.

Не справляється збір за видачу спеціальних дозволів державним дитячим спеціалізованим санаторно-курортним закладам за здійснення видобутку мінеральних вод у частині, що використовується для лікування на їх території.

По окремих видах мінеральної сировини, що видобувається з родовищ з відносно кращими гірничо-геологічними і економіко-географічними характеристиками, при одержанні користувачем надр наднормативного прибутку може встановлюватись акцизний збір відповідно до законодавчих актів України.

З метою стимулювання надрокористувачів до максимально повного використання родовищ корисних копалин шляхом зниження собівартості їх добування допускається знижка за вичерпання надр, яка застосовується до платежів за користування надрами, і може надаватись користувачу надр, який здійснює видобування:

- дефіцитних корисних копалин при низькій економічній ефективності розробки родовищ, об'єктивно обумовленої і не пов'язаної з порушенням умов раціонального використання розвіданих запасів;

- корисних копалин із залишкових запасів зниженої якості, крім випадків погіршення якості запасів корисних копалин в результаті вибіркового відпрацювання родовища.

Кодексом України про надра допускається звільнення окремих категорій осіб від плати за користування надрами. Так, від плати за користування надрами звільняються:

- 1) землевласники і землекористувачі, які здійснюють у встановленому порядку видобування корисних копалин місцевого значення для власних потреб або користуються надрами для господарських і побутових потреб на наданих їм у власність чи користування земельних ділянках;
- 2) користувачі надр – за проведення регіональних геолого-геофізичних робіт, геологічних зйомок, інших геологічних робіт, в тому числі розвідувального буріння з відбором зразків, проб, спрямованих на загальне вивчення надр, пошуки і розвідку родовищ корисних копалин, та робіт по прогнозуванню землетрусів і дослідженню вулканічної діяльності, інженерно-геологічних, еколого-геологічних та

---

⁸⁴³ Постанова КМ України „Про затвердження Порядку надання спеціальних дозволів на користування надрами” № 1540 від 02.10.2003, Офіційний вісник України, 2003, № 40 (17.10.2003), ст. 2100.

палеонтологічних досліджень, контролю за режимом підземних вод, а також за виконання інших робіт, що проводяться без порушень цілісності надр, якщо вони виконуються за рахунок державного бюджету, бюджетів Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя;

- 3) користувачі надр – при організації геологічних об'єктів природно-заповідного фонду;
- 4) користувачі надр – за здійснення розвідки корисних копалин у межах гірничого відводу, наданого їм для видобування корисних копалин;
- 5) користувачі надр – державні дитячі спеціалізовані санаторно-курортні заклади за здійснення видобутку мінеральних вод у частині, що використовується для лікування на їх території.

Користувачам надр можуть надаватися й інші пільги щодо плати за користування надрами відповідно до законодавства України.

Водний кодекс України⁸⁴⁴ у ст. 30 – Збори за спеціальне водокористування – визначає, що:

„Збір за спеціальне водокористування справляється з метою стимулювання раціонального використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів і включає збір за використання води водних об'єктів та за скидання забруднюючих речовин.

Розмір збору за використання води визначається на основі нормативів збору, фактичних обсягів використаної води та встановлених лімітів використання води.

Розмір збору за використання води водних об'єктів для потреб, не пов'язаних з вилученням води з водних об'єктів, визначається:

- для потреб гідроенергетики – на основі нормативів збору, фактичних обсягів води, пропущеної через турбіни, та лімітів використання води (крім гідроакумуючих електростанцій, які функціонують у комплексі з гідроелектростанціями);
- для потреб водного транспорту – на основі нормативів збору та часу користування поверхневими водами у звітному періоді;
- для потреб рибництва – на основі нормативів збору та фактичних обсягів води, необхідної для поповнення ставків під час розведення риби та інших водних живих ресурсів у рибних господарствах.

Збір за воду, втрачену при її транспортуванні, стягується з власників мереж водопостачання.

---

⁸⁴⁴ Водний кодекс України № 213/95 ВР від 06.06.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 24 (13.06.95), ст. 189.

Платниками збору за спеціальне використання водних ресурсів є підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, їх філії, відділення, інші відокремлені підрозділи, а також громадяни-підприємці, які використовують воду, отриману шляхом забору води (первинні водокористувачі) та/або з водозабірних споруд первинних водокористувачів (вторинні водокористувачі), та користуються водами для потреб гідроенергетики, водного транспорту і рибництва”.

Порядок справляння збору за спеціальне використання водних ресурсів та збору за користування водами для потреб гідроенергетики і водного транспорту затверджено Постановою Кабінету Міністрів України ⁸⁴⁵.

Збір за спеціальне використання водних ресурсів справляється за використання води з водних об’єктів, що забрана із застосуванням споруд або технічних пристроїв та скидання в них зворотних вод.

Збір за користування водами для потреб гідроенергетики справляється за користування водою, що пропускається через турбіни гідроелектростанцій для вироблення електроенергії, а для підприємств водного транспорту – за користування водою під час експлуатації водних шляхів вантажними самохідними, несамохідними та пасажирськими суднами.

Платниками збору за спеціальне використання водних ресурсів та збору за користування водами для потреб гідроенергетики і водного транспорту є підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, а також громадяни – суб’єкти підприємницької діяльності, що використовують водні ресурси та користуються водами для потреб гідроенергетики і водного транспорту.

Органи Мінприроди зобов’язані щороку до 20 січня подавати органам державної податкової служби перелік водокористувачів, яким надано дозволи на спеціальне водокористування, із зазначенням строків їх дії. Водокористувачі, які отримали дозволи на спеціальне водокористування та здійснюють передачу води іншим водокористувачам, зобов’язані щороку до 20 січня подавати органам державної податкової служби перелік таких водокористувачів. У разі зміни умов водокористування органи Мінприроди на місцях та водокористувачі, які мають дозволи на спеціальне водокористування, у 10-денний строк зобов’язані повідомити про це органи державної податкової служби.

---

⁸⁴⁵ Постанова КМ України „Про затвердження Порядку справляння збору за спеціальне використання водних ресурсів та збору за користування водами для потреб гідроенергетики і водного транспорту” № 1494 від 16.08.1999, Офіційний вісник України, 1999, № 33 (03.09.99), ст. 1734.

Об'єктом обчислення збору за спеціальне використання водних ресурсів є фактичний обсяг води, який використовують водокористувачі, з урахуванням обсягу втрат води в їх системах водопостачання.

Об'єктом обчислення збору за користування водами для потреб гідроенергетики і водного транспорту є: обсяг води, пропущений через турбіни гідроелектростанцій; тоннаж (місце)-доба експлуатації вантажних самохідних і несамохідних та пасажирських суден.

Під час використання води, що надходить із змішаних джерел (поверхневі, підземні), збір за спеціальне використання водних ресурсів обчислюється виходячи з обсягів використання води з кожного виду джерела водопостачання окремо.

На спеціальне використання водних ресурсів встановлюються ліміти, які визначаються у дозволах на поставку води. На користування водами для потреб гідроенергетики і водного транспорту ліміти не встановлюються.

У межах встановленого ліміту збір за спеціальне використання водних ресурсів відноситься на валові витрати виробництва, а за понадлімітне використання – справляється з прибутку, що залишається у розпорядженні водокористувача. Збір за користування водами для потреб гідроенергетики і водного транспорту відноситься на валові витрати виробництва. За понадлімітне використання водних ресурсів збір обчислюється у п'ятикратному розмірі і справляється за рахунок прибутку водокористувача.

Обсяг використаної води визначається водокористувачами самостійно на підставі даних первинного обліку за показниками вимірювальних приладів. Суми збору за спеціальне використання водних ресурсів та за користування водами для потреб гідроенергетики і водного транспорту обчислюється платниками самостійно.

У разі відсутності вимірювальних приладів, як виняток, обсяг використаної води визначається за технологічними даними (тривалість роботи агрегатів, обсяг виробленої продукції чи надання послуг, витрати електроенергії, пропускна спроможність водопровідних труб за одиницю часу тощо).

Розрахунки збору, базовий податковий (звітний) період для якого дорівнює календарному кварталу, подаються платниками органам державної податкової служби протягом 40 календарних днів, наступних за останнім календарним днем звітного (податкового) кварталу, за місцем податкової реєстрації.

Збір сплачується водокористувачами протягом 10 календарних днів, наступних за останнім днем граничного терміну подання розрахунку збору за місцем податкової реєстрації.

Водокористувачі, які використовують у встановленому законодавством порядку воду, отриману від інших водокористувачів,

справляють збір до відповідних бюджетів за обсяги фактично використаної води з урахуванням обсягу втрат води в їх системах водопостачання відповідно до встановлених нормативів.

Збір за використання водних ресурсів не справляється: за воду, що використовується для задоволення питних і санітарно-гігієнічних потреб населення; за воду, що використовується для протипожежних потреб; за воду, що використовується для потреб зовнішнього благоустрою територій міст та інших населених пунктів; за воду, що використовується у шахтах для пилозаглушення; за морську воду, крім води з лиманів; за воду, що забирається науково-дослідними установами для наукових досліджень у галузі рисосіяння та для виробництва елітного насіння рису; за воду, втрачену в магістральних і міжгосподарських каналах зрошувальних систем; за підземну воду, що вилучається з надр для усунення шкідливої дії вод (забруднення, підтоплення, засолення, заболочення, зсув тощо); за воду, що забирається підприємствами і організаціями для забезпечення випуску молоді цінних промислових видів риб та інших водних живих ресурсів у природні водойми і водосховища.

Збір за користування водами для потреб водного транспорту не справляється з морського водного транспорту, який використовує річковий водний шлях виключно для заходження з моря у морський порт, розташований у пониззі річки, без використання спеціальних заходів забезпечення судноплавства (попуски води з водосховищ та шлюзування). Не справляється збір за користування водою під час експлуатації водних шляхів стоянковим, службово-допоміжним і буксирним флотами та експлуатації водним транспортом річки Дунаю.

Збір за користування водами для потреб гідроенергетики не справляється з гідроакумулюючих електростанцій, які функціонують у комплексах з гідроелектростанціями.

Збір за користування водами для потреб водного транспорту за I квартал не сплачується, а розрахунок збору за користування водами для потреб водного транспорту за I квартал не подається.

Збір за спеціальне використання водних ресурсів загальнодержавного значення та їх понадлімітне використання зараховується платниками в розмірі 80 % до Державного бюджету України за їх місцезнаходженням і 20 % – до бюджетів територіальних громад.

Збір за спеціальне використання водних ресурсів місцевого значення та їх понадлімітне використання зараховується платниками за їх місцезнаходженням в розмірі 100 % до бюджетів територіальних громад.

Збір за користування водами для потреб гідроенергетики і водного транспорту зараховується платниками в розмірі 100 % до Державного бюджету України за їх місцезнаходженням.

Справляння збору за спеціальне використання водних ресурсів не звільняє водокористувачів підземних вод від відшкодування витрат на проведення геологорозвідувальних робіт.

З метою врегулювання питань обчислення збору за спеціальне водокористування спільним Наказом Мінфіну України, Державної податкової адміністрації України, Мінекономіки України, Мінекобезпеки було затверджено Інструкцію про порядок обчислення і справляння збору за спеціальне використання водних ресурсів та збору за користування водами для потреб гідроенергетики і водного транспорту⁸⁴⁶.

Особливе місце серед зборів за спеціальне природокористування посідає плата за землю. Відповідно до ст. 2 Закону України „Про плату за землю”⁸⁴⁷, використання землі в Україні є платним: „Плата за землю справляється у вигляді земельного податку або орендної плати, що визначається залежно від грошової оцінки земель. Розміри податку за земельні ділянки, грошову оцінку яких не встановлено, визначаються до її встановлення в порядку, визначеному цим законом.

Власники земельних ділянок, земельних часток (паїв) та землекористувачі, крім орендарів та інвесторів – учасників угоди про розподіл продукції, сплачують земельний податок.

Справляння земельного податку за земельні ділянки, надані в користування у зв'язку з укладенням угоди про розподіл продукції, замінюється розподілом виробленої продукції між державою та інвестором на умовах такої угоди.

За земельні ділянки, надані в оренду, справляється орендна плата.”

Законом визначено, що об'єктом плати за землю є земельна ділянка, а також земельна частка (пай), яка перебуває у власності або користуванні, у тому числі на умовах оренди. Суб'єктом плати за землю (платником) є власник земельної ділянки, земельної частки (паю) і землекористувач, у тому числі орендар. Розмір земельного податку не залежить від результатів господарської діяльності власників землі та землекористувачів.

---

⁸⁴⁶ Наказ Міністерства фінансів України, Державної податкової адміністрації України, Міністерства економіки України, Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України „Про затвердження Інструкції про порядок обчислення і справляння збору за спеціальне використання водних ресурсів та збору за користування водами для потреб гідроенергетики і водного транспорту” № 231/539/118/219 від 01.10.1999, Офіційний вісник України, 1999, № 42 (05.11.99), ст. 2119.

⁸⁴⁷ Закон України „Про плату за землю” №2535-ХІІ від 03.07.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 38 (22.09.92), ст. 560.

Метою запровадження є формування джерела коштів для фінансування заходів щодо раціонального використання та охорони земель, підвищення родючості ґрунтів, відшкодування витрат власників землі і землекористувачів, пов'язаних з господарюванням на землях гіршої якості, ведення земельного кадастру, здійснення землеустрою та моніторингу земель, проведення земельної реформи та розвитку інфраструктури населених пунктів.

Питання стягнення плати за землю диференціюються залежно від цільового призначення земель:

- плата за землі сільськогосподарського призначення;
- плата за землі населених пунктів;
- плата за землі промисловості, транспорту, зв'язку, оборони та іншого призначення, а також за землі природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного призначення та за землі лісового і водного фондів (за межами населених пунктів);

На жаль, назви категорій земель відрізняються від тих, які закріплені в ст. 19 Земельного кодексу України⁸⁴⁸, тому ці положення вимагають узгодження та уніфікації.

Підставою для нарахування земельного податку є дані державного земельного кадастру, а орендної плати за земельну ділянку, яка перебуває у державній або комунальній власності, – договір оренди такої земельної ділянки.

Платники земельного податку, а також орендної плати за земельні ділянки державної або комунальної власності (крім громадян) самостійно обчислюють суму земельного податку та орендної плати щороку за станом на 1 січня і до 1 лютого поточного року подають відповідному органу державної податкової служби за місцезнаходженням земельної ділянки податкову декларацію на поточний рік за формою, встановленою центральним податковим органом, з розбивкою річної суми рівними частками за місяцями. Подання такої декларації звільняє від обов'язку подання щомісячних декларацій.

Платник податків має право подавати щомісячно нову звітну податкову декларацію, що не звільняє його від обов'язку подання податкової декларації до 1 лютого поточного року, у тому числі і за нововідведені земельні ділянки, що не звільняє від обов'язку подання податкової декларації протягом місяця з дня виникнення права на нововідведену земельну ділянку.

---

⁸⁴⁸ Земельний Кодекс України 2768-III від 25.10.2001, Офіційний вісник України, 2001, № 46 (30.11.2001), ст. 2038.

Нарахування громадянам сум земельного податку, а також орендної плати за земельні ділянки державної і комунальної власності проводиться органами державної податкової служби, які видають платникові до 15 липня поточного року платіжне повідомлення про внесення платежу.

За земельну ділянку, на якій розташована будівля, що перебуває у користуванні кількох юридичних осіб або громадян, земельний податок нараховується кожному з них пропорційно тій частині площі будівлі, що знаходиться в їх користуванні.

За земельну ділянку, на якій розташована будівля, що перебуває у спільній власності кількох юридичних осіб або громадян, земельний податок нараховується кожному з них пропорційно їх частці у власності на будівлю.

Власники землі та землекористувачі сплачують земельний податок, а також орендну плату за земельні ділянки державної та комунальної власності з дня виникнення права власності або права користування земельною ділянкою.

У разі припинення права власності або права користування земельною ділянкою податок, а також орендна плата за земельні ділянки державної та комунальної власності сплачується за фактичний період перебування землі у власності або користуванні у поточному році.

Податкове зобов'язання по земельному податку, а також по орендній платі за землі державної та комунальної власності, визначене у податковій декларації на поточний рік, сплачується рівними частками власниками та землекористувачами земельних ділянок за місцезнаходженням земельної ділянки за базовий податковий (звітний) період, який дорівнює календарному місяцю, щомісячно протягом 30 календарних днів, наступних за останнім календарним днем звітного (податкового) місяця.

Податкове зобов'язання по земельному податку, а також по орендній платі за землі державної та комунальної власності, визначене у новій звітній податковій декларації, у тому числі і за нововідведені земельні ділянки, сплачується власниками та землекористувачами земельних ділянок за місцезнаходженням земельної ділянки за базовий податковий (звітний) період, який дорівнює календарному місяцю, щомісячно протягом 30 календарних днів, наступних за останнім календарним днем звітного (податкового) місяця.

Земельний податок, а також орендна плата за земельні ділянки державної і комунальної власності громадянами сплачується рівними частками до 15 серпня і 15 листопада.

Платники, яких своєчасно не було залучено до сплати земельного податку, сплачують податок не більш як за два попередні роки. Перегляд неправильно нарахованого податку, стягнення або повернення його платнику допускаються не більш як за два попередні роки.

Несплата земельного податку, а також орендної плати за земельні ділянки державної і комунальної власності виробниками сільськогосподарської і рибної продукції та громадянами протягом року, іншими платниками – протягом півроку вважається систематичною і є підставою для припинення права користування земельними ділянками.

Розмір, умови і строки внесення орендної плати за землю встановлюються за угодою сторін у договорі оренди між орендодавцем (власником) і орендарем (крім строків внесення орендної плати за земельні ділянки державної та комунальної власності). Закон України „Про оренду землі”⁸⁴⁹ спеціальним розділом встановлює питання плати за оренду землі. Зокрема, ст. 21 цього закону встановлює, що орендна плата за землю – це платіж, який орендар вносить орендодавцеві за користування земельною ділянкою. Розмір, форма і строки внесення орендної плати за землю встановлюються за згодою сторін у договорі оренди (крім строків внесення орендної плати за земельні ділянки державної та комунальної власності, які встановлюються відповідно до Закону України „Про плату за землю”).

Обчислення розміру орендної плати за землю здійснюється з урахуванням індексів інфляції, якщо інше не передбачено договором оренди.

Річна орендна плата за земельні ділянки, які перебувають у державній або комунальній власності, надходить до відповідних бюджетів, розподіляється і використовується відповідно до закону і не може бути меншою за розмір земельного податку, що встановлюється Законом України „Про плату за землю”, та перевищувати 10 % їх нормативної грошової оцінки. У разі визначення орендаря на конкурентних засадах може бути встановлений більший розмір орендної плати.

У разі визнання у судовому порядку договору оренди землі недійсним отримана орендодавцем орендна плата за фактичний строк оренди землі не повертається. Плата за суборенду земельних ділянок державної і комунальної власності не може перевищувати орендної плати.

Орендна плата може справлятися у грошовій, натуральній та відробітковій (надання послуг орендодавцю) формах. Сторони можуть передбачити в договорі оренди поєднання різних форм орендної плати. Орендна плата за земельні ділянки, що перебувають у державній і комунальній власності, справляється виключно у грошовій формі. Внесення орендної плати оформлюється письмово, за винятком перерахування коштів через фінансові установи.

---

⁸⁴⁹ Закон України „Про оренду землі” №161-XIV від 06.10.1998, Офіційний вісник України, 1998, № 42 (05.11.98), ст. 1538.

Орендна плата за земельні ділянки державної і комунальної власності, які передані в оренду для сільськогосподарського використання, переглядається один раз на три роки в порядку, встановленому законом або договором оренди, а орендна плата за земельні ділянки, що перебувають у власності фізичних та юридичних осіб, переглядається за згодою сторін. Орендар також має право вимагати відповідного зменшення орендної плати в разі, якщо стан орендованої земельної ділянки погіршився не з його вини.

Закон особливо наголошує на тому, що збори за використання природних ресурсів в межах встановлених лімітів відносяться на витрати виробництва, а за понадлімітне використання та зниження їх якості стягуються з прибутку, що залишається у розпорядженні підприємств, установ, організацій чи громадян. Цим самим досягається цілеспрямований економічний вплив на природокористувачів з метою стимулювання їх до дотримання законодавства та зменшення екологічної шкоди від власної діяльності.

Стаття 44. Збір за забруднення навколишнього природного середовища

Збір за забруднення навколишнього природного середовища встановлюється на основі фактичних обсягів викидів, лімітів скидів забруднюючих речовин в навколишнє природне середовище і розміщення відходів.

(частина перша статті 44 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 14.12.99 р. № 1288-XIV, у редакції Закону України від 21.06.2001 р. № 2556-III)

Ліміти скидів забруднюючих речовин в навколишнє природне середовище, утворення і розміщення відходів промислового, сільськогосподарського, будівельного й іншого виробництва та інші види шкідливого впливу в цілому по території Автономної Республіки Крим, областей, міст загальнодержавного значення або окремих регіонів встановлюються:

(абзац перший частини другої статті 44 із змінами, внесеними згідно із Законами України від 14.12.99 р. № 1288-XIV, від 21.06.2001 р. № 2556-III)

а) у випадках, коли це призводить до забруднення природних ресурсів республіканського значення, територій інших областей, – спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів;

б) в інших випадках – в порядку, що встановлюється Верховною Радою Автономної Республіки Крим, обласними, міськими (міст

загальнодержавного значення) Радами, за поданням органів спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів.

Порядок встановлення нормативів збору і стягнення зборів за забруднення навколишнього природного середовища визначається Кабінетом Міністрів України.

Збори підприємств, установ, організацій, а також громадян за викиди і скиди забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, розміщення відходів та інші види шкідливого впливу в межах лімітів відносяться на витрати виробництва, а за перевищення лімітів стягуються з прибутку, що залишається в розпорядженні підприємств, установ, організацій чи громадян.

(частина четверта статті 44 із змінами, внесеними згідно із

Законами України від 05.03.98 р. № 186,

від 14.07.99 р. № 934-XIV,

зміни, внесені Законом України від 14.07.99 р.

№ 934-XIV, втратили чинність у зв'язку із закінченням строку дії Закону України від 14.07.99 р. № 934-XIV)

Порядок встановлення обмежень розмірів зборів за забруднення навколишнього природного середовища визначається Кабінетом Міністрів України.

(стаття 44 із змінами, внесеними згідно із
Законом України від 05.03.98 р. № 186/98-ВР)

Одним із принципів охорони навколишнього природного середовища, закріплених у ст. 3 Закону, визначено стягнення збору за забруднення навколишнього природного середовища та погіршення якості природних ресурсів, компенсація шкоди, заподіяної порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища. Коментованою статтею передбачено, що збір за забруднення навколишнього природного середовища встановлюється на основі фактичних обсягів викидів, лімітів скидів забруднюючих речовин в навколишнє природне середовище і розміщення відходів. Отже, у статті йдеться про три види правовідносин:

- 1) відносини із встановлення лімітів скидів, розміщення відходів та обліку фактичних викидів підприємств;*
- 2) відносини із розрахунку нормативів плати за забруднення навколишнього природного середовища;*
- 3) порядок стягнення збору за забруднення навколишнього природного середовища.*

Порядок встановлення лімітів скидів, розміщення відходів та обліку фактичних викидів підприємств.

Встановлення лімітів скидів. Відповідно до ст. 1 Водного кодексу України, ліміт скиду – це „граничний обсяг скиду забруднюючих речовин у поверхневі водні об’єкти, який встановлюється в дозволі на спеціальне водокористування”⁸⁵⁰. У ст. 49 цього ж кодексу встановлено, що: спеціальне водокористування здійснюється на підставі дозволу.

Дозвіл на спеціальне водокористування видається: державними органами охорони навколишнього природного середовища – у разі використання води водних об’єктів загальнодержавного значення; Верховною Радою Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими Радами за погодженням з державними органами охорони навколишнього природного середовища – у разі використання води водних об’єктів місцевого значення.

Видача дозволу на спеціальне водокористування здійснюється за клопотанням водокористувача з обґрунтуванням потреби у воді, погодженням з державними органами водного господарства, – в разі використання поверхневих вод, державними органами геології – в разі використання підземних вод та державними органами охорони здоров’я – в разі використання водних об’єктів, віднесених до категорії лікувальних.

Порядок погодження та видачі дозволів на спеціальне водокористування затверджується Кабінетом Міністрів України.

У дозволі на спеціальне водокористування встановлюються ліміт забору води, ліміт використання води та ліміт скидання забруднюючих речовин. У разі настання маловоддя ці ліміти можуть бути зменшені спеціально уповноваженими державними органами без коригування дозволу на спеціальне водокористування.

Кабінетом Міністрів України на виконання цієї статті затверджено Порядок погодження та видачі дозволів на спеціальне водокористування⁸⁵¹.

Дозволи видаються за клопотанням водокористувачів з обґрунтуванням потреби у воді, яке погоджується:

- у разі використання поверхневих вод – з Республіканським комітетом по водному господарству Автономної Республіки Крим, територіальними органами басейнових управлінь водних ресурсів або обласними виробничими управліннями водного господарства і меліорації;

---

⁸⁵⁰ Водний кодекс України № 213-95-ВР від 06.06.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 24 (13.06.95), ст. 189.

⁸⁵¹ Постанова КМ України „Про затвердження Порядку погодження та видачі дозволів на спеціальне водокористування та внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 10.08.1992 р., № 459” № 321 від 13.03.2002, Офіційний вісник України, 2002, № 12 (05.04.2002), ст. 590.

- у разі використання підземних вод – з Державною геологічною службою (є урядовим органом державного управління, який діє у складі Мінприроди і підпорядковується йому) або дочірніми підприємствами НАК „Надра України” за переліком, який затверджує Мінприроди;

- у разі використання водних об’єктів, віднесених до категорії лікувальних, – з МОЗ України.

У випадку відмови у погодженні клопотання або у видачі дозволу водокористувачу дається відповідь з обґрунтуванням причин відмови. У разі погодження дозволу видаються органами, визначеними в ст. 49 Водного кодексу України. У дозволі зазначаються: найменування органу, що його видає; найменування та реквізити водокористувача – юридичної особи (прізвище, ім’я, по батькові, адреса водокористувача – фізичної особи); строк, на який видано дозвіл; ліміти забору води, використання води та скидання забруднюючих речовин; умови спеціального водокористування; інші відомості (у разі потреби).

У разі коли умови спеціального водокористування залишаються незмінними, за клопотанням водокористувача строк спеціального водокористування може бути подовжено, про що у дозволі робиться відповідна відмітка.

У разі настання маловоддя ліміти скиду забруднюючих речовин можуть бути зменшені. Порядок зменшення спеціально уповноваженими державними органами виконавчої влади лімітів забору, використання води та скидання забруднюючих речовин у разі настання маловоддя⁸⁵² затверджено спільним Наказом Мінекоресурсів України та Держкомводгоспу. Маловоддя – це період (фаза) гідрологічного режиму водного об’єкта, при якому спостерігається зменшення його водності, унаслідок чого погіршуються умови забезпечення потреб населення та галузей економіки у водних ресурсах, який характеризується зменшенням об’єму весняного водопілля, водності в меженний період у басейнах великих річок на 20 % та більше від норми.

Функціонування водогосподарського комплексу в режимі маловоддя в розрізі окремих басейнів або країни в цілому встановлюється розпорядженням Кабінету Міністрів України за поданням Мінприроди. Держводгосп подає до Мінприроди пропозиції з обґрунтуванням щодо зменшення обсягів забору води в розрізі областей і басейнів річок.

---

⁸⁵² Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України, Державного комітету України по водному господарству „Про затвердження Порядку зменшення спеціально уповноваженими державними органами виконавчої влади лімітів забору, використання води та скидання забруднюючих речовин у разі настання маловоддя” № 133/62 від 30.03.2001, Офіційний вісник України, 2001, № 15 (27.04.2001), ст. 676.

Мінприроди розглядає пропозиції і у триденний строк затверджує обсяги забору води в розрізі областей і басейнів річок та доводить їх до Республіканського комітету Автономної Республіки Крим по екології та природних ресурсах, Державних управлінь екології та природних ресурсів Мінприроди в областях та містах Києві і Севастополі, водогосподарських організацій Держводгоспу, до відома місцевих держадміністрацій.

Республіканський комітет Автономної Республіки Крим по екології та природних ресурсах, Держуправління екоресурсів в областях, містах Києві і Севастополі у двотижневий строк зменшують водокористувачам ліміти забору, використання води і, при необхідності, скидання забруднюючих речовин та доводять їх до відома відповідних водокористувачів і державних податкових адміністрацій. Після закінчення періоду маловоддя Мінприроди зобов'язує Республіканський комітет Автономної Республіки Крим по екології та природних ресурсах, Держуправління екоресурсів в областях, містах Києві і Севастополі анулювати тимчасово доведені водокористувачам ліміти забору, використання води та скиду забруднюючих речовин.

Встановлення лімітів розміщення відходів. Постановою Кабінету Міністрів України затверджено Порядок розроблення, затвердження і перегляду лімітів на утворення та розміщення відходів⁸⁵³. У Постанові закріплено, що ліміт на розміщення відходів – це обсяг відходів (окремо для кожного класу небезпеки), на який у власника відходів є дозвіл на їх розміщення, виданий органами Мінприроди на місцях.

Відповідно до цього Порядку, місцеві державні адміністрації за погодженням з органами Мінприроди на місцях до 1 лютого поточного року визначають перелік власників відходів, яким необхідно одержати ліміти на утворення та розміщення відходів на наступний рік. Звільняються від одержання лімітів на утворення та розміщення відходів власники відходів, для яких платежі за розміщення відходів усіх класів небезпеки не перевищують 10 грн на рік, власники побутових відходів, що уклали договори на розміщення відходів з підприємствами комунального господарства, та власники відходів, які одержали ліцензію на збирання і заготівлю окремих видів відходів як вторинної сировини. Передача накопичених за попередні роки відходів іншому власнику здійснюється за окремим дозволом органів Мінприроди на місцях, а їх обсяг не враховується при затвердженні лімітів на розміщення відходів.

---

⁸⁵³ Постанова КМ України „Про затвердження Порядку розроблення, затвердження і перегляду лімітів на утворення та розміщення відходів” № 1218 від 03.08.1998, Офіційний вісник України, 1998, № 31 (20.08.98), ст. 1183.

Територіальні органи Мінприроди до 1 березня поточного року надсилають на адреси власників відходів повідомлення про необхідність подання на погодження проектів лімітів на утворення та розміщення відходів на наступний рік.

Власники відходів, які здійснюють лише їх розміщення, до 1 квітня, а власники відходів, які утворюють та розміщують їх на своїй території, до 1 червня поточного року подають до органів Мінприроди на місцях заяви на одержання дозволу на розміщення відходів у наступному році. До заяви додаються: проект ліміту на утворення та розміщення відходів; довідка про наявність спеціально відведених в установленому законодавством порядку місць чи об'єктів розміщення відходів; відомості про склад і властивості відходів, що утворюються, а також ступінь їх небезпечності для навколишнього природного середовища та здоров'я людини; довідка про нормативно допустимі обсяги утворення відходів; довідка про питомі показники утворення відходів; довідка про наявність установок (потужностей) з видалення відходів; довідка про наявність потужностей з утилізації відходів; копія договору (контракту) на передачу відходів іншим власникам; довідка про обсяги токсичних відходів та обсяги утворення, використання і поставку відходів як вторинної сировини і відходів виробництва за поточний рік; висновки санітарно-епідеміологічної експертизи щодо об'єктів поводження з відходами; інформація стосовно розміщення відходів, накопичених за попередні роки; наказ про призначення відповідальних осіб у сфері поводження з відходами; звіт про виконання планових заходів у сфері поводження з відходами за попередній рік; перспективний план заходів у сфері поводження з відходами, спрямований на запобігання або зменшення обсягів утворення відходів і запобігання їх негативному впливу на навколишнє природне середовище та здоров'я людини; ліцензія на здійснення операцій у сфері поводження з небезпечними відходами (у разі одержання лімітів на утворення та розміщення відходів, включених до розділу А Жовтого переліку відходів; дозвіл на експлуатацію об'єкта поводження з небезпечними відходами на відповідній території, виданий органом місцевого самоврядування.

Органи Мінприроди на місцях розглядають заяви і до 1 липня видають дозволи на розміщення відходів або надсилають власникам відходів повідомлення з викладенням причин відмови у видачі дозволів, встановлюючи термін повторного подання необхідних документів. На підставі одержаних дозволів власники відходів готують скориговані проекти лімітів на утворення та розміщення відходів і до 1 вересня поточного року подають їх на погодження органам Мінприроди на місцях. Дозвіл набирає чинності після затвердження лімітів на утворення та розміщення відходів. Він може бути скоригований за клопотанням власника відходів щодо перегляду ліміту на утворення та розміщення відходів.

Проекти лімітів на утворення та розміщення відходів розглядаються органами Мінприроди на місцях, які погоджують або відхиляють їх протягом двох тижнів. У разі відхилення проекту ліміту власникові відходів надсилається лист з викладенням причин відхилення та встановлюється термін повторного розгляду. Погоджені проекти лімітів на утворення та розміщення відходів органи Мінприроди на місцях передають на затвердження Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям. Затверджені ліміти на утворення та розміщення відходів встановлюються строком на один рік і доводяться до власників відходів до 1 жовтня поточного року.

У разі утворення відходів, що перевищують обсяги затверджених лімітів, власник відходів повинен одержати на них окремий дозвіл. Для одержання такого дозволу власник відходів повинен подати до органів Мінприроди на місцях техніко-економічне обґрунтування утворення додаткових обсягів відходів, а також довідку щодо можливості їх екологічно безпечного розміщення.

У випадку використання у виробництві нових видів сировини, матеріалів; випуску нових видів продукції (робіт, послуг); удосконалення технологічних процесів, устаткування тощо; укладення додаткових договорів (контрактів) на передачу відходів іншим власникам власники відходів мають право протягом 6 місяців після затвердження лімітів на утворення та розміщення відходів звернутися з клопотанням про його перегляд.

Облік фактичних викидів. *З прийняттям 21 червня 2001 р. нової редакції Закону України „Про охорону атмосферного повітря”⁸⁵⁴ з тексту Закону було виключено положення щодо лімітування викидів забруднюючих речовин. Відповідні зміни було внесено й до тексту Закону України „Про охорону навколишнього природного середовища”. Таким чином, у ст. 44 було закріплено положення про те, що збір за забруднення навколишнього природного середовища встановлюється на основі фактичних обсягів викидів.*

У ст. 10 Закону України „Про охорону атмосферного повітря” серед обов’язків підприємств, установ, організацій та громадян – суб’єктів підприємницької діяльності – щодо охорони атмосферного повітря визначено: здійснювати організаційно-господарські, технічні та інші заходи щодо забезпечення виконання вимог, передбачених стандартами та

---

⁸⁵⁴ Закон України „Про охорону атмосферного повітря” № 2707-ХІІ від 16.10.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 50 (15.12.92), ст. 678.

нормативами екологічної безпеки у галузі охорони атмосферного повітря, дозволами на викиди забруднюючих речовин тощо; здійснювати контроль за обсягом і складом забруднюючих речовин, що викидаються в атмосферне повітря, і рівнями фізичного впливу та вести їх постійний облік; забезпечувати здійснення інструментально-лабораторних вимірювань параметрів викидів забруднюючих речовин стаціонарних і пересувних джерел та ефективності роботи газоочисних установок; використовувати метрологічно атестовані методики виконання вимірювань і повірені засоби вимірювальної техніки для визначення параметрів газопилового потоку і концентрацій забруднюючих речовин в атмосферному повітрі та викидах стаціонарних і пересувних джерел; своєчасно і в повному обсязі сплачувати збори за забруднення навколишнього природного середовища та погіршення якості природних ресурсів відповідно до закону.

Ст. 11 цього ж закону – регулювання викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарних джерел – закріплено:

„Для забезпечення екологічної безпеки, створення сприятливого середовища життєдіяльності, запобігання шкідливому впливу атмосферного повітря на здоров'я людей та навколишнє природне середовище здійснюється регулювання викидів найбільш поширених і небезпечних забруднюючих речовин, перелік яких встановлюється Кабінетом Міністрів України...

Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами можуть здійснюватися після отримання дозволу, який видається територіальним органом спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів за погодженням із територіальним органом спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань охорони здоров'я...

Дозволи на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря видаються за умови:

- неперевищення протягом строку їх дії встановлених нормативів екологічної безпеки;
- неперевищення нормативів допустимих викидів забруднюючих речовин стаціонарних джерел;
- дотримання вимог до технологічних процесів у частині обмеження викидів забруднюючих речовин...”

Порядок отримання дозволу передбачено Наказом Мінекобезпеки України „Про затвердження Порядку розгляду документів та умов видачі

дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами”⁸⁵⁵.

Керівники органів Мінприроди України визначають структурний підрозділ, на який покладаються обов’язки щодо організації робіт та видачі дозволів на викиди.

На адресу підприємств, установ, організацій та громадян, які проводять підприємницьку діяльність, органи Мінприроди України направляють повідомлення про необхідність отримання дозволу на викиди. У повідомленні зазначається термін подання матеріалів для одержання дозволу та адреса органу Мінприроди України, який видає дозвіл. Строк, на який підприємству буде видаватись дозвіл на викиди, а також обсяг необхідних матеріалів, які подаються в органи Мінприроди України, погоджуються з підприємством. Підприємство зобов’язане отримати форму клопотання та погодити вимоги для одержання дозволу на викиди в органах Мінприроди. Клопотання подається до органів Мінприроди України де реєструється. Органи Мінприроди України у дводенний строк зобов’язані надіслати на адресу підприємства письмове повідомлення про те, що клопотання на видачу дозволу прийнято або не приймається з викладенням обґрунтованих причин відхилення. У повідомленні на адресу підприємства надається інформація про наявність програми видачі дозволів, згідно з якою підприємство направляє свої пропозиції щодо дозволенних викидів. Вказуються також адреси організацій, що реалізують програму, подають консультативну допомогу з її практичного впровадження.

Матеріали на видачу дозволу розглядаються органами Мінекобезпеки України у місячний строк з дня прийняття документів. У разі необхідності, до прийняття рішення органами Мінекобезпеки України про видачу дозволу на викиди, здійснюється перевірка достовірності наданих підприємством на розгляд матеріалів з виходом на об’єкт. У разі відмови у видачі дозволу на викиди обов’язково надсилається відповідь заявникові з обґрунтуванням причин відмови.

Підприємства зобов’язані не пізніше як за місяць до закінчення дії дозволу подати органам Мінекобезпеки України документи для одержання нового дозволу.

У випадку коли виникає необхідність внесення змін до затверджених нормативів гранично допустимих викидів, раніше виданий дозвіл

---

⁸⁵⁵ Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України „Про затвердження Порядку розгляду документів та умов видачі дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами” № 154 від 29.12.1995.

анулюється органом, який його видав. На адресу підприємства направляється повідомлення про анулювання дозволу з викладенням обґрунтованих причин. При цьому підприємство зобов'язане у тримісячний строк одержати новий дозвіл на викиди в установленому порядку.

Розрахунок нормативів плати за забруднення навколишнього природного середовища.

Порядок встановлення нормативів збору за забруднення навколишнього природного середовища і стягнення цього збору затверджений Постановою Кабінету Міністрів України⁸⁵⁶, визначає єдині на території України правила встановлення нормативів збору за забруднення навколишнього природного середовища, а також його стягнення.

Згідно з Порядком, збір за забруднення навколишнього природного середовища справляється за:

- викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин стаціонарними та пересувними джерелами забруднення;
- скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти;
- розміщення відходів.

Нормативи збору за забруднення навколишнього природного середовища встановлюються залежно від виду забруднюючих речовин та класу небезпеки.

Враховуючи місцеві умови, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські ради за поданням територіальних органів Мінприроди можуть збільшувати перелік видів забруднюючих речовин, на які встановлюється збір за викиди і скиди.

Суми збору, який справляється за викиди стаціонарними джерелами забруднення, скиди і розміщення відходів, обчислюються платниками збору самостійно на підставі затверджених лімітів (щодо скидів і розміщення відходів) виходячи з фактичних обсягів викидів, скидів і розміщення відходів, нормативів збору та визначених за місцем знаходження цих джерел коригуючих коефіцієнтів. Суми збору, який справляється за викиди пересувними джерелами забруднення, обчислюються платниками збору самостійно на підставі нормативів збору за ці викиди виходячи з кількості фактично використаного пального та його виду.

Ліміти скидів у водні об'єкти державного значення для первинних водокористувачів визначаються у дозволах на спеціальне

---

⁸⁵⁶ Постанова КМ України „Про затвердження Порядку встановлення нормативів збору за забруднення навколишнього природного середовища і стягнення цього збору” № 303 від 01.03.1999, Офіційний вісник України, 1999, № 9 (19.03.99), ст. 347.

водокористування, які видають територіальні органи Мінприроди. Ліміти скидів забруднюючих речовин у водні об'єкти місцевого значення для первинних водокористувачів визначаються у дозволах на спеціальне водокористування, які видаються місцевими державними адміністраціями, а в містах обласного значення – виконавчими органами Рад за поданням територіальних органів Мінприроди.

Ліміти розміщення відходів визначаються у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Обсяги скидів, пов'язаних з проведенням планового ремонту каналізаційних мереж і споруд, включаються до загального ліміту скидів. Обсяги та умови проведення таких скидів погоджуються з територіальними органами Мінприроди. Збір, який справляється за ці скиди, нараховується як за скиди, що проводяться в межах установлених лімітів.

У разі перевищення погодженого обсягу скидів та порушення умов їх проведення, пов'язаних з плановим ремонтом каналізаційних мереж і споруд, плата обчислюється як за понадлімітні скиди, а збитки, заподіяні навколишньому природному середовищу, відшкодовуються в установленому законодавством порядку.

За понадлімітні обсяги скидів і розміщення відходів збір обчислюється в установленому порядку в п'ятикратному розмірі.

У разі відсутності у платників збору затверджених в установленому порядку лімітів скидів і розміщення відходів збір справляється як за понадлімітні скиди та розміщення відходів відповідно до їх обсягів.

Розрахунок суми збору за забруднення атмосферного повітря стаціонарними джерелами. Розрахунок збору проводиться підприємством на підставі даних обліку. У Додатку до Порядку встановлення нормативів збору за забруднення навколишнього природного середовища і стягнення цього збору містяться таблиці для розрахунку. Так, по викидах в атмосферне повітря визначено перелік основних забруднюючих речовин від стаціонарних джерел забруднення та встановлено нормативи збору в гривнях за тонну: азоту оксиди – 80; аміак – 15; ангідрид сірчистий – 80; ацетон – 30; бенз(о)пірен – 101807; бутилацетат – 18; ванадію п'ятиокис – 300; водень хлористий – 3; вуглецю окис – 3; вуглеводні – 4,5; газоподібні фтористі сполуки – 198; тверді речовини – 3; кадмію сполуки – 633; марганець та його сполуки – 633; нікель та його сполуки – 3225; озон – 80; ртуть та її сполуки – 3390; свинець та його сполуки – 3390; сірководень – 257; сірковуглець – 167; спирт н-бутиловий – 80; стирол – 584; фенол – 363; формальдегід – 198; хром та його сполуки – 2147.

Для забруднюючих речовин, які не перелічено вище, нормативи збору встановлюються залежно від установленого класу небезпечності

забруднюючої речовини: речовини I класу небезпечності – 572, II – 131, III – 19,5, IV – 4,5 гривні за тонну.

Для забруднюючих речовин, які не були перелічені та на які не встановлено клас небезпечності, нормативи збору застосовуються залежно від установлених орієнтовно-безпечних рівнів впливу. Орієнтовно-безпечний рівень впливу сполук встановлюється із допустимої концентрації забруднюючої речовини в міліграмах на кубічний метр повітря в гривнях за тонну: менше 0,0001 – 24078; 0,0001 – 0,001 (включно) – 2063; 0,001 – 0,01 (включно) – 285; 0,01 – 0,1 (включно) – 80; 0,1 – більше 10 – 3.

Якщо речовина не попала в перший список та щодо неї не встановлено клас небезпечності та орієнтовно-безпечний рівень впливу, нормативи збору встановлюються як за викиди забруднюючих речовин I класу небезпечності.

Розрахунок суми збору за забруднення атмосферного повітря пересувними джерелами. Цей розрахунок здійснюється на підставі спожитого пального залежно від виду палива, а також виду транспорту. Так, для викидів в атмосферу забруднюючих речовин морськими та річковими суднами встановлено такі нормативи збору в гривнях за тонну: бензин – 9, дизельне пальне – 6, мазут – 4,5.

Нормативи збору, який справляється за викиди в атмосферу забруднюючих речовин автомобільним транспортом, залежно від виду пального встановлено в гривнях за тонну:

дизельне пальне – 4,5, бензин етилований – 6 (Законом України „Про заборону ввезення і реалізації на території України етилованого бензину та свинцевих добавок до бензину”⁸⁵⁷ з 1 січня 2003 р. заборонено реалізацію та ввезення на територію України етилованого бензину), бензин неетилований – 4,5, зріджений нафтовий газ – 6, скраплений природний газ – 3.

Для викидів в атмосферу забруднюючих речовин залізничним транспортом нормативи збору передбачені тільки для дизельного пального – 4,5 гривні за тону.

Розрахунок суми збору за скиди основних забруднюючих речовин у водні об’єкти, в тому числі у морські води. Здійснюється залежно від забруднюючої речовини, що скидається (гривень/тонну): азот амонійний – 52,5; органічні речовини – 21; завислі речовини – 1,5; нафтопродукти – 309; нітрати – 4,5; нітриоти – 258; сульфати – 1,5; фосфати – 42; хлориди – 1,5.

---

⁸⁵⁷ Закон України „Про заборону ввезення і реалізації на території України етилованого бензину та свинцевих добавок до бензину” № 2786-III від 15.11.2001, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 6 (08.02.2002), ст. 44.

Для речовин, які не увійшли до цього переліку, нормативи встановлюються залежно від гранично допустимої концентрації у воді рибогосподарських водойм (мг/літр). Забруднюючі речовини з допустимою концентрацією до 0,001 – 4128 грн за тонну; 0,001 - 0,09 – 2993 грн за тонну; 0,1 – 1 – 516 грн за тонну; 1 – 10 – 52,5 грн за тонну; вище 10 – 10,5 грн за тонну.

За скиди забруднюючих речовин, на які не встановлено гранично допустиму концентрацію або орієнтовно-безпечний рівень впливу, за гранично допустиму концентрацію береться найменша величина гранично допустимої концентрації.

У разі скидання забруднюючих речовин в озера, ставки норматив збору, який справляється за скид забруднюючих речовин у ці водні об'єкти, збільшується у 1,5 рази. Норматив збору, який справляється за захоронення забруднюючих рідинних речовин, відходів виробництва та стічних вод у глибокі підземні водоносні горизонти, що не містять прісних вод, береться з коефіцієнтом 10.

Розрахунок суми збору за розміщення відходів. Встановлюється залежно від класу небезпеки відходів. Для відходів I класу небезпеки (надзвичайно небезпечні) встановлено збір у розмірі 82,5 грн за тонну. Серед надзвичайно небезпечних відходів окремо виділено обладнання та прилади, що містять ртуть, елементи з іонізуючим випромінюванням та люмінесцентні лампи, для яких встановлено суму збору за одиницю 83 гривні та 1,5 гривні відповідно. Для відходів II класу небезпеки (високо небезпечних) збір становить 3 грн за тонну; III класу небезпеки (помірно небезпечних) – 0,75 грн за тонну; IV класу небезпеки (мало небезпечних) – 0,3 грн за тонну; малонебезпечних нетоксичних відходів гірничодобувної промисловості – 0,03 грн за тонну.

За розміщення відходів, на які не встановлено клас небезпеки, за норматив збору береться норматив, встановлений за розміщення відходів I класу небезпеки.

Застосування коригуючих коефіцієнтів. З метою компенсації інфляційних процесів, стану довкілля в регіоні та врахування загальної екологічної ситуації при розрахунку збору за забруднення навколишнього природного середовища застосовуються коригуючі коефіцієнти. Так, до всіх нормативів збору за забруднення навколишнього природного середовища у 2006 р. застосовується коефіцієнт 2,373. В Додатку 2 до Порядку встановлення нормативів збору за забруднення навколишнього природного середовища і стягнення цього збору передбачено ще ряд коригуючих коефіцієнтів:

- залежно від чисельності жителів населеного пункту;
- залежно від народногосподарського значення населеного пункту;
- регіональні (басейнові) коефіцієнти;

- залежно від місця (зони) розміщення відходів у навколишньому природному середовищі;
- залежно від місця розміщення відходів.

Стягнення збору за забруднення навколишнього природного середовища.

Платники несуть відповідальність за правильність обчислення та своєчасну сплату збору згідно із законодавством. Не внесені своєчасно кошти збору стягуються з платників у встановленому законодавством порядку. Сплата збору не звільняє юридичних і фізичних осіб від відшкодування збитків, завданих порушенням природоохоронного законодавства.

Розрахунок збору, базовий податковий (звітний) період для якого дорівнює календарному кварталу, подаються платниками органам державної податкової служби протягом 40 календарних днів, наступних за останнім календарним днем звітного (податкового) кварталу, за місцем податкової реєстрації.

Остаточний річний розрахунок збору подається платниками до органів державної податкової служби за місцем податкової реєстрації платника протягом 40 календарних днів, наступних за останнім календарним днем звітного року.

Збір сплачується платниками протягом 10 календарних днів, наступних за останнім днем граничного терміну подання розрахунку збору, за місцем податкової реєстрації. Платники перераховують суми збору одним платіжним дорученням на рахунки, відкриті в територіальних органах Державного казначейства, які здійснюють розподіл цих коштів у співвідношенні, визначеному законом.

Збір, який справляється за скиди та розміщення відходів у межах лімітів, відноситься на валові витрати виробництва та обігу, а за перевищення цих лімітів – справляється за рахунок прибутку, що залишається у розпорядженні юридичних осіб. Фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності включають збір до складу витрат виробництва (обігу).

Збір, який справляється за викиди стаціонарними та пересувними джерелами забруднення, відноситься на валові витрати виробництва та обігу.

Для бюджетних організацій збір за забруднення навколишнього природного середовища відноситься на видатки і передбачається в кошторисі доходів і видатків.

Контроль за дотриманням лімітів скидів та розміщення відходів здійснюється органами Мінприроди.

Територіальні органи Мінприроди подають до органів державної податкової служби перелік підприємств, установ, організацій, громадян -

суб'єктів підприємницької діяльності, яким в установленому порядку видано дозволи на викиди, спеціальне водокористування та розміщення відходів.

Контроль за своєчасністю та повнотою сплати збору здійснюється органами державної податкової служби.

Органи державної податкової служби залучають за попереднім узгодженням територіальні органи Мінприроди для перевірки правильності визначення платниками фактичних обсягів викидів стаціонарними джерелами забруднення, скидів та розміщення відходів.

Стаття 45. Збір за погіршення якості природних ресурсів

Збір за погіршення якості природних ресурсів (зниження родючості ґрантів, продуктивності лісів, рибопродуктивності водойм тощо) в результаті володіння і користування встановлюється на основі нормативів.

Порядок встановлення нормативів збору за погіршення якості природних ресурсів визначається Кабінетом Міністрів України.

(частина друга статті 45 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 05.03.98 р. № 186/98-ВР)

Збори підприємств, установ, організацій, а також громадян за погіршення якості природних ресурсів внаслідок володіння і користування ними здійснюються за рахунок прибутку, що залишається у їх розпорядженні.

Метою коментованої статті є закріплення правових засад для встановлення збору за погіршення якості природних ресурсів. Як зазначено в ст. 45 Закону, збір за погіршення якості природних ресурсів (зниження родючості ґрунтів, продуктивності лісів, рибопродуктивності водойм тощо) в результаті володіння і користування встановлюється на основі нормативів. Таким чином, законодавчо визначено як об'єкт оподаткування (діяльність, внаслідок реалізації якої відбувається погіршення якості природних ресурсів), так і платників (особи, які здійснюють діяльність, що веде до погіршення якості природних ресурсів). Причому за своїм змістовним наповненням цей збір винесений за межі попередньо розглянутих збору за забруднення навколишнього природного середовища та збору за спеціальне використання природних ресурсів. Збір за погіршення якості природних ресурсів має виступати як додатковий стимулятор для осіб, які використовують природні об'єкти з дотриманням законодавчих вимог, умов природокористування, але внаслідок їх діяльності знижуються якісні показники природного об'єкта, чого можна уникнути за рахунок відновлювальних заходів.

Як приклад розглянемо положення Закону України „Про плату за землю”⁸⁵⁸ щодо сплати земельного податку за користування земельними ділянками на територіях та об’єктах природоохоронного, оздоровчого та рекреаційного призначення. На території таких об’єктів господарська діяльність значною мірою обмежується. Разом з тим законодавчо тут допускається можливість функціонування різноманітних підприємств, установ, організацій внаслідок різних факторів (інфраструктура, що склалася, діяльність, пов’язана з наданням послуг тощо). Зважаючи на це в Законі України „Про плату за землю” в ч.7 ст. 7 встановлено: „Податок за земельні ділянки на територіях та об’єктах природоохоронного, оздоровчого та рекреаційного призначення, зайняті виробничими, культурно-побутовими, господарськими будівлями і спорудами, що не пов’язані з функціональним призначенням цих об’єктів, справляється у п’ятикратному розмірі відповідного земельного податку, встановленого частинами першою та другою цієї статті”. Подібне положення закріплене у ч.8 ст.7 цього ж Закону: „При визначенні розміру податку за земельні ділянки, зайняті виробничими, культурно-побутовими, господарськими будівлями і спорудами, розташованими на територіях та об’єктах історико-культурного призначення, що не пов’язані з функціональним призначенням цих об’єктів, застосовуються такі коефіцієнти до відповідного земельного податку, встановленого частинами першою та другою цієї статті:

- міжнародного значення – 7,5;
- загальнодержавного значення – 3,75;
- місцевого значення – 1,5”.

Таким чином, законодавець шляхом економічних заходів стимулює виведення об’єктів, не пов’язаних із господарською діяльністю природоохоронних, оздоровчих, рекреаційних, історико-культурних підприємств, установ, організацій, за межі останніх.

Наведений приклад не стосується збору за погіршення якості природних об’єктів, а має лише демонстраційну мету щодо доцільності та підстав введення коментованої статті до тексту Закону. Сама ж стаття лишилася в ньому лише у вигляді згадки. В.Костицький, аналізуючи систему екологічних податків, зазначав, що збір за погіршення якості природних ресурсів лишився не введеним⁸⁵⁹. Закон України „Про систему

---

⁸⁵⁸ Закону України „Про плату за землю” № 2535-ХІІ від 03.07.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 38 (22.09.92), ст. 560.

⁸⁵⁹ Костицький В.В. Екологія перехідного періоду: право, держава, економіка (економіко-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища в Україні). К.: ІЗП і ПЗ, 2003, с. 714.

оподаткування”⁸⁶⁰, визначаючи в ст. 14 перелік загальнодержавних податків і зборів (обов’язкових платежів), передбачає збір за спеціальне використання природних ресурсів та збір за забруднення навколишнього природного середовища, але не містить згадки про збір за погіршення якості природних ресурсів. Відсутній він і у списку місцевих податків і зборів, передбачених ст. 15 Закону України „Про систему оподаткування”. Отже, практика правового регулювання з цього питання пішла шляхом або встановлення одноразової компенсації за погіршення якості природних ресурсів (у випадку якщо особа не порушує екологічного законодавства), або шляхом встановлення обов’язку компенсувати завдану шкоду та проведення відновлювальних заходів (у випадку порушення екологічного законодавства).

Одноразова компенсація за погіршення якості природних ресурсів, передбачена, наприклад, Земельним кодексом України⁸⁶¹. Так, відповідно до ст. 207 цього кодексу, відшкодуванню підлягають втрати сільськогосподарських угідь (ріллі, багаторічних насаджень, перелогів, сінокосів, пасовищ), лісових земель та чагарників як основного засобу виробництва в сільському і лісовому господарстві внаслідок вилучення (викупу) їх для потреб, не пов’язаних із сільськогосподарським і лісгосподарським виробництвом.

Відшкодуванню підлягають також втрати, завдані обмеженням прав власників землі і землекористувачів, у тому числі орендарів, або погіршенням якості угідь внаслідок негативного впливу, спричиненого діяльністю громадян, юридичних осіб, органів місцевого самоврядування або держави, а також у зв’язку з виключенням сільськогосподарських угідь, лісових земель і чагарників із господарського обігу внаслідок встановлення охоронних, санітарних та інших захисних зон.

Порядок визначення втрат сільськогосподарського і лісгосподарського виробництва, які підлягають відшкодуванню, затверджено Постановою Кабінету Міністрів України⁸⁶². Розрахунок втрат проводиться з урахуванням нормативів втрат сільськогосподарського і лісгосподарського виробництва, які підлягають

---

⁸⁶⁰ Закон України „Про систему оподаткування” № 1251-III від 25.06.1991, Відомості Верховної Ради України, 1991, № 39 (24.09.91), ст. 510.

⁸⁶¹ Земельний кодекс України № 2768-III від 25.10.2001, Офіційний вісник України, 2001, № 46 (30.11.2001), ст. 2038.

⁸⁶² Постанова КМ України „Про розміри та Порядок визначення втрат сільськогосподарського і лісгосподарського виробництва, які підлягають відшкодуванню” № 1279 від 17.11.1997, Офіційний вісник України, 1997, № 47 (09.12.97), ст. 40.

відшкодуванню, коефіцієнтів продуктивності лісових угідь за типами лісорослинних умов.

Земельним кодексом також встановлено вимогу щодо спрямування таких коштів виключно на освоєння земель для сільськогосподарських і лісгосподарських потреб, поліпшення відповідних угідь, охорону земель відповідно до розроблених програм та проектів землеустрою.

Відшкодування збитків, завданих порушенням екологічного законодавства детально розглянуто при коментуванні ст. 69 Закону.

Стаття 46. Розподіл зборів за використання природних ресурсів, забруднення навколишнього природного середовища

Збори за використання природних ресурсів надходять до місцевих бюджетів, республіканського бюджету Автономної Республіки Крим та Державного бюджету України і спрямовуються на виконання робіт по відтворенню, підтриманню цих ресурсів у належному стані.

**(частина перша статті 46 із змінами, внесеними
згідно із Законами України від 06.03.96 р. № 81/96-ВР,
від 05.03.98 р. № 186/98-ВР)**

Збори за використання природних ресурсів місцевого значення надходять до республіканського бюджету Автономної Республіки Крим та місцевих бюджетів.

**(частина друга статті 46 із змінами, внесеними
згідно із Законом України від 05.03.98 р. № 186/98-ВР)**

Збори за використання природних ресурсів зараховуються до відповідних бюджетів згідно з чинним законодавством.

**(частина третя статті 46 в редакції
Закону України від 05.03.98 р. № 186/98-ВР)**

Кошти від збору за забруднення навколишнього природного середовища розподіляються між місцевими (сільськими, селищними, міськими), обласними та республіканським Автономної Республіки Крим, а також Державним фондами охорони навколишнього природного середовища у співвідношенні відповідно 20, 50 і 30 відсотків, а між Київським, Севастопольським міськими та Державним фондами охорони навколишнього природного середовища – у співвідношенні 70 і 30 відсотків.

**(частина четверта статті 46 в редакції
Закону України від 05.03.98 р. № 186/98-ВР)
(дію частини четвертої статті 46 зупинено на 2006 рік
згідно із Законом України від 20.12.2005 р. № 3235-IV)**

Частина п'ята статті 46 втратила чинність

(статтю 46 доповнено частиною п'ятою згідно із Законом України від 14.07.99 р. № 934-XIV, у зв'язку з цим частини п'яту та шосту вважати відповідно частинами шостою та сьомою, частина п'ята статті 46 втратила чинність у зв'язку із закінченням строку дії Закону України від 14.07.99 р. № 934-XIV, у зв'язку з цим частини шосту та сьому вважати відповідно частинами п'ятою та шостою)

Розподіл коштів за використання природних ресурсів, що надходять до Державного бюджету України, здійснюється Верховною Радою України.

(частина п'ята статті 46 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 06.03.96 р. № 81/96-ВР)

Розподіл коштів за використання природних ресурсів, що надходять до республіканського бюджету Автономної Республіки Крим та місцевих бюджетів, здійснюється Верховною Радою Автономної Республіки Крим, відповідними обласними та міськими (міст загальнодержавного значення) Радами за поданням органів спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів.

(частина шоста статті 46 із змінами, внесеними згідно із Законами України від 06.03.96 р. № 81/96-ВР, від 05.03.98 р. № 186/98-ВР)

Коментована стаття встановлює засади та порядок розподілу екологічних зборів, які надходять до бюджетів різних рівнів. Слід зауважити, що стаття зосереджується лише на зборах за використання природних ресурсів та забруднення навколишнього природного середовища, лишаючи поза своєю увагою збір за погіршення якості природних ресурсів. Це знову ж таки підтверджує той факт, що хоча цей збір і знайшов закріплення в законі, але його практична реалізація викликала певні сумніви щодо механізму його справляння.

Змістовно стаття складається із таких елементів:

- порядок надходження зборів за використання природних ресурсів та їх розподіл між бюджетами;*
- порядок надходження зборів за забруднення навколишнього природного середовища та їх розподіл між бюджетами;*
- органи, що приймають рішення про розподіл зборів за використання природних ресурсів.*

Ст. 46 Закону передбачає як умову витрачання коштів, отриманих у вигляді зборів, те, що вони спрямовуються на виконання робіт по відтворенню та підтриманню цих ресурсів у належному стані. Крім того,

стаття передбачає, що збори за використання природних ресурсів місцевого значення надходять до республіканського бюджету Автономної Республіки Крим та місцевих бюджетів. Також законом визначено, що збори за використання природних ресурсів зараховуються до відповідних бюджетів згідно з чинним законодавством. Отже, ст. 46 не передбачає вимог щодо розподілу зборів за використання природних ресурсів загальнодержавного значення, тоді як при прийнятті цієї статті Закону 25 червня 1991 р. її ч. 3 виглядала таким чином: „Платежі за використання природних ресурсів республіканського значення в розмірі 50 відсотків надходять до республіканського бюджету Української РСР і 50 відсотків – до республіканського бюджету Кримської АРСР та місцевих бюджетів.”

На сьогодні питання розподілу зборів за спеціальне природокористування об'єктами деталізуються у поресурсовому законодавстві.

Так, ст. 31 Кодексу України про надра⁸⁶³ – Розподіл платежів за користування надрами – встановлює:

Платежі за користування надрами спрямовуються у державний бюджет, бюджети Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя у такому співвідношенні:

- 1) за видобування корисних копалин загальнодержавного значення: у державний бюджет – 100 %;
- 2) за видобування корисних копалин місцевого значення та за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин: у бюджети Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя – 100 %;
- 3) за пошук та розвідку родовищ корисних копалин: у державний бюджет – 80 %, у бюджети Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя – 20 %;
- 4) за користування надрами континентального шельфу і в межах виключної (морської) економічної зони: у державний бюджет – 100 %.

Платежі за користування надрами, що надходять до бюджетів Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя, розподіляються між місцевими бюджетами різних рівнів відповідно Верховною Радою Республіки Крим, обласними, Київською і Севастопольською міськими Радами народних депутатів.

---

⁸⁶³ Кодекс України про надра № 132/94-ВР від 27.07.1994, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 36 (06.09.94), ст. 340.

Відповідно до ст. 91 Лісового кодексу України⁸⁶⁴ – Розподіл платежів за спеціальне використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду –, платежі за спеціальне використання лісових ресурсів державного значення зараховуються до державного бюджету. Плата за використання лісових ресурсів місцевого значення і користування земельними ділянками лісового фонду для потреб мисливського господарства, культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних і туристичних цілей та проведення науково-дослідних робіт зараховується відповідно до бюджету Республіки Крим та бюджетів місцевого самоврядування.

Водний кодекс України⁸⁶⁵ у ст. 32 регулює питання розподілу зборів за спеціальне водокористування, зокрема:

- збори за використання води з водних об'єктів загальнодержавного значення зараховуються до державного бюджету;
- збори за використання поверхневих вод для потреб гідроенергетики, рибництва та водного транспорту, а також за втрати води при її транспортуванні зараховуються до Державного бюджету України в розмірі 100 %;

- збори за використання води з водних об'єктів місцевого значення надходять до республіканського бюджету Автономної Республіки Крим та місцевих бюджетів.

Закон України „Про плату за землю”⁸⁶⁶ у ст. 20 закріплює, що платежі за землю зараховуються до відповідних місцевих бюджетів у порядку, визначеному Бюджетним кодексом України для плати за землю.

Закон України „Про рослинний світ”⁸⁶⁷ встановлює розподіл збору за спеціальне використання природних рослинних ресурсів (ст. 13 Закону):

- збір за спеціальне використання природних рослинних ресурсів загальнодержавного значення зараховується до відповідних бюджетів згідно з законодавством;

- збір за спеціальне використання природних рослинних ресурсів місцевого значення зараховується в повному розмірі до відповідних місцевих бюджетів.

---

⁸⁶⁴ Лісовий кодекс України № 3852-ХІІ від 21.01.1994, Офіційний вісник України, 1999, № 31 (20.08.99), ст. 1612.

⁸⁶⁵ Водний кодекс України № 213/95-ВР від 06.06.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 24 (13.06.95), ст. 189.

⁸⁶⁶ Закон України „Про плату за землю” № 2535-ХІІ від 03.07.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 38 (22.09.92), ст. 560.

⁸⁶⁷ Закон України „Про рослинний світ” 591-ХІV від 09.04.1999, Відомості Верховної Ради України, 1999, № 22-23 (11.06.99), ст. 198.

Закон України „Про тваринний світ”⁸⁶⁸ у ст. 36 регулює питання надходження коштів від ведення мисливського господарства. Так, відповідно до неї, кошти від реалізації мисливцям ліцензій та відстрільних карток на добування мисливських тварин, продукції полювання (у тому числі живих мисливських тварин), надання послуг, інші надходження від ведення мисливського господарства зараховуються на рахунки користувачів мисливських угідь.

Користувачі мисливських угідь одержують від спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі мисливського господарства та полювання або визначеного ним органу ліцензії на добування кабана, лані, оленів благородного та плямистого, козулі, лося, муфлона, білки, бабака, бобра, нутрії вільної, ондатри, куниця лісової та кам'яної, норки американської, тхора лісового за плату, розмір якої визначається за погодженням з центральним органом виконавчої влади з питань фінансів.

Кошти від реалізації користувачам мисливських угідь ліцензій, а також за видачу посвідчень мисливця та щорічних контрольних карток обліку добутої дичини і порушень правил полювання зараховуються на рахунок спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі мисливського господарства та полювання і використовуються на охорону та відтворення державного мисливського фонду. Зазначені кошти включаються до кошторису доходів і видатків спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі мисливського господарства та полювання, і на цю суму зменшується обсяг його фінансування за рахунок Державного бюджету України.

Кошти від сплати збору за використання мисливських тварин як природного ресурсу загальнодержавного значення перераховуються у розмірі 50 % до державного бюджету і 50 % – до республіканського бюджету Автономної Республіки Крим, бюджетів областей, міст Києва і Севастополя.

Кошти від сплати збору за використання мисливських тварин як природного ресурсу загальнодержавного значення, що надходять до республіканського бюджету Автономної Республіки Крим, бюджетів областей, міст Києва і Севастополя, розподіляються між місцевими бюджетами різних рівнів відповідно Верховною Радою Автономної Республіки Крим, обласними, Київською і Севастопольською міськими радами.

---

⁸⁶⁸ Закон України „Про тваринний світ” № 2894-III від 13.12.2001, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 14 (05.04.2002), ст. 97.

Щодо розподілу коштів, отриманих від збору за забруднення навколишнього природного середовища, Закон встановлює чіткі правила залежно від територіальної ознаки.

Так, збори за забруднення навколишнього природного середовища розподіляються між місцевими (сільськими, селищними, міськими), обласними та республіканським Автономної Республіки Крим, а також Державним фондами охорони навколишнього природного середовища у співвідношенні відповідно 20, 50 і 30 %, а між Київським, Севастопольським міськими та Державним фондами охорони навколишнього природного середовища – у співвідношенні 70 і 30 %. Таким чином, забезпечується розподіл між різними бюджетами отриманих коштів для проведення природоохоронних заходів. Однак Законом України „Про Державний бюджет України на 2006 рік”⁸⁶⁹ дію цього положення на 2006 р. зупинено і встановлено інший порядок розподілу цих коштів. Так, в п. 21 ст. 11 цього закону закріплено, що джерелами формування спеціального фонду Державного бюджету України на 2006 р. у частині доходів є 65 % збору за забруднення навколишнього природного середовища. Щодо надходжень коштів від цього збору до місцевих бюджетів в ст. 64 встановлено, що джерелами формування спеціального фонду місцевих бюджетів у 2006 р. є: 35 % збору за забруднення навколишнього природного середовища, в тому числі: до місцевих (сільських, селищних, міських) – 10 відсотків, обласних та Автономної Республіки Крим – 25 %, Київського та Севастопольського міських – 35 %, і грошові стягнення за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища внаслідок господарської та іншої діяльності.

Розпорядниками коштів виступають ті органи, які здійснюють розподіл відповідних бюджетів, – Верховна Рада України (відносно коштів, які надходять до Державного бюджету) та Верховна Рада Автономної Республіки Крим, місцеві Ради (відносно коштів бюджету АРК та місцевих Рад відповідно). Пропозиції щодо розподілу цих коштів подаються Мінприроди та його органами на місцях.

Стаття 47. Фонди охорони навколишнього природного середовища

Для фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища утворюються Державний, республіканський

---

⁸⁶⁹ Закон України „Про Державний бюджет України на 2006 рік” № 3235- IV від 20.12.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 52 (11.01.2006), ст. 3251.

Автономної Республіки Крим та місцеві фонди охорони навколишнього природного середовища.

(частина перша статті 47 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 05.03.98 р. № 186/98-ВР)

Республіканський Автономної Республіки Крим та місцеві фонди охорони навколишнього природного середовища утворюються у складі республіканського бюджету Автономної Республіки Крим та відповідного місцевого бюджету за місцем заподіяння екологічної шкоди за рахунок:

(частина друга статті 47 в редакції Закону України від 05.03.98 р. № 186/98-ВР)

а) зборів за забруднення навколишнього природного середовища;

(пункт „а” частини другої статті 47 в редакції Закону України від 05.03.98 р. № 186/98-ВР)

б) частини грошових стягнень за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища в результаті господарської та іншої діяльності, згідно з чинним законодавством;

(пункт „б” частини другої статті 47 в редакції Законів України від 06.03.96 р. № 81/96-ВР, від 05.03.98 р. № 186/98-ВР)

(дію пункту „б” частини другої статті 47 зупинено на 2003 рік в частині спрямування частини грошових стягнень за порушення норм і правил охорони навколишнього природного середовища до республіканського Автономної Республіки Крим та місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища згідно із Законом України від 26.12.2002 р. № 380-IV, на 2004 рік – згідно із Законом України від 27.11.2003 р. № 1344-IV, на 2005 рік – згідно із Законом України від 23.12.2004 р. № 2285-IV)

(пункт „б” частини другої статті 47 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 25.03.2005 р. № 2505-IV)

в) цільових та інших добровільних внесків підприємств, установ, організацій та громадян.

(пункт „в” частини другої статті 47 в редакції Закону України від 05.03.98 р. № 186/98-ВР)

г) Пункт „г” статті 47 виключено.

(згідно із Законом України від 06.03.96 р. № 81/96-ВР)

Розподіл зборів, що надходять до республіканського Автономної Республіки Крим та місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища, здійснюється Верховною Радою Автономної

Республіки Крим, відповідними обласними, міськими (міст загальнодержавного значення) Радами за поданням органів спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів.

(частина третя статті 47 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 05.03.98 р. № 186/98-ВР)

Державний фонд охорони навколишнього природного середовища утворюється за рахунок:

(частина четверта статті 47 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 05.03.98 р. № 186/98-ВР)

а) відрхувань з місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища, розмір яких визначається Верховною Радою України;

(пункт „а” частини четвертої статті 47 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 05.03.98 р. № 186/98-ВР)

б) добровільних внесків підприємств, установ, організацій, громадян та інших надходжень;

в) частини зборів за використання природних ресурсів, розмір яких визначається Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України.

(частину четверту статті 47 доповнено пунктом „в” згідно із Законом України від 05.03.98 р. № 186/98-ВР)

Розподіл коштів, що надходять до Державного фонду охорони навколишнього природного середовища, здійснюється Кабінетом Міністрів України за поданням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів.

(частина п'ята статті 47 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 05.03.98 р. № 186/98-ВР)

Кошти місцевих, республіканського Автономної Республіки Крим і Державного фондів охорони навколишнього природного середовища можуть використовуватись тільки для цільового фінансування природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів, в тому числі наукових досліджень з цих питань, ведення державного кадастру територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також заходів для зниження впливу забруднення навколишнього природного середовища на здоров'я населення та стимулювання працівників спеціально уповноважених державних органів у галузі охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів, крім осіб, які мають статус державних службовців, та громадських інспекторів з охорони навколишнього природного середовища, які виявили порушення природоохоронного законодавства і вжили необхідних

заходів для притягнення винних до відповідальності, запобігання порушенням природоохоронного законодавства.

(частина шоста статті 47 із змінами, внесеними згідно із Законами України від 06.03.96 р. № 81/96-ВР, від 05.03.98 р. № 186/98-ВР, від 14.12.99 р. № 1287-XIV)

Положення про республіканський Автономної Республіки Крим та місцеві фонди охорони навколишнього природного середовища затверджуються відповідними Радами, а Державного фонду охорони навколишнього природного середовища – Кабінетом Міністрів України.

(частина сьома статті 47 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 05.03.98 р. № 186/98-ВР)

В Україні можуть утворюватись й інші фонди для стимулювання і фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки.

Метою коментованої статті є врегулювання надзвичайно важливого питання: акумулювання коштів для фінансування природоохоронних заходів. В.В. Костицький, досліджуючи питання функціонування екологічних фондів, зазначав, що такі інституції виникли в країнах з перехідною економікою, коли держава вже не забезпечує фінансування в галузі охорони довкілля, а приватний капітал ще не спроможний це зробити⁸⁷⁰.

У ст. 47 Закону вказано мету створення фондів охорони навколишнього природного середовища – фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища – та їх види – Державний, республіканський Автономної Республіки Крим та місцеві фонди. Стаття також визначає джерела надходження коштів до республіканського та місцевих фондів:

- збори за забруднення навколишнього природного середовища;
- частина грошових стягнень за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища в результаті господарської та іншої діяльності згідно з чинним законодавством;

---

⁸⁷⁰ Костицький В.В. Екологія перехідного періоду: право, держава, економіка (економіко-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища в Україні). К.: ІЗП і ПЗ, 2003, с. 666.

- *цільові та інші добровільні внески підприємств, установ, організацій та громадян.*

Порядок розподілу коштів цих фондів визначається Верховною Радою Автономної Республіки Крим та відповідними Радами за поданням територіальних органів Мінприроди.

Законом передбачено, що Положення про республіканський Автономної Республіки Крим та місцеві фонди охорони навколишнього природного середовища затверджуються відповідними Радами. Як приклад можна розглянути Положення про обласний фонд охорони навколишнього природного середовища, створений 17 листопада 1998 р. рішенням Харківської обласної Ради. У Положенні зазначено, що фонд є складовою частиною спеціального фонду обласного бюджету і створений відповідно до Бюджетного Кодексу України, Законів України „Про охорону навколишнього природного середовища”, „Про місцеве самоврядування в Україні”, Положення про Державний Фонд охорони навколишнього природного середовища.

Метою утворення фонду є концентрація коштів цільового фінансування природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів, спрямованих на запобігання, зменшення та усунення забруднення навколишнього природного середовища, в тому числі фінансування наукових досліджень з цих питань. Формування фонду здійснюється за рахунок коштів від збору за забруднення навколишнього середовища та інших коштів, визначених законодавством. Фонд є спеціальним фондом обласного бюджету.

Рішенням XXVIII сесії IV скликання Харківської обласної Ради від 2 серпня 2005 р. „Про внесення змін до рішення обласної Ради” від 27 січня 2005 р. „Про обласний бюджет на 2005 рік” п. 23 затверджено розподіл коштів обласного фонду охорони навколишнього природного середовища та напрямки їх використання.

Відповідно до вказаного рішення, розпорядником коштів за нижченаведеними напрямками визнано Головне управління житлово-комунального господарства та розвитку інфраструктури облдержадміністрації:

- 1) Охорона і раціональне використання водних ресурсів.*
- 2) Охорона і раціональне використання земель.*
- 3) Раціональне використання, зберігання або знищення відходів виробництва та побутових відходів.*
- 4) Збереження природно-заповідного фонду.*
- 5) Охорона та раціональне використання ресурсів рослинного та тваринного світу.*
- 6) Наука, інформація і освіта, підготовка кадрів, екологічна експертиза, організація праці.*

На виконання вказаних напрямків обласним бюджетом на 2005 р. було передбачено 8597,5 тис.грн⁸⁷¹.

Джерелами формування Державного фонду охорони навколишнього природного середовища виступають:

- відрахування з місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища, розмір яких визначається Верховною Радою України;
- добровільні внески підприємств, установ, організацій, громадян та інші надходження;
- частина зборів за використання природних ресурсів, розмір яких визначається Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України.

Положення про Державний фонд охорони навколишнього природного середовища затверджене Постановою Кабінету Міністрів України. Відповідно до цього Положення, Державний фонд охорони навколишнього природного середовища є складовою частиною Державного бюджету України⁸⁷². Основна мета фонду визначена як концентрація коштів і цільове фінансування природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, які спрямовані на запобігання, зменшення та усунення забруднення навколишнього природного середовища, в тому числі фінансування наукових досліджень з цих питань та заходів, пов'язаних із впровадженням економічного механізму забезпечення охорони навколишнього природного середовища.

Головним розпорядником коштів Фонду є Мінприроди в особі його Міністра. Кошти Фонду спрямовуються на фінансування природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів, що відповідають основним напрямам державної політики у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки.

Кошти Державного фонду охорони навколишнього природного середовища використовуються в межах бюджетних програм, визначених законодавством, згідно з кошторисами, які затверджуються Міністром охорони навколишнього природного середовища за погодженням з Мінфіном. Вони можуть надаватися на безповоротній основі, на умовах здешевлення кредитів комерційних банків (як відшкодування відсотків за

---

⁸⁷¹ <http://www.kharkivoda.gov.ua/show.php?page=1148>.

⁸⁷² Постанова КМ України „ Про затвердження Положення про Державний фонд охорони навколишнього природного середовища” № 634 від 07.05.1998, Офіційний вісник України, 1998, № 19 (28.05.98), ст. 692.

кредитами комерційних банків) та на умовах повернення (як пільгових коротко- і довгострокових позичок).

Для формування бюджетних програм Міністром охорони навколишнього природного середовища затверджуються плани природоохоронних заходів, які подаються разом з бюджетними запитами до Мінфіну. У IV кварталі поточного року затверджені плани природоохоронних заходів уточнюються Мінприроди, після чого вони подаються на погодження Віце-прем'єр-міністру України згідно з розподілом функціональних повноважень. Після погодження планів Мінприроди у двотижневий строк подає на затвердження до Мінфіну паспорти бюджетних програм Фонду. Під час формування бюджетних програм, які фінансуються за рахунок коштів Фонду, пріоритет віддається природоохоронним та ресурсозберігаючим заходам, визначеним законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України і спрямованим на запобігання, зменшення та усунення забруднення навколишнього природного середовища. До 10 % коштів Фонду може резервуватися для здійснення непередбачених видатків, пов'язаних з природоохоронною діяльністю, що не мають постійного характеру і не могли бути передбачені під час складання проекту Державного бюджету України.

Фінансування природоохоронних заходів з Державного фонду охорони навколишнього природного середовища проводиться відповідно до розподілу його коштів, яке здійснюється Кабінетом Міністрів України за поданням Мінприроди. Порядок планування та фінансування природоохоронних заходів із Державного фонду охорони навколишнього природного середовища затверджено Наказом Мінекобезпеки⁸⁷³. Процедурні вимоги, встановлені цим Наказом, поширюються на юридичних осіб усіх форм власності, які планують здійснити та здійснюють природоохоронні заходи за рахунок коштів Державного фонду. Планування природоохоронних заходів за бюджетними програмами Державного фонду здійснюється Мінекоресурсів України (з 15 вересня 2003 року – Мінприроди⁸⁷⁴), урядовими органами державного управління в його складі, територіальними органами

---

⁸⁷³ Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України „Про Порядок планування та фінансування природоохоронних заходів з Державного фонду охорони навколишнього природного середовища” № 189 від 21.05.2002, Офіційний вісник України, 2002, № 24 (27.06.2002)(частина 2), ст. 1183.

⁸⁷⁴ Указ Президента України „Про заходи щодо підвищення ефективності державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів” № 1039 від 15.09.2003, Офіційний вісник України, 2003, № 38 (03.10.2003), ст. 2023.

Мінприроди на кожний наступний бюджетний рік, для чого формуються переліки природоохоронних заходів за бюджетними програмами Державного фонду.

Підставою для розгляду та включення природоохоронного заходу до проекту переліку є запит про виділення коштів з Державного фонду охорони навколишнього природного середовища для здійснення природоохоронних заходів, що подається на визначений фінансовий рік.

Якщо для реалізації заходу передбачаються капітальні видатки, разом із запитом подаються кошторис витрат, які пропонується здійснити за рахунок коштів Державного фонду, графік реалізації заходу, копії документів, що вказані підставою для виконання заходу, або витяги з них.

Право на подання запиту про виділення коштів мають:

- юридичні особи – подають запит відповідним територіальним органам Мінприроди за місцем реалізації заходу або центральним органам виконавчої влади, до сфери управління яких вони належать;
- центральні органи виконавчої влади – подають запит безпосередньо до Мінприроди;
- установи та організації, що належать до сфери управління Мінприроди, – подають запити безпосередньо до Мінприроди;
- структурні підрозділи центрального апарату Мінприроди, урядові органи, його територіальні органи – подають запит до Науково-технічного управління Мінприроди.

За поданими запитами (за винятком запитів, поданих безпосередньо до Науково-технічного управління), складається екологічний висновок, в якому дається інформація щодо: відповідності природоохоронного заходу Переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів; підстав для його реалізації (зазначаються закони України, нормативно-правові акти Верховної Ради України, Президента України чи Кабінету Міністрів України, інше із зазначенням пунктів, статей тощо); доцільності здійснення природоохоронного заходу та необхідності залучення коштів Державного фонду. Запити про виділення коштів, які надійшли до територіальних органів Мінприроди, після складання екологічного висновку щодо них передаються до Мінприроди.

Попередній розгляд запитів, що надійшли до Мінприроди, здійснюється Науково-технічним управлінням і включає перевірку комплектності та правильності оформлення документів. Якщо всі вимоги відносно комплектності та правильності оформлення документів виконано, запити передаються відповідальним виконавцям, які аналізують запити на відповідність зазначених у них заходів Переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів, та забезпечують якість і об'єктивність відбору природоохоронних заходів, які пропонуються, та готують пропозиції про їх включення до бюджетних програм. Під час

формування відповідальними виконавцями проектів бюджетних програм пріоритет надається природоохоронним і ресурсозберігаючим заходам, передбаченим законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, джерелом фінансування яких визначено Державний фонд, і спрямованим на запобігання, зменшення та усунення забруднення навколишнього природного середовища.

Підготовлені пропозиції узагальнюються та подаються на розгляд робочої групи Державного фонду разом з орієнтовним розподілом видатків за бюджетними програмами в межах прогнозних показників надходження коштів до Державного фонду, яка встановлює відповідність видатків щодо здійснення природоохоронних заходів функціональній та економічній класифікації видатків бюджету, попередньо визначає їх обсяги за бюджетними програмами та здійснює попередній відбір природоохоронних заходів за бюджетними програмами.

Після врахування зауважень та пропозицій Робочої групи щодо відібраних заходів проекти Переліків за відповідними бюджетними програмами подаються відповідальними виконавцями до Науково-технічного управління, яке забезпечує їх подання на затвердження Міністру охорони навколишнього природного середовища. Затверджені Переліки та підготовані на їх підставі бюджетні запити за бюджетними програмами після опрацювання та узагальнення в установленому порядку подаються до Міністерства фінансів України. Після погодження Кабінетом Міністрів України Переліків та Міністерством фінансів України Кошторисів відповідальні виконавці бюджетних програм готують витяги з Переліків та доводять їх до урядових органів, територіальних органів Мінприроди, установ природно-заповідного фонду, організацій гідрометеорологічної служби, які на підставі цих витягів затверджують кошториси за природоохоронними заходами, проводять тендери і за їх результатами укладають договори з переможцями торгів про виконання цих природоохоронних заходів.

У разі необхідності, реалізуючи свої функції щодо розпорядження коштами Державного фонду охорони навколишнього природного середовища, Кабінет Міністрів України може приймати рішення щодо уточнення напрямків витрачання коштів фонду та встановлення пріоритетів і норм витрат його коштів. Так, з метою здійснення на електростанціях системи Міністерства палива та енергетики заходів, спрямованих на зниження забруднення навколишнього природного середовища, розвиток екологічно безпечних технологій та виробництв, Кабінет Міністрів України прийняв Постанову „Про використання коштів

фондів охорони навколишнього природного середовища”⁸⁷⁵. Відповідно до цієї Постанови, Мінприроди було зобов’язане забезпечити пріоритетне фінансування в 2000 – 2005 рр. природоохоронних заходів, які проводяться на електростанціях системи Мінпаливенерго України, з Державного фонду охорони навколишнього природного середовища в обсязі не менше як 70 % надходження коштів від них та енергогенеруючих компаній, що належать до сфери управління Мінпаливенерго України.

Мінпаливенерго України у свою чергу повинно було за погодженням із Мінприроди розробити програму природоохоронних заходів, що підлягають фінансуванню з Державного фонду охорони навколишнього природного середовища, та вжити заходів для забезпечення повноти сплати енергопідприємствами збору за забруднення навколишнього природного середовища.

Державне казначейство для визначення обсягів фінансування запровадило, починаючи з II кварталу 1999 р., облік надходжень коштів від енергопідприємств до Державного фонду охорони навколишнього природного середовища та щомісячне подання відповідної інформації Мінприроди і Мінпаливенерго України.

Крім цього, іншим розпорядникам коштів фондів охорони навколишнього природного середовища – Верховній Раді Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським Радам було рекомендовано під час формування переліку природоохоронних заходів для фінансування з республіканського Автономної Республіки Крим та місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища забезпечувати пріоритетне фінансування природоохоронних заходів на електростанціях регіону в межах коштів, які надходять від енергопідприємств згідно з положеннями про відповідні фонди охорони навколишнього природного середовища. Також у Постанові міститься рекомендація сільським, селищним, міським Радам щодо встановлення енергопідприємствам пільг на сплату збору за забруднення навколишнього природного середовища в межах сум, що надходять до відповідних бюджетів, для забезпечення цільового використання коштів на зниження забруднення навколишнього природного середовища.

З метою забезпечення гласності та прозорості діяльності Державного фонду охорони навколишнього природного середовища в законодавстві міститься вимога щодо щорічного опублікування Мінприроди річного звіту фонду у засобах масової інформації або його

---

⁸⁷⁵ Постанова КМ України „Про використання коштів фондів охорони навколишнього природного середовища” № 1185 від 05.07.1999.

видання окремим виданням. Матеріали річного звіту надсилаються Кабінету Міністрів України, а також заінтересованим органам виконавчої влади, громадським організаціям, діяльність яких пов'язана з охороною навколишнього природного середовища.

Закон особливо наголошує, що кошти фондів охорони навколишнього природного середовища можуть використовуватись виключно для цільового фінансування природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів, в тому числі наукових досліджень з цих питань, ведення державного кадастру територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також заходів для зниження впливу забруднення навколишнього природного середовища на здоров'я населення та стимулювання працівників спеціально уповноважених державних органів у галузі охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів, крім осіб, які мають статус державних службовців, та громадських інспекторів з охорони навколишнього природного середовища, які виявили порушення природоохоронного законодавства і вжили необхідних заходів для притягнення винних до відповідальності, запобігання порушенням природоохоронного законодавства. На виконання цього положення, з метою попередження нецільового витрачання коштів природоохоронних фондів Постановою Кабінету Міністрів України було затверджено „Перелік видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів”⁸⁷⁶. Зокрема, ці види діяльності розподілено за природними об'єктами та напрямками фінансування, що наводяться нижче.

Охорона і раціональне використання водних ресурсів. Будівництво у населених пунктах, на новобудовах і розширення та реконструкція на діючих підприємствах: необхідних споруд для очищення стічних вод, що утворюються в промисловості, комунальному господарстві, інших галузях народного господарства; дослідних та дослідно-промислових установок, пов'язаних з розробленням методів очищення стічних вод; берегових споруд для прийому та очищення з плавзасобів господарсько-побутових стічних вод (в тому числі баластних та льяльних) і сміття для утилізації, складування і очищення; систем роздільної каналізації, каналізаційних мереж і споруд на них; систем водопостачання із замкнутими циклами з поверненням для потреб технічного водопостачання стічних вод після їх відповідного очищення і оброблення (включаючи оборотні системи гідрозоловидалення і гідровидалення різних шламів); оборотних систем

---

⁸⁷⁶ Постанова КМ України „Про затвердження переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів” № 1147 від 17.09.1996, Зібрання постанов Уряду України, 1996, № 18, ст. 505.

виробничого водопостачання, а також систем послідовного і повторного використання води, в тому числі води, що надходить від інших підприємств; споруд для збирання, очищення та використання вод поверхневого стоку у системах водопостачання. Придбання насосного і технологічного обладнання для заміни такого, що використало свої технічні можливості на комунальних каналізаційних системах, установок, обладнання і технічного флоту для збирання нафти, сміття та інших рідких, твердих відходів з суден. Створення водоохоронних зон з комплексом агротехнічних, лісомеліоративних, гідротехнічних, санітарних та інших заходів, спрямованих на запобігання забрудненню, засміченню та виснаженню водних ресурсів, а також винесення об'єктів забруднення з прибережних смуг. Будівництво, розширення та реконструкція руслових аераційних станцій. Будівництво та реконструкція розсіюючих випусків очищених стічних вод та проведення заходів щодо запобігання тепловому забрудненню водойм. Ліквідаційний тампонаж або переведення на регульований режим роботи самовиливних артезіанських свердловин. Заходи з охорони підземних вод та ліквідації джерел їх забруднення. Реконструкція або ліквідація фільтруючих накопичувачів стічних вод з метою відвернення чи припинення забруднення підземних і поверхневих вод. Роботи, пов'язані з поліпшенням технічного стану та благоустрою водойм. Ведення водного кадастру. Паспортизація малих річок і водойм. Заходи щодо відновлення і підтримання сприятливого гідрологічного режиму та санітарного стану річок, а також заходи для боротьби з шкідливою дією вод (біологічна меліорація водних об'єктів, винесення водоохоронних зон в натуру, упорядкування джерел, очищення русел від дерев, що потрапили до них внаслідок проходження весняних повеней, будівництво протиповеневих водосховищ і дамб тощо). Обстеження та паспортизація ставків-відстійників шахтних вод, шламонакопичувачів та хвостосховищ, гідротехнічних споруд. Заходи очищення стічних скидних і дренажних вод з меліоративних систем (включаючи скидні води з рисових полів) та поліпшення їх якості (акумулюючі ємкості, відстійники, споруди та пристрої для аерації вод, біологічні канали, екрани для затримування пестицидів та інші). Розроблення методик, технологій, установок, обладнання, приладів контролю, проведення робіт з очищення водних ресурсів, забруднених пестицидами і агрохімікатами та їх знезараження. Спорудження установок для очищення і поліпшення якості води для зрошення сільськогосподарських культур. Розроблення, виготовлення та придбання систем, приладів, оснащення спеціального транспорту для здійснення контролю за кількістю та якістю поверхневих, підземних та стічних вод і скидів шкідливих речовин у водні ресурси.

Охорона атмосферного повітря. Організація виробництва, установлення та реконструкція обладнання для очищення газопилового

потоків від забруднюючих речовин хімічного та біологічного походження, що викидаються в атмосферне повітря, та зниження рівня впливу фізичних і біологічних факторів на атмосферне повітря; розроблення технологій, організація виробництва та застосування матеріалів, використання методів та впровадження технологій, що забезпечують запобігання виникненню, зниження рівня впливу чи усунення факторів забруднення атмосферного повітря. Будівництво дослідних та дослідно-промислових установок для розроблення методів очищення газів, що відводяться від джерел шкідливих викидів в атмосферу. Розроблення та виготовлення систем і приладів контролю та оснащення ними стаціонарних джерел викидів шкідливих речовин в атмосферу та пунктів контролю і спостереження за забрудненням атмосферного повітря. Спорудження і оснащення контрольно-регулювальних пунктів для перевірки і зниження токсичності відпрацьованих газів транспортних засобів. Розроблення, організація виробництва пристроїв для очищення відпрацьованих газів двигунів та оснащення ними транспортних засобів. Проведення робіт з інвентаризації джерел забруднення навколишнього природного середовища.

Охорона і раціональне використання земель. Впровадження ґрунтозахисної системи землеробства з контурно-меліоративною організацією території. Будівництво, розширення та реконструкція протиерозійних, гідротехнічних, протикарстових, берегозакріплювальних, протизсувних, протиобвальних, протилавинних і протиселевих споруд, а також проведення заходів із захисту від підтоплення і затоплення, спрямованих на запобігання розвитку небезпечних геологічних процесів, усуненню або зниженню до допустимого рівня їх негативного впливу на території і об'єкти. Проведення заходів щодо хімічної меліорації ґрунтів. Проведення агролісотехнічних заходів на ярах, балках та інших ерозійно небезпечних землях. Рекультивація порушених земель та використання родючого шару ґрунту під час проведення робіт, пов'язаних із порушенням земель. Засипка і виположування ярів, балок з одночасним їх дренажуванням. Заходи, пов'язані зі створенням захисних лісових насаджень на еродованих землях, уздовж водних об'єктів (в тому числі водойм, магістральних каналів, тощо) та полезахисних смуг. Терасування крутих схилів. Консервація деградованих і забруднених земель. Поліпшення малопродуктивних земельних угідь. Розроблення технологій, обладнання для знезараження, очищення землі, забрудненої пестицидами і агрохімікатами. Проведення обстеження ґрунтів. Ведення земельного кадастру.

Охорона і раціональне використання мінеральних ресурсів. Заходи, здійснювані з метою застосування раціональних, екологічно безпечних технологій видобування корисних копалин і вилучення наявних у них компонентів, що мають промислове значення, недопущення наднормативних втрат і погіршення якості корисних копалин, а також

відбіркового відпрацювання багатих ділянок родовищ корисних копалин, що призводитиме до втрат їх запасів. Будівництво, розширення та реконструкція комплексів для закладки відпрацьованих, відкритих та підземних гірничих виробок супутніми породами, що не утилізуються. Розроблення технологій і обладнання для вилучення супутніх цінних компонентів з мінеральної сировини, розкритих і вміщуючих порід, відходів виробництва, з уловлюваних продуктів при газо- і водоочищенні та будівництво відповідних установок. Заходи, пов'язані з селективним видобуванням і зберіганням корисних копалин, розкритих та вміщуючих порід, відходів виробництва, що містять компоненти, які тимчасово не використовуються у народному господарстві, але є потенційно корисними. Заходи щодо захисту родовищ (газових, нафтових, вугільних, торфових та ін.) від пожеж, затоплення, обвалів та придбання для цієї мети обладнання. Картування забруднених територій, ведення аерокосмічного моніторингу геологічного середовища, ведення постійно діючих моделей геологічного середовища, радіоекологічні дослідження, ліквідаційний тампонаж свердловин.

Охорона і раціональне використання природних рослинних ресурсів.

Спорудження установок для утилізації відходів лісозаготівельної та деревообробної промисловості. Ліквідація лісових та степових пожеж і пожеж торфовищ та їх наслідків. Ліквідація наслідків буреломів, сніголомів, вітровалів. Ліквідація негативних наслідків техногенного впливу на лісові насадження. Проведення заходів з виявлення запасів природних рослинних ресурсів, затрати на їх охорону і відтворення. Заходи з озеленення міст і сіл. Створення станцій і лабораторій біологічного та хімічного захисту лісових насаджень.

Охорона і раціональне використання ресурсів тваринного світу.

Будівництво, розширення та реконструкція розплідників і ферм для розведення диких звірів та птахів з метою їх розселення в природному середовищі. Заходи щодо охорони тваринного світу та боротьби з браконьєрством (придбання матеріально-технічних засобів тощо). Ведення кадастру тваринного світу. Будівництво, реконструкція, розширення, технічне переозброєння, оснащення риборозводних підприємств і виробничо-акліматизаційних баз для одержання та вирощування личинок життєстійкої молоді цінних промислових риб для зариблення природних водойм і водосховищ комплексного призначення. Оптимізація роботи гідровузлів ГЕС на Дніпрі, Дністрі та інших ріках, забезпечення рибогосподарських та екологічних попусків води. Обводнення природних нерестовищ, будівництво міграційних каналів, штучних нерестовищ з керуванням гідрологічним режимом. Будівництво, розширення та реконструкція механічних, гідравлічних, фізіологічних рибозахисних пристроїв на промислових, комунальних і сільськогосподарських

водозаборах. Будівництво, розширення та реконструкція рибиходів. Створення кріогенного банку генофонду цінних промислових видів риби.

Збереження природно-заповідного фонду. Будівництво, обладнання, реконструкція і розширення приміщень, призначених для проведення науково-дослідних робіт, пропаганди природоохоронних знань і створення експозицій, а також інших об'єктів (майстерень, кордонів, установок для миття машин з безстічним циклом, мостів, доріг, стежок, огорож і вольєрів), будівництво гідротехнічних та інших споруд, об'єктів зв'язку в заповідниках, національних природних парках, ботанічних садах, дендрологічних парках, зоологічних парках та парках-пам'ятках садово-паркового мистецтва з метою збереження та відтворення природних екологічних систем і пов'язаних з діяльністю цих установ, а також витрати на утримання об'єктів природно-заповідного фонду. Створення центрів для розведення рідкісних та зникаючих тварин і рослин. Придбання спеціального обладнання, транспортних засобів і засобів зв'язку, віднесених до організацій заповідників та інших природоохоронних установ. Проведення спеціальних заходів, спрямованих на запобігання знищенню чи пошкодженню природних комплексів території та об'єктів природно-заповідного фонду. Витрати на резервування території для заповідання. Розроблення проектів створення території і об'єктів природно-заповідного фонду та організації їх території. Діяльність щодо збереження видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України, поліпшення середовища їх перебування чи зростання, створення належних умов для розмноження у природних умовах, розведення та розселення. Створення центрів і банків генетичного матеріалу тварин і рослин, які знаходяться під загрозою зникнення. Створення екологічних фондів при природно-заповідних об'єктах. Здійснення заходів щодо відновлення корінних природних комплексів на заповідних територіях.

Раціональне використання і зберігання відходів виробництва і побутових відходів. Будівництво, технічне переобладнання і реконструкція сміттєпереробних і сміттєспалювальних заводів. Будівництво, розширення та реконструкція споруд, придбання та впровадження установок, обладнання та машин для збору, транспортування, перероблення, знешкодження та складування побутових, сільськогосподарських і промислових відходів виробництва, кубових залишків. Будівництво, розширення та реконструкція установок, виробництв, цехів для одержання сировини або готової продукції з відходів виробництва та побутових відходів. Будівництво, розширення та реконструкція комплексів, спеціалізованих полігонів та інших об'єктів для знешкодження та захоронення непридатних для використання пестицидів, шкідливих і токсичних промислових та інших відходів. Гасіння породних відвалів, що горять, та їх реформування. Спеціальне складування відходів

вуглевидобутку та вуглезбагачення, що запобігає їх самозайманню. Рекультивация та озеленення породних відвалів. Спеціальні роботи щодо запобігання пилоутворенню на прилеглих територіях шламонакопичувачів і хвостосховищ. Будівництво, розширення та реконструкція цехів утилізації осадів на очисних каналізаційних та водопровідних комплексах. Будівництво та реконструкція установок знешкодження та утилізації шламів.

Ядерна і радіаційна безпека. Розроблення і реалізація державних цільових і регіональних екологічних програм першочергових заходів захисту населення від факторів радіаційного забруднення навколишнього природного середовища.

Наука, інформація і освіта, підготовка кадрів, екологічна експертиза, організація праці, забезпечення участі у діяльності міжнародних організацій природоохоронного спрямування, впровадження економічного механізму забезпечення охорони навколишнього природного середовища. Розроблення та запровадження державної системи моніторингу навколишнього природного середовища. Розроблення державних цільових і регіональних екологічних програм. Наукові дослідження, проектні та проектно-конструкторські розробки, що охоплюють зазначені у переліку природоохоронні заходи. Розроблення екологічних стандартів і нормативів. Проведення науково-технічних конференцій і семінарів, організація виставок, фестивалів та інших заходів щодо пропаганди охорони навколишнього природного середовища, видання поліграфічної продукції з екологічної тематики, створення бібліотек, відеотек, фонотек тощо. Організація і здійснення робіт з екологічної освіти, підготовки кадрів, підвищення кваліфікації та обміну досвідом роботи працівників природоохоронних органів. Проведення екологічної експертизи. Утримання та оснащення природоохоронних організацій приладами, обладнанням і спеціальними транспортними засобами, зміцнення матеріально-технічної бази спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища, його урядових і територіальних органів, а також установ та організацій, що належать до сфери його управління. Забезпечення участі у діяльності міжнародних організацій природоохоронного спрямування, у тому числі сплата членських внесків. Впровадження економічного механізму забезпечення охорони навколишнього природного середовища.

Для цільового фінансування окремих програм або напрямків природоохоронної діяльності можуть створюватись також інші спеціальні фонди. Наприклад, у 2004 р. Мінприроди звернулося з пропозицією до Кабінету Міністрів України стосовно створення Державного фонду стимулювання і фінансування заходів з охорони навколишнього природного середовища. Кабінет Міністрів України,

погодившись із такою пропозицією, створив такий фонд, затвердивши своєю Постановою положення про нього⁸⁷⁷. У Положенні зокрема зазначалося, що: „Державний фонд стимулювання і фінансування заходів з охорони навколишнього природного середовища є бюджетною установою, що забезпечує цільове фінансування заходів з охорони навколишнього природного середовища, в тому числі наукових досліджень з цих питань, та заходів, пов'язаних із впровадженням економічного механізму забезпечення охорони навколишнього природного середовища за рахунок коштів Державного фонду охорони навколишнього природного середовища у складі державного бюджету та інших коштів, визначених у державному бюджеті на відповідні цілі”.

Основними завданнями Фонду було визначено: стимулювання і фінансування в установленому порядку природоохоронних заходів за рахунок коштів Державного фонду охорони навколишнього природного середовища у складі державного бюджету та інших коштів, визначених у державному бюджеті на відповідні цілі; сприяння залученню додаткових коштів на фінансування природоохоронних заходів; сприяння впровадженню в Україні економічного механізму забезпечення охорони навколишнього природного середовища. Однак з ряду причин діяльність Державного фонду стимулювання і фінансування заходів з охорони навколишнього природного середовища не досягла тих цілей, які перед ним ставилися, тому в липні 2005 р. (трохи більше ніж через рік після створення) за рішенням Кабінету Міністрів України його було ліквідовано⁸⁷⁸.

Можливості створення спеціальних фондів передбачені також Законом України „Про природно-заповідний фонд”⁸⁷⁹, у ст. 48 якого – Екологічні фонди об'єктів природно-заповідного фонду – визначено:

Для фінансування природоохоронних заходів можуть створюватися цільові екологічні фонди природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, регіональних ландшафтних парків, ботанічних садів, дендрологічних парків та зоологічних парків.

До цих фондів надходять:

---

⁸⁷⁷ Постанова КМ України „Про створення Державного фонду стимулювання і фінансування заходів з охорони навколишнього природного середовища” № 666 від 24.05.2004, Офіційний вісник України, 2004, № 21 (11.06.2004), ст. 1418.

⁸⁷⁸ Постанова КМ України „Про ліквідацію Державного фонду стимулювання і фінансування заходів з охорони навколишнього природного середовища” № 661 від 28.07.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 31 (19.08.2005) (частина 2), ст. 1860.

⁸⁷⁹ Закон України „Про природно-заповідний фонд України” № 2456-ХІІ від 16.06.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 4 (25.08.92), ст. 502.

- частина штрафів та грошових стягнень за шкоду, заподіяну їм у результаті порушення законодавства про природно-заповідний фонд, у розмірі 70 % загальної суми штрафів та грошових стягнень;

- кошти, одержані від реалізації конфіскованого або вилученого відповідно до законодавства майна, яке було знаряддям або предметом екологічного правопорушення на їх території;

- частина платежів підприємств, установ та організацій за забруднення відповідних територій та об'єктів природно-заповідного фонду, що визначається на підставі еколого-економічної оцінки їх впливу на навколишнє природне середовище;

- цільові та інші добровільні внески підприємств, установ, організацій, у тому числі міжнародних і зарубіжних, та громадян.

Кошти вказаних екологічних фондів можуть використовуватися лише для цільового фінансування заходів, спрямованих на забезпечення охорони заповідних природних комплексів та об'єктів, розвиток наукових досліджень, міжнародного співробітництва, еколого-освітніх робіт. Їх розподіл здійснюється радою фонду, до складу якої включаються представники адміністрації відповідних природних заповідників, біосферних заповідників, регіональних ландшафтних парків, ботанічних садів, дендрологічних парків, зоологічних парків, а також державних органів з охорони навколишнього природного середовища, громадських екологічних об'єднань, провідні науковці та фахівці. До складу таких рад біосферних заповідників можуть включатися представники відповідних міжнародних організацій, відомі зарубіжні вчені та спеціалісти.

Положення про екологічні фонди природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, ботанічних садів, дендрологічних парків та зоологічних парків затверджується центральним органом виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища.

Стаття 48. Стимулювання в системі охорони навколишнього природного середовища

В Україні здійснюється стимулювання раціонального використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища шляхом:

а) надання пільг при оподаткуванні підприємств, установ, організацій і громадян в разі реалізації ними заходів щодо раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища, при переході на маловідхідні і ресурсо- і енергозберігаючі технології, організації виробництва і впровадженні очисного обладнання і устаткування для утилізації та

знешкодження відходів, а також приладів контролю за станом навколишнього природного середовища та джерелами викидів і скидів забруднюючих речовин, виконанні інших заходів, спрямованих на поліпшення охорони навколишнього природного середовища;

(пункт „а” статті 48 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 14.12.99 р. № 1288-XIV)

б) надання на пільгових умовах короткострокових і довгострокових позичок для реалізації щодо забезпечення раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища;

в) встановлення підвищених норм амортизації основних виробничих природоохоронних фондів;

г) звільнення від оподаткування фондів охорони навколишнього природного середовища;

д) передачі частини коштів фондів охорони навколишнього природного середовища на договірних умовах підприємствам, установам, організаціям і громадянам на заходи для гарантованого зниження викидів і скидів забруднюючих речовин і зменшення шкідливих фізичних, хімічних та біологічних впливів на стан навколишнього природного середовища, на розвиток екологічно безпечних технологій та виробництв;

(пункт „д” статті 48 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 05.03.98 р. № 186/98-ВР)

е) надання можливості отримання природних ресурсів під заставу.

є) Пункт „є” статті 48 втратив чинність.

(статтю 48 доповнено пунктом „є” згідно із Законом України від 06.03.96 р. № 81/96-ВР, втратив чинність згідно із Законом України від 30.06.99 р. № 783-XIV)

Розв’язання екологічних проблем покладається на природокористувача та власника природного об’єкта, а державні органи повинні лише здійснювати контроль за виконанням екологічного законодавства, заборон, стандартів. Але цей підхід характеризує пасивне ставлення до охорони навколишнього природного середовища. Діючи таким способом, можна сподіватись лише на призупинення погіршення якості довкілля з одночасним нагромадженням екологічних проблем (накопичення відходів, забруднення навколишнього природного середовища тощо), відкладаючи їх розв’язання і залишаючи майбутнім поколінням.

Розв’язати зазначені проблеми можна за допомогою стимулювання в екологічному управлінні. Значним стимулюючим засобом стають економічні важелі, що як метод переконання можуть відігравати

вирішальну роль у профілактиці порушень природоохоронного законодавства.

Як переваги застосування економічних заходів стимулювання екологічно безпечної діяльності найчастіше зазначають прозорість і гнучкість цих механізмів, невеликі затрати на адміністрування з боку держави, мінімізацію екологічних витрат, зацікавленість природокористувача у зменшенні навантаження на навколишнє природне середовище і стимулювання технологічних змін

Але разом з вигодами застосування економічних важелів стимулювання екологічно безпечної діяльності, які полягають у перекладанні частини екологічних проблем і їх розв'язання на виробника без залучення великих бюджетних коштів, існує ряд невирішених питань, які можуть суттєво впливати на ефективність цих важелів, а саме:

- відсутність умов за яких екологічно безпечна діяльність буде економічно вигідною;
- відсутність балансу між адміністративно-командними механізмами і економічними важелями, як запоруки швидкого реагування на зміни в екологічних правовідносинах;
- недостатньо теоретично обгрунтовано і законодавчо розроблено окремі елементи економічного механізму, що перешкоджає його ефективній практичній реалізації. Роль такого механізму внаслідок цього зводиться лише до ще одного джерела отримання додаткових коштів без урахування їх цільового призначення і можливості ефективно впливати на господарські відносини;
- відсутність дійових рівнів плати за використання природних ресурсів, які б стимулювали підприємства постійно зменшувати техногенне навантаження на навколишнє природне середовище.

Досягнення певного рівня виробничих можливостей і споживчих потреб безпосередньо впливає на характер використання навколишнього природного середовища і природних об'єктів. Разом з тим процес природокористування характеризується і зворотним впливом на людину, який не завжди має позитивний характер. Зважаючи на це, держава робить усе можливе з метою запобігання негативному деструктивному впливу діяльності підприємств, установ, організацій і громадян на навколишнє природне середовище. Для цього вивчається вплив цієї діяльності на довкілля і здоров'я людини, розраховуються межі, в яких відбувається нормальне функціонування природних об'єктів та їх відновлення. З урахуванням отриманих показників рівня розвитку виробничих сил між підприємствами розподіляються кількісні і якісні характеристики використання природних ресурсів, скидів та викидів шкідливих речовин, розміщення відходів. Діючи в цих рамках, підприємству не завжди вигідно робити якісь кроки до зменшення рівня відходів, оскільки

доки воно діє у встановлених межах із дотриманням лімітів і не перевищує їх, так звані „екологічні витрати” відносяться на витрати виробництва і стають складовою кінцевої ціни продукту. Але, витративши кошти на переобладнання підприємства, його власник сподівається отримати прибуток від цього чи хоча б якимось чином компенсувати ці витрати. Допомогти позитивному вирішенню цієї ситуації покликані заходи фінансового стимулювання ефективної природоохоронної діяльності.

На жаль слід констатувати, що елементи коментованої статті не знайшли широкого розповсюдження в господарсько-економічній системі країни. Так, п. а) ч. 1 коментованої статті передбачає надання пільг при оподаткуванні підприємств, установ, організацій і громадян у разі реалізації ними заходів щодо раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища, при переході на маловідходні і ресурсо- і енергозберігаючі технології, організації виробництва і впровадженні очисного обладнання і устаткування для утилізації та знешкодження відходів, а також приладів контролю за станом навколишнього природного середовища та джерелами викидів і скидів забруднюючих речовин, виконанні інших заходів, спрямованих на поліпшення охорони навколишнього природного середовища. Однак для практичної реалізації цього положення майже нічого не зроблено. Окремі його елементи знайшли свою практичну реалізацію в процесі проведення економічного експерименту на підприємствах гірничо-металургійного комплексу України, який проводився в рамках відповідного Закону⁸⁸⁰ з 1 липня 1999 р. до 1 січня 2002 р. Метою експерименту було створення підприємствам гірничо-металургійного комплексу України умов, необхідних для збільшення обсягу виробництва продукції та надходжень до бюджету шляхом надання їм податкових пільг.

Перелік підприємств, які взяли участь в економічному експерименті, було затверджено Кабінетом Міністрів України⁸⁸¹.

Для підприємств гірничо-металургійного комплексу, які брали участь в економічному експерименті, пеня і штрафи, нараховані за несвоєчасну сплату податків, зборів та інших обов'язкових платежів і не внесені до бюджету за станом на 1 липня 1999 р., були списані. На період проведення економічного експерименту пеня за несвоєчасну сплату зазначених

---

⁸⁸⁰ Закон України „Про проведення економічного експерименту на підприємствах гірничо-металургійного комплексу України” № 934-XIV від 14.07.1999, Відомості Верховної Ради України, 1999, № 38, ст. 338.

⁸⁸¹ Постанова КМ України „Про перелік підприємств гірничо-металургійного комплексу, які беруть участь у економічному експерименті” № 1820 від 01.10.1999, Офіційний вісник України, 1999, № 40 (22.10.99), ст. 1996.

платежів нараховувалась у розмірі 50 % ставок, установлених законодавством України. Цим підприємствам встановлювались пільгові ставки сплати збору до Державного інноваційного фонду, вони звільнялися від відрахувань та сплати зборів на будівництво, реконструкцію, ремонт та утримання автомобільних доріг загального користування.

Але найголовнішим стало внесення вищезазначеним законом змін до Закону України „Про охорону навколишнього природного середовища”, де було записано, що „кошти від збору за забруднення навколишнього природного середовища підприємствами гірничо-металургійного комплексу, які беруть участь в економічному експерименті, що проводиться з 1 липня 1999 р. до 1 січня 2002 р., розподіляються між місцевими (сільськими, селищними, міськими), обласними та республіканським Автономної Республіки Крим, а також Державним фондами охорони навколишнього природного середовища у співвідношенні відповідно по 10 %, а 70 % використовуються цими підприємствами на виконання природоохоронних заходів. За нецільове використання цих коштів до підприємств застосовуються штрафні санкції у розмірі 100 % сум, використаних за нецільовим призначенням, з нарахуванням пені у розмірі 120 % облікової ставки Національного банку України”. Таким чином, підприємствам було надано суттєву фінансову допомогу для реалізації ефективної екологічної політики. І хоча, на думку багатьох експертів, з екологічної точки зору експеримент себе виправдав, підприємства змогли реалізувати низку ефективних природоохоронних заходів, після його закінчення не було зроблено аналізу можливостей щодо продовження подібних дій в інших проблемних з екологічної точки зору галузях народного господарства.

Додаткові резерви щодо стимулювання в галузі охорони навколишнього природного середовища криються у використанні можливостей сертифікації за стандартами ISO 14000. Вони полягають у тому, що підприємство, яке декларує свою відповідність цим стандартам і підтвердило цю декларацію після отримання сертифіката, мусить постійно підтверджувати факт відповідності вимогам стандартів шляхом регулярного проведення аудиту та перевірок. Процес сертифікації за міжнародними стандартами є достатньо дорогим, тому, витративши гроші і розуміючи факт можливої втрати сертифіката, власник підприємства буде вимагати стабільної дії систем екологічного управління, дотримання екологічних та технологічних вимог. Отже, з'являється новий аспект економічної зацікавленості суб'єкта господарювання – втрата вкладених коштів, зменшення довіри до підприємства з боку іноземних інвесторів та партнерів, міжнародних інституцій, зменшення конкурентоспроможності товару на світовому ринку.

Як свідчить вищесказане, виробниче екологічне управління характеризується значною гнучкістю та ініціативністю. Разом з тим

ефективне функціонування такої системи є достатньо дорогим процесом, що необхідно враховувати при правовому регулюванні еколого-правових відносин з метою надання пільг підприємствам, де такі системи існують. Екологічні показники повинні стати невід'ємною складовою оцінки підприємства, його інвестиційної привабливості. У ст. 7 Закону України „Про державну підтримку малого підприємництва”⁸⁸² записано: „Підтримка малого підприємництва здійснюється відповідно до Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні, програми підтримки малого підприємництва в Автономній Республіці Крим, регіональних та місцевих програм підтримки малого підприємництва, які затверджуються відповідно до законодавства.

Програми підтримки малого підприємництва включають положення про:

- фінансово-кредитну та інвестиційну підтримку суб'єктів малого підприємництва;
- забезпечення участі суб'єктів малого підприємництва у виконанні поставок для державних, регіональних та місцевих потреб;
- вдосконалення нормативно-правової бази у сфері підприємницької діяльності;
- сприяння створенню інфраструктури розвитку малого підприємництва;
- пропозиції щодо встановлення системи пільг для суб'єктів малого підприємництва, у тому числі пом'якшення податкової політики;
- допомогу в матеріально-технічному та інформаційному забезпеченні”.

У п. 4 ст. 8 цього ж Закону передбачено: „Відбір проектів по реалізації Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні здійснюється на конкурсних засадах. Положення про проведення конкурсів проектів затверджується Кабінетом Міністрів України”.

На сьогодні таке положення не прийняте і не затверджене. Проте з метою врахування екологічних чинників при розгляді проектів з надання державної підтримки малому підприємству слід передбачити в такому положенні пункт щодо визначення суб'єктів її отримання. Найбільш доцільним було б закріплення такого положення: „При проведенні конкурсу проектів на отримання державної підтримки, за рівних інших умов, перевага надається тим підприємствам, які сертифіковані за

---

⁸⁸² Закон України „Про державну підтримку малого підприємництва” № 2063-III від 19.10.2000, Офіційний вісник України, 2000, № 46, ст. 1977.

стандартами серій ДСТУ ISO 14000 і ДСТУ ISO 9000". Тотожні формулювання необхідно включити до складу й інших нормативних актів, що регулюють подібні відносини, наприклад до Постанови Кабінету Міністрів України „Про Порядок проведення на конкурсних засадах оцінки та відбору інвестиційних проектів, що передбачають залучення коштів державного бюджету”⁸⁸³. Усе це в повною мірою повинно стосуватись і випадків укладання договорів на виконання державного замовлення та державного завдання, які відповідно до ст. 12 Господарського кодексу України⁸⁸⁴ є засобами регулюючого впливу держави на діяльність суб’єктів господарювання.

Окремі елементи коментованої статті, такі як надання на пільгових умовах короткострокових і довгострокових позичок для реалізації щодо забезпечення раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища та встановлення підвищених норм амортизації основних виробничих природоохоронних фондів в умовах відсутності централізованого фінансування держави втратили своє значення. Також важко сподіватись, що на нинішньому етапі економічного розвитку країни комерційні банки та держава підуть на таке пільгове кредитування.

Отже, формування реальних заходів стимулювання ефективної природоохоронної діяльності ще є перспективним етапом розвитку національного екологічного законодавства.

Стаття 49. Екологічне страхування та екологічний аудит

(назва статті 49 у редакції Закону
України від 24.06.2004 р. № 1863-IV)

В Україні здійснюється добровільне і обов’язкове державне та інші види страхування громадян та їх майна, майна і доходів підприємств, установ і організацій на випадок шкоди, заподіяної внаслідок забруднення навколишнього природного середовища та погіршення якості природних ресурсів.

З метою врахування екологічних вимог у процесі приватизації чи корпоратизації об’єктів права державної власності, іншої зміни форми власності чи зміни суб’єктів права власності на об’єкти, а також для потреб екологічного страхування, оренди майна, набуття права

---

⁸⁸³ Постанова КМ України „Про Порядок проведення на конкурсних засадах оцінки та відбору інвестиційних проектів, що передбачають залучення коштів державного бюджету” № 2145 від 25.10.1999, Офіційний вісник України, 1999, № 48, ст. 2349.

⁸⁸⁴ Господарський кодекс України, № 436-IV від 16.01.2003, Офіційний вісник України, 2003, № 11 (28.03.2003), ст. 462.

власності на майно та земельні ділянки, створення, функціонування і сертифікації систем управління навколишнім природним середовищем, при здійсненні іншої діяльності в Україні проводиться добровільний чи обов'язковий екологічний аудит.

(статтю 49 доповнено новою частиною другою згідно із Законом України від 24.06.2004 р. № 1863-IV, у зв'язку з цим частину другу вважати частиною третьою)

Порядок екологічного страхування та екологічного аудиту визначається законодавством України.

(частина третя статті 49 у редакції Закону України від 24.06.2004 р. № 1863-IV)

Повноцінне економічне стимулювання підвищення ефективності охорони навколишнього природного середовища є неможливим без формування компенсаційних механізмів за завдану шкоду. Для України вирішення цього завдання є вкрай актуальним з огляду на велику кількість промислових підприємств, їх концентрацію, а також значну застарілість та зношеність обладнання. В.В.Костицький, характеризуючи підстави виникнення відносин з екологічного страхування, наголошує, що „визначальне значення для розвитку інституту компенсації екологічної шкоди в Україні має запровадження на законодавчому рівні принципу об'єктивної відповідальності за заподіяння такої шкоди. В ст. 69 Закону України „Про охорону навколишнього природного середовища” цей принцип сформульований таким чином: „Особи, що володіють джерелами підвищеної екологічної небезпеки, зобов'язані компенсувати заподіяну шкоду громадянам та юридичним особам, якщо не доведуть, що шкода виникла внаслідок стихійних природних явищ чи навмисних дій потерпілих”.

Практичне застосування цього законодавчого положення може створити для власників джерел підвищеної екологічної небезпеки за певних обставин критичну фінансову ситуацію. У разі техногенно-екологічного інциденту, що станеться на їх виробництві, від них, незалежно від наявності чи відсутності вини за інцидент, який завдав значної шкоди майновим інтересам фізичних і юридичних осіб, вимагатимуть грошових компенсацій, які значно перевищать їх фінансові можливості, а це банкрутство.

Виникає запитання: чи існують способи захисту від таких ситуацій? Відповідь на нього з огляду на світовий досвід може бути оптимістичною: є – це страхування ризиків виникнення техногенно-екологічних інцидентів. Йдеться про екологічне страхування, яке призначене для створення резервних грошових ресурсів (фондів) за рахунок власників підприємств, діяльність яких є екологічно небезпечною, для цільового їх використання – компенсації збитків, яких зазнав хто-небудь з учасників створення цього

фонду”⁸⁸⁵. В якості ще однієї мети екологічного страхування можна виділити необхідність забезпечення відшкодування завданих збитків у повному обсязі, незважаючи на фінансове становище особи, внаслідок дій чи бездіяльності якої було завдано шкоди.

На жаль, незважаючи на те, що положення про екологічне страхування було відображено в Законі з моменту його прийняття 25 червня 1991 р., в Україні і досі не сформовано нормативної бази для здійснення цього виду діяльності. При визначенні основних напрямів державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки, затверджених Постановою Верховної Ради України ⁸⁸⁶ також згадувалось про необхідність запровадження для екологічно небезпечних виробництв обов’язкового екологічного страхування в рамках створення єдиної Державної системи запобігання аваріям, катастрофам та надзвичайним ситуаціям і реагування на них. Цією ж Постановою Закон України „Про екологічне страхування” було віднесено до переліку невідкладних законів, які треба прийняти в процесі кодифікації актів екологічного законодавства. Отже, на сьогодні законодавство про екологічне страхування перебуває лише на стадії свого формування.

Головне завдання екологічного страхування полягає в акумулюванні коштів у спеціальних фондах та їх спрямування на природоохоронні заходи або відшкодування збитків, завданих навколишньому природному середовищу, здоров’ю громадян, майну фізичних та юридичних осіб. Найчастіше екологічне страхування пов’язують із ризиками заподіяння шкоди, і питання його реалізації залежать від ступеня ймовірності настання страхового ризику.

Дуалізм правового регулювання відносин у галузі екологічного страхування полягає в тому, що Цивільний кодекс України та Закон України „Про страхування” не розглядають окремо екологічне страхування та обов’язки, які виникають у зв’язку із цими відносинами, встановлюючи лише рамки для здійснення страхової діяльності. Так, Цивільний кодекс у главі 67 – Страхування – встановлює, що: „За договором страхування одна сторона (страховик) зобов’язується у разі настання певної події (страхового випадку) виплатити другій стороні (страхувальникові) або

---

⁸⁸⁵ Костицький В. Екологічне страхування // Право України, 1998, № 11, с. 68.

⁸⁸⁶ Постанова Верховної Ради України „Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки” № 188/98-ВР від 1998.03.05, Відомості Верховної Ради України, 1998, № 38-39, ст. 248.

іншій особі, визначеній у договорі, грошову суму (страхову виплату), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі та виконувати інші умови договору”⁸⁸⁷. Цією ж главою передбачено особливості договору страхування. Закон України „Про страхування” визначає: „Страхування – це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів”⁸⁸⁸. Отже, особливості екологічного страхування повинні встановлюватись спеціальним законодавством.

Коментована стаття щодо екологічного страхування лише встановлює, що „в Україні здійснюється добровільне і обов'язкове державне та інші види страхування громадян та їх майна, майна і доходів підприємств, установ і організацій на випадок шкоди, заподіяної внаслідок забруднення навколишнього природного середовища та погіршення якості природних ресурсів”. Законом України „Про страхування” в ст. 7 – Види обов'язкового страхування – закріплено й окремі елементи обов'язкового екологічного страхування: „В Україні здійснюються такі види обов'язкового страхування: ...8) страхування відповідальності морського перевізника та виконавця робіт, пов'язаних із обслуговуванням морського транспорту, щодо відшкодування збитків, завданих пасажиром, багажу, пошиті, вантажу, іншим користувачам морського транспорту та третім особам; 9) страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів... 12) страхування цивільної відповідальності оператора ядерної установки за ядерну шкоду, яка може бути заподіяна внаслідок ядерного інциденту... 14) страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежовибухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій екологічного та санітарно-епідеміологічного характеру; 15) страхування цивільної відповідальності інвестора, в тому числі за шкоду, заподіяну доквіллю, здоров'ю людей, за угодою про розподіл продукції, якщо інше не передбачено такою угодою; 16) страхування майнових ризиків за угодою про розподіл продукції у

---

⁸⁸⁷ Цивільний кодекс України, № 435-IV від 16.01.2003, Офіційний вісник України, 2003, № 11, ст. 461.

⁸⁸⁸ Закон України „Про страхування” № 85/96-ВР від 07.03.1996, Відомості Верховної Ради України, 1996, № 18 (30.04.96), ст. 78.

випадках, передбачених Законом України „Про угоди про розподіл продукції”... 18) страхування майнових ризиків при промисловій розробці родовищ нафти і газу у випадках, передбачених Законом України „Про нафту і газ”... 20) страхування відповідальності експортера та особи, яка відповідає за утилізацію (видалення) небезпечних відходів, щодо відшкодування шкоди, яку може бути заподіяно здоров’ю людини, власності та навколишньому природному середовищу під час транскордонного перевезення та утилізації (видалення) небезпечних відходів... 25) страхування відповідальності щодо ризиків, пов’язаних з підготовкою до запуску космічної техніки на космодромі, запуском та експлуатацією її у космічному просторі; 26) страхування відповідальності суб’єктів перевезення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків при перевезенні небезпечних вантажів... 32) страхування відповідальності морського судновласника... 41) страхування цивільної відповідальності суб’єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно довіллю або здоров’ю людей під час зберігання та застосування пестицидів і агрохімікатів; 42) страхування цивільної відповідальності суб’єкта господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно третім особам унаслідок проведення вибухових робіт”.

Екологічне страхування можна поділити на такі види:

- страхування відповідальності власників джерел підвищеної екологічної небезпеки на випадок забруднення навколишнього природного середовища, завдання шкоди життю та здоров’ю фізичних осіб;
- страхування природних об’єктів та комплексів на випадок настання надзвичайних екологічних ситуацій, зумовлених стихійним лихом;
- страхування життя та здоров’я фізичних осіб на випадок настання надзвичайних екологічних ситуацій, зумовлених стихійним лихом або техногенною аварією⁸⁸⁹.

Приблизна схема відшкодування завданих збитків в рамках екологічного страхування може виглядати таким чином: у разі настання страхового випадку страховик здійснює виплату страхового відшкодування третім особам за шкоду, заподіяну внаслідок аварійного забруднення довкілля. Законодавчо можуть встановлюватись обмеження щодо меж страхових виплат. Наприклад, страхове відшкодування не може перевищувати розмір прямих збитків, заподіяних третім особам унаслідок аварійного забруднення довкілля, та ліміт відповідальності страховика у разі його встановлення у договорі страхування.

---

⁸⁸⁹ Бажайкин А.Л. Экологическое страхование: теория, практика правового регулирования. Автореф. дис. ... канд юрид. наук: 12.00.06 / МГУ, М, 2002.

Виплата страхового відшкодування здійснюється на підставі документів, що підтверджують факт настання страхового випадку та розмір шкоди: страхового акта (аварійний сертифікат), складеного страховиком або уповноваженою ним особою (аварійним комісаром), яка згідно із законодавством має право визначати причини настання страхового випадку та розмір шкоди, заподіяної внаслідок аварійного забруднення довкілля. Розмір заподіяної шкоди визначається на основі відповідних нормативно-правових актів, що затверджуються Кабінетом Міністрів України; документального підтвердження факту настання страхового випадку; заяв, поданих у зв'язку з настанням страхового випадку; інших документів, передбачених договором екологічного страхування.

Отже, для реалізації діяльності з екологічного страхування необхідно детально розкрити питання оцінки екологічних ризиків, умов здійснення еколого-страхової діяльності, об'єктів екологічного страхування тощо.

Функція інформування внутрішньо притаманна усім стадіям прийняття та реалізації управлінських рішень у сфері екології. Однак однією з особливостей отримання екологічної інформації є те, що у своїй більшості воно відбувається з ініціативи органів влади, і в ході цього процесу підприємства розглядаються як „чорні скриньки” з вихідною екологічною інформацією. Така інформація має свої кількісні і якісні показники, згідно з якими оцінюється ступінь їх екологічної небезпеки, а також відповідність встановленим нормативам і стандартам. З огляду на неприпустимість державного втручання у внутрішню діяльність суб'єктів господарювання таке інформування майже не стосується технологічних процесів, внутрішньої системи екологічного управління на підприємстві – вони залишаються повністю на розсуд адміністрації підприємств. Разом з тим необхідність такої інформації, її відкритість і незалежна оцінка не викликають сумнівів і мають значення не тільки для підприємств, але й для державних органів і громадян. На розв'язання цієї проблеми спрямоване запровадження процедури екологічного аудиту.

Екологічний аудит почали застосовувати в економічно розвинутих країнах у 70-ті рр. XX ст. Його широке розповсюдження було пов'язане з підвищенням вимог природоохоронного законодавства, невиконання яких могло стати причиною значних фінансових санкцій для виробничих структур і пов'язаних з ними кредитних та страхових організацій. Тому виникнення екологічного аудиту зумовлювалось необхідністю захисту інтересів підприємств. У середині 1980-х рр. Міжнародна торгова палата застосувала екологічний аудит як метод внутрішнього адміністративного управління для підсилення контролю за виробничою практикою і оцінкою відповідності стратегії діяльності компанії нормам екологічного законодавства. До початку 1990-х рр. більшість комерційних банків

економічно розвинутих країн стала використовувати екологічний аудит з метою запобігання невиплат за позиками у зв'язку з діяльністю осіб, які їх отримують, у галузі навколишнього середовища⁸⁹⁰. Наприклад, Експортно-імпорتنний банк США відмовився надати кредити компаніям, які бажали взяти участь у суперечливому проєкті дамби Трьох ущелин у Китаї, саме з екологічних причин після відповідної оцінки проєкту⁸⁹¹. Європейський Банк Реконструкції та Розвитку для реалізації своїх програм розробив Протокол екологічного аудиту для промислових підприємств загального типу, Стандартний Формат аудиторського звіту, Практичний посібник для аудиторів з питань навколишнього середовища, здоров'я та безпеки, які активно використовуються ним при розв'язанні проблем фінансування певних проєктів і компаній⁸⁹². Таким чином, застосування процедур екологічного аудиту набувало все більшого поширення у світі, відбувалось розширення сфер його застосування як організаційно-управлінського механізму, постійно збільшувалась кількість країн, які формували національні нормативно-правові акти і стандарти з цих питань. Тому розвиток екологічного аудиту в Україні та формування ринку еколого-аудиторських послуг стали логічним продовженням загальноєвропейських та світових процесів щодо функціонування ефективної системи засобів організації природокористування та охорони навколишнього природного середовища.

На необхідності прийняття спеціального законодавства щодо реалізації в Україні екологічного аудиту наголошувалось, зокрема, у Постанові Верховної Ради України „Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки”⁸⁹³, де було визначено, що одним із пріоритетних завдань державної політики України в галузі охорони довкілля є впровадження екологічного аудиту. У Постанові також було намічено ряд питань, які планувалось вирішити за його допомогою. Так, передбачались проведення поглибленого екологічного аудиту на всіх металургійних комплексах України для розв'язання екологічних проблем

---

⁸⁹⁰ Шевчук А.В. О развитии экологического аудита в Российской Федерации // Экологический учет и аудит: Сб. статей, М.: ФБК-ПРЕСС, 1997, с. 124 – 125.

⁸⁹¹ Стан світу 2000 / Браун Л., Флавін К., Френч Г. та інші: Пер. з англ, К.: Інтелсфера. – 2000. – с.219.

⁸⁹² Екологічний аудит: Посібник з екологічного менеджменту і екологічного аудиту / Шевчук В.Я., Саталкін Ю.М., Навроцький В.М. та ін. К.: Символ-Т, 1997, с 10.

⁸⁹³ Постанова Верховної Ради України „Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки” № 188/98-ВР від 1998.03.05, Відомості Верховної Ради України, 1998, № 38-39, ст. 248.

металургійної промисловості, реалізація екологічного аудиту кризових територій України, впровадження екологічного аудиту в приватизаційні процеси, вказувалось на необхідність розробки „Положення про екологічний аудит”. На необхідності розроблення правової бази екологічного аудиту та його активного використання наголошувалось також у Постанові Кабінету Міністрів України „Про затвердження плану дій щодо реалізації пріоритетних положень Програми інтеграції України до Європейського Союзу у 2001 році”⁸⁹⁴, „Національній програмі екологічного оздоровлення басейну Дніпра та поліпшення якості питної води”⁸⁹⁵, „Загальнодержавній програмі охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів”⁸⁹⁶.

Ще раніше Законом України „Про державну програму приватизації”⁸⁹⁷ було передбачено впровадження в Україні світових екологічних стандартів, стандартів системи якості, аудиту. На виконання положень цього Закону Держстандартом України були затверджені і введені в дію такі державні стандарти України: ДСТУ ISO 14010-97 „Настанови щодо здійснення екологічного аудиту. Загальні принципи.”, ДСТУ ISO 14011-97 „Настанови щодо здійснення екологічного аудиту. Процедури аудиту. Аудит систем управління навколишнім природним середовищем.”, ДСТУ ISO 14012-97 „Настанови щодо здійснення екологічного аудиту. Кваліфікаційні вимоги до аудиторів з екології.”

Зазначені стандарти являють собою поєднання автентичних текстів відповідних стандартів ISO (International Standard Organization) серії 14000 і вимог щодо оформлення державних стандартів України.

Про важливість законодавчого врегулювання свідчить і той факт, що протягом 2001 – 2002 рр. відразу три суб’єкти законодавчої ініціативи (Президент України, народні депутати України і Кабінет Міністрів України) подали на розгляд Верховної Ради України п’ять проектів Закону України „Про екологічний аудит”. Тому прийняття у 2004 р. Верховною

---

⁸⁹⁴ Постанова КМ України „Про затвердження плану дій щодо реалізації пріоритетних положень Програми інтеграції України до Європейського Союзу у 2001 році” № 345 від 10.04.2001, Офіційний вісник України, 2001, № 15 (27.04.2001), ст. 650.

⁸⁹⁵ Постанова Верховної Ради України „Про Національну програму екологічного оздоровлення басейну Дніпра та поліпшення якості питної води” № 123/97-ВР від 27.02.1997, Відомості Верховної Ради України, 1997, № 41, ст. 279.

⁸⁹⁶ Закон України „Про затвердження Загальнодержавної програми охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів” № 2333-III від 22.03.2001, Відомості Верховної Ради України, 2001, № 28 (13.07.2001), ст. 135.

⁸⁹⁷ Закон України „Про Державну програму приватизації” № 294/97-ВР від 03.06.1997, Відомості Верховної Ради України, 1997, № 30, Ст. 196.

Радойо Закону України „Про екологічний аудит”⁸⁹⁸ стало завершенням цього законодавчого процесу та заклало підвалини для активного формування ринку еколого-аудиторських послуг в Україні.

Екологічний аудит – це документально оформлений системний незалежний процес оцінювання об’єкта екологічного аудиту, що включає збирання і об’єктивне оцінювання доказів для встановлення відповідності визначених видів діяльності, заходів, умов, системи управління навколишнім природним середовищем та інформації з цих питань вимогам законодавства України про охорону навколишнього природного середовища та іншим критеріям екологічного аудиту.

Екологічний аудит може проводитися щодо підприємств, установ та організацій, їх філій та представництв чи об’єднань, окремих виробництв, інших господарських об’єктів у цілому або щодо окремих видів їх діяльності, систем управління навколишнім природним середовищем, а також інших об’єктів визначених замовником.

Закон України „Про екологічний аудит” у ст. 8 визначає мету та основні завдання екологічного аудиту. Зокрема, екологічний аудит в Україні проводиться з метою забезпечення додержання законодавства про охорону навколишнього природного середовища в процесі господарської та іншої діяльності.

Основними завданнями екологічного аудиту є: збір достовірної інформації про екологічні аспекти виробничої діяльності об’єкта екологічного аудиту та формування на її основі висновку екологічного аудиту; встановлення відповідності об’єктів екологічного аудиту вимогам законодавства про охорону навколишнього природного середовища та іншим критеріям екологічного аудиту; оцінка впливу діяльності об’єкта екологічного аудиту на стан навколишнього природного середовища; оцінка ефективності, повноти і обґрунтованості заходів, що вживаються для охорони навколишнього природного середовища на об’єкті екологічного аудиту.

Законом також передбачається, що конкретизація завдань екологічного аудиту відбувається в кожному окремому випадку виходячи з потреб замовника, з урахуванням характеру діяльності об’єкта екологічного аудиту.

Екологічний аудит проводиться в процесі приватизації об’єктів державної власності, іншої зміни форми власності, зміни конкретних власників об’єктів, а також для потреб екологічного страхування, в разі

---

⁸⁹⁸ Закон України „Про екологічний аудит” № 1862-IV від 24.06.2004, Відомості Верховної Ради України, 2004, № 45 (05.11.2004), ст. 500.

передачі об'єктів державної та комунальної власності в довгострокову оренду, в концесію, створення на основі таких об'єктів спільних підприємств, створення, функціонування і сертифікації систем управління навколишнім природним середовищем, а також здійснення господарської та іншої діяльності.

Екологічний аудит в Україні може бути як добровільним, так і обов'язковим.

Добровільний екологічний аудит здійснюється стосовно будь-яких об'єктів екологічного аудиту на замовлення зацікавленого суб'єкта за згодою керівника чи власника об'єкта екологічного аудиту.

Обов'язковий екологічний аудит здійснюється на замовлення зацікавлених органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування щодо об'єктів або видів діяльності, які становлять підвищену екологічну небезпеку, відповідно до переліку, що затверджується Кабінетом Міністрів України, у таких випадках: банкрутство; приватизація; передача в концесію об'єктів державної та комунальної власності; передача або придбання в державну чи комунальну власність; передача у довгострокову оренду об'єктів державної або комунальної власності; створення на основі об'єктів державної та комунальної власності спільних підприємств; екологічне страхування об'єктів; завершення дії угоди про розподіл продукції відповідно до закону; в інших випадках, передбачених законом.

Екологічний аудит проводиться на підставі договору між замовником та виконавцем. Цим договором встановлюються цілі, завдання та критерії аудиту, строки його проведення, умови оплати, вимоги щодо конфіденційності результатів аудиту та його рекомендацій та інші питання, які сторони бажають закріпити. Результати екологічного аудиту оформлюються у висновку, вимоги до якого встановлено в ст. 20 Закону України „Про екологічний аудит”:

„Результати екологічного аудиту подаються у формі звіту про екологічний аудит, який має містити: загальні відомості про об'єкт та замовника екологічного аудиту; підстави для проведення екологічного аудиту, його мету, завдання, програму та обсяг виконаних робіт; відомості про виконавців екологічного аудиту; перелік основних законодавчих актів та інших нормативних документів, для перевірки на відповідність яким проводився екологічний аудит; характеристику фактичного стану об'єкта екологічного аудиту, включаючи оцінку ефективності та достатності його природоохоронної діяльності, систем управління навколишнім середовищем, стану природоохоронного обладнання та споруд, зокрема, час установлення, амортизація, придатність; відомості про сплату екологічних зборів і платежів, включаючи стан та можливості їх сплати та заборгованість, збитки,

заподіяні навколишньому природному середовищу, стан статистичної та іншої звітності з охорони навколишнього природного середовища на предмет відповідності її фактичним екологічним показникам; висновки екологічного аудиту щодо виявлених невідповідностей екологічних характеристик об'єкта екологічного аудиту вимогам законодавчих актів та інших нормативних документів; відомості щодо підприємств, установ, організацій та осіб, яким надається звіт.

Звіт про екологічний аудит може містити рекомендації щодо заходів, яких необхідно вжити для усунення виявлених невідповідностей.

Звіт про екологічний аудит є власністю його замовника і підставою для прийняття ним відповідних рішень.

Висновки обов'язкового екологічного аудиту враховуються при визначенні умов приватизації об'єктів державної власності, що здійснюють діяльність, яка становить підвищену екологічну небезпеку, екологічного страхування об'єктів, що здійснюють таку діяльність, передачі або придбання об'єктів у державну власність та в інших випадках, передбачених законодавством”.

Водночас слід пам'ятати, що договором про проведення екологічного аудиту сторонами можуть бути передбачені додаткові елементи. Так, сторони можуть встановити додаткові вимоги щодо відповідальності за якість виконання аудиту. Зважаючи на те, що висновок екологічного аудиту є результатом роботи фахівців із встановлення відповідності діяльності підприємства положенням екологічного законодавства, проголошеній екологічній політиці, яка виконується на підставі угоди між замовником та виконавцем, аудитор повинен нести повну відповідальність за якість виконання аудиту. Це передбачено законом, але сторони, наприклад, можуть також встановити, що у випадку застосування державними органами штрафних санкцій до підприємства, якщо вони стали результатом виявлення порушень екологічного законодавства, які не було виявлено в ході проведення екологічного аудиту, брати на себе всі витрати, пов'язані із застосуванням таких санкцій.

Подібним чином вже діють деякі компанії, що проводять екологічний аудит. Так, одна з російських еколого-аудиторських компаній при виконанні екологічного аудиту визначає його вартість із розрахунку 15 – 20 доларів США за 1 годину праці персоналу, який проводить аудит. Ця ж компанія також може взяти на себе матеріальну відповідальність за можливі штрафні санкції з боку природоохоронних органів, однак при наявності

такої умови вартість аудиту збільшується до 25 – 40 доларів США за годину роботи⁸⁹⁹.

Ст. 21 Закону України „Про екологічний аудит” – Підготовка екологічних аудиторів – передбачає, що „підготовка та перепідготовка екологічних аудиторів може здійснюватися на базі вищих навчальних закладів, закладів післядипломної освіти та інших навчальних закладів (акредитованих або визнаних такими, що мають на це право в установленому законодавством порядку).

Після закінчення навчання за результатами іспиту особа отримує відповідний диплом або порівняний до нього документ”.

У ст. 22 цього ж закону передбачено необхідність сертифікації екологічних аудиторів. Так, сертифікат на право проведення екологічного аудиту видається спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища (Мінприроди). Строк чинності сертифіката – три роки. Чинність сертифіката може бути припинена достроково чи зупинена на строк до одного року органом, який видав сертифікат, або в судовому порядку у разі грубих порушень, допущених під час проведення екологічного аудиту (недостовірність оцінок, необ’єктивність аналізу фактичних даних, порушення етичних норм тощо), неодноразових, підтверджених замовниками, керівниками (власниками) об’єктів екологічного аудиту або іншими екологічними аудиторами, фактів низької якості проведення екологічного аудиту, порушення законодавства про екологічний аудит.

На виконання цієї вимоги Наказом Мінприроди України було затверджено „Положення про сертифікацію екологічних аудиторів”⁹⁰⁰. Сертифікат екологічного аудитора – це офіційний документ, який засвідчує рівень професійних знань, необхідних для здійснення екологічного аудиту підприємств, установ та організацій, їх філій та представництв чи об’єднань, окремих виробництв, інших господарських об’єктів у цілому або щодо окремих видів їх діяльності, систем управління навколишнім природним середовищем, інших об’єктів, передбачених законом. Під час екологічної сертифікації визначається кваліфікаційна придатність кандидата на здійснення екологічного аудиту через перевірку відповідності його освіти та досвіду роботи вимогам природоохоронного законодавства

---

⁸⁹⁹ Зуєв В.А. Формування організаційно-правових засад здійснення екологічного аудиту в Україні: юридичне значення еколого-аудиторського висновку та забезпечення його достовірності // Вісник Запорізького юридичного інституту, 2002, № 4, с. 72 – 79.

⁹⁰⁰ Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України „Про затвердження Положення про сертифікацію екологічних аудиторів” № 8 від 12.01.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 9 (18.03.2005), ст. 490.

України, знання методик та порядку здійснення екологічного аудиту та складання ним кваліфікаційного іспиту.

Право на отримання сертифіката мають кандидати, що отримали відповідну вищу освіту, мають певні знання з екологічного аудиту та досвід роботи у сфері охорони навколишнього природного середовища або у суміжних сферах не менше чотирьох років підряд та успішно склали кваліфікаційний іспит. Перелік питань кваліфікаційного іспиту на отримання сертифіката екологічного аудитора⁹⁰¹ затверджено Наказом Мінприроди України.

За умови успішного складання кваліфікаційних іспитів видається сертифікат, що є підставою для включення екологічного аудитора до реєстру екологічних аудиторів та юридичних осіб, що мають право на здійснення екологічного аудиту. Ведення реєстру здійснюється в порядку, встановленому Положенням про ведення реєстру екологічних аудиторів та юридичних осіб, що мають право на здійснення екологічного аудиту⁹⁰². До реєстру вносяться екологічні аудитори, які мають сертифікат екологічного аудитора на право проведення еколоого-аудиторської діяльності, виданий Мінприроди України в установленому порядку, та юридичні особи, статутом яких передбачений цей вид діяльності та в штаті яких є хоча б один екологічний аудитор.

Для внесення до реєстру заявник подає в Мінприроди України такі документи:

- 1) заяву про внесення до реєстру;
- 2) копію статуту заявника, засвідчену в установленому законодавством порядку;
- 3) довідку, що документально підтверджує наявність у штаті заявника хоча б одного екологічного аудитора, та копію його сертифіката, засвідчену в установленому законодавством порядку.

Розвиток екологічного аудиту значною мірою стимулюється попитом на ці послуги. Так, у 2005 р. було прийнято Розпорядження Кабінету Міністрів України „Про закупівлю послуг з проведення екологічного аудиту”⁹⁰³. Цим Розпорядженням приймалося рішення щодо здійснення

---

⁹⁰¹ Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України „Про затвердження переліку питань кваліфікаційного іспиту на отримання сертифіката екологічного аудитора” № 115 від 29.03.2005.

⁹⁰² Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України „Про затвердження Положення про ведення реєстру екологічних аудиторів та юридичних осіб, що мають право на здійснення екологічного аудиту” № 7 від 12.01.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 9 (18.03.2005), ст. 489.

⁹⁰³ Розпорядження Кабінету Міністрів України „Про закупівлю послуг з проведення екологічного аудиту” № 335 від 10.08.2005.

відбору екологічних аудиторів для закупівлі послуг з проведення екологічного аудиту об'єктів або видів діяльності, які становлять підвищену екологічну небезпеку. Для реалізації цього розпорядження Фонд державного майна України видав Наказ „Про затвердження заходів з виконання розпорядження від 10.08.2005 № 335-р КМУ „Про закупівлю послуг з проведення екологічного аудиту”⁹⁰⁴, яким приймалося рішення щодо обов'язкового екологічного аудиту ВАТ „Криворіжсталь” перед його приватизацією.

---

⁹⁰⁴ Наказ Фонду державного майна України „Про затвердження заходів з виконання розпорядження від 10.08.2005, № 335-р КМУ „Про закупівлю послуг з проведення екологічного аудиту”” № 2336 від 11.08.2005.

Розділ XI

ЗАХОДИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Стаття 50. Екологічна безпека

Екологічна безпека є такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей.

Екологічна безпека гарантується громадянам України здійсненням широкого комплексу взаємопов'язаних політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів.

Забезпечення екологічної безпеки на території України є конституційним обов'язком держави⁹⁰⁵. Коментована стаття встановлює визначення екологічної безпеки.

Характеризуючи визначення екологічної безпеки, необхідно враховувати, що його основу складає загальний термін „безпека” – стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує; стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від зовнішніх та внутрішніх загроз⁹⁰⁶. Залежно від суспільної сфери походження загроз, природи їх виникнення виділяється безпека екологічна, економічна, політична, військова та інші. З урахуванням об'єкта виділяється безпека національна, суспільна, колективна, особиста, за масштабом поширення – міжнародна, регіональна, локальна⁹⁰⁷. Безпека також розглядається як невід'ємна ознака будь-якої системи, що, в свою чергу, знаходить своє відображення в системних якостях як цілісність, відносна самостійність і сталість⁹⁰⁸.

---

⁹⁰⁵ Конституція України №254к/96-ВР від 28.06.1996, Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30 (23.07.96), ст. 141.

⁹⁰⁶ Великий тлумачний словник сучасної української мови. Укладач та головний редактор В.Т. Бусел. К.: Ірпінь, ВТФ „Перун”, 2002, с. 43; Юридична енциклопедія. Т.1. А-Г. Шемшученко Ю.С. та інші. К, 1998, с. 207.

⁹⁰⁷ Веденин Н.Н. Экологическое право: учебник для студентов высших учебных заведений. – М.: Право и Закон, 2000, с. 54-55; Юридична енциклопедія. Т.1. А-Г. Шемшученко Ю.С. та інші. К, 1998, с. 207.

⁹⁰⁸ Лапина М.А. Обеспечение экологической безопасности правоохранительными органами: зарубежный опыт. Монография. М.: ВНИИ МВД России, 2001, стр. 8.

Визначення екологічної безпеки зустрічається в літературі. Однак подекуди воно є досить широким. Наприклад, існують такі визначення екологічної безпеки:

- 1) забезпечення гарантії запобігання екологічно значним катастрофам та аваріям внаслідок сукупності дій, станів і процесів, що прямо або опосередковано не призводять до цих подій;
- 2) ступінь відповідності наявних або уявних (прогнозованих) екологічних умов завданням збереження здоров'я населення і забезпечення тривалого та стійкого соціально-економічного розвитку;
- 3) комплекс станів, явищ і дій, що забезпечують екологічний баланс на Землі та в будь-яких її регіонах на рівні, до якого фізично, соціально-економічно, технологічно і політично готове людство⁹⁰⁹.

У спеціальній юридичній літературі зустрічаються більш конкретизовані визначення екологічної безпеки.

Г.П. Серов визначає екологічну безпеку особи, суспільства і держави як стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави у процесі взаємодії суспільства і природи від загроз:

- 1) з боку природних об'єктів, властивості яких змінені забрудненням, засміченням внаслідок антропогенної діяльності (виникнення аварій, катастроф, здійснення тривалої господарської, військової та інших видів діяльності) чи навмисно з метою екологічних диверсій, агресії або ж природних явищ та стихійного лиха;
- 2) зумовлених знищенням, пошкодженням або виснаженням природних ресурсів (загроза незабезпечення суспільства і держави природними ресурсами)⁹¹⁰.

Також наводиться визначення екологічної безпеки як стану захищеності людини, суспільства, держави і навколишнього природного середовища від негативного природного та техногенного впливу, що забезпечується організаційно-правовими, економічними, науково-технічними та іншими засобами та способами⁹¹¹.

Екологічна безпека також розглядається як стан, за якого всі складові природного оточення, за рахунок балансування взаємовпливів природних, технічних і соціальних систем, формування природо-культурного

---

⁹⁰⁹ Реймерс Н.Ф. Охрана природы и окружающей человека среды: Словарь-справочник. — М.: Просвещение, 1992, с. 20.; Андрейцев В.І. „Право екологічної безпеки.” Науково-практичний посібник. К.: Знання-Прес, 2002, с. 24.

⁹¹⁰ Серов Г.П. Правовое регулирование экологической безопасности при осуществлении промышленных и иных видов деятельности. М.: Ось-89, 1998, с. 222.

⁹¹¹ Веденин Н.Н. Экологическое право: Учебник для студентов высших учебных заведений. М.: Право и Закон, 2000, с. 336.

середовища, є оптимальними для нормального функціонування і розвитку людської цивілізації⁹¹².

Державний стандарт України „Безпечність промислових підприємств. Терміни і визначення”, у якому безпека населення, матеріальних об’єктів, навколишнього середовища визначається як **відсутність недопустимого ризику**, пов’язаного з можливістю заподіяння будь-якої шкоди⁹¹³. Екологічна безпека пов’язана з існуванням екологічного ризику.

Теорія екологічного ризику вже знайшла відображення в наукових працях. Він відрізняється від інших форм ризиків такими характеристиками, як:

- 1) антропоцентрична спрямованість екологічного ризику, яка виходить з того положення, що екологічний ризик є, перш за все, ризиком зниження якості навколишнього природного середовища, що справляє негативний вплив на життя та здоров’я людини;
- 2) поліваріантність форм походження екологічного ризику визначає можливість його прояву внаслідок природно-стихійних факторів (повенів, землетрусів, зсувів, тощо) та техногенно-антропогенних загроз;
- 3) обмеженість можливості абсолютного визначення екологічного ризику зумовлена об’єктивною неможливістю повного вивчення проявів екологічних загроз;
- 4) кумулятивність екологічного ризику внаслідок прояву так званого “ефекту ланцюгової реакції” та “ефекту доміно”, за яких певний конкретний чинник екологічного ризику тягне за собою реалізацію цілої низки інших екологічних ризиків з множинністю негативних наслідків для життя та здоров’я людини та якості довкілля;
- 5) субституційність екологічного ризику, яка пов’язана з можливістю його прояву через інші ризики природного та техногенного походження, що зумовлює настання екологічних інцидентів з наслідками технологічних, технічних порушень, правопорушень у галузі охорони праці тощо⁹¹⁴.

Законодавець пов’язує екологічну безпеку зі станом навколишнього природного середовища, при якому забезпечується запобігання погіршенню

---

⁹¹² Махмуд А.А. Екологічна безпека як предмет політики міжнародного співробітництва. Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ, 2000.

⁹¹³ ДСТУ 2156-93. Безпечність промислових підприємств. Терміни і визначення: Видання офіційне. Держстандарт України, 1994.

⁹¹⁴ Фролов М. О. Правові аспекти екологічного ризику. Автореф дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2001.

екологічної обстановки та виникненню небезпеки для здоров'я людей, тобто з таким станом, при якому відсутній ризик екологічно небезпечних наслідків. Однак у практичній діяльності виникають складнощі з градацією ризику. Для цього використовуються розроблені екологічні нормативи⁹¹⁵.

Ч. 2 коментованої статті встановлює, що екологічна безпека гарантується громадянам України здійсненням широкого комплексу взаємопов'язаних політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів.

Політичними заходами гарантування екологічної безпеки є визначення основних напрямків формування державної політики у цій сфері. Відповідно до Конституції, Верховна Рада України визначає основні напрямки державної політики у сфері забезпечення екологічної безпеки.

Верховна Рада визначила основні пріоритети з охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів⁹¹⁶, до яких належать:

- гарантування екологічної безпеки ядерних об'єктів і радіаційного захисту населення та довкілля, зведення до мінімуму шкідливого впливу наслідків аварії на Чорнобильській АЕС;
- поліпшення екологічного стану басейнів річок України та якості питної води;
- стабілізація та поліпшення екологічного стану в містах і промислових центрах Донецько-Придніпровського регіону;
- будівництво нових та реконструкція діючих потужностей комунальних очисних каналізаційних споруд;
- запобігання забрудненню Чорного та Азовського морів і поліпшення їх екологічного стану;
- формування збалансованої системи природокористування та адекватна структурна перебудова виробничого потенціалу економіки, екологізація технологій у промисловості, енергетиці, будівництві, сільському господарстві, на транспорті;
- збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, заповідна справа.

До політичних заходів гарантування екологічної безпеки також можуть бути віднесені передбачені законодавством можливості участі громадян у формуванні та реалізації державної політики⁹¹⁷.

---

⁹¹⁵ Закон України „Про охорону навколишнього природного середовища” №1264-XII від 25.06.1991, Відомості Верховної Ради України, 1991, № 41, ст. 546.

⁹¹⁶ Постанова Верховної Ради України „Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки” № 188/98-ВР від 05.03.1998, Відомості Верховної Ради України, 1998, № 38-39, ст. 248.

Економічним інструментом гарантування екологічної безпеки є в першу чергу коментований вище економічний механізм забезпечення охорони навколишнього природного середовища.

Крім того, застосування інституту юридичної відповідальності в частині фінансових санкцій теж можна віднести до економічних заходів гарантування екологічної безпеки. Завдяки притягненню винних осіб до відповідальності, по-перше, компенсується шкода, завдана недотриманням вимог екологічної безпеки, по-друге, досягається ефект запобігання порушенню вказаних вимог у майбутньому як правопорушником, так і іншими особами (спеціальна та загальна превенція).

До технічних заходів гарантування екологічної безпеки належить встановлення технічних нормативів. Одним із видів таких нормативів є технічні регламенти.

Метою розроблення і застосування технічних регламентів є захист життя та здоров'я людини, тварин, рослин, національної безпеки, охорони довкілля та природних ресурсів, запобігання недобросовісній практиці. Відповідність введених в обіг в Україні продукції, процесів та послуг технічним регламентам є обов'язковою. Вимоги, встановлені технічними регламентами, повинні відображати ризики стосовно споживачів, довкілля та природних ресурсів, які створюватиме невідповідність продукції, процесів і послуг. Для оцінювання ризиків повинна розглядатися, зокрема, наявна науково-технічна інформація, пов'язана з переробними технологіями або кінцевим використанням продукції, процесів або послуг⁹¹⁸.

Ст. 51 Закону встановлює вимогу, що при проектуванні, розміщенні, будівництві, введенні в дію нових і реконструкції діючих підприємств, споруд та інших об'єктів, удосконаленні існуючих і впровадженні нових технологічних процесів та устаткування, а також в процесі експлуатації цих об'єктів забезпечується екологічна безпека людей, раціональне використання природних ресурсів, додержання нормативів шкідливих впливів на навколишнє природне середовище. При цьому повинні передбачатися вловлювання, утилізація, знешкодження шкідливих речовин і відходів або повна їх ліквідація, виконання інших вимог щодо охорони навколишнього природного середовища і здоров'я людей.

Підприємства, установи й організації, діяльність яких пов'язана зі шкідливим впливом на навколишнє природне середовище, незалежно від часу

---

⁹¹⁷ Постанова КМ України „Деякі питання щодо забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики” № 1378, від 15.10.2004, Офіційний вісник України, 2004, № 42 (05.11.2004), ст. 2773.

⁹¹⁸ Закон України „Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності” №3164-IV від 01.12.2005, Голос України, 2006, 01, 11.01.2006, № 4.

введення їх у дію, повинні бути обладнані спорудами, устаткуванням і пристроями для очищення викидів і скидів або їх знешкодження, зменшення впливу шкідливих факторів, а також приладами контролю за кількістю і складом забруднюючих речовин та за характеристиками шкідливих факторів⁹¹⁹.

Організаційними заходами гарантування екологічної безпеки є створення та функціонування спеціальних органів, на які покладено ці обов'язки.

Центральне місце в системі організаційного забезпечення екологічної безпеки належить Президенту України. На нього Конституцією України покладається забезпечення державної незалежності, національної безпеки, здійснення керівництва у сфері національної безпеки, у тому числі екологічної. Президент України оголошує у разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації з наступним затвердженням такого рішення Верховною Радою України, очолює Раду національної безпеки і оборони, яка створюється при Президентові України для координації питань національної безпеки й оборони.

В організації забезпечення екологічної безпеки в Україні важливу роль відіграють Кабінет Міністрів України та його спеціально створені спеціалізовані функціональні структури. Згідно зі ст. 116 Конституції України, Кабінет Міністрів України забезпечує, зокрема, проведення політики у сфері охорони природи, екологічної безпеки і природокористування, координацію діяльності міністерств, інших органів виконавчої влади тощо.

З метою оперативного розв'язання питань, пов'язаних із запобіганням надзвичайним ситуаціям та реагування на них, а також координації і контролю у цій сфері створено Державну комісію з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій⁹²⁰, яка є постійно діючим органом, що координує діяльність центральних та місцевих органів виконавчої влади, пов'язану з безпекою та захистом населення і територій, реагуванням на надзвичайні ситуації природного і техногенного походження.

Чільне місце в системі організаційно-правового і функціонального забезпечення екологічної безпеки посідає Міністерство України з питань

---

⁹¹⁹ Закон України „Про охорону навколишнього природного середовища” №1264-ХІІ від 25.06.1991, Відомості Верховної Ради України, 1991, № 41, ст. 546.

⁹²⁰ Постанова КМ України „Про Державну комісію з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій” № 174 від 16.02.1998, Офіційний вісник України, 1998, № 7, ст. 258.

надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи⁹²¹.

Окремі функції забезпечення екологічної безпеки покладено на Прокуратуру, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство внутрішніх справ, Службу безпеки України, Міністерство оборони, Державний комітет ядерного регулювання України.

Державно-правовими заходами забезпечення екологічної безпеки є передбачені законодавством вимоги екологічної безпеки.

Основною правовою вимогою є гарантоване ст. 50 Конституції України право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди.

Ст. 3 коментованого Закону вказує на такі основні принципи охорони навколишнього природного середовища:

- 1) пріоритетність вимог екологічної безпеки, обов'язковість дотримання екологічних стандартів, нормативів та лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльності;
- 2) гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей;
- 3) запобіжний характер заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;
- 4) екологізація матеріального виробництва на основі комплексності рішень у питаннях охорони навколишнього природного середовища, використання та відтворення відновлюваних природних ресурсів, широкого впровадження новітніх технологій.

Слід зауважити, що реалізація заходів забезпечення екологічної безпеки покладена не тільки на державні органи та органи місцевого самоврядування, але й на підприємства, установи та організації незалежно від форми власності.

Нормативно-правові вимоги щодо забезпечення екологічної безпеки стають частиною інших сфер законодавчого регулювання різних видів суспільної діяльності: комерційної, інноваційної, інвестиційної, управлінської, наукової та науково-технічної. Стає все менше сфер правового регулювання діяльності, де немає вимог щодо забезпечення екологічної безпеки. Це пов'язано з одним із названих вище правових

---

⁹²¹ Указ Президента України „Про Положення про Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи” № 1430/2005 від 10.10.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 41 (26.10.2005), ст. 2599.

принципів, що містяться в законодавстві, – екологізації матеріального виробництва.

Стаття 51. Екологічні вимоги до розміщення, проектування, будівництва, реконструкції, введення в дію та експлуатації підприємств, споруд та інших об'єктів

При проектуванні, розміщенні, будівництві, введенні в дію нових і реконструкції діючих підприємств, споруд та інших об'єктів, удосконаленні існуючих і впровадженні нових технологічних процесів та устаткування, а також в процесі експлуатації цих об'єктів забезпечується екологічна безпека людей, раціональне використання природних ресурсів, додержання нормативів шкідливих впливів на навколишнє природне середовище. При цьому повинні передбачатися вловлювання, утилізація, знешкодження шкідливих речовин і відходів або повна їх ліквідація, виконання інших вимог щодо охорони навколишнього природного середовища і здоров'я людей.

Підприємства, установи й організації, діяльність яких пов'язана з шкідливим впливом на навколишнє природне середовище, незалежно від часу введення їх у дію повинні бути обладнані спорудами, устаткуванням і пристроями для очищення викидів і скидів або їх знешкодження, зменшення впливу шкідливих факторів, а також приладами контролю за кількістю і складом забруднюючих речовин та за характеристиками шкідливих факторів.

Проекти господарської та іншої діяльності повинні мати матеріали оцінки її впливу на навколишнє природне середовище і здоров'я людей.

Оцінка здійснюється з урахуванням вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища, екологічної ємності даної території, стану навколишнього природного середовища в місці, де планується розміщення об'єктів, екологічних прогнозів, перспектив соціально-економічного розвитку регіону, потужності та видів сукупного впливу шкідливих факторів та об'єктів на навколишнє природне середовище.

Підприємства, установи та організації, які розміщують, проектують, будують, реконструюють, технічно переозброюють, вводять в дію підприємства, споруди та інші об'єкти, а також проводять дослідну діяльність, що за їх оцінкою може негативно вплинути на стан навколишнього природного середовища, подають спеціально уповноваженому центральному органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів та його органам на місцях спеціальну заяву про це.

Забороняється введення в дію підприємств, споруд та інших об'єктів, на яких не забезпечено в повному обсязі додержання всіх екологічних вимог і виконання заходів, передбачених у проектах на будівництво та реконструкцію (розширення та технічне переоснащення).

Класифікатор галузей законодавства України під шифром № 270.050.010 передбачає Екологічні вимоги до розміщення, проектування, будівництва, реконструкції, введення в дію та експлуатації об'єктів і до іншої діяльності⁹²².

Закон України „Про охорону атмосферного повітря”⁹²³ в ч. 1 ст. 23 визначає, що проектування, будівництво і реконструкція підприємств та інших об'єктів, які впливають або можуть впливати на стан атмосферного повітря, удосконалення існуючих і впровадження нових технологічних процесів та устаткування здійснюються з обов'язковим дотриманням норм екологічної безпеки, державних санітарних вимог і правил на запланованих для будівництва та реконструкції підприємствах та інших об'єктах, а також з урахуванням накопичення і трансформації забруднення в атмосфері, його транскордонного перенесення, особливостей кліматичних умов.

У п. 2 ч. 1 ст. 14 Закону України „Про меліорацію земель”⁹²⁴ зазначається, що до повноважень центрального органу виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища у сфері меліорації земель належить здійснення державного контролю за дотриманням вимог екологічної безпеки у процесі будівництва (реконструкції), введення в дію і експлуатації меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури.

Розв'язання проблем техногенно-екологічної безпеки потребує налагодження ефективного екологічного контролю за науково-дослідними роботами із створення об'єктів штучного походження, їх проектуванням, будівництвом та функціонуванням з метою управління техногенними

---

⁹²² Наказ „Про затвердження Класифікатора галузей законодавства України” № 43/5 від 02.06.2004, Юридичний вісник України, 2004, 07, № 28.

⁹²³ Закон України „Про охорону атмосферного повітря” № 2707-XII від 16.10.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 50 (15.12.92), ст. 678.

⁹²⁴ Закон України „Про меліорацію земель” № 1389-XIV від 14.01.2000, Відомості Верховної Ради України, 2000, № 11 (17.03.2000), ст. 90.

навантаженнями, раціональним використанням природних ресурсів і розміщенням продуктивних сил⁹²⁵.

Господарський кодекс України⁹²⁶ передбачає конституційні основи правового господарського порядку в Україні. Вони, відповідно до ГК України, становлять: право власності Українського народу на землю, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони, що здійснюється від імені Українського народу органами державної влади і органами місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією України; право кожного громадянина користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону; забезпечення державою екологічної безпеки та підтримання екологічної рівноваги на території України. Господарським кодексом також визначено принцип екологічного захисту населення як загальний принцип господарювання в Україні.

Таким чином, в Україні існують еколого-господарські відносини, які виражають економічну діяльність з урахуванням вимог екології. Ця діяльність включає в себе три елементи: суб'єкт господарювання, об'єкт господарювання та господарську діяльність.

Суб'єктами господарювання ГК України визначає: 1) господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до ГК, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку; 2) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці.

Об'єкт господарської діяльності – виробництва, цехи, споруди і будови, які використовуються юридичною особою або фізичною особою – підприємцем для виробничої, науково-дослідної, комерційної або іншої діяльності⁹²⁷. У свою чергу об'єкт може поділятися на: об'єкт

---

⁹²⁵ Постанова Верховної Ради України „Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки” № 188/98-ВР від 05.03.1998, Відомості Верховної Ради України, 1998, № 38-39, ст. 248.

⁹²⁶ Господарський кодекс України № 436-IV від 16.01.2003, Офіційний вісник України, 2003, № 11 (28.03.2003), ст. 462.

⁹²⁷ Наказ МНС „Про затвердження Положення про паспортизацію потенційно небезпечних об'єктів” № 338 від 18.12.2000, Офіційний вісник України, 2001, № 4 (09.02.2001), ст. 164.

виробничого призначення – об'єкт сфери матеріального виробництва (промисловість, сільське господарство, транспорт та зв'язок, будівництво, торгівля, громадське харчування, матеріально-технічне забезпечення та збут) або об'єкт невиробничого призначення – об'єкт житлового та комунального господарства, закладів охорони здоров'я, фізкультури, соціального забезпечення, освіти, культури, мистецтва, науково-дослідних та інших організацій, пов'язаних з розвитком науки, а також пам'ятників і монументів⁹²⁸.

Під господарською діяльністю відповідно до ГК України розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність.

Екологічні вимоги охоплюють усі стадії господарської діяльності – доексплуатаційну, експлуатаційну, післяексплуатаційну.

Доексплуатаційна стадія включає в себе чотири ланки – розміщення об'єкта, проектування, будівництво, прийом в експлуатацію; експлуатаційна передбачає найважливіші параметри екологічної діяльності об'єкта – паспортизацію, дозволи на викид, встановлення нормативів викидів, контроль за їх виконанням; післяексплуатаційна стадія характеризується двома напрямками – випуском продукції та розміщенням відходів.

Розміщення об'єкта – визначення його конкретного місцезнаходження у навколишньому природному середовищі. Тому виділяють два елементи – земельно-правовий та еколого-правовий⁹²⁹.

Закон України „Про державний контроль за використанням та охороною земель”⁹³⁰ передбачає у ст. 6 повноваження спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань земельних ресурсів у сфері державного контролю за використанням та охороною земель. До повноважень цього органу належить здійснення державного контролю за використанням та охороною земель у частині розміщення, проектування, будівництва та введення в дію об'єктів, що негативно впливають або можуть вплинути на стан земель.

---

⁹²⁸ Постанова КМ України „Про затвердження Порядку державного фінансування капітального будівництва” № 1764 від 27.12.2001, Офіційний вісник України, 2001, № 52 (11.01.2002), ст. 2374.

⁹²⁹ Петров В.В. Экологическое право России: Учебник для вузов. М.: Изд-во БЕК, 1995, с. 391-392.

⁹³⁰ Закон України „Про державний контроль за використанням та охороною земель” № 963-IV від 19.06.2003, Відомості Верховної Ради України, 2003, № 39 (26.09.2003), ст. 350.

Ст. 7 регламентує повноваження спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів у сфері державного контролю за додержанням вимог законодавства України про охорону земель. До його повноважень належить здійснення державного контролю за додержанням вимог законодавства України про охорону земель у частині додержання вимог екологічної безпеки при розробленні нової техніки і технологій для обробки ґрунтів, а також під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в дію підприємств, споруд та інших об'єктів.

Екологічна складова розміщення об'єктів проявляється наприклад у тому, що спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів, його органи на місцях, інші органи виконавчої влади, підприємства, установи та організації забезпечують оприлюднення інформації через засоби масової інформації про наміри щодо розміщення об'єктів підвищеної екологічної небезпеки, які потребують проведення оцінки впливу на навколишнє природне середовище⁹³¹.

Екологічне обґрунтування проекту дає замовник у оцінці впливу на навколишнє середовище (ОВНС).

Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля⁹³² передбачає, що зацікавлена громадськість адекватно, своєчасно та ефективно інформується, залежно від обставин, або шляхом публічного повідомлення, або в індивідуальному порядку на початковому етапі процедури прийняття рішень з питань, що стосуються навколишнього середовища, серед іншого, про те, яка екологічна інформація, що стосується запропонованого виду діяльності, є в наявності; і з охопленням даного виду діяльності національною або транскордонною процедурою оцінки впливу на навколишнє середовище.

Більш детально проблематику ОВНС відображено у Законі України „Про екологічну експертизу”⁹³³, в якому цьому питанню присвячені, зокрема, статті 8, 15, 36. Так, ст. 36 цього Закону – Вимоги до матеріалів оцінки впливу на навколишнє природне середовище – передбачає, що в

---

⁹³¹ Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища „Про затвердження Положення про порядок надання екологічної інформації” № 169 від 18.12.2003, Офіційний вісник України, 2004, № 6 (27.02.2004), ст. 358.

⁹³² Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля від 25.06.1998, Закон і Бізнес, 2002, 11, № 44.

⁹³³ Закон України „Про екологічну експертизу” № 45/95-ВР від 09.02.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 8 (21.02.95), ст. 54.

матеріалах оцінки впливу на навколишнє природне середовище запланованої чи здійснюваної діяльності обґрунтовуються її доцільність та способи реалізації, можливі альтернативні варіанти рішень, характеристика стану навколишнього природного середовища території, види та рівні впливу на нього в нормальних і екстремальних умовах, можливі зміни його якісного стану, еколого-економічні наслідки діяльності, заходи щодо зменшення рівня екологічного ризику і забезпечення вимог екологічної безпеки.

Вимоги законодавства України відповідають прийнятому у Західній Європі та США розумінню завдань ОВНС та її місцю у плануванні господарської діяльності.

Затверджено та введено в дію спеціальний нормативний документ з питань ОВНС – Державні будівельні норми (ДБН) А.2.2-1-95 „Склад і зміст матеріалів оцінки впливів на навколишнє середовище (ОВНС) при проектуванні і будівництві підприємств, будинків і споруд. Основні положення проектування”, який забезпечує впровадження процедур ОВНС у проектування господарської діяльності і є основним документом, яким керуються відповідні органи під час здійснення державної екологічної експертизи відповідних об’єктів, у тому числі проектною документації. Ці ж норми використовуються і під час проведення державної санітарно-гігієнічної експертизи відповідних об’єктів, у тому числі проектних матеріалів⁹³⁴.

ОВНС проводить державна екологічна експертиза і в разі негативної оцінки об’єктів державною екологічною експертизою замовник зобов’язаний забезпечити їх доопрацювання відповідно до вимог еколого-експертного висновку і своєчасну передачу матеріалів на додаткову державну екологічну експертизу. Позитивний висновок державної екологічної експертизи є дійсним протягом трьох років від дня його видачі. Якщо за цей час не розпочато реалізацію рішення щодо об’єкта державної екологічної експертизи, то він підлягає новій державній екологічній експертизі.

У разі проведення комплексної державної експертизи інвестиційних програм і проектів будівництва вона включає в себе державну екологічну експертизу інвестиційних програм та проектів будівництва об’єктів, що

---

⁹³⁴ Указ Президента України „Програма інтеграції України до Європейського Союзу” № 1072/2000 від 14.09.2000.

становлять підвищену екологічну небезпеку, перелік яких встановлюється Кабінетом Міністрів України⁹³⁵.

Під об'єктом будівництва слід розуміти окремий будинок або споруду (з усім устаткуванням, яке до них відноситься, інструментом і реманентом, галереями, естакадами, внутрішніми інженерними мережами водопостачання, каналізації, газопроводу, теплопроводу, електропостачання, радіофікації, підсобними і допоміжними надвірними будівлями, благоустроєм та іншими роботами і витратами), на будівництво, реконструкцію яких повинні бути складені окремо проект і кошторис. Якщо на будівельному майданчику за проектом (робочим проектом) споруджується тільки один об'єкт основного призначення, то поняття „об'єкт будівництва” збігається з поняттям „будова”⁹³⁶.

На стадії будівництва основною екологічною вимогою є дотримання екологічної складової проекту. Чинне законодавство передбачає засоби та гарантії виконання екологічних вимог – систему спеціальних контрольно-наглядових органів при здійсненні будівництва:

- авторський нагляд – наприклад, за виконанням проекту землеустрою здійснюється розробниками документації із землеустрою. За необхідності до авторського нагляду залучаються представники підрядних організацій, які реалізують зазначений проект⁹³⁷;

- санітарно-епідеміологічний нагляд – здійснює державна санітарно-епідеміологічна служба як урядовий орган державного управління у складі Міністерства охорони здоров'я⁹³⁸;

- архітектурно-будівельний контроль – утворений у складі Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України (Мінбуд України)⁹³⁹, яке відповідно до покладених на

---

⁹³⁵ Постанова КМ України „Про порядок затвердження інвестиційних програм і проектів будівництва та проведення їх комплексної державної експертизи” № 483 від 11.04.2002, Офіційний вісник України, 2002, № 15 (26.04.2002), ст. 800.

⁹³⁶ Наказ Державного комітету з будівництва та архітектури „Державні будівельні норми України. Проектування. Склад, порядок розроблення, погодження та затвердження проектної документації для будівництва ДБН А.2.2-3-2004” № 8 від 20.01.2004, Ціноутворення у будівництві, 2004, 05, № 5.

⁹³⁷ Наказ Держкомзему „Про затвердження Порядку ведення журналу авторського нагляду за виконанням проекту землеустрою” № 295 від 28.11.2003, Офіційний вісник України, 2003, № 51 (02.01.2004)(частина 2), ст. 2727.

⁹³⁸ Постанова КМ України „Про затвердження Положення про державний санітарно-епідеміологічний нагляд в Україні” № 1109 від 22.06.1999, Офіційний вісник України, 1999, № 25 (09.07.99), ст. 1178.

⁹³⁹ Указ Президента України „Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 червня 2005 року „Про стан додержання вимог законодавства та заходи щодо підвищення ефективності державної політики у сфері регулювання земельних відносин, використання та

нього завдань бере участь у здійсненні архітектурно-будівельного контролю, державного контролю за плануванням, забудовою та іншим використанням територій⁹⁴⁰ згідно з Положенням про державний архітектурно-будівельний контроль⁹⁴¹;

- технічний нагляд – перевірка відповідності об'єкта встановленим технічним вимогам⁹⁴². Здійснювати технічний нагляд і контроль, відповідно до ст. 320 Господарського кодексу України⁹⁴³, має право замовник, не втручаючись у господарську діяльність підрядника, за відповідністю обсягу, вартості і якості виконаних робіт проектам і кошторисам. Він має право перевіряти хід і якість будівельних і монтажних робіт, а також якість матеріалів, що використовуються;

- екологічний контроль – здійснює державна екологічна інспекція (Держекоінспекція), яка є урядовим органом державного управління і діє у складі Мінприроди і йому підпорядковується⁹⁴⁴. Держекоінспекція має право обмежувати чи тимчасово припиняти в установленому порядку діяльність підприємств, установ і організацій та експлуатацію об'єктів (в тому числі будівництво, реконструкцію та розширення об'єктів) і подавати Мінприроди пропозиції щодо припинення діяльності цих підприємств, установ і організацій у разі порушення вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища, екологічну та в межах своєї компетенції радіаційну безпеку, за винятком суб'єктів підприємницької діяльності (інвесторів), що провадять свою діяльність відповідно до законодавства про угоди щодо розподілу продукції.

Положення про порядок опломбування або опечатування підприємств, окремих їх цехів (дільниць) і одиниць обладнання⁹⁴⁵ у разі обмеження чи

охорони земель” № 1643/2005 від 21.11.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 47 (07.12.2005), ст. 2943.

⁹⁴⁰ Указ Президента України „Про Положення про Міністерство будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України” № 1801/2005 від 19.12.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 52 (11.01.2006), ст. 3256.

⁹⁴¹ Постанова КМ України „Про внесення змін до деяких рішень Уряду України з питань державного архітектурно-будівельного контролю” № 253 від 07.04.1995, Зібрання постанов Уряду України, 1995, № 7, ст. 166.

⁹⁴² Наказ Міністерства транспорту та зв'язку „Про затвердження Правил технічної експлуатації портових гідротехнічних споруд” № 257 від 27.05.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 42 (02.11.2005), ст. 2666.

⁹⁴³ Господарський кодекс України № 436-IV від 16.01.2003, Офіційний вісник України, 2003, № 11 (28.03.2003), ст. 462.

⁹⁴⁴ Постанова КМ України „Про затвердження Положення про Державну екологічну інспекцію” № 1520 від 17.11.2001, Офіційний вісник України, 2001, № 47 (07.12.2001), ст. 2084.

⁹⁴⁵ Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища „Про затвердження Положення про порядок опломбування або опечатування підприємств, окремих їх цехів

зупинення (тимчасово) діяльності підприємств і об'єктів визначає підстави для проведення опломбування або опечатування, встановлює їх порядок і процедуру; регламентує питання контролю за цілісністю пломб або печаток, зняття пломб і печаток, оформлення відповідних документів і спрямоване на забезпечення фактичного обмеження чи зупинення (тимчасово) діяльності суб'єктів господарювання у разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

Питання у справах про правопорушення у сфері містобудування, у тому числі справах, пов'язаних з недотриманням екологічних вимог під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції та прийняття в експлуатацію об'єктів чи споруд, недотриманням державних стандартів, норм і правил під час проектування і будівництва, самовільним будівництвом будинків або споруд, розглядаються начальниками відповідних інспекцій державного архітектурно-будівельного контролю згідно з Положенням про державний архітектурно-будівельний контроль⁹⁴⁶ та Законом України „Про відповідальність підприємств, їх об'єднань, установ та організацій за правопорушення у сфері містобудування”.

Після закінчення будівництва об'єкти підлягають прийняттю в експлуатацію в установленому порядку. Прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів полягає у підтвердженні державними приймальними комісіями готовності до експлуатації об'єктів нового будівництва, реконструкції, реставрації, капітального ремонту будівель і споруд як житлово-громадського, так і виробничого призначення, інженерних мереж та споруд, транспортних магістралей, окремих черг пускових комплексів (закінчені будівництвом об'єкти), їх інженерно-технічного оснащення відповідно до затвердженої в установленому порядку проектної документації, нормативних вимог, вихідних даних на проектування. Об'єкти виробничого призначення з кількістю робочих місць понад 50 або вартістю понад 5 млн. грн, а також об'єкти житлово-громадського призначення III, IV і V категорій складності до пред'явлення їх державним приймальним комісіям попередньо приймаються робочими комісіями. Робоча комісія повинна у тому числі перевірити відповідність архітектурних і конструктивних рішень закінченого будівництвом об'єкта

(дільниць) і одиниць обладнання у разі обмеження чи зупинення (тимчасово) діяльності підприємств і об'єктів” № 353 від 15.09.2004, Офіційний вісник України, 2004, № 40 (22.10.2004), ст. 2653.

⁹⁴⁶ Постанова КМ України „Про внесення змін до деяких рішень Уряду України з питань державного архітектурно-будівельного контролю” № 253 від 07.04.1995, Зібрання постанов Уряду України, 1995, № 7, ст. 166.

затвердженому проекту, санітарним, протипожежним, радіаційним та екологічним вимогам⁹⁴⁷.

Реконструкція діючих підприємств – це переобладнання діючих цехів та об'єктів основного, підсобного та обслуговуючого призначення без розширення існуючих будівель і споруд основного призначення та без збільшення чисельності працівників з одночасним поліпшенням умов їх праці та охорони навколишнього природного середовища, здійснюване з метою вдосконалення виробництва та підвищення його техніко-економічного рівня, збільшення виробничих потужностей, зміни номенклатури продукції та поліпшення її якості⁹⁴⁸.

Загальні екологічні вимоги, які пред'являються до діючих підприємств і інших господарських суб'єктів, викладені в коментованій статті. У цілому вони об'єднуються в інститут екологічної правоспроможності господарюючого суб'єкта щодо охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки. Основні елементи цього інституту проявляються через екологічну паспортизацію.

Відповідно до ч. 3 ст. 24 Закону, збір, обробка і подання відповідним державним органам зведеної статистичної звітності про обсяги викидів, скидів забруднюючих речовин, використання природних ресурсів, виконання завдань по охороні навколишнього природного середовища та іншої інформації, ведення екологічних паспортів здійснюється за єдиною системою в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України. На жаль, Кабінет Міністрів України і досі не розробив методики екологічної паспортизації. Хоча в порядку експерименту вже є спроби запровадження еколого-технологічних паспортів підприємств.

Так, Закарпатська обласна Рада народних депутатів затвердила Програму економічного і соціального розвитку області на 2004 рік⁹⁴⁹, якою передбачається проведення, в порядку експерименту, на базі визначених підприємств, запровадження системи еколого-технологічних паспортів на блоки-водозбори.

З метою зміцнення здоров'я населення, збереження працездатності, поліпшення демографічної ситуації та підвищення ефективності медико-санітарної допомоги Кабінет Міністрів України затвердив Міжгалузеву

---

⁹⁴⁷ Постанова КМ України „Про Порядок прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів” № 1243 від 22.09.2004, Офіційний вісник України, 2004, № 38 (08.10.2004), ст. 2500.

⁹⁴⁸ Постанова КМ України „Про затвердження Порядку державного фінансування капітального будівництва” № 1764 від 27.12.2001, Офіційний вісник України, 2001, № 52 (11.01.2002), ст. 2374.

⁹⁴⁹ Рішення Закарпатської обласної Ради народних депутатів „Про Програму економічного і соціального розвитку області на 2004 рік” № 301 від 17.12.2003.

комплексну програму „Здоров'я нації” на 2002 – 2011 рр. (Програма „Здоров'я нації”)⁹⁵⁰. Цією програмою передбачалось Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям розробити до 1 березня 2002 р. з урахуванням завдань Програми „Здоров'я нації” і затвердити відповідні регіональні програми. Програма „Здоров'я нації” зокрема передбачає постійне проведення сертифікації устаткування підприємств щодо викидів, введення екологічних паспортів підприємств і санітарної атестації робочих місць незалежно від форми власності та видів господарювання. Відповідальними за це призначені такі органи державної влади: Мінекоресурсів, Мінпаливенерго, Мінпромполітики, МОЗ, Академія медичних наук, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації.

Згідно з Програмою „Здоров'я нації”, як приклад, Київська міська державна адміністрація прийняла розпорядження „Про затвердження заходів щодо реалізації міської Міжгалузевої комплексної програми „Здоров'я киян” на 2003 – 2011 роки”⁹⁵¹. Розділом II „Справедливість і рівність у питаннях охорони здоров'я населення міста”, підрозділом VI „Якість повітря” планується постійно такий захід як проведення сертифікації устаткування підприємств щодо викидів, введення екологічних паспортів підприємств і санітарної атестації робочих місць незалежно від форми власності та видів господарювання.

Постановою Верховної Ради України „Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки”⁹⁵² передбачалось впровадження в Збройних Силах України екологічної паспортизації об'єктів, налагодження системи екологічного моніторингу гарнізонів і підприємств ВПК, включення її до системи державного моніторингу навколишнього природного середовища.

---

⁹⁵⁰ Постанова КМ України „Про затвердження Міжгалузевої комплексної програми „Здоров'я нації” на 2002 – 2011 роки” № 14 від 10.01.2002, Офіційний вісник України, 2002, № 9 (15.03.2002), ст. 403.

⁹⁵¹ Розпорядження Київської міської державної адміністрації „Про затвердження заходів щодо реалізації міської Міжгалузевої комплексної програми „Здоров'я киян” на 2003 – 2011 роки” № 1825 від 30.09.2003.

⁹⁵² Постанова Верховної Ради України „Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки” № 188/98-ВР від 05.03.1998, Відомості Верховної Ради України, 1998, № 38-39, ст. 248.

Зараз поряд із екологічною паспортизацією набирає обертів інститут екологічного аудиту. Закон України „Про екологічний аудит”⁹⁵³ визначає основні правові та організаційні засади здійснення екологічного аудиту і спрямований на підвищення екологічної обґрунтованості та ефективності діяльності суб’єктів господарювання.

„Державні санітарні правила охорони атмосферного повітря населених місць (від забруднення хімічними та біологічними речовинами)”⁹⁵⁴ передбачають санітарні вимоги до охорони атмосферного повітря населених місць при розробці містобудівної документації. Там, зокрема, у п. 2.3. передбачаються заходи щодо запобігання, зниження або ліквідації забруднення атмосферного повітря шляхом впровадження сучасних рішень планувального характеру, а також врахування можливості здійснення ефективних рішень технологічного, санітарно-технічного та організаційного характеру, позитивного вітчизняного та зарубіжного досвіду їх використання, включаючи застосування маловідходної та безвідходної технології, комплексне використання природних ресурсів, споруд та пристроїв для ефективного вловлювання, знешкодження та утилізації шкідливих речовин і приладів для контролю вмісту їх у викидах та атмосферному повітрі.

Державні санітарні правила планування та забудови населених пунктів⁹⁵⁵ у п. 4.3. передбачають, що у сільбищній зоні населеного пункту допускається розташування промислових підприємств, які не є джерелами викидів шкідливих речовин, не створюють шуму, вібрації, електромагнітних та іонізуючих випромінювань вище нормативних рівнів, не потребують обладнання під’їзних залізничних шляхів, інтенсивного руху автомобільного транспорту (понад 40 автомобілів за добу). При цьому відстань до житлових будинків, ділянок дитячих дошкільних закладів, шкіл, закладів охорони здоров’я, відпочинку та фізкультурних споруд слід встановлювати за погодженням з органами державного санітарного нагляду, але не менше 50 м від межі території об’єкта.

Мінприроди України відповідно до покладених на нього завдань в установленому законодавством порядку встановлює ліміти та квоти на спеціальне використання природних ресурсів та розміщення відходів,

---

⁹⁵³ Закон України „Про екологічний аудит” № 1862-IV від 24.06.2004, Відомості Верховної Ради України, 2004, № 45 (05.11.2004), ст. 500.

⁹⁵⁴ Наказ Міністерства охорони здоров’я „Державні санітарні правила охорони атмосферного повітря населених місць (від забруднення хімічними та біологічними речовинами)” № 201 від 09.07.1997.

⁹⁵⁵ Наказ Міністерства охорони здоров’я „Про затвердження Державних санітарних правил планування та забудови населених пунктів” № 173 від 19.06.1996.

нормативи допустимих рівнів шкідливого впливу фізичних та біологічних факторів на стан навколишнього природного середовища, а також видає дозволи на спеціальне використання природних ресурсів, викиди і скиди забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, розміщення відходів, транскордонне переміщення об'єктів рослинного та тваринного світу, а також контролює їх додержання та приймає відповідні рішення щодо зупинення їх дії або анулювання⁹⁵⁶.

Мінвуглепром України відповідно до покладених на нього завдань в межах своєї компетенції бере участь у розробленні екологічних норм і нормативів, забезпечує додержання екологічних вимог у виробництві та раціональне використання вугільних родовищ, вживає заходів щодо запобігання шкідливому впливу виробництва на життя та здоров'я населення, довкілля та природні ресурси⁹⁵⁷.

Пріоритетність вимог екологічної безпеки, обов'язковість дотримання екологічних стандартів, нормативів та лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльності передбачається Київською міською програмою охорони навколишнього природного середовища на період до 2007 року⁹⁵⁸.

Зокрема передбачено екологізацію промислового виробництва. Її передбачається проводити на основі комплексності рішень щодо розвитку промисловості з питаннями охорони навколишнього природного середовища, ефективного використання природних ресурсів, широкого впровадження новітніх технологій. При цьому передбачається:

- обов'язковість екологічної експертизи всіх проектів та бізнес-планів промислового спрямування;
- недопущення введення в дію підприємств, споруд та інших об'єктів, на яких не забезпечено в повному обсязі дотримання всіх екологічних вимог, передбачених нормативною та проектною документацією, і виконання заходів екологічного спрямування, передбачених у проектах на будівництво та реконструкцію (розширення та технічне переоснащення);
- при проектуванні, розміщенні, будівництві, введенні в дію нових і реконструкції діючих підприємств, споруд та інших об'єктів,

---

⁹⁵⁶ Указ Президента України „Про Положення про Міністерство охорони навколишнього природного середовища України” № 1842/2005 від 27.12.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 52 (11.01.2006), ст. 3257.

⁹⁵⁷ Указ Президента України „Питання Міністерства вугільної промисловості України” № 1417/2005 від 05.10.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 40 (21.10.2005), ст. 2541.

⁹⁵⁸ Рішення Київської міської Ради „Про затвердження Київської міської програми охорони навколишнього природного середовища на період до 2007 року” № 1062/2472 від 28.12.2004, Хрещатик, 2005, 03, № 37.

удосконаленні існуючих і впровадженні нових технологічних процесів та устаткування, а також в процесі експлуатації цих об'єктів забезпечуватиметься екологічна безпека людей, раціональне використання природних ресурсів, дотримання нормативів можливих шкідливих впливів на навколишнє природне середовище. При цьому мають передбачатися вловлювання, утилізація, знешкодження шкідливих речовин і відходів або повна їхня ліквідація, виконання інших вимог щодо охорони навколишнього природного середовища і здоров'я людей;

- підприємства, установи й організації, діяльність яких пов'язана зі шкідливим впливом на навколишнє природне середовище, незалежно від часу введення їх у дію, мають бути обладнані спорудами, устаткуванням і пристроями для очищення викидів і скидів або їхнього знешкодження, а також приладами контролю за кількістю і складом забруднюючих речовин з урахуванням економічної доцільності, рівня технологічних процесів та рівня шкідливого впливу на навколишнє середовище. Необхідно забезпечити винесення екологічно небезпечних підприємств, які з об'єктивних причин неможливо закрити, за межі житлових зон міста.

Екологізація капітального будівництва означає, що при здійсненні або проектуванні нового будівництва в місті передбачається:

- розміщення та нову забудову здійснювати з урахуванням екологічної ємності території, дотриманням вимог охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів з метою гарантування екологічної безпеки;

- при реалізації Генерального плану розвитку Києва і розміщення нового будівництва визначати режим використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки у приміських та зелених зонах за погодженням з Радами, на території яких вони знаходяться, відповідно до законодавства України.

Стаття 52. Охорона навколишнього природного середовища при застосуванні засобів захисту рослин, мінеральних добрив, нафти і нафтопродуктів, токсичних хімічних речовин та інших препаратів

(назва статті 52 із доповненнями, внесеними згідно із Законом України від 19.11.97 р. № 650/97-ВР)

Підприємства, установи, організації та громадяни зобов'язані додержуватись правил транспортування, зберігання і застосування засобів захисту рослин, стимуляторів їх росту, мінеральних добрив, нафти і нафтопродуктів, токсичних хімічних речовин та інших препаратів, з тим щоб не допустити забруднення ними або їх

складовими навколишнього природного середовища і продуктів харчування.

(частина перша статті 52 із доповненнями, внесеними згідно із Законом України від 19.11.97 р. № 650/97-ВР)

При створенні нових хімічних препаратів і речовин, інших потенційно небезпечних для навколишнього природного середовища субстанцій повинні розроблятися та затверджуватися у встановленому законодавством порядку допустимі рівні вмісту цих речовин у об'єктах навколишнього природного середовища та продуктах харчування, методи визначення їх залишкової кількості та утилізації після використання.

Вміст природних та штучних домішок, які можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища або здоров'я людей, у таких препаратах, а також сировині, що використовується для їх виробництва, не повинен перевищувати допустимих рівнів, встановлених відповідно до законодавства.

Екологічні вимоги при виробництві, зберіганні, транспортуванні, використанні, знешкодженні, захороненні токсичних та інших небезпечних для навколишнього природного середовища і здоров'я людей речовин, віднесення хімічних речовин до категорії токсичних та їх класифікація за ступенем небезпечності визначаються нормативними документами на підставі висновку державної екологічної експертизи і погоджуються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань охорони здоров'я і спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів.

Перелік пестицидів та агрохімікатів, дозволених для використання в Україні, регламенти їх застосування, а також щорічні доповнення до нього визначаються в установленому законодавством порядку.

(частина п'ята статті 52 у редакції Закону України від 06.04.2000 р. № 1642-ІІІ)

Коментована стаття присвячена правовому регулюванню поводження з хімічними речовинами, які несуть потенційну або реальну загрозу, крім тих, що віднесені до відходів і врегульовані ст. 55 Закону. Національне законодавство України не має єдиного нормативного акту, який би комплексно регулював питання, пов'язані з виробництвом хімічних речовин

їх обігом, використанням як виробничої сировини, зберіганням, утилізацією та управлінням у цій сфері.

Закон України „Про об’єкти підвищеної небезпеки”⁹⁵⁹ закріплює правові, економічні, соціальні та організаційні основи діяльності, пов’язаної з об’єктами підвищеної небезпеки, і спрямований на захист життя і здоров’я людей та довкілля від шкідливого впливу аварій на цих об’єктах шляхом запобігання їх виникненню, обмеження (локалізації) розвитку і ліквідації наслідків. У цьому законі питання віднесення промислових об’єктів до об’єктів підвищеної небезпеки безпосередньо залежить від кількісних та якісних характеристик речовин, які використовуються на підприємстві. Об’єктом підвищеної небезпеки визнається об’єкт, на якому використовуються, виготовляються, переробляються, зберігаються або транспортуються одна або кілька небезпечних речовин чи категорій речовин у кількості, що дорівнює або перевищує нормативно встановлені порогові маси, а також інші об’єкти як такі, що відповідно до закону є реальною загрозою виникнення надзвичайної ситуації техногенного та природного характеру.

Закон встановлює перелік державних органів, які здійснюють контрольно-наглядові повноваження, порядок ідентифікації об’єктів підвищеної небезпеки та декларування безпеки таких об’єктів, порядок реалізації дозвільної діяльності при будівництві та експлуатації об’єктів підвищеної небезпеки.

Постанова Кабінету Міністрів України „Про затвердження Порядку одержання дозволу на виробництво, зберігання, транспортування, використання, захоронення, знищення та утилізацію отруйних речовин, у тому числі продуктів біотехнології та інших біологічних агентів”⁹⁶⁰ встановлює, що підприємства повинні одержати дозвіл на виробництво, зберігання, транспортування, використання, захоронення, знищення та утилізацію отруйних речовин, у тому числі продуктів біотехнології та інших біологічних агентів. Без відповідного дозволу провадження зазначеної діяльності забороняється. У разі виробництва, зберігання, транспортування, використання, захоронення, знищення та утилізації отруйних речовин підприємства та громадяни-підприємці зобов’язані дотримувати норми, які гарантують безпеку для здоров’я населення та

---

⁹⁵⁹ Закон України „Про об’єкти підвищеної небезпеки” № 2245-III від 18.01.2001, Відомості Верховної Ради України, 2001, № 15 (13.04.2001), ст. 73.

⁹⁶⁰ Постанова КМ України „Про затвердження Порядку одержання дозволу на виробництво, зберігання, транспортування, використання, захоронення, знищення та утилізацію отруйних речовин, у тому числі продуктів біотехнології та інших біологічних агентів” № 440 від 20.06.1995, Урядовий кур’єр, 1995, 06, 27.06.95 № 94.

навколишнього природного середовища. У цій же Постанові закріплюється й Перелік отруйних речовин, у тому числі продуктів біотехнологій та інших біологічних агентів, виробництво, зберігання, транспортування, використання, захоронення, знищення та утилізація яких здійснюються за наявності дозволу.

Питання щодо транспортування хімічних речовин регулюються Законом України „Про перевезення небезпечних вантажів”⁹⁶¹, згідно з яким до небезпечних вантажів належать речовини, матеріали, вироби, відходи виробничої та іншої діяльності, які внаслідок притаманних їм властивостей за наявності певних факторів можуть під час перевезення спричинити вибух, пожежу, пошкодження технічних засобів, пристроїв, споруд та інших об’єктів, заподіяти матеріальні збитки та шкоду довкіллю, а також призвести до загибелі, травмування, отруєння людей, тварин і які за міжнародними договорами, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, або за результатами випробувань в установленому порядку залежно від ступеня їх впливу на довкілля або людину віднесено до одного з класів небезпечних речовин.

Цей закон встановлює класи небезпечних речовин, права та обов’язки перевізників, відправників та одержувачів небезпечних вантажів, вимоги до транспортних засобів, які здійснюють перевезення небезпечних речовин. Також в ньому закріплюються вимоги щодо страхування відповідальності суб’єктів перевезення небезпечних вантажів, ліквідації наслідків аварій, що виникають під час перевезення небезпечних вантажів, умови транзиту небезпечних вантажів через територію України.

Даний закон визначає загальні вимоги до перевезення небезпечних речовин всіма видами транспорту. Для окремих видів транспорту можуть встановлюватися свої вимоги.

Необхідно зауважити, що для деяких видів перевезень і досі можуть діяти правила СРСР. Відповідно до Угоди про міждержавні перевезення небезпечних і розрядних вантажів⁹⁶², на період до прийняття міжнародних або розробки нових єдиних для країн-учасниць нормативних документів щодо перевезення небезпечних і розрядних вантажів зберігаються раніше діючі на території колишнього Союзу РСР порядок здійснення перевезень таких вантажів, у тому числі в міжнародному сполученні, залізничним, автомобільним, повітряним, річковим і морським транспортом. Угоду підписали 12 республік колишнього СРСР, крім Литви, Латвії та Естонії.

---

⁹⁶¹ Закон України „Про перевезення небезпечних вантажів” № 1644-III від 06.04.2000, Відомості Верховної Ради України, 2000, № 28 (14.07.2000), ст. 222.

⁹⁶² Угода про міждержавні перевезення небезпечних і розрядних вантажів від 23.12.1993, Офіційний вісник України, 2005, № 37 (30.09.2005), ст. 2351.

Україна приєдналася до Європейської Угоди про міжнародне дорожнє перевезення небезпечних вантажів (ДОПНВ) 1957 року⁹⁶³, спрямованої на регулювання транспортування вказаних об'єктів автомобільним транспортом. Крім того, розроблено Правила дорожнього перевезення небезпечних вантажів⁹⁶⁴. Ці правила визначають порядок, а також основні вимоги до забезпечення безпеки цих перевезень автомобільними дорогами на всій території України і передбачають питання пов'язані з: підготовкою небезпечного вантажу до перевезення; маркуванням упаковок; способами перевезення небезпечних вантажів; загальними вимогами до транспортних одиниць та їх обладнання; вимогами, що стосуються базових транспортних засобів; підготовкою водіїв та інших осіб, обов'язки яких пов'язані з автомобільними перевезеннями небезпечних вантажів; комплектністю перевізних документів; порядком отримання дозволів на дорожнє перевезення небезпечних вантажів; завантаженням, розвантаженням та обробкою небезпечних вантажів; розміщенням інформаційних таблиць небезпечного вантажу та знаків безпеки на транспортних засобах.

При перевезенні небезпечних вантажів залізничним транспортом застосовуються правила безпеки⁹⁶⁵, які визначають заходи безпеки та порядок ліквідації наслідків аварійних ситуацій з небезпечними вантажами при перевезенні їх залізничним транспортом і є обов'язковими для працівників залізничного транспорту, відправників та одержувачів небезпечних вантажів, а також для підприємств та організацій, які здійснюють транспортно-експедиційне обслуговування та ліквідацію наслідків аварійної ситуації. Крім того, для країн СНД існують Правила перевезення небезпечних вантажів залізницями⁹⁶⁶.

Окремо не врегульовано питання перевезення хімічних речовин водним транспортом на території України. Тому в Україні частково діють Правила перевезень небезпечних вантажів, затверджені Міністерством

---

⁹⁶³ Закон України „Про приєднання України до Європейської Угоди про міжнародне дорожнє перевезення небезпечних вантажів (ДОПНВ)” № 1511-III від 02.03.2000, Відомості Верховної Ради України, 2000, № 13 (31.03.2000), ст. 116.

⁹⁶⁴ Наказ Міністерства внутрішніх справ України „Затвердження Правил дорожнього перевезення небезпечних вантажів” № 822 від 26.07.2004, Офіційний вісник України, 2004, № 35 (17.09.2004), ст. 2377.

⁹⁶⁵ Наказ Міністерства транспорту України „Про затвердження Правил безпеки та порядку ліквідації наслідків аварійних ситуацій з небезпечними вантажами при перевезенні їх залізничним транспортом” № 567 від 16.10.2000, Офіційний вісник України, 2000, № 49 (22.12.2000) (частина 1), ст. 2145.

⁹⁶⁶ Правила перевозок опасных грузов по железным дорогам., Москва: Транспорт, 1996.

иляхів сполучення СРСР⁹⁶⁷. При міжнародному перевезенні діють правила, встановлені Кодексом торговельного мореплавства України⁹⁶⁸ та відповідними міжнародними угодами, в тому числі не ратифікованими Верховною Радою України. Так, Європейська угода про міжнародне перевезення небезпечних вантажів по внутрішніх водних шляхах (ВОПНВ)⁹⁶⁹ до сьогодні не ратифікована Україною, однак її окремі положення враховуються в Україні у зв'язку з їх чинністю на території інших держав⁹⁷⁰.

Транспортування небезпечних речовин повітряним транспортом не врегульовано окремим документом, лише встановлюються особливості їх перевезення поряд з іншими видами вантажів, які стосуються переважно маркування та пакування вантажу⁹⁷¹.

З метою забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної життю і здоров'ю фізичних осіб, навколишньому природному середовищу, майну фізичних та юридичних осіб під час перевезення небезпечних вантажів проводиться обов'язкове страхування відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків під час перевезення небезпечних вантажів⁹⁷². Суб'єктами правовідносин щодо страхування відповідальності осіб, що здійснюють перевезення небезпечних вантажів, є страховальники, страховики та треті особи, яким заподіяна шкода під час перевезення небезпечних вантажів. Постановою закріплюються вимоги щодо розподілу виплат, питання сплати страхових виплат тощо.

Для врегулювання поведінки із засобами захисту рослин, стимуляторами їх росту, мінеральними добривами прийнято Закон України

---

⁹⁶⁷ Правила перевозок грузов. Раздел 42 „Правила перевозок опасных грузов” Утверждены Министерством путей сообщения СССР 15 сентября 1965 г.

⁹⁶⁸ Кодекс торговельного мореплавства України № 176/95-ВР від 23.05.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 52 (26.12.95), ст. 349.

⁹⁶⁹ Європейська угода про міжнародне перевезення небезпечних вантажів по внутрішніх водних шляхах (ВОПНВ) від 26.05.2000.

⁹⁷⁰ Наказ Міністерства транспорту України „Про надання Регістру судноплавства України повноважень стосовно застосування ВОПОГ і ВОПОГ-Д” № 945 від 28.12.2002, Транспорт України - нормативне регулювання, 2003, 01, № 2.

⁹⁷¹ Наказ Державної служби України з нагляду за забезпеченням безпеки авіації „Про затвердження Інструкції з організації перевезень вантажів повітряним транспортом” № 822 від 02.10.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 47 (07.12.2005), ст. 2976.

⁹⁷² Постанова КМ України „Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків під час перевезення небезпечних вантажів” № 733 від 01.06.2002, Офіційний вісник України, 2002, № 23 (21.06.2002), ст. 1106.

„Про пестициди і агрохімікати”⁹⁷³, який встановлює правові відносини, пов’язані з державною реєстрацією, виробництвом, закупівлею, транспортуванням, зберіганням, торгівлею та безпечним для здоров’я людини і навколишнього природного середовища застосуванням пестицидів і агрохімікатів, визначає права і обов’язки підприємств, установ, організацій та громадян, а також повноваження органів державної виконавчої влади і посадових осіб у цій сфері. Передбачені цим законом вимоги є єдиними для пестицидів та агрохімікатів як вітчизняного, так і закордонного виробництва. В рамках цього ж закону закріплюються положення щодо безпечності сільськогосподарської сировини і харчових продуктів рослинного і тваринного походження, при виробництві, зберіганні і транспортуванні яких використовувалися пестициди і агрохімікати.

Постанова Кабінету Міністрів України „Про затвердження Порядку державного обліку наявності та використання пестицидів і агрохімікатів”⁹⁷⁴ визначає вимоги щодо обліку наявності та використання пестицидів і агрохімікатів, періодичності інвентаризації пестицидів і агрохімікатів зі складанням акта про наявність їх залишків та строки подачі статистичної звітності за затвердженими Мінстатом формами.

Порядок⁹⁷⁵ проведення державних випробувань, державної реєстрації та перереєстрації, видання переліків пестицидів і агрохімікатів, дозволених до використання в Україні, розробляє Кабінет Міністрів України. Цей порядок закріплює процедурні питання, пов’язані з легалізацією пестицидів та агрохімікатів.

Вилучення, утилізація, знищення та знешкодження непридатних або заборонених до використання пестицидів і агрохімікатів та тари від них здійснюється підприємствами-виробниками, іншими підприємствами, які мають дозвіл санітарно-епідеміологічних служб Міністерства охорони здоров’я та Міністерства охорони навколишнього природного середовища і

---

⁹⁷³ Закон України „Про пестициди і агрохімікати” № 86/95-ВР від 02.03.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 14 (04.04.95), ст. 91.

⁹⁷⁴ Постанова КМ України „Про затвердження Порядку державного обліку наявності та використання пестицидів і агрохімікатів” № 881 від 02.11.1995, Зібрання постанов Уряду України, 1996, № 3, ст. 90.

⁹⁷⁵ Постанова КМ України „Про затвердження Порядку проведення державних випробувань, державної реєстрації та перереєстрації, видання переліків пестицидів і агрохімікатів, дозволених до використання в Україні” № 295 від 04.03.1996, Зібрання постанов Уряду України, 1996, № 8, ст. 253.

ядерної безпеки⁹⁷⁶. Вилученню, утилізації, знищенню та знешкодженню підлягають непридатні або заборонені до використання пестициди і агрохімікати та тара від них, які визнані такими на основі результатів дослідження контрольно-токсикологічних лабораторій та проектно-розвідувальних станцій хімізації сільського господарства, висновків органів МОЗ і Мінсільгосппроду.

Міністерство охорони здоров'я розробляє та затверджує перелік пестицидів, заборонених до використання в сільському господарстві⁹⁷⁷.

Законодавство встановлює, що використання в народному господарстві та побуті будь-якого небезпечного фактора хімічної та біологічної природи допускається лише за наявності сертифіката, що засвідчує його державну реєстрацію. Діяльність, пов'язана з потенційною небезпечкою для здоров'я людей, підлягає ліцензуванню в порядку, встановленому законодавством⁹⁷⁸.

Діяльність пов'язана із обігом хімічних речовин підлягає ліцензуванню. Такою діяльністю є: виробництво та реалізація особливо небезпечних хімічних речовин; виробництво пестицидів та агрохімікатів, оптова, роздрібна торгівля пестицидами та агрохімікатами; транспортування нафти, нафтопродуктів магістральним трубопроводом, транспортування природного і нафтового газу трубопроводами та його розподіл⁹⁷⁹. Перелік небезпечних хімічних речовин затверджується Кабінетом Міністрів⁹⁸⁰ і складається з понад двохсот найменувань таких речовин.

Окремо в законодавстві на основі міжнародних договорів⁹⁸¹ врегульовано питання охорони озонowego шару. Постанова Кабінету Міністрів України „Про Програму припинення в Україні виробництва та використання озоноруйнуючих речовин”⁹⁸² визначила, що однією з умов

---

⁹⁷⁶ Постанова КМ України „Про затвердження Порядку вилучення, утилізації, знищення та знешкодження непридатних або заборонених до використання пестицидів і агрохімікатів та тари від них” № 354 від 27.03.1996.

⁹⁷⁷ Наказ Міністерства охорони здоров'я „Перелік пестицидів, заборонених до використання в сільському господарстві, що не можуть бути зареєстровані або перереєстровані в Україні” від 05.08.1997.

⁹⁷⁸ Закон України „Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення” № 4004-ХІІ від 24.02.1994, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 27 (05.07.94), ст. 218.

⁹⁷⁹ Закон України „Про ліцензування певних видів господарської діяльності” № 1775-ІІІ від 01.06.2000, Відомості Верховної Ради України, 2000, № 36 (08.09.2000), ст. 299.

⁹⁸⁰ Постанова КМ України „Про затвердження переліку особливо небезпечних хімічних речовин, виготовлення та реалізація яких підлягає ліцензуванню” № 1287 від 17.09.1998, Офіційний вісник України, 1998, № 33 (03.09.98), ст. 1235.

⁹⁸¹ Монреальський Протокол про речовини, що руйнують озонний шар, від 16.09.1987 р.

⁹⁸² Постанова КМ України „Про Програму припинення в Україні виробництва та використання озоноруйнуючих речовин” № 1274 від 17.10.1996.

скорочення використання ОРР є забезпечення ліцензування їх імпорту та експорту. Цим самим було запроваджено певні обмеження та створено умови щодо контролю за переміщенням озоноруйнуючих речовин через український кордон.

Кабінет Міністрів України щорічно затверджує переліки товарів, експорт та імпорт яких підлягає квотуванню і ліцензуванню. До цього списку постійно включаються озоноруйнуючі речовини та переліки продукції, яка може містити озоноруйнуючі речовини і експорт та імпорт якої підлягає ліцензуванню⁹⁸³. Таке закріплення є підставою здійснення контролюючої діяльності митними органами, органами екологічного контролю.

З метою запобігання накопиченню токсичних відходів і обмеження їх шкідливого впливу на навколишнє природне середовище та здоров'я людини Загальнодержавну програму поводження з токсичними відходами⁹⁸⁴.

Допустимі рівні впливу хімічних речовин, в тому числі новостворених, на довкілля та здоров'я населення розробляються для кожного природного об'єкта⁹⁸⁵ окремо, а їх викиди чи скиди в залежності від джерела внесення⁹⁸⁶.

Слід окремо виділити Закон України „Про хімічні джерела струму”⁹⁸⁷, який призначений врегулювати відносини у сфері поводження з хімічними джерелами струму і спрямований на суттєве поліпшення екологічної ситуації в Україні за рахунок зменшення впливу відпрацьованих хімічних джерел струму шляхом їх утилізації. Даний закон прямо зазначає, що дія Законів України "Про металобрухт" та "Про відходи" не поширюється на відносини, що виникають у сфері хімічних джерел струму.

---

⁹⁸³ Постанова КМ України „Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та обсягів квот у 2006 році” № 1304 від 30.12.2005, Урядовий кур'єр, 2006, 01, 12.01.2006, № 5.

⁹⁸⁴ Закон України „Про Загальнодержавну програму поводження з токсичними відходами” № 1947-III від 14.09.2000, Відомості Верховної Ради України, 2000, № 44 (03.11.2000), ст. 374.

⁹⁸⁵ Наказ Міністерства охорони здоров'я України „Про затвердження Списків „гігієнічних регламентів (ГДК та ОБРВ) в повітрі робочої зони та атмосферному повітрі населених місць” № 8 від 15.01.1997; Наказ Міністерства охорони здоров'я України „Про затвердження списків і введення в дію гігієнічних регламентів (ГДК та ОБРВ) у повітрі робочої зони, атмосферному повітрі населених місць та (ОДР) у воді водоймищ” № 336 від 21.11.1997.

⁹⁸⁶ Постанова КМ України „Про Порядок розроблення і затвердження нормативів граничнодопустимого рівня впливу фізичних та біологічних факторів стаціонарних джерел забруднення на стан атмосферного повітря” № 300 від 13.03.2002, Офіційний вісник України, 2002, № 12 (05.04.2002), ст. 572.

⁹⁸⁷ Закон України „Про хімічні джерела струму” № 3503-IV від 23.02.06, вступає в силу з 1 липня 2006 р.

Цим Законом передбачено, зокрема, обов'язок споживачів здавати на утилізацію в спеціалізовану установу відпрацьовані хімічні джерела струму ємністю 7 А/год і більше. Передбачається також екологічна грошова застава, що сплачується на спеціальний рахунок державного бюджету як забезпечення виконання споживачем зобов'язання здати відпрацьовані хімічні джерела струму для утилізації на спеціалізоване виробництво з утилізації, спеціалізованому підприємству з утилізації чи на їх приймальні пункти. Однак обов'язок сплати екологічної грошової застави покладається на юридичних та фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності, які використовують у своїй діяльності хімічні джерела струму ємністю 7 А/год та більше. Враховуючи зміст цього положення, обов'язок сплати застави не поширюється на фізичних осіб, не зареєстрованих як підприємці, що може ускладнити реалізацію обов'язку утилізації ними відпрацьованих хімічних джерел струму.

Закон передбачає шляхом внесення змін до КУпАП встановити відповідальність за порушення вимог законодавства у сфері хімічних джерел струму.

Стаття 53. Охорона навколишнього природного середовища від неконтрольованого та шкідливого біологічного впливу

Підприємства, установи та організації зобов'язані забезпечувати екологічно безпечне виробництво, зберігання, транспортування, використання, знищення, знешкодження і захоронення мікроорганізмів, інших біологічно активних речовин та предметів біотехнології, а також інтродукцію, акліматизацію і реакліматизацію тварин і рослин, розробляти і здійснювати заходи щодо запобігання та ліквідації наслідків шкідливого впливу біологічних факторів на навколишнє природне середовище та здоров'я людини.

Створення нових штамів мікроорганізмів та біологічно активних речовин здійснюється тільки на підставі дозволів спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань охорони здоров'я та спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів при наявності оцінки їх впливу на навколишнє природне середовище та здоров'я людей.

При створенні зазначених організмів і речовин повинні розроблятися нормативи гранично допустимих концентрацій, методи визначення цих організмів та речовин у навколишньому природному середовищі і продуктах харчування.

Виробництво і використання нових штамів мікроорганізмів та інших біологічно активних речовин здійснюється тільки після проведення комплексних досліджень їх впливу на здоров'я людей і навколишнє природне середовище за дозволом спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань охорони здоров'я та спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів.

Коментована стаття встановлює основи правового регулювання охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки за двома основними напрямками: поводження з новими організмами і біотехнологіями та перенесення існуючих видів живих організмів на території, які вони раніше не заселяли.

Сьогодні досить перспективним напрямком наукових досліджень є розробка нових біотехнологій за допомогою генної інженерії. З точки зору екологічного законодавства, правовому регулюванню в даній сфері підлягає діяльність по створенню, використанню та внесенню в навколишнє середовище генетично модифікованих організмів, забезпечення екологічної безпеки населення та територій в ході такої діяльності, дотримання правил безпеки при поводженні з новими біологічними (бактеріологічними) організмами⁹⁸⁸.

Верховна Рада України на строк до 2007 р. визначила як середньостроковий пріоритетний напрям інноваційної діяльності загальнодержавного рівня – розвиток генно-інженерних технологій, генетично модифікованих культур та організмів⁹⁸⁹.

У законодавстві України правове регулювання поводження з генетично модифікованими організмами детально не розроблено. На міжнародному рівні одним з основних нормативних актів є Конвенція про біологічне різноманіття⁹⁹⁰, яка вперше на міжнародно-правовому рівні звернула увагу на необхідність обережного ставлення до живих видозмінених організмів, отриманих у результаті біотехнології, зокрема генетично модифікованих (ГМО). Тут вона виходила із принципу 15 Декларації Ріо⁹⁹¹, який передбачає,

---

⁹⁸⁸ Дубовик О.Л. Экологическое право в вопросах и ответах: Учебное пособие. М.: ООО „ТК Велби”, 2003, с. 230.

⁹⁸⁹ Закон України „Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні” № 433-IV від 11.02.2003, Відомості Верховної Ради України, 2003, № 13 (28.03.2003), ст. 93.

⁹⁹⁰ Закон України „Про ратифікацію Конвенції про охорону біологічного різноманіття” № 257/94-ВР від 29.11.1994, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 49 (06.12.94), ст. 433.

⁹⁹¹ Декларация Рио-де-Жанейро по окружающей среде и развитию от 03.06.1992, Международное публичное право. Сборник документов. Т. 2, М.: БЕК, 1996, с. 135 - 138.

що у випадках наукової невизначеності щодо наслідків діяльності, пов'язаної з впливом на довкілля, як це має місце з впливом ГМО, слід вживати заходів застереження⁹⁹². Для подальшої регламентації поводження з ГМО було розроблено Картахенський Протокол про біобезпеку до Конвенції про біологічне різноманіття. Його мета полягає у сприянні забезпеченню належного рівня захисту в галузі безпечної передачі, обробки і використання живих змінених організмів, отриманих в результаті використання сучасної біотехнології, які можуть мати несприятливий вплив на збереження і стає використання біологічного різноманіття, з урахуванням ризиків для здоров'я людини та з приділенням особливої уваги транскордонному переміщенню⁹⁹³. Цим Протоколом, зокрема, передбачено процедуру попередньої обґрунтованої згоди, що зобов'язує експортера отримати у письмовому вигляді від національного компетентного органу країни-імпортера згоду про транскордонне переміщення живих видозмінених організмів. Крім того, передбачено ще цілий ряд інших процедур, спрямованих на зменшення ризику шкідливого впливу ГМО на довкілля та здоров'я населення. Протоколом закріплено положення про доступ громадськості до інформації про ГМО, зокрема на основі національного законодавства проводяться консультації з громадськістю. Слід відзначити, що вимоги інформування громадськості та забезпечення її участі в прийнятті рішень, встановлені Організацією конвенцією⁹⁹⁴, повною мірою поширюються на питання поводження з ГМО.

Закон України „Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення”⁹⁹⁵ до факторів середовища життєдіяльності відносить будь-які біологічні фактори (вірусні, пріонні, бактеріальні, паразитарні, генетично модифіковані організми, продукти біотехнології тощо). Згідно з цим законом, виробництво, зберігання, транспортування, використання, захоронення, знищення та утилізація отруйних речовин, у тому числі продуктів біотехнології та інших біологічних агентів, здійснюються за умови дотримання санітарних норм і наявності дозволу

---

⁹⁹² Громадська протидія поширенню в Україні генетично модифікованих організмів. За заг. редакцією О.М. Шуміла, Харківська міська громадська організація „ЕкоПраво-Харків”. Х.: 2001, с. 11.

⁹⁹³ Закон України „Про приєднання України до Картахенського протоколу про біобезпеку до Конвенції про біологічне різноманіття” № 152-IV від 12.09.2002, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 44 (01.11.2002), ст. 320.

⁹⁹⁴ Закон України „Про ратифікацію Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля” № 832-XIV від 06.07.1999, Відомості Верховної Ради України, 1999, № 34 (27.08.99), ст. 296.

⁹⁹⁵ Закон України „Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення” № 4004-XII від 24.02.1994, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 27 (05.07.94), ст. 218.

державної санітарно-епідеміологічної служби, а також з дозволу інших спеціально уповноважених на те органів виконавчої влади у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України⁹⁹⁶. Додатком до даного Порядку являється Перелік отруйних речовин, у тому числі продуктів біотехнологій та інших біологічних агентів, виробництво, зберігання, транспортування, використання, захоронення, знищення та утилізація яких здійснюються за наявності дозволу. Однак даний перелік з моменту його прийняття в 1995 р. не зазнав змін та ГМО до нього не внесено.

Найбільшого поширення генетично модифіковані організми набули в сільському господарстві і найбільш регламентованим є саме таке застосування. Закон України „Про безпечність та якість харчових продуктів”⁹⁹⁷ містить поняття нового харчового продукту – це харчовий продукт, включаючи інгредієнти такого харчового продукту, який ще не виходив на споживчий ринок України, тому що цей харчовий продукт: має нову або цілеспрямовано модифіковану первісну молекулярну структуру; містить або складається з генетично модифікованих організмів; виготовлений з, але не містить генетично модифіковані організми і т.ін. Однак даний закон прямо вказує, що новий харчовий продукт, який вміщує, складається або виробляється з генетично модифікованих організмів, регулюється положеннями спеціального законодавства. Такого нормативного акту на сьогодні немає. У Верховній Раді знаходяться три законопроекти, що стосуються генно-інженерної діяльності: Проект Закону України „Про державну Систему біобезпеки під час здійснення генетично-інженерної діяльності”⁹⁹⁸, Проект Закону України „Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні та практичному використанні генетично модифікованих організмів”⁹⁹⁹, Проект Закону України „Про введення мораторію на ввезення генетично модифікованих сортів рослин та недопущення їх вирощування”¹⁰⁰⁰.

---

⁹⁹⁶ Постанова КМ України „Про затвердження Порядку одержання дозволу на виробництво, зберігання, транспортування, використання, захоронення, знищення та утилізацію отруйних речовин, у тому числі продуктів біотехнології та інших біологічних агентів” № 440 від 20.06.1995, Урядовий кур’єр, 1995, 06, 27.06.95 № 94.

⁹⁹⁷ Закон України „Про безпечність та якість харчових продуктів” № 771/97-ВР від 23.12.97, Відомості Верховної Ради України, 1998, № 19, ст. 98.

⁹⁹⁸ Проект Закону України „Про державну Систему біобезпеки під час здійснення генетично-інженерної діяльності”, http://www.rada.gov.ua:8080/pls/zweb/webproc4_1?id=&pf3511=8829

⁹⁹⁹ Проект Закону України „Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні та практичному використанні генетично модифікованих організмів”, http://www.rada.gov.ua:8080/pls/zweb/webproc4_1?id=&pf3511=12825

¹⁰⁰⁰ Проект Закону України „Про ведення мораторію на ввезення генетично модифікованих сортів рослин та недопущення їх вирощування”, http://www.rada.gov.ua:8080/pls/zweb/webproc4_1?id=&pf3511=26497

З метою контролю за генетично модифікованими організмами було прийнято ряд програмних документів¹⁰⁰¹.

Чинне законодавство в окремих випадках передбачає відповідальність за самовільне або з порушенням установленого законодавством порядку виведення і використання генетично змінених організмів, поряд з незаконним переселенням, акліматизацією та схрещуванням тварин¹⁰⁰². Однак при детальному аналізі нормативних актів, які регламентують відповідальність, виявляється, що санкції передбачено тільки за порушення вимог щодо охорони середовища перебування і шляхів міграції, переселення, акліматизації та схрещування диких тварин¹⁰⁰³. По-перше, про ГМО не йдеться; по-друге, відповідальність настає тільки за порушення правил стосовно поводження з дикими тваринами.

Стаття, що коментується, встановлює загальні вимоги стосовно створення нових штамів мікроорганізмів. Однак у чинному законодавстві відсутні передбачені даною статтею положення про порядок отримання дозволу на виробництво нових мікроорганізмів. Міністерство охорони здоров'я розробило рекомендації¹⁰⁰⁴, за допомогою яких визначаються передбачені нормативи гранично допустимих концентрацій, методи визначення цих організмів та речовин у навколишньому природному середовищі і продуктах харчування.

З метою забезпечення біологічної безпеки персоналу прийнято нормативні акти, спрямовані на встановлення режиму роботи з патогенними мікроорганізмами¹⁰⁰⁵. Зокрема, було передбачено розробку порядку зберігання, підтримання, відпуску, завезення мікроорганізмів для

---

¹⁰⁰¹ Указ Президента України „Про систему прогнозування генетичного ризику впровадження нових технологій та забруднення навколишнього середовища” № 53/95 від 17.01.1995, Урядовий кур’єр, 1995, 01, 24.01.95 № 12; Указ Президента України „Про Цільову комплексну програму генетичного моніторингу в Україні на 1999 - 2003 роки” № 118/99 від 04.02.1999, Офіційний вісник України, 1999, № 6 (26.02.99), ст. 186.

¹⁰⁰² Закон України „Про тваринний світ” № 2894-III від 13.12.2001, Офіційний вісник України, 2002, № 2 (25.01.2002), ст. 47.

¹⁰⁰³ Кодекс України про адміністративні правопорушення № 8073-X від 07.12.1984, Відомості Верховної Ради УРСР, 1984, додаток до № 51, ст. 1122.

¹⁰⁰⁴ Наказ Міністерства Охорони Здоров'я України „Про затвердження методичних вказівок „Медико-біологічні дослідження виробничих штамів мікроорганізмів і токсиколого-гігієнічна оцінка мікробних препаратів, визначення їх безпеки та обґрунтування гігієнічних нормативів і регламентів”” № 521 від 26.10.2004, Ваше здоров'я, 2004, 11, № 46.

¹⁰⁰⁵ Наказ Міністерства Охорони Здоров'я України „Про режим роботи з патогенними мікроорганізмами” № 183 від 14.12.1992; Наказ Міністерства Охорони Здоров'я України „Про підвищення безпеки установ, в яких проводиться робота з мікроорганізмами I – IV груп патогенності” № 426 від 24.10.2001, Провизор, 2001, 11, № 22.

різних цілей. На сьогодні такий порядок розроблено тільки для ветеринарної медицини та науки¹⁰⁰⁶.

Існує низка нормативних актів, які регулюють поводження з мікроорганізмами для патентної справи¹⁰⁰⁷, але вони містять тільки загальні вимоги щодо безпеки діяльності з біологічним матеріалом.

Коментована стаття встановлює правові вимоги до перенесення існуючих видів живих організмів на території, де раніше вони не існували.

Переселення тварин у нові місця перебування, акліматизація нових для фауни України видів диких тварин, а також заходи щодо схрещування диких тварин допускаються в науково-дослідних і господарських цілях з урахуванням науково обґрунтованих експертних висновків з дозволу спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів (Мінприроди) за погодженням із спеціально уповноваженими центральними органами виконавчої влади з питань мисливського господарства та полювання (Держкомлісгосп) і рибного господарства (Держкомрибгосп)¹⁰⁰⁸.

Переселення окремих видів рослин у місцевості, де вони раніше не росли (інтродукція), акліматизація нових для флори України видів рослин здійснюються юридичними або фізичними особами з дозволу спеціально уповноважених місцевих органів виконавчої влади у галузі охорони навколишнього природного середовища (управління Мінприроди), що видається на підставі висновків наукових установ та організацій, а також державної служби з карантину рослин. Самовільне проведення інтродукції та акліматизації дикорослих рослин забороняється. Вимоги щодо проведення інтродукції та акліматизації дикорослих рослин визначаються Положенням про інтродукцію та акліматизацію рослин, яке розробляється і затверджується Мінприроди за погодженням із Національною академією

---

¹⁰⁰⁶ Наказ Державного департаменту ветеринарної медицини Міністерства аграрної політики України „Про затвердження Інструкції про порядок зберігання, підтримання, відпуску, завезення в Україну і вивезення штамів мікроорганізмів, токсинів і отрут тваринного та рослинного походження, які використовуються для потреб ветеринарної медицини та науки” № 70 від 04.12. 2002, Офіційний вісник України, 2002, № 52 (10.01.2003), ст. 2421.

¹⁰⁰⁷ Закон України „Про приєднання України до Будапештського договору про міжнародне визнання депонування мікроорганізмів з метою патентної процедури від 28 квітня 1977 року та Інструкції до нього від 31 січня 1981 року” № 474/96-ВР від 01.11.1996, Відомості Верховної Ради України, 1996, № 52 (24.12.96), ст. 300; Постанова КМ України „Про державну систему депонування штамів мікроорганізмів” № 705 від 12.10.1994; Наказ Державного патентного відомства України, Національної академії наук України „Про затвердження Інструкції про порядок депонування в Україні штамів мікроорганізмів з метою здійснення патентної процедури” № 106/115 від 26.06.1995.

¹⁰⁰⁸ Закон України „Про тваринний світ” № 2894-III від 13.12.2001, Офіційний вісник України, 2002, № 2 (25.01.2002), ст. 47.

наук України та Головною державною інспекцією з карантину рослин України¹⁰⁰⁹. На жаль, таке положення на сьогодні не розроблено.

В існуючих підзаконних актах досить часто зустрічається посилення на те, що інтродукція, акліматизація, реакліматизація об'єктів тваринного та рослинного світу без відповідних дозволів та поводжень забороняється і тягне за собою юридичну відповідальність¹⁰¹⁰. Адміністративна відповідальність за порушення порядку акліматизації згадувалася раніше, але, на жаль, більш детально дані положення не розроблено.

Стаття 54. Охорона навколишнього природного середовища від акустичного, електромагнітного, іонізуючого та іншого шкідливого впливу фізичних факторів та радіаційного забруднення

Місцеві Ради, підприємства, установи, організації та громадяни при здійсненні своєї діяльності зобов'язані вживати необхідних заходів щодо запобігання та недопущення перевищення встановлених рівнів акустичного, електромагнітного, іонізуючого та іншого шкідливого фізичного впливу на навколишнє природне середовище і здоров'я людини в населених пунктах, рекреаційних і заповідних зонах, а також в місцях масового скупчення і розмноження диких тварин.

Підприємства, установи та організації, що здійснюють господарську чи іншу діяльність, пов'язану з використанням радіоактивних речовин у різних формах і з будь-якою метою, зобов'язані забезпечувати екологічну безпеку цієї діяльності, що виключала б можливість радіоактивного забруднення навколишнього природного середовища та негативного впливу на здоров'я людей у процесі видобутку, збагачення, транспортування, переробки, використання та захоронення радіоактивних речовин.

Чорнобильська катастрофа створила на значній території України надзвичайно небезпечно для здоров'я людей і навколишнього природного

---

¹⁰⁰⁹ Закон України „Про рослинний світ” № 591-XIV від 09.04.1999, Відомості Верховної Ради України, 1999, № 22-23 (11.06.99), ст. 198.

¹⁰¹⁰ Постанова КМ України „Про затвердження Тимчасового порядку ведення рибного господарства і здійснення рибальства” № 1192 від 28.09.1996, Зібрання постанов Уряду України, 1996, № 18, ст. 516; Наказ Міністерства аграрної політики України „Про затвердження Інструкції про порядок проведення робіт з відтворення водних живих ресурсів” № 215 від 08.06.2004, Офіційний вісник України, 2004, № 38 (08.10.2004), ст. 2528.

середовища радіаційну обстановку. Україну оголошено зоною екологічного лиха¹⁰¹¹. Усунення наслідків цієї катастрофи залежить від законодавчого визначення правового режиму різних за ступенем радіоактивного забруднення територій і заходів щодо його забезпечення. Закон регулює питання поділу території на відповідні зони, режим їх використання та охорони, умови проживання та роботи населення, господарську, науково-дослідну та іншу діяльність у цих зонах. Закон закріплює і гарантує забезпечення режиму використання та охорони вказаних територій з метою зменшення дії радіоактивного випромінювання на здоров'я людини та на екологічні системи.

До територій, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, в межах України належать території, на яких виникло стійке забруднення навколишнього середовища радіоактивними речовинами понад доаварійний рівень, що з урахуванням природно-кліматичної та комплексної екологічної характеристики конкретних територій може призвести до опромінення населення понад 1,0 мЗв (0,1 бер) за рік, і яке потребує вжиття заходів щодо радіаційного захисту населення та інших спеціальних втручань, спрямованих на необхідність обмеження додаткового опромінення населення, зумовленого Чорнобильською катастрофою, та забезпечення його нормальної господарської діяльності¹⁰¹².

До факторів середовища життєдіяльності належать будь-які біологічні (вірусні, пріонні, бактеріальні, паразитарні, генетично модифіковані організми, продукти біотехнології тощо), хімічні (органічні і неорганічні, природні та синтетичні), фізичні (шум, вібрація, ультразвук, інфразвук, теплове, іонізуюче, неіонізуюче та інші види випромінювання), соціальні (харчування, водопостачання, умови побуту, праці, відпочинку, навчання, виховання тощо) та інші фактори, що впливають або можуть впливати на здоров'я людини чи на здоров'я майбутніх поколінь.

Діяльність, пов'язана з потенційною небезпекою для здоров'я людей, підлягає ліцензуванню¹⁰¹³. До таких видів діяльності належать будь-які

---

¹⁰¹¹ Постанова Верховної Ради УРСР „Про невідкладні заходи щодо захисту громадян України від наслідків Чорнобильської катастрофи” № 95-XII від 01.08.1990, Відомості Верховної Ради УРСР, 1990, № 33 (14.08.90), ст. 466.

¹⁰¹² Закон УРСР „Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи” № 791а-XII від 27.02.1991, Відомості Верховної Ради УРСР, 1991, № 16 (16.04.91), ст. 198.

¹⁰¹³ Закон України „Про ліцензування певних видів господарської діяльності” № 1775-III від 01.06.2000, Відомості Верховної Ради України, 2000, № 36 (08.09.2000), ст. 299.

роботи з джерелами іонізуючих та неіонізуючих випромінювань і радіоактивними речовинами.

Закон України „Про охорону атмосферного повітря”¹⁰¹⁴ у ст. 21 регламентує відвернення і зниження шуму. З метою відвернення, зниження і досягнення безпечних рівнів виробничих та інших шумів повинні забезпечуватися:

- створення і впровадження малошумних машин і механізмів;
- удосконалення конструкцій транспортних та інших пересувних засобів і установок та умов їх експлуатації, а також утримання в належному стані залізничних і трамвайних колій, автомобільних шляхів, вуличного покриття;
- розміщення підприємств, транспортних магістралей, аеродромів та інших об’єктів з джерелами шуму під час планування і забудови населених пунктів відповідно до встановлених законодавством санітарно-гігієнічних вимог, будівельних норм та карт шуму;
- виробництво будівельних матеріалів, конструкцій, технічних засобів спорудження житла, об’єктів соціального призначення та будівництво споруд з необхідними акустичними властивостями;
- організаційні заходи для відвернення і зниження виробничих, комунальних, побутових і транспортних шумів, включаючи запровадження раціональних схем і режимів руху транспорту та інших пересувних засобів і установок у межах населених пунктів.

Громадяни зобов’язані дотримувати вимоги, встановлені з метою зниження побутового шуму у квартирах, а також у дворах жилих будинків, на вулицях, у місцях відпочинку та інших громадських місцях.

Відповідно до ст. 24 Закону України „Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення”¹⁰¹⁵, регламентується захист населення від шкідливого впливу шуму, неіонізуючих випромінювань та інших фізичних факторів.

Органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації та громадяни при здійсненні будь-яких видів діяльності з метою відвернення і зменшення шкідливого впливу на здоров’я населення шуму, неіонізуючих випромінювань та інших фізичних факторів зобов’язані:

---

¹⁰¹⁴ Закон України „Про охорону атмосферного повітря” № 2707-XII від 16.10.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 50 (15.12.92), ст. 678.

¹⁰¹⁵ Закон України „Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення” № 4004-XII від 24.02.1994, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 27 (05.07.94), ст. 218.

- здійснювати відповідні організаційні, господарські, технічні, технологічні, архітектурно-будівельні та інші заходи щодо попередження утворення та зниження шуму до рівнів, установлених санітарними нормами;

- забезпечувати під час роботи закладів громадського харчування, торгівлі, побутового обслуговування, розважального та грального бізнесу, культури, при проведенні концертів, дискотек, масових святкових і розважальних заходів тощо рівні звучання звуковідтворювальної апаратури та музичних інструментів у приміщеннях і на відкритих площадках, а також рівні шуму в прилеглих до них жилих і громадських будівлях, що не перевищують рівнів, установлених санітарними нормами;

- вживати заходів щодо недопущення впродовж доби перевищень рівнів шуму, встановлених санітарними нормами, в таких приміщеннях і на таких територіях (захищені об'єкти):

- 1) жилих будинків і прибудинкових територіях;

- 2) лікувальних, санаторно-курортних закладів, будинків-інтернатів, закладів освіти, культури;

- 3) готелів і гуртожитків;

- 4) розташованих у межах населених пунктів закладів громадського харчування, торгівлі, побутового обслуговування, розважального та грального бізнесу;

- 5) інших будівель і споруд, у яких постійно чи тимчасово перебувають люди;

- б) парків, скверів, зон відпочинку, розташованих на території мікрорайонів і груп житлових будинків.

Шум на захищених об'єктах при здійсненні будь-яких видів діяльності не повинен перевищувати рівнів, установлених санітарними нормами для відповідного часу доби.

У нічний час, із двадцять другої до восьмої години на захищених об'єктах забороняються гучний спів і викрики, користування звуковідтворювальною апаратурою та іншими джерелами побутового шуму, проведення салютів, феєрверків, використання піротехнічних засобів.

Проведення на захищених об'єктах ремонтних робіт, що супроводжуються шумом, забороняється у робочі дні з двадцять першої до восьмої години, а у святкові та неробочі дні – цілодобово.

Власник або орендар приміщень, у яких передбачається проведення ремонтних робіт, зобов'язаний повідомити мешканців прилеглих квартир про початок зазначених робіт. За згодою мешканців усіх прилеглих квартир ремонтні та будівельні роботи можуть проводитися також у святкові та неробочі дні. Шум, що утворюється під час проведення будівельних робіт, не повинен перевищувати санітарних норм цілодобово.

Сільські, селищні, міські Ради затверджують правила дотримання тиші в населених пунктах і громадських місцях, якими з урахуванням особливостей окремих територій (курортні, лікувально-оздоровчі, рекреаційні, заповідні тощо) установлюються заборони та обмеження щодо певних видів діяльності, що супроводжуються утворенням шуму, а також установлюється порядок проведення салютів, феєрверків, інших заходів із використанням вибухових речовин і піротехнічних засобів.

Органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування в межах повноважень, встановлених законом, забезпечують контроль за дотриманням керівниками та посадовими особами підприємств, установ, організацій усіх форм власності, а також громадянами санітарного та екологічного законодавства, правил дотримання тиші в населених пунктах і громадських місцях, інших нормативно-правових актів у сфері захисту населення від шкідливого впливу шуму, неіонізуючих випромінювань та інших фізичних факторів.

Кодекс України про адміністративні правопорушення¹⁰¹⁶ у ст. 182 передбачає відповідальність за порушення вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів щодо захисту населення від шкідливого впливу шуму чи правил дотримання тиші в населених пунктах і громадських місцях.

Тому, наприклад, Київська міська Рада прийняла Рішення „Про встановлення Правил благоустрою території, паркування транспортних засобів, тиші в громадських місцях, торгівлі на ринках у м. Києві”¹⁰¹⁷. Ці Правила встановлюються з метою забезпечення прав і законних інтересів громадян щодо дотримання тиші на вулицях, площах, у парках, скверах, гуртожитках, житлових будинках, прибудинкових територіях, будівлях дачно-будівельних кооперативів, лісопаркових зонах відпочинку, пляжах та інших місцях масового відпочинку населення. Правила містять загальнообов’язкові на території міста норми, за порушення яких настає відповідальність згідно із санкціями ст. 182 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Закон України „Про тваринний світ”¹⁰¹⁸ у ст. 39 – Охорона середовища існування, умов розмноження, шляхів міграції тварин –

---

¹⁰¹⁶ Кодекс України про адміністративні правопорушення № 8073-X від 07.12.1984, Відомості Верховної Ради УРСР, 1984, додаток до № 51, ст. 1122.

¹⁰¹⁷ Рішення Київської міської Ради „Про встановлення Правил благоустрою території, паркування транспортних засобів, тиші в громадських місцях, торгівлі на ринках у м. Києві” № 47/207 від 26.09.2002, Хрещатик, 2002, 11, № 177.

¹⁰¹⁸ Закон України „Про тваринний світ” № 2894-III від 13.12.2001, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 14 (05.04.2002), ст. 97.

передбачає, що проведення вибухових та інших робіт, які є джерелом підвищеного шуму, в місцях розмноження тварин обмежується заходами.

Ядерна енергія в Україні використовується в усіх галузях народного господарства – промисловості, медицині, сільському господарстві, наукових дослідженнях, а також у побуті. За кількістю реакторів та їх потужністю Україна посідає восьме місце у світі і п'яте в Європі.

Основними місцями накопичення радіоактивних відходів є атомні електростанції, на яких здійснюється їх первинна переробка і тимчасове зберігання. На українських АЕС не існує повного циклу первинної переробки відходів відповідно до вимог норм, правил та стандартів з ядерної та радіаційної безпеки, що призводить до нераціонального використання сховищ і збільшує ризик радіаційних аварій. У 30-кілометровій зоні Чорнобильської АЕС зберігається в тимчасових, не пристосованих для зберігання сховищах, велика кількість радіоактивних відходів, серед яких є відходи ядерної енергетики. Головним джерелом небезпеки у 30-кілометровій зоні Чорнобильської АЕС залишається об'єкт „Укриття”, в якому знаходяться небезпечні радіоактивні речовини та ядерні матеріали, радіоактивність яких досягає 20 млн кюрі.

Радіоактивні відходи потребують забезпечення належних умов функціонування системи безпечного поводження з радіоактивними відходами (РАВ), що вимагає:

- доробки або часткового перегляду нормативно-правової бази в частині, що стосується забезпечення екологічної безпеки;*
- науково-технічного обґрунтування безпеки поводження з РАВ з точки зору дотримання екологічних нормативів з моменту утворення РАВ до остаточного захоронення;*
- розроблення наукових засад для вибору варіантів остаточного захоронення РАВ¹⁰¹⁹.*

Беручи до уваги те, що експлуатація ядерних реакторів пов'язана з утворенням відпрацьованого палива та радіоактивних відходів та що інші застосування ядерних технологій також пов'язані з утворенням радіоактивних відходів, і визнаючи, що ті ж самі цілі безпеки застосовуються до поводження як з відпрацьованим паливом, так і з радіоактивними відходами, міжнародна спільнота прийняла цілу систему

---

¹⁰¹⁹ Постанова Верховної Ради України „Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки” № 188/98-ВР від 05.03.1998, Відомості Верховної Ради України, 1998, № 38-39, ст. 248.

міжнародних угод: „Конвенцію про ядерну безпеку”¹⁰²⁰ (1994), „Конвенцію про оперативне оповіщення про ядерну аварію”¹⁰²¹ (1986), „Конвенцію про допомогу у випадку ядерної аварії чи радіаційної аварійної ситуації”¹⁰²² (1986), „Конвенцію про фізичний захист ядерного матеріалу”¹⁰²³ (1980), „Конвенцію про запобігання забрудненню моря скидами відходів та інших матеріалів” з внесеними до неї поправками (1994) та інші відповідні міжнародно-правові документи. Було прийнято також „Об’єднану конвенцію про безпеку поводження з відпрацьованим паливом та про безпеку поводження з радіоактивними відходами”¹⁰²⁴.

Враховуючи ризик заподіяння шкоди здоров’ю людини та навколишньому середовищу небезпечними та іншими відходами та їх транскордонним перевезенням, було прийнято Базельську конвенцію про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням¹⁰²⁵. Беручи до уваги відповідні положення принципу 13 Декларації Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища і розвитку¹⁰²⁶, згідно з яким держави повинні розробляти міжнародні та національні правові документи, які стосуються відповідальності та компенсації жертвам забруднення та іншої екологічної шкоди, Україна як Сторона Базельської конвенції про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням підписала Протокол про відповідальність і компенсацію за шкоду, заподіяну внаслідок транскордонного перевезення небезпечних відходів та їх видалення¹⁰²⁷.

---

¹⁰²⁰ Закон України „Про ратифікацію Конвенції про ядерну безпеку” № 736/97-ВР від 17.12.1997, Відомості Верховної Ради України, 1998, № 16, ст. 70.

¹⁰²¹ „Конвенція про оперативне сповіщення про ядерні аварії” від 26.09.1986, „Охрана окружающей среды. Международные правовые акты: Справочник”, Санкт-Петербург, 1994 год, стр. 17.

¹⁰²² „Конвенция про допомогу у випадку ядерної аварії або радіаційної аварійної ситуації” від 26.09.1986, Безопасность населения, территорий и хоз. объектов: Нормативно-периодическое издание.

¹⁰²³ „Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу” від 03.03.1980, Офіційний вісник України, 2005, № 29 (05.08.2005), ст. 1762.

¹⁰²⁴ „Об’єднанна конвенція про безпеку поводження з відпрацьованим паливом та про безпеку поводження з радіоактивними відходами” від 05.09.1997.

¹⁰²⁵ „Базельська конвенція про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням” від 22.03.1989, „Охрана окружающей среды. Международные правовые акты: Справочник”, Санкт-Петербург, 1994.

¹⁰²⁶ „Декларация Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища та розвитку” від 03.06.1992, Международное публичное право. Сборник документов. Т. 2, М.: БЕК, 1996 г., с. 135 – 138.

¹⁰²⁷ „Протокол про відповідальність і компенсацію за шкоду, заподіяну внаслідок транскордонного перевезення небезпечних відходів та їх видалення” від 06.03.2000.

Закон України „Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку”¹⁰²⁸ є основоположним у ядерному законодавстві України. Він встановлює пріоритет безпеки людини та навколишнього природного середовища, права і обов’язки громадян у сфері використання ядерної енергії, регулює діяльність, пов’язану з використанням ядерних установок та джерел іонізуючого випромінювання, встановлює правові основи міжнародних зобов’язань України щодо використання ядерної енергії.

Закон України „Про видобування і переробку уранових руд”¹⁰²⁹ регулює особливості правовідносин при видобуванні, переробці уранових руд та використанні продуктів їх переробки як сировини для одержання ядерного матеріалу, визначає особливості діяльності уранових об’єктів, захисту персоналу, населення та охорону довкілля від впливу іонізуючого випромінювання, а також особливості соціального захисту персоналу уранових об’єктів та населення у зв’язку із впливом іонізуючого випромінювання.

Закон України „Про поводження з радіоактивними відходами”¹⁰³⁰ спрямований на забезпечення захисту людини та навколишнього природного середовища від шкідливого впливу радіоактивних відходів на сучасному етапі та в майбутньому і поширюється на всі види діяльності з радіоактивними відходами.

Закон України „Про порядок прийняття рішень про розміщення, проектування, будівництво ядерних установок і об’єктів, призначених для поводження з радіоактивними відходами, які мають загальнодержавне значення”¹⁰³¹ встановлює загальні правові засади прийняття рішень про розміщення, проектування, будівництво ядерних установок і об’єктів, призначених для поводження з радіоактивними відходами, які мають загальнодержавне значення.

Закон України „Про фізичний захист ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого

---

¹⁰²⁸ Закон України „Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку” № 39/95-ВР від 08.02.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 12 (21.03.95), ст. 81.

¹⁰²⁹ Закон України „Про видобування і переробку уранових руд” № 645/97-ВР від 19.11.1997, Відомості Верховної Ради України, 1998, № 11-12, ст. 39.

¹⁰³⁰ Закон України „Про поводження з радіоактивними відходами” № 255/95-ВР від 30.06.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 27 (04.07.95), ст. 198.

¹⁰³¹ Закон України „Про порядок прийняття рішень про розміщення, проектування, будівництво ядерних установок і об’єктів, призначених для поводження з радіоактивними відходами, які мають загальнодержавне значення” № 2861-IV від 08.09.2005, Відомості Верховної Ради України, 2005, № 51 (23.12.2005), ст. 555.

випромінювання”¹⁰³² є складовою частиною ядерного законодавства України і визначає основні засади діяльності фізичних та юридичних осіб з фізичного захисту ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання.

Фізичний захист ядерних матеріалів, ядерних установок, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання спрямований на захист інтересів національної безпеки, попередження та припинення актів ядерного тероризму, крадіжки або будь-якого іншого незаконного вилучення ядерного матеріалу, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання, а також зміцнення режиму нерозповсюдження ядерної зброї.

Закон України „Про дозвільну діяльність у сфері використання ядерної енергії”¹⁰³³ визначає правові та організаційні засади дозвільної діяльності у сфері використання ядерної енергії, а також загальні положення регулювання суспільних відносин, що виникають під час її здійснення, як виняток із загальних положень, установлених Законом України „Про підприємництво”¹⁰³⁴. Дозвільна система у сфері використання ядерної енергії спрямована на захист інтересів національної безпеки, запобігання перевищенню допустимих норм опромінення людей і забруднення довкілля, а також дотримання вимог режиму нерозповсюдження ядерної зброї.

Закон України „Про захист людини від впливу іонізуючого випромінювання”¹⁰³⁵ спрямований на забезпечення захисту життя, здоров’я та майна людей від негативного впливу іонізуючого випромінювання, спричиненого практичною діяльністю, а також у випадках радіаційних аварій, шляхом виконання запобіжних та рятувальних заходів і відшкодування шкоди. Іонізуючим (електромагнітним, корпускулярним) називається випромінювання, яке при взаємодії з речовиною безпосередньо або непрямо викликає іонізацію та збудження її атомів і молекул¹⁰³⁶.

---

¹⁰³² Закон України „Про фізичний захист ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання” № 2064-III від 19.10.2000, Відомості Верховної Ради України, 2001, № 1 (05.01.2001), ст. 1.

¹⁰³³ Закон України „Про дозвільну діяльність у сфері використання ядерної енергії” № 1370-XIV від 11.01.2000, Відомості Верховної Ради України, 2000, № 9 (03.03.2000), ст. 68.

¹⁰³⁴ Закон УРСР „Про підприємництво” № 698-XII від 07.02.1991, Втратив чинність частково, Відомості Верховної Ради УРСР, 1991, № 14 (02.04.91), ст. 168.

¹⁰³⁵ Закон України „Про захист людини від впливу іонізуючого випромінювання” № 15/98-ВР від 14.01.1998, Відомості Верховної Ради України, 1998, № 22, ст. 115.

¹⁰³⁶ Наказ Міністерства охорони здоров’я „Про затвердження державних санітарних правил „Основні санітарні правила забезпечення радіаційної безпеки України”” № 54 від 02.02.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 23 (24.06.2005), ст. 1322.

Закон України „Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення” передбачає у ст. 23 забезпечення радіаційної безпеки. Підприємства, установи, організації, що виробляють, зберігають, транспортують, використовують радіоактивні речовини та джерела іонізуючих випромінювань, здійснюють їх захоронення, знищення чи утилізацію, зобов’язані дотримувати норм радіаційної безпеки, відповідних санітарних правил, а також норм, установлених іншими актами законодавства, що містять вимоги радіаційної безпеки.

Роботи з радіоактивними речовинами та іншими джерелами іонізуючих випромінювань здійснюються з дозволу державної санітарно-епідеміологічної служби та інших спеціально уповноважених органів.

Випадки порушень норм радіаційної безпеки, санітарних правил роботи з радіоактивними речовинами, іншими джерелами іонізуючих випромінювань, а також радіаційні аварії підлягають обов’язковому розслідуванню за участю посадових осіб, які здійснюють державний санітарно-епідеміологічний нагляд.

Міністерство охорони здоров’я затвердило державні санітарні правила „Основні санітарні правила забезпечення радіаційної безпеки України”¹⁰³⁷. Відповідно до них, з метою узагальнення радіаційних характеристик окремого об’єкта або території, а також для оцінки стану протирадіаційного захисту персоналу і населення запроваджуються “Радіаційно-гігієнічний паспорт підприємства” (додаток 4) і “Радіаційно-екологічний паспорт території” (додаток 5). “Радіаційно-гігієнічний паспорт підприємства” є обов’язковим для всіх підприємств I і II категорій, а з-поміж підприємств III категорії – тільки для тих, де здійснюється робота з відкритими джерелами.

Стаття 55. Охорона навколишнього природного середовища від забруднення відходами

Суб’єкти права власності на відходи повинні вживати ефективних заходів для зменшення обсягів утворення відходів, а також для їх утилізації, знешкодження або розміщення.

Розміщення відходів дозволяється лише за наявності спеціального дозволу на визначених місцевими Радами територіях у межах установлених лімітів з додержанням санітарних і екологічних норм способом, що забезпечує можливість їх подальшого використання як

---

¹⁰³⁷ Наказ Міністерства охорони здоров’я „Про затвердження державних санітарних правил „Основні санітарні правила забезпечення радіаційної безпеки України”” № 54 від 02.02.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 23 (24.06.2005), ст. 1322.

вторинної сировини і безпеку для навколишнього природного середовища та здоров'я людей.

**(стаття 55 в редакції Закону
України від 14.12.99 р. № 1288-XIV)**

Переробка, перевезення та знищення відходів справедливо вважається однією із найбільших проблем, які стоять перед людством. Недаремно в останні десятиліття їй приділяється велика увага на самих різних рівнях – від міжнародного до національного, від загальнодержавного до локального. У багатьох країнах „право відходів” давно є розвиненим інститутом (розділом) екологічного права та законодавства¹⁰³⁸.

Низький рівень екологічної свідомості суспільства призвів до значної деградації довкілля України, надмірного забруднення поверхневих і підземних вод, повітря і земель, нагромадження у дуже великих кількостях шкідливих, у тому числі високотоксичних, відходів виробництва. Такі процеси тривали десятиліттями і призвели до різкого погіршення стану здоров'я людей, зменшення народжуваності та збільшення смертності, а це загрожує вимиранням і біологічно-генетичною деградацією народу України.

У галузі екології в тепловій енергетиці домінують дві найважливіші проблеми: забруднення атмосферного повітря і забруднення земель через накопичення значної кількості відходів (золи, шлаків, пилу).

Одним із пріоритетних напрямів мінімізації накопичення промислових відходів є повернення їх у виробництво з метою вилучення цінних компонентів і використання їх як вторинних ресурсів. Для зменшення залежності України від поставок кольорових та рідкісних металів, що є дефіцитними в нашій державі, перспективним має бути вилучення цих металів з відходів гірничо-металургійних та інших виробництв.

Розрив між обсягами накопичення відходів і обсягами їх утилізації та знешкодження поглиблює екологічну кризу. Водночас відбувається невпинне зростання витрат на одержання первинної сировини для промислового виробництва. Останнім часом до цих факторів додається проблема ресурсної залежності України від зовнішніх джерел багатьох видів сировини. Усе це свідчить про важливість вторинного використання ресурсів.

---

¹⁰³⁸ Дубовик О.Л. Экологическое право в вопросах и ответах: Учебное пособие. М.: ООО „ТК Велби”, 2003, с. 220-228.

Тому проблему відходів слід розглядати у рамках єдиного підходу до соціально-екологічних та ресурсно-технологічних аспектів як сукупність трьох складових (проблемних аспектів):

- ресурсного (розвиток вторинного ресурсовикористання);
- екологічного (досягнення екологічної безпеки);
- методико-організаційного (науково-методичне, інформаційно-аналітичне, організаційно-правове забезпечення вирішення та регулювання)¹⁰³⁹.

Виходячи з інтересів національної безпеки щодо забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життєдіяльності людини і суспільства, збереження навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів, з метою забезпечення захисту навколишнього природного середовища і здоров'я людей від негативного впливу відходів, забезпечення ощадливого використання матеріально-сировинних та енергетичних ресурсів, науково обґрунтованого узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства щодо утворення та використання відходів, Верховна Рада України своєю Постановою „Про стан виконання законодавства у сфері поводження з відходами в Україні та шляхи його вдосконалення”¹⁰⁴⁰ визнала незадовільною діяльність Кабінету Міністрів України щодо забезпечення ефективної реалізації державної політики у сфері поводження з відходами, удосконалення нормативно-правової бази організаційно-економічного механізму стимулювання господарської діяльності у сфері поводження з відходами як вторинними матеріальними ресурсами, державного управління в організації збору та переробки відходів і використання їх як вторинних матеріальних ресурсів.

Верховна Рада визнала, що наслідками незадовільного державного управління, недосконалої нормативно-правової бази у сфері поводження з відходами є:

- негативний вплив утворюваних і накопичених відходів на здоров'я людей і навколишнє природне середовище;
- відсутність дійових економічних стимулів для збору та переробки значної маси відходів;

---

¹⁰³⁹ Постанова Верховної Ради України „Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки” № 188/98-ВР від 05.03.1998, Відомості Верховної Ради України, 1998, № 38-39, ст. 248.

¹⁰⁴⁰ Постанова Верховної Ради України „Про стан виконання законодавства у сфері поводження з відходами в Україні та шляхи його вдосконалення” № 2967-IV від 06.10.2005, Відомості Верховної Ради України, 2005, № 49 (09.12.2005), ст. 525.

- *недосконалість економічних і правових механізмів управління у цій сфері;*

- *недосконалість сформованої в Україні інфраструктури і практики збору та видалення твердих побутових відходів, яка не передбачає селективне збирання корисних компонентів відходів як вторинної сировини;*

- *низький рівень інформаційного забезпечення суб'єктів господарської діяльності про технології утилізації відходів, будівництво та експлуатацію об'єктів поводження з відходами і відсутність заходів, спрямованих на роз'яснення законодавства про відходи серед населення, створення необхідних умов для стимулювання залучення населення до збирання і заготівлі окремих видів відходів як вторинної сировини;*

- *відсутність ефективного контролю над потоками відходів і недосконалість форм статистичної звітності, що унеможливує отримання достовірної інформації щодо обсягів утворення, використання відходів, стану внутрішнього ринку вторинних ресурсів і ускладнює прийняття обґрунтованих рішень з регулювання цього ринку;*

- *низька плата за розміщення відходів, що не відповідає сучасним вимогам та світовій практиці;*

- *незаконні операції з відходами при транскордонних перевезеннях, утилізації або видаленні небезпечних відходів під час їх імпорту чи транзиту через територію України;*

- *відсутність системності вивчення і експертизи світових новітніх наукових розробок і сучасних технологій переробки відходів та впровадження їх в Україні.*

Закон України „Про відходи”¹⁰⁴¹ визначає правові, організаційні та економічні засади діяльності, пов'язаної із запобіганням або зменшенням обсягів утворення відходів, їх збиранням, перевезенням, зберіганням, обробленням, утилізацією та видаленням, знешкодженням та захороненням, а також з відверненням негативного впливу відходів на навколишнє природне середовище та здоров'я людини на території України.

Цей Закон регулює відносини, пов'язані з утворенням, збиранням і заготівлею, перевезенням, зберіганням, обробленням (переробленням), утилізацією, видаленням, знешкодженням та захороненням відходів, що утворюються в Україні, перевозяться через її територію, вивозяться з неї, а також з перевезенням, обробленням та утилізацією відходів, що ввозяться в Україну як вторинна сировина.

---

¹⁰⁴¹ Закон України „Про відходи” № 187/98-ВР від 05.03.1998, Відомості Верховної Ради України, 1998, № 36-37, ст. 242.

Відходи є об'єктом права власності і це право власності на відходи може переходити від однієї особи до іншої. Суб'єктами права власності на відходи є громадяни України, іноземці, особи без громадянства, підприємства, установи та організації усіх форм власності, територіальні громади, Автономна Республіка Крим і держава. Територіальні громади є власниками відходів, що утворюються на об'єктах комунальної власності чи знаходяться на їх території і не мають власника або власник яких невідомий (безхазяйні відходи). Порядок виявлення та обліку безхазяйних відходів визначається Кабінетом Міністрів України¹⁰⁴².

Особливості регулювання відносин щодо поводження з невлучованими газоподібними речовинами, що викидаються безпосередньо у повітря, речовинами, що скидаються із стічними водами у водні об'єкти (крім тих, які акумулюються і підлягають вивезенню у спеціально відведені місця складування), радіоактивними відходами і речовинами, забрудненими ними, розкритими породами гірничодобувних підприємств, які за технологією зворотного відвалоутворення використовуються для закладення виробленого простору, металобрухтом, включаючи побічні продукти від виробництва та обробки чорних і кольорових металів та їх сплавів (шлаки, шлами та інше), а також вторинними матеріальними чи енергетичними ресурсами та іншими відходами визначаються відповідними законами.

Закон України „Про металобрухт”¹⁰⁴³ регулює відносини, що виникають у процесі здійснення операцій з металобрухтом, який є найважливішою стратегічною та енергозберігаючою сировиною для металургійного виробництва, і спрямований на захист інтересів підприємств вітчизняної металургійної галузі та забезпечення екологічної безпеки довкілля при утворенні, збиранні та використанні металобрухту.

В Україні внаслідок утворення великих обсягів токсичних (небезпечних) відходів проблема екологічної безпеки набула особливої гостроти. Розрив між прогресуючим накопиченням токсичних відходів і заходами з їх утилізації та знешкодження загрожує поглибленням екологічної кризи і загостренням соціально-економічної ситуації в Україні.

Ефективне вирішення всього комплексу питань, пов'язаних з ліквідацією чи обмеженням негативного впливу токсичних відходів на навколишнє природне середовище та здоров'я людини, можливе тільки на основі заходів, передбачених Загальнодержавною програмою поводження з

---

¹⁰⁴² Постанова КМ України „Про затвердження Порядку виявлення та обліку безхазяйних відходів” № 1217 від 03.08.1998, Офіційний вісник України, 1998, № 31 (20.08.98), ст. 1182.

¹⁰⁴³ Закон України „Про металобрухт” № 619-XIV від 05.05.1999, Відомості Верховної Ради України, 1999, № 25 (25.06.99), ст. 212.

токсичними відходами¹⁰⁴⁴, яка враховує сучасний стан економіки в Україні, перспективи її соціально-економічного розвитку.

Основи законодавства України про охорону здоров'я¹⁰⁴⁵ у ст. 27 передбачають забезпечення санітарно-епідемічного благополуччя територій і населених пунктів. Санітарно-епідемічне благополуччя територій і населених пунктів забезпечується системою державних стимулів та регуляторів, спрямованих на суворе дотримання санітарно-гігієнічних і санітарно-протиепідемічних правил та норм, комплексом спеціальних санітарно-гігієнічних і санітарно-протиепідемічних заходів та організацією державного санітарного нагляду.

В Україні встановлюються єдині санітарно-гігієнічні вимоги до планування і забудови населених пунктів; будівництва і експлуатації промислових та інших об'єктів; очистки і знешкодження промислових та комунально-побутових викидів, відходів і покидьків; утримання та використання жилих, виробничих і службових приміщень та територій, на яких вони розташовані; організації харчування і водопостачання населення; виробництва, застосування, зберігання, транспортування та захоронення радіоактивних, отруйних і сильнодіючих речовин; утримання і забою свійських та диких тварин, а також до іншої діяльності, що може загрожувати санітарно-епідемічному благополуччю територій і населених пунктів.

Закон України „Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення”¹⁰⁴⁶ регулює суспільні відносини, які виникають у сфері забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя, визначає відповідні права і обов'язки державних органів, підприємств, установ, організацій та громадян, встановлює порядок організації державної санітарно-епідеміологічної служби і здійснення державного санітарно-епідеміологічного нагляду в Україні. Серед основних напрямів діяльності державної санітарно-епідеміологічної служби є: видача висновків державної санітарно-епідеміологічної експертизи щодо об'єктів поводження з відходами; встановлення санітарно-гігієнічних вимог до продукції, що виробляється з відходів, та видача гігієнічного сертифіката на неї; методичне забезпечення та здійснення контролю під час визначення рівня небезпечності відходів.

---

¹⁰⁴⁴ Закон України „Про Загальнодержавну програму поводження з токсичними відходами” № 1947-III від 14.09.2000, Відомості Верховної Ради України, 2000, № 44 (03.11.2000), ст. 374.

¹⁰⁴⁵ Основи законодавства України про охорону здоров'я № 2801-XII від 19.11.1992, Відомості Верховної Ради України, 1993, № 4 (26.01.93), ст. 19.

¹⁰⁴⁶ Закон України „Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення” № 4004-XII від 24.02.1994, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 27 (05.07.94), ст. 218.

Закон України „Про житлово-комунальні послуги”¹⁰⁴⁷ визначає комунальні послуги як результат господарської діяльності, спрямованої на задоволення потреб фізичної чи юридичної особи у забезпеченні холодною та гарячою водою, водовідведенням, газо- та електропостачанням, опаленням, а також вивезення побутових відходів у порядку, встановленому законодавством.

Відповідно до ст. 16 Закону України „Про місцеві державні адміністрації”¹⁰⁴⁸, місцеві державні адміністрації в межах, визначених Конституцією і законами України, здійснюють на відповідних територіях державний контроль за дотриманням санітарних і ветеринарних правил, збиранням, утилізацією і захороненням промислових, побутових та інших відходів, дотриманням правил благоустрою.

Ст. 30 Закону України „Про місцеве самоврядування в Україні”¹⁰⁴⁹ визначає повноваження в галузі житлово-комунального господарства, побутового, торговельного обслуговування, громадського харчування, транспорту і зв’язку. До відання виконавчих органів сільських, селищних, міських Рад належать власні (самоврядні) повноваження щодо вирішення питань збирання, транспортування, утилізації та знешкодження побутових відходів, знешкодження та захоронення трупів тварин.

Законом України „Про страхування”¹⁰⁵⁰ у ст. 7 передбачено види обов’язкового страхування, до яких віднесено страхування відповідальності експортера та особи, яка відповідає за утилізацію (видалення) небезпечних відходів, щодо відшкодування шкоди, яку може бути заподіяно здоров’ю людини, власності та навколишньому природному середовищу під час транскордонного перевезення та утилізації (видалення) небезпечних відходів.

Закон України „Про ліцензування певних видів господарської діяльності”¹⁰⁵¹ визначає види господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, а саме:

---

¹⁰⁴⁷ Закон України „Про житлово-комунальні послуги” № 1875-IV від 24.06.2004, Відомості Верховної Ради України, 2004, № 47 (19.11.2004), ст. 514.

¹⁰⁴⁸ Закон України „Про місцеві державні адміністрації” № 586-XIV від 09.04.1999, Відомості Верховної Ради України, 1999, № 20-21 (28.05.99), ст. 190.

¹⁰⁴⁹ Закон України „Про місцеве самоврядування в Україні”, № 280/97-ВР від 21.05.1997, Відомості Верховної Ради України, 1997, № 24, ст. 170.

¹⁰⁵⁰ Закон України „Про страхування” № 85/96-ВР від 07.03.1996, Відомості Верховної Ради України, 1996, № 18 (30.04.96), ст. 78.

¹⁰⁵¹ Закон України „Про ліцензування певних видів господарської діяльності” № 1775-III від 01.06.2000, Відомості Верховної Ради України, 2000, № 36 (08.09.2000), ст. 299.

- збирання, первинна обробка відходів і брухту дорогоцінних металів та дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органічного утворення, напівдорогоцінного каміння;

- збирання, заготівля окремих видів відходів як вторинної сировини (за переліками, які визначаються Кабінетом Міністрів України); згідно з переліком окремих видів відходів як вторинної сировини, збирання та заготівля яких підлягають ліцензуванню¹⁰⁵²: макулатура, склобій, відходи полімерні, відходи гумові, у тому числі зношені шини, матеріали текстильні вторинні, використана металева тара (ящики, фляги, каністри, банки, зокрема алюмінієві банки з-під напоїв, балончики);

- операції у сфері поводження з небезпечними відходами.

Природоохоронне законодавство передбачає певні обмеження і застереження щодо поводження з відходами.

Ст. 14 Кодексу України про надра¹⁰⁵³ серед видів користування надрами передбачає надання надр у користування для захоронення шкідливих речовин і відходів виробництва, скидання стічних вод.

Закон України „Про охорону атмосферного повітря”¹⁰⁵⁴ у ст. 20 передбачає виконання вимог щодо охорони атмосферного повітря від забруднення виробничими, побутовими та іншими відходами.

Складування, розміщення, зберігання або транспортування промислових та побутових відходів, які є джерелами забруднення атмосферного повітря забруднюючими речовинами та речовинами з неприємним запахом або іншого шкідливого впливу, допускається лише за наявності спеціального дозволу на визначених місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування територіях, з додержанням нормативів екологічної безпеки і подальшої утилізації або видалення.

Не допускається спалювання зазначених відходів на території підприємств, установ, організацій і населених пунктів, за винятком випадків, коли це здійснюється з використанням спеціальних установок при додержанні вимог, встановлених законодавством про охорону атмосферного повітря.

---

¹⁰⁵² Постанова КМ України „Про затвердження переліку окремих видів відходів як вторинної сировини, збирання та заготівля яких підлягають ліцензуванню” № 183 від 28.02.2001, Офіційний вісник України, 2001, № 9 (16.03.2001), ст. 361.

¹⁰⁵³ Кодекс України про надра № 132/94-ВР від 27.07.1994, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 36 (06.09.94), ст. 340.

¹⁰⁵⁴ Закон України „Про охорону атмосферного повітря” № 2707-XII від 16.10.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 50 (15.12.92), ст. 678.

Власники або уповноважені ними органи підприємств, установ, організацій та громадяни – суб'єкти підприємницької діяльності зобов'язані забезпечувати переробку, утилізацію та своєчасне вивезення відходів, які забруднюють атмосферне повітря, на підприємства, що використовують їх як сировину, або на спеціально відведені місця чи об'єкти.

Земельний кодекс України¹⁰⁵⁵ ст. 61 передбачає обмеження у використанні земельних ділянок прибережних захисних смуг уздовж річок, навколо водойм та на островах. У прибережних захисних смугах уздовж річок, навколо водойм та на островах забороняється влаштування звалищ сміття, гноєсховищ, накопичувачів рідких і твердих відходів виробництва, кладовищ, скотомогильників, полів фільтрації тощо. Подібні заборони визначає Водний кодекс України у ст. 89.

Лісовий кодекс України¹⁰⁵⁶ передбачає, що під час розміщення, проектування, будівництва і введення в дію нових і реконструкції діючих підприємств, споруд та інших об'єктів, а також удосконалення існуючих і впровадження нових технологічних процесів та устаткування, що шкідливо впливають на стан і відтворення лісів, передбачаються і здійснюються заходи щодо усунення негативної дії шкідливих факторів, зокрема викидів і скидів забруднюючих речовин, відходів виробництва, підтоплення, осушення та інших видів негативного впливу на ліси.

Стаття 56. Екологічна безпека транспортних та інших пересувних засобів і установок

(назва статті 56 в редакції
Закону України від 24.10.2002 р. № 198-IV)

Підприємства, установи, організації, що здійснюють проектування, виробництво, експлуатацію та обслуговування автомобілів, літаків, суден, інших пересувних засобів, установок та виробництво і постачання пального, зобов'язані розробляти і здійснювати комплекс заходів щодо зниження токсичності та знешкодження шкідливих речовин, що містяться у відпрацьованих газах та скидах транспортних засобів, переходу на менш токсичні види енергії й пального, додержання режиму експлуатації транспортних засобів та інші заходи, спрямовані на запобігання й зменшення викидів

---

¹⁰⁵⁵ Земельний кодекс України № 2768-III від 25.10.2001, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 3-4 (25.01.2002), ст. 27.

¹⁰⁵⁶ Лісовий кодекс України № 3852-XII від 21.01.1994, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 17 (26.04.94), ст. 99.

та скидів у навколишнє природне середовище забруднюючих речовин та додержання встановлених рівнів фізичних впливів.

(частина перша статті 56 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 24.10.2002 р. № 198-IV)

Виробництво і експлуатація транспортних та інших пересувних засобів та установок, у викидах та скидах яких вміст забруднюючих речовин перевищує встановлені нормативи, не допускається.

Керівники транспортних організацій та власники транспортних засобів несуть відповідальність за додержання встановлених для відповідного типу транспортного засобу нормативів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах, скидів забруднюючих речовин та впливу фізичних факторів пересувних джерел на стан навколишнього природного середовища.

(частина третя статті 56 в редакції Закону України від 24.10.2002 р. № 198-IV)

Коментована стаття встановлює загальні вимоги з охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки при використанні транспортних засобів та інших пересувних джерел забруднення. Крім даної статті, ці вимоги передбачаються низкою нормативних актів чинного законодавства.

Так, ст. 17 Закону України „Про охорону атмосферного повітря”¹⁰⁵⁷ встановлює, що з метою відвернення і зменшення забруднення атмосферного повітря транспортними та іншими пересувними засобами і установками та впливу пов’язаних з ними фізичних факторів здійснюються:

- розроблення та виконання комплексу заходів щодо зниження викидів, знешкодження шкідливих речовин і зменшення фізичного впливу під час проектування, виробництва, експлуатації та ремонту транспортних та інших пересувних засобів і установок;*
- переведення транспортних та інших пересувних засобів і установок на менш токсичні види палива;*
- раціональне планування та забудова населених пунктів з дотриманням нормативно визначеної відстані до транспортних шляхів;*
- виведення з густонаселених житлових кварталів за межі міста транспортних підприємств, вантажного транзитного автомобільного транспорту;*

---

¹⁰⁵⁷ Закон України „Про охорону атмосферного повітря” в редакції Закону від 21.06.2001, Відомості Верховної Ради України, 2001, № 48 (30.11.2001), ст. 252.

- обмеження в'їзду автомобільного транспорту та інших транспортних засобів та установок у сельбицні, курортні, лікувально-оздоровчі, рекреаційні та природно-заповідні зони, місця масового відпочинку та туризму;

- поліпшення стану утримання транспортних шляхів і вуличного покриття;

- впровадження в містах автоматизованих систем регулювання дорожнього руху;

- удосконалення технологій транспортування і зберігання палива, забезпечення постійного контролю за якістю палива на нафтопереробних підприємствах та автозаправних станціях;

- впровадження та вдосконалення діяльності контрольно-регулювальних і діагностичних пунктів та комплексних систем перевірки нормативів екологічної безпеки транспортних та інших пересувних засобів і установок.

Проектування, виробництво та експлуатація транспортних та інших пересувних засобів і установок, вміст забруднюючих речовин у відпрацьованих газах яких перевищує нормативи або рівні впливу фізичних факторів, забороняються.

Для кожного типу пересувних джерел, що експлуатуються на території України, встановлюються нормативи вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах та впливу фізичних факторів цих джерел, які розробляються з урахуванням сучасних технічних рішень щодо зменшення утворення забруднюючих речовин, зниження рівнів впливу фізичних факторів, очищення відпрацьованих газів та економічної доцільності (ст. 9).

Ст. 3 Закону України „Про транспорт”¹⁰⁵⁸ встановлює, що державне управління в галузі транспорту має зокрема забезпечувати:

- безпечне функціонування транспорту;
- охорону навколишнього природного середовища від шкідливого впливу транспорту.

Ст. 12 цього ж закону вказує на обов'язок підприємств транспорту охороняти навколишнє природне середовище від шкідливого впливу транспорту.

Головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади щодо забезпечення впровадження державної політики в галузі автомобільного, залізничного, морського і річкового транспорту, у

---

¹⁰⁵⁸ Закон України „Про транспорт” № 232/94-ВР від 10.11.1994, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 51 (20.12.94), ст. 446.

сферах навігаційно-гідрографічного забезпечення судноплавства, надання послуг поштового зв'язку, телекомунікацій, інформатизації, користування радіочастотним ресурсом України є Міністерство транспорту та зв'язку України¹⁰⁵⁹. Слід наголосити, що дане міністерство є єдиним державним органом, який на виконання Постанови Верховної Ради України „Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки”¹⁰⁶⁰ прийняв власний План реалізації на транспортно-дорожньому комплексі Основних напрямів державної політики в галузі охорони довкілля¹⁰⁶¹.

Основним джерелом забруднення довкілля на транспорті є робота силових агрегатів (двигунів), які здійснюють викиди шкідливих речовин в атмосферу. Основні складнощі зменшення навантаження на довкілля від такого впливу – переміщення джерел забруднення та їх велика кількість. У зв'язку з цим викиди від пересувних джерел забруднення досить важко контролювати. Для обліку викидів від транспортних засобів та стягнення плати за забруднення навколишнього природного середовища прийнято використовувати таку методичку: законодавчо закріплюється¹⁰⁶² розмір плати в гривнях за кожну тонну використаного пального. Потім вираховується, скільки пального було використано для роботи двигуна пересувного засобу, та множиться на ставку Збору. Такий порядок встановлюється для кожного з видів транспорту.

Стосовно кожного окремого виду транспорту встановлено власні вимоги щодо забезпечення екологічної безпеки та зменшення його негативного впливу на довкілля та здоров'я населення.

Автомобільний транспорт. Закон України „Про автомобільний транспорт”¹⁰⁶³, у ст. 23 встановлює, що автомобільні транспортні засоби повинні відповідати таким вимогам:

---

¹⁰⁵⁹ Указ Президента України „Про Положення про Міністерство транспорту та зв'язку України” № 1009/2004 від 27.08.2004, Офіційний вісник України, 2004, № 35 (17.09.2004), ст. 2333.

¹⁰⁶⁰ Постанова Верховної Ради України „Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки” № 188/98-ВР від 05.03.1998, Відомості Верховної Ради України, 1998, № 38-39, ст. 248.

¹⁰⁶¹ Наказ Міністерства Транспорту України „Про План реалізації на транспортно-дорожньому комплексі Основних напрямів державної політики в галузі охорони довкілля” № 291 від 29.04.2002, Транспорт України - нормативне регулювання, 2002, 05, № 9.

¹⁰⁶² Постанова КМ України „Про затвердження Порядку встановлення нормативів збору за забруднення навколишнього природного середовища і стягнення цього збору” № 303 від 01.03.1999, Офіційний вісник України, 1999, № 9 (19.03.99), ст. 347.

¹⁰⁶³ Закон України „Про автомобільний транспорт” № 2344-III від 05.04.2001, Відомості Верховної Ради України, 2001, № 22 (01.06.2001), ст. 105.

- не загрожувати безпеці осіб, які ними користуються, або іншим учасникам руху;
- рівень шкідливих речовин, що виділяються ними, не повинен перевищувати встановлені законодавством значення;
- не спричиняти нищення доріг та їх облаштування;
- забезпечувати достатнє поле огляду водієві, а також легке, зручне і повне користування засобами керування, гальмування, сигналізації та освітлення дороги;
- не спричиняти радіоелектричних перешкод вище встановленого рівня.

Запасні частини повинні відповідати вимогам нормативної та конструкторської документації і мати маркування для їх ідентифікації. Обладнання та пристрої автомобільних транспортних засобів, насамперед ті, що сприяють безпеці та охороні довкілля від негативних наслідків їх використання, повинні утримуватись у належному технічному стані, діяти надійно та ефективно.

Для захисту життя і здоров'я громадян та охорони довкілля, а також для забезпечення безпеки об'єктів з урахуванням ризику виникнення природних і техногенних катастроф та інших надзвичайних ситуацій, створюється державна система стандартизації на автомобільному транспорті (ст. 8 названого закону).

Ст. 9 Закону України „Про дорожній рух”¹⁰⁶⁴ вказує, що до компетенції власників автомобільних доріг, вулиць та залізничних переїздів або уповноважених ними органів у сфері дорожнього руху належить, зокрема, організація і здійснення заходів, спрямованих на захист навколишнього природного середовища.

До компетенції власників транспортних засобів належить організація та здійснення заходів щодо захисту навколишнього природного середовища від шкідливого впливу транспорту (ст. 10).

Конструкція транспортних засобів повинна відповідати вимогам сучасних правил, нормативів і стандартів, встановленим рівням викидів забруднюючих речовин в атмосферу, а нормативно-технічна документація має бути узгоджена з відповідними уповноваженими державними органами (ст. 30).

Для запобігання шкідливому впливу транспорту на здоров'я людини та навколишнє природне середовище в Україні розробляються та вводяться в дію стандарти та нормативи дорожнього руху (статті 39, 40).

---

¹⁰⁶⁴ Закон України „Про дорожній рух” № 3353-ХІІ від 30.06.1993, Відомості Верховної Ради України, 1993, № 31 (03.08.93), ст. 338.

Ст. ст. 49 та 50 названого закону присвячені охороні довкілля на автомобільному транспорті. У них зокрема зазначається, що: міністерства, інші центральні органи державної виконавчої влади та об'єднання, що здійснюють проектування, виробництво та експлуатацію механічних транспортних засобів, зобов'язані вживати заходів щодо запобігання та зменшення викидів вказаними засобами забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, а також шуму і вібрації. Не допускається виробництво та експлуатація автотransпортних засобів, у викидах яких вміст забруднюючих речовин перевищує встановлені нормативи.

Керівники транспортних організацій, власники автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів та транспортних засобів несуть персональну відповідальність за додержання гранично допустимих нормативів викидів і скидів забруднюючих речовин і гранично допустимих рівнів фізичних впливів на навколишнє природне середовище, встановлених для відповідного типу транспорту.

Підприємства, що виготовляють пальне, повинні дотримувати державних стандартів щодо якості пального і мастильних матеріалів.

У разі виготовлення неякісного пального підприємство притягається до відповідальності у вигляді штрафу.

З метою запобігання забрудненню ґрунту відпрацьованими нафтопродуктами автопідприємства повинні бути забезпечені спеціальними місткостями для їх зберігання (ст. 49).

Підприємства, установи і організації, що розробляють перспективні програми, комплексні схеми та проекти організації дорожнього руху, а також здійснюють ці розробки, повинні передбачати в них заходи, спрямовані на запобігання та зменшення викидів і скидів забруднюючих речовин у навколишнє середовище, а також шуму і вібрації (ст. 50).

П. 31.1. Правил дорожнього руху¹⁰⁶⁵ вказує, що технічний стан транспортних засобів та їх обладнання повинні відповідати вимогам стандартів, що стосуються безпеки дорожнього руху та охорони навколишнього середовища, а також правил технічної експлуатації, інструкцій підприємств-виробників та іншої нормативно-технічної документації.

Відповідно до ст. 35 Закону України „Про дорожній рух”, Механічні транспортні засоби, що не пройшли обов'язковий черговий технічний огляд, до подальшої експлуатації не допускаються. П. 12 „Правил проведення

---

¹⁰⁶⁵Постанова КМ України „Про Правила дорожнього руху” № 1306 від 10.10.2001, Офіційний вісник України, 2001, № 41 (26.10.2001), ст. 1852.

державного технічного огляду автомобілів, автобусів, мототранспорту та причепів”¹⁰⁶⁶, вказує, що справним вважається повністю укомплектований транспортний засіб, який має задовільний зовнішній вигляд і технічний стан якого відповідає вимогам законодавства, правил, норм і стандартів щодо забезпечення безпеки дорожнього руху та охорони навколишнього середовища.

Ст. 128 Кодексу України про адміністративні правопорушення¹⁰⁶⁷ встановлює відповідальність за випуск на лінію транспортних засобів, технічний стан і обладнання яких не відповідає вимогам стандартів, правил дорожнього руху і технічної експлуатації, переобладнаних без відповідного дозволу, не зареєстрованих у встановленому порядку або таких, що не пройшли державного технічного огляду. Згідно з п 31.4. Правил дорожнього руху, забороняється експлуатація транспортних засобів згідно із законодавством, якщо вміст шкідливих речовин у відпрацьованих газах або їх димність перевищують установлені стандартами норми.

Кабінет Міністрів України заборонив¹⁰⁶⁸ з 1 січня 2003 р. експлуатацію легкових автомобілів, не обладнаних каталізатором (пристроєм для нейтралізації ядухих фракцій вихлопних газів). Однак ця заборона на сьогодні не виконується особами, які експлуатують транспортні засоби, та не контролюється з боку відповідних державних органів.

Окремі екологічні вимоги ставляться до транспортних засобів, що перетинають державний кордон.

Пропуск на митну територію України з метою вільного обігу (у тому числі з метою розкомплектування на запасні частини) тракторів колісних для перевезення напівпричепів (сідельних тягачів), автобусів, легкових автомобілів, вантажних автомобілів, автомобілів спеціального призначення та шасі з встановленими двигунами допускається за умови, що на момент переміщення через митний кордон України пройшло не більше 8 років з дати їх виготовлення.

З 1 січня 2006 року пропуск на митну територію України з метою вільного обігу та першу реєстрацію в Україні ввезених транспортних засобів нових і таких, що були в користуванні, або виготовлених в Україні

---

¹⁰⁶⁶ Постанова КМ України „Про затвердження Правил проведення державного технічного огляду автомобілів, автобусів, мототранспорту та причепів” № 141 від 26.02.1993, Урядовий кур’єр, 1993, 03, 18.03.93 № 40 – 41.

¹⁰⁶⁷ Кодекс України про адміністративні правопорушення № 8073-Х від 07.12.1984, Відомості Верховної Ради УРСР, 1984, додаток до № 51, ст. 1122.

¹⁰⁶⁸ Постанова КМ України „Про деякі питання ввезення імпортованих автомобілів” № 1139 від 17.09.1996, Урядовий кур’єр, 1996, 09, 26.09.96 № 181 – 182.

здійснюють за умови їх відповідності екологічним нормам не нижче рівня „ЄВРО-2”, крім вантажних автомобілів та автомобілів спеціального призначення, для яких дане правило починає діяти з 1 січня 2007 року

Крім того, всі транспортні засоби та вантажі проходять екологічний контроль на пунктах перетину Державного кордону України¹⁰⁶⁹.

Водний транспорт. Відповідно до ст. 67 Водного кодексу України¹⁰⁷⁰, річки, озера, водосховища, канали, інші водойми, а також внутрішні морські води та територіальне море є внутрішніми водними шляхами загального користування, за винятком випадків, коли відповідно до законодавства України їх використання з цією метою повністю чи частково заборонено.

Всі судна та інші плаваючі засоби мають бути обладнані ємкостями для збирання льяльних та інших забруднених вод, які повинні систематично передаватися на спеціальні очисні споруди для очищення та знезараження.

Забороняється заходження в територіальне море суден, які не провели заміну ізольованого баласту і не обладнані цистернами і закритими фановими системами для збирання стічних вод будь-якого походження чи установками для очищення та знезараження цих вод, що відповідають міжнародним стандартам.

Ст. 10 вказує, що власники засобів водного транспорту, трубопроводів, плаваючих та інших споруд на водних об'єктах, а також інші юридичні та фізичні особи зобов'язані забезпечувати охорону вод від забруднення і засмічення внаслідок втрат мастила, пального, хімічних, нафтових та інших забруднюючих речовин.

Правилах охорони внутрішніх морських вод і територіального моря України від забруднення та засмічення¹⁰⁷¹ встановлюють вимоги до суден.

---

¹⁰⁶⁹ Постанова КМ України „Питання пропуску через державний кордон автомобільних, водних, залізничних та повітряних транспортних засобів перевізників і товарів, що переміщуються ними” № 1989 від 24.12.2003, Офіційний вісник України, 2003, № 52 (09.01.2004) (частина 1), ст. 2778; Постанова КМ України „Про здійснення екологічного контролю в пунктах пропуску через державний кордон” № 198 від 20.03.1995, Зібрання постанов Уряду України, 1995, № 6, ст. 143; Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України „Про затвердження Положення про екологічний контроль у пунктах пропуску через державний кордон та в зоні діяльності регіональних митниць і митниць” № 204 від 08.09.1999, Офіційний вісник України, 1999, № 47 (10.12.99), ст. 2320.

¹⁰⁷⁰ Водний кодекс України № 213/95-ВР від 06.06.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 24 (13.06.95), ст. 189.

¹⁰⁷¹ Постанова КМ України „Про затвердження Правил охорони внутрішніх морських вод і територіального моря від забруднення та засмічення” № 269 від 29.02.1996, Зібрання постанов Уряду України, 1996, № 8, ст. 241.

Зокрема, заборонено скидання із суден у внутрішні морські води та територіальне море України:

- вантажів, які перевозяться навалом, насипом чи у зрідженому стані;
- відходів та сміття;
- вод, які містять забруднюючі речовини у концентраціях, що перевищують нормативи гранично допустимих концентрацій основних забруднюючих речовин (далі – ГДК), наведених у додатку до цих Правил, крім вод після охолодження суднових механізмів.

За недотримання даних вимог настає відповідальність за ст. 59-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення¹⁰⁷², яка передбачає відповідальність за порушення вимог щодо охорони територіальних і внутрішніх морських вод від забруднення і засмічення, або за ст. 243 Кримінального кодексу України, що передбачає відповідальність за забруднення моря¹⁰⁷³.

Дозволено скидання стічних вод із суден:

- які перебувають у внутрішніх морських водах і територіальному морі України, а також у портах України, за умови очищення стічних вод на суднових установках, які відповідають вимогам, установленим МАРПОЛ 73/78 та підтвердженням свідоцтвом класифікаційного товариства;
- які не обладнані закритими системами стічних вод, якщо чисельність осіб, що перебувають на борту, не перевищує 10 чоловік.

Рішення щодо відповідності якості вод нормативам ГДК речовин приймається відповідно державними інспекціями охорони Чорного та Азовського морів Мінекоресурсів на підставі результатів аналізів води.

Перед заходом суден у внутрішні морські води та територіальне море України всі запірні пристрої, призначені для скидання забруднюючих речовин, у тому числі вод, що їх містять, повинні бути закриті адміністрацією судна. У разі постановки судна в порту всі зазначені пристрої опломбовуються адміністрацією порту в установленому порядку.

Забруднюючі речовини, в тому числі води, що їх містять, та сміття, повинні накопичуватися на суднах у спеціальних місткостях.

Під час перебування у внутрішніх морських водах та територіальному морі України судна можуть здавати в установленому порядку забруднюючі речовини, в тому числі води, що їх містять, та сміття, тільки на судна-

---

¹⁰⁷² Кодекс України про адміністративні правопорушення № 8073-X від 07.12.1984, Відомості Верховної Ради УРСР, 1984, додаток до N 51, ст. 1122.

¹⁰⁷³ Кримінальний кодекс України № 2341-III від 05.04.2001, Відомості Верховної Ради України, 2001, № 25-26 (29.06.2001), ст. 131.

збирачі, плаваючі приймальні споруди, а під час перебування судна у порту – на берегові приймальні споруди.

Операції з забруднюючими речовинами, в тому числі з водами, що їх містять, та сміттям, які проводяться на суднах та суднах-збирачах, підлягають обов'язковій реєстрації у судових документах. Порядок такої реєстрації визначається Правилами реєстрації операцій зі шкідливими речовинами на суднах, морських установках і в портах України¹⁰⁷⁴. В разі невиконання обов'язків з реєстрації даних операцій, настає відповідальність за ст. 62 КУпАП.

У разі будь-якого скидання із суден у внутрішні морські води та територіальне море України забруднюючих речовин, в тому числі вод, що їх містять, та сміття, або їх втрат, а також у разі виникнення загрози такого скидання або втрати капітан судна зобов'язаний терміново повідомити про це адміністрацію найближчого порту України, вжити заходів до максимального зменшення скидання або втрати та до ліквідації забруднення.

Для ліквідації наслідків аварійного скидання дозволяється використання хімічних і біологічних препаратів, які пройшли державну санітарно-гігієнічну експертизу, а документація з їх впровадження – державну екологічну експертизу та мають позитивний висновок щодо їх використання.

Правила охорони поверхневих вод¹⁰⁷⁵ встановлюють, що не допускаються виливи у водні об'єкти від нафто- і продуктопроводів, нафтопромислів, а також скидання сміття, неочищених стічних, підсланевих, баластних вод, скиди у воду інших речовин з плавучих засобів водного транспорту. Скиди стічних вод допускаються після очистки і знезараження на судових установках, експлуатація яких дозволена органами Держкомприроди та органами державного санітарного нагляду. Окремі положення щодо охорони вод від впливу транспорту встановлюють Санітарні правила і норми охорони поверхневих вод від забруднення СанПіН 4630-88¹⁰⁷⁶.

Окремо слід відзначити нормативне регулювання екологічної безпеки на об'єктах інфраструктури водного транспорту (портах, пристанях та

---

¹⁰⁷⁴ Наказ Міністерства транспорту України „Про затвердження Правил реєстрації операцій зі шкідливими речовинами на суднах, морських установках і в портах України” № 205 від 10.04.2001, Офіційний вісник України, 2001, № 22 (15.06.2001), ст. 1022.

¹⁰⁷⁵ Правила охорони поверхневих вод, затверджені наказом Держкомприроди СРСР Б/Н від 21.02.1991 р.

¹⁰⁷⁶ „Санітарні правила і норми охорони поверхневих вод від забруднення СанПіН 4630-88”, затвердженні Головним державним санітарним лікарем, 04.07.1988р. № 4630-88.

інших гідротехнічних спорудах). Правилами технічної експлуатації річкових портових гідротехнічних споруд¹⁰⁷⁷ передбачається, що для уникнення порушень санітарно-гігієнічного і екологічного режимів порту на його території та акваторії категорично забороняється скидати із суден на причали або у воду залишки вантажу, сміття, стічні води тощо.

Для запобігання забрудненню об'єктів портових гідротехнічних споруд і портової акваторії слід проводити природоохоронні заходи.

Разові і валові викиди забруднюючих речовин в атмосферу від двигунів внутрішнього згорання флоту, залізничного та автотранспорту, засобів механізації слід регулювати за рахунок режиму їх роботи, не допускаючи перевищення нормативів, офіційно встановлених порту територіальними органами охорони природи.

Охорона довкілля в портах досить детально регламентована Державними санітарними правилами і нормами для морських та річкових портів ДСанПіН 7.7.4.-046-99¹⁰⁷⁸.

Залізничний транспорт. Загальні положення щодо охорони довкілля на залізничному транспорті встановлює Закон України „Про залізничний транспорт”¹⁰⁷⁹.

Залізниці та підприємства залізничного транспорту загального користування забезпечують безпеку життя і здоров'я громадян, які користуються його послугами, а також безпеку руху поїздів, охорону навколишнього природного середовища згідно з чинним законодавством України.

Рухомий склад, обладнання та інші технічні засоби, які постачаються залізничному транспорту, повинні відповідати вимогам безпеки руху, схоронності вантажів, охорони праці, екологічної безпеки і мати відповідний сертифікат (ст. 11).

Перевізники зобов'язані забезпечувати: своєчасне якісне перевезення пасажирів, вантажів, багажу, вантажобагажу та пошти; розвиток інфраструктури залізничного транспорту загального користування, транспортних послуг; схоронність вантажів, що перевозяться; охорону

---

¹⁰⁷⁷ Наказ Міністерства транспорту України „Про затвердження Правил технічної експлуатації річкових портових гідротехнічних споруд” № 251 від 29.03.2004, Офіційний вісник України, 2004, № 31 (20.08.2004), ст. 2106.

¹⁰⁷⁸ Державні санітарні правила і норми для морських та річкових портів ДСанПіН 7.7.4.-046-99, затверджені Постановою Головного державного санітарного лікаря України № 46 від 01.12.1999.

¹⁰⁷⁹ Закон України „Про залізничний транспорт” № 273/96-ВР від 04.07.1996, Відомості Верховної Ради України, 1996, № 40 (01.10.96), ст. 183.

навколишнього природного середовища від шкідливого впливу залізничного транспорту загального користування (ст. 22).

Відповідно до Правил технічної експлуатації залізниць України¹⁰⁸⁰, основними обов'язками працівників залізничного транспорту є: задоволення потреб щодо перевезень пасажирів та вантажів при безумовному забезпеченні безпеки руху та збереженні вантажів, що перевозяться, ефективне використання технічних засобів, дотримання вимог охорони праці і навколишнього природного середовища. Кожний працівник залізничного транспорту зобов'язаний подавати сигнал зупинки поїзду чи маневруючому составу, а також вживати інших заходів для їх зупинки у випадках, які загрожують життю та здоров'ю людей або безпеці руху. При виявленні несправностей споруд, пристроїв чи пошкодження рухомого складу, які створюють загрозу безпеці руху або забруднення навколишнього природного середовища, працівник повинен негайно вжити заходів для огороження небезпечного місця та усунення несправності.

Державна адміністрація залізничного транспорту відповідно до покладених на неї завдань розробляє та здійснює заходи, спрямовані на зменшення шкідливого впливу залізничного транспорту на навколишнє природне середовище, контролює додержання вимог національних і міжнародних документів з цих питань¹⁰⁸¹.

Загальні вимоги щодо вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах двигунів поширюються повною мірою на рухомий склад залізниць¹⁰⁸².

Повітряний транспорт. Основним нормативним актом, що регулює здійснення авіаційної діяльності, є Повітряний кодекс України¹⁰⁸³. З метою забезпечення безпеки польотів і екологічної безпеки розробляються Авіаційні правила, які визначають і регулюють порядок діяльності авіації України. До них, зокрема, належать стандарти і нормативи у галузі охорони навколишнього природного середовища (ст. 7 кодексу).

При розвідуванні, будівництві, реконструкції, ремонті та експлуатації аеродрому підрядчик та експлуатант зобов'язані виконувати діючі в

---

¹⁰⁸⁰ Наказ Міністерства транспорту України „Про затвердження Правил технічної експлуатації залізниць України” № 411 від 20.12.1996, Офіційний вісник України, 1997, число 8 (книга друга), с. 212.

¹⁰⁸¹ Постанова КМ України „Про затвердження Положення про Державну адміністрацію залізничного транспорту України” № 262 від 29.02.1996, Зібрання постанов Уряду України, 1996, № 8, ст. 237.

¹⁰⁸² Ст. 9 Закону України „Про охорону атмосферного повітря” в редакції Закону від 21.06.2001, Відомості Верховної Ради України, 2001, № 48 (30.11.2001), ст. 252.

¹⁰⁸³ Повітряний кодекс України № 3167-XII від 04.05.1993, Відомості Верховної Ради України, 1993, № 25 (22.06.93), ст. 274.

Україні норми, правила і процедури щодо охорони навколишнього природного середовища (ст. 47).

Скидання з повітряних суден шкідливих для здоров'я людей, навколишнього природного середовища речовин або інших відходів і матеріалів забороняється, а винний у таких діях несе відповідальність згідно з чинним законодавством України. З метою запобігання шкідливому впливу повітряних суден на людей, тварин, навколишнє природне середовище Кабінет Міністрів України може встановити в конкретних районах мінімальну висоту польоту, єдину для всіх повітряних суден чи окремо за типами повітряних суден. Польоти повітряних суден у повітряному просторі України з надзвуковою швидкістю повинні виконуватися на висотах, які виключають шкідливий вплив звукового удару на навколишнє середовище, за загальними правилами або у віддалених від населених пунктів районах, що відводяться спеціально для надзвукових польотів (ст. 54).

Існують і інші види транспорту (трубопровідний, лінії електропередач тощо), однак у даній статті вони не розглядаються у зв'язку з тим, що не належать до пересувних джерел забруднення.

Пальне. Коментована стаття частково встановлює вимоги до якості пального.

Усі види пального в Україні підлягають обов'язковій сертифікації¹⁰⁸⁴, в процесі якої перевіряється відповідність якості пального стандартам (ДСТУ 3868-99; ДСТУ 4058-2001; ДСТУ 4063-2001; ГОСТ 305-82; ГОСТ 1667-68; ГОСТ 2084-77; ГОСТ 10433-75; ГОСТ 10585-75; ГСТУ 320.00149943. 010-98; ГСТУ 320.00149943. 015-2000).

Для виконання вимоги щодо зменшення токсичності пального, в Україні з 1 січня 2003 р. заборонено ввозити на митну територію, виготовляти та реалізовувати етилований бензин. Крім цього, заборонено ввезення свинцевих добавок до бензину, що дозволяє знизити рівень викидів свинцю в атмосферне повітря, а також дозволяє експлуатувати автомобілі в яких встановлені каталізатори¹⁰⁸⁵.

---

¹⁰⁸⁴ Декрет КМ України „Про стандартизацію і сертифікацію” № 46-93 від 10.05.1993, Відомості Верховної Ради України, 1993, № 27 (06.07.93), ст. 289; Наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики „Про затвердження Переліку продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні” № 28 від 01.02.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 19 (27.05.2005), ст. 1006.

¹⁰⁸⁵ Закон України „Про заборону ввезення і реалізації на території України етилоvanого бензину та свинцевих добавок до бензину” № 2786-III від 15.11.2001, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 6 (08.02.2002), ст. 44; Постанова КМ України „Про затвердження Програми поетапного припинення використання етилоvanого бензину в Україні” № 1825 від 01.10.1999, Офіційний вісник України, 1999, № 40 (22.10.99), ст. 2001.

Стаття 57. Додержання вимог екологічної безпеки при проведенні наукових досліджень, впровадженні відкриттів, винаходів, застосуванні нової техніки, імпортного устаткування, технологій і систем

При проведенні фундаментальних та прикладних наукових, науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт обов'язково повинні враховуватися вимоги охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання і відтворення природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки.

Забороняється впровадження відкриттів, винаходів, застосування нової техніки, імпортного устаткування, технологій і систем, якщо вони не відповідають вимогам екологічної безпеки.

У разі порушення встановлених вимог така діяльність припиняється уповноваженими на те державними органами, а винні особи притягуються до відповідальності.

Дана стаття взаємозв'язана із ст. 8 Закону – Наукові дослідження (дивись додатково коментар до неї).

Вимоги щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання і відтворення природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки при проведенні фундаментальних та прикладних наукових, науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт викладено в таких нормативно-правових актах:

- Законі України „Про наукову і науково-технічну діяльність”¹⁰⁸⁶, який формулює фундаментальні наукові дослідження як наукову теоретичну та (або) експериментальну діяльність, спрямовану на одержання нових знань про закономірності розвитку природи, суспільства, людини, їх взаємозв'язок;

- Законі України „Про науково-технічну інформацію”¹⁰⁸⁷, де регулюються правові і економічні відносини громадян, юридичних осіб, держави, що виникають при створенні, одержанні, використанні та поширенні науково-технічної інформації, а також визначаються правові форми міжнародного співробітництва в цій галузі;

---

¹⁰⁸⁶ Закон України „Про наукову і науково-технічну діяльність” № 1977-ХІІ від 13.12.1991, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 12 (24.03.92), ст. 165.

¹⁰⁸⁷ Закон України „Про науково-технічну інформацію” № 3322-ХІІ від 25.06.1993, Відомості Верховної Ради України, 1993, № 33 (17.08.93), ст. 345.

• Законі України „Про наукову і науково-технічну експертизу”¹⁰⁸⁸, що передбачає проведення наукових і науково-технічних експертиз;

• Законі України „Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки”¹⁰⁸⁹, який встановлює правові, фінансові та організаційні засади цілісної системи формування та реалізації пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки в Україні;

• Законі України „Про інноваційну діяльність”¹⁰⁹⁰, який передбачає, що метою державної інноваційної політики є створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу країни, забезпечення впровадження сучасних екологічно чистих, безпечних, енерго- та ресурсозберігаючих технологій, виробництва та реалізації нових видів конкурентоздатної продукції. Правове регулювання інноваційної діяльності здійснюється Господарським кодексом України¹⁰⁹¹. Цивільний кодекс України¹⁰⁹² у свою чергу регламентує виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт. Пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні визначені спеціальним законом¹⁰⁹³;

• Законі України „Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків”¹⁰⁹⁴, який визначає правові та економічні засади запровадження та функціонування спеціального режиму інноваційної діяльності технологічних парків (технопарків) – юридичної особи або групи юридичних осіб (учасники технологічного парку), що діють відповідно до договору про спільну діяльність без створення юридичної особи та без об’єднання вкладів з метою створення організаційних засад виконання проектів технологічних парків з виробничого впровадження наукоємних розробок, високих технологій та забезпечення промислового випуску конкурентоспроможної на світовому ринку продукції;

---

¹⁰⁸⁸ Закон України „Про наукову і науково-технічну експертизу” № 51/95-ВР від 10.02.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 9 (28.02.95), ст. 56.

¹⁰⁸⁹ Закон України „Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки” № 2623-III від 11.07.2001, Відомості Верховної Ради України, 2001, № 48 (30.11.2001), ст. 253.

¹⁰⁹⁰ Закон України „Про інноваційну діяльність” № 40-IV від 04.07.2002, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 36 (06.09.2002), ст. 266.

¹⁰⁹¹ Господарський кодекс України № 436-IV від 16.01.2003, Офіційний вісник України, 2003, № 11 (28.03.2003), ст. 462.

¹⁰⁹² Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003, Офіційний вісник України, 2003, № 11 (28.03.2003), ст. 461.

¹⁰⁹³ Закон України „Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні” № 433-IV від 16.01.2003, Відомості Верховної Ради України, 2003, № 13 (28.03.2003), ст. 93.

¹⁰⁹⁴ Закон України „Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків” № 991-XIV від 16.07.1999, Відомості Верховної Ради України, 1999, № 40 (08.10.99), ст. 363.

- Законі України, що затверджує Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій¹⁰⁹⁵, яка спрямована на запровадження моделі сталого економічного зростання вітчизняних підприємств шляхом удосконалення структури їх основного капіталу та інтенсивного інвестування високотехнологічного виробництва;

- Постанові Верховної Ради України, якою схвалено Концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України¹⁰⁹⁶. Серед головних цілей науково-технологічного та інноваційного розвитку України визначається органічне включення інноваційних факторів до процесу соціально-економічного розвитку держави, збереження довкілля та ефективного використання природних ресурсів.

Державна екологічна інспекція (Держекоінспекція) є урядовим органом державного управління, який діє у складі Мінприроди і йому підпорядковується. Відповідно до покладених на неї завдань, Держекоінспекція організовує та здійснює державний контроль за дотриманням вимог екологічної та в межах своєї компетенції радіаційної безпеки, у тому числі в процесі проведення наукових, науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, впровадження у виробництво відкриттів, винаходів, використання нової техніки, а також устаткування, технологій і систем, що імпортуються¹⁰⁹⁷.

Одним із основних принципів взаємодії Державної екологічної інспекції, територіальних органів Мінекоресурсів України і Державної інспекції з енергозбереження Державного комітету України з енергозбереження та її органів на місцях при здійсненні державного контролю за охороною навколишнього природного середовища, раціонального використання природних та паливно-енергетичних ресурсів є контроль за впровадженням відкриттів, винаходів, нової техніки, імпортного устаткування, що використовують природні та паливно-енергетичні ресурси¹⁰⁹⁸.

---

¹⁰⁹⁵ Закон України „Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій” № 1676-IV від 09.04.2004, Відомості Верховної Ради України, 2004, № 32 (06.08.2004), ст. 384.

¹⁰⁹⁶ Постанова Верховної Ради України „Про Концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України” № 916-XIV від 13.07.1999, Відомості Верховної Ради України, 1999, № 37 (17.09.99), ст. 336.

¹⁰⁹⁷ Постанова КМ України „Про затвердження Положення про Державну екологічну інспекцію” № 1520 від 17.11.2001, Офіційний вісник України, 2001, № 47 (07.12.2001), ст. 2084.

¹⁰⁹⁸ Наказ Міністерство екології та природних ресурсів, Держкоменергозбереження „Про затвердження Положення про взаємодію Державної екологічної інспекції та Державної інспекції з енергозбереження” № 369/100 від 26.09.2002, Офіційний вісник України, 2002, № 42 (01.11.2002), ст. 1966.

Закон України „Про охорону атмосферного повітря”¹⁰⁹⁹ у ст. 26 передбачає настанови по дотриманню вимог щодо охорони атмосферного повітря під час впровадження відкриттів, винаходів, корисних моделей, промислових зразків, раціоналізаторських пропозицій, застосування нової техніки, імпортного устаткування, технологій і систем. Впровадження відкриттів, винаходів, корисних моделей, промислових зразків, раціоналізаторських пропозицій, застосування нової техніки, імпортного устаткування, технологій і систем, якщо вони не відповідають вимогам, установленим законодавством про охорону атмосферного повітря, забороняється. У разі порушення зазначених вимог така діяльність припиняється, а винні особи притягаються до відповідальності відповідно до законодавства про охорону атмосферного повітря.

Закон України „Про підтвердження відповідності”¹¹⁰⁰ визначає правові та організаційні засади підтвердження відповідності продукції, систем якості, систем управління якістю, систем управління довкіллям, персоналу та спрямований на забезпечення єдиної державної технічної політики у сфері підтвердження відповідності. Підтвердження відповідності – видача документа (декларація про відповідність або сертифікат відповідності) на основі рішення, яке приймається після проведення відповідних (необхідних) процедур оцінки відповідності, що довели виконання встановлених вимог.

Свідоцтво про визнання відповідності – документ, що засвідчує визнання іноземних документів про підтвердження відповідності продукції вимогам, встановленим законодавством України.

Процедура підтвердження відповідності в законодавчо регульованій сфері для окремих видів продукції, яка може становити небезпеку для життя та здоров’я людини, тварин, рослин, а також майна та охорони довкілля, запроваджується технічними регламентами.

Національний знак відповідності (знак відповідності) має форму незамкненого з правого боку основного кола, усередині якого вміщено стилізоване зображення трилисника. Знак відповідності засвідчує відповідність позначеної ним продукції вимогам технічних регламентів з підтвердження відповідності, які поширюються на неї.

Знак відповідності наноситься тільки на ті види продукції, опис яких міститься в технічних регламентах з підтвердження відповідності. При цьому нанесення знака відповідності є обов’язковим.

---

¹⁰⁹⁹ Закон України „Про охорону атмосферного повітря” № 2707-ХІІ від 16.10.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 50 (15.12.92), ст. 678.

¹¹⁰⁰ Закон України „Про підтвердження відповідності” № 2406-ІІІ від 17.05.2001, Відомості Верховної Ради України, 2001, № 32 (10.08.2001), ст. 169.

У разі підтвердження уповноваженим органом із сертифікації відповідності продукції поряд із знаком відповідності наноситься ідентифікаційний номер цього органу згідно з державним реєстром таких органів.

Знак відповідності наноситься на продукцію безпосередньо її виробниками.

Знак відповідності наноситься на виріб та/або на етикетку, тару, пакування, експлуатаційну та товаросупровідну документацію тощо. Місце та спосіб нанесення (друкування, наклеювання, гравірування, травлення, штампування, лиття тощо) знака відповідності визначається виробником продукції¹¹⁰¹.

Закон України „Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності”¹¹⁰² визначає правові та організаційні засади розроблення і застосування національних стандартів, технічних регламентів та процедур оцінки відповідності, а також основоположні принципи державної політики у сфері стандартизації, технічного регулювання та оцінки відповідності.

Технічний регламент – це закон України або нормативно-правовий акт, прийнятий Кабінетом Міністрів України, в якому визначено характеристики продукції або пов’язані з нею процеси чи способи виробництва, а також вимоги до послуг, включаючи відповідні положення, дотримання яких є обов’язковим. Він може також містити вимоги до термінології, позначок, пакування, маркування чи етикетування, які застосовуються до певної продукції, процесу чи способу виробництва.

Закон України „Про стандартизацію”¹¹⁰³ встановлює правові та організаційні засади стандартизації в Україні і спрямований на забезпечення єдиної технічної політики у цій сфері. Стандартизація – це діяльність, що полягає у встановленні положень для загального і багаторазового застосування щодо наявних чи можливих завдань з метою досягнення оптимального ступеня впорядкування у певній сфері, результатом якої є підвищення ступеня відповідності продукції, процесів та послуг їх функціональному призначенню, усуненню бар’єрів у торгівлі і сприянню науково-технічному співробітництву. Стандарт – документ,

---

¹¹⁰¹ Постанова КМ України „Про затвердження опису та правил застосування національного знака відповідності” № 1599 від 29.11.2001, Офіційний вісник України, 2001, № 49 (21.12.2001), ст. 2188.

¹¹⁰² Закон України „Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності” № 3164-IV від 01.12.2005, Голос України, 2006, 01, 11.01.2006 № 4.

¹¹⁰³ Закон України „Про стандартизацію” № 2408-III від 17.05.2001, Відомості Верховної Ради України, 2001, № 31 (03.08.2001), ст. 145.

розроблений на основі консенсусу та затверджений уповноваженим органом, що встановлює призначені для загального і багаторазового використання правила, інструкції або характеристики, які стосуються діяльності чи її результатів, включаючи продукцію, процеси або послуги, дотримання яких є не обов'язковим. Стандарт може містити вимоги до термінології, позначок, пакування, маркування чи етикетування, які застосовуються до певної продукції, процесу чи послуги.

Об'єктами стандартизації є продукція, процеси та послуги, зокрема матеріали, складники, обладнання, системи, їх сумісність, правила, процедури, функції, методи чи діяльність, персонал і органи, а також вимоги до термінології, позначення, фасування, пакування, маркування, етикетування.

Метою стандартизації в Україні є забезпечення раціонального використання природних ресурсів, відповідності об'єктів стандартизації їх функціональному призначенню, інформування споживачів про якість продукції, процесів та послуг, підтримка розвитку і міжнародної конкурентоспроможності продукції та торгівлі товарами і послугами.

Відповідно до ст. 420 ЦК України¹¹⁰⁴, до об'єктів права інтелектуальної власності, зокрема, належать: наукові відкриття; винаходи, корисні моделі, промислові зразки; раціоналізаторські пропозиції; сорти рослин, породи тварин. Особа, яка має виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності, може використовувати цей об'єкт на власний розсуд, з додержанням при цьому прав інших осіб, у тому числі екологічних.

Ст. 155 ГК України¹¹⁰⁵ передбачає, що об'єктами права інтелектуальної власності у сфері господарювання визнаються: винаходи та корисні моделі; промислові зразки; сорти рослин та породи тварин. Право інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок відповідно до законодавства України засвідчується патентом.

Згідно з ч. 3 ст. 30 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”¹¹⁰⁶, з метою забезпечення здоров'я населення, екологічної безпеки та інших інтересів суспільства Кабінет Міністрів України може

---

¹¹⁰⁴ Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003, Офіційний вісник України, 2003, № 11 (28.03.2003), ст. 461.

¹¹⁰⁵ Господарський кодекс України № 436-IV від 16.01.2003, Офіційний вісник України, 2003, № 11 (28.03.2003), ст. 462.

¹¹⁰⁶ Закон України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” № 3687-XII від 15.12.1993, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 7 (15.02.94), ст. 32.

дозволити¹¹⁰⁷ використання запатентованого винаходу (корисної моделі) визначений ним особі без згоди власника патенту (деклараційного патенту) у разі його безпідставної відмови у видачі ліцензії на використання винаходу (корисної моделі).

Діяльність підприємств обмежується або тимчасово забороняється (зупиняється)¹¹⁰⁸ у разі перевищення ними лімітів використання природних ресурсів, порушення екологічних нормативів, екологічних стандартів, а також вимог екологічної безпеки, зокрема впровадження відкриттів, винаходів, застосування нової техніки, імпортного устаткування, технологій і систем, що не відповідають екологічним вимогам.

Кодекс України про адміністративні правопорушення¹¹⁰⁹ у ст. 911 передбачає відповідальність за невиконання вимог екологічної безпеки у процесі впровадження відкриттів, винаходів, корисних моделей, промислових зразків, раціоналізаторських пропозицій, нової техніки, технологій і систем, речовин і матеріалів. Тому особи, які впроваджують відкриття, винаходи, корисні моделі, промислові зразки, раціоналізаторські пропозиції, нову техніку, технології та системи, речовини і матеріали, що не відповідають встановленим нормативам екологічної безпеки та іншим вимогам щодо охорони довкілля, притягуються до адміністративної відповідальності.

Стаття 58. Вимоги екологічної безпеки щодо військових, оборонних об'єктів та військової діяльності

Вимоги екологічної безпеки, встановлені для розміщення, проектування, будівництва, реконструкції, введення в дію та експлуатації об'єктів щодо обмеження негативного впливу на навколишнє природне середовище хімічних, фізичних і біологічних факторів, а також інші вимоги, передбачені цим Законом та іншим законодавством України, повною мірою поширюються на військові та

---

¹¹⁰⁷ Постанова КМ України „Про затвердження Порядку надання Кабінетом Міністрів України дозволу на використання запатентованого винаходу (корисної моделі) чи зареєстрованої топографії інтегральної мікросхеми” № 8 від 14.01.2004, Офіційний вісник України, 2004, № 2 (30.01.2004)(частина 1), ст. 38.

¹¹⁰⁸ Постанова Верховної Ради України „Про затвердження Порядку обмеження, тимчасової заборони (зупинення) чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій і об'єктів у разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища” № 2751-ХІІ від 29.10.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 46 (17.11.92), ст. 637.

¹¹⁰⁹ Кодекс України про адміністративні правопорушення № 8073-Х від 07.12.1984, Відомості Верховної Ради УРСР, 1984, додаток до № 51, ст. 1122.

оборонні об'єкти, а також об'єкти органів внутрішніх справ та державної безпеки.

Вимоги екологічної безпеки повинні дотримуватись також при дислокації військових частин, проведенні військових навчань, маневрів, переміщенні військ і військової техніки, крім випадків особливих ситуацій, що оголошуються відповідно до законодавства України.

Державний контроль за дотриманням вимог екологічної безпеки щодо військових, оборонних об'єктів та військової діяльності на території України здійснюється відповідно до цього Закону та іншого законодавства України.

Закон України „Про оборону України”¹¹¹⁰ встановлює засади оборони України, а також повноваження органів державної влади, основні функції та завдання органів військового управління, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, обов'язки підприємств, установ, організацій, посадових осіб, права та обов'язки громадян України у сфері оборони. Відповідно до ст. 9 цього закону, Кабінет Міністрів України затвердив Порядок утилізації військового майна Збройних Сил України¹¹¹¹. Утилізація військового майна – це проведення організаційних, наукових, технічних, економічних, екологічних, санітарних, протиепідемічних та інших робіт (заходів), що забезпечують переробку військового майна, а також відновлення його компонентів. Відповідно до п. 7 цього Порядку, утилізація військового майна здійснюється з використанням технологій, які забезпечують безпеку персоналу, навколишнього природного середовища та населення від шкідливого впливу процесів та продуктів утилізації.

Закон України „Про використання земель оборони”¹¹¹² визначає правові засади і порядок використання земель оборони. Військовим частинам для виконання покладених на них функцій та завдань земельні ділянки надаються у постійне користування відповідно до вимог Земельного кодексу України¹¹¹³. Військові частини зобов'язані використовувати надані їм земельні ділянки відповідно до вимог земельного

---

¹¹¹⁰ Закон України „Про оборону України” № 1932-ХІІ від 06.12.1991, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 9 (03.03.92), ст. 106.

¹¹¹¹ Постанова КМ України „Про затвердження Порядку утилізації військового майна Збройних Сил” № 705 від 15.05.2003, Офіційний вісник України, 2003, № 21 (06.06.2003), ст. 934.

¹¹¹² Закон України „Про використання земель оборони” № 1345-ІV від 27.11.2003, Відомості Верховної Ради України, 2004, № 14 (02.04.2004), ст. 209.

¹¹¹³ „Земельний кодекс України” № 2768-ІІІ від 25.10.2001, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 3-4 (25.01.2002), ст. 27.

і природоохоронного законодавства та з дотриманням вимог щодо забезпечення безпеки населення у процесі проведення ними постійної діяльності.

Україна, враховуючи необхідність забезпечення власної воєнної безпеки та оборони, усвідомлюючи свою відповідальність у справі підтримання міжнародної стабільності, як суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава має Збройні Сили України із необхідним рівнем їх бойової готовності та боєздатності¹¹¹⁴. Здійснення заходів щодо екологічного контролю за діяльністю Збройних Сил України належить до основних пріоритетів охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів.

Постановою Верховної Ради України „Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки”¹¹¹⁵ у п. 23 врегульована військова діяльність і конверсія військово-промислового комплексу. Умовами здійснення екологічної політики у військовій сфері і конверсії військово-промислового комплексу (ВПК) є:

- екологізація військово-технічної політики держави;
- формування екологічного світогляду і природоохоронної правової свідомості військового керівництва, особового складу військ Збройних Сил України, робітників і службовців підприємств ВПК;
- проведення наукових досліджень і науково-технічних розробок з метою оцінки, поліпшення і стабілізації екологічного стану в районах розташування військових частин і об’єктів, у тому числі іноземних;
- впровадження в Збройних Силах України екологічної паспортизації об’єктів, налагодження системи екологічного моніторингу гарнізонів і підприємств ВПК, включення її до системи державного моніторингу навколишнього природного середовища;
- обов’язковість особистої юридичної відповідальності за порушення природоохоронного законодавства з боку військовослужбовців, у тому числі іноземних військ, тимчасово дислокованих на території України, і персоналу підприємств оборонного спрямування;
- розробка і реалізація Комплексної програми забезпечення екологічно безпечної діяльності Збройних Сил України на перспективу.

---

¹¹¹⁴ Закон України „Про Збройні Сили України” № 1934-ХІІ від 06.12.1991, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 9 (03.03.92), ст. 108.

¹¹¹⁵ Постанова Верховної Ради України „Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки” № 188/98-ВР від 05.03.1998, Відомості Верховної Ради України, 1998, № 38-39, ст. 248.

Для досягнення стабільної і гарантованої екологічної безпеки військової діяльності та конверсії ВПК потрібно спрямувати основні зусилля на:

- формування банку даних екологічного стану об'єктів оборонної сфери і можливостей використання конверсії ВПК для ліквідації завданої довкіллю шкоди і поліпшення екологічної ситуації у Збройних Силах України;

- розроблення і виготовлення сучасних зразків природоохоронної техніки та обладнання для Збройних Сил України;

- включення об'єктів оборонної сфери в єдину Державну систему екологічного моніторингу України;

- розв'язання проблем, пов'язаних з розподілом Чорноморського флоту, його берегової інфраструктури;

- раціональне природокористування, екологічно безпечне використання в навчально-бойовій та виробничій діяльності територій, об'єктів, земель, лісів і водних акваторій, призначених для потреб оборони держави;

- налагодження взаємодовіри, взаємоінформації і взаємодії між Мінекобезпеки України і керівництвом Збройних Сил України з питань екологічного стану і ефективності природоохоронної діяльності в оборонній сфері;

- ліквідацію наслідків екологічної шкоди, завданої військово-оборонною діяльністю і, зокрема, компенсацію збитків, завданих тимчасовою дислокацією на території України іноземних військ;

- розширення гласності та підвищення рівня об'єктивності у висвітленні екологічних проблем оборонної діяльності в засобах масової інформації України.

Статут внутрішньої служби Збройних Сил України¹¹¹⁶, дія якого поширюється на Державну прикордонну службу України, Службу безпеки України, внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України, війська Цивільної оборони України та на інші військові формування, створені відповідно до законів України, передбачає у п. 67 обов'язки командира полку, який зобов'язаний вживати заходів для охорони довкілля й раціонального використання природних ресурсів у районі розташування військової частини під час проведення навчань та інших заходів бойової підготовки, повсякденної діяльності.

---

¹¹¹⁶ Закон України „Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України” № 548-XIV від 24.03.1999, Відомості Верховної Ради України, 1999, № 22-23 (11.06.99), ст. 194.

Статут визначає загальні права та обов'язки військовослужбовців Збройних Сил України і їх взаємовідносини, обов'язки основних посадових осіб полку і його підрозділів, правила внутрішнього порядку у військовій частині та її підрозділах.

П. 75 Статуту визначає обов'язки заступника командира полку (окремого батальйону) з озброєння (інженерно-авіаційної служби) – начальника технічної частини, який зобов'язаний керувати роботами з обладнання спеціальних споруд на технічних позиціях, у парках, підпорядкованих складах, оснащувати їх природоохоронними і технічними засобами.

П. 86 передбачає посаду начальника служби радіаційного, хімічного, біологічного захисту – начальника служби екологічної безпеки полку, який підпорядковується командирові полку і є прямим начальником особового складу підрозділу радіаційного, хімічного, біологічного захисту полку. Начальник служби радіаційного, хімічного, біологічного захисту – начальник служби екологічної безпеки полку зобов'язаний:

- здійснювати контроль за організацією екологічно безпечної експлуатації та технічного обслуговування озброєння, бойової та іншої техніки, комунальних і побутових об'єктів, технологічних ліній та цехів, пунктів заправлення і складів пально-мастильних матеріалів, підсобних господарств полку;*

- вести облік та організовувати контроль за зберіганням, використанням і транспортуванням ядерних матеріалів, джерел іонізуючого випромінювання, токсичних речовин відповідно до встановлених норм і правил;*

- планувати та контролювати реалізацію заходів щодо зменшення викидів (скидання) шкідливих речовин у довкілля;*

- складати річний та перспективний плани контролю екологічної безпеки на підпорядкованих об'єктах та контролювати їх виконання;*

- забезпечувати своєчасне оформлення у територіальних органах Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України дозволу на спеціальне водокористування, гранично допустимі норми викидів (скидання) та розміщення (складування) шкідливих речовин; контролювати затвердження екологічних паспортів у встановленому порядку;*

- організовувати здійснення заходів щодо ліквідації наслідків забруднення довкілля у місцях розташування полку;*

- організовувати проведення інвентаризації джерел забруднення, профілактичних оглядів та ремонту обладнання (систем) збору, очищення і знешкодження викидів (скидання) шкідливих речовин у довкілля;*

- подавати за підпорядкованістю до служби екологічної безпеки статистичні дані про стан охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів у районі розташування полку;

- організовувати та проводити навчально-виховну роботу з особовим складом з питань охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки;

- своєчасно виявляти факти порушення природоохоронного законодавства та клопотати про притягнення винних посадових осіб військової частини до відповідальності, встановленої законом.

У Статуті внутрішньої служби Збройних Сил України виокремлено у пунктах 196 – 198 спеціальний параграф – Природокористування та охорона довкілля.

196. Командир військової частини відповідає за стан екологічної безпеки військової частини. Кожен військовослужбовець повинен дбати про раціональне користування природними ресурсами (природокористування) та охорону довкілля, утримуватися від дій, які можуть спричинити забруднення землі, водних ресурсів та повітря або заподіяти шкоду рослинному чи тваринному світові.

197. Для запобігання негативному впливові військ на довкілля у військовій частині щорічно складається план екологічного забезпечення, у якому відображаються заходи раціонального природокористування та охорони довкілля в пункті постійної дислокації, в районах розташування, проведення занять, навчань, маневрів та на маршрутах пересування підрозділів (військ), а також заходи виховного та освітнього характеру з питань екологічної безпеки. План доводиться до відома особового складу.

Перевірка виконання зазначених заходів проводиться щомісяця.

198. Обов'язки щодо планування заходів екологічного забезпечення, організації та контролю за їх виконанням покладаються на начальника служби радіаційного, хімічного, біологічного захисту – начальника служби екологічної безпеки, а за відсутності цієї посади за штатом – на посадову особу, яка призначається наказом командира військової частини.

Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України¹¹¹⁷ визначає організацію і порядок несення гарнізонної та вартової служб, права і обов'язки посадових осіб гарнізону та військовослужбовців, які залучаються для несення цих служб. Статут обов'язковий для всіх військових частин, штабів, організацій, установ і військово-навчальних закладів Збройних Сил України. Дія Статуту гарнізонної та вартової

---

¹¹¹⁷ Закон України „Про Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України” № 550-ХІV від 24.03.1999, Відомості Верховної Ради України, 1999, № 22-23 (11.06.99), ст. 196.

служб Збройних Сил України поширюється на Державну прикордонну службу України, Службу безпеки України, внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України, війська Цивільної оборони України та на інші військові формування, створені відповідно до законів України.

Військові частини, штаби, організації, установи та військово-навчальні заклади (військові частини) Збройних Сил України, розташовані постійно чи тимчасово в населеному пункті (пунктах) або поза ним (ними), становлять гарнізон.

Заступник начальника гарнізону з виховної роботи зобов'язаний проводити роботу з додержання законодавства про охорону довкілля і раціонального використання природних ресурсів.

Начальник квартирно-експлуатаційної частини гарнізону зобов'язаний брати участь у розробленні планів і проведенні заходів щодо охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів у гарнізоні.

Начальник служби радіаційного, хімічного, біологічного захисту – начальник служби екологічної безпеки гарнізону підпорядкований начальникові гарнізону. Він відповідає за організацію і виконання гарнізонних заходів щодо захисту від радіоактивних та отруйних речовин відповідно до вказівок начальника гарнізону, а також за організацію заходів екологічного забезпечення військових частин гарнізону.

Начальник служби радіаційного, хімічного, біологічного захисту – начальник служби екологічної безпеки гарнізону зобов'язаний:

- брати участь у розробленні плану приведення гарнізону в бойову готовність;
- організовувати та контролювати виконання військовими частинами гарнізону заходів з охорони навколишнього природного середовища та раціонального природокористування, а також організовувати їх взаємодію з зазначених питань з місцевими природоохоронними органами;
- брати участь у спільних заходах із представниками центрального органу виконавчої влади з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи щодо захисту від ядерного, хімічного та біологічного забруднення;
- знати метеорологічну обстановку в приземному атмосферному шарі;
- організовувати заходи щодо ліквідації наслідків забруднення природного середовища в гарнізоні.

Інспектори підрозділу безпеки дорожнього руху Служби правопорядку в гарнізоні під час виконання завдань мають право: зупиняти військові транспортні засоби Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, за наявності ознак, що свідчать про технічну несправність транспорту або забруднення ним довкілля;

забороняти використання військово-транспортних засобів, технічний стан яких загрожує безпеці дорожнього руху чи довкілля.

З метою визначення організації корабельної служби, заходів щодо забезпечення високої бойової готовності і безпеки кораблів у морі та пунктах базування, обов'язків службових осіб, організації бойової підготовки, правил несення служби корабельних нарядів і встановлення військових морських ритуалів на кораблях Військово-Морських Сил Збройних Сил України затверджено Положення про корабельну службу у Військово-Морських Силах Збройних Сил України¹¹¹⁸.

Військово-Морські Сили Збройних Сил України – це вид Збройних Сил України, який відповідно до чинного законодавства виконує покладені на нього завдання щодо оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності.

Командир з'єднання кораблів є єдиначальником і в мирний та воєнний час особисто відповідає за виконання в з'єднанні кораблів організаційно-технічних заходів щодо охорони довкілля та готовність до ліквідації наслідків його забруднення. Він зобов'язаний уживати заходів щодо запобігання та ліквідації наслідків забруднення довкілля.

Начальник штабу з'єднання кораблів у мирний і воєнний час відповідає за підготовку офіцерів штабу з'єднання кораблів з міжнародного морського та гуманітарного права і охорони довкілля.

Заступник командира з'єднання кораблів з виховної роботи зобов'язаний брати участь у роботі щодо організації занять з якісного опанування і зразкового утримання військовослужбовцями зброї та технічних засобів, додержання заходів безпеки та охорони довкілля.

Командир корабля є єдиначальником і в мирний та воєнний час відповідає за: санітарний стан корабля; дотримання діючого правового режиму на морі і правил відносин з іноземними військовими кораблями та представниками влади; підтримання чистоти акваторії в місці стоянки корабля, додержання встановлених для корабля екологічних стандартів, нормативів, лімітів; організацію на кораблі нагляду за станом довкілля, готовність особового складу та технічних засобів корабля до ліквідації наслідків забруднення. Він зобов'язаний уживати заходів щодо попередження та ліквідації наслідків забруднення довкілля, а також проводити заходи виховного та освітнього характеру з питань екологічної безпеки.

---

¹¹¹⁸ Наказ Міноборони „Про затвердження Положення про корабельну службу у Військово-Морських Силах Збройних Сил України” № 415 від 25.11.2003, Офіційний вісник України, 2003, № 51 (02.01.2004) (частина 2), ст. 2726.

Для ефективного застосування зброї та використання технічних засобів на кораблях створюються бойові частини й служби, які зазначаються в штатах кораблів. БЧ 8 – Служба радіаційного, хімічного, біологічного захисту й екологічної безпеки має умовне скорочення Сл-РХБЗ і ЕБ.

У ст. 9 Закону України „Про міжнародні договори України”¹¹¹⁹ міститься положення щодо ратифікації міжнародних договорів України. Відповідно до вказаної статті, ратифікація міжнародних договорів України здійснюється шляхом прийняття закону про ратифікацію, невід’ємною частиною якого є текст міжнародного договору. На підставі підписаного та офіційно оприлюдненого Президентом України закону Голова Верховної Ради України підписує ратифікаційну грамоту, яка засвідчується підписом Міністра закордонних справ України, якщо договором передбачено обмін такими грамотами.

Зокрема, ратифікації підлягають міжнародні договори України про військову допомогу та направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав чи допуску підрозділів збройних сил іноземних держав на територію України, умови тимчасового перебування в Україні іноземних військових формувань.

Угодою між Російською Федерацією і Україною щодо Чорноморського флоту¹¹²⁰ в ст. 1 визначено, що на основі Чорноморського флоту створюється Чорноморський флот Російської Федерації і Військово-Морські Сили України. Чорноморський флот Російської Федерації і Військово-Морські Сили України базуються окремо.

Угодою між Урядом України і Урядом Російської Федерації про взаємні розрахунки, пов’язані з поділом Чорноморського флоту та перебуванням Чорноморського флоту Російської Федерації на території України¹¹²¹, в ст. 3 передбачено, що окремими угодами визначається порядок використання Чорноморським флотом Російської Федерації радіочастотного ресурсу і територіальних вод (полігонів бойової

---

¹¹¹⁹ Закон України „Про міжнародні договори України” № 1906-IV від 29.06.2004, Відомості Верховної Ради України, 2004, № 50 (10.12.2004), ст. 540.

¹¹²⁰ „Угода між Російською Федерацією та Україною з Чорноморського флоту” від 09.06.1995, „Дипломатический вестник”, № 7, июль 1995 г., МИД Российской Федерации.

¹¹²¹ Закон України „Про ратифікацію Угоди між Україною і Російською Федерацією про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України, Угоди між Україною і Російською Федерацією про параметри поділу Чорноморського флоту і Угоди між Урядом України і Урядом Російської Федерації про взаємні розрахунки, пов’язані з поділом Чорноморського флоту та перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України” № 547-XIV від 24.03.1999, Відомості Верховної Ради України, 1999, № 18 (07.05.99), ст. 157.

підготовки), а також забезпечення екологічної безпеки та екологічного контролю в місцях базування Чорноморського флоту Російської Федерації¹¹²².

Кабінет Міністрів України і Уряд Російської Федерації підписали угоду з питань забезпечення екологічної безпеки та екологічного контролю в місцях базування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України¹¹²³. Відповідно до ст. 1, Російська Сторона з дати підписання цієї Угоди і протягом усього строку перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України:

Забезпечує дотримання Чорноморським флотом Російської Федерації вимог чинного законодавства України у сфері охорони навколишнього природного середовища, радіаційної безпеки і раціонального використання природних ресурсів. Платежі за викиди, скиди забруднюючих речовин, розміщення відходів військовими формуваннями, суднами, підприємствами, організаціями та установами Чорноморського флоту Російської Федерації і відшкодування екологічної шкоди, крім аварійних випадків, пов'язаної з перебуванням Чорноморського флоту Російської Федерації на території України, входять до складу компенсаційних виплат Російської Федерації Україні, що передбачено Угодою між Урядом України і Урядом Російської Федерації про взаєморозрахунки, пов'язані з розподілом Чорноморського флоту і перебуванням Чорноморського флоту Російської Федерації на території України.

Допускає відповідно до Положення про порядок здійснення Україною державного екологічного контролю в місцях базування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України¹¹²⁴, яке є невід'ємною

---

¹¹²² „Угода між Урядом України і Урядом Російської Федерації про взаємні розрахунки, пов'язані з поділом Чорноморського флоту та перебуванням Чорноморського флоту Російської Федерації на території України” від 28.05.1997.

¹¹²³ Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Російської Федерації з питань забезпечення екологічної безпеки та екологічного контролю в місцях базування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України” від 18.12.1998, Збірник „Україна – Росія. 1990 – 2000 рр.”

¹¹²⁴ Це Положення визначає порядок організації Україною державного екологічного контролю військових формувань, суден, підприємств, організацій та установ Чорноморського флоту Російської Федерації, що базуються на території України. Воно визначає, що основним завданням державного екологічного контролю України є перевірка дотримання військовими формуваннями, суднами, підприємствами, організаціями і установами Чорноморського флоту Російської Федерації на території України чинного законодавства України з питань охорони навколишнього природного середовища, радіаційної безпеки та раціонального використання природних ресурсів. Контроль за дотриманням вимог екологічної безпеки військовими формуваннями, суднами, підприємствами, організаціями і установами Чорноморського флоту Російської Федерації на території України здійснюється посадовими особами державних

частиною цієї Угоди, відвідування посадовими особами державних органів України з охорони навколишнього природного середовища військових формувань, суден, підприємств, організацій і установ Чорноморського флоту Російської Федерації на території України.

Інформує місцеві органи влади та державні органи України з охорони навколишнього природного середовища негайно про всі аварійні ситуації екологічного характеру, у тому числі пов'язані з використанням джерел іонізуючого випромінювання, а також про поставку військовим формуванням і на судна, підприємства, в організації та установи Чорноморського флоту Російської Федерації на території України нових джерел іонізуючого випромінювання і високотоксичних речовин та про їх переміщення територією України.

Вживає узгоджених з місцевими органами влади заходів щодо ліквідації наслідків аварійного забруднення навколишнього природного середовища військовими формуваннями, суднами, підприємствами, організаціями і установами Чорноморського флоту Російської Федерації і відшкодовує збитки в порядку, передбаченому для аналогічних об'єктів України.

Надає в установленому чинним законодавством України порядку статистичні дані щодо викидів і скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище та розміщення відходів.

Узгоджує в установленому чинним законодавством України порядку проекти будівництва та реконструкції природоохоронних споруд і об'єктів у місцях перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України.

Окремі норми стосовно вимог екологічної безпеки щодо військових, оборонних об'єктів та військової діяльності регламентуються міжнародним гуманітарним правом. Це галузь права війни або права міжнародних конфліктів. Міжнародне гуманітарне право має коротку, але багату подіями історію. Лише у другій половині XIX ст. нації дійшли угоди відносно міжнародних норм, необхідних для того, щоб уникнути непотрібних страждань у війнах, – норм, дотримуватись які вони зобов'язались, прийнявши Конвенцію. Таким чином, міжнародне гуманітарне право можна визначити як принципи і норми, які обмежують застосування насильства під час збройних конфліктів¹¹²⁵.

органів України з охорони навколишнього природного середовища на підставі письмового дозволу начальника штабу Чорноморського флоту, який оформляється на один рік (не пізніше ніж за один місяць до настання року проведення перевірок).

¹¹²⁵ Reprinted at United Nations, Geneva GE.92-17273-October 1992-3,000 Human Rights Fact Sheet №. 13. Стр. 1-2.

Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I)¹¹²⁶, від 8 червня 1977 р. в частині III – Методи та засоби ведення війни – визначає статус комбатантів і військовополонених, розділ I передбачає Методи та засоби ведення війни. Ст. 35 визначає основні норми, які забороняють застосовувати методи або засоби ведення воєнних дій, які мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть широкої, довгочасної і серйозної шкоди природному середовищу.

Ст. 55 присвячена захисту природного середовища. Вона передбачає, що при веденні воєнних дій має бути виявлена турбота про захист природного середовища від широкої, довгочасної і серйозної шкоди. Такий захист включає заборону використання методів або засобів ведення війни, що мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть такої шкоди природному середовищу й тим самим завдадуть шкоди здоров'ю або виживанню населення. Заподіяння шкоди природному середовищу як репресалій заборонено.

Хартією про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору¹¹²⁷ визначено сфери консультацій та/або співробітництва між Україною і НАТО. Ці сфери, зокрема, шляхом спільних семінарів, спільних робочих груп та інших програм співробітництва, включатимуть широке коло тем, таких як аспекти безпеки у сфері довкілля, включаючи ядерну безпеку.

У зв'язку з рішенням Ради національної безпеки і оборони України Президент України своїм Указом¹¹²⁸ постановив визнати одним із пріоритетів діяльності Кабінету Міністрів України забезпечення реалізації державної політики щодо співробітництва України з НАТО¹¹²⁹, в тому числі досягнення критеріїв членства України в НАТО.

Розпорядженням Президента України „Про Цільовий план Україна – НАТО на 2005 рік у рамках Плану дій Україна – НАТО”¹¹³⁰ була визначена

---

¹¹²⁶ „Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року” від 08.06.1977.

¹¹²⁷ „Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору” від 09.07.1997, Вісник податкової служби України, 2001, 06, № 22.

¹¹²⁸ Указ Президента України „Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 листопада 2005 року „Про невідкладні заходи щодо дальшого розвитку відносин України з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО)”” № 1861/2005 від 27.12.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 52 (11.01.2006), ст. 3265.

¹¹²⁹ <http://www.nato.int/docu/other/ukr/ukraine.htm>, від 15.02.06 р.

¹¹³⁰ Розпорядження Президента України „Про Цільовий план Україна – НАТО на 2005 рік у рамках Плану дій Україна – НАТО” № 990/2005-рп від 21.04.2005.

ціль – мінімізація шкоди, завданої забрудненням навколишнього природного середовища внаслідок проведення широкомасштабних військових навчань, включаючи міжнародні, та випробування озброєнь і військової техніки, а також забрудненням, що виникло в процесі зберігання та знешкодження хімічних речовин, вибухівки, протипіхотних мін, надлишкової стрілецької зброї і легких озброєнь та небезпечних боєприпасів.

Вказане вище розпорядження передбачало такий захід, як виконання Програми реабілітації територій, забруднених унаслідок військової діяльності, на 2002 – 2015 роки¹¹³¹, затверджений відповідною постановою Кабінету Міністрів України.

Розпорядження Президента України також закріпило такий спільний захід, як Імплементация першої фази проекту Трастового фонду Програми „Партнерство заради миру”¹¹³² під егідою США щодо знищення надлишкових боєприпасів, легких озброєнь і стрілецької зброї та переносних зенітних ракетних комплексів.

Планується також внутрішній захід щодо дослідження впливу воєнно-техногенних факторів на навколишнє природне середовище під час проведення військових навчань та випробувань озброєння і військової техніки.

В цілому існує перспектива продовження співробітництва між Україною та НАТО в рамках Спільної робочої групи Україна – НАТО з питань науки та охорони довкілля.

Стаття 59. Екологічні вимоги при розміщенні і розвитку населених пунктів

Планівка, розміщення, забудова і розвиток населених пунктів здійснюються за рішенням місцевих Рад з урахуванням екологічної ємності територій, додержанням вимог охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів та екологічної безпеки.

При розробці генеральних планів розвитку і розміщення населених пунктів сільські, селищні, міські Ради встановлюють режим використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки у приміських та зелених зонах за

---

¹¹³¹ Постанова КМ України „Про Програму реабілітації територій, забруднених унаслідок військової діяльності, на 2002 – 2015 роки” № 916 від 26.07.2001, Офіційний вісник України, 2001, № 31 (17.08.2001), ст. 1413.

¹¹³² „Партнерство заради миру: рамковий документ” від 10.01.1994, „Дипломатический вестник”, 1994, № 13 - 14, с. 32 - 33.

погодженням з Радами, на території яких вони знаходяться, відповідно до законодавства України.

Закон України „Про місцеве самоврядування в Україні”¹¹³³ у ст. 26 визначає виключну компетенцію сільських, селищних, міських Рад. Так, виключно на пленарних засіданнях сільської, селищної, міської Ради вирішується таке питання як затвердження в установленому порядку місцевих містобудівних програм, генеральних планів забудови відповідних населених пунктів, іншої містобудівної документації.

Ст. 31, яка регламентує повноваження в галузі будівництва, визначає, що до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських Рад належать:

1) власні (самоврядні) повноваження: підготовка і подання на затвердження Ради відповідних місцевих містобудівних програм, генеральних планів забудови населених пунктів, іншої містобудівної документації; встановлення на відповідній території режиму використання та забудови земель, на яких передбачена перспективна містобудівна діяльність; координація на відповідній території діяльності суб'єктів містобудування щодо комплексної забудови населених пунктів;

2) делеговані повноваження: здійснення в установленому порядку державного контролю за дотриманням законодавства, затвердженої містобудівної документації при плануванні та забудові відповідних територій; зупинення у випадках, передбачених законом, будівництва, яке проводиться з порушенням містобудівної документації і проектів окремих об'єктів, а також може заподіяти шкоди навколишньому природному середовищу.

До відання виконавчих органів міських Рад (за винятком міст районного значення), належить також видача забудовникам архітектурно-планувальних завдань та технічних умов на проектування, будівництво, реконструкцію будинків і споруд, благоустрій територій та надання дозволу на проведення цих робіт.

Що стосується повноважень у сфері регулювання земельних відносин та охорони навколишнього природного середовища, то до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських Рад із власних (самоврядних) повноважень належать: підготовка і внесення на розгляд Ради пропозицій щодо встановлення ставки земельного податку, розмірів плати за користування природними ресурсами, вилучення (викупу), а також

---

¹¹³³ Закон України „Про місцеве самоврядування в Україні” № 280/97-ВР від 21.05.1997, Відомості Верховної Ради України, 1997, № 24, ст. 170.

надання під забудову та для інших потреб земель, що перебувають у власності територіальних громад; визначення в установленому порядку розмірів відшкодувань підприємствами, установами та організаціями незалежно від форм власності за забруднення довкілля та інші екологічні збитки; встановлення платежів за користування комунальними та санітарними мережами відповідних населених пунктів.

У ст. 43 визначено питання, які вирішуються районними і обласними радами виключно на їх пленарних засіданнях. Тому тільки на пленарних засіданнях обласних Рад вирішується таке питання, як затвердження відповідно до законодавства правил забудови і благоустрою населених пунктів області.

Ст. 44 передбачає можливість делегування повноважень районних і обласних Рад відповідним місцевим державним адміністраціям. Районні, обласні Ради делегують відповідним місцевим державним адміністраціям повноваження по видачі відповідно до законодавства забудовникам архітектурно-планувальних завдань та технічних умов на проектування, будівництво, реконструкцію будинків і споруд, благоустрій територій та надання дозволу на проведення цих робіт.

Ст. 47 Закону України „Про землеустрій”¹¹³⁴ визначає, що проекти землеустрою щодо організації і встановлення меж територій природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення розробляються згідно з законами України, іншими нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до них, з метою збереження природного різноманіття ландшафтів, охорони довкілля, підтримання екологічного балансу, створення місць для організованого лікування та оздоровлення людей, масового відпочинку і туризму, створення приміських зелених зон, збереження і використання об’єктів культурної спадщини, проведення науково-дослідних робіт.

Проектами землеустрою щодо організації і встановлення меж територій природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення визначаються місце розташування і розміри земельних ділянок, власники земельних ділянок, землекористувачі, у тому числі орендарі, а також встановлюється режим використання та охорони територій природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення,

---

¹¹³⁴ Закон України „Про землеустрій” № 858-IV від 22.05.2003, Відомості Верховної Ради України, 2003, № 36 (05.09.2003), ст. 282.

оздоровчого (округи і зони санітарної (гірничо-санітарної) охорони), рекреаційного та історико-культурного (охоронні зони) призначення.

Місцеві Ради приймають локальні нормативні акти щодо збереження зелених насаджень в містах і розвитку зелених зон. Наприклад, відповідно до ст. 19 Земельного кодексу України¹¹³⁵, п. 34 ч. 1 ст. 26 Закону України „Про місцеве самоврядування в Україні”¹¹³⁶, ст. 7, ст.ст. 51 – 53 Закону України „Про природно-заповідний фонд України”¹¹³⁷ та постанови КМ України „Про затвердження Порядку розроблення проектів землеустрою з організації та встановлення меж територій природно-заповідного фонду, іншого природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення”¹¹³⁸, пункту 1.4 розділу 1 Правил утримання зелених насаджень міст та інших населених пунктів України¹¹³⁹, з метою забезпечення комплексного розвитку зеленої зони м. Києва, раціонального використання зелених ресурсів, збереження зелених насаджень Київська міська Рада вирішила затвердити Програму комплексного розвитку зеленої зони м. Києва до 2010 р. та концепцію формування зелених насаджень у центральній частині міста, згідно з додатком¹¹⁴⁰.

З метою забезпечення суттєвого поліпшення стану довкілля, поєднання зусиль державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, підприємств, установ, широких верств населення у вирішенні екологічних завдань, відродження традицій Українського народу щодо шанобливого ставлення та любові до природи Президент України підтримав своїм Указом¹¹⁴¹ ініціативу Міністерства охорони навколишнього природного середовища України щодо започаткування Всеукраїнської акції „Зелений паросток майбутнього” (Всеукраїнська

---

¹¹³⁵ Земельний кодекс України № 2768-III від 25.10.2001, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 3-4 (25.01.2002), ст. 27.

¹¹³⁶ Закон України „Про місцеве самоврядування в Україні” № 280/97-ВР від 21.05.1997, Відомості Верховної Ради України, 1997, № 24, ст. 170.

¹¹³⁷ Закон України „Про природно-заповідний фонд України” № 2456-XII від 16.06.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 34 (25.08.92), ст. 502.

¹¹³⁸ Постанова КМ України „Про затвердження Порядку розроблення проектів землеустрою з організації та встановлення меж територій природно-заповідного фонду, іншого природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення” № 1094 від 25.08.2004, Офіційний вісник України, 2004, № 34 (10.09.2004), ст. 2261.

¹¹³⁹ Наказ Держжитлокомунгосп „Про затвердження Правил утримання зелених насаджень міст та інших населених пунктів України” № 70 від 29.07.1994.

¹¹⁴⁰ Рішення Київської міської Ради „Про затвердження Програми розвитку зеленої зони м. Києва до 2010 року та концепції формування зелених насаджень в центральній частині міста” № 806/3381 від 19.07.2005, Хрещатик, 2005, 08, № 122.

¹¹⁴¹ Указ Президента України „Про Всеукраїнську акцію „Зелений паросток майбутнього”” № 571/2005 від 01.04.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 14 (22.04.2005), ст. 704.

акція). Всеукраїнська акція проводиться щороку з 9 квітня протягом місяця.

Законом України „Про планування і забудову територій”¹¹⁴² визначено, що планування територій на загальнодержавному рівні полягає в розробленні Генеральної схеми планування території України (Генеральна схема), якою передбачається раціональне використання території України, створення та підтримання повноцінного життєвого середовища, охорони довкілля, охорони здоров'я населення, охорони пам'яток історії та культури, визначення державних пріоритетів розвитку систем розселення, виробничої, соціальної та інженерно-транспортної інфраструктури.

Генеральна схема планування території України (Генеральна схема)¹¹⁴³ визначає пріоритети та концептуальні вирішення планування і використання території країни, вдосконалення систем розселення та забезпечення сталого розвитку населених пунктів, розвитку виробничої, соціальної та інженерно-транспортної інфраструктури, формування національної екологічної мережі. Генеральну схему розроблено відповідно до законів України та інших нормативно-правових актів з питань використання територій з урахуванням економічних, географічних, історичних, екологічних, демографічних особливостей регіонів.

Мета Загальнодержавної програми розвитку малих міст¹¹⁴⁴ полягає у створенні організаційних, нормативно-правових та економічних механізмів забезпечення позитивних зрушень у соціально-економічному розвитку малих міст, екологічної безпеки їх території, підвищення життєвого рівня населення, поліпшення якості громадських послуг, які надаються населенню, на основі ефективного використання ресурсного та науково-виробничого потенціалу, ринкових перетворень у господарському комплексі, а також у розробленні правових засад та інструментів державного стимулювання цих процесів.

Розміщення, проектування та будівництво міських та сільських населених пунктів в цілому, окремих їх частин чи об'єктів здійснюються на основі регіональних схем розвитку і розміщення продуктивних сил, схем розселення, проектів і схем районного планування, генеральних планів міст, селищ міського типу, сільських населених пунктів, територіальних комплексних схем охорони природи та інших документів, що

---

¹¹⁴² Закон України „Про планування і забудову територій” № 1699-III від 20.04.2000, Відомості Верховної Ради України, 2000, № 31 (04.08.2000), ст. 250.

¹¹⁴³ Закон України „Про Генеральну схему планування території України” № 3059-III від 07.02.2002, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 30 (26.07.2002), ст. 204.

¹¹⁴⁴ Закон України „Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст” № 1580-IV від 04.03.2004, Відомості Верховної Ради України, 2004, № 24 (11.06.2004), ст. 332.

відображають стан навколишнього середовища та перспективи розвитку населених пунктів відповідно до Основ законодавства України про охорону здоров'я¹¹⁴⁵, Законів України „Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя”¹¹⁴⁶, „Про основи містобудування”¹¹⁴⁷, „Про охорону навколишнього природного середовища”, „Про охорону атмосферного повітря”¹¹⁴⁸, Земельного¹¹⁴⁹, Лісового¹¹⁵⁰, Водного¹¹⁵¹ кодексів та інших документів санітарного та природоохоронного законодавства¹¹⁵².

Постанова „Державний санітарно-епідеміологічний нагляд за реалізацією генеральних планів розвитку міст (Положення П 2.2.1.006-98)”¹¹⁵³ поширюється на всіх осіб установ і закладів санепідслужби, що проводять санітарний нагляд за плануванням та забудовою населених пунктів. Положення встановлює завдання, функції і обов'язки установ та закладів санепідслужби щодо проведення державного санітарного нагляду за реалізацією генеральних планів розвитку населених пунктів.

За часів СРСР, Рада Міністрів Української РСР затверджувала своїми постановами генеральні плани розвитку міст. До основних положень генерального плану розвитку міста входив також проект планування його приміської та зеленої зон. Наприклад, Постанови Ради Міністрів УРСР „Про генеральний план розвитку міста Сум”¹¹⁵⁴, „Про генеральний план

---

¹¹⁴⁵ Основи законодавства України про охорону здоров'я № 2801-ХІІ від 19.11.1992, Відомості Верховної Ради України, 1993, № 4 (26.01.93), ст. 19.

¹¹⁴⁶ Закон України „Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення” № 4004-ХІІ від 24.02.1994, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 27 (05.07.94), ст. 218.

¹¹⁴⁷ Закон України „Про основи містобудування” № 2780-ХІІ від 16.11.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 52 (29.12.92), ст. 683.

¹¹⁴⁸ Закон України „Про охорону атмосферного повітря” № 2707-ХІІ від 16.10.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 50 (15.12.92), ст. 678.

¹¹⁴⁹ Земельний кодекс України № 2768-ІІІ від 25.10.2001, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 3-4 (25.01.2002), ст. 27.

¹¹⁵⁰ Лісовий кодекс України № 3852-ХІІ від 21.01.1994, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 17 (26.04.94), ст. 99.

¹¹⁵¹ Водний кодекс України № 213/95-ВР від 06.06.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 24 (13.06.95), ст. 189.

¹¹⁵² Наказ Міністерства охорони здоров'я „Про затвердження Державних санітарних правил планування та забудови населених пунктів” № 173 від 19.06.1996.

¹¹⁵³ Постанова Головного державного санітарного лікаря України „Державний санітарно-епідеміологічний нагляд за реалізацією генеральних планів розвитку міст (Положення П 2.2.1.006-98)” № 6 від 05.11.1998.

¹¹⁵⁴ Постанова Ради Міністрів УРСР „Про генеральний план розвитку міста Сум” № 139 від 29.03.1985.

розвитку міста Запоріжжя”¹¹⁵⁵, „Про генеральний план розвитку міста Хмельницького”¹¹⁵⁶.

---

¹¹⁵⁵ Постанова Ради Міністрів УРСР „Про генеральний план розвитку міста Запоріжжя” № 224 від 30.05.1985.

¹¹⁵⁶ Постанова Ради Міністрів УРСР „Про генеральний план розвитку міста Хмельницького” № 79 від 20.02.1985.

Розділ XII

ПРИРОДНІ ТЕРИТОРІЇ ТА ОБ'ЄКТИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ОСОБЛИВІЙ ОХОРОНІ

Стаття 60. Система природних територій та об'єктів, що підлягають особливій охороні

Особливій охороні підлягають природні території та об'єкти, що мають велику екологічну цінність як унікальні та типові природні комплекси, для збереження сприятливої екологічної обстановки, попередження та стабілізації негативних природних процесів і явищ.

Природні території та об'єкти, що підлягають особливій охороні, утворюють єдину територіальну систему і включають території та об'єкти природно-заповідного фонду, курортні та лікувально-оздоровчі, рекреаційні, водозахисні, полезахисні та інші типи територій та об'єктів, що визначаються законодавством України.

Такі природні території та об'єкти у своїй безперервній єдності утворюють мережу, яка об'єднує ділянки природних ландшафтів у територіально цілісну систему. Коментована стаття заклала основи формування такої системи, які були в подальшому розвинені в Законі України „Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000 – 2015 роки”¹¹⁵⁷. Крім означеної мети – збереження сприятливої екологічної обстановки, попередження та стабілізації негативних природних процесів і явищ – метою створення такої системи є забезпечення збереження і збалансованого використання біологічного і ландшафтного різноманіття¹¹⁵⁸.

Вищеназваний закон, визначаючи екологічну мережу як єдину територіальну систему, яка включає ділянки природних ландшафтів, що підлягають особливій охороні, і території та об'єкти природно-заповідного фонду, курортні і лікувально-оздоровчі, рекреаційні, водозахисні, полезахисні території та об'єкти інших типів, що

---

¹¹⁵⁷ Закон України „Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000 – 2015 роки” № 1989-III від 21.09.2001, Відомості Верховної Ради України, 2000, № 47 (24.11.2000), ст. 405.

¹¹⁵⁸ Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, Текст підготовлено Радою Європи у співпраці з Європейським Центром Збереження Природи (Тілбург, Нідерланди). Представлений Радою Європи на конференції Міністрів „Довкілля для Європи” (Софія, 23-25 жовтня 1995 р.) і схвалений Міністрами охорони довкілля 55 країн Європи, що взяли участь у конференції, <http://mail.menr.gov.ua/publ/strateg/>.

визначаються законодавством України і є частиною структурних територіальних елементів (далі – елементи) екологічної мережі – природних регіонів, природних коридорів, буферних зон, майже дослівно виклав ч. 2 коментованої статті.

Наявна площа та територіальна структура земель України, що підлягають особливій охороні, дають підстави для їх віднесення до територіальної системи з певними ознаками екологічної мережі. Цей же закон визначає, що складовими структурних елементів екологічної мережі є:

- 1) території та об'єкти природно-заповідного фонду як основні природні елементи екологічної мережі, а саме – природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, а також їх охоронні зони; штучно створені об'єкти (ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки – пам'ятки садово-паркового мистецтва);
- 2) водні об'єкти (ділянки моря, озера, водосховища, річки), водно-болотні угіддя, водоохоронні зони, прибережні захисні смуги, смуги відведення, берегові смуги водних шляхів і зони санітарної охорони, що утворюють відповідні басейнові системи;
- 3) ліси першої групи (що виконують переважно природоохоронні функції¹¹⁵⁹);
- 4) ліси другої групи (що поряд з екологічним мають експлуатаційне значення і для збереження захисних функцій, безперервності та невиснажливості використання яких встановлюється режим обмеженого лісокористування¹¹⁶⁰);
- 5) курортні та лікувально-оздоровчі території з їх природними ресурсами;
- 6) рекреаційні території для організації масового відпочинку населення і туризму;
- 7) інші природні території (ділянки степової рослинності, луки, пасовища, кам'яні розсипи, піски, солончаки тощо);
- 8) земельні ділянки, на яких зростають природні рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України;
- 9) земельні ділянки, які є місцями перебування чи зростання видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України;

---

¹¹⁵⁹ Лісовий кодекс України № 3852-ХІІ від 21.01.1994.01, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 17 (26.04.94), ст. 99.

¹¹⁶⁰ Там само.

- 10) частково землі сільськогосподарського призначення екстенсивного використання – пасовища, луки, сіножаті тощо;
- 11) радіоактивно забруднені землі, що не використовуються та підлягають окремій охороні, – як природні регіони з окремим статусом.

До екологічної мережі у своїй безперервній єдності входять природні регіони, природні коридори та буферні зони які, складають територіально цілісну систему. З огляду на функції, площу, видовий склад рослинного і тваринного світу в національній екологічній мережі виділяються елементи міжнародного, загальнодержавного та місцевого значення.

Природні регіони формуються на територіях, що мають у своєму складі об'єкти природно-заповідного фонду, відсоток яких значно перевищує аналогічний у цілому по країні, а також на інших територіях, що відповідають умовам, визначеним національним природоохоронним законодавством або міжнародними нормативно-правовими актами (конвенціями, угодами, договорами тощо), і забезпечують збереження ландшафтного та біологічного різноманіття, особливо тих, що включають середовища існування рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів рослин і тварин.

Природні коридори формуються ділянками природних ландшафтів витягнутої конфігурації, різної ширини, протяжності, форми і з'єднують між собою природні регіони. Вони мають забезпечувати відповідні умови збереження видів дикої фауни та флори.

Буферні зони створюються для захисту природних регіонів і коридорів від негативної дії зовнішніх чинників, забезпечення дотримання в їх межах більш сприятливих умов для розвитку і самовідновлення та оптимізації форм господарювання з метою збереження існуючих і відтворення втрачених природних цінностей.

Стаття 61. Природно-заповідний фонд України

Ділянки суші та водного простору, природні комплекси й об'єкти, які мають особливу екологічну, наукову, естетичну і народногосподарську цінність і призначені для збереження природної різноманітності, генофонду видів тварин і рослин, підтримання загального екологічного балансу та фоновий моніторинг навколишнього природного середовища, вилучаються з господарського використання повністю або частково і оголошуються територією чи об'єктом природно-заповідного фонду України.

До складу природно-заповідного фонду України входять державні заповідники, природні національні парки, заказники, пам'ятки природи, ботанічні сади, дендрологічні та зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, заповідні урочища.

Порядок організації, використання і охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду, додаткові їх категорії визначаються законодавством України та Автономної Республіки Крим.

Природно-заповідний фонд (ПЗФ) України відповідно до Закону України „Про природно-заповідний фонд України”¹¹⁶¹ охороняється як національне надбання, щодо якого встановлюється особливий режим охорони, відтворення і використання. Україна розглядає цей фонд як складову частину світової системи природних територій та об'єктів, що перебувають під особливою охороною.

Коментована стаття дає визначення природно-заповідного фонду, а також наводить перелік територій та об'єктів ПЗФ. У цьому переліку вжито термін „державні заповідники”, але він є застарілим, оскільки у спеціальному законі про ПЗФ йдеться про „природні заповідники”.

Правові основи організації, охорони і використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, відтворення їх природних комплексів, управління в цій галузі, поняття і правову класифікацію об'єктів природно-заповідного фонду визначають Закон України „Про природно-заповідний фонд України”, Закон України „Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000 – 2015 роки”¹¹⁶² та Програма перспективного розвитку заповідної справи в Україні („Заповідники”)¹¹⁶³.

Метою Програми перспективного розвитку заповідної справи в Україні („Заповідники”) є поліпшення умов для збереження територій та об'єктів ПЗФ як національного надбання, забезпечення подальшого науково обґрунтованого розвитку заповідної справи в Україні до 2005 р. на основі визнання її соціального, економічного та екологічного значення для сталого розвитку держави та народу України.

До ПЗФ України належать: природні території та об'єкти – природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища;

---

¹¹⁶¹ Закон України „Про природно-заповідний фонд України” № 2456-ХІІ від 16.06.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 34 (25.08.92), ст. 502.

¹¹⁶² Закон України „Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000 - 2015 роки” № 1989-ІІІ від 21.09.2001, Відомості Верховної Ради України, 2000, № 47 (24.11.2000), ст. 405.

¹¹⁶³ Постанова Верховної Ради України „Про Програму перспективного розвитку заповідної справи в Україні” № 177/94-ВР від 22.09.1994, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 48 (29.01.94), ст. 430.

штучно створені об'єкти – ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва.

Території природних заповідників, заповідні зони біосферних заповідників, землі та інші природні ресурси, надані національним природним паркам, є власністю Українського народу.

Регіональні ландшафтні парки, зони – буферна, антропогенних ландшафтів, регульованого заповідного режиму біосферних заповідників, землі та інші природні ресурси, включені до складу, але не надані національним природним паркам, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва можуть перебувати як у власності Українського народу, так і в інших формах власності, передбачених законодавством України.

Класифікація заповідування в Україні може здійснюватись за різними ознаками. За соціально-екологічною спрямованістю¹¹⁶⁴ заповідування поділяється на два види: природні території та об'єкти (природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища) та штучно створені об'єкти (ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва).

Залежно від екологічної, наукової, історико-культурної цінності заказники, пам'ятки природи, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва можуть бути загальнодержавного або місцевого значення. При цьому заказники поділяються на ландшафтні, лісові, ботанічні, загальнозоологічні, орнітологічні, ентомологічні, іхтіологічні, гідрологічні, загальногеологічні, палеонтологічні та карстово-спелеологічні. Пам'ятки природи поділяються на комплексні, ботанічні, зоологічні, гідрологічні та геологічні.

Завдання, науковий профіль, особливості природоохоронного режиму та характеру функціонування природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, регіональних ландшафтних парків, заказників, ботанічних садів, дендрологічних парків та зоологічних парків визначаються у положеннях про них, і затверджуються Міністерством охорони навколишнього природного середовища України для територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, а для територій та об'єктів ПЗФ місцевого значення – органами цього міністерства на місцях.

---

¹¹⁶⁴ Екологічне Право: особлива частина: Підруч. для студ. юрид. вузів і фак.: Повний акад. курс / За ред. акад. АПрН В.І.Андрейцева. К.: Істина, 2001, с.454.

Природні заповідники – природоохоронні, науково-дослідні установи загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження в природному стані типових або унікальних для даної ландшафтної зони природних комплексів з усією сукупністю їх компонентів, вивчення природних процесів і явищ, що відбуваються в них, розробки наукових засад охорони навколишнього природного середовища, ефективного використання природних ресурсів та екологічної безпеки. Основними завданнями природних заповідників є збереження природних комплексів та об'єктів на їх території, проведення наукових досліджень і спостережень за станом навколишнього природного середовища, розробка на їх основі природоохоронних рекомендацій, поширення екологічних знань, сприяння у підготовці наукових кадрів і спеціалістів у галузі охорони навколишнього природного середовища та заповідної справи. На природні заповідники покладається також координація і проведення наукових досліджень на територіях заказників, пам'яток природи, заповідних урочищ у регіоні.

Біосферні заповідники є природоохоронними, науково-дослідними установами міжнародного значення, що створюються з метою збереження в природному стані найбільш типових природних комплексів біосфери, здійснення фонового екологічного моніторингу, вивчення навколишнього природного середовища, його змін під дією антропогенних факторів. Біосферні заповідники створюються на базі природних заповідників, національних природних парків з включенням до їх складу території та об'єктів природно-заповідного фонду інших категорій та інших земель і належать до всесвітньої глобальної мережі біосферних заповідників. Наукові дослідження, спостереження за станом навколишнього природного середовища та інша діяльність біосферних заповідників здійснюються з урахуванням міжнародних програм.

Національні природні парки є природоохоронними, рекреаційними, культурно-освітніми, науково-дослідними установами загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження, відтворення і ефективного використання природних комплексів та об'єктів, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність.

Регіональні ландшафтні парки є природоохоронними рекреаційними установами місцевого чи регіонального значення, що створюються з метою збереження в природному стані типових або унікальних природних комплексів та об'єктів, а також забезпечення умов для організованого відпочинку населення.

Заказниками оголошуються природні території (акваторії) з метою збереження і відтворення природних комплексів чи їх окремих компонентів.

Пам'ятками природи оголошуються окремі унікальні природні утворення, що мають особливе природоохоронне, наукове, естетичне і пізнавальне значення, з метою збереження їх у природному стані.

Заповідними урочищами оголошуються лісові, степові, болотні та інші відокремлені цілісні ландшафти, що мають важливе наукове, природоохоронне і естетичне значення, з метою збереження їх у природному стані.

Ботанічні сади створюються з метою збереження, вивчення, акліматизації, розмноження в спеціально створених умовах та ефективного господарського використання рідкісних і типових видів місцевої і світової флори шляхом створення, поповнення та збереження ботанічних колекцій, ведення наукової, навчальної і освітньої роботи. Ботанічні сади загальнодержавного значення є науково-дослідними природоохоронними установами.

Ботанічним садам місцевого значення у встановленому порядку може бути надано статус науково-дослідної установи.

Дендрологічні парки створюються з метою збереження і вивчення у спеціально створених умовах різноманітних видів дерев і чагарників та їх композицій для найбільш ефективного наукового, культурного, рекреаційного та іншого використання. Дендрологічні парки загальнодержавного значення є науково-дослідними природоохоронними установами. Дендрологічним паркам місцевого значення у встановленому порядку може бути надано статус науково-дослідної установи.

Зоологічні парки створюються з метою організації екологічної освітньо-виховної роботи, створення експозицій рідкісних, екзотичних та місцевих видів тварин, збереження їх генофонду, вивчення дикої фауни і розробки наукових основ її розведення у неволі. Зоологічні парки загальнодержавного значення є природоохоронними культурно-освітніми та науково-дослідними установами.

Парками-пам'ятками садово-паркового мистецтва оголошуються найбільш визначні та цінні зразки паркового будівництва з метою охорони їх і використання в естетичних, виховних, наукових, природоохоронних та оздоровчих цілях. Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення є природоохоронними рекреаційними установами.

Користування територіями та об'єктами ПЗФ регулюється окремими нормами Закону України „Про природно-заповідний фонд України”, а також Земельним, Водним, Лісовим кодексами, Кодексом про надра, Законом України „Про тваринний світ”, указами Президента, постановами Кабінету Міністрів України, інструкціями Мінприроди України та інших відомств в управлінні яких знаходяться території та об'єкти природно-заповідного фонду. На сьогодні території та об'єкти

ПЗФ, що віднесені до природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, підпорядковані Мінприроди, Держкомітетові з лісового господарства, а такі відомі, як Дунайський біосферний заповідник та Нікітський ботанічний сад, – Національній Академії наук України. Всесвітньо відомий заповідник „Асканія-Нова”, що є унікальною для України незайманою степовою територією, підпорядкований УААН¹¹⁶⁵.

На території природних заповідників забороняється будь-яка господарська та інша діяльність, що суперечить цільовому призначенню заповідника, порушує природний розвиток процесів та явищ або створює загрозу шкідливого впливу на його природні комплекси та об’єкти.

Для біосферних заповідників установлюється диференційований режим охорони, відтворення та використання природних комплексів згідно з функціональним зонуванням.

Так, заповідна зона включає території, призначені для збереження і відновлення найбільш цінних природних та мінімально порушених антропогенними факторами природних комплексів, генофонду рослинного і тваринного світу. Буферна зона включає території, виділені з метою запобігання негативному впливу на заповідну зону господарської діяльності на прилеглих територіях; її режим визначається відповідно до вимог, встановлених для охоронних зон природних заповідників. Зона антропогенних ландшафтів включає території традиційного землекористування, лісокористування, водокористування, місць поселення, рекреації та інших видів господарської діяльності.

У межах території біосферних заповідників можуть виділятися зони регульованого заповідного режиму, до складу яких включаються регіональні ландшафтні парки, заказники, заповідні урочища.

На території національних природних парків з урахуванням природоохоронної, оздоровчої, наукової, рекреаційної, історико-культурної та інших цінностей природних комплексів та об’єктів, їх особливостей встановлюється диференційований режим щодо їх охорони, відтворення та використання відповідно до функціонального зонування. Так, заповідна зона національних природних парків призначена для охорони та відновлення найбільш цінних природних комплексів, режим якої визначається відповідно до вимог, встановлених для природних заповідників. У межах зони регульованої рекреації проводяться короткостроковий відпочинок та оздоровлення населення, огляд особливо мальовничих і пам’ятних місць; у цій зоні дозволяється влаштування та відповідне обладнання туристських

---

¹¹⁶⁵ http://www.menr.gov.ua/index.php?menu_id=117.

маршрутів і екологічних стежок; тут забороняються рубки лісу головного користування, промислове рибальство й промислове добування мисливських тварин, інша діяльність, яка може негативно вплинути на стан природних комплексів та об'єктів заповідної зони. Зона стаціонарної рекреації призначена для розміщення готелів, мотелів, кемпінгів, інших об'єктів обслуговування відвідувачів парку. У межах господарської зони проводиться господарська діяльність, спрямована на виконання покладених на парк завдань, знаходяться населені пункти, об'єкти комунального призначення парку, а також землі інших землевласників та землекористувачів, включені до складу парку, на яких господарська діяльність здійснюється з додержанням загальних вимог щодо охорони навколишнього природного середовища. На території зони регульованої рекреації, стаціонарної рекреації та господарської зони забороняється будь-яка діяльність, яка призводить або може призвести до погіршення стану навколишнього природного середовища та зниження рекреаційної цінності території національного природного парку. Зонування території національного природного парку, рекреаційна та інша діяльність на його території провадяться відповідно до Положення про національний природний парк та Проекту організації території національного природного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об'єктів, що затверджується центральним органом виконавчої влади у галузі охорони навколишнього природного середовища.

Регіональні ландшафтні парки організовуються, як правило, без вилучення земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів у їх власників або користувачів. На їх території з урахуванням природоохоронної, оздоровчої, наукової, рекреаційної, історико-культурної та інших цінностей природних комплексів та об'єктів, їх особливостей може проводитися зонування з урахуванням вимог, встановлених для територій національних природних парків. Регіональні ландшафтні парки використовуються для ефективного туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних природних комплексів і об'єктів. Крім того, вони використовуються в екологічній освітньо-виховній роботі.

Оголошення пам'яток природи та заповідних урочищ провадиться без вилучення земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів у їх власників або користувачів. На їх території забороняється будь-яка діяльність, що загрожує їх збереженню або призводить до деградації чи зміни первісного їх стану. Власники або користувачі земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів, оголошених пам'ятками природи та заповідними урочищами, беруть на себе зобов'язання щодо забезпечення режиму їх охорони та збереження.

Ботанічним садам надаються ділянки землі та водного простору з усіма природними ресурсами, які вилучаються з господарського використання відповідно до законодавства України. На їх території забороняється будь-яка діяльність, що не пов'язана з виконанням покладених на них завдань і загрожує збереженню колекцій флори. У межах ботанічних садів для забезпечення необхідного режиму охорони та ефективного використання можуть бути виділені такі зони:

- експозиційна – її відвідування дозволяється в порядку, що встановлюється адміністрацією ботанічного саду;
- наукова – до складу зони входять колекції, експериментальні ділянки тощо, на її відвідування мають право лише співробітники ботанічного саду у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків, а також спеціалісти інших установ з дозволу адміністрації саду;
- заповідна – її відвідування забороняється, крім випадків, коли воно пов'язане з проведенням наукових спостережень;
- адміністративно-господарська.

На території дендрологічних парків забороняється діяльність, що не пов'язана з виконанням покладених на них завдань і загрожує збереженню дендрологічних колекцій. На їх території може бути проведено зонування відповідно до вимог, встановлених для ботанічних садів.

На території зоологічних парків забороняється діяльність, що не пов'язана з виконанням покладених на них завдань і загрожує збереженню сприятливих умов для життя тварин цих парків. На їх території з метою забезпечення виконання поставлених перед ними завдань виділяються зони:

- експозиційна – призначена для стаціонарного утримання тварин і використання їх у культурно-пізнавальних цілях;
- наукова – у її межах проводиться науково-дослідна робота; відвідування зони дозволяється в порядку, що встановлюється адміністрацією парку;
- рекреаційна – призначена для організації відпочинку та обслуговування відвідувачів парку;
- господарська – зона, де розміщуються допоміжні господарські об'єкти.

Зоологічні парки можуть організовувати пересувні експозиції тварин, мати у своєму складі підсобні господарства, які створюються для забезпечення тварин кормами.

На території парків-пам'яток садово-паркового мистецтва проводяться екскурсії та масовий відпочинок населення. На цій території забороняється будь-яка діяльність, що не пов'язана з виконанням покладених на них завдань і загрожує їх збереженню. На території парків-пам'яток садово-паркового мистецтва може проводитися зонування

відповідно до вимог, встановлених для ботанічних садів. Оголошення парків-пам'яток садово-паркового мистецтва провадиться з вилученням у встановленому порядку або без вилучення земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів у їх власників або користувачів. Утримання та реконструкція парків-пам'яток садово-паркового мистецтва провадиться за проектами, що розробляються спеціалізованими науковими та проектними установами і затверджуються органами, у підпорядкуванні яких перебувають ці парки, за погодженням з: центральним органом виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища – щодо парків-пам'яток садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення; органами центрального органу виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища на місцях – щодо парків-пам'яток садово-паркового мистецтва місцевого значення.

Порядок відведення земельних ділянок природним заповідникам, біосферним заповідникам, національним природним паркам, регіональним ландшафтним паркам, а також ботанічним садам, дендрологічним паркам, зоологічним паркам, а також користування та видачі документів на право використання визначається Земельним кодексом України.

Заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва й інші території та об'єкти природно-заповідного фонду, які створюються без вилучення земельних ділянок, що вони займають, передаються під охорону підприємствам, установам, організаціям і громадянам органами Мінприроди з оформленням охоронного зобов'язання.

Створення чи оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду відбувається у кілька етапів. Перший – це підготовка і подання клопотань про створення чи оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Ці дії можуть здійснювати як Мінприроди, так і наукові установи, природоохоронні громадські об'єднання або інші зацікавлені підприємства, установи, організації та громадяни.

Клопотання має містити обґрунтування необхідності створення чи оголошення території або об'єкта природно-заповідного фонду певної категорії, характеристику природоохоронної, наукової, естетичної та іншої цінності природних комплексів та об'єктів, що пропонуються для заповідання, відомості про місцезнаходження, розміри, характер використання, власників та користувачів природних ресурсів, а також відповідний картографічний матеріал. До клопотання додаються документи, що підтверджують та доповнюють обґрунтування необхідності створення чи оголошення територій або об'єктів ПЗФ.

Другий етап – попередній розгляд клопотань про створення чи оголошення територій та об'єктів ПЗФ. Клопотання про необхідність

створення чи оголошення територій та об'єктів ПЗФ попередньо розглядається у місячний строк:

- щодо територій та об'єктів загальнодержавного значення – Мінприроди;

- щодо територій та об'єктів місцевого значення – органами Мінприроди на місцях.

У разі схвалення клопотань Мінприроди України та його органи на місцях проводять їх погодження з власниками та первинними користувачами природних ресурсів у межах територій, рекомендованих для заповідання.

На підставі результатів погодження клопотань Мінприроди забезпечує розробку спеціалізованими проектними та науковими установами проектів створення природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, заказників, пам'яток природи, парків-пам'яток садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення.

Розробка проектів створення регіональних ландшафтних парків, заповідних урочищ, а також заказників, пам'яток природи та парків-пам'яток садово-паркового мистецтва місцевого значення забезпечується органами Мінприроди на місцях.

Забезпечення розробки проектів створення ботанічних садів, дендрологічних парків та зоологічних парків може бути доручено зацікавленим державним органам чи установам.

Проекти створення територій та об'єктів ПЗФ передаються Мінприроди України чи його органами на місцях у встановленому порядку уповноваженим приймати рішення про створення чи оголошення територій та об'єктів ПЗФ.

Третій етап – прийняття рішень про створення чи оголошення територій, об'єктів ПЗФ фонду та їх охоронних зон.

Рішення про створення природних заповідників, національних природних парків, а також відносно інших територій та об'єктів ПЗФ загальнодержавного значення приймаються Президентом України.

Рішення про створення біосферних заповідників приймається з дотриманням вимог міжнародних договорів та міжнародних програм, учасником яких є Україна.

Рішення про організацію чи оголошення територій та об'єктів ПЗФ місцевого значення та встановлення охоронних зон територій та об'єктів природно-заповідного фонду приймається обласними, Київською та Севастопольською міськими Радами.

Порядок відведення земельних ділянок природним заповідникам, біосферним заповідникам, національним природним паркам, регіональним

ландшафтним паркам, а також ботанічним садам, дендрологічним паркам, зоологічним паркам визначається Земельним кодексом України.

Заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва й інші території та об'єкти природно-заповідного фонду, які створюються без вилучення земельних ділянок, що вони займають, передаються під охорону підприємствам, установам, організаціям і громадянам органами Мінприроди України з оформленням охоронного зобов'язання.

Державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду є системою необхідних і достовірних відомостей про природні, наукові, правові та інші характеристики територій та об'єктів, що входять до складу природно-заповідного фонду, що ведеться з метою оцінки складу та перспектив розвитку природно-заповідного фонду, стану територій та об'єктів.

Державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду ведеться Мінприроди України та його органами на місцях за рахунок державного бюджету у порядку, визначеному відомчим нормативно-правовим актом¹¹⁶⁶.

Охорона природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, а також ботанічних садів, дендрологічних парків, зоологічних парків загальнодержавного значення покладається на служби їх охорони, які входять до складу служби державної охорони природно-заповідного фонду України. Положення про службу державної охорони природно-заповідного фонду України затверджується Кабінетом Міністрів України¹¹⁶⁷.

Охорона територій та об'єктів природно-заповідного фонду інших категорій покладається на підприємства, установи та організації, у віданні яких вони перебувають. У разі необхідності їх охорона може покладатися на адміністрації розташованих поблизу природних заповідників, біосферних заповідників, національних парків та регіональних ландшафтних парків.

Органи місцевого самоврядування, місцеві державні адміністрації, виконавчі органи місцевого самоврядування сприяють охороні й

---

¹¹⁶⁶ Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища „Про затвердження Інструкції про зміст та складання документації державного кадастру територій та об'єктів природно-заповідного фонду України” № 67 від 16.02.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 11 (01.04.2005), ст. 540.

¹¹⁶⁷ Постанова КМ України „Про Державну службу заповідної справи” № 1000 від 09.08.2001, Офіційний вісник України, 2001, № 33 (31.08.2001), ст. 1540.

збереженню територій та об'єктів природно-заповідного фонду, виконанню покладених на них завдань.

Відповідальність за порушення законодавства про природно-заповідний фонд несуть особи, винні у: нецільовому використанні територій та об'єктів природно-заповідного фонду, порушенні вимог проектів створення та організації територій природно-заповідного фонду; здійсненні в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду, їх охоронних зон забороненої господарської діяльності; організації на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, в їх охоронних зонах господарської діяльності без попереднього проведення екологічної експертизи або з порушенням її висновків; нежитті заходів щодо попередження і ліквідації екологічних наслідків аварій та іншого шкідливого впливу на території та об'єкти природно-заповідного фонду; порушенні строків і порядку розгляду клопотань про створення територій та об'єктів природно-заповідного фонду; порушенні вимог щодо використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду; перевищенні допустимих хімічних, фізичних, біотичних та інших впливів і антропогенних навантажень, порушенні вимог наданих дозволів на використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду; псуванні, пошкодженні чи знищенні природних комплексів територій та об'єктів природно-заповідного фонду та зарезервованих для включення до його складу; самочинній зміні меж, відведенні територій та об'єктів природно-заповідного фонду для інших потреб.

Порушення законодавства України про природно-заповідний фонд тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільну або кримінальну відповідальність.

Дисциплінарна відповідальність передбачає накладання дисциплінарних стягнень і застосовується до посадових осіб, робітників та службовців за невиконання чи неналежне виконання покладених на них службових обов'язків. Для державного службовця дисциплінарна відповідальність – це обов'язок відповідати за здійснений ним дисциплінарний вчинок та нести міру стягнення, передбачену чинним законодавством¹¹⁶⁸.

Кримінальна відповідальність настає за умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду (ст.252 Кримінального кодексу України¹¹⁶⁹).

---

¹¹⁶⁸ Наказ Головного управління державної служби України „Про Довідник типових професійних характеристик посад державних службовців (випуск 76)” №65 від 01.09.1999, Бюлетень законодавства і юридичної практики України, 2002, 00, № 1.

¹¹⁶⁹ Кримінальний кодекс України № 2341-III від 05.04.2001, Відомості Верховної Ради України, 2001, № 25-26 (29.06.2001), ст. 131.

Розмір шкоди, завданої внаслідок порушення законодавства про природно-заповідний фонд, визначається на основі кадастрової еколого-економічної оцінки включених до його складу територій та об'єктів, що проводиться відповідно до Закону України „Про природно-заповідний фонд України”, та спеціальних такс, які затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Особливістю такс є те, що вони передбачають підвищену майнову відповідальність щодо об'єктів ПЗФ за: незаконну рубку або пошкодження деревних видів рослин і таких, що мають здерев'яніле стебло, до ступеня припинення росту; пошкодження деревних видів рослин і таких, що мають здерев'яніле стебло, до ступеня неприпинення росту; знищення або пошкодження лісових культур, молодяку природного походження, самосіву на площах, призначених для лісовідновлення, сіянців і саджанців у розсадниках та на плантаціях, газонах і квітниках; знищення або пошкодження трав'яного покриву; незаконний збір (або знищення) дикорослих нижчих і вищих трав'янистих рослин, їх квітів і плодів, ягід, горіхів, лікарської та технічної сировини, живиці та інших деревних соків, лісової підстилки, другорядних лісових матеріалів, грибів; незаконне добування чи знищення тварин, пошкодження або знищення їх жител, місць перебування і розмноження; пошкодження карстово-спелеологічних, геологічних та гідрологічних об'єктів; проїзд транспорту, проліт та посадка літальних апаратів; самовільне використання їх земель; знищення або пошкодження інформаційно-охоронних та інших знаків; знищення або пошкодження осушувальних каналів, дренажних і протиерозійних систем, шляхів, рекреаційних об'єктів та інших споруд¹¹⁷⁰.

Розмір відшкодування шкоди за означеними таксами обчислюється уповноваженими посадовими особами Мінприроди і його органів на місцях, заповідників, національних природних парків та інших природоохоронних установ, підприємств, установ та організацій, у віданні яких перебувають території та об'єкти ПЗФ, а також інших спеціально уповноважених органів, яким надано право накладати адміністративні стягнення.

Адміністративна відповідальність настає за здійснення в межах територій та об'єктів ПЗФ, їх охоронних зон, а також територій, зарезервованих для наступного заповідання, забороненої господарської та іншої діяльності, порушення інших вимог режиму цих територій та об'єктів, самовільна зміна їх меж, невжиття заходів для попередження і

---

¹¹⁷⁰ Постанова КМ України „Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної порушенням природоохоронного законодавства у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України” № 521 від 21.04.1998, Офіційний вісник України, 1998, № 16 (07.05.98), ст. 600.

ліквідації негативних наслідків аварій або іншого шкідливого впливу на території та об'єкти ПЗФ. За вчинення цих порушень застосовуються стягнення у вигляді штрафу (ст. 91 КпАП України¹¹⁷¹).

Стаття 62. Курортні і лікувально-оздоровчі зони

Курортними і лікувально-оздоровчими зонами визнаються території, які мають виражені природні лікувальні фактори: мінеральні джерела, кліматичні та інші умови, сприятливі для лікування і оздоровлення людей.

З метою охорони природних якостей та лікувальних факторів курортних зон, запобігання їх псуванню, забрудненню і виснаженню встановлюються округи їх санітарної охорони.

В межах курортних і лікувально-оздоровчих зон забороняється діяльність, яка суперечить їх цільовому призначенню або може негативно впливати на лікувальні якості і санітарний стан території, що підлягає особливій охороні.

Оголошення природних територій курортними і лікувально-оздоровчими зонами здійснюється Верховною Радою України та Верховною Радою Автономної Республіки Крим, а їх природоохоронний режим визначається відповідно Кабінетом Міністрів України та Урядом Автономної Республіки Крим відповідно до законодавства України.

Коментована стаття містить загальне визначення курортних і лікувально-оздоровчих зон, їх уточнення було здійснене у спеціальному законі¹¹⁷², у відповідності з яким курорт – освоєна природна територія на землях оздоровчого призначення, що має природні лікувальні ресурси, необхідні для їх експлуатації будівлі та споруди з об'єктами інфраструктури, використовується з метою лікування, медичної реабілітації, профілактики захворювань та для рекреації і підлягає особливій охороні.

До земель оздоровчого призначення належать землі, що мають природні лікувальні властивості, які використовуються або можуть

---

¹¹⁷¹ Кодекс України про адміністративні правопорушення № 8073-X від 07.12.1984, Відомості Верховної Ради УРСР, 1984, додаток до № 51, ст. 1122.

¹¹⁷² Закон України „Про курорти” № 2026-III від 05.10.2000, Відомості Верховної Ради України, 2000, № 50 (15.12.2000), ст. 435.

використовуватися для профілактики захворювань і лікування людей (ст.47 ЗК України¹¹⁷³).

До природних лікувальних ресурсів належать мінеральні і термальні води, лікувальні ґразі та озокерит, ропа лиманів та озер, морська вода, природні об'єкти і комплекси із сприятливими для лікування кліматичними умовами, придатні для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань. Природні лікувальні ресурси поділяються на особливо цінні та унікальні природні лікувальні ресурси та загальнопоширені природні лікувальні ресурси. До особливо цінних та унікальних природних лікувальних ресурсів віднесено ті, що рідко (не часто) зустрічаються на території України, мають обмежене поширення або невеликі запаси у родовищах та є особливо сприятливими і ефективними для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань. До загальнопоширених віднесено ті, що зустрічаються в різних регіонах України, мають значні запаси та придатні для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань.

За характером природних лікувальних ресурсів курорти поділяються на курорти державного та місцевого значення. До курортів державного значення належать природні території, що мають особливо цінні та унікальні природні лікувальні ресурси і використовуються з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань. До курортів місцевого значення належать природні території, що мають загальнопоширені природні лікувальні ресурси і використовуються з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань.

Лікувально-оздоровча місцевість – це природна територія, що має мінеральні та термальні води, лікувальні ґразі, озокерит, ропу лиманів та озер, кліматичні та інші природні умови, сприятливі для лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань.

Відповідно до ст. 62 ВК України¹¹⁷⁴, водні об'єкти, що мають природні лікувальні властивості, належать до категорії лікувальних, якщо їх включено до спеціального переліку, затвердженого Кабінетом Міністрів України¹¹⁷⁵.

---

¹¹⁷³ Земельний кодекс України № 2768-III від 25.10.2001, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 3-4 (25.01.2002), ст. 27.

¹¹⁷⁴ Водний кодекс України № 213/95-ВР від 06.06.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 24 (13.06.95), ст. 189.

¹¹⁷⁵ Постанова КМ України „Про затвердження переліку водних об'єктів, що відносяться до категорії лікувальних” № 1499 від 11.12.1996, Зібрання постанов Уряду України, 1996, № 21, ст. 584.

Для проведення обліку, контролю та спостереження за якістю природних ресурсів територій курортів ведеться державний кадастр природних територій курортів, який є зводом відомостей у текстовій, цифровій та графічній (картографічній) формі про правовий статус, належність, режим, географічне положення, площу, кліматичні особливості, види та запаси природних лікувальних ресурсів, якісні характеристики природних територій курортів, їх лікувальну, профілактичну, реабілітаційну, природоохоронну, наукову, рекреаційну та іншу цінність. Відомості про природні території курортів включаються до Кадастру за адміністративно-територіальним принципом та за видами природних лікувальних ресурсів. Порядок створення і ведення державного кадастру природних територій курортів, визначено Постановою Кабінету Міністрів України¹¹⁷⁶.

Також існує державний кадастр природних лікувальних ресурсів України, який є системою відомостей про кількість, якість та інші важливі з точки зору лікування та профілактики захворювань людини характеристики всіх природних лікувальних ресурсів, що виявлені та підраховані на території України, а також можливі обсяги, способи та режими їх використання. Державний кадастр природних лікувальних ресурсів України створюється та ведеться в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України¹¹⁷⁷.

Порядок створення курортів визначений законодавством. Підставою для прийняття рішення про оголошення природної території куротною є наявність на ній природних лікувальних ресурсів, необхідної інфраструктури для їх експлуатації та організації лікування людей.

Створення курортів відбувається у п'ять етапів. На першому етапі здійснюється підготовка і подання клопотань про оголошення природних територій курортними. Це роблять центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування або інші зацікавлені підприємства, установи, організації та громадяни.

Клопотання про оголошення природних територій курортними має містити обґрунтування необхідності оголошення природних територій курортними; характеристику природних лікувальних ресурсів, їх лікувальних факторів, кліматичних, інженерно-геологічних та інших умов,

---

¹¹⁷⁶ Постанова КМ України „Про затвердження Порядку створення і ведення Державного кадастру природних територій курортів” № 562 від 23.05.2001, Офіційний вісник України, 2001, № 21 (08.06.2001), ст. 953.

¹¹⁷⁷ Постанова КМ України „Про затвердження Порядку створення і ведення Державного кадастру природних лікувальних ресурсів” № 872 від 26.07.2001, Офіційний вісник України, 2001, № 31 (17.08.2001), ст. 1397.

сприятливих для лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань, інших цінностей природних територій, що пропонуються для оголошення; відомості про місцезнаходження, розміри, характер використання та про власників і користувачів природних територій, а також відповідний картографічний матеріал.

Другий етап – це розгляд клопотання. Клопотання про оголошення природних територій курортними має бути розглянуто у місячний строк. Відносно природних територій державного значення клопотання розглядається спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань діяльності курортів з урахуванням пропозицій Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських Рад, а щодо природних територій місцевого значення – відповідними місцевими органами виконавчої влади з питань діяльності курортів.

На третьому етапі у разі схвалення клопотання спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань діяльності курортів або його місцевий орган погоджує це клопотання з власниками чи користувачами земельних ділянок.

На підставі результатів погодження клопотань спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань діяльності курортів, його місцеві органи забезпечують розроблення проєктів оголошення природних територій курортними.

Четвертий етап – проведення експертиз. Проєкти оголошення природних територій курортними підлягають державній екологічній та санітарно-гігієнічній експертизам, які проводяться відповідно до законів України „Про державну екологічну експертизу” і „Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення”.

На п'ятому етапі приймається рішення про оголошення природних територій курортними. Залежно від характеру природних лікувальних ресурсів рішення про оголошення природних територій курортними приймає Верховна Рада України за поданням Кабінету Міністрів України або Верховна Рада Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські Ради за поданням відповідно Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

З метою збереження природних властивостей наявних лікувальних ресурсів, запобігання забрудненню, пошкодженню та передчасному виснаженню цих ресурсів в межах курорту встановлюється округ санітарної (гігієнічно-санітарної) охорони.

Округ санітарної охорони – це територія земної поверхні, зовнішній контур якої збігається з межею курорту. У межах цієї території забороняються будь-які роботи, що призводять до забруднення ґрунту,

повітря, води, завдають шкоди лісу, іншим зеленим насадженням, сприяють розвитку ерозійних процесів і негативно впливають на природні лікувальні ресурси, санітарний та екологічний стан природних територій курортів.

Для курортів, які використовують родовища корисних копалин, що належать до природних лікувальних ресурсів (підземні мінеральні води, лікувальні грязі тощо), встановлюються округи гірничо-санітарної охорони.

У разі використання пов'язаних між собою родовищ мінеральних вод, суміжних пляжів та інших природних лікувальних ресурсів декількома курортами для них може встановлюватись єдиний округ санітарної охорони.

Межі округів і зон санітарної (гірничо-санітарної) охорони курортів державного значення затверджуються Верховною Радою України одночасно з прийняттям рішення про оголошення природних територій курортними територіями державного значення.

Межі округів і зон санітарної (гірничо-санітарної) охорони курортів місцевого значення затверджуються відповідно Верховною Радою Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими Радами одночасно з прийняттям рішення про оголошення природних територій курортними територіями місцевого значення.

Режими округів і зон санітарної (гірничо-санітарної) охорони курортів державного значення затверджуються Кабінетом Міністрів України, а курортів місцевого значення – Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями відповідно до Закону України „Про курорти”.

Округ санітарної охорони поділяється на три зони:

- перша зона (зона суворого режиму);
- друга зона (зона обмежень);
- третя зона (зона спостережень).

Встановлення меж зон санітарної охорони здійснюється в порядку розроблення проектів землеустрою.

Управління у сфері діяльності курортів здійснюють Кабінет Міністрів України, спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань діяльності курортів, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації, інші органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

Стаття 63. Рекреаційні зони

Рекреаційними зонами є ділянки суші і водного простору, призначені для організованого масового відпочинку населення і туризму.

На території рекреаційних зон забороняються:

а) господарська та інша діяльність, що негативно впливає на навколишнє природне середовище або може перешкодити використанню їх за цільовим призначенням;

б) зміни природного ландшафту та проведення інших дій, що суперечать використанню цих зон за прямим призначенням.

Режим використання цих територій визначається Верховною Радою Автономної Республіки Крим, місцевими Радами відповідно до законодавства України та Автономної Республіки Крим.

Земельний кодекс України уточнює визначення рекреаційної зони і відносить до земель рекреаційного призначення землі, які використовуються для організації відпочинку населення, туризму та проведення спортивних заходів. До складу таких земель входять земельні ділянки зелених зон і зелених насаджень міст та інших населених пунктів, навчально-туристських та екологічних стежок, маркованих трас, земельні ділянки, зайняті територіями будинків відпочинку, пансіонатів, об'єктів фізичної культури і спорту, туристичних баз, кемпінгів, яхт-клубів, стаціонарних і наметових туристично-оздоровчих таборів, будинків рибалок і мисливців, дитячих туристичних станцій, дитячих та спортивних таборів, інших аналогічних об'єктів, а також земельні ділянки, надані для дачного будівництва і спорудження інших об'єктів стаціонарної рекреації.

Землі рекреаційного призначення можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності. На них забороняється діяльність, що перешкоджає або може перешкоджати використанню їх за призначенням, а також негативно впливає або може вплинути на природний стан цих земель.

Лісовий кодекс України¹¹⁷⁸ у ст.3 визначає, що ліси є національним багатством і за своїм призначенням та місцезонауванням виконують переважно екологічні (водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні), естетичні, виховні та інші функції. Крім того, кодекс виділяє використання лісу та земельних ділянок лісового фонду в

---

¹¹⁷⁸ Лісовий кодекс України № 3852-ХІІ від 21.01.1994, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 17 (26.04.94), ст. 99.

культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних і туристичних цілях як окремий вид лісокористування і встановлює права та обов'язки користувачів, порядок їх виникнення та припинення, а також особливості постійного та тимчасового лісокористування для цих цілей.

Водний кодекс України¹¹⁷⁹ встановлює, що користування водами в оздоровчих, рекреаційних та спортивних цілях здійснюється в порядку загального та спеціального водокористування, а також встановлює вимоги рекреаційного водокористування.

Класифікація рекреаційних зон може бути здійснена за різними ознаками. Залежно від мети і характеру їхнього устрою вони поділяються на зони, призначені для короткострокового та довгострокового відпочинку населення. Залежно від місця розташування виділяють такі види рекреаційних зон: зони оздоровчого відпочинку в межах населених пунктів; приміські та зелені зони; зони оздоровчого відпочинку за межами населених пунктів. Крім того, залежно від економічної діяльності та порядку застосування законодавства на їх території, рекреаційні зони поділяються на: природні або окультурені ділянки суші і водного простору, в межах яких заборонено господарську та іншу діяльність, що негативно впливає на навколишнє природне середовище або може перешкодити використанню їх за цільовим призначенням; спеціальні туристично-рекреаційні як тип спеціальних (вільних) економічних зон¹¹⁸⁰.

Правовий режим спеціальних туристично-рекреаційних як вільних економічних зон регулюється нормами Господарського кодексу України¹¹⁸¹ та Закону України „Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон”¹¹⁸².

На території рекреаційних зон забороняється діяльність, що може негативно вплинути на навколишнє природне середовище та суперечить цілям і завданням рекреаційних зон і перешкодити використанню їх за цільовим призначенням.

---

¹¹⁷⁹ Водний кодекс України № 213/95-ВР від 06.06.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 24 (13.06.95), ст. 189.

¹¹⁸⁰ Екологічне право України: Підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закладів/ В.К. Попов, А.П. Гетьман, С.В. Разметаєв та ін.; За ред.; В.К. Попова та А.П. Гетьмана. Харків: Право, 2001, с.352 – 352.

¹¹⁸¹ Господарський кодекс України № 436-IV від 16.01.2003, Офіційний вісник України, 2003, № 11 (28.03.2003), ст. 462.

¹¹⁸² Закон України „Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон” № 2673-ХІІ від 13.10.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 50 (15.12.92), ст. 676.

Стаття 64. Охорона рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу

Рідкісні і такі, що перебувають під загрозою зникнення, види тваринного і рослинного світу, які постійно або тимчасово перебувають (зростають) у природних умовах у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, підлягають особливій охороні і заносяться до Червоної книги України.

Охорона та відтворення об'єктів Червоної книги України забезпечуються органами державної влади, органами місцевого самоврядування, юридичними та фізичними особами, які є суб'єктами використання тваринного і рослинного світу відповідно до закону.

Об'єкти Червоної книги України можуть бути об'єктами права державної, комунальної та приватної форми власності відповідно до закону.

Ведення Червоної книги України покладається на спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів.

(стаття 64 у редакції Закону
України від 22.05.2003 р. № 824-IV)

Одним із найдієвіших засобів охорони рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу є їх занесення до Червоної книги України.

Червона книга України є офіційним державним документом, який містить перелік рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, а також узагальнені відомості про сучасний стан цих видів тваринного і рослинного світу та заходи щодо їх збереження і відтворення. Вона є основою для розроблення та реалізації програм (планів дій), спрямованих на охорону та відтворення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, занесених до неї. Відносини, пов'язані з веденням Червоної книги України, охороною, використанням та відтворенням рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, регулюються Законом України „Про Червону книгу України”¹¹⁸³.

---

¹¹⁸³ Закон України „Про Червону книгу України” № 3055-III від 07.02.2002, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 30 (26.07.2002), ст. 201.

Об'єктами Червоної книги України є рідкісні і такі, що перебувають під загрозою зникнення, види тваринного і рослинного світу, які постійно або тимчасово перебувають (зростають) у природних умовах у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони.

Такі об'єкти належать до природних ресурсів загальнодержавного значення і підлягають особливій охороні на всій території України, у межах її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони. Права власників об'єктів Червоної книги України можуть бути обмежені в інтересах охорони цих об'єктів, навколишнього природного середовища та захисту прав громадян.

Об'єкти Червоної книги України, які утримуються (зберігаються) підприємствами, установами та організаціями державної або комунальної форми власності, є об'єктами права відповідно державної або комунальної власності.

Об'єкти Червоної книги України можуть також перебувати у приватній власності. Законність набуття у приватну власність об'єктів Червоної книги України повинна бути підтверджена відповідними документами.

Для науково-організаційного забезпечення ведення Червоної книги України утворюється Національна комісія з питань Червоної книги України¹¹⁸⁴.

Рішення про занесення видів тваринного і рослинного світу до Червоної книги України приймає Мінприроди України за поданням Національної комісії з питань Червоної книги України. Так, наказом Міністерства екології та природних ресурсів України до Червоної книги України було внесено ведмеда бурого (*Ursus arctos*) з наданням виду статусу III категорії (вразливі)¹¹⁸⁵.

Добування, збирання об'єктів Червоної книги України здійснюється у виняткових випадках лише у наукових і селекційних цілях, у тому числі для розмноження, розселення і розведення у штучно створених умовах, а також для відтворення популяцій. Ця діяльність може здійснюватися лише за дозволом спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів на підставі

---

¹¹⁸⁴ Постанова КМ України „Про Національну комісію з питань Червоної книги України” № 1176 від 08.09.2004, Офіційний вісник України, 2004, № 36 (24.09.2004), ст. 2399.

¹¹⁸⁵ Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України „Про затвердження доповнень до Червоної книги України” № 82-М від 28.05.2003, Офіційний вісник України, 2003, № 24 (27.06.2003), ст. 1167.

рішень Національної комісії з питань Червоної книги України, прийнятих відповідно до її повноважень.

Порядок видачі та форма дозволів на спеціальне використання (добування, збирання) об'єктів Червоної книги України визначаються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів. Дотепер він регламентується інструкцією, затвердженою наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України¹¹⁸⁶ ще в 1993 р.

Відповідальність за порушення законодавства у сфері охорони, використання та відтворення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, несуть особи, винні у:

погіршенні середовища перебування (зростання) видів тваринного та рослинного світу, занесених до Червоної книги України; незаконному, в тому числі з порушенням вимог виданих дозволів, використанні об'єктів Червоної книги України або їх знищенні; порушенні умов утримання видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, в ботанічних садах, дендрологічних та зоологічних парках, інших штучно створених умовах, що призвело до їх загибелі, каліцтва (пошкодження); невиконанні законних вимог посадових осіб державних органів, що здійснюють управління, регулювання та контроль у сфері охорони, використання та відтворення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України; вчиненні інших дій, що завдали шкоди тваринам і рослинам, види яких занесені до Червоної книги України.

Відповідно до Конституції України, кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі та відшкодовувати завдані ним збитки (ст. 66).

Притягнення винних осіб до адміністративної чи кримінальної відповідальності не звільняє їх від відшкодування збитків. Розмір компенсації за незаконне добування, знищення або пошкодження видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, а також за знищення чи погіршення середовища їх перебування (зростання) та методика її розрахунку встановлюються Кабінетом Міністрів

---

¹¹⁸⁶ Наказ Мінприроди України „Про затвердження Інструкції про порядок видачі дозволів на добування (збирання) видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України, форм клопотання та бланків дозволів на таке добування” № 3 від 01.02.1993.

України¹¹⁸⁷. Розмір компенсації шкоди обчислюється службовими особами Мінприроди, його органів на місцях та інших спеціально уповноважених на те органів державної виконавчої влади, яким надано право накладення адміністративних стягнень.

---

¹¹⁸⁷ Постанова КМ України „Про розміри компенсації за добування (збирання) та шкоду, заподіяну видам тварин і рослин, занесеним до Червоної книги України” № 399 від 01.06.1993, Зібрання постанов Уряду України, 1993, № 11, ст. 226.

Розділ XIII

НАДЗВИЧАЙНІ ЕКОЛОГІЧНІ СИТУАЦІЇ

Стаття 65. Зона надзвичайної екологічної ситуації

Окрема місцевість України, на якій виникла надзвичайна екологічна ситуація, може бути оголошена зоною надзвичайної екологічної ситуації.

Надзвичайна екологічна ситуація - надзвичайна ситуація, за якої на окремій місцевості сталися негативні зміни в навколишньому природному середовищі, що потребують застосування надзвичайних заходів з боку держави.

Негативні зміни в навколишньому природному середовищі - це втрата, виснаження чи знищення окремих природних комплексів та ресурсів внаслідок надмірного забруднення навколишнього природного середовища, руйнівного впливу стихійних сил природи та інших факторів, які обмежують або виключають можливість життєдіяльності людини та провадження господарської діяльності в цих умовах.

Окрема місцевість України оголошується зоною надзвичайної екологічної ситуації Президентом України за пропозицією Ради національної безпеки і оборони України або за поданням Кабінету Міністрів України. Указ Президента України про оголошення окремої місцевості зоною надзвичайної екологічної ситуації затверджується Верховною Радою України протягом двох днів з дня звернення Президента України

Правове регулювання відносин, які виникають під час здійснення надзвичайних заходів, спрямованих на захист життя та здоров'я людей і нормалізацію екологічного стану на території зони надзвичайної екологічної ситуації, визначення порядку встановлення правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації, його організаційного, фінансового та матеріально-технічного забезпечення, порядку відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок виникнення надзвичайної екологічної ситуації, а також вирішення інших організаційних питань у цій сфері здійснюються згідно з Законом України „Про зону надзвичайної екологічної ситуації”, іншими нормативно-правовими актами.

(стаття 65 у редакції Закону
України від 07.02.2002 р. № 3033-III)

Екологічна ситуація в Україні наближається до рівня глобальної екологічної катастрофи, про що було сказано в 1998 р. Верховною Радою України¹¹⁸⁸, і це обумовлено тим, що екологічно гострі локальні ситуації поглиблюються великими регіональними кризами. При прийнятті Закону коментована стаття передбачала декілька категорій зон надзвичайних екологічних ситуацій: зони екологічної катастрофи, зони підвищеної екологічної небезпеки інші категорії зон надзвичайних екологічних ситуацій. Такий поділ зон надзвичайної екологічної ситуації за ступенем небезпеки, що виникає внаслідок діяльності людини або під впливом природних факторів, передбачено, наприклад, у законодавстві Росії¹¹⁸⁹ та інших пострадянських держав. У теперішній редакції Закону мова йде тільки про зону надзвичайної екологічної ситуації.

Коментована стаття визначає поняття зони надзвичайної екологічної ситуації (далі – НС). Поняття надзвичайної ситуації техногенного та природного характеру як порушення нормальних умов життя і діяльності людей на окремій території чи об'єкті на ній або на водному об'єкті, спричинене аварією, катастрофою, стихійним лихом або іншою небезпечною подією, в тому числі епідемією, епізоотією, епіфітотією, пожежею, яке призвело (може призвести) до неможливості проживання населення на території чи об'єкті, ведення там господарської діяльності, загибелі людей та/або значних матеріальних втрат наведено в Законі України „Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру”¹¹⁹⁰. Закон також визначає такі поняття:

- зона надзвичайної ситуації – окрема територія, де склалася надзвичайна ситуація техногенного та природного характеру;
- аварія – небезпечна подія техногенного характеру, що спричинила загибель людей або створює на об'єкті чи окремій території загрозу життю та здоров'ю людей і призводить до руйнування будівель, споруд, обладнання і транспортних засобів, порушення виробничого або транспортного процесу чи завдає шкоди довкіллю;

---

¹¹⁸⁸ Постанова Верховної Ради України „Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки” № 188/98-ВР від 05.03.1998, Відомості Верховної Ради України, 1998, № 38-39, ст. 248.

¹¹⁸⁹ Закон Российской Советской Федеративной Социалистической Республики № 2060-І от 19.12.1991 г., Ведомости Съезда народных депутатов Российской Федерации и Верховного Совета Российской Федерации 1992 г., № 10, ст.457.

¹¹⁹⁰ Закон України „Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру” № 1809-ІІІ від 08.06.2000, Офіційний вісник України, 2000, № 28 (28.07.2000), ст. 1155.

- катастрофа – велика за масштабами аварія чи інша подія, що призводить до тяжких наслідків;

Підставами для оголошення окремої місцевості зоною надзвичайної екологічної ситуації є:

- значне перевищення гранично допустимих норм показників якості навколишнього природного середовища, визначених законодавством;

- виникнення реальної загрози життю та здоров'ю великої кількості людей або заподіяння значної матеріальної шкоди юридичним, фізичним особам чи навколишньому природному середовищу внаслідок надмірного забруднення навколишнього природного середовища, руйнівного впливу стихійних сил природи чи інших факторів;

- негативні зміни, що сталися в навколишньому природному середовищі на значній території і які неможливо усунути без застосування надзвичайних заходів з боку держави;

- негативні зміни, що сталися в навколишньому природному середовищі, які суттєво обмежують або виключають можливість проживання населення і провадження господарської діяльності на відповідній території;

- значне збільшення рівня захворюваності населення внаслідок негативних змін у навколишньому природному середовищі.

Окрема місцевість України оголошується зоною надзвичайної екологічної ситуації Президентом України за пропозицією Ради національної безпеки і оборони України або за поданням Кабінету Міністрів України. Указ Президента України про оголошення окремої місцевості зоною надзвичайної екологічної ситуації затверджується Верховною Радою України протягом двох днів з дня звернення Президента України.

Кабінет Міністрів України вносить подання про оголошення окремої місцевості зоною надзвичайної екологічної ситуації на підставі пропозицій центрального органу виконавчої влади, до відання якого віднесені питання екологічної безпеки, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування або за власною ініціативою.

Оголошення окремої місцевості Автономної Республіки Крим зоною надзвичайної екологічної ситуації може ініціювати Верховна Рада Автономної Республіки Крим.

В Указі Президента України про оголошення окремої місцевості зоною надзвичайної екологічної ситуації зокрема зазначаються:

обставини, що стали причиною оголошення окремої місцевості зоною надзвичайної екологічної ситуації; обґрунтування необхідності оголошення окремої місцевості зоною надзвичайної екологічної ситуації; межі території, на якій оголошується зона надзвичайної екологічної ситуації;

заходи щодо організаційного, фінансового та матеріально-технічного забезпечення життєдіяльності населення в зоні надзвичайної екологічної ситуації; основні заходи, що запроваджуються для подолання наслідків надзвичайної екологічної ситуації; обмеження на певні види діяльності в зоні надзвичайної екологічної ситуації; час, з якого окрема місцевість оголошується зоною надзвичайної екологічної ситуації, і строк, на який ця територія оголошується такою зоною.

Указ Президента України про оголошення окремої місцевості зоною надзвичайної екологічної ситуації негайно доводиться до відома населення через засоби масової інформації та систему оповіщення цивільної оборони.

За наявності достатніх підстав на території зони надзвичайної екологічної ситуації може бути встановлено правовий режим надзвичайний стану. Відповідно до Закону України „Про правовий режим надзвичайного стану”¹¹⁹¹, це особливий правовий режим, який може тимчасово вводитися в Україні чи в окремих її місцевостях при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров’ю громадян, або при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства і передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування відповідно до цього Закону повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров’я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Класифікація надзвичайних ситуацій може здійснюватись за обсягами заподіяних наслідків, технічних і матеріальних ресурсів, необхідних для їх ліквідації. За такими критеріями надзвичайні ситуації класифікуються як надзвичайні ситуації державного, регіонального, місцевого або об’єктового рівня¹¹⁹².

Ознакою НС є наявність або загроза загибелі людей та тварин, або значне погіршення умов їх життєдіяльності; заподіяння великих

---

¹¹⁹¹ Закон України „Про правовий режим надзвичайного стану” № 1550-III від 16.03.2000, Відомості Верховної Ради України, 2000, № 23 (09.06.2000), ст. 176.

¹¹⁹² Постанова КМ України „Про затвердження Порядку класифікації надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру за їх рівнями” № 368 від 24.03.2004, Офіційний вісник України, 2004, № 12 (09.04.2004) (частина 1), ст. 740.

економічних збитків, істотне погіршення стану навколишнього природного середовища.

Відповідно до причин походження подій, що можуть зумовити виникнення НС на території України, вони поділяються¹¹⁹³ на:

- НС техногенного характеру – транспортні аварії (катастрофи), пожежі, вибухи, аварії з викиданням (загрозою викидання) небезпечних та шкідливих хімічних та радіоактивних речовин, раптове руйнування споруд; аварії в електроенергетичних системах, системах життєзабезпечення, системах зв'язку та телекомунікацій, на очисних спорудах, у системах нафтогазового промислового комплексу, гідродинамічні аварії та ін.;

- НС природного характеру – небезпечні геологічні, метеорологічні, гідрологічні явища, деградація ґрунтів чи надр, пожежі у природних екологічних системах, зміни стану повітряного басейну, інфекційна захворюваність та масове отруєння людей, інфекційні захворювання свійських тварин, а саме сільськогосподарських, масова загибель диких тварин, ураження сільськогосподарських рослин хворобами та шкідниками і т. ін.;

- НС соціально-політичного характеру, пов'язані з протиправними діями терористичного і антиконституційного спрямування: збройні напади, захоплення і силове утримання важливих об'єктів або реальна загроза здійснення таких акцій; збройні напади, захоплення і силове утримання атомних електростанцій або інших об'єктів атомної енергетики або реальна загроза здійснення таких акцій; замах на життя керівників держави та народних депутатів України; напад, замах на життя членів екіпажу повітряного або морського (річкового) судна, викрадення (спроба викрадення), знищення (спроба знищення) таких суден; захоплення заручників з числа членів екіпажу чи пасажирів, установа вибухового пристрою у багатолюдних місцях, установі, організації, на підприємстві, у житловому секторі, на транспорті; зникнення або викрадення зброї та небезпечних речовин з об'єктів їх зберігання, використання, перероблення та під час транспортування; виявлення застарілих боєприпасів, аварії на арсеналах, складах боєприпасів та інших об'єктах військового призначення з викиданням уламків, реактивних та звичайних снарядів, нещасні випадки з людьми та ін.

- НС воєнного характеру, пов'язані з наслідками застосування звичайної зброї або зброї масового ураження, під час яких виникають

---

¹¹⁹³ Наказ Держстандарт „Державний класифікатор надзвичайних ситуацій ДК 019-2001” № 552 від 19.11.2001, Бюлетень законодавства і юридичної практики України, 2002, № 12.

вторинні чинники ураження населення, що визначаються окремими нормативними документами.

Відповідно до масштабів, НС поділяються на локальні, місцеві, територіальні, регіональні й транскордонні¹¹⁹⁴.

Стаття 66. Запобігання аваріям і ліквідація їх шкідливих екологічних наслідків

При проектуванні й експлуатації господарських та інших об'єктів, діяльність яких може шкідливо впливати на навколишнє природне середовище, розробляються і здійснюються заходи щодо запобігання аваріям, а також ліквідації їх шкідливих екологічних наслідків.

Державні органи по нагляду за безпечним веденням робіт у промисловості і атомній енергетиці разом із спеціально уповноваженими державними органами управління в галузі охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів систематично проводять перевірки стану екологічно небезпечних об'єктів та виконання відповідних заходів і вимог щодо їх безпечної експлуатації.

Перелік екологічно небезпечних об'єктів визначається спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів.

У разі аварії, що спричинила забруднення навколишнього природного середовища, підприємства, установи, організації зобов'язані негайно приступити до ліквідації її наслідків. Одночасно посадові особи або власники підприємств, керівники установ і організацій зобов'язані повідомляти про аварію і заходи, вжиті для ліквідації її наслідків, виконавчому комітету місцевої Ради, органам охорони здоров'я, спеціально уповноваженим державним органам управління в галузі охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів та населенню.

(частина четверта статті 66 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 06.03.96 р. № 81/96-ВР)

У коментованій статті мова йде про такі аварії на промислових об'єктах, що мають шкідливі екологічні наслідки. Під аварією слід розуміти небезпечну подію техногенного характеру, яка спричинила загибель людей або створює на об'єкті чи окремій території загрозу

---

¹¹⁹⁴ Словник „Термины и определения по охране окружающей среды, природопользованию и экологической безопасности”. СПб.: СПбГУ, 2001, <http://ecportal.ru/dict.php?letter=25>”.

життю та здоров'ю людей і призводить до руйнування будівель, споруд, обладнання і транспортних засобів, порушення виробничого або транспортного процесу чи завдає шкоди довкіллю.

З метою своєчасного проведення роботи, пов'язаної із запобіганням і реагуванням на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру, в Україні створено єдину державну систему запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру. Положення про неї було прийнято Кабінетом Міністрів України¹¹⁹⁵.

Запобігання виникненню надзвичайних ситуацій – підготовка та реалізація комплексу правових, соціально-економічних, політичних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних та інших заходів, спрямованих на регулювання техногенної та природної безпеки, проведення оцінки рівнів ризику, завчасне реагування на загрозу виникнення надзвичайної ситуації на основі даних моніторингу (спостережень), експертизи, досліджень та прогнозів щодо можливого перебігу подій з метою недопущення їх переростання у надзвичайну ситуацію або пом'якшення її можливих наслідків.

Крім Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи (МНС України)¹¹⁹⁶ (див. коментар до ст. 20) інші міністерства та центральні органи виконавчої влади мають забезпечувати відповідно до затверджених положень про них виконання функцій щодо запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру.

В Україні затверджено перелік видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку¹¹⁹⁷. Крім того, існують потенційно небезпечні об'єкти – такі, що створюють реальну загрозу виникнення НС: об'єкти, на яких використовуються, виготовляються, переробляються, зберігаються або транспортуються небезпечні радіоактивні, пожежовибухові, хімічні речовини та біологічні препарати, об'єкти з видобування корисних копалин; гідротехнічні споруди тощо. З метою державного обліку потенційно небезпечних об'єктів та

---

¹¹⁹⁵ Постанова КМ України „Про єдину державну систему запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру” № 1198 від 03.08.1998, Офіційний вісник України, 1998, № 31 (20.08.98), ст. 1175.

¹¹⁹⁶ Указ Президента України „Про Положення про Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи” № 1430/2005 від 10.10.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 41 (26.10.2005), ст. 2599.

¹¹⁹⁷ Постанова КМ України „Про перелік видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку” № 554 від 27.07.1995, Зібрання постанов Уряду України, 1995, № 10, ст. 52.

інформаційного забезпечення процесів підготовки управлінських рішень і виконання зобов'язань України згідно з міжнародними договорами щодо запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, у тому числі транскордонного характеру, пов'язаних з функціонуванням небезпечних об'єктів, в Україні ведеться державний реєстр потенційно небезпечних об'єктів¹¹⁹⁸.

Оповіщення про загрозу і виникнення надзвичайних ситуацій природного, техногенного та воєнного характеру у мирний час, в особливий період і у воєнний час та постійного інформування їх про обстановку в зоні можливого ураження з метою вжиття ефективних заходів захисту населення, промислових і сільськогосподарських об'єктів від наслідків надзвичайних ситуацій здійснюється у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України¹¹⁹⁹.

---

¹¹⁹⁸ Постанова КМ України „Про затвердження Положення про Державний реєстр потенційно небезпечних об'єктів” № 1288 від 29.08.2002, Офіційний вісник України, 2002, № 36 (20.09.2002), ст. 1694.

¹¹⁹⁹ Постанова КМ України „Про затвердження Положення про організацію оповіщення і зв'язку у надзвичайних ситуаціях” № 192 від 15.02.1999, Офіційний вісник України, 1999, № 7 (05.03.99), ст. 242.

Розділ XIV

ВИРІШЕННЯ СПОРІВ У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Стаття 67. Вирішення спорів у галузі охорони навколишнього природного середовища

Спори у галузі охорони навколишнього природного середовища вирішуються судом, Радами чи органами, які утворюються ними, відповідно до їх компетенції і в порядку, встановленому законодавством України.

(частина перша статті 67 із змінами, внесеними
згідно із Законом України від 15.05.2003 р. № 762-IV)

Спори підприємств, установ і організацій України у галузі охорони навколишнього природного середовища з підприємствами, установами та організаціями інших держав, розглядаються комісіями, що утворюються на паритетних засадах із представників України і заінтересованих держав, або третейським судом.

Конституція України¹²⁰⁰ в ст. 124 визначила, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі, в тому числі й на екологічні. Судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції.

У ст. 125 Конституції України передбачається, що система судів загальної юрисдикції в Україні будується за принципами територіальності і спеціалізації. Найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України. Вищими судовими органами спеціалізованих судів є відповідні вищі суди. Відповідно до закону діють апеляційні та місцеві суди. Створення надзвичайних та особливих судів не допускається.

---

¹²⁰⁰ Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.1996, Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30 (23.07.96), ст. 141.

Судова система України виписана в Законі України „Про судоустрій України”¹²⁰¹. Її складають суди загальної юрисдикції та Конституційний Суд України. Суди загальної юрисдикції утворюють єдину систему судів. Конституційний Суд України¹²⁰² є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні. Судова система забезпечує доступність правосуддя для кожної особи в порядку, встановленому Конституцією України та законами.

Система судів загальної юрисдикції відповідно до Конституції України будується за принципами територіальності і спеціалізації. Систему судів загальної юрисдикції складають: 1) місцеві суди; 2) апеляційні суди, Апеляційний суд України; 3) Касаційний суд України; 4) вищі спеціалізовані суди; 5) Верховний Суд України.

Найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України. Вищими судовими органами спеціалізованих судів є відповідні вищі спеціалізовані суди.

Ст. 21 вищезазначеного закону¹²⁰³ передбачає види і склад місцевих судів.

Місцевими загальними судами є районні, районні у містах, міські та міськрайонні суди, а також військові суди гарнізонів. Місцеві загальні суди розглядають цивільні, адміністративні та кримінальні справи, а також справи про адміністративні правопорушення. Цивільне судочинство здійснюється відповідно до Конституції України, Цивільного процесуального кодексу України¹²⁰⁴ та Закону України „Про міжнародне приватне право”¹²⁰⁵. Якщо міжнародним договором, згода на обов’язковість якого надана Верховною Радою України, передбачено інші правила, ніж встановлені ЦПК України, застосовуються правила міжнародного договору. Правосуддя в кримінальних справах здійснюється тільки судом¹²⁰⁶.

---

¹²⁰¹ Закон України „Про судоустрій України” № 3018-III від 07.02.2002, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 27-28 (12.07.2002), ст. 180.

¹²⁰² Закон України „Про Конституційний Суд України” № 422/96-ВР від 16.10.1996, Відомості Верховної Ради України, 1996, № 49 (03.12.96), ст. 272.

¹²⁰³ Закон України „Про судоустрій України” № 3018-III від 07.02.2002, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 27 - 28 (12.07.2002), ст. 180.

¹²⁰⁴ Цивільний процесуальний кодекс України № 1618-IV від 18.03.2004, Офіційний вісник України, 2004, № 16 (07.05.2004), ст. 1088.

¹²⁰⁵ Закон України „Про міжнародне приватне право” № 2709-IV від 23.06.2005, Відомості Верховної Ради України, 2005, № 32 (12.08.2005), ст. 422.

¹²⁰⁶ „Кримінально-процесуальний кодекс України” від 28.12.1960, Відомості Верховної Ради УРСР, 1961, № 2, ст. 15.

Місцевими господарськими судами є господарські суди Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя, а місцевими адміністративними судами є окружні суди, що утворюються в округах відповідно до указу Президента України. Місцеві господарські суди розглядають справи, що виникають з господарських правовідносин, а також інші справи, віднесені процесуальним законом до їх підсудності. Підприємства, установи, організації, інші юридичні особи (у тому числі іноземні), громадяни, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи і в установленому порядку набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності, мають право звертатися до господарського суду згідно з встановленою підвідомчістю господарських справ за захистом своїх порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів, а також для вжиття передбачених Господарським процесуальним кодексом України¹²⁰⁷ заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням.

У випадках, передбачених законодавчими актами України, до господарського суду мають право також звертатися державні та інші органи, громадяни, що не є суб'єктами підприємницької діяльності. Якщо в міжнародних договорах України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, встановлені інші правила, ніж ті, що передбачені законодавством України, то застосовуються правила міжнародного договору.

До третейського суду за угодою сторін може бути переданий будь-який спір, що виникає з цивільних та господарських правовідносин, крім випадків, передбачених законодавством. Третейський суд – це недержавний незалежний орган, що утворюється за угодою або відповідним рішенням зацікавлених фізичних та/або юридичних осіб у порядку, встановленому Законом України „Про третейські суди”¹²⁰⁸, для вирішення спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин.

Спори, що виникають між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, іноземними суб'єктами господарської діяльності у процесі такої діяльності, можуть розглядатися судами України, а також за згодою сторін спору Міжнародним комерційним арбітражним судом¹²⁰⁹ та

---

¹²⁰⁷ Господарський процесуальний кодекс України № 1798-ХІІ від 06.11.1991, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 6 (11.02.92), ст. 56.

¹²⁰⁸ Закон України „Про третейські суди”, № 1701-ІV від 11.05.2004, Відомості Верховної Ради України, 2004, № 35 (27.08.2004), ст. 412.

¹²⁰⁹ Закон України „Про міжнародний комерційний арбітраж” № 4002-ХІІ від 24.02.1994, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 25 (21.06.94), ст. 198.

Морською арбітражною комісією¹²¹⁰ при Торгово-промисловій палаті України¹²¹¹ та іншими органами вирішення спору, якщо це не суперечить чинним законам України або передбачено міжнародними договорами України¹²¹².

Місцеві адміністративні суди розглядають адміністративні справи, пов'язані з правовідносинами у сфері державного управління (справи адміністративної юрисдикції). Адміністративний суд є судом загальної юрисдикції, до компетенції якого Кодексом адміністративного судочинства України¹²¹³ віднесено розгляд і вирішення адміністративних справ. Справа адміністративної юрисдикції (адміністративна справа) – це переданий на вирішення адміністративного суду публічно-правовий спір, у якому хоча б однією зі сторін є орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа або інший суб'єкт, який здійснює владні управлінські функції на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень.

Закон України „Про доступ до судових рішень”¹²¹⁴, який набере чинності з 1 червня 2006 року, визначає порядок доступу до судових рішень з метою забезпечення відкритості діяльності судів загальної юрисдикції, прогнозованості судових рішень та сприяння однакового застосуванню законодавства. Цим новітнім нормативним актом регулюються відносини щодо забезпечення доступу до судових рішень (рішень, судових наказів, постанов, вироків, ухвал), ухвалених судами загальної юрисдикції, та ведення Єдиного державного реєстру судових рішень.

Закон України „Про місцеве самоврядування в Україні”¹²¹⁵ відповідно до ст. 33, що регламентує повноваження у сфері регулювання земельних відносин та охорони навколишнього природного середовища, відносить до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських Рад делеговане

---

¹²¹⁰ Рішення Торгово-промислової палати України „Регламент Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України” № 107 (2) від 25.08.1994, „Международный коммерческий арбитраж в Украине: законодательство и практика”, 2000 г.

¹²¹¹ Закон України „Про торгово-промислові палати в Україні” № 671/97-ВР від 02.12.1997, Відомості Верховної Ради України, 1998, № 13, ст. 52.

¹²¹² Закон УРСР „Про зовнішньоекономічну діяльність” № 959-XII від 16.04.1991, Відомості Верховної Ради УРСР, 1991, № 29 (16.07.91), ст. 377.

¹²¹³ Кодекс адміністративного судочинства України № 2747-IV від 06.07.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 32 (26.08.2005), ст. 1918.

¹²¹⁴ Закон України „Про доступ до судових рішень” № 3262-IV від 22.12.2005, Офіційний вісник України, 2006, № 1-2 (25.01.2006), ст. 13.

¹²¹⁵ Закон України „Про місцеве самоврядування в Україні” № 280/97-ВР від 21.05.1997, Відомості Верховної Ради України, 1997, № 24, ст. 170.

повноваження щодо вирішення земельних спорів у порядку, встановленому законом.

Органи, які вирішують спори в галузі охорони навколишнього природного середовища, диференціюються залежно від того, з приводу якого природного об'єкта виникає спір.

Так, земельні спори відповідно до ст. 158 ЗК України¹²¹⁶ вирішуються судами, органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади з питань земельних ресурсів.

Виключно судом вирішуються земельні спори з приводу володіння, користування і розпорядження земельними ділянками, що перебувають у власності громадян і юридичних осіб, а також спори щодо розмежування територій сіл, селищ, міст, районів та областей.

Органи місцевого самоврядування вирішують земельні спори у межах населених пунктів щодо меж земельних ділянок, що перебувають у власності і користуванні громадян, та дотримання громадянами правил добросусідства, а також спори щодо розмежування меж районів у містах.

Органи виконавчої влади з питань земельних ресурсів вирішують земельні спори щодо меж земельних ділянок за межами населених пунктів, розташування обмежень у використанні земель та земельних сервітутів.

У разі незгоди власників землі або землекористувачів з рішенням органів місцевого самоврядування, органу виконавчої влади з питань земельних ресурсів спір вирішується судом.

Порядок розгляду спорів з питань використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів регламентується ст. 109 ВК України¹²¹⁷. Ця категорія спорів розглядається державними органами охорони навколишнього природного середовища, водного господарства, геології, місцевими Радами, судом або третейським судом у порядку, встановленому законодавством.

Спори з питань використання та охорони вод, які виникають з іншими державами, а також між іноземними юридичними особами і громадянами та власником вод, розглядаються відповідно до законодавства України.

ЛК України¹²¹⁸ у ст. 97 передбачає порядок розгляду спорів у галузі охорони, захисту, використання та відтворення лісів. Вказана категорія спорів у галузі охорони, захисту, використання та відтворення лісів

---

¹²¹⁶ Земельний кодекс України № 2768-III від 25.10.2001, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 3-4 (25.01.2002), ст. 27.

¹²¹⁷ Водний кодекс України № 213/95-ВР від 06.06.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 24 (13.06.95), ст. 189.

¹²¹⁸ Лісовий кодекс України № 3852-XII від 21.01.1994, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 17 (26.04.94), ст. 99.

розглядається місцевими Радами народних депутатів, судом або третейським судом у порядку, встановленому законодавством.

Ст. 64 Кодексу України про надра¹²¹⁹ передбачає порядок розгляду спорів з питань користування надрами. Споры з питань користування надрами розглядаються органами державного геологічного контролю, державного гірничого нагляду, охорони навколишнього природного середовища, місцевими Радами народних депутатів, судом або третейським судом у порядку, встановленому законодавством України. Місцеві Ради народних депутатів вирішують спори з питань користування надрами, пов'язані з розробкою родовищ корисних копалин місцевого значення, торфу, прісних підземних вод.

Закон України „Про охорону атмосферного повітря”¹²²⁰ в ст. 33, яка передбачає відповідальність за порушення законодавства в галузі охорони атмосферного повітря, містить посилання, що спори з питань охорони атмосферного повітря вирішуються у встановленому законом порядку.

Але деякі з поресурсових законів України, зокрема „Про рослинний світ”¹²²¹ та „Про природно-заповідний фонд України”¹²²², взагалі не передбачають правового інституту вирішення спорів, і тоді слід користуватися лише коментованою статтею Закону.

Закон Республіки Крим „Про охорону навколишнього природного середовища”¹²²³ ст. 70 передбачає вирішення спорів у галузі охорони навколишнього природного середовища. Вони вирішуються судом, арбітражним судом, Радами народних депутатів чи органами, які вони створюють, згідно з їх компетенцією та в порядку, встановленому законодавством України та Республіки Крим.

---

¹²¹⁹ Кодекс України про надра № 132/94-ВР від 27.07.1994, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 36 (06.09.94), ст. 340.

¹²²⁰ Закон України „Про охорону атмосферного повітря” № 2707-ХІІ від 16.10.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 50 (15.12.92), ст. 678.

¹²²¹ Закон України „Про рослинний світ” № 591-ХІV від 09.04.1999, Відомості Верховної Ради України, 1999, № 22-23 (11.06.99), ст. 198.

¹²²² Закон України „Про природно-заповідний фонд України” № 2456-ХІІ від 16.06.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 34 (25.08.92), ст. 502.

¹²²³ Закон Республіки Крим „Про охорону навколишнього природного середовища” № 283-І від 26.03.1993.

Розділ XV

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ОХОРОНУ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Стаття 68. Відповідальність за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища

Порушення законодавства України про охорону навколишнього природного середовища тягне за собою встановлену цим Законом та іншим законодавством України дисциплінарну, адміністративну, цивільну і кримінальну відповідальність.

Відповідальність за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища несуть особи, винні у:

а) порушенні прав громадян на екологічно безпечне навколишнє природне середовище;

б) порушенні норм екологічної безпеки;

в) порушенні вимог законодавства України при проведенні екологічної експертизи, в тому числі поданні завідомо неправдивого експертного висновку;

г) невиконанні вимог державної екологічної експертизи;

д) фінансуванні, будівництві і впровадженні у виробництво нових технологій і устаткування без позитивного висновку державної екологічної експертизи;

е) порушенні екологічних вимог при проектуванні, розміщенні, будівництві, реконструкції, введенні в дію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів;

є) допущенні наднормативних, аварійних і залпових викидів і скидів забруднюючих речовин та інших шкідливих впливів на навколишнє природне середовище;

ж) перевищенні лімітів та порушенні інших вимог використання природних ресурсів;

з) самовільному спеціальному використанні природних ресурсів;

и) порушенні строків внесення зборів за використання природних ресурсів та забруднення навколишнього природного середовища;

(пункт „и” частини другої статті 68 із змінами, внесеними
згідно із Законом України від 05.03.98 р. № 186/98-ВР)

і) нежитті заходів щодо попередження та ліквідації екологічних наслідків аварій та іншого шкідливого впливу на навколишнє природне середовище;

ї) невиконанні розпоряджень органів, які здійснюють державний контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища, та вчиненні опору їх представникам;

й) порушенні природоохоронних вимог при зберіганні, транспортуванні, використанні, знешкодженні та захороненні хімічних засобів захисту рослин, мінеральних добрив, токсичних, радіоактивних речовин та відходів;

(пункт „й” статті 68 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 14.12.99 р. № 1288-XIV)

к) невиконанні вимог охорони територій та об’єктів природно-заповідного фонду та інших територій, що підлягають особливій охороні, видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України;

л) відмові від надання своєчасної, повної та достовірної інформації про стан навколишнього природного середовища, а також про джерела забруднення, у приховуванні випадків аварійного забруднення навколишнього природного середовища або фальсифікації відомостей про стан екологічної обстановки чи захворюваності населення;

(пункт „л” частини другої статті 68 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 19.11.97 р. № 650/97-ВР)

м) пониженні честі і гідності працівників, які здійснюють контроль в галузі охорони навколишнього природного середовища, посяганні на їх життя і здоров’я.

Законодавством України може бути встановлено відповідальність і за інші порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

Підприємства, установи, організації та громадяни зобов’язані відшкодовувати шкоду, заподіяну ними внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, в порядку та розмірах, встановлених законодавством України.

Застосування заходів дисциплінарної, адміністративної або кримінальної відповідальності не звільняє винних від компенсації шкоди, заподіяної забрудненням навколишнього природного середовища та погіршенням якості природних ресурсів.

Незаконно добуті в природі ресурси та виготовлена з них продукція підлягають безоплатному вилученню, а знаряддя правопорушення – конфіскації. Одержані від їх реалізації доходи спрямовуються в республіканський Автономної Республіки Крим і місцеві фонди охорони навколишнього природного середовища.

(частина шоста статті 68 із змінами, внесеними згідно

із Законом України від 05.03.98 р. № 186/98-ВР)

Посадові особи та спеціалісти, винні в порушенні вимог щодо охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки за поданням державних органів охорони навколишнього природного середовища згідно з рішеннями їх управлінських органів позбавляються премій за основними результатами господарської діяльності повністю або частково.

(частина сьома статті 68 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 06.03.96 р. № 81/96-ВР)

Порядок позбавлення премій визначається законодавством України.

Відповідно до ст. 147 Кодексу законів про працю України¹²²⁴, за порушення трудової дисципліни до працівника може бути застосовано тільки один з таких заходів стягнення: 1) догана; 2) звільнення.

Законодавством, статутами і положеннями про трудову дисципліну можуть бути передбачені для окремих категорій працівників й інші дисциплінарні стягнення. Дисциплінарна відповідальність – обов'язок державного службовця відповідати за здійснений ним дисциплінарний вчинок та нести міру стягнення, передбачену чинним законодавством¹²²⁵. До службовців, крім дисциплінарних стягнень (зауваження, догана, сувора догана), передбачених чинним законодавством про працю України, можуть застосовуватися і такі дисциплінарні заходи: попередження про неповну службову відповідність; затримка до одного року у присвоєнні чергового рангу або у призначенні на вищу посаду¹²²⁶.

Згідно зі ст. 9 Кодексу України про адміністративні правопорушення¹²²⁷, адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність. Адміністративна

---

¹²²⁴ Кодекс законів про працю України від 10.12.1971, Відомості Верховної Ради УРСР, 1971, додаток до № 50, ст. 375.

¹²²⁵ Наказ Головного управління державної служби України „Про Довідник типових професійних характеристик посад державних службовців (випуск 76)” № 65 від 01.09.1999, Бюлетень законодавства і юридичної практики України, 2002, 00, № 1.

¹²²⁶ Закон України „Про державну службу” № 3723-XII від 16.12.1993, Відомості Верховної Ради України, 1993, № 52 (28.12.93), ст. 490.

¹²²⁷ Кодекс України про адміністративні правопорушення № 8073-X від 07.12.1984, Відомості Верховної Ради УРСР, 1984, додаток до № 51, ст. 1122.

відповідальність за правопорушення, передбачені КУпАП, настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою згідно із законом кримінальної відповідальності. Дивись докладніше коментар до ст. 70.

Цивільна відповідальність регулюється чинним законодавством України. У більшості випадків вона розглядається як майнова. Важливим для екологічного права є поняття екологічної шкоди та її відшкодування, в першу чергу в натурі, а також у грошовому вимірі, засоби визначення розміру скоєної шкоди (реальної шкоди та втраченої вигоди, моральної шкоди). Для обчислення розміру шкоди широко застосовуються спеціальні такси, тобто умовні одиниці оцінки шкоди з урахуванням понесених затрат¹²²⁸. Дивись докладніше коментар до ст. 69.

Підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого Кримінальним кодексом України¹²²⁹. Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, поки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Ніхто не може бути притягнений до кримінальної відповідальності за той самий злочин більше одного разу. Кримінальна відповідальність встановлена в основному Розділом VIII – Злочини проти довкілля. Дивись докладніше коментар до ст. 70.

Види відповідальності, передбачені в коментованій статті, знаходять також відображення у поресурсових законах та кодексах. Наприклад, Закон України „Про екологічну експертизу”¹²³⁰ в ст. 50 регламентує правопорушення в галузі екологічної експертизи. Особи, винні в порушенні законодавства в галузі екологічної експертизи, притягаються до дисциплінарної, адміністративної, цивільної або кримінальної відповідальності.

Закон України „Про мисливське господарство та полювання”¹²³¹ в ст. 42 визначає відповідальність за порушення законодавства у галузі мисливського господарства та полювання. У ній записано, що порушення законодавства у галузі мисливського господарства та полювання тягне за

---

¹²²⁸ Дубовик О.Л. Экологическое право в вопросах и ответах. Учебное пособие. М.: ООО „ТК Велби”, 2003, с. 153.

¹²²⁹ Кримінальний кодекс України № 2341-III від 05.04.2001, Відомості Верховної Ради України, 2001, № 25-26 (29.06.2001), ст. 131.

¹²³⁰ Закон України „Про екологічну експертизу” № 45/95-ВР від 09.02.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 8 (21.02.95), ст. 54.

¹²³¹ Закон України „Про мисливське господарство та полювання” № 1478-III від 22.02.2000, Відомості Верховної Ради України, 2000, № 18 (05.05.2000), ст. 132.

собою дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову або кримінальну відповідальність згідно із законами України.

Постановою Верховної Ради України було затверджено Порядок обмеження, тимчасової заборони (зупинення) чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій і об'єктів у разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища¹²³². Цей Порядок визначає правові основи прийняття рішень про обмеження, тимчасову заборону (зупинення) чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій і об'єктів незалежно від форм власності у разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища. Проект Екологічного кодексу України відносить даний вид до адміністративного правопорушення, передбачаючи відповідну ст. 282 – Обмеження, тимчасова заборона (зупинення) чи припинення екологічно небезпечної діяльності об'єктів в адміністративному порядку¹²³³.

Закон України „Про колективні договори і угоди”¹²³⁴ в ст. 7 передбачає зміст колективного договору. У колективному договорі встановлюються взаємні зобов'язання сторін щодо регулювання виробничих, трудових, соціально-економічних відносин, зокрема нормування і оплати праці, встановлення форми, системи, розмірів заробітної плати та інших видів трудових виплат (доплат, надбавок, премій та ін.).

Ст. 2 Закону України „Про оплату праці”¹²³⁵ встановлює структуру заробітної плати. Додаткова заробітна плата – це винагорода за працю понад установлені норми, за трудові успіхи та винахідливість і за особливі умови праці. Вона включає доплати, надбавки, гарантійні і компенсаційні виплати, передбачені чинним законодавством; премії, пов'язані з виконанням виробничих завдань і функцій.

Регулювання оплати праці на рівні підприємств здійснюється шляхом розроблення, затвердження і застосування внутрішніх (локальних) нормативних документів, зокрема, положень: про оплату праці; про

---

¹²³² Постанова Верховної Ради України „Про затвердження Порядку обмеження, тимчасової заборони (зупинення) чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій і об'єктів у разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища” № 2751-ХІІ від 29.10.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 46 (17.11.92), ст. 637.

¹²³³ Проект закону України „Екологічний кодекс України”, внесений на розгляд народними депутатами України: А. Толстоуховим, Г. Руденком, Ю. Соломатиним, К. Ситником, А. Грязевим, С. Гавришем, Р. Богатирьовою, К. Вашук, Ю. Павленком. Від 20.02.2004, № 5170.

¹²³⁴ Закон України „Про колективні договори і угоди” № 3356-ХІІ від 01.07.1993, Відомості Верховної Ради України, 1993, № 36 (07.09.93), ст. 361.

¹²³⁵ Закон України „Про оплату праці” № 108/95-ВР від 24.03.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 17 (25.04.95), ст. 121.

преміювання за виконання виробничих завдань і функцій; про винагороду за підсумками роботи за рік.

Під час розроблення положення про преміювання слід передбачити показники преміювання, а також конкретний розмір премії для працівників певних категорій. У цьому положенні визначаються умови, порядок і строки виплати премій, порядок розгляду спорів стосовно преміювання. Рекомендується також обумовити випадки, коли працівники можуть бути позбавлені премії.

Преміювання може поділятися на індивідуальне і колективне. Перший вид – це винагорода конкретного працівника за якісне виконання виробничих завдань (посадових обов'язків), другий – полягає у виплаті винагороди за підсумками роботи структурного підрозділу (бригади, цеху, відділу тощо).

На практиці преміювання працівників здійснюється, як правило, щомісячно або щоквартально¹²³⁶.

Особи, які вчинили екологічне правопорушення, поряд з притягненням до адміністративної чи кримінальної відповідальності або застосуванням до них заходів громадського впливу, позбавляються всіх видів премій повністю або частково протягом періоду, що встановлюється адміністрацією за погодженням з трудовим колективом чи з профспілковим комітетом (профспілковим бюро) підприємства, установи, організації, їх структурних підрозділів або радою бригади. Працівник може оскаржити таке рішення про позбавлення премії чи зменшення її розміру в установленому чинним законодавством порядку.

Стаття 69. Особливості застосування цивільної відповідальності

Шкода, заподіяна внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, підлягає компенсації, як правило, в повному обсязі без застосування норм зниження розміру стягнення та незалежно від збору за забруднення навколишнього природного середовища та погіршення якості природних ресурсів.

(частина перша статті 69 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 05.03.98 р. № 186/98-ВР)

Особи, яким завдано такої шкоди, мають право на відшкодування неодержаних прибутків за час, необхідний для відновлення здоров'я, якості навколишнього природного середовища, відтворення природних

---

¹²³⁶ „Організаційно-нормативні документи підприємства (Положення про оплату праці, Положення про преміювання, Положення про винагороду за підсумками роботи за рік)”, Справочник кадровика, 2005, 06, № 6, 01.06.2005.

ресурсів до стану, придатного для використання за цільовим призначенням.

Особи, що володіють джерелами підвищеної екологічної небезпеки, зобов'язані компенсувати заподіяну шкоду громадянам та юридичним особам, якщо не доведуть, що шкода виникла внаслідок стихійних природних явищ чи навмисних дій потерпілих.

Шкода, заподіяна довкіллю у зв'язку з виконанням угоди про розподіл продукції, підлягає відшкодуванню відповідно до вимог статті 29 Закону України „Про угоди про розподіл продукції”.

(статтю 69 доповнено частиною четвертою згідно із Законом України від 08.06.2000 р. № 1807-III)

Цивільно-правова відповідальність виражається найчастіше у двох формах: відшкодування збитків і стягнення неустойки. Відшкодування збитків у натурі в еколого-правовій практиці має обмежене застосування. Різновидом майнової відповідальності в галузі охорони довкілля є так звана таксова відповідальність за екологічні правопорушення. Екологічні збитки відшкодовуються незалежно від застосування інших видів юридичної відповідальності¹²³⁷.

Роз'ясненням Вищого арбітражного суду „Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням законодавства про охорону навколишнього природного середовища”¹²³⁸ відповідно до п. 1.2. шкода, заподіяна внаслідок порушення природоохоронного законодавства, підлягає компенсації, як правило, в повному обсязі без застосування норм зниження розміру стягнення та незалежно від сплати збору за забруднення навколишнього природного середовища та погіршення якості природних ресурсів.

Шкода, заподіяна внаслідок порушення цього законодавства, повинна відшкодовуватись у розмірах, які визначаються на підставі затверджених у встановленому порядку такс і методик обрахування розмірів шкоди, що діють на час здійснення порушення або, у разі неможливості встановлення часу здійснення порушення, – на час його виявлення.

Відсутність таких такс або методик не може бути підставою для відмови у відшкодуванні шкоди. У такому випадку шкода компенсується за

---

¹²³⁷ Костецький В.В. Екологія перехідного періоду: право, держава, економіка (Економіко-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища в Україні). К.: ІЗП і ПЗ, 2003, с. 607.

¹²³⁸ Роз'яснення Вищий арбітражний суд „Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням законодавства про охорону навколишнього природного середовища” № 02-5/744 від 27.06.2001, Вісник господарського судочинства, 2001, 00, № 4.

фактичними витратами на відновлення порушеного стану навколишнього природного середовища з урахуванням завданих збитків, у тому числі неoderжаних доходів, тобто загальними правилами природоохоронного законодавства.

З метою визначення розміру збитків, заподіяних природному середовищу, господарський суд згідно з вимогами статей 41 – 43 Господарського процесуального кодексу України¹²³⁹ може призначити відповідну експертизу.

Пункт 1.5., виходячи з вимог коментованої статті Закону, визначає, що особи, які володіють джерелами підвищеної екологічної небезпеки, зобов'язані компенсувати заподіяну ними навколишньому природному середовищу шкоду відповідно до ст. 1187 Цивільного кодексу України¹²⁴⁰ – Відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки. Такий же порядок відшкодування (компенсації) запроваджено і для шкоди, заподіяної довкіллю у зв'язку з діяльністю інвестора, пов'язаною з виконанням угоди про розподіл продукції (ст. 29 Закону України „Про угоди про розподіл продукції”¹²⁴¹).

Питання про віднесення підприємств, організацій до числа таких, що являють собою підвищену екологічну небезпеку, вирішуються відповідно до вимог частини третьої ст. 66 Закону та Постанови Кабінету Міністрів України „Про перелік видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку” (з подальшими змінами)¹²⁴². Такі підприємства звільняються від відшкодування шкоди, заподіяної навколишньому природному середовищу, тільки у разі, коли доведуть, що шкода виникла внаслідок стихійних природних явищ чи навмисних дій потерпілих. Наявність у цьому разі вини потерпілого у формі необережності не є підставою для звільнення відповідного підприємства від обов'язку щодо відшкодування шкоди.

Що ж до підприємств, не віднесених до власників джерел підвищеної екологічної небезпеки, але діяльність яких пов'язана з підвищеною екологічною небезпекою, то вони звільняються від відшкодування шкоди, якщо доведуть, що шкоду заподіяно не з їх вини.

---

¹²³⁹ Господарський процесуальний кодекс України № 1798-ХІІ від 06.11.1991, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 6 (11.02.92), ст. 56.

¹²⁴⁰ Цивільний кодекс України №435-IV від 16.01.2003, Офіційний вісник України, 2003, № 11 (28.03.2003), ст. 461.

¹²⁴¹ Закон України „Про угоди про розподіл продукції” № 1039-ХІV від 14.09.1999, Відомості Верховної Ради України, 1999, № 44 (05.11.99), ст. 391.

¹²⁴² Постанова КМ України „Про перелік видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку” № 554 від 27.07.1995, Урядовий кур'єр, 1995, 09, 02.09.95, № 131.

Згідно з п. 1.6., вирішуючи спір про відшкодування шкоди, заподіяної навколишньому природному середовищу, господарському суду слід виходити з презумпції вини правопорушника (ст. 1166 – Загальні підстави відповідальності за завдану майнову шкоду та ст. 1173 – Відшкодування шкоди, завданої органом державної влади, органом влади Автономної Республіки Крим або органом місцевого самоврядування – Цивільного кодексу України). Отже, позивач не повинен доводити наявності вини відповідача у заподіянні шкоди навколишньому природному середовищу, навпаки, відповідач повинен довести, що у діях його працівників відсутня вина у заподіянні шкоди.

П. 1.7. передбачає, що у вирішенні питання про відшкодування шкоди, заподіяної природному середовищу, господарському суду слід перевіряти, чи не є дане правопорушення наслідком діяльності або бездіяльності кількох підприємств. У разі коли з матеріалів справи видно, що шкоду заподіяно кількома підприємствами, господарський суд повинен визначити розмір відповідальності кожного з них, для чого у разі необхідності може бути призначена відповідна експертиза.

Якщо у процесі вирішення спору буде виявлено факт порушення природоохоронного законодавства, зумовленого недоліками у роботі проектувальної чи будівельної організації, у господарського суду немає підстав для задоволення позовних вимог. У такому випадку позивач, з урахуванням характеру і строків виявлення недоліків, не позбавлений права на звернення з позовом до згаданої організації.

Застосування щодо громадян – суб'єктів підприємницької діяльності заходів дисциплінарної, адміністративної або кримінальної відповідальності згідно із коментованою статтею Закону не звільняє винних від компенсації шкоди, заподіяної забрудненням навколишнього природного середовища та погіршенням якості природних ресурсів. У даному разі штраф хоча й має матеріальний характер, але є заходом відповідальності, а не відшкодування шкоди.

Пленум Верховного Суду України у своїй постанові „Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля”¹²⁴³ наголосив, що, розглядаючи у кримінальних справах цивільні позови про відшкодування шкоди, заподіяної довкіллю, суди повинні керуватися нормами природоохоронного законодавства, а у випадках, коли це питання не врегульоване зазначеним законодавством, – відповідними

---

¹²⁴³ Постанова Пленуму Верховного Суду України „Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля” № 17 від 10.12.2004, Вісник Верховного Суду України, 2005, 00, № 1.

положеннями Цивільного кодексу України¹²⁴⁴, зокрема главами 19 та 82. Необхідно також враховувати роз'яснення Пленуму з цього питання (постанови „Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди”¹²⁴⁵, „Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ”¹²⁴⁶ та ін.).

При обчисленні розміру відшкодування шкоди, заподіяної знищенням або пошкодженням природних ресурсів, потрібно також дотримувати вимог тих нормативних актів, якими встановлено відповідні правила, зокрема з'ясовувати ті кількісні та якісні критерії (кількість, вага, розмір тощо), які відповідно до існуючих такс при цьому враховуються.

Пленум Верховного Суду України звернув увагу судів на те, що розміри відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушення законодавства про природно-заповідний фонд, визначаються на основі кадастрової еколого-економічної оцінки включених до його складу територій та об'єктів, що провадиться відповідно до ст. 65 Закону України „Про природно-заповідний фонд України”¹²⁴⁷, і спеціальних такс, затверджених постановою Кабінету Міністрів України „Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної порушенням природоохоронного законодавства у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України”¹²⁴⁸. Цією постановою затверджено такси для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної природним комплексам територій та об'єктів природно-заповідного фонду юридичними і фізичними особами внаслідок:

- незаконної рубки або пошкодження деревних видів рослин і таких, що мають здерев'яніле стебло, до ступеня припинення росту;
- пошкодження деревних видів рослин і таких, що мають здерев'яніле стебло, до ступеня неприпинення росту;

---

¹²⁴⁴ Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003, Офіційний вісник України, 2003, № 11 (28.03.2003), ст. 461.

¹²⁴⁵ Постанова Пленуму Верховного Суду України „Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди” № 6 від 27.03.1992, Бюлетень законодавства і юридичної практики України, 2004, 00, № 11.

¹²⁴⁶ Постанова Пленуму Верховного Суду України „Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ” № 7 від 16.04.2004, Вісник Верховного Суду України, 2004, 00, № 6.

¹²⁴⁷ Закон України „Про природно-заповідний фонд України” № 2456-XII від 16.06.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 34 (25.08.92), ст. 502.

¹²⁴⁸ Постанова КМ України „Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної порушенням природоохоронного законодавства у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України” № 521 від 21.04.1998, Офіційний вісник України, 1998, № 16 (07.05.98), ст. 600.

- знищення або пошкодження лісових культур, молодяку природного походження, самосіву на площах, призначених для лісовідновлення, сіянців і саджанців у розсадниках та на плантаціях, газонів і квітників;

- знищення або пошкодження трав'яного покриву;

- незаконного збору (або знищення) дикорослих нижчих і вищих трав'янистих рослин, їх квітів і плодів, ягід, горіхів, лікарської та технічної сировини, живиці та інших деревних соків, лісової підстилки, другорядних лісових матеріалів, грибів;

- незаконного добування чи знищення тварин, пошкодження або знищення їх жител, місць перебування і розмноження;

- пошкодження карстово-спелеологічних, геологічних та гідрологічних об'єктів;

- проїзду транспорту, прольоту та посадки літальних апаратів;

- самовільного використання їх земель;

- знищення або пошкодження інформаційно-охоронних та інших знаків;

- знищення або пошкодження осушувальних каналів, дренажних і протиерозійних систем, шляхів, рекреаційних об'єктів та інших споруд.

За непередбачені в затверджених цією постановою таксах порушення правил відпуску деревини на пні під час здійснення лісогосподарських заходів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду застосовуються майнові стягнення, затверджені Постановою Кабінету Міністрів України „Про затвердження Правил відпуску деревини на пні в лісах України”¹²⁴⁹, збільшені у півтора раза.

Постановою Кабінету Міністрів України затверджено такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд України¹²⁵⁰:

- для обчислення розміру шкоди, заподіяної територіям та об'єктам природно-заповідного фонду внаслідок незаконної рубки або пошкодження дерев і чагарників до ступеня припинення росту;

- для обчислення розміру шкоди, заподіяної територіям та об'єктам природно-заповідного фонду внаслідок пошкодження дерев і чагарників не до ступеня припинення росту;

---

¹²⁴⁹ Постанова КМ України „Про затвердження Правил відпуску деревини на пні в лісах України” № 1378 від 29.07.1999, Офіційний вісник України, 1999, № 31 (20.08.99), ст. 1612.

¹²⁵⁰ Постанова КМ України „Про такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд України” № 287 від 19.04.1993, Зібрання постанов Уряду України, 1993, № 10, ст. 195.

- для обчислення розміру шкоди, заподіяної територіям та об'єктам природно-заповідного фонду внаслідок знищення або пошкодження молодняка природного походження, самосіву лісових культур на площах, що призначені для лісовідновлення;

- для обчислення розміру шкоди, заподіяної територіям та об'єктам природно-заповідного фонду внаслідок сінокосіння та випасання худоби без спеціального на те дозволу;

- для обчислення розміру шкоди, заподіяної територіям та об'єктам природно-заповідного фонду внаслідок знищення або пошкодження трав'яного покриву;

- для обчислення розміру шкоди, заподіяної територіям та об'єктам природно-заповідного фонду внаслідок знищення або пошкодження мурашників;

- для обчислення розміру шкоди, заподіяної територіям та об'єктам природно-заповідного фонду внаслідок заготівлі (збору) дикорослих плодів, ягід, горіхів, грибів, лікарських рослин, технічної сировини без спеціального на те дозволу;

- для обчислення розміру шкоди, заподіяної територіям та об'єктам природно-заповідного фонду внаслідок проїзду транспорту там, де це заборонено чинними нормативними актами;

- для обчислення розміру шкоди, заподіяної територіям та об'єктам природно-заповідного фонду внаслідок влаштування без спеціального дозволу неорганізованих місць відпочинку;

- для обчислення розміру шкоди, заподіяної територіям та об'єктам природно-заповідного фонду внаслідок незаконного добування чи знищення тварин, пошкодження або знищення їх жител, місць перебування і розмноження.

У справах про відшкодування шкоди, заподіяної забрудненням і засміченням вод, іншими порушеннями водного законодавства, слід керуватися, зокрема, ст. 111 Водного кодексу України¹²⁵¹, статтями 1166, 1192 ЦК України. Розмір шкоди при цьому визначається відповідно до Методики розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів¹²⁵². Відповідальність юридичних і фізичних

---

¹²⁵¹ Водний кодекс України № 213/95-ВР від 06.06.1995, Відомості Верховної Ради України, 1995, № 24 (13.06.95), ст. 189.

¹²⁵² Наказ Мінекобезпеки „Про затвердження Методики розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів” № 37 від 18.05.1995.

осіб за цією методикою настає внаслідок порушення ними встановлених умов водокористування, а саме:

- самовільного водоспоживання, тобто забору води з поверхневих чи підземних джерел без дозволу на спецводокористування;
- самовільних скидів зворотних вод з підприємств, суден та об'єктів, для яких не видані дозволи на спецводокористування або не встановлені норми гранично допустимих чи тимчасово узгоджених скидів шкідливих речовин;
- перевищення затверджених нормативів і норм скидів забруднюючих речовин (г/куб. м);
- перевищення затверджених нормативів і норм витрат зворотних вод (куб. м/годину);
- скидів забруднюючих речовин, не зазначених у дозволах на спецводокористування чи нормах ГДС(ТУС), якщо їх концентрація перевищує ГДК;
- самовільних скидів зворотних вод чи сировини з морських або річкових суден, плавзасобів, надводних або підводних споруд;
- надходження зворотних вод або забруднюючих речовин в поверхневі, підземні та морські води внаслідок аварій на насосних станціях, колекторах і інших спорудах, витоку таких вод чи речовин внаслідок порушення технологій, техніки безпеки, скиду сировини внаслідок аварій на нафтопродуктопроводах, нафтотерміналах і т. ін.;
- вимушених санкціонованих аварійних скидів, що не передбачалися проектом, але здійснюються з метою попередження аварійних ситуацій;
- скидів шкідливих речовин, що призвели до забруднення підземних вод як безпосередньо, так і внаслідок забруднення поверхні землі та зони аерації ґрунтів.

При вирішенні справ, пов'язаних із відшкодуванням збитків, заподіяних внаслідок забруднення із суден, кораблів та інших плавучих засобів територіальних і внутрішніх морських вод України, необхідно керуватися Постановою Кабінету Міністрів України „Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування збитків, заподіяних внаслідок забруднення із суден, кораблів та інших плавучих засобів територіальних і внутрішніх морських вод України”¹²⁵³ і Положенням про порядок обчислення розміру відшкодування та сплати збитків, заподіяних внаслідок

---

¹²⁵³ Постанова КМ України „Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування збитків, заподіяних внаслідок забруднення із суден, кораблів та інших плавучих засобів територіальних і внутрішніх морських вод України” № 484 від 03.07.1995, Зібрання постанов Уряду України, 1995, № 9, ст. 235.

забруднення із суден, кораблів та інших плавучих засобів територіальних і внутрішніх морських вод України¹²⁵⁴.

Відповідно до коментованої статті та Положення про здійснення органами Держводгоспу України контролю за раціональним використанням, охороною та відтворенням водних ресурсів¹²⁵⁵, затверджено Методику розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення правил охорони водних ресурсів на землях водного фонду, пошкодження водогосподарських споруд і пристроїв, порушення правил їх експлуатації. Методикою визначаються розрахунки розміру збитків, заподіяних унаслідок: забруднення та засмічення поверхневих вод; самовільного водокористування; переуступки права водокористування; забору води з порушенням планів водокористування; безгосподарського використання води; порушення правил ведення первинного обліку кількості води, що забирається з водних об'єктів і скидається до них; самовільного захоплення водних об'єктів; порушення режимів роботи водогосподарських споруд і пристроїв; руйнування русел річок, струмків та водотоків; пошкодження водогосподарських та гідрометричних споруд і пристроїв; порушення режиму господарської діяльності на землях водного фонду; порушення водоохоронного режиму на водозборах; самовільне проведення гідротехнічних робіт.

Ст. 34 Закону України „Про охорону атмосферного повітря”¹²⁵⁶ передбачає відшкодування шкоди, завданої порушенням законодавства про охорону атмосферного повітря. Шкода, завдана порушенням законодавства про охорону атмосферного повітря, підлягає відшкодуванню у порядку та розмірах, встановлених законом. Методика розрахунку розмірів відшкодування збитків, які заподіяні державі в результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря¹²⁵⁷, встановлює основні вимоги щодо порядку визначення і розрахунку розмірів компенсації збитків за наднормативні викиди забруднюючих речовин в

---

¹²⁵⁴ Наказ Мінекобезпеки „Положення про порядок обчислення розміру відшкодування та сплати збитків, заподіяних внаслідок забруднення із суден, кораблів та інших плавучих засобів територіальних і внутрішніх морських вод України” № 116 від 26.10.1995.

¹²⁵⁵ Наказ Держводгоспу „Про затвердження Положення про здійснення органами Держводгоспу України контролю за раціональним використанням, охороною та відтворенням водних ресурсів” № 20 від 29.01.2001, Офіційний вісник України, 2001, № 7 (02.03.2001), ст. 299.

¹²⁵⁶ Закон України „Про охорону атмосферного повітря” № 2707-ХІІ від 16.10.1992, Відомості Верховної Ради України, 1992, № 50 (15.12.92), ст. 678.

¹²⁵⁷ Наказ Мінекобезпеки „Про затвердження Методики розрахунку розмірів відшкодування збитків, які заподіяні державі в результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря” № 38 від 18.05.1995.

атмосферне повітря і є обов'язковою для спеціалістів Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України, що здійснюють державний контроль за дотриманням підприємствами, установами, організаціями, іноземними юридичними та фізичними особами незалежно від форм власності вимог законодавства про охорону атмосферного повітря.

У справах про лісопорушення розмір заподіяної шкоди обчислюється за відповідними таксами, затвердженими Постановою Кабінету Міністрів України „Про такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісовому господарству”¹²⁵⁸, для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісовому господарству підприємствами, установами, організаціями та громадянами:

- пошкодженням дерев і чагарників до ступеня неприпинення росту;
- знищенням або пошкодженням лісових культур, насаджень і молодняка природного походження та самосіву на землях, призначених для лісовідновлення та лісорозведення;
- знищенням або пошкодженням сіянців і саджанців у лісових насадженнях та на плантаціях;
- самовільним сінокосінням, випасанням худоби;
- знищенням і пошкодженням лісогосподарських та відмежувальних знаків;
- знищенням або пошкодженням мурашників;
- пошкодженням сіножатей та пасовищних угідь;
- знищенням або пошкодженням лісоосушувальних каналів, дренажних систем і шляхів;
- незаконною рубкою і пошкодженням дерев і чагарників до ступеня припинення росту;
- самовільною заготівлею (збиранням) недревних рослинних ресурсів у порядку спеціального використання, а також загального використання на ділянках, де це заборонено чи допускається тільки за спеціальним дозволом.

Такси для обчислення розміру стягнень за шкоду, заподіяну лісовому господарству підприємствами, установами, організаціями та громадянами, застосовуються також для обчислення шкоди, заподіяної знищенням, пошкодженням чи незаконною рубкою окремих дерев, груп дерев, чагарників на сільськогосподарських угіддях, садибах, присадибних, дачних і садових ділянках, що не належать до лісового фонду.

---

¹²⁵⁸ Постанова КМ України „Про такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісовому господарству” № 1464 від 05.12.1996, Зібрання постанов Уряду України, 1996, № 20, ст. 577.

З метою поліпшення стану охорони зелених насаджень у межах міст та інших населених пунктів Кабінет Міністрів України затвердив такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної підприємствами, установами, організаціями та громадянами зеленим насадженням у межах міст та інших населених пунктів внаслідок¹²⁵⁹:

- знищення або пошкодження дерев і чагарників;
- знищення або пошкодження газонів і квітників;
- використання не за призначенням парків, скверів, гідропарків, інших озелених та земельних ділянок, відведених для їх створення, а також самовільний проїзд та заїзд на них транспортних засобів, засмічення водойм на їх територіях.

Визначаючи розмір шкоди, заподіяної незаконним добуванням або знищенням диких звірів і птахів (крім видів, занесених до Червоної книги України), знищенням їхніх жител, біотехнічних споруд, потрібно керуватися таксами, затвердженими Наказом Міністерства лісового господарства і Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України, „Про затвердження такс нарахування розміру стягнення за збитки, заподіяні незаконним добуванням або знищенням диких звірів і птахів (крім видів, занесених до Червоної книги України), їх жител, біотехнічних споруд”¹²⁶⁰. При цьому необхідно враховувати, що для обчислення розміру шкоди, заподіяної територіям та об’єктам природно-заповідного фонду внаслідок незаконного добування чи знищення тварин, пошкодження або знищення їхніх жител, місць перебування і розмноження, застосовуються спеціальні такси для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної порушенням природоохоронного законодавства у межах територій та об’єктів природно-заповідного фонду України¹²⁶¹.

---

¹²⁵⁹ Постанова КМ України „Про такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної зеленим насадженням у межах міст та інших населених пунктів” № 559 від 08.04.1999, Офіційний вісник України, 1999, № 14 (23.04.99), ст. 579.

¹²⁶⁰ Наказ Мінлісгоспу та Мінкобезпеки „Про затвердження такс нарахування розміру стягнення за збитки, заподіяні незаконним добуванням або знищенням диких звірів і птахів (крім видів, занесених до Червоної книги України), їх жител, біотехнічних споруд” № 24/32 від 12.03.1996.

¹²⁶¹ Постанова КМ України „Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної порушенням природоохоронного законодавства у межах територій та об’єктів природно-заповідного фонду України” № 521 від 21.04.1998, Офіційний вісник України, 1998, № 16 (07.05.98), ст. 600.

Ст. 20 Закону України „Про Червону книгу України”¹²⁶² передбачає відповідальність за порушення законодавства у сфері охорони, використання та відтворення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України. Кабінет Міністрів України затвердив Постанову „Про розміри компенсації за добування (збирання) та шкоду, заподіяну видам тварин і рослин, занесеним до Червоної книги України”¹²⁶³. Цією постановою передбачено такси для обчислення розміру компенсації за шкоду, заподіяну будь-якими підприємствами, установами, організаціями та громадянами незаконним добуванням (збиранням) або знищенням чи пошкодженням:

- тварин, з числа видів, занесених до Червоної книги України, які постійно або тимчасово перебувають у природних умовах на території України, в межах її територіальних вод, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони;
- тварин, з числа видів, занесених до Червоної книги України, шляхом погіршення середовища їх перебування, у випадках, коли неможливо підрахувати абсолютну кількість загинув тварин;
- рослин, з числа видів, занесених до Червоної книги України, Європейського Червоного списку та їх місцезростання.

При визначенні розміру шкоди, заподіяної водним живим ресурсам, залежно від конкретних обставин справи, застосовуються такси, затверджені Постановою Кабінету Міністрів України „Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок незаконного добування (збирання) або знищення цінних видів риб та інших об’єктів водного промислу”¹²⁶⁴. При цьому необхідно враховувати як і в попередньому випадку, що для обчислення розміру шкоди, заподіяної територіям та об’єктам природно-заповідного фонду внаслідок незаконного добування чи знищення тварин, пошкодження або знищення їхніх жител, місць перебування і розмноження, застосовуються спеціальні такси для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної порушенням

---

¹²⁶² Закон України „Про Червону книгу України” № 3055-III від 07.02.2002, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 30 (26.07.2002), ст. 201.

¹²⁶³ Постанова КМ України „Про розміри компенсації за добування (збирання) та шкоду, заподіяну видам тварин і рослин, занесеним до Червоної книги України” № 399 від 01.06.1993, Зібрання постанов Уряду України, 1993, № 11, ст. 226.

¹²⁶⁴ Постанова КМ України „Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок незаконного добування (збирання) або знищення цінних видів риб та інших об’єктів водного промислу” № 32 від 19.01.1998, Офіційний вісник України, 1998, № 3 (05.02.98), ст. 96.

природоохоронного законодавства у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України¹²⁶⁵.

Таким чином, з метою посилення охорони цінних видів риб, водних безхребетних і водних рослин у рибогосподарських водних об'єктах, на континентальному шельфі та у виключній (морській) економічній зоні України затверджено такси для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок незаконного добування (збирання) або знищення громадянами України, іноземними громадянами та особами без громадянства:

- цінних видів риб, водних безхребетних і водних рослин у рибогосподарських водних об'єктах України;
- водних безхребетних і водних рослин, що є природним багатством континентального шельфу України;
- живих організмів у виключній (морській) економічній зоні України, а також анадромних видів риб, що утворюються у річках України за межами цієї зони.

Вимогами природоохоронного законодавства передбачено вилучення у правопорушника незаконно добутої продукції (звірів, птахів, риби, деревини, хутра тощо). Якщо вилучену у правопорушника продукцію реалізовано до розгляду справи в судовому засіданні, суд враховує вартість реалізованого при вирішенні цивільного позову. Якщо ж незаконно добута продукція не була вилучена, а використана чи реалізована самим правопорушником або стала непридатною, суд вирішує питання про стягнення її вартості.

При розгляді справ про злочини проти довкілля суди на виконання вимог п. 1 ч. 1 ст. 81 КПК України¹²⁶⁶ мають обговорювати питання про конфіскацію належних винним особам знарядь злочину. Під знаряддями злочину в таких справах треба розуміти предмети чи технічні засоби, які умисно використовувалися їх власником чи співучасниками злочину для незаконного полювання, рибальства, порубки дерев тощо, а також для полегшення вчинення зазначених дій: рушниці, вибухівка, рибальські сіті, транспортні засоби (останні можуть бути визнані знаряддям злочину не тільки тоді, коли вони використовувалися безпосередньо в процесі полювання чи рибальства, а й коли без їх використання вчинення злочину

---

¹²⁶⁵ Постанова КМ України „Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної порушенням природоохоронного законодавства у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України” № 521 від 21.04.1998, Офіційний вісник України, 1998, № 16 (07.05.98), ст. 600.

¹²⁶⁶ Кримінально-процесуальний кодекс України від 28.12.1960, Відомості Верховної Ради УРСР, 1961, № 2, ст. 15.

було б неможливим чи надто складним). Рішення про конфіскацію таких речових доказів може бути прийнято лише за умови, що вони визнані знаряддями злочину органами досудового слідства чи судом¹²⁶⁷.

Методика визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства¹²⁶⁸ розроблена на основі вимог Земельного кодексу України. Методика встановлює порядок розрахунку розмірів відшкодування шкоди, завданої державі юридичними особами та громадянами в процесі їхньої діяльності через забруднення земель хімічними речовинами, їх засмічення промисловими, побутовими та іншими відходами, і поширюється на всі землі, незалежно від форм їх власності.

Розміри збитків, заподіяних власникам землі та землекористувачам вилученням (викупом) або тимчасовим зайняттям земельних ділянок у встановленому порядку, визначаються комісіями, створеними Київською та Севастопольською міськими, районними державними адміністраціями, виконавчими комітетами міських (міст обласного значення) Рад відповідно до Порядку визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам¹²⁶⁹.

У такому ж порядку визначаються збитки, заподіяні обмеженням прав власників землі та землекористувачів, погіршенням якості земель або приведенням їх у не придатний для використання за цільовим призначенням стан унаслідок негативного впливу, спричиненого діяльністю підприємств, установ, організацій та громадян.

Стаття 70. Адміністративна та кримінальна відповідальність за екологічні правопорушення і злочини

Визначення складу екологічних правопорушень і злочинів, порядок притягнення винних до адміністративної та кримінальної відповідальності за їх вчинення встановлюються Кодексом України про адміністративні правопорушення та Кримінальним кодексом України.

---

¹²⁶⁷ Постанова Пленуму Верховного Суду України „Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля” № 17 від 10.12.2004, Бюлетень законодавства і юридичної практики України, 2004, 00, № 12.

¹²⁶⁸ Наказ „Про затвердження Методики визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства” № 171 від 27.10.1997, Офіційний вісник України, 1998, № 18 (21.05.98), ст. 664.

¹²⁶⁹ Постанова КМ України „Про порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам” № 284 від 19.04.1993, Урядовий кур’єр, 1993, 05, 06.05.93 № 64 – 65.

Кодекс України про адміністративні правопорушення¹²⁷⁰ містить перелік видів екологічних правопорушень. Перша група екологічних правопорушень наведена в гл. 6, яка передбачає адміністративні правопорушення, що посягають на власність:

- порушення права державної власності на надра (ст. 47);
- порушення права державної власності на води (ст. 48);
- порушення права державної власності на ліси (ст. 49);
- порушення права державної власності на тваринний світ (ст. 50).

Основна група екологічних правопорушень наведена в гл. 7, яка визначає адміністративні правопорушення в галузі охорони природи, використання природних ресурсів, охорони пам'яток історії та культури:

- псування і забруднення сільськогосподарських та інших земель (ст. 52);
- порушення правил використання земель (ст. 53);
- самовільне зайняття земельної ділянки (ст. 53¹);
- приховування або перекручення даних земельного кадастру (ст. 53²);
- несвоєчасне повернення тимчасово займаних земель або неприведення їх у стан, придатний для використання за призначенням (ст. 54);
- самовільне відхилення від проектів внутрігосподарського землеустрою (ст. 55);
- знищення межових знаків (ст. 56);
- порушення вимог щодо охорони надр (ст. 57);
- порушення правил і вимог проведення робіт по геологічному вивченню надр (ст. 58);
- порушення правил охорони водних ресурсів (ст. 59);
- порушення вимог щодо охорони територіальних і внутрішніх морських вод від забруднення і засмічення (ст. 59¹);
- порушення правил водокористування (ст. 60);
- пошкодження водогосподарських споруд і пристроїв, порушення правил їх експлуатації (ст. 61);
- невиконання обов'язків по реєстрації в суднових документах операцій з шкідливими речовинами і сумішами (ст. 62);
- незаконне використання земель державного лісового фонду (ст. 63);
- порушення встановленого порядку використання лісосічного фонду, заготівлі і вивезення деревини, заготівлі живиці (ст. 64);

---

¹²⁷⁰ „Кодекс України про адміністративні правопорушення” № 8073-Х від 07.12.1984, Відомості Верховної Ради УРСР, 1984, додаток до № 51, ст. 1122.

- незаконна порубка, пошкодження та знищення лісових культур і молодняка (ст. 65);
- знищення або пошкодження пожезахисних лісових смуг та захисних лісових насаджень (ст. 65¹);
- знищення або пошкодження підросту в лісах (ст. 66);
- здійснення лісових користувань не у відповідності з метою або вимогами, передбаченими в лісорубному квитку (ордері) або лісовому квитку (ст. 67);
- порушення правил відновлення і поліпшення лісів, використання ресурсів спільної деревини (ст. 68);
- пошкодження сінокосів і пасовищних угідь на землях державного лісового фонду (ст. 69);
- самовільне сінокосіння і пасіння худоби, самовільне збирання дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід (ст. 70);
- введення в експлуатацію виробничих об'єктів без обладнання, що запобігає шкідливому впливу на ліси (ст. 71);
- пошкодження лісу стічними водами, хімічними речовинами, нафтою і нафтопродуктами, шкідливими викидами, відходами і покидьками (ст. 72);
- засмічення лісів відходами (ст. 73);
- знищення або пошкодження лісоосушувальних каналів, дренажних систем і шляхів на землях державного лісового фонду (ст. 74);
- знищення або пошкодження відмежувальних знаків у лісах (ст. 75);
- знищення корисної для лісу фауни (ст. 76);
- порушення вимог пожежної безпеки в лісах (ст. 77);
- самовільне випалювання рослинності або її залишків (ст. 77-1);
- порушення порядку здійснення викиду забруднюючих речовин в атмосферу або впливу на неї фізичних та біологічних факторів (ст. 78);
- порушення порядку здійснення діяльності, спрямованої на штучні зміни стану атмосфери і атмосферних явищ (ст. 78-1);
- недодержання вимог щодо охорони атмосферного повітря при введенні в експлуатацію і експлуатації підприємств і споруд (ст. 79);
- недодержання екологічних вимог під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції та прийняття в експлуатацію об'єктів або споруд (ст. 79-1);
- випуск в експлуатацію транспортних та інших пересувних засобів з перевищенням нормативів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах (ст. 80);
- експлуатація автотранспортних та інших пересувних засобів з перевищенням нормативів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах (ст. 81);

- порушення правил складування, зберігання, розміщення, транспортування, утилізації, ліквідації та використання відходів (ст. 82);

- порушення правил ведення первинного обліку та здійснення контролю за операціями поводження з відходами або неподання чи подання звітності щодо утворення, використання, знешкодження та видалення відходів (ст. 82-1);

- виробництво продукції з відходів чи з їх використанням без відповідної нормативно-технічної та технологічної документації (ст. 82-2);

- приховування, перекручення або відмова від надання повної та достовірної інформації за запитами посадових осіб і зверненнями громадян та їх об'єднань щодо безпеки утворення відходів та поводження з ними (ст. 82-3);

- змішування чи захоронення відходів, для утилізації яких в Україні існує відповідна технологія, без спеціального дозволу (ст. 82-4);

- порушення правил передачі відходів (ст. 82-5);

- порушення встановлених правил і режиму експлуатації установок і виробництв з оброблення та утилізації відходів (ст. 82-6);

- порушення правил застосування, зберігання, транспортування, знешкодження, ліквідації та захоронення пестицидів і агрохімікатів, токсичних хімічних речовин та інших препаратів (ст. 83);

- порушення законодавства про захист рослин (ст. 83-1);

- порушення правил використання об'єктів тваринного світу (ст. 85);

- виготовлення та збут заборонених знарядь добування об'єктів тваринного або рослинного світу (ст. 85-1);

- експлуатація на водних об'єктах водозабірних споруд, не забезпечених рибозахисним обладнанням (ст. 86-1);

- порушення вимог щодо охорони середовища перебування і шляхів міграції, переселення, акліматизації та схрещування диких тварин (ст. 87);

- незаконне вивезення з України і ввезення на її територію об'єктів тваринного і рослинного світу (ст. 88);

- порушення порядку придбання чи збуту об'єктів тваринного або рослинного світу, правил утримання диких тварин у неволі або в напіввільних умовах (ст. 88-1);

- порушення правил створення, поповнення, зберігання, використання або державного обліку зоологічних, ботанічних колекцій та торгівлі ними (ст. 88-2);

- жорстоке поводження з тваринами (ст. 89);

- порушення вимог щодо охорони видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України (ст. 90);

- невиконання правил і норм у процесі створення, виробництва, зберігання, транспортування, використання, знешкодження, ліквідації, захоронення мікроорганізмів, біологічно активних речовин та інших продуктів біотехнологій (ст. 90-1);

- порушення правил охорони та використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду (ст. 91);

- невиконання вимог екологічної безпеки у процесі впровадження відкриттів, винаходів, корисних моделей, промислових зразків, раціоналізаторських пропозицій, нової техніки, технологій і систем, речовин і матеріалів (ст. 91-1);

- перевищення лімітів та нормативів використання природних ресурсів (ст. 91-2);

- приховування перевищення встановлених лімітів на обсяги утворення та розміщення відходів (ст. 91-3);

- відмова від надання чи несвоєчасне надання екологічної інформації (ст. 91-4);

- порушення правил охорони і використання пам'яток історії та культури (ст. 92);

Застосування засобів адміністративної відповідальності здійснюється з урахуванням положень спеціального екологічного законодавства в порядку, який встановлюють розділи III – Органи, уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення, IV – Проведення в справах про адміністративні правопорушення, V – Виконання постанов про накладання адміністративних стягнень КУАП.

Адміністративна відповідальність за вчинені правопорушення передбачає такі санкції: штраф; попередження; конфіскація предметів, які були знаряддям правопорушення або безпосередніми об'єктами правопорушення; позбавлення права займатися діяльністю, пов'язаною з деякими видами експлуатації природних ресурсів і охорони природи.

Кримінальна відповідальність за екологічні злочини встановлена нормами Кримінального кодексу України¹²⁷¹ в основному у розділі VIII – Злочини проти довкілля:

- порушення правил екологічної безпеки (ст. 236);
- невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення (ст. 237);

- приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення (ст. 238);

---

¹²⁷¹ „Кримінальний кодекс України” № 2341-III від 05.04.2001, Відомості Верховної Ради України, 2001, № 25-26 (29.06.2001), ст. 131.

- забруднення або псування земель (ст. 239);
- порушення правил охорони надр (ст. 240);
- забруднення атмосферного повітря (ст. 241);
- порушення правил охорони вод (ст. 242);
- забруднення моря (ст. 243);
- порушення законодавства про континентальний шельф України (ст. 244);
- знищення або пошкодження лісових масивів (ст. 245);
- незаконна порубка лісу (ст. 246);
- порушення законодавства про захист рослин (ст. 247);
- незаконне полювання (ст. 248);
- незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (ст. 249);
- проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів (ст. 250);
- порушення ветеринарних правил (ст. 251);
- умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду (ст. 252);
- проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля (ст. 253);
- безгосподарське використання земель (ст. 254).

У розділі XX, який містить перелік злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, знаходиться спеціальна ст. 441, в якій дається визначення екоциду – як масового знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу.

Кримінальна відповідальність за екологічні злочини передбачає: позбавлення волі; виправні роботи; кримінальний штраф.

Пленум Верховного Суду України з метою забезпечення правильного й однакового застосування судами законодавства у справах про порушення законодавства про охорону довкілля (навколишнього природного середовища) в результаті вчинених злочинів та адміністративних правопорушень прийняв відповідну Постанову „Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля”¹²⁷².

---

¹²⁷² Постанова Пленуму Верховного Суду України „Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля” № 17 від 10.12.2004, Вісник Верховного Суду України, 2005, 00, № 1.

Україна підписала¹²⁷³ Конвенцію про захист довкілля засобами кримінального законодавства¹²⁷⁴.

Ст. 69 Закону Республіки Крим „Про охорону навколишнього природного середовища”¹²⁷⁵ передбачає кримінальну відповідальність за екологічні злочини. Визначення складу екологічного злочину, порядок притягнення винних до кримінальної відповідальності за його скоєння встановлюється кримінальним та кримінально-процесуальним законодавством України.

---

¹²⁷³ Розпорядження Президента України „Про уповноваження С. Головатого на підписання Конвенції про захист довкілля засобами кримінального законодавства” № 4/2006-рп від 21.01.2006.

¹²⁷⁴ „Конвенція про захист навколишнього середовища шляхом кримінального законодавства” № ETS № 172 від 04.11.1998.

¹²⁷⁵ Закон Республіки Крим „Про охорону навколишнього природного середовища” № 283-І від 26.03.1993.

Розділ XVI

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Стаття 71. Участь України у міжнародному співробітництві у галузі охорони навколишнього природного середовища

Україна бере участь у міжнародному співробітництві у галузі охорони навколишнього природного середовища на державному і громадському рівнях відповідно до законодавства України та міжнародного права.

Якщо міжнародним договором, укладеним Україною, встановлено інші правила, ніж ті, що містяться в законодавстві України про охорону навколишнього природного середовища, то застосовуються правила міжнародного договору.

Україна здійснює заходи щодо розвитку та зміцнення міжнародного співробітництва у галузі охорони навколишнього природного середовища з іншими державами, а також в рамках природоохоронної діяльності ООН та організацій, що входять в її систему, інших урядових і неурядових міжнародних організацій.

Міжнародне співробітництво в галузі охорони довкілля почалося ще в 1913 р. на Першій природоохоронній конференції в Берні і було продовжено 1972 р. на Стокгольмській конференції ООН з проблем навколишнього середовища, на якій було прийнято Стокгольмську декларацію¹²⁷⁶. Потужним поштовхом для співробітництва у справі охорони довкілля на міжнародному рівні стала Конференція ООН з навколишнього середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро (Саміт „Планета Земля” 1992 р.), на якій було визначено програму дій „Порядок денний на XXI століття” („Agenda 21”)¹²⁷⁷ або, інакше кажучи, довгострокову стратегію сталого розвитку, яку схвалила міжнародна спільнота. Через п'ять років на дев'ятнадцятій спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН (23 – 28 червня 1997 р.) було

---

¹²⁷⁶ Стокгольмська декларація від 16.06.1972, „Действующее международное право”, Т. 3. М.: Московский независимый институт международного права, 1997, с. 682 – 687.

¹²⁷⁷ Програма дій „Порядок денний на XXI століття” / Пер. з англ.: ВГО „Україна. Порядок денний на XXI століття”. К.: Інтелсфера, 2000, 360 с.

прийнято Програму дій з подальшого впровадження „Порядку денного на XXI століття” (Rio + 5)¹²⁷⁸. Всесвітній Саміт зі сталого розвитку, що проходив у Йоганнесбурзі, ПАР (з 26.08. по 04.09 2002 р.) за формулою Саміту „ Rio + 10” передбачав, з одного боку, його спадковість стосовно першого Саміту в Ріо-де-Жанейро (1992 з.), а з другого – аналіз досягнутого у світі за минулі 10 років та пошуки нових шляхів розвитку. Підсумковими документами Саміту стали політична Декларація та План дій.

Україна активно бере участь у міжнародному співробітництві в галузі охорони довкілля, наприклад, шляхом підготовки та проведення у м. Києві у травні 2003 р. 5-ї Всеєвропейської конференції міністрів охорони навколишнього середовища „Довкілля для Європи”¹²⁷⁹. Цей форум мав особливе значення для розвитку міжнародного співробітництва та розв’язання актуальних екологічних проблем в Україні. До нього наша країна спеціально підготувала „Національну доповідь України про гармонізацію життєдіяльності суспільства в навколишньому природному середовищі”¹²⁸⁰.

Державним бюджетом України щорічно передбачаються кошти для Мінприроди України на використання їх за бюджетною програмою № 2401240 „Міжнародне співробітництво у сфері охорони навколишнього природного середовища”¹²⁸¹.

Міжнародне співробітництво в галузі охорони довкілля здійснюється на міждержавному рівні на основі міжнародних договорів України, укладених у письмовій формі з іноземною державою або з іншим суб’єктом міжнародного права, що регулюються міжнародним правом, незалежно від того, міститься договір в одному чи декількох пов’язаних між собою документах і незалежно від його конкретного найменування (договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо)¹²⁸². Міжнародні договори України укладаються:

- Президентом України або за його дорученням – від імені України;

---

¹²⁷⁸ Програма дій з подальшого впровадження Порядку денного на XXI століття / Переклад з англійської: ВГО „Україна. Порядок денний на XXI століття”. К.: Інтелсфера, 2000, 58 с.

¹²⁷⁹ Указ Президента України „Про підготовку та проведення 5-ї Всеєвропейської конференції міністрів охорони навколишнього середовища „Довкілля для Європи” № 479/2002 від 22.05.2002.

¹²⁸⁰ Національний доклад України о гармонизации жизнедеятельности общества в окружающей природной среде / заг. ред. В.Я. Шевчук. К.: Новий друк, 2003, 132 с.

¹²⁸¹ Постанова Колегії Рахункової палати України „Висновок за результатами аналізу виконання Державного бюджету України за перше півріччя 2005 року” № 18-3 від 31.08.2005.

¹²⁸² Закон України „Про міжнародні договори України” № 1906-IV від 29.06.2004, Відомості Верховної Ради України, 2004, № 50 (10.12.2004), ст. 540.

- Кабінетом Міністрів України або за його дорученням – від імені Уряду України;

- міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, державними органами – від імені міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних органів.

Від імені України укладаються міжнародні договори, що стосуються державних кордонів, розмежування виключної (морської) економічної зони і континентального шельфу України та про використання території та природних ресурсів України.

Ратифікація міжнародних договорів України здійснюється шляхом прийняття закону про ратифікацію, невід'ємною частиною якого є текст міжнародного договору. Інколи ці два документи допускають неточності і неузгоджені між собою. Так, Закон України „Про ратифікацію Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля”¹²⁸³, вказує, що Верховна Рада України постановляє вищенаведену Конвенцію, підписану від імені України 25 червня 1998 р. у м. Орхус (Данія), ратифікувати. У самому тексті Конвенції зазначено, що вона підписана в м. Орхусі (Данія)¹²⁸⁴.

Чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства. Якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору.

Відповідно до ч. 2. ст. 9 Конституції України¹²⁸⁵, укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливі лише після внесення відповідних змін до Конституції України.

П. 4 Постанови Пленуму Верховного Суду України „Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя”¹²⁸⁶ наголошує, виходячи з

---

¹²⁸³ Закон України „Про ратифікацію Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля” № 832-XIV від 06.07.1999, Відомості Верховної Ради України, 1999, № 34 (27.08.99), ст. 296.

¹²⁸⁴ „Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля” від 25.06.1998, Закон і Бізнес, 2002, 11, № 44.

¹²⁸⁵ Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.1996, Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30 (23.07.96), ст. 141.

вищенаведеної статті Конституції України, на тому, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України, і суд не може застосувати закон, який регулює правовідносини, що розглядаються, інакше як міжнародний договір. Водночас міжнародні договори застосовуються, якщо вони не суперечать Конституції України.

Міжнародне співробітництво в галузі охорони навколишнього природного середовища Україна здійснює на трьох рівнях: світовому (глобальному); європейському (виокремлюючи ЄС¹²⁸⁷ і Східну Європу) та регіональному, це країни: СНД (Співдружність Незалежних Держав)¹²⁸⁸ та СЕКЦА (Східної Європи, Кавказу та Центральної Азії)¹²⁸⁹.

Здійснюється також міжнародне співробітництво з охорони спеціальних природних об'єктів:

- Світового океану;
- навколишнього середовища від радіоактивного забруднення;
- навколишнього середовища у Космосі;
- тваринного світу;
- рослинного світу;
- біологічного різноманіття;
- природних ресурсів Антарктики¹²⁹⁰.

Міжнародне співробітництво у сфері охорони довкілля диференціюють і таким чином:

- загальні питання;
- охорона атмосферного повітря, озонового шару та зміна клімату;
- охорона вод;
- охорона біорізноманіття;
- ядерна та радіаційна безпека¹²⁹¹.

---

¹²⁸⁶ Постанова Пленуму Верховного Суду України „Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя” № 9 від 01.11.1996, Бюлетень законодавства і юридичної практики України, 2004, 00, № 11.

¹²⁸⁷ Микієвич М.М., Андрусевич Н.І., Будякова Т.О., Європейське право навколишнього середовища. Навчальний посібник. Львів, 2004. – 256 с.; Збірник нормативно-правових актів Європейського Союзу у сфері охорони навколишнього середовища. Львів, 2004, 192 с.

¹²⁸⁸ Угода про створення Співдружності Незалежних Держав від 08.12.1991, Голос України, 1991, 12, 10.12.91 № 237.

¹²⁸⁹ <http://ecoyouth.freenet.uz/8.htm> від 12.03.06 р.

¹²⁹⁰ Авраменко И.М. Международное экологическое право: Учебное пособие. Ростов н/Д.: Феникс, 2005, с. 22 – 48.

¹²⁹¹ Збірник міжнародно-правових актів у сфері охорони довкілля. 2-е вид., доп. Львів: Норма, 2002, 416 с.

Співробітництво здійснюється на міжурядовому рівні або на рівні міністерств.

Україна підписала спеціальні угоди (меморандуми) між Урядом України та Урядами ряду держав про співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища: Республіки Білорусь¹²⁹², Республіки Грузія¹²⁹³, Сполучених Штатів Америки¹²⁹⁴, Російської Федерації¹²⁹⁵, Федеративної Республіки Німеччина¹²⁹⁶. Діють також угоди, підписані між Урядом Союзу Радянських Соціалістичних Республік та Урядами Японії¹²⁹⁷ і Французької Республіки¹²⁹⁸.

В останнє десятиліття підписано низку угод про співробітництво в галузі охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів між Мінприроди України та спорідненими міністерствами Болгарії¹²⁹⁹ і Монголії¹³⁰⁰. Існують подібні угоди Мінприроди України з іншими закордонними міністерствами – Міністерством нафти і мінеральних ресурсів Сирійської Арабської

---

¹²⁹² Угода між Урядом України і Урядом Республіки Білорусь про співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища від 16.12.1994, Міжнародне приватне право. Двосторонні міжнародні економічні договори України, том 2. Port-Royal, Київ, 2000 р.

¹²⁹³ Меморандум між Урядом України та Урядом Республіки Грузія про співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища 13.04.93, Офіційний вісник України, 2005, № 24 (01.07.2005), ст. 1384.

¹²⁹⁴ Угода між Урядом України і Урядом Сполучених Штатів Америки про співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища від 07.05.1992.

¹²⁹⁵ Угода між Урядом України та Урядом Російської Федерації про співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища від 26.07.1995, Збірник „Україна – Росія. 1990 – 2000 рр.”.

¹²⁹⁶ Угода між Урядом України та Урядом Федеративної Республіки Німеччина про співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища від 10.06.1993, Офіційний вісник України, 2005, № 26 (15.07.2005), ст. 1519.

¹²⁹⁷ Угода про співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища між Урядом Союзу Радянських Соціалістичних Республік та Урядом Японії від 18.04.1991, Сборник международных договоров СССР и Российской Федерации. Вып. XLVII. М., 1994, с. 183 – 184.

¹²⁹⁸ Угода між Урядом Союзу Радянських Соціалістичних Республік та Урядом Французької Республіки про співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища від 24.03.1975, Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных СССР с иностранными государствами, вып. XXXI. М., 1977. С. 339 – 341.

¹²⁹⁹ Угода між Міністерством екології та природних ресурсів України та Міністерством навколишнього середовища та водних ресурсів Республіки Болгарія про співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів від 30.01.2003, Офіційний вісник України, 2004, № 4 (13.02.2004)(частина 2), ст. 223.

¹³⁰⁰ Угода між Міністерством охорони навколишнього природного середовища України та Міністерством природи і навколишнього середовища Монголії про співробітництво в галузі охорони навколишнього природного середовища від 08.12.2004, Офіційний вісник України, 2004, № 51 (06.01.2005), ст. 3427.

Республіки¹³⁰¹, Міністерством навколишнього середовища та водних ресурсів Республіки Болгарія¹³⁰², Міжміністерським комітетом ядерної безпеки Французької Республіки¹³⁰³.

Постановою Кабінету Міністрів України затверджено Порядок участі центральних органів виконавчої влади в діяльності міжнародних організацій, членом яких є Україна¹³⁰⁴. Відповідно до нього, центральні органи виконавчої влади, включені до переліку центральних органів виконавчої влади, відповідальних за виконання зобов'язань, що випливають із членства України в міжнародних організаціях, беруть участь у діяльності міжнародних організацій, членом яких є Україна відповідно до укладених міжнародних договорів України, та відповідають за виконання зобов'язань, що випливають із членства України в цих організаціях.

Згідно з Переліком (станом на 16.06.2005р.), затвердженим вищезазначеною Постановою Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади співпрацюють з такими міжнародними організаціями та їх органами, які впливають на міжнародно-правову охорону навколишнього природного середовища:

1. Організацією Об'єднаних Націй (ООН) та її головними органами: Генеральна Асамблея та її органи, Рада Безпеки, Економічна і соціальна рада, Рада з опіки;

Органами, фондами, програмами ООН та їх головними органами: Глобальний екологічний фонд (ГЕФ); Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП); Програма розвитку ООН (ПРООН);

Функціональними комісіями і комітетами Економічної і соціальної ради (ЕКОСОП) та пов'язаними з нею органами: Комісія сталого розвитку; Комітет з енергетичних та природних ресурсів з метою розвитку; Форум ООН з лісів;

---

¹³⁰¹ Протокол про науково-технічне співробітництво в галузі геології і мінеральних ресурсів між Міністерством охорони навколишнього природного середовища України і Міністерством нафти і мінеральних ресурсів Сирійської Арабської Республіки від 01.07.2005, Офіційний вісник України, 2005, № 39 (14.10.2005), ст. 2526.

¹³⁰² Угода між Міністерством екології та природних ресурсів України та Міністерством навколишнього середовища та водних ресурсів Республіки Болгарія про співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів від 30.01.2003, Офіційний вісник України, 2004, № 4 (13.02.2004)(частина 2), ст. 223.

¹³⁰³ Угода між Міністерством охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України та Міжміністерським комітетом ядерної безпеки Французької Республіки про співробітництво в галузі ядерної безпеки від 03.09.1998.

¹³⁰⁴ Постанова КМ України „Про порядок участі центральних органів виконавчої влади у діяльності міжнародних організацій, членом яких є Україна” № 1371 від 13.09.2002, Офіційний вісник України, 2002, № 38 (04.10.2002), ст. 1776.

Допоміжними органами Європейської економічної комісії (ЄЕК ООН): Комітет з екологічної політики; Комітет з лісоматеріалів;

2. Спеціалізованими установами ООН та іншими автономними міжурядовими організаціями системи ООН: Комітет ООН із стандартизації географічних назв; Всесвітня метеорологічна організація (ВМО);

3. Міжнародними організаціями, що не входять до системи ООН: Секретаріат Договору про Антарктику; Європейський комітет відповідальних за офіційне картографування; Міждержавна рада з геодезії, картографії та дистанційного зондування Землі країн – учасниць СНД; Міжнародна федерація геодезистів; Міжнародне товариство фотограмметрії та дистанційного зондування Землі; Технічний комітет по стандартизації географічної інформації; Міжнародна картографічна організація; Міністерська конференція по захисту лісів Європи (МКЗЛЄ);

4. Конвенційними органами: Виконавчий орган по Конвенції про транскордонне забруднення атмосферного повітря на великі відстані¹³⁰⁵; Дунайська комісія (ДК); Змішана комісія із застосування Угоди про рибальство у водах Дунаю¹³⁰⁶; Зустріч сторін Монреальського протоколу з речовин, що руйнують озоновий шар¹³⁰⁷; Комісія по захисту Чорного моря від забруднення Конвенції про захист Чорного моря від забруднення¹³⁰⁸; Конференція договірних сторін Конвенції про водно-болотні угіддя¹³⁰⁹; Конференція сторін Базельської конвенції по контролю за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх видаленням¹³¹⁰; Конференція сторін Віденської конвенції про охорону озонового шару¹³¹¹; Конференція сторін Картахенського протоколу про біобезпеку до Конвенції

---

¹³⁰⁵ Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі відстані від 13.11.1979, Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных СССР”, вып. XXXIX, М., 1985.

¹³⁰⁶ „Угода про рибальство у водах Дунаю між Урядами Союзу Радянських Соціалістичних Республік, Народної Республіки Болгарії, Румунської Народної Республіки і Федеративної Народної Республіки Югославії” від 29.01.1958, „Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных СССР с иностранными государствами”. Вып. XX. М.: 1961, С. 531 – 540.

¹³⁰⁷ Монреальський протокол з речовин, що руйнують озоновий шар від 16.09.1987.

¹³⁰⁸ Конвенція про захист Чорного моря від забруднення від 21.04.1992.

¹³⁰⁹ Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовища існування водоплавних птахів від 02.02.1971.

¹³¹⁰ Базельська конвенція про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням від 22.03.1989.

¹³¹¹ Віденська конвенція про охорону озонового шару від 22.03.1985, Офіційний вісник України, 2005, № 21 (10.06.2005), ст. 1179.

про біологічне різноманіття¹³¹²; Конференція сторін Конвенції ООН про боротьбу з опустелюванням у тих країнах, що потерпають від серйозної посухи та/або опустелювання, особливо в Африці; Конференція сторін Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин¹³¹³; Конференція сторін Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення¹³¹⁴; Конференція сторін Конвенції про охорону біологічного різноманіття¹³¹⁵; Конференція сторін Рамкової конвенції ООН про зміну клімату¹³¹⁶; Нарада сторін Угоди про збереження кажанів в Європі¹³¹⁷; Постійний комітет Конвенції про збереження дикої фауни і флори та природних середовищ існування в Європі¹³¹⁸;

5. Міжнародними організаціями, у роботі яких Україна бере участь як спостерігач або асоційований член: Комісія з охорони морського довкілля Балтики (Гелком).

Окрім міжнародних договорів, рішень міжнародних організацій, декларацій та хартій в міжнародному праві охорони навколишнього природного середовища застосовуються також судові рішення (прецеденти). Рішення судів (міжнародних чи національних) визнаються допоміжними джерелами міжнародного права. Зокрема, Міжнародний Суд ООН є органом, який розвиває джерела міжнародного права. Його рішення є обов'язковими тільки для сторін спору і не є обов'язковими для інших. І хоча Міжнародний Суд ООН не повинен вирішувати справу, спираючись на попередні рішення, все ж попередні рішення враховуються при вирішенні аналогічної справи¹³¹⁹.

---

¹³¹² Картагенський протокол про біобезпеку до Конвенції про біологічне різноманіття від 29.01.2000, Закон і Бізнес, 2002, 10, № 39.

¹³¹³ Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин від 23.06.1979.

¹³¹⁴ Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що знаходяться під загрозою знищення від 03.03.1973, „Охрана окружающей среды. Международные правовые акты: Справочник”, Санкт-Петербург, 1994.

¹³¹⁵ Конвенція про біологічну різноманітність від 05.06.1992.

¹³¹⁶ Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату від 09.05.1992, Закон і Бізнес, 2002, 11, № 44.

¹³¹⁷ Угода про збереження кажанів в Європі від 04.12.1991.

¹³¹⁸ Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі ETS № 104 від 19.09.1979.

¹³¹⁹ Кравченко С.М., Андрусевич А.О., Бонайн Дж. Актуальні проблеми міжнародного права навколишнього середовища. Підручник / За заг. ред. проф. С.М. Кравченко. Львів: Вид. Центр ЛНУ, 2002, с. 54 – 66.

Стаття 72. Обов'язок іноземних юридичних осіб і громадян та осіб без громадянства щодо додержання законодавства України про охорону навколишнього природного середовища

Іноземні юридичні особи і громадяни та особи без громадянства зобов'язані на території України додержувати вимог цього Закону, інших законодавчих актів у галузі охорони навколишнього природного середовища та несуть відповідальність за їх порушення відповідно до законодавства України.

Конституція України¹³²⁰ у ст. 26 визначає, що іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України.

Прикладом такого винятку може бути норма ЗК України¹³²¹, яка визначає, що землі сільськогосподарського призначення не можуть передаватись у власність іноземним громадянам, особам без громадянства, іноземним юридичним особам та іноземним державам.

Таким чином, для всіх категорій іноземців, що перебувають на території України (іноземних громадян, осіб без громадянства, іммігрантів, біженців тощо), незалежно від строку та мети їх перебування, встановлено національний режим, який передбачає можливість притягнення зазначених осіб до юридичної відповідальності на загальних засадах (див. Закони України „Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства”¹³²², „Про біженців”¹³²³, „Про імміграцію”¹³²⁴). Певні особливості має лише притягнення іноземців до цивільної відповідальності у справах про відшкодування шкоди, завданої навколишньому середовищу, оскільки ст. 77 Закону України „Про міжнародне приватне право”¹³²⁵ передбачає альтернативну підсудність

---

¹³²⁰ Конституція України №254к/96-ВР від 28.06.1996, Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30 (23.07.96), ст. 141.

¹³²¹ Земельний кодекс України № 2768-III від 25.10.2001, Відомості Верховної Ради України, 2002, № 3-4 (25.01.2002), ст. 27.

¹³²² Закон України „Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства” № 3929-XII від 04.02.1994, Відомості Верховної Ради України, 1994, № 23 (07.06.94), ст. 161.

¹³²³ Закон України „Про біженців” № 2557-III від 21.06.2001, Відомості Верховної Ради України, 2001, № 47 (23.11.2001), ст. 250.

¹³²⁴ Закон України „Про імміграцію” № 2491-III від 07.06.2001, Відомості Верховної Ради України, 2001, № 41 (12.10.2001), ст. 197.

¹³²⁵ Закон України „Про міжнародне приватне право” № 2709-IV від 23.06.2005, Відомості Верховної Ради України, 2005, № 32 (12.08.2005), ст. 422.

щодо даної категорії справ – вони можуть розглядатися як судами України, так і іноземними судовими органами. З багатьма державами Україна уклала угоди про правову допомогу у цивільних, сімейних та кримінальних справах, де вирішуються питання підсудності справ про відшкодування шкоди.

Особливий статус в Україні, як і в інших державах світу, мають іноземні громадяни, що виконують дипломатичні та консульські функції. Відповідно до ст. 31 Віденської конвенції про дипломатичні зносини¹³²⁶ та ст. 43 Віденської конвенції про консульські зносини¹³²⁷, дипломатичні агенти користуються імунітетом від кримінальної, цивільної та адміністративної юрисдикції країни перебування. Притягнути дипломатичних та консульських співробітників до юридичної відповідальності можна лише у випадку, коли держава, що акредитує своїх представників в Україні, прямо визначить відмову від імунітету у письмовій формі.

Відповідно до ст. 29 Закону України „Про міжнародне приватне право”, для всіх іноземних юридичних осіб в Україні встановлено національний режим, який означає, що вони мають обсяг прав та обов’язків не менший, ніж юридичні особи України. Для іноземних юридичних осіб, що займаються господарською діяльністю, на підставі міжнародних угод чи внутрішнього законодавства (ст. 7 Закону України „Про зовнішньоекономічну діяльність”¹³²⁸, ст. 7 Закону України „Про режим іноземного інвестування”¹³²⁹, чисельні регіональні та двосторонні угоди про економічне співробітництво) може бути також встановлено режим найбільшого сприяння чи спеціальний режим, але вони не впливають на обов’язки зазначених осіб щодо дотримання вимог екологічного законодавства.

Закон у ст. 20 передбачає компетенцію спеціально уповноважених органів державного управління в галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів. Але його повноваження, визначені у пункті „ж” частини першої цієї статті, не застосовуються до суб’єктів підприємницької діяльності (інвесторів), що здійснюють свою

---

¹³²⁶ Віденська конвенція про дипломатичні зносини № 1138 від 18.04.1961, Україна приєдналася у складі СРСР і ратифікувала з застерегами), ратифікована Указом Президії ВР СРСР 11.02.1964 р.

¹³²⁷ „Віденська конвенція про консульські зносини” від 24.04.1963, „Сборник международных договоров СССР”. Выпуск XLV. Москва, „Международные отношения”, 1991 г.

¹³²⁸ Закон України „Про зовнішньоекономічну діяльність” № 959-XII від 16.04.1991, Відомості Верховної Ради УРСР, 1991, № 29 (16.07.91), ст. 377.

¹³²⁹ Закон України „Про режим іноземного інвестування” № 93/96-ВР від 19.03.1996, Відомості Верховної Ради України, 1996, № 19 (07.05.96), ст. 80.

діяльність на умовах угод про розподіл продукції. Цей виняток також відображено в Законі України „Про угоди про розподіл продукції”¹³³⁰, який спрямований на створення сприятливих умов для інвестування пошуку, розвідки та видобування корисних копалин у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони на засадах, визначених угодами про розподіл продукції.

Чинне цивільне та господарське законодавство не оперує поняттям „іноземна юридична особа”. Відповідно до ст. 80 ЦК України¹³³¹, юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку. Вона наділяється цивільною правоздатністю і дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді. Ст. 117 ГК України¹³³² розкриває поняття іноземного підприємства. Воно є унітарним або корпоративним підприємством, створеним за законодавством України, що діє виключно на основі власності іноземців або іноземних юридичних осіб, або діюче підприємство, придбане повністю у власність цих осіб. Ці підприємства не можуть створюватися в галузях, визначених законом, що мають стратегічне значення для безпеки держави. Діяльність філій, представництв та інших відокремлених підрозділів підприємств, утворених за законодавством інших держав, здійснюється на території України відповідно до законодавства України. Умови і порядок створення, вимоги до організації та діяльності іноземних підприємств визначаються ГК України, Законом України „Про режим іноземного інвестування”¹³³³, іншими законами.

**Голова Верховної Ради
Української РСР**

Л. КРАВЧУК

**м. Київ
25 червня 1991 року
№ 1264-ХП**

---

¹³³⁰ Закон України „Про угоди про розподіл продукції” № 1039-ХІV від 14.09.1999, Відомості Верховної Ради України, 1999, № 44 (05.11.99), ст. 391.

¹³³¹ Цивільний кодекс України № 435-ІV від 16.01.2003, Офіційний вісник України, 2003, № 11 (28.03.2003), ст. 461.

¹³³² Господарський кодекс України № 436-ІV від 16.01.2003, Офіційний вісник України, 2003, № 11 (28.03.2003), ст. 462.

¹³³³ Закон України „Про режим іноземного інвестування” № 93/96-ВР від 19.03.1996, Відомості Верховної Ради України, 1996, № 19 (07.05.96), ст. 80.

для нотаток

для нотаток

для нотаток

для нотаток

для нотаток

для нотаток

для нотаток

для нотаток

для нотаток

для нотаток

для нотаток

для нотаток

Наукове видання

**Бригадир Іван Васильович, Варламов Сергій Леонідович, Зуєв Віталій
Анатолійович, Шуміло Інеса Анатоліївна, Шуміло Олексій
Михайлович**

**Науково-практичний коментар Закону України
„Про охорону навколишнього природного середовища”,
прийнятого 25.06.91. № 1264-ХІІ зі змінами і доповненнями,
станом на 09.02.06**

За загальною редакцією кандидата юридичних наук,
доцента О.М. Шуміла

Р е д а к т о р В.К. Горбатько

К о м п ' ю т е р н а в е р с т к а М.В. Завальний, С.В. Немченко

Підписано до друку 20.04.06. Формат 60×84 $\frac{1}{16}$.

Папір газетний. Гарнітура "Times New Roman". Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 34,41. Обл.-вид. арк. 34,52. Наклад 2000 пр. Зам. № .

Надруковано у Фактор

адреса: